

ISSN: 2147-8058
e-ISSN: 2148-1431

CEDRUS

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA DERGİSİ
THE JOURNAL OF MEDITERRANEAN CIVILISATIONS STUDIES

VOLUME XI
2023

Antalya Üniversite Destekleme Vakfı'nın katkılarıyla basılmıştır
Published with the sponsorship of the Antalya University Supporting Foundation

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI
ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

CEDRUS

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA DERGİSİ

THE JOURNAL OF MEDITERRANEAN CIVILISATIONS STUDIES

Yayın Yönetim Yeri | Publication Management Center

Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü | Mediterranean Civilisations Research Institute

İmtiyaz Sahibi | Owned by

Prof. Dr. Murat ARSLAN

Baş Editör | Editor-in-Chief

Prof. Dr. Murat ARSLAN

Editör | Editor

Prof. Dr. Tuncer DEMİR

Alan Editörleri | Field Editors

Eskiçağ Tarihi / Ancient History | Ortaçağ Tarihi / Medieval History | Yakınçağ Tarihi / Modern History

Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN

Prof. Dr. Osman ERAVŞAR

Doç. Dr. Güven DİNÇ

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Yun YongSOO, *Busan University*

Prof. Dr. Peter Franz MITTAG, *Universität zu Köln*

Prof. Dr. İlhan TEKELİ, *Middle East Technical University*

Prof. Dr. Owen DOONAN, *California State University*

Prof. Dr. Jean-Yves EMPEREUR, *Centre d'Études Alexandrines*

Doç. Dr. Deborah CARLSON, *Texas A&M University*

Prof. Dr. Vedat ÇELGİN, *İstanbul University*

Prof. Dr. Françoise de CALLATAY, *Royal Library of Belgium*

Prof. Dr. Şükrü HANIOĞLU, *Princeton University*

Prof. Dr. Cemal PULAK, *Texas A&M University*

Prof. Dr. Urs PESCHLOW, *Johannes Gutenberg Universität*

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL, *Mersin Üniversitesi*

Doç. Dr. Tonnes BEKKER-NIELSEN, *University of Southern Denmark*

Editör Asistanı | Editorial Assistant

Dr. Şenkal KİLECI

Arş. Gör. Özge BOZKURTOĞLU

Redaksiyon | Redactors

PhD. Cand. Özgür KAYA

T. Mikail P. DUGGAN

Multimedya ve Grafik Tasarım | Multimedia and Graphic Design

PhD. Cand. Tolga KARAHAN

İletişim | Contact

Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları

Araştırma Enstitüsü, 07058

Kampüs, Antalya / Türkiye

Tel: +90 242 227 7690

Faks: +90 242 227 9936

<http://cedrus.mediterra.org>

E-mail: cedrus@akdeniz.edu.tr

Basım | Print

Sadri Grafik Matbaacılık ve Medya Hizmetleri

Ltd. Şti. Sinan Mah. 1260. Sok. H. Sadık Biner

İşh. 3/4 07100 Antalya / Türkiye

Tel: +90 242 312 5122

Faks: +90 242 312 4411

<http://www.sadrigrafik.com.tr>

E-mail: info@sadrigrafik.com.tr

Cedrus uluslararası hakemli bir dergi olup yılda bir kez yayımlanır. Dergide yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarlarına aittir. TÜBİTAK/ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanları, ICI (Index Copernicus International) ve EBSCO: Humanities International Index tarafından taranmaktadır.

Cedrus is a peer-reviewed journal published each year. Authors are responsible for the content of their work. Indexed by TÜBİTAK/ULAKBİM Social Sciences Databases, ICI (Index Copernicus International) and EBSCO: Humanities International Index.

Haziran | June 2023 © All rights reserved

Akdeniz University, Mediterranean Civilisations Research Institute

www.mediterra.org

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma Makaleleri | Research Articles

- F. Eray DÖKÜ – Derya ÇOMAK
Iron Age Ceramics of the Uylupınar (Early Cibyra) Settlement
Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşimi Demir Çağ Seramikleri 1
- Nevzat ÇEVİK
Myra Klasik Çağ Toplanma Yapısı
Myra Classical Age Meeting Structure 35
- Uğurcan ORHAN
A New Amphora and Pottery Production Area in Phaselis: Evaluation of Discoveries
and Finds
*Phaselis'te Yeni Bir Amphora/Seramik Üretim Alanı: Bulgu ve Buluntuların
Değerlendirilmesi* 47
- Burcu TÜYSÜZ – Erkan ALKAÇ – Fikri KULAKOĞLU
Kültepe'de Bulunan Thasos ve Rhodos Amphora Mühürleri
Thasian and Rhodian Amphora Stamps Found at Kültepe 61
- Gonca CANKARDEŞ ŞENOL – Gürşans UZALA
Halikarnassos'tan Amphora Mühürleri-II: Eski Çeşme Mahallesi Kazıları
Amphora Stamps from Halikarnassos-II: Excavations in Eski Çesme Quarter 79
- Sargon BOYACI
Kappadokia Krallığı'nda "Diarşi" Deneyimi
The Practice "Diarchy" in the Kingdom of Cappadocia 105
- Baykal Deniz ATILLA
Office of Quaestor Parricidii During the Regal Period of Ancient Rome
Roma Kraliyet Dönemi'nde Quaestor Parricidii Memuriyeti 125
- Mehmet KURT – Engin KARAKUŞ
Geç Roma Cumhuriyeti Dönemi'nden Seçkin Bir Devlet Adamı: P. Servilius Vatia
Isauricus
An Eminent Statesman of the Late Roman Republic: P. Servilius Vatia Isauricus 135
- Muzaffer DEMİR
Ovidius'un Tomis'teki Sürgün Hayatı ve Göçebe Kabileler Üzerine Gözlemleri
Ovid's Life of Exile in Tomis and His Observations on the Nomadic Tribes 165

Fatih ONUR		
Likya-Karya Sınırında Kalında: Tarihi ve Coğrafi Bir Değerlendirme		
<i>Calynda on the Lycian-Carian Border: A Historical and Geographical Evaluation</i>		183
Pınar DÖĞERLİ BAŞERKAFAOĞLU		
Surveys in the Necropolis of Cadianda		
<i>Cadianda Nekropolü'nde Yüzey Araştırmaları</i>		215
Esra TÛTÛNCÛ – Hüseyin KÖKER		
Ariassos Kentine Atfedilen Bazı Geç Hellenistik Dönem Sikkeleri Üzerine Değerlendirme		
<i>Assessment of Some Late Hellenistic Coins Attributed to Ariassos</i>		233
Serhat FOÇA		
A Group of Roman Provincial Coins of Caesarea in Cappadocia from Niğde Museum		
<i>Niğde Müzesi'nden Bir Grup Kappadokia Kaisareia Roma Eyalet Sikkesi</i>		243
Mehmet Kayhan MURAT		
Zeytinliada Doğu Kazı Alanı'nda Bulunan Geç Antikçağ Sikkeleri		
<i>Late Antique Coins Found at Zeytinliada East Excavation Area</i>		289
Tolga ÖZHAN		
A New Inscription from Alexandria Troas, Honouring Quintus Burricius Follius Classicus		
<i>Alexandria Troas'tan Quintus Burricius Follius Classicus Onuruna Yeni Bir Yazıt</i>		307
Yurdağül ÖZDEMİR – M. Tuncay ÖZDEMİR		
Konya Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bronz Kandiller (MS I – MS VII. Yüzyıllar)		
<i>Bronze Oil Lamps in the Konya Archeological Museum (Ist – VIIth Centuries A.D.)</i>		313
Bahadır KABAKAŞ – İsa KIZGUT		
An Evaluation of the Symposion Scene Relief and Shield Block in Kayabaş (Korkuteli)		
<i>Kayabaş (Korkuteli) Symposion Sahneli Kaya Kabartması ve Kalkan Formlu Blok Üzerine Bir Değerlendirme</i>		339
Mehmet OK		
Son Arkeolojik Araştırmalar Işığında Germanicia'da Bulunan Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri		
<i>African Red Slip Ceramics from Germanicia in the Light of Recent Archaeological Research</i>		359
Senem DİNÇ		
The Baptismal Well Inscription of Ex Comitibus Leo, son of Leo from the Kırşehir Museum		
<i>Kırşehir Müzesi'nden Ex Comitibus Leon oğlu Leon'un Vaftiz Kuyusu Yazıtı</i>		377

- Nesrin KEKEÇ – İlker IŞIK
Savatra Kilise Taban Mozaiginde Uygulanan Önleyici Koruma Yöntemleri ve
Koruma Önerileri
*Preventative Conservation Methods and Conservation Recommendations Applied to
the Church Floor Mosaic in Savatra* 387
- Michael D. YILMAZ
Some Remarks and Identification of the Λινούσιοι Κοχλίας (Linusian Snails)
Λινούσιοι Κοχλίας (Linon Salyangozları) Üzerine Bazı Yorumlar ve Tanımlama 401
- Özge BOZKURTOĞLU
Politics, Art and Cultural Interaction in the Medieval Mediterranean: The Relations
Between Mystras (Mistra) and Cyprus in the 14th and 15th Centuries
*Ortaçağ Akdenizi'nde Siyaset, Sanat ve Kültürel Etkileşim: 14. ve 15. Yüzyıllarda
Mystras (Mistra) ve Kıbrıs Arasındaki İlişkiler* 409
- Hatice ÇİFTÇİ
19 ve 20. Yüzyılda Teke Sancağı'nda Bazı Salgın Hastalıklara Dair Bulgular
*Some Detections Regarding the Epidemics in the Teke Sanjak in the 19th and 20th
Centuries* 429
- Gentrit SMAKAJ
Birinci Jön Türk Kongresi ve Arnavutlar (Paris 4-9 Şubat 1902)
The First Young Turk Congress and the Albanians (Paris 4th-9th February 1902) 445

Iron Age Ceramics of the Uylupınar (Early Cibyra) Settlement

Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşimi Demir Çağ Seramikleri

F. Eray DÖKÜ* Derya ÇOMAK**

Abstract: The Uylupınar/Göl Island settlement is called Şehertaşı, located in the northeast of Uylupınar Lake, 18 km southeast of Gölhisar county in Burdur. From the examinations carried out on the examples found in the Uylupınar survey the settlement had interactions with the surrounding regions. In researches carried out in Uylupınar and its surrounding settlements, there are examples produced under the influence of Geometric Style, Orientalizing Style, Wild Goat Style. Among these examples, vessels with concentric circle decoration, line decoration, zigzag, triangle, braid, guilloche, swastika, fish scale, and marble imitation decoration produced in Geometric, Orientalizing and Archaic Period ceramics were examined. Plant type decorations are palmette and clover rosette. Examples of animal figures are goose, dog, and wild goat. The examples found in Uylupınar settlement were found to be locally produced under the influences from Ionia, Lydia, and, Phrygia. The examples recovered from this settlement from the Geometric and Archaic Periods are chronologically dated to the VIIth-VIth century B.C.

Keywords: Local Production • Cabalis/Cabalia • Iron Age Ceramics • Uylupınar

Öz: Uylupınar/Göl Adası yerleşimi Burdur ilinin Gölhisar ilçesinin 18 km güneydoğusunda, Uylupınar Gölü'nün kuzeydoğusunda bulunan ve Şehertaşı olarak adlandırılan yerleşimdir. Uylupınar yüzey araştırmasında ele geçen örnekler üzerinde yapılan incelemelerde yerleşimin çevre bölgeler ile etkileşimi söz konusudur. Uylupınar ve çevresindeki yerleşimlerde yapılan araştırmalarda Geometrik Stil, Orientalizan Stil, Yaban Keçisi Stil etkisinde yapılan örnekler mevcuttur. Bu örnekler içerisinde Geometrik, Orientalizan Dönem, Arkaik Dönem seramiklerinde yapılan iç içe çember bezemeli, çizgi bezemeli, zikzak, üçgen, saç örgüsü, gıyoş, gamalı haç, balık pulu, mermer taklidi bezemeli kaplar incelenmiştir. Bitkisel bezemeler palmet, yonca rozetidir. Hayvan figürlü örneklerde kaz, köpek, yaban keçisi figürleri ele alınmıştır. Uylupınar yerleşiminde ele geçen örnekler İonia, Lydia, Phrygia etkili olarak üretilen ve yerel üretim örnekler olarak belirlenmiştir. Bu yerleşimde Geometrik ve Arkaik Dönem olarak ele geçen örnekler kronoloji olarak MÖ VII-VI. yüzyıl aralığına tarihlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Üretim • Kabalis/Kabalia • Demir Çağı Seramikleri • Uylupınar

Introduction

The area named Göl Island or Şehertaşı which is appropriate from its location, 10 km southeast of Gölhisar town in Burdur province, having the form of a peninsula to the northeast of Gölhisar/Uylupınar Lake,

* Assoc. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Science and Literature, Archaeology Department, Burdur. eraydoku@mehmetakif.edu.tr

** MA, Archaeologist, Akdeniz University, Faculty of Literature, Archaeology Department, Antalya. deryacomak7@gmail.com

This article is derived from the project "Evaluation of the Iron Age Ceramics of the Kabalis Region" supported by the Suna - İnan Kıraç Mediterranean Civilizations Research Center (Akmed) and a part of the master's thesis "Iron Age Ceramics of the Uylupınar Survey" using the data obtained during the Uylupınar (Early Kibyra) Survey. Article Type: Research | Received Date: 01/05/2023 | Acceptance Date: 30/05/2023 ; Dökü F. E & Çomak D. 2023, "Iron Age Ceramics of the Uylupınar (Early Cibyra) Settlement". *Cedrus XI*, 1-33.

Fig. 1a. Map of Cabalis (Talbert 2000, 65)

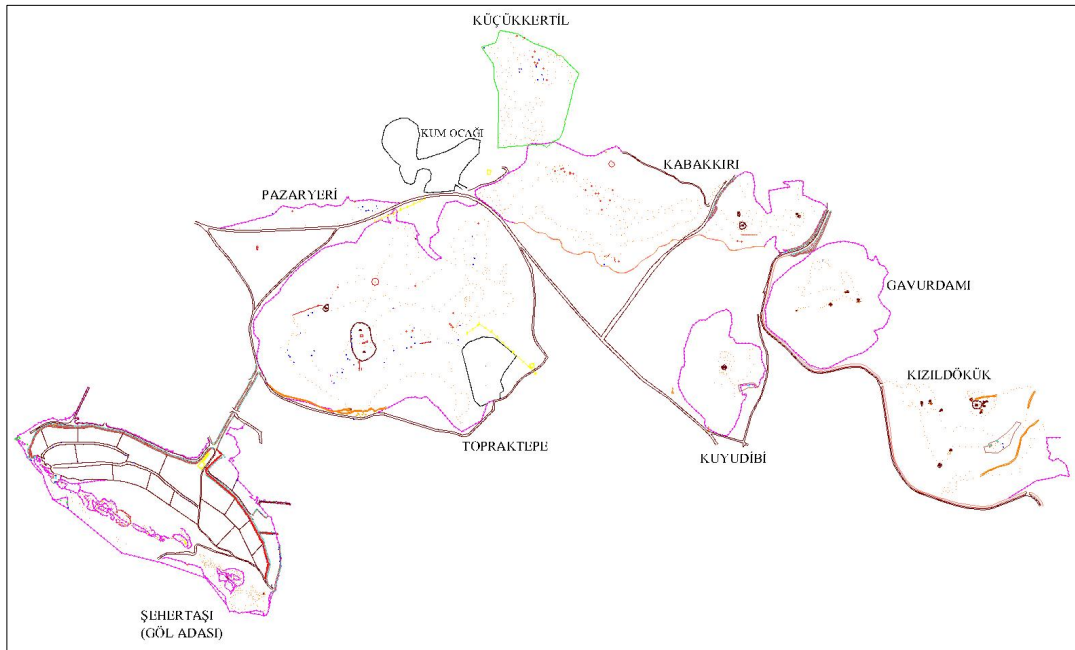

Fig. 1b. Uylupınar (Early Cibyra) Settlement and its Surrounding

Fig. 1c. Sehertaşı (Early Cibyra) Settlement and its Surrounding

is the center of the Uylupınar (Early Cibyra) settlement (Fig. 1a-c). The peninsula, which extends to Göhlisar/Uylupınar Lake on the northwest and southeast axis, extends over a wide area, approximately 860 m x 317 m. The eastern part of the peninsula today has the appearance of a relatively flat land due to agricultural activities. The steep cliff on the west separates the lake and the settlement as if it were a barrier. The settlement of Uylupınar (Early Cibyra), is considered among the settlements in the form of lake, a hill dominating the lake or a peninsula, which is frequently seen in the early settlements in the Lakes region¹. Spratt and Forbes, who were the first travellers to explore this area, recorded Göl Island and the nearby Pazar Yeri, while moving towards Cibyra, from the Dengere (Bölmepınar) Village of Çavdır county in Burdur, which they localized as Sinda. They described this settlement on the shore of the lake as Alycme in Stephanos' quotes and Alimne, one of the cities of Cibyra mentioned in Livius in Stephanos' quotes². Later, G. E. Bean, in his work in Cibyra, also conducted research on Göl Island and named the Eski Pazar District here as Limne, with references to the cities connected to Cibyra mentioned by Polybius and Livius³. A. S. Hall named the settlement as Sinda by referring to the same ancient sources⁴. N. P. Milner, on the other hand, describes Uylupınar (early Cibyra) settlement for the first time as the predecessor of Cibyra (early Cibyra) and states that Hall localized this area as Sinda⁵. The area was named as Uylupınar (Early Cibyra) settlement with the archaeological data found on the peninsula and the statements of Strabo during the Cibyra excavations that started in 2006 and the survey process by F. E. Dökü between 2012-2021⁶. Conducting

¹ Hall 1985, 187; 1994,50; Becks 2013, 1- 15 Fig. 1.

² Spratt & Forbes 1847, I, 252-255.

³ Bean 1956, 144.

⁴ Hall 1986, 144 fn. 18, Map 1; 1994, 48-52.

⁵ Milner 1998, 17.

⁶ Ekinci *et al.* 2008, 40-41; 2009, 36-37; Dökü 2013, 239-249; 2014a, 395-406; 2014b, 230-236; 2015b, 187-198; 2019, 135-151; Dökü & Baytak 2015, 645-654; 2016, 217-240; 2017a, 11-19; 2017b 223-242; Özüdoğru 2020, 28- 34.

epigraphical and archaeological surveys in and around Uylupınar (Early Cibyra), also T. Corsten and O. Hüllden named this settlement as early Cibyra⁷.

In the ancient sources Polybius is the first to geographically indicate the Uylupınar (Early Cibyra) settlement. While writing of the cities dominated by Moagetes, the tyrant of Cibyra, during the campaign of Manlius Vulso, Polybius mentions two settlements that he named Syleion and *en Limne polis* (city/settlement on the lake?)⁸. The same is repeated by Livius⁹. The Uylupınar (Early Cibyra) settlement, from its mention through the quotations of ancient writers, must have been the early settlement of the Cibyra people, who were descended from the Lydians mentioned by Strabo and who settled in Cabalis¹⁰. Strabo mentions Cabalis in three places in his book. The first, as mentioned above, is where the people of Cibyra came from, they moved from Lydia. Secondly, he defines a geography when he talks about the territory of Nysa. Here, Cibyratis and Cabalis appear as regions¹¹. Thirdly, he mentions Cabalis, as well as the great cities of Cibyra and Sinda, saying that “*there are Great Cibyra, Sinda and Kabalis extending southwards as far as Tauros and Lycia*”¹². Here, “Cabalis” must be a city/settlement like Cibyra and Sinda which he mentions¹³. According to Ş. Özüdoğru, the city of Cabalis mentioned here should be the Uylupınar (Early Cibyra) settlement¹⁴. However, the same text can also be read as if he intended that after the Great Cibyra and Sinda, the Cabalis, which extended to the Taurus Mountains and Lycia, was a region. Stephanus Byzantius, on the other hand, based on what Strabon mentions, cites Cabalis as a city to the south of Menderes, next to Cibyra¹⁵. Besides, according to Livius, who was contemporary with Strabon, the original source, names the Uylupınar (Early Cibyra) settlement as *ad Limne* (on the lake), like the early writer Polybius¹⁶. As Plinius and Strabo also mention, he mentions Cabalis as a region, but uses the term Cabalia for the first time¹⁷. While he included Balboura, Boubon and Oinoanda within this region, he states that Cibyra was in Phrygia¹⁸. Ptolemy, in his book Geography (*Geographika*), uses Cabalia as the name of the region that includes the cities of Balboura, Boubon and Oinoanda as Plinius mentions¹⁹. In addition, Ptolemy mentions a second Cabalia region in his work, that the majority of the cities in the region are Pisidian cities in a way that has not yet been clarified²⁰.

As a result, it is clear that Polybius, speaking of the Late Hellenistic Period, mentioned that Manlius Vulso had come to Cibyra with his army during his punitive campaign and referred to the Uylupınar

⁷ Corsten & Hüllden 2011, 180-183; 2012a, 174-177, 2012b, 17- 40.

⁸ Pol. 21. 34.

⁹ Liv. XXXVIII. 14. 10.

¹⁰ Str. XIII. 4. 17.

¹¹ Str. XIII. 4. 14

¹² Str. XIII. 14. 15

¹³ Özüdoğru 2020, 25, 26, 31.

¹⁴ Özüdoğru 2020, 25, 26, 31.

¹⁵ Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Καβαλίς.

¹⁶ Pol. 21. 34; Liv. 38. 14

¹⁷ Plin. *nat.* V. 28

¹⁸ Plin. *nat.* V. 28-29.

¹⁹ Ptol. *geogr.* 5. 3. 8; Plin. *nat.* V. 28.

²⁰ Ptol. *geogr.* V. 5. 3 karşı. V. 5. 6.

(Early Cibyra) settlement on the lake shore as a lake settlement/city? during negotiations with the Tyrant of Cibyra. Afterwards, it is noteworthy that the Roman writer Livius, using a similar expression, pointed to the geographical location of the settlement rather than its name. The territory of Cibyra, which began to be urbanized by the Hellenistic Period, was named as Cibyratis²¹. Uylupınar (Early Cibyra), the early settlement, on the other hand, seems to have lost its importance without being mentioned by the ancient writers of the 1st century B.C.-1st century A.D., only with its location on the lakeside. As will be explained below through the qualified ceramic finds, the settlement process that started in the Bronze Age experienced its heyday at the beginning of the Late Iron Age. Despite that, the existence of a small number of ceramics indicates that life continued in the settlement, while it could not be documented through any architectural evidence on the peninsula dating from the Classical and Hellenistic periods. Although the architectural elements of the monumental structures dating from the Roman Period have been identified on the surface, there are no public buildings belonging to the urban structure. While archeological finds and mention in the ancient sources support each other, the Uylupınar (Early Cibyra) settlement in the Hellenistic Period moved, as Strabo reported, and this was the beginning of the process of Cibyra becoming a powerful city.

The last writer to mention Uylupınar Göl Island is İbn-i Battuta. According to his book of travels, he came to Alanya by sea. Then he reached by road Kulhisar (Göhlisar) after Antalya, Isparta and Eğirdir. He describes it as “*a small town surrounded by water on all four sides*”. He stayed in the lodge of one of the Ahis in this town, which was built on a hill rising in the middle of the waters, following the path that only one horseman can pass along²². This town, named Kulhisar, which he stopped in during his tour in Beylik Anatolia, was on the peninsula named the Uylupınar (Early Cibyra) settlement. Therefore, this travel book is the most important written source of the story of the settlement dating from the Middle Ages. The fortification walls and quality and density of the medieval ceramics found in the surveys provide archaeological evidence from this period²³.

The first archaeological research on the Uylupınar (Early Cibyra) settlement began with the rescue excavations carried out by the Burdur Museum under the direction of Kayhan Dörtlük in 1975 due to intense illegal excavations. During these excavations, a Late Iron Age necropolis was found especially in the localities of Kabakkırı and Toprak Tepe. In the studies carried out, important artifacts that define this period were identified from the tombs in the form of stone cist graves²⁴.

According to Dörtlük, the ceramics found in the graves present a wide repertoire dating from the VIIIth to the VIth century B.C. While the ceramics found during the Burdur Museum studies, most of which are dated to the Late Iron Age, were evaluated in the works of S. Ç. Keleş, the same period ceramics found in our surveys were studied by M. Kaşka²⁵. The existence of a monumental Lycian rock tomb located in the Gavurdanı locality within the boundaries of the Uylupınar (Early Cibyra) settlement, documented in the works of the Burdur Museum and first mentioned by G. Bean, is important in terms of showing that the settlement continued uninterrupted in the IVth century B.C.²⁶. Following

²¹ Özudoğru 2020, 28-34.

²² İbn-i Battuta, 3. 407-408.

²³ Dökü 2013, 239-249; 2014a, 395-406.

²⁴ Dörtlük 1977, 9-32.

²⁵ Keleş 2009, 29-76; Kaşka 2013, 285-293.

²⁶ Bean 1956, 145 Lev. 40b; Dörtlük 1977, 9-32.

the work by the Burdur Museum archaeological and epigraphical studies were carried out in the Uylupınar (Early Cibyra) settlement during the Cibyratis surveys of T. Corsten and O. Hüliden, which started in 1998²⁷. During the Uylupınar (Early Cibyra) surveys, the existence of Late Iron Age ceramics, rock-carved places and about 50 tumuli to the south of Gölhisar Lake were revealed on the peninsula²⁸. Excavations in Cibyra, which started in 2006 under the presidency of Burdur Museum, have been carried out since 2010 under the direction of Ş. Özüdoğru, academic member at Archeology Department at Burdur Mehmet Akif Ersoy University. Since the first years of the excavations, the Uylupınar settlement has been named “Early Cibyra”, the predecessor of Cibyra, from the ancient sources and archaeological finds mentioned above²⁹. Lastly, the Late Iron Age ceramic finds obtained during the studies conducted under the direction of F. Eray Dökü between 2012-2021 under the title of the “Uylupınar (Early Cibyra) Surveys” constitute the subject of the article³⁰.

With its settlement geography and urbanization processes in the form of a peninsula extending to the lake, Uylupınar (Early Cibyra) has a similar profile to the the Düver settlement³¹ located on the shores of Burdur Yarışlı Lake. The centers of these two settlements overlooking lakes are on peninsulas extending into these lakes. Archaeological finds from these settlements identify these as two major centers of the region during the Late Iron Age.

The greatest density of tangible cultural evidence found in the Uylupınar (Early Cibyra) surveys are the high quality and quantity of ceramics dated to the Early Bronze Age³². However, no architectural trace from this period has yet been identified. As will be explained in detail below, the ceramic finds that started with the end of the Middle Iron Age constitute a very numerous and high quality repertoire from the Late Iron Age. The tombs dated to this period was first exposed through the Burdur Museum rescue excavation carried out in 1975³³. The rescue excavations were carried out at Topraktepe, Kabakkırı and Gavurdamı localities, which are located just to the east of the peninsula, and understood to be the necropolis of the settlement. Stone masonry cist graves, round stone masonry cremation graves and ceramic finds³⁴ found in the area show the Uylupınar settlement was a major center at the beginning of the Late Iron Age. The Late Iron Age ceramic finds seen around the tumuli, one of which is made of earth and the other of stone masonry, on the top of the hill at Topraktepe, are the first indications of the existence of different types of monumental tombs in this period³⁵. Particularly the stone masonry tumuli on the hills surrounding the Uylupınar settlement, facing the lake, attract attention with their diameters varying between 1 m and 30 m³⁶. The existence of rubble masonry cist graves, rock-cut cist graves and masonry chamber tombs were documented during the

²⁷ Corsten 2009, 143-145; Corsten *et al.* 2010, 143-147; Corsten & Hüliden 2011, 180-183; 2012a, 174-177; 2012b, 17-40.

²⁸ Corsten & Hüliden 2012a, 174-177.

²⁹ Ekinci *et al.* 2008, 40-41; 2009, 36-37; Dökü 2013, 239-249; 2014a, 395-406; 2014b, 230-236; 2015b, 187-198; 2019, 135-151; Dökü & Baytak 2015, 645-654; 2016, 217-240; 2017a, 11-19; 2017b 223-242; Özüdoğru 2020, 28-34.

³⁰ Dökü 2013, 239-249; 2014a, 395-406; 2014b, 230-236; 2015b, 187-198; 2019, 135-151; Dökü & Baytak 2015, 645-654; 2016, 217-240; 2017a, 11-19; 2017b 223-242.

³¹ Kahya 2012a, 148-153; 2012b, 13-32; 2012c, 177-194; 2017, 81-117.

³² Hall 1985, 187; Becks 2013, 21 no. 13.

³³ Dörtlük 1977, 9-13.

³⁴ Dökü 2013, 239-249; 2014 a, 395-406; 2014b, 230-236; 2015b, 187-198.

³⁵ Dökü 2013, 239-249; 2014 a, 395-406; 2014b, 230-236; 2015b, 187-198.

³⁶ Dökü 2013, 239-249; 2014 a, 395-406; 2014b, 230-236; 2015b, 187-198; 2019, 135-151; Dökü & Baytak 2017a, 11-19.

research processes. On the other hand, masonry stone tumuli with smaller diameters are evidence for the existence of cremation burial, designed for the urn placed in the round stone masonry grave, which was found in the Burdur Museum rescue excavations³⁷. These masonry stone tumuli, numbering hundreds, became the monumental tomb types for rural settlements identified in the Cabalis/Cabalia Region, dating from the Late Iron Age, into the Roman Period³⁸.

In the Late Iron Age of the Uylupınar settlement, except the tumulus and stone masonry cist graves no architectural element that can give a definite date are visible. Hüliden says that a bird sculpture that he found in the Uylupınar settlement, sitting on a rough-worked limestone column with volute, was probably used in architecture³⁹. He dated this piece of sculpture to the VIth century B.C. and mentioned that it was used in a temple similar to the open-air temple of Cybele, which was probably found in the Düver settlement dating from the Archaic Period⁴⁰.

The intensity and high quality of the Late Iron Age ceramic finds decrease considerably during the Classical Period. Despite this, there is the most monumental Lycian type rock tomb in the region, located in the Gavurdamı locality, southeast of the Uylupınar settlement, within the borders of Uylupınar village. This tomb is the most magnificent and identifiable example of architecture of the Uylupınar settlement dating from the Classical Period. In addition, this rock tomb is very important in terms of explaining the relationship between the regions of Lycia and Cabalis/Cabalia. On the peninsula, where no architectural evidence dating from the Hellenistic Period has been found, the number of ceramics that can be dated to the Hellenistic Period is also less. This situation probably relates to the beginning of urbanization at Cibyra, which is supported by the mentions in the ancient sources given above and from the archaeological evidence. The spaces carved into the rock and the few architectural blocks observed besides the Roman Period ceramics indicate the settlement shrunk considerably in this period. Both written sources and archaeological finds tell that the Uylupınar settlement was used in different periods, with different types of settlement, until the Middle Ages, in a way that transcends time, without being abandoned. Therefore, it should not be surprising that the peninsula is now called Şehertaşı-City-stone.

Painting Techniques

“Black on Red” Painting Technique

In the settlement of Uylupınar, examples of the techniques: “Black on Red”, “Bichrome”, “Dark colour on a white surface”, “Marble imitation”, “Black on Buff” were found. Examined examples were evaluated as ceramics dating from the Orientalizing and Archaic Periods. Under this group, band and wave patterns, zigzag, braid, guilloche, etc. decorations are grouped. “Ceramics imitating marble” were recovered in small quantities. The clover motif is the most prominent among plant-like decorations. Among ceramics carrying animal figures there are, wild goat, goose and dog depictions.

As a result of the survey in Uylupınar/Göl Island, when looking at the color of the paste the different colours attract attention. These are: Light brown, buff, brown, gray, reddish yellow, yellowish red, reddish pink, reddish brown, brownish yellow, light red, as well as orangeish beige, pinkish brown,

³⁷ Dörtlük 1977, 9-13.

³⁸ Dökü & Baytak 2017a, 11-19; Dökü 2019, 135-151.

³⁹ Hüliden 2015, 23-34.

⁴⁰ Hüliden 2015, 23-34.

greenish yellow color tones, all of which were found.

During the Uylupınar survey, 15 vessel fragments made in the “Black on Red” technique were identified. Among these examples, body decorated with concentric circle is seen on crater forms; the body decorated with band is seen on handle, shallow and deep plate with simple rims and straight rims and bowl forms.

It has been observed that the “Black on Red” technique ceramics found in the Uylupınar survey are similar to Lydian ceramics. Amongst these ceramics, there are mostly band decorated examples. On the other hand, the same kind of painting technique was used on examples with concentric circle decoration⁴¹.

It is known that instead of the bright black paint containing iron oxide in Greek ceramics, in Lydian ceramics there is a matte black paint due to the manganese⁴² and the “Black on Red” ceramics found in some parts of Anatolia (Cilicia, Phrygia, Lycia, Pamphylia, Pisidia, Ionia) draw attention⁴³.

Other settlements in which examples of the “Black on Red” technique were also found include: Xanthus⁴⁴, Patara⁴⁵ in Lycia, Sardis⁴⁶, Dascylium⁴⁷, Cilicia⁴⁸ and Burdur⁴⁹. Additional white paint was practised in thin lines in Midas City⁵⁰. A different additional dye was used on the oinochoe⁵¹ found in the Uylupınar Necropolis. In some open vessels found in Tarsus, the inner surface is covered with a white slip, and the outer surface is painted using the “Black on Red” painting technique⁵².

“Black on Red” and Wild Goat Style were used together on the same vase on the trefoil-mouth oinochoe found in the Uylupınar Necropolis⁵³. Imitations in the Aegean Region are thought to have been produced in the VIIIth century B.C. by Dodekanes and Cypriot-Phoenicians living in Crete⁵⁴. As a result of the research conducted by J. Mellaart in Southwest Anatolia, and by J. Birmingham in Burdur, Antalya and Denizli, “Black on Red” ceramics were found⁵⁵. Researches were carried out in Sardis, Pamphylia (Aspendus)⁵⁶, Pisidia (Burdur)⁵⁷, Propontis (Dascylium), Caria⁵⁸ (Aphrodisias), Lycia (Xanthus⁵⁹, Pınara⁶⁰),

⁴¹ Gürtekin 1998, 23; Çomak 2022, 28.

⁴² Gürtekin 1998, 23.

⁴³ Mellaart 1955, 119.

⁴⁴ Metzger 1972, 64-67; Yener Marksteiner 2007, 85.

⁴⁵ Işın 2010, 97-99.

⁴⁶ Gürtekin 1998, 26.

⁴⁷ Gürtekin Demir 2002, 115-116.

⁴⁸ Gürtekin 1998, 24.

⁴⁹ Kepeç 2009, 30-35.

⁵⁰ Haspels 1951, 26.

⁵¹ Gürtekin 1998, 23-24.

⁵² Goldman 1963, 171.

⁵³ Dörtlük 1997, 25.

⁵⁴ Coldstream 1977, 68.

⁵⁵ Mellaart 1955, 119; Birmingham 1963, 36-42.

⁵⁶ Mellaart 1955, 122.

⁵⁷ Dörtlük 1977, 9-15.

⁵⁸ Joukowsky 1986, 414.

⁵⁹ Metzger 1972, 59.

⁶⁰ Mellaart 1955, 115-136.

Ionia⁶¹ (Smyrna, Ephesus⁶²) Phrygia (Gordion⁶³, Midas City⁶⁴, Boğazköy⁶⁵), also in Pazarlı⁶⁶ and Canhasan⁶⁷.

It is possible to see examples with concentric circle decorations made with the “Black on Red” technique. The glaze colours on these red slipped body fragments are determined as Dark reddish brown (5YR 3/2) and dark reddish gray (5YR4/2) (Fig. 2a-b). Taking into account the settlements in and around Uylupınar⁶⁸, the examples examined may be of local production. Considering the slip and paste qualities on the sherds, these examples, which are thought to be Lydian production and may be local production made in the Geometric Style tradition, were dated to the VIIth-VIth centuries B.C., to the Archaic Period (Fig. 2a-b).

Fig. 2a-b. Uylupınar/Göl Adası Surface Material “Black on Red” Examples with Concentric Circle Decorations

“Bichrome” Painting Technique

In the Uylupınar settlement, 29 vessels of different forms produced with the “Bichrome technique” were identified. These vessels are mostly examples of body fragments, shallow bowls with simple rims, and deep bowls with simple rims, and plates. The plates with band decorations, bowls, and plates with high feet are common in these examples found in the Uylupınar settlement. Examples of white “Bichrome” vessels are important in Phrygian culture. The vessel forms, which were understood to be Phrygian production through the examples found in Sardis, showed that they may have come to the Lydia Region under the influence of Phrygia⁶⁹. As an example of the white paint, the white slipped examples in Sardis⁷⁰ locally produced ceramics may be imitations of the ceramics found in Ephesus⁷¹.

⁶¹ Brein 1955, 721.

⁶² Hogart 1908, 56.

⁶³ Sams 1994, 169-196.

⁶⁴ Haspels 1951, 35.

⁶⁵ Bossert 1963, 53-71.

⁶⁶ Mellink 1954, 168.

⁶⁷ French 1964, 27.

⁶⁸ For examples with zigzag decoration dating to the Archaic Period recovered during the research in and around Uylupınar, see Kaşka 2013, 285-293.

⁶⁹ Gürtekin 1998, 110.

⁷⁰ Shear 1923, 131-150.

⁷¹ Greenewalt 1973, 91-122.

In Lydian examples, concentric circle and wave decorations were practised on the vessel form produced with the “Bichrome” technique⁷².

In such forms, which are defined as plates or bowls, examples with band decoration are many. These forms were determined as inverted, simple rimmed or straight rimmed examples. This form has a straight rim, a simple profile and a spherical body (Fig. 3).

Use of Dark Colour on White Surface

5 examples were determined of the use of dark colours on white surface. These examples are band decorated and body formed.

In the technique of “dark colour on white surface”, ceramics produced under the influence of the Wild Goat Style of the Eastern Greek tradition were examined.

In the Sardis⁷³, Ephesus Group⁷⁴, Early Fikellura⁷⁵ Style examples similar to these ceramics, examples with “Linear” decoration are high. In the ateliers of white-slipped ceramics, the features of their craftsmanship are important. As difference, it is known that animal and plant decoration was not used in the imitations of Ephesus Group ceramics. On the other hand, in Lydia, Sardis⁷⁶, Dascylium, it was determined that the examples decorated with wild goat figures, meander decorations, point rosettes on white or cream slip were imported⁷⁷.

Use of “Marble Imitation” Technique

Two examples produced with the marble imitation technique were found in the Uylupınar settlement. These are a handle and a bowl form with an inverted lip (Figs. 4-5).

Few examples were found in the Uylupınar settlement of “Marble imitation” ceramics. Among these examples, the “Marble imitation” ceramics found in Dascylium do not contain mica, unlike the Sardis examples and the paint colour has a matte appearance. On the Marble imitation ceramics of

Fig. 3. Uylupınar/Göl Island Survey Material, Outward Facing Plate with Rounded Rim

Fig. 4. Uylupınar/Göl Island Material

⁷² Crawford & Greenewalt 2010, 110.

⁷³ Greenewalt 1970, 55-89.

⁷⁴ Greenewalt 1973, 91-122

⁷⁵ Greenewalt 1971, 153-180.

⁷⁶ Gürtekin 1998, 165-80. For the decoration with animal figures made in dark colour on white surface on dinos vessel forms in Sardis, see Crawford & Greenewalt 2010, 109.

⁷⁷ Koçak Yaldir 2011, 85-105.

Sardis examples, the paint is brighter⁷⁸. A jug with strainer produced using the “streaky painting technique” has similarities with Phrygian vessels⁷⁹. “Marble imitation” was practised on the Lydion example found in Gordion Tumulus A⁸⁰. An example of marble imitation technique was practised on the Sardis Myrina amphora⁸¹.

A similar example is found in the Düver settlement, with the “Marble imitation” example (Figs. 4-5a/b) produced in the form of a tress found in Uylupınar⁸². Examples of “marble imitation” decorations in the form of a crescent were found in Midas City in the Phrygia Region⁸³. This technique was also used in forms of Phrygian origin (spouted pitcher, etc.) and in Sardis⁸⁴. “Marble imitation” is also very common on Lydian ceramics. (Lekythos amphora, pyksis, dinos, crater, kantharos, oinochoe, etc.) In research carried out in Tisna ancient city, there are examples produced in the “Marble imitation” technique, which is parallel to the Lydian examples⁸⁵.

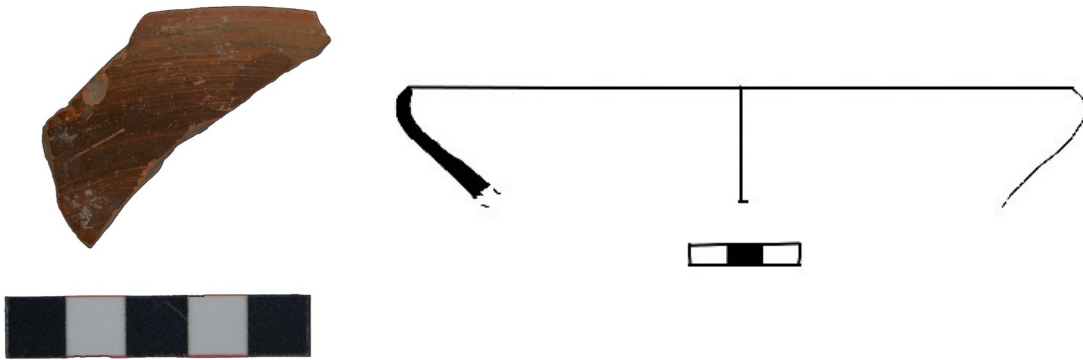

Fig. 5a-b. Bowl with Inverted Rim in Marble Imitation Technique

Use of the “Black On Buff” Technique

In the settlement of Uylupınar, 16 examples decorated with “Z” lines, inter-hatched, triangles, linear lines, etc. on “Black on Buff” ceramics were identified⁸⁶. The numbers mentioned above are the examples in the “Black on Buff” technique, found in the course of the Uylupınar survey. This technique is mostly seen on bowl and plate forms. The mouth diameters vary between 15-33 cm. Band decorations with spherical and angular forms were made on the buff coloured slip on the simple rimmed, outward-opening lip and body. The decoration colour was in black, red, gray and light brown tones. Examples of forms are given in detail in the fourth part.

This example is thick-walled and has a concentric circle decoration on its surface. Decoration

⁷⁸ Gürtekin 1998, 212. For the decoration made with a brush on the shoulder of the Oinochoe form, with the technique of “Marble Imitation”, see Crawford & Greenewalt 1968, pl. 3.1.

⁷⁹ Erdan 2015, Pl.131.

⁸⁰ Crawford & Greenewalt 2010, 107-111.

⁸¹ Crawford & Greenewalt 2010, 107-111.

⁸² Dörtlük 1977, 9-25.

⁸³ Haspels 1951, 29-31.

⁸⁴ Gürtekin 1998, 200.

⁸⁵ Erön & Çakan 2021, 1-14.

⁸⁶ Kepçe 2009, 43.

glaze colours are determined as Reddish brown (2.5YR 4/4), reddish gray (5YR 5/2) (Fig. 6).

Vessel Forms of Uylupınar Settlement

Open and closed vessel forms were found during the course of the Uylupınar survey. Crater, amphora, skyphos, bowl, plate, stamnos, oinochoe, lekane, pyxis, storage vessels and small vessels, body fragments, and, pedestal fragments were found.

Crater forms were determined as Type 1, 2, 3. There is sharpness in the part that we define as the crater, which has a slanting lip and reaches towards the body (Fig. 7a).

Horizontal band decorations made with black glaze on the crater vessel fragments draw attention. Defined as Type 2 crater, it is a spherical vessel with a flat rim and a sharp transition from the rim to the body. The surface without slip is decorated with a concentric circle under the rim in light brown tones. In Tarsus Gözlükule, this vessel form is dated to the Middle Iron Age⁸⁷.

There are examples identified as Type 3 craters with a wide flat rim, everted slab and a deep and steep body. As examples of this vessel form, a crater with a red band on the rim was found at Kaunos in the layer dated to the VIth century B.C.⁸⁸. The examples have a similar paste colour with the mounds in the vicinity of Uylupınar. The settlements around it are known to have been inhabited since the early period. In this context, the samples examined were assumed to be of local production.

On the wide-mouthed, deep-bodied vessels defined as Type 1 crater, concentric circle decorations made with dark glaze were practised on a surface without slip. While a crater of the same form was dated to the VIth century B.C. as a result of examinations in Miletus⁸⁹, while the krateriskos, which was a find from Perge, was dated to the second half of the VIth century B.C.⁹⁰.

Evaluation was made of vessels with a stamnoid rim profile reproduced from the Stamnos example. It has a narrow neck structure in the transition from mouth to neck. Three examples resembling this form were found. The example termed *στάμνος* is a narrow-bodied vessel form with a non-narrow neck and two horizontal handles on the shoulder⁹¹. This form is similar to the amphora vessel form, although the short neck is its most distinctive feature.

Oinochoe handle fragments are known as three-striped handles. There are line decorations made with black glaze on the handle. The handle fragment, which is similar to the Oinochoe form, is an important element for the Orientalizing Style. Looking at the South Ionia Region, which was determined as the beginning of Orientalizing ceramics, Miletus and Samos are known as pioneer centers. The Style of Clazomenae is seen in examples of North Ionia. While this form is evaluated through the examples of South Ionia, it is seen that the transition from the Geometric Period to the Orientalizing

Fig. 6. Uylupınar/Göl Island Survey Material, Body Fragment with Concentric Circle Decoration

⁸⁷ Hanfmann 1963, 192.

⁸⁸ Schmaltz 1991, 168.

⁸⁹ Eschbach 2003, 28.

⁹⁰ Kleine 1979, 149.

⁹¹ Uzun 2007, 216.

Period spread through this form. Looking at the settlements in West Anatolia, it is known that the round-mouthed oinochoe form was invented in South Ionia. It is known that this form of oinochoe continued to exist until the end of the VIIth century B.C.

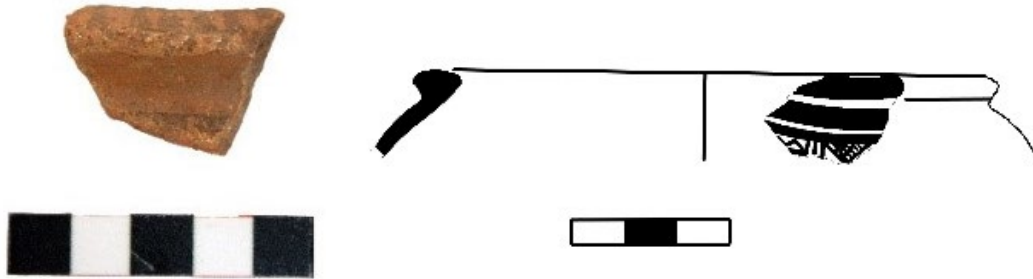

Fig. 7a. Uylupınar Research, Crater with Line Decoration

Fig. 7b. Uylupınar Research, Dinos with Hanging Triangle Decoration

Fig. 7c. Uylupınar Survey, Archaic Period Pyxis with Line Decoration

The wall of the Lekane rim is thickened. The inner surface of the rim is inclined, everted. The body is directly connected to the mouth and the body has an inwardly concave profile. There is a horizontal wave decoration on the seating plane of the rim. It is a name given to deep, flat double-handled bowls, and it is not known exactly which vessel form this name describes⁹². In his researches, Lüdorf examined the Attic lekane and the vessel forms, which were classified as “Type A”, which were found in deposits dated to the second half of the VIth century B.C.⁹³. This type of form was not seen in previous studies in the Uylupınar survey.

Pyxis forms are vessels with cylindrical form and lid (Fig. 7c). It was generally used for the storage and preservation of ointments, jewelry or cosmetic products. On the other hand, physicians used it to preserve the medicines they made⁹⁴. Aytaçlar classified these examined pyxis examples into three groups. GOS pyxises, which have parallels with the similar vessel form, are compared to the pyxis/kalathos type in Clazomenae⁹⁵.

⁹² Amyx 1958, 204; Sparkes & Talcott 1970, 211; Kanowski 1984, 89.

⁹³ Uzun 2007, 235.

⁹⁴ Hümmüzlü 1995, 56.

⁹⁵ Aytaçlar 2005, 169 lev. 137-147.

The fragment evaluated through the dinos-formed example is a flat-plated, thick-walled, oval-cornered, everted rim. The transition from the mouth to the body is smooth and the body has a spherical form that is preserved until it opens outwards. The rim is glazed, and under the two horizontal bands made with the glaze on the body, there is a zigzag and cross-hatched hanging triangle decoration inside the rectangular shapes separated by a vertical line. Decoration, the glaze colour: Red (10R 5/8), very dark gray (5YR 3/1); paste colour: Pink (7.5YR 7/4); slip colour: rim: Red (10R 5/8).

It has been likened to the example unearthed in Tarsus Gözlükule. Dinos are divided into classes in terms of the painting technique employed. These were evaluated as *Red-brown on pink-buff* and *black-brown on white slip*⁹⁶. The mouth plates of the dinos forms in the Miletus examples are narrow. Therefore, the Miletus examples are dated to the Vth century B.C. in terms of their form and decoration. Likewise, similar forms are found in Samos⁹⁷, Chios⁹⁸, Miletus⁹⁹, Phrygia¹⁰⁰, Lydia¹⁰¹, and, Clazomenae¹⁰². The example examined is thought to be of local production and is dated to the first half of the VIth century B.C. (Fig. 7b).

The bowl-formed examples are vessels with a simple rimmed flat lipped, inverted rim, simple rimmed spherical body. The bowl-formed examples are 36 in number. The rim diameters of the bowls with simple rims and flat lips vary between 16-21. The production centers are generally determined as West Anatolia and the Lycian Region. On the south slope of the Acropolis at Clazomenae, we find examples dating from the first half of the VIth century B.C., in the layer associated with the pottery kiln¹⁰³. As a result of excavations at Xanthus, the red slipped bowl examples were dated to the VIth century B.C., on the other hand, as a result of examinations, a clear explanation was given about the place of production of these examples¹⁰⁴.

In the Uylupınar settlement, bowls with an inverted flat lip, a spherical body and a simple profile were found. Bowls of similar form with gray paste from Larissa were dated to the second half of the VIIth century B.C.¹⁰⁵. The examples with inverted lips found in the Cibyratis Region are dated to the VIth century B.C.¹⁰⁶. They are seen in contexts dated to the VIth-IVth centuries B.C. in Didyma, which

⁹⁶ Hanfmann 1957, 85; Goldmann 1950, 313.

⁹⁷ For the example of the hanging triangle decoration used as a filling motif on the dinos, see Eilmann 1933, 106.

⁹⁸ Boardman 1967, 115. For the example from Chios and dated to the early VIIth century B.C., see Cook & Dupont 1998, 48.

⁹⁹ Graeve 1975, 45; Voigtländer 1982, 35-39; Greenewalt 1973, pl. 3.1. No. 8; For the example with a deer figure under a braid motif and hanging triangle decoration on the cup, dated to the second half of VIIth B.C., see Schlotzhauer 2001, pl. 16.3.

¹⁰⁰ Erdan 2015, 67 pl.137. For the example used as a filling motif on a painted, unclear vessel fragment from the Gordion Destruction Layer, see Sams 1994, pl. 165.1032; For the filling motif on the vessel made in the “Brown on Buff” technique from the post-destruction context at Gordion Kale, see Sams 1994, pl. 141.1048.

¹⁰¹ Gürtekin Demir & Polat 2011, 290.

¹⁰² Aytaçlar 2005, 188.

¹⁰³ Lemos 1991, 16.

¹⁰⁴ Yener Marksteiner 2002, 217-216.

¹⁰⁵ Boehlau & Schefold 1942, 117.

¹⁰⁶ Corsten & Hülten 2012, 78.

has a similar form and rim profile¹⁰⁷.

Simple rimmed, flat lipped, spherical body bowls: Mouth and body fragments are given together. It has a simple rim and flat lips. The transition from the rim to the body was softened and parallel band decorations were practised on the bowl. Didyma is one of the ceramic find centers. In Didyma, these forms are in the thin-walled bowl group, and the forms with varying slip colours are dated to the VIIth-IVth century B.C.¹⁰⁸. When the examples evaluated in this group are examined in terms of slip, there are of Lydia production or imitation examples. The band decorated vessels examined within the scope of the researches in Keşbukü were dated to the VIth-IVth century B.C.¹⁰⁹.

The form of the plate was determined as simple rimmed, spherical body and inverted rimmed plates. In plates with simple rims and flat lips, the transition from rim to body is sharpened or in some forms it has a spherical body. Horizontal band and wave decorations are practised on the outer surface of the body.

There are band decorations on the inner surface of some plates and wave decorations under the band decoration. Examples with a simple rim profile found in Kelenderis are dated to the Vth century B.C. and later¹¹⁰. At Nagitos, examples of band decorated plates and bowls have been dated to the Late VIth century B.C.¹¹¹ and the Vth-IVth century B.C.¹¹².

Decoration Types

The decoration types employed on the Archaic Period ceramics from the Uylupınar survey are examined. Among these examples, concentric circles, zigzag, band and wave decorations, braids, guilloche, checkerboard, fish scale, “marble imitation”, wild goat, goose, dog, deer figures are important for Archaic Period decorations. Among these examples, various vessel forms were determined and the production centers vary.

Concentric Circle

Examples with concentric circle decoration are mostly seen on the body fragment and the crater form. Three different paste and slip features were determined for the ceramics of the Uylupınar survey in terms of examples with concentric circle decoration. A few pieces have been discussed in this regard. Examples with concentric circle decoration show a wide expansion area from an early period. These examples found in the Uylupınar survey may be of Lydian production or made in imitation (Fig. 2). This ceramic group is made in the “Black On Red” technique.

Concentric circle decorations are seen on the vessel surfaces from the Early Protogeometric Period. In the Late Protogeometric Period, concentric circle decorations separated by metopes are seen on various vessel forms. The decorations on the body examples of open and closed vessels with concentric circle decoration were made through using compasses.

¹⁰⁷ Schattner 2007, 397.

¹⁰⁸ Schattner 2007, 413.

¹⁰⁹ Dezer 2020, 52.

¹¹⁰ Zoroğlu 2009, 40.

¹¹¹ Durukan 2007, 30.

¹¹² Durukan & Alkaç 2007, 122.

In the Samos finds, there are concentric circle decorations dating from the Protogeometric Period and circle decorations made on the crater in the Middle Geometric Period¹¹³. The circle decorations on the skyphos and the crater on Euboean examples of the Late VIIIth-Early VIIth centuries B.C.¹¹⁴. Similar examples are found at Lefkandi¹¹⁵ and Troia¹¹⁶. Attica-centered decoration in the Lycian Region has been dated to VIth-Vth century B.C. The pieces with varying numbers of thick and thin circles on body fragments from Eceler Höyük¹¹⁷ and Çaltılar Höyük¹¹⁸ are dated to the Middle Iron Age. Sherds with concentric circle decoration dating from the Protogeometric Period were found in the Patara examples¹¹⁹. Circular decorated amphorae and hydria vessels were dated to the beginning of the VIth-Vth century B.C. during researches in Perge¹²⁰. Similar decorated examples with pieces of concentric circle decorated vessels are from Xanthus¹²¹ examples were found on Avşar Hill¹²², and, Limyra¹²³. The body fragments made with the same decoration in the research carried out at Çaltılar Höyük, which have similarities in terms of paste and decoration with those found in research carried out in the Uylupınar and surrounding settlements, were dated to the Middle Iron Age¹²⁴. During the research carried out at Hasanpaşa Höyük¹²⁵ near the Uylupınar settlement, it was observed that there was a light-coloured paste, some handles without slip and line decorated pieces on body pieces. In the mound, there are concentric circle decorations, probably on the form of an open vessel, made in black glaze on the body decoration. The number of circles in these decorations varies between four and seven. It is known that the ceramic groups found in Karamusa Höyük¹²⁶ have been used since the early period. When the vessel forms at Karamusa Höyük are examined, there are high-footed plates produced under the influence of Lydia, vessel forms similar to banded bowls.

The concentric circle decorated example, which was evaluated among the ceramics examined in the Uylupınar survey, is dated to VIIth-VIth century B.C. (Fig. 8).

Fig. 8. Uylupınar Survey Material, Body Fragment with Concentric Circle Decoration

¹¹³ Walter 1968, 96.

¹¹⁴ Jacobsen *et al.* 2011, 160.

¹¹⁵ Catling 1998, 158-172.

¹¹⁶ Aslan 2002, 129.

¹¹⁷ Aksoy & Köse 2005, 71-81.

¹¹⁸ Momigliano *et al.* 2011, 63.

¹¹⁹ Kahya 1998, 20-40. In early period ceramics in Patara, concentric circle decorated examples were examined and for the decoration using dark glaze, see Kahya 1998, 6-33 pl.1-8.

¹²⁰ Eschback 2003, 21-26.

¹²¹ Rückert 2007, 80-87.

¹²² Rückert 2008, 1-104 Taf.1.

¹²³ Rückert 2007, 26-42.

¹²⁴ Momigliano *et al.* 2008, 178-203.

¹²⁵ Dökü & Baytak 2017a, 229-230.

¹²⁶ Dökü & Baytak 2017a, 229-230.

Fig. 9. Oblique Inter-Hatched Zigzag Decoration

Fig. 10. Inner-Painted Zigzag

Oblique Inter-Hatched Zigzag Decoration

Examples with oblique inter-hatched zigzag decoration can be seen in various settlements. The example, which is thought to be a Phrygian production, is thick-walled (Fig. 9). The mouth plate is flat, the transition from the mouth to the body is sharp. Decoration glaze colours: Very dark gray (5YR 3/1), reddish yellow (5YR 5/4); paste colours: Reddish yellow (7.5YR 6/8); the slip was determined as red (10R 5/8).

It appears on examples from Argos¹²⁷, on oinochoe at Nauplion¹²⁸, in Attica¹²⁹ and in Boston¹³⁰. The surface of the example found in Alishar is bordered by horizontal lines and multiple zigzag rows are practised under the vertical lines¹³¹. A similar pattern of decoration is seen on the “Type 1” jug with a strainer from Tumulus X at Gordion, a Phrygian settlement¹³². The zigzag decorated example and the inner-painted zigzag decorated find group found in the Uylupınar settlement are thought to be of local production, produced under the influence of Phrygia and are dated to the middle of the VIIth century B.C. (Fig. 9).

Inner-Painted Zigzag Decoration

One example was found during the Uylupınar survey (Fig. 10). Decoration glaze colour: Dark reddish brown (5YR 3/2), red (2.5YR 4/8); paste colour: Yellowish red (7.5YR 6/6); the slip was determined as pink (7.5YR 8/4).

The “Bichrome” technique was used on this example, and zigzag decoration in red tones was practised on the cream slip, on the other hand, it is known from the Gordion excavation finds from Phrygia that the “Bichrome” technique with a white surface was widely used from the middle of the VIIIth century B.C. to the VIth century B.C. The example examined may be of Phrygian production or an imitation. Red painted zigzag decoration was practised on the Phrygian production or Phrygian-influenced crater found at Sardis¹³³. Although Gordion considered as the capital in Phrygian pottery

¹²⁷ Coldstream 2008, 120.

¹²⁸ Coldstream 2008, 126

¹²⁹ Coldstream 2008, 121

¹³⁰ Coldstream 2008, 210

¹³¹ Akurgal 1995, 7.

¹³² Sams 1994, 67-68 pl.100, P.3136, fig. 30.

¹³³ Gürtekin Demir 2014, 142.

has a wide expansion area from the examples, the decoration examples on them are similar¹³⁴. In investigations in Uylupınar and the surrounding settlements, Cummer mentioned that the artifacts found in the Pisidia Region may have been under Phrygian influences¹³⁵. It was thought that the zigzag decorated example and find group with inter-painted zigzag decoration found in the Uylupınar settlement were of local production under the influence of Phrygia and are dated to the middle of the VIIth century B.C.

Band and Wave Decoration

Band and wave decorated ceramics are the most common group examples found in the Uylupınar settlement. These examples generally consist of plates, bowls and plates with high feet. In the example, which is thought to be of Lydian production, the paste is mica tempered and lime-dense (Fig. 11 a-b). It has a deep bowl form. It has a spherical body with a simple rim. The transition from mouth to body is smooth. It is completely burnished inside and out, and the front surface is decorated. Decoration glaze colour: Dark reddish brown (5Y3/3); paste colour: Reddish yellow (5YR6/8); slip was determined as red (2,5YR4/8).

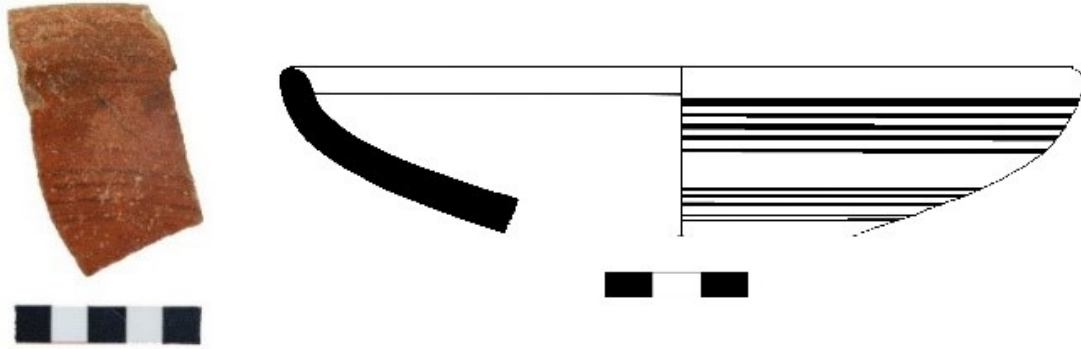

Fig. 11a-b. Plate Made in the “Black on Red” Technique, which was Found During the Uylupınar Survey

The band and wave decorations on the analyzed ceramics are also found in the early period. There are band and wave decorations on the oinochoe form identified as imported material in the Burdur Museum and these example are dated to the Late Mycenaean Period III A2 and Early Mycenaean Period III C¹³⁶.

Similar examples of banded vessels of this type, among simple rimmed plates were dated to the Late VIIth-Vth century B.C. at Yumuktepe Höyük in the Cilicia Region¹³⁷ and it is indicated that they might be of local production¹³⁸. Examples found at Kelenderis have been dated to the middle of the Vth century B.C.¹³⁹. At Nagitos, examples of band decorated plates and bowls were dated to the VIth

¹³⁴ Pamuk 2021, 204-217. For the decoration dated to the end of the VIIIth century BC in the zigzag decorated sample with a deer figure on a cream slip found in Ovaören settlement, see Yücel Şenyurt *et al.* 2019, 221 Pl. 10d.

¹³⁵ Cummer 1970, 29-55; Sams 1994, 52-69. For an example with inner-painted zigzag decoration on the crater form, which is one of the Early Phrygian painted ceramics, see Özkaya 1995, 42-44.

¹³⁶ Kaşka 2020, 216.

¹³⁷ Barnet 1940, 121.

¹³⁸ Garstang 1953, 254. For the examples of band decorated vessels found in the Kesbükü surveys, which are mostly dated to the VIIth-IVth century B.C., see Dezer 2020, 58.

¹³⁹ Zoroğlu 2009, 40.

century B.C.¹⁴⁰. The examples identified as bowl or plate forms found in Kilisetepe Höyük were dated to the VIIIth-VIIth century B.C., while similar examples at Alanya Museum, Kelenderis, Sirkeli were dated to the first half of the VIth century B.C. and similar finds from Yumuktepe Höyük were dated to the VIth century B.C.¹⁴¹.

One of the most basic features of Linear “Black on Red” plates is that they consist of multiple horizontal band groups made on the wheel. “Black on Red” ceramics draw attention in regions of Anatolia such as: Cilicia, Phrygia, Lycia, Pamphylia, Pisidia, Caria and Ionia¹⁴². There are also examples produced using the “Black on Red” technique and using additional white glaze in Anatolia. Some of these were found in Lydia¹⁴³, Gordion¹⁴⁴, Cilicia and Burdur¹⁴⁵. In Midas City, the additional white glaze was made in fine lines¹⁴⁶.

The examples with cylindrical feet and circle pedestals found in the Uylupınar/Göl Island¹⁴⁷ settlement have similarities with the Lydian finds. The thicknesses of the band decorations on the examples vary, and are thought to be of Lydian production or made in imitation. Colours used for decoration: Very dark gray (5YR 3/1), red (10R 4/6); paste colours: Gray (10YR 5/1), reddish yellow (5YR 6/6); slip colours are determined as reddish yellow (5YR 6/8).

A small part of the pedestal has been preserved. The button pedestal has a narrow and conical profile. It rises conically. There is a thick vertical line decoration on the seating plane. In the conical part, there are seven thick-thin horizontal bands on its outer surface; two horizontal band decorations on the inner surface (Fig. 11). There are also open vessel pedestals with high foot. Examples of high-footed vessels are seen at Clazomenae, Sardis and Dascylium and Miletus¹⁴⁸. There are band decorations on the vessel examples with conical pedestals and high-foot at Sardis¹⁴⁹. High-footed vessels found at Clazomenae are dated to the VIIth-VIth century B.C.¹⁵⁰. In the research carried out at Clazomenae, similar forms of high-footed vessels were found in Delos¹⁵¹ and Pitane¹⁵².

It is thought that this group of band decorated ceramics with high foot is of Lydian production or imitation and has been dated to the first half of the VIth century B.C. (Fig. 12a-c).

¹⁴⁰ Durukan 2007, 30.

¹⁴¹ Arslan 2010, 61.

¹⁴² Mellaart 1955, 119.

¹⁴³ Gürtekin 1998, 24.

¹⁴⁴ Haspels 1951, 45. For similar examples in Midas city, see Schaus 1922, 160.

¹⁴⁵ Kepçe 2009, 30-35.

¹⁴⁶ Haspels 1951, 64.

¹⁴⁷ Corsten and Hüllden (2009, 361) The band decorated example recovered in the area defined as Lower-Cibyra was dated to the Archaic Period; while the band decorated examples recovered from the Uylupınar settlement are dated to the Archaic Period.

¹⁴⁸ Villing 1999, 195; Kerschner & Schlotzhauer 2005, 31 fig. 28.

¹⁴⁹ Gürtekin 1998, 102-105. For band decorations with frequent intervals on the high-footed vessel form on similar examples from Sardis, see Crawford & Greenewalt 1978, 40 fig. 2.

¹⁵⁰ Hürmüzlü 1995, 77.

¹⁵¹ Aytaçlar 2005, 521 Pl. 167.

¹⁵² Aytaçlar 2005, 519 Pl. 165; Polat 2002, 86 Pl. 28.

Fig. 12a. Uylupınar Survey, Plate Base which is of Lydian Production

Fig. 12b. Plate with High Foot

Fig. 12c

Braid and Guilloche

During the Uylupınar¹⁵³ survey, 4 examples with braid and guilloche decoration were found. These examples, which are thought to be the production or imitation of Lydian ware, are thin-walled. Guilloche decoration glaze colours on ceramics: Dark brown (7,5YR 3/2), dark brown (7,5YR 3/2), weak red (10R 4/3); paste colours: Reddish yellow (7.5YR 6/6), reddish yellow (5YR 6/8); slip colours: (left) are determined as reddish yellow (7.5YR 7/6). Braid and guilloche decorations made with dark glaze were practised on the surface with slip or without slip (Fig. 13a-b).

The braid decoration on the oinochoe neck, similar to South Ionian ceramics, has been dated to the Carian Late Orientalizing Period, the first half of the VIIth century B.C., and the first quarter of the VIth century B.C.¹⁵⁴. There are similar examples of braided decoration from Miletus¹⁵⁵ and Smyrna¹⁵⁶, which are dated to the third quarter of the VIIth century B.C. on the oinochoe in Kameiros¹⁵⁷ and, dated to the third quarter of the VIIth century B.C. on a crater from Samos¹⁵⁸. Examples similar to braid are dated to the third quarter of the VIIth century B.C. on oinochoe (SiA Ib) in South Ionian pottery¹⁵⁹. The example with braid, wild goat figure and various rosette motifs on the neck of the oinochoe, made in the same style technique in North Ionian examples, is dated to the first quarter of the VIth century B.C.¹⁶⁰. The example with a wild goat figure and a guilloche decoration under the

¹⁵³ For the high-footed vessel forms and the band-decorated Archaic Period example recovered during the researches in and around Uylupınar, see Dörtlük 1977, 22-24; Kepçe 2009, 66-67; Kaşka 2013, 285-293.

¹⁵⁴ Fazlıoğlu 1998, 353; For an example with similar decoration, see Cook & Dupont 1998, 37. For example, the oinochoe, made in the Wild Goat Style, is decorated with braid on the neck, a bird or goose figure on the shoulder, and the example with wild goats and filling motifs on the body are dated to the first half of the VIIth century B.C.

¹⁵⁵ Kerschauer & Schlotzhauer 2005, 23.

¹⁵⁶ Aytaçlar 2005, 45 Pl.20. For an example with similar decoration, see Walter 1968, 47-81.

¹⁵⁷ Jacopi 1931, 19-65. For the example with the same type of decoration in the Kameiros specimens and dated to the first quarter of the VIth century B.C., see Kerschauer & Schlotzhauer 2005, pl.23

¹⁵⁸ Kerschauer & Schlotzhauer 2005, 14.

¹⁵⁹ Kerschauer & Schlotzhauer 2005, 23; For a similar example on which braids are used as neck decoration on oinochoe vessel forms among Carian examples (Pl.18- EO.10, Pl.49- OO.13, Pl.51-OO.15), see Fazlıoğlu 1998, 350.

¹⁶⁰ Cook & Dupont 1998, 55.

filling motifs on the vessel form found in Miletus, is dated to the last quarter of the VIIth century B.C.¹⁶¹. The guilloche decoration employed as neck decoration on oinochoe in South Ionian¹⁶² examples have been dated to the last quarter of the VIIth century B.C. The examined specimens are dated to the last quarter of the VIIth century and the first half of the VIth century B.C. (Fig. 13a-b).

Fig. 13a. Uylupinar Survey, Archaic Period Examples with Guilloche Decoration

Fig. 13b. Uylupinar Survey, Guilloche Decoration

Checkerboard

The example with checkerboard decoration, which is commonly seen among the ceramic groups of the Orientalizing Period, was made on red slip (Figs. 14a-b). The checkerboard decorated example, which is thought to be of local production produced in the Phrygian tradition, is thick-walled. Decoration glaze colours: Red (10R 4/6), light reddish brown (5YR 6/3), reddish brown (2.5YR 4/4); paste colours: Reddish yellow (5YR 6/6), reddish yellow (5YR 6/8) paste: mica-tempered, porous or non-porous. Slip colours: (right) Reddish brown (2.5YR 4/4).

Fig. 14a-c. Uylupinar Survey Material Checkerboard Decoration on Plate with Simple Rim Profile

¹⁶¹ Posamentir & Solovyov 2006, 151.

¹⁶² Cook & Dupont 1998, 39.

Examples similar to checkerboard decorations are on Phrygia ceramics found at Gordion¹⁶³, Boğazköy Büyükkale¹⁶⁴, Porsuk¹⁶⁵ and Büyükkale I phases are dated to between the Late VIIIth century B.C. and the Early VIIth century B.C.¹⁶⁶. Checkerboard decoration was found on a jug found at Gordion¹⁶⁷ and on oinochoe from Sardis¹⁶⁸, Aeolis¹⁶⁹ and Miletus. These examples are dated to the second quarter of the VIIth century B.C.¹⁷⁰. On the other hand, the examples with checkerboard decoration on the Southern Ionian Early Wild goat style oinochoe found at Kameiros¹⁷¹ are dated to the first half of the VIIth century B.C.¹⁷². This decoration is seen on Ephesian¹⁷³ and Clazomenaeian¹⁷⁴ examples. It is thought that the example examined was of local production and is dated to between the second half of the VIIth and the first half of the VIth century B.C. (Fig. 14).

Fig. 15. Uylupınar Survey, Fish Scale Decoration

Fish Scale

The example with fish scale decoration, which is thought to be of Lydian production, is thin-walled (Fig. 15). It has plenty of mica temper. Fish scale ceramic decorations are rarely seen. Decoration glaze colours: Dark reddish brown (5YR 3/2); paste colours: Reddish yellow (7.5YR6/6), paste is of high quality and mica-tempered. The slip colour was determined as light brown (7.5YR 6/4).

Fish scale decorations on the oinochoe with griffin protome from Early Aegina are dated to the second quarter of the VIIth century B.C. in the Middle Protoattic¹⁷⁵. The examined examples are dated to the first half of the VIth century B.C. (Fig. 15).

¹⁶³ Sams 1974, 172 Fig. 4; 1994, 72; 2013, 59 Fig. 5.3; Sams Rose & Darbyshire 2016, 151, P 55;. Checkerboard decoration on a wide, round rimmed jug made in the "Brown on Buff" technique from Tumulus P. For the decoration on the open-mouthed amphora from the terrace filling, see Sams 1994, 148-150.

¹⁶⁴ Bossert 1963, 32.

¹⁶⁵ Dupré 1983, 224.

¹⁶⁶ Genz 2006, 133.

¹⁶⁷ Çaypınar 1991, 81-82.

¹⁶⁸ Gürtekin 1998, 161-162.

¹⁶⁹ İren 2003, 117.

¹⁷⁰ Posamentir 2002, 15 fig. 2.6; Kerschner & Schlotzhauer 2005, 13.

¹⁷¹ Kerschner & Schlotzhauer 2005, 13.

¹⁷² Cook & Dupont 1998, 35.

¹⁷³ Kılınç 2019, 69. Red and black paint decoration on white slip on the bowl rim fragment. Squares bordered by a ladder pattern on the outer surface, a straight linear band, a series of squares in different sizes, red cross line inside the squares and dark lozenge filling motifs. For squares of different widths with light and dark rims, or checkerboard decoration on the inner surface, see Greenewalt 1973, 108.

¹⁷⁴ Aytaçlar 2005, 315 pl. 46. K.217.

¹⁷⁵ Çoşkun 2007, 48.

Fig. 16. Uylupinar Survey, Plant-like Decoration Group, Clover Rosette

Clover Rosette

The example with clover rosette decoration, which is thought to be of local production, is thin-walled (Fig. 16). Small rings are made inside the clover rosette and it is in the form of a group of four. It has plenty of mica temper and a quality paste structure. Decoration glaze colours: Very dark gray (5YR 3/1), reddish brown (5YR 4/3), red (2.5YR 5/8); paste colour: Reddish yellow (5YR 6/8); slip colour: Reddish yellow (5YR 6/8).

The tree of life decoration and the inner glazed clover rosette on Olpe are decorated in the Cycladic Island Style and dated to the Middle Protoattic Period¹⁷⁶ (first half of the VIIth century

B.C.) and the Wild Goat Style oinochoe from Rhodes dated to the Transitional Period. In South Ionian examples, the clover decoration on the oinochoe is dated to the second half of the VIIth century B.C.¹⁷⁷ and the clover decoration¹⁷⁸ on the oinochoe neck is dated to the same date range. There are clover motifs on finds from the Dascylium¹⁷⁹ and Clazomenae¹⁸⁰ settlements.

In the North Smyrna example, the crater fragment with a wild goat figure and a clover rosette as a filling motif was dated to the end of the VIIth century B.C.¹⁸¹. Likewise, it consists of six friezes on the crater with everted rim and handle in North Ionian examples. The example with lotus palmette row on the neck and shoulder, animal figures on the body and clover rosettes as filling motifs is dated to the end of the VIIth century or first quarter of the VIth century B.C.¹⁸². The clover rosette decoration is a motif frequently used in the Orientalizing Period. It is possible to find it on many vessel forms¹⁸³.

In the Aeolis Region, the example with motifs such as clover rosette on the amphora on the Pitane examples is dated to the first quarter of the VIth century B.C.¹⁸⁴.

Wild Goat Figure

When the wild goat figure on the ceramics of the Central Anatolia Region are examined, it is seen that the neck and head of the figures are depicted upright and the chest is slightly swollen. The horns are depicted as long as the body and curved backwards. Beards are depicted with short lines, ears are short, eyes are almond or round. The folds on the nose are apparent, the body is dotted, the shoulders

¹⁷⁶ Brann 1962, 120.

¹⁷⁷ Posamentir & Solovyov 2006, 106.

¹⁷⁸ Kerschner & Schlotzhauer 2005, 12. For the decoration on the amphora form, see Kerschner & Schlotzhauer 2005, 21.

¹⁷⁹ Gürtekin 1992, 126 pl. 9.

¹⁸⁰ Kazmirici 1988, 83 fig. 22.

¹⁸¹ Akurgal 1989, 23 fig. 4; Cook & Dupont 1998, 52; Walter Karydi 1973, 47-81.

¹⁸² Cook & Dupont 1998, 54.

¹⁸³ Kerschner 2006, 129.

¹⁸⁴ Cook & Dupont 1998, 59; İren 2003, 60 abb. 20.

are empty, and the neck is short and empty. Tails are generally short and downward facing. The nails on the hooves of animals are depicted as whole¹⁸⁵.

The fragment, which is thought to be a South Ionian example, is thick-walled (Fig. 17). It has a convex profile and thick wall. There is a horizontal band under the vertical ray/hook/line decorations on the body and hanging triangle decoration attached to the band. On the main scene, there is a wild goat figure depicted with its eyes, mouth and beard finely depicted and a clover rosette decoration next to it. Decoration glaze colours: Very dark gray (5YR 3/1); paste colour: Light brown (7.5YR 6/4); slip colour: Very pale brown (10YR 8/2).

Fig. 17. Uylupınar Survey, Wild Goat Figure

The decoration made in the Wild Goat style can be seen on various forms. There are various decorations on the oinochoe, which is an example from South Ionia. The braid on the neck of the oinochoe¹⁸⁶, sphinx, goose figures and various filling motifs on the shoulder are depicted and there is a wild goat figure on the body of the oinochoe. In this form, the head is depicted small in wild goat decoration, the eyes are almond and dotted, the beard is bow-shaped, the horn is long, black glaze on the body is used. This example has been dated to the second quarter of the VIIth century B.C.¹⁸⁷. In North Ionian examples, the contour of the shoulder bones of the wild goat figure on the crater is emphasized by a line. This example is dated to the last quarter of the VIIth century B.C.¹⁸⁸. The articulations of the wild goat figure on the dinos, on an Aeolis example, are apparent, its ears are depicted thinner and longer than from other regions, the lower part of the body is marked with dots, and it is dated to the first quarter of the VIth century B.C.¹⁸⁹. A wild goat figure can be found from Cilicia, Soli Höyük¹⁹⁰, while a stylized wild goat figure can be found on examples from Ephesus¹⁹¹, Rhodes¹⁹² and Pitane¹⁹³.

Goose Figure

Goose figures appear on Wild Goat Style vases from South Ionia. This may be of South Ionian production or in imitation (Fig. 18).

¹⁸⁵ Sams 1971, 207; Özkaya 1995, 120. There are examples of wild goat figures in the Midas City finds. The wild goat figure is a figure that has been used from the early period. For the example, among the ceramic fragments known as the 'Late Phryg Style' in Central Anatolia, dated to the end of the VIIIth century and the beginning of the VIIth century B.C., see Kerschner 2006, 129-132.

¹⁸⁶ Kerschner & Schlotzhauer 2005, 19. Wild goat figure on kantharos with basket handles. For Izmir Museum Inv. no. 9633, see Özkan 1999, No.79

¹⁸⁷ Cook & Dupont 1998, 37.

¹⁸⁸ Cook & Dupont 1998, 52.

¹⁸⁹ Cook & Dupont 1998, 60.

¹⁹⁰ Küçük 2008, 39.

¹⁹¹ Kılınç 2019, 65.

¹⁹² Aytaçlar 2005, 438 pl.15. E.97.

¹⁹³ Aytaçlar 2005, 438 pl.15. E.98. For the wild goat figure on trefoil-mouthed oinochoe, see Özkan 1999, 44, No.112.

The body is convex. There is a goose figure depicted with a glazed neck, the head and eyes of which are reserved under the square decoration made with vertical lines in the middle of two horizontal bands on the body. The head of the figure, made on a surface without slip, is reserved, on the other hand, the eye is depicted in the form of a ring and the pupil is depicted as a dot (Fig. 18). Decoration glaze colour: Very dark gray (5YR 3/1), dusk red(10R 3/4). Paste colour: Very pale brown (10YR7/4).

Fig.18. Goose Figure

It is very common on Smyrna examples. In these examples, different animal descriptions are used very often, although they are often used as scenes¹⁹⁴. In examples with the goose figure, it is possible to see the eye details as a concentric ring or as a single dot in a ring. It is seen that the body was depicted with a cross-hatched interior in the early periods, and more oval, wide and with regular, frequently with oblique lines and glaze in the late period. It is seen on Miletus examples¹⁹⁵, on an oinochoe with a goose figure at Kameiros¹⁹⁶. In Caria, similar goose figures are dated to the first half of the VIth century B.C. during the Middle and Late Orientalizing Period¹⁹⁷.

Dog Figure

The kylix fragment with a dog figure found during the Uylupınar survey has a rounded rim and a thin wall. It is bordered by two horizontal bands on the body and there is a dog of which the head is depicted as contour and body is in silhouette technique and there is a wild goat figure in front of it, of which the body is depicted in silhouette technique. This example, which is thought to be of Lydian production, has been dated to the second half of the VIth century B.C. (Fig. 19). Decoration glaze colours: Very dark gray (5YR 3/1), weak red(10R 5/3); paste colour: Reddish yellow (5YR 6/6); slip colour: Red(10R 5/6).

There are close similarities between the decorations seen on the Ephesian Group ceramics and the decorations used on Wild Goat Style vessels. In these similarities, running dog, deer and goat figures appear in both groups¹⁹⁸. The dog figure found in Miletus is similar to the dog figure in Ephesus¹⁹⁹. In the Clazomenae example, a running dog figure with triangular head, dot-shaped eyes, the mouth of which is depicted with line, the body is black glazed, but the shoulder bones are reserved, on a trefoil-mouthed oinochoe vessel. There are examples of vessels produced with dog figures²⁰⁰ from the

¹⁹⁴ For glaze band on lip, goose, theron and bud rows on the body on the Pynaxs plate, see Akurgal 1984, 41, No. 86, Fig. 76.

¹⁹⁵ Posamentir & Solovyov 2006, 86. For the example with goose figure on the lid found in Miletus examples, dated to the last quarter of the VIIth century B.C., see Kerschner & Schlotzhauer 2005, 31.

¹⁹⁶ Jacopi 1931, 67; Kerschner & Schlotzhauer 2005, 29, 37.

¹⁹⁷ Fazlıoğlu 1998, 17-23.

¹⁹⁸ Greenewalt 1973, 91.

¹⁹⁹ Käufler 2004, 285.

²⁰⁰ Schaeffer 1997, I 22.

Samos Heraion²⁰¹, Pitane²⁰², Al-Mina²⁰³, Dascylium²⁰⁴, Rhodes²⁰⁵ and Delos.

Fig. 19a-c. Uylupınar Survey Dog Figure

Deer Figure

In the example with a deer figure, the body is slightly convex. There are four thin horizontal bands under two vertical lines on the outer surface of the body and a series of points separated by vertical lines under these two horizontal bands. As the main decoration of the body, there is a partially preserved deer figure, of which outline is drawn in black glaze, the inner part of which is filled with dots and there is a swastika decoration in the side area.

High quality slip was used on the ceramic and the use of additional paint on it is seen on Lydian produced vessels. The fragment, with high quality paste is richly mica-tempered, is thought to be a Lydian production or made in imitation and is dated to the second half of the VIth century B.C. Decoration glaze colours and additional paint use: Dusky red (2.5YR 3/2), dark red (2.5YR 3/6); paste colour: Reddish yellow (7.5YR 6/6); slip colour: Reddish yellow (7.5YR 6/8) (Fig. 20).

There are spots on the body of the figure. A swastika was used as a filling motif. Similar examples are found

Fig. 20. Uylupınar Survey Material Deer Figure Decoration

²⁰¹ Kerschner 1999, 54.

²⁰² Aytaçlar 2005, 434 Pl. 8. E.21.

²⁰³ Aytaçlar 2005, 434 Pl. 8. E.21; Kılınç 2019, 106.

²⁰⁴ Greenewalt 1973, 110; Kılınç 2019, 107.

²⁰⁵ Aytaçlar 2005, 438.

from Ovaören²⁰⁶ settlement, Boğazköy²⁰⁷, Cami Höyük²⁰⁸, Göllüdağ²⁰⁹, HacıBektaş-Suluca Höyük²¹⁰, Kayapınar²¹¹, Kırşehir, Yassı Höyük²¹², Kültepe²¹³, Porsuk²¹⁴. The deer figure, which is frequently seen on examples from the Phrygia Region, is seen in many areas²¹⁵. The deer figure on the body of the oinochoe form from Kamerios is dated to the last quarter of the VIth century B.C.²¹⁶. The amphora-formed vessel, which is an Aeolis specimen, with double spirals and a spotted animal figure on the body, was dated to the first quarter of the VIth century B.C.²¹⁷. In the example obtained from the Dascylium settlement, a deer figure is depicted with a dark glaze practised on a cream slip. In the deer figure, the head is small, the eyes are round, the mouth is finely lined, the ears are pointed and long. The body was decorated with large spots, and the lower part, which was depicted as a dot, also used a filling motif and it was dated to the VIIth-VIth century B.C.²¹⁸. On the Smyrna examples, there are different scenes. In one of these scenes, a gazelle or deer-chasing dog figure was depicted²¹⁹.

Evaluation and Conclusion

In this study, the evaluation of the material recovered from the Uylupınar/Göl Island survey is discussed and, in this research, some of the fragments from the Archaic Period of the thesis entitled “Uylupınar Survey Iron Age Ceramics” are evaluated.

In the article, the slip colours of the materials found in the Uylupınar research are stated. Techniques of “Black on Red”, “Bichrome”, “Dark colour on white surface”, “Marble imitation” and “Black on Buff” were determined among these slip colours. The region of Lydia was one of the regions where these techniques, particularly “Marble Imitation” and “Black on Red” painting technique are mostly employed. The materials from Uylupınar were determined to be Lydian production or made in imitation, considering the painting technique, form and paste quality, colour and content. Plates with high feet, which are very common from Lydian settlements, are among the important elements recovered from the Uylupınar settlement.

As decoration, it consists of: concentric circle, zigzag, band, clover, goose, dog, deer figures and hanging triangle motif. There are also examples produced in “Black on Red”, “Black on Buff” techniques and on a surface without slip in those examples with concentric circle decoration. Among these ceramics, examples that are thought to be local production, Lydian production or imitation

²⁰⁶ Şenyurt 2010, 201; 2014a,62; 2014b,101; Akçay 2015, 32-149.

²⁰⁷ Bossert 1963, 67.

²⁰⁸ Akçay 2011, 84.

²⁰⁹ Tezcan 1992, 34.

²¹⁰ Sevin 1998, 188.

²¹¹ Durbin 1971, 37.

²¹² Omura 2016, 47.

²¹³ Akurgal 1955, 66.

²¹⁴ Dupré 1983, 92.

²¹⁵ Sams 1971, 7; 1994, 186.

²¹⁶ Kerschner & Schlotzhauer 2005, 27.

²¹⁷ Cook & Dupont 1998, 59.

²¹⁸ Koçak Yaldir 2009, 494.

²¹⁹ For the scene in which the dog chasing a gazelle? (maybe a deer) depicted on a trefoil-mouthed oinochoe in the Smyrna examples, see Akurgal 1989, fig. 4.

have been identified.

When the inner-painted zigzag decorated example is considered in terms of slip and decoration technique, it was determined that it was a Phrygian production or made in imitation of. The wall thicknesses of these ceramics are different from the wall thicknesses of the other ceramics found.

Among examples with band decoration, there are examples produced in the “Black on Red”, “Black on Buff” techniques and decorations on a surface without slip. It is possible to find these decorations on different forms. The forms discussed in the article consist of plates and the foot and pedestal parts of the plate forms with high feet. Dark paint was used on the pedestals and foot fragments that constitute the high-footed plate forms. Since these forms are frequently seen in Lydian ceramics, they may be Lydian production or made in imitation thereof.

The goose figure and the wild goat figure are very common figures of the Orientalizing Period, and the examples produced in the wild goat figure style may be of South Ionian production or in imitation when the slip, paste and decoration elements are considered. The example of a goose figure may also be of South Ionian production or made in imitation of.

The slip and paste of the example with the dog figure are of high quality. The use of red additional paint is remarkable. The example considered as a skyphos may be a Lydian production or made in imitation of.

These artifacts studied by W. Cummer are important in terms of traces of Phrygian culture and have been dated to the VIIIth-Vth century B.C.²²⁰. The temple of the Mother Goddess, which was found in excavations under the direction of Ekinci and Kahya, is an example of the Matar belief, which was shaped under the influence of Phrygia and was built under the influence of Lydia and Ionia²²¹.

Based on this evidence, it can be stated that Uylupınar settlement was influenced by Lydian, Ionian, and Phrygian cultures and trade with them and Uylupınar.

²²⁰ Cummer 1970, 29-55.

²²¹ Kahya & Ekinci 2015, 45-72; Dökü & Baytak 2017a, 228.

BIBLIOGRAPHY

- Akçay A. "Ovaören Yassı Höyük'ten Bir Yarı İkonik İdol". *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* XI, 32-149.
- Akçay A. 2011, *Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Tabal Ülkesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Aksoy B. & Köse O. 2005, "A Site in the Seki Plateau (Lycia) Eceler Höyük". *Anatolia Antiqua* XIII, 71-81.
- Akurgal E. 1955, *Phrygische Kunst*. Ankara.
- Akurgal E. A. 1961, *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*. Berlin.
- Akurgal E. A. 1983, *Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*. Ankara.
- Amyx D. A. 1958. "The Attic Stelai: Part III. Vases and Other Containers". *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* 27/3, 163-254.
- Arslan N. 2010, *Kilikya Demir Çağı Seramiği. İthal Boyalı Seramikler ve İlişkiler*. İstanbul.
- Aslan C. 2002, "Ilion Before Alexander. Protogeometric, Geometric and Archaic Pottery from area D9". *Studia Troica* XII, 79-80.
- Aytaçlar N. 2005, *Klazomenai Orientalizan Seramiği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Bean G. E. 1956, "Notes and Inscriptions from the Cibyratis and Caralitis". *The Annual of the British School at Athens* LI, 136-156.
- Becks R. 2013, "Prehistoric Island and Lake-Shore Settlements in the Lake District of Southwest Anatolia". *Adalya* XVI, 1-15.
- Birmingham J. 1963, "The Chronology of some Early and Iron Age Cypriot Sites". *AJA* 67/1, 15-42.
- Boardman J. 1967, *Greek Emporio* (British School at Athens Supplementary). London.
- Boehlau J. & Schefold K. 1942, *Larissa am Hermos. Die Ergebnisse der Ausgrabunher 1902-1934, Die Kleufunde*. Berlin.
- Bossert E. 1963, "Die Keramik Phrygischer Zeit Von Boğazköy". *MDOG* 94, 15-71.
- Brann E. 1962, "Late Geometric and Protoattic Pottery 'Mid 8th to Late 7th Century B.C.'". *The Athenian Agora* XIII, 80-120.
- Brein F. 1978, "Geometrisch Dekorierter Keramik aus Ephesos". *The proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology* III, 721-728.
- Catling C. C. 1998, "The Typology of The Protogeometric and Subgeometric from Troia and its Aegean Context". *Studia Troica* VIII, 153-174.
- Çaypınar Z. G. 1991, *Frigler'in Kökeni ve Tarihi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Coldstream J. 1977, *Geometric Greece*. London
- Çomak D. 2022, *Uylupınar Yüzey Araştırması Demir Çağ Seramikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.
- Cook R. M. & Dupont P. 1998, *East Greek Pottery*. Oxford.
- Corsten Th. & Hülten O. & Gebauer J. 2010, "Research in the Kibyratis in 2009". *Anmed* VIII, 143-147.
- Corsten Th. & Hülten O. 2009, "Forschungen in der Kibyratis im Jahre 2008". *AST* 27/1, 351-365.
- Corsten Th. & Hülten O. 2011, "Research in the Kibyratis in 2010". *Anmed* IX, 180-183.
- Corsten Th. & Hülten O. 2012a, "Research in the Kibyratis in 2011". *Anmed* X, 174-177.
- Corsten Th. & Hülten O. 2012b, "Zwischen den Kulturen. Feldforschungen in der Kibyratis. Bericht zu den Kampagnen 2008-2011". *IstMitt* LXII, 7-117.
- Corsten Th. 2009, "Research in the Kibyratis in 2008". *Anmed* VII, 143-145.
- Çoşkun G. 2007, *Oryantalizan Dönem Seramiğinde Bezeme Gelişimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi. Aydın.
- Crawford H. & Greenewalt Jr. 1968, "Lydian Vases from Western Asia Minor". *California Studies in Classical Antiquity*, 139-154.

- Crawford H. & Greenewalt Jr. 2010, "Lydian Pottery". Ed. N. D. Chaill, *Lidyalılar ve Dünyaları*. İstanbul, 107-111.
- Cummer W. 1970, "Phrygian Roof Tiles in the Burdur Museum". *Anatolia* XIII, 29-55.
- Dezer N. 2020, *Tarsus Hinterlandı Arkaik ve Klasik Dönem Seramikleri: Keşbüğü buluntuları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi. Mersin.
- Dökü F. E. & Baytak İ. 2015, "Kabalis Bölgesi Uylupınar Yerleşimi ve Nekropoller". Ed. Ş. Kazan Nas, *I. Teke Yöresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Cilt I. 04-06 Mart 2015*. Burdur, 645-654.
- Dökü F. E. & Baytak İ. 2016, "Uylupınar Erken Kibyra Yerleşimi 2013- 2014 Yılları Yüzey Araştırmaları". *ASTXXXIII/1*, 217-240.
- Dökü F. E. & Baytak İ. 2017a, "Korkuteli Karabayır Taş Yığma Tümülüsleri Işığında Demir Çağ Kabalis ve Milyas İlişkileri". *Cedrus* V, 11-19.
- Dökü F. E. & Baytak İ. 2017b, "Kabalis Bölgesi Demirçag Yerleşim Tipleri ve Gözetleme/Haberleşme Kaleleri". *MJH* VII/2, 223-242.
- Dökü F. E. 2013, "Uylupınar Yerleşmesi (Erken Kibyra) ve Çevresi Yüzey Araştırması 2012". *Anmed* XI, 239-249.
- Dökü F. E. 2014a, "Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşimi Yüzey Araştırmaları 2012". *ASTXXXI/2*, 395-406.
- Dökü F. E. 2014b, "2013 yılı Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşimi Yüzey Araştırması". *Anmed* VII, 230-36.
- Dökü F. E. 2015a, "Manca ve Hasanpaşa'daki Yeni Bulgular Işığında Kabalis Ölü Gömme Geleneklerinin Yeniden Değerlendirilmesi". *Adalya* XVIII, 73-100.
- Dökü F. E. 2015b, "Ölü Gömme Gelenekleri Işığında Kabalis – Milyas - Lykia İlişkileri". Eds. F. Işık & H. İşkan, *Kumdan Kente. Patara Kazılarının 25. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri. Antalya, 11-13 Kasım 2013*. İstanbul, 187-198.
- Dökü F. E. 2019, "Demir Çağından Roma Dönemine Kabalis-Kibyrtaris Bölgesi Taş Yığma Tümülüsleri / Stone Setting Tumuli in Kabalis Kibyrtaris Region from Iron Age to Roman Period". Ed. E. Özer, *Aizanoi IV. Anadolu'da Hellenistik ve Roma Döneminde Ölü Gömme Adetleri Sempozyumu. Çavdarhisar/Kütahya 23-26 Temmuz 2018*. Ankara, 135-151.
- Dörtlük K. 1977, "1975 Uylupınar Kazı raporu". *Türk Arkeoloji Dergisi* XXIV/2, 9-32.
- Dupré S. 1983, *Porsuk I: La Céramique de l'Age du Bronze et de l'Age du Fer*. Paris.
- Durbin G. 1971, "Iron Age Pottery From the Provinces of Tokat and Sivas". *AnatStud* XXI, 37.
- Durukan M. 2007, "Seramikler Işığında Nagidos". *Adalya* VI, 30-194.
- Eilmann R. 1933, "Frühe Griechische Keramik im Samischen Heraion". *AM* LVIII, 47-145.
- Ekinci H. A., Ş. Özüdoğru, E. Dökü & G. Tiryaki 2008, "Kibyra Kazı Çalışmaları 2007". *Anmed* VI, 35-41.
- Ekinci H. A., Ş. Özüdoğru, E. Dökü & G. Tiryaki 2009, "Kibyra 2008 Yılı Kazı Çalışmaları". *Anmed* VII, 32-39.
- Erdan E. 2015, *Demir Çağ ve Sonrası Frig Kültür Etkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi. Aydın.
- Erim K. 1992, *Aphrodisias*. İstanbul.
- Erön A. & Çakan M. S. 2021, "Tisna Antik Kentinde Bulunan Lydia Seramikleri Üzerine İlk Düşünceler". *Arkhaia Anatolika: Anadolusu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi* IV, 1-14.
- Eschbach N. 2003, "Zur Chronologie der frühen Keramik auf der Akropolis von Perge. Ein Vorbericht". Eds. B. Rückert & F. Kolb, *Probleme der Keramikchronologie des südlichen und westlichen Kleinasien in geometrischer und archaischer Zeit, Internationales Kolloquium, Tübingen 24. 3-26. 3. 1998*. Bonn, 21-28.
- Fazlıoğlu İ. 1998, *Karia Orientalizan Seramiği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- French D. 1964, "Can Hasan 1963 ve 1964". *Türk Arkeoloji Dergisi* XIII/2, 27-28.
- Garstang J. 1953, *Prehistoric Mersin Yumuktepe in Southern Turkey*. İngiltere.
- Gay K. A. & Corsten Th. 2006, "Lycian tombs in the Kibyrtaris and the extent of Lycian culture". *Anatolian Studies* LVI, 47-60.
- Goldman H. 1950, *Excavations of Gözlüküle Tarsus*. Princeton.

- Graeve V. 1975, "Milet über die Arbeiten im Südschnitt an der Hellenistischen Stadtmauer 1963". *IstMitt* XXIII/24, 63-65.
- Greenewalt C. H. 1970, "Orientalizing Pottery from Sardis: The Wild Goat Style". *University California Studies in Classical Antiquity* III, 55-89.
- Greenewalt C. H. 1973, "Ephesian Ware". *University of California Studies in Classical Antiquity* VI, 91-122.
- Greenewalt C. H. 1978, *Ritual Dinners in Early Historic Sardis*. London.
- Gürtekin Demir R. G. & Polat Y. 2011, "Between Lydia and Caria: Iron Age Pottery from Kale-1 Tavas Ancient Tabae". Eds. R. G. Gürtekin Demir *et al.*, *Keramos Ceramics: A Cultural Approach. Proceedings of the First International Conference at Ege University, 9-13 Mayıs*. İzmir, 115-291.
- Gürtekin Demir R. G. 2002, "Lydian Painted Pottery at Daskyleion". *AnatStud* LII, 111-144.
- Gürtekin Demir R. G. 2014, "Phrygian Aspects of Lydian Painted Pottery". *AJA* CVXIII/2, 223.
- Gürtekin R. G. 1992, *Daskyleion'dan Ele Geçen Orientalizan Dönem Seramikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Gürtekin R. G. 1998, *Lydia Seramiğindeki Yabancı Etkiler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Hall A. S. 1985, "An Epigraphical Survey in the Kibyris 1984". *AST* III, 187-190.
- Hall A. S. 1986, "R.E.C.A.M. notes and studies no. 9: The Milyadeis and their territory". *Anatolian Studies* VI, 137-157.
- Hall A. S. 1994, "The Site of Sinda". Ed. D. French, *Studies in the History and Topography of Lycia and Pisidia: in Memoriam A.S. Hall* (BIAA Monography XIX), London, 48-52.
- Hanfmann G. M. 1956, "On Some Eastern Greek Wares found at Tarsus". Ed. S. S. Weinberg, *The Aegean and the Near East. Studies Presented to H. Goldmann on the Occasion of Her Seventy-Fifth Birthday*. New York, 85-173.
- Hanfmann G. M. 1963, "The Iron Age Pottery in Tarsus". Eds. H. Goldmann, *Excavations at Gözli Kule Tarsus III*. Princeton, 18-332.
- Haspels H. 1951, *Phrygie Exploration Archeologique Tome III: La Cite de Midas. Ceramique et trouvailles diverses*. Paris.
- Hogart D. 1908, *The Archaic Artemisia, Excavations at Ephesus*. London.
- Hülden O. 2015, "Eine Archaische Vogelskulptur Aus Alt-Kibyra". Ed. H. Metin, B. A. P. Becks, R. Becks & M. Firat, *Pisidia Yazıları Hacı Ali İkinci Armağanı*. İstanbul, 23- 34.
- Hürmüzlü B. 1995, *Klazomenai'de M.Ö.7. ve 6. Yüzyılda Bezemeli Vazo Formları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- İbn-i Battuta 2000, *İbn Battuta Seyahatnamesi* I. Çev. A. S. Aykurt).
- İren K. 2003, *Aiolische Orientalisierende Keramik*. İstanbul.
- Işın G. 2010, "The building complex on the Tepecik acropolis at Patara". *AnatStud* LX, 93-104.
- Jacopi G. 1931, *Esplorazione archeologica di Camiro. I. Scavi nelle nekropoli Camiresi 1929-1930* (Clara Rhodos). Rhodos.
- Jacopsen K., C. Colelli, G. Mittica & S. Handberg 2011, "Pottery Workshop Organization and Transformation at the Archaeological Site of Timpone Della Motta Between 800 And 650 BC". *A Case Study From Northern Calabria, Southern Italy. Keramos Ceramics: A Cultural Approach. Proceedings of the First International Conference at Ege University. 9-13 Mayıs*. İzmir, 158-166.
- Joukowsky M. 1986, *Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavation and Antifact*. Rhode Island.
- Kahya T. & İkinci H. 2015, "Temple to the Mother Goddess Discovered on the Düver Peninsula". *Adalya* XVIII, 45-46.
- Kahya T. & İkinci H. A. 2015, "Temples to the Mother Goddess Discovered on the Düver Peninsula". *Adalya* XVIII, 45-72.
- Kahya T. 1998, *Patara Erken Dönem Boyalı Seramiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz

- Üniversitesi. Antalya.
- Kahya T. 2012a, “Düver Yerleşim Tarihi Araştırmaları 2011”. *Anmed X*, 148-53.
- Kahya T. 2012b, “The Rock Tomb on the Düver Peninsula: An Early Example from Pisidia and Remarks on Cultural Interaction”. *Adalya XV*, 13-32.
- Kahya T. 2012c, “Pisidia Arkaik Dönem Pişmiş Toprak Çatı Elemanları Üzerine Bazı Gözlemler”. Eds. K. Dörtlük, T. Kahya, R. B. Seyhan & T. Ertekin, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu. Antalya 04-07 Kasım 2009*. İstanbul, 177-194.
- Kahya T. 2017, “Düver Mimari Terrakotalarının Dini Kontekst Bağlamında Olası Kullanımı Üzerine Düşünceler”. *Phaselis II*, 81-117.
- Kaşka M. 2013, “Uylupınar Yüzey Araştırmasında Ele Geçen Arkaik Dönem Seramikler”. Eds. B. Hürmüzlü, M. Fırat & A. Gerçek, *Pisidia Sempozyumu 2012- Pisidia Araştırmaları I. Isparta 05- 06. Kasım. 2012*. Isparta, 285-293.
- Kaşka M. 2020, “Burdur Arkeoloji Müzesi İthal Seramik Koleksiyonu”. Eds. A. Mörel, G. Kaşka, H. Köker, M. Kaşka & M. Fırat, *Pisidia ve Yakın Çevresinde Üretim, Ticaret ve Ekonomi. Uluslararası Sempozyum Bildirileri- Pisidia Araştırmaları II. Isparta. 31 Ekim-03 Kasım 2018*. Isparta, 215-242.
- Kazırcı İ. 1988, *Klazomenai Yıldıztepe Nekropolü Orientalizan Seramikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Kepeç Çokay S. 2009, “The Pottery from Burdur Uylupınar Necropolis”. *Adalya XII*, 29-76.
- Kerschner M. & Schlotzhauer U. 2005, “A New Classification System for East Greek Pottery”. *Ancient West-East*, Leiden-Boston.
- Kerschner M. 1999, “Das Artemis-Heiligtum auf der Ostterrasse des Kalabaktepe. Stratigraphie und Keramikfunde der Sondagen des Jahres 1995”. *AA IV*, 7-204.
- Kerschner M. 2006, “Zur Herkunftsbestimmung arshaischner ostrieichischer Keramik”. *Deutsches Archäologisches Institut Istanbul Mitteilungen LVI*, 129-132.
- Kılınç A. 2019, *Ephesos Grubu Seramikler*. Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi. Aydın.
- Koçak Yaldir A. 2011 “Daskyleion’da Doğu Yunan ve Doğu Yunan Etkili Seramik İthalatı”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi VIII/15*, 85-100.
- Küçük S. 2008, *Demir Çağında Kilikia Bölgesinde Grek Kolonizasyonu*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.
- Lemos A. 1991, *Archaic Pottery of Chios. The Decorated styles*. Oxford.
- Mellaart J. 1955, “Iron Age Pottery from Southern Anatolia”. *Bulleten XIX*, 122.
- Mellink J. 1954, “Exploration archéologique de la Phrygie. Vol. III, La Cité de Midas. Céramique et trouvailles diverses by C. H. Emilie Haspels”. *AJA LVIII*, 167-169.
- Metzger H. 1972, *Fouilles de Xanthos Tome IV: Les Céramiques Archaiques et Classiques de L’ Acropole Lycienne*. Paris.
- Milner N. P. 1998, *An Epigraphical Survey in the Kibyra Olbasa Region Conducted by A. S. Hall* (Regional Epigraphic Catalogues of Asia Minor 3, BIAA Monograph XXIV). Ankara.
- Momigliano N. A., H. Greaves & B. Hodos 2008, “Caltılar Archaeological project: report on the 2012 Season”. *Anmed XI*, 178-184.
- Momigliano N. A., T. Greaves, B. Hodos, A. Aksoy, M. Brown, M. Kibiroglu & T. Carter 2011, “Settlement History and Material Culture in Southwest Turkey: Report on the 2008-2010 survey at Çaltılar Höyük”. *AnatStud LXI*, 121-125.
- Omura M. 2016, “Yassihöyük Excavations first five seasons 2009-2013”. *AAS XIX*, 47.
- Özkan T. 1999, *İzmir Arkeoloji Müzesi Seramik Kataloğu*. İzmir.
- Özüdoğru Ş. 2020, *Kibyra Kazı ve Araştırmaları Monografi Serisi I, KIBYRA: Kibyra Maior / Caesarea Cibyra*. İstanbul.
- Polat Y. 1968, *Daskyleion’da M.Ö.8-6. Yüzyıllar Arasında Gri Seramik*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege

- Üniversitesi. İzmir.
- Posamentir R. & Solovyov, S. 2006, "Zur Herkunftsbestimmung archaischer ostgriechischer Keramik". *Deutsches Archäologisches Institut Istanbul Mitteilungen* LVI, 103-129.
- Rose B. & Darbyshire G. 2016, *The Golden Age King Midas*. Pennsylvania.
- Rückert B. 2007, "Keramik aus den Sondagen 9, 30 und 31 der Grabungskampagne 2002 in Limyra. Ein Zwischenbericht". Ed. S. Lemaitre, *Les prouits et les marchés. Céramique antique en Lycie (VIIe s. Av. J.-C. - VIIe. Ap. J.-C.) Actes de la table ronde de Poitiers, 21-22 Mars 2003*. Bordeaux, 25-76.
- Rückert B. 2008, "Die Keramik aus den Feldforschungen in Yavu-Bergland und den Ausgrabungen auf dem Avşar Tepesi". *Lykische Studien* 8/4, 1-104.
- Sams G. K. 1971, *The Phrygian Painted Pottery of Early Iron Age Gordion and its Anatolian Setting*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Pennsylvania. Pennsylvania.
- Sams G. K. 1994, *The Gordion Excavations (1950-1973): Final Reports IV: The Early Phrygian Pottery*. The University Museum University of Pennsylvania. Philadelphia.
- Sams G. K. 1974, "Phrygian Painted Animals: Anatolian Orientalizing Art". *AnatStud* XXIV, 169-196.
- Schattner T. 2007, *Die Fundkeramik vom 8. Bis zum 4. Jahrhundert v. Chr. Didyma Teil, Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem 1962*, Band 4. Mainz.
- Schaus G. 1922, "Imported West Anatolian Pottery at Gordion". *AnatStud* XLII, 151-177.
- Schmaltz B. 1991, "Kaunos 1988/89. Aktivitäten der deutschen Mitarbeiter". *Belleten* LV, 121-168.
- Şenyurt S. 2010, "Ova Ören-Gastesin Geç Hitit Luwi Hiyeroglif Yazıtı". Eds. Ş. Dönmez, *Veysel Donbaz'a Sunulan Yazılar*. İstanbul, 261-270.
- Şenyurt S., Y. Kaniş & A. Akçay 2014, "Ovaören 2012 Yılı Kazıları". *KST* XXXV/2, 62-80.
- Sevin V. 1998, "M.Ö. Birinci Binyıl Demir Çağı". Ed. M. Sözen, *Kapadokya*. İstanbul, 173-193.
- Shear T. 1923, "A Terracotta Relief from Sardis". *AJA* XXVII, 131-135.
- Sparkes B. A. & Talcott L. 1970, *Black and Plain Pottery of 6th, 5th and 4th Centuries B.C. (The Athenian Agora XII)*. Princeton.
- Spratt T. A. B. & Forbes E. 1847, *Travels in Lycia, Milyas and Cibyratis*. 2 Vols. London.
- Talbert, R. J. A. 2000, *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*. Princeton.
- Tezcan B. 1992, "Göllüdağ Kazısı". *Türk Arkeoloji Dergisi* XXX, 31-32.
- Uzun K. 2007, *Klazomenai Dalgalı Çizgi Bezekli Seramiği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Voigtländer W. 1982, "Funde aus der Insula westlich Bouleuterion in Milet". *IstMitt* XXXII, 30-209
- Walter H. 1968, *Chronologie und Landschaftstile Ost Griechischer Gefässe (Samos V)*. Bonn.
- Walter Karydi E. 1973, *Samische Gefässe des 6. Jahrhunderts v. Chr. (Samos VI)*. Bonn.
- Yener Marksteiner B. 2007, "Fund Keramik aus Sonde West 3 und der Ringmauer im West Bereich von Xanthos". Eds. S. Lemaitre, *Les prouits et les marchés. Céramique antique en Lycie (VIIe s. Av. J.-C. - VIIe. Ap. J.-C.) Actes de la table ronde de Poitiers, 21- 22 Mars 2003*. Bordeaux, 77-115.
- Yücel Şenyurt S., A. Atakan & S. Kara 2019, "Alişar 4 Seramik Geleneği İçerisinde Ovaören Demir Çağı Geyik Figürlü Seramikleri". *Selevcia* IX, 205-245.
- Zoroğlu L. 2009, *Corpus Vasorum Antiquorum*. Türkiye Cumhuriyeti 1, Fasc.1, Turkish Institute of Archaeology, Silifke Müzesi, İstanbul.

Myra Klasik Çağ Toplanma Yapısı *Myra Classical Age Meeting Structure*

Nevzat ÇEVİK*

Öz: Bu makale, Myra Akropolü'nde çeşitli toplu törensel buluşmaları karşılamak üzere ana kaya yontularak inşa edilen, en az 130 kişi kapasiteli yapıtı içerir. 2017 kazı sezonunda ortaya çıkarıp keşfettiğimiz yapı, gösteri düzlüğü ve tribünüyle ve doğu tarafındaki nişli platformuyla Klasik Dönem hayatında varlığını bildiğimiz dinsel ve/veya ölü törenleri ve olası diğer sosyal buluşmaların somut mimari mekân karşılığını ilk kez vermiştir. Kaya mezarlarının genellikle inşa edildiği dönem olan ve Myra'nın da Klasik Çağ'ının en yüksek zamanını temsil eden MÖ IV. yüzyılda diğer inşa faaliyetleri kapsamında yapılmış olmalıdır. Bu açık hava toplanma mekânıyla Likya yerleşim organizasyonuna bir mimari yapı tipi daha katarken Bey rezidanslarında yaşanan Likya sosyal hayatına bir küçük ışık daha tutmuş oluyoruz.

Abstract: The article concerns a multifunctional open-air meeting rock-cut structure in the Myra Acropolis. The structure with a capacity of at least 130 people was excavated and discovered by us in 2017. The concrete architectural equivalent of various religious and/or dead ceremonies and other possible social meetings that we know existed in Classical Period life, with its ceremonial area and tribune and its niched platform on the east, was given for the first time with this building. This open-air meeting space must have been built within the scope of other construction activities in the IVth century BC, which is the period when the rock-cut tombs were generally built and represents the brightest period of the Classical Age of Myra. With this discovery, while adding another architectural type to the Lycian settlement organization and architecture, we also contribute to the understanding of the Lycian social life lived in the Dynastic residences.

Anahtar Kelimeler: Likya • Myra • Toplantı Mekanları • Klasik Mimari • Kaya Mimarlığı

Keywords: Lycia • Myra • Meeting Space • Classical Architecture • Rock-cut Architecture

2009 yılından beri kazılarını yürüttüğümüz Myra antik kenti¹, Sahil Likya'nın tam da orta yerinde, Demre ilçesinde bulunur. Myra'nın liman mahallesi Andriake ise ana kentin 4,7 km güneybatısında bugün Kekova teknelerinin limanı olan Çayağzı mevkisindedir². Son kazı bulgularına göre Myra, Orta Kalkolitik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar yerleşim görmüş, her dönemde önemli bir metropol olmuştur. Likya'da 3 oy hakkı olan 6 önemli kentten biridir. Antik Akdeniz'in en önemli limanlarından birine (Andriake) sahip olmakla da dönemler boyunca ekonomik ve siyasi olarak büyük güçlere

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya. 0000-0002-4111-7788 ncevik@akdeniz.edu.tr

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 20/02/2023 | Kabul Tarihi: 06/04/2023 ; Çevik N. 2023, "Myra Klasik Çağ Toplanma Yapısı". *Cedrus XI*, 35-45.

¹ Myra ve Limanı Andriake Kazıları Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Akdeniz Üniversitesi adına başkanlığında sürdürülmektedir. Bu çalışmalara katkı vererek bu makale konusunda olduğu gibi önemli keşiflere olanak sağlayan Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Akdeniz Üniversitesi ve de Demre Belediyesi'ne tüm ekibim adına şükranlarımı sunarım.

² Myra ve Andriake hakkında detaylı bilgiler için bk. Çevik 2002, 105-108; 2010, 53-82; 2013, 4-13; 2022, 358-391; 2017, 82-93; Çevik & Bulut 2010, 23-113; 2022, 7-74; Akyürek 2014, 52-57; 2016, 465-487; Bulut & Çevik 2022, 608-628.

sahip olmuş ve II. Theodosius döneminde Likya'nın başkenti ilan edilmiştir³. Buna bağlı olarak da liman yerleşimi Andriake, bölge ana limanı konumuna gelmiştir. Aziz Nikolaos, kilisesini bu kentte kurmuş ve öğretisini buradan dünyaya yaymış ve nihayet burada ölmüş ve burada gömülmüştür. Myra'nın 1500 yıldır Ortodoks hac merkezi olması da bundandır. 2009 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Akdeniz Üniversitesi adına ilk sistemli bilimsel kazılarına başlanmıştır. Kazılarda elde edilen veriler, başta Myra'ya olmasından öte Likya arkeolojisine de önemli yeni bilgiler sunmuştur. Bu çalışma 2017 yılında Myra akropolünde gerçekleştirilen kazılar ve araştırmalar kapsamında ortaya çıkarılan ve keşfedilen önemli ve özgün bir Klasik Çağ yapısını konu almaktadır.

Myra'nın kuzeyinde yükselen kayalık tepe üzerinde konumlanan akropole⁴ (Figs. 1-3) güney yamaçta, çoğunlukla korunmuş olarak izlenen ve büyük kısmı ana kayaya oyulan basamaklı antik yolla çıkılır. Antik yol kenarında kayaya açılan sunu çanaklarının yanında bir de sarnıç bulunur. Kaleyi çevreleyen sur duvarlarında Klasik Dönem'den Orta Çağ'a kadar farklı dönemlerin onarım ve revizyonları, surların dönemler boyunca kullanıldığını göstermektedir. Girişin hemen kuzeydoğusunda podyumu kalmış bir yapı kalıntısı dikkati çeker. Borchhardt, bu podyumun Roma Dönemi'ne ait bir "heroon ya da tapınağa ait olabileceğini" belirtmiş⁵, kazıların ardından bu yapının bir heroon olduğu anlaşılmıştır⁶. Bu yapının kuzey bitişiğindeki bir üst kotta yer alan İç Kale'de, bir kilise ile kuzeydoğu köşede bir sarnıç bulunur. Sırt boyunca batıya uzanan sur duvarları kuzeybatıdan güneye doğru dönerek, doğudaki giriş kapısına yönelirken aynı köşeden Bizans Dönemi'nde inşa edilen surlar da daha alt kottan güneye doğru devam eder. Akropolün oturduğu kayalık tepenin doğu güney ve batı kayalıklarında çeşitli tiplerde kaya mezarları vardır⁷. Klasik Likya'nın nicelik ve nitelik olarak en büyük ve zengin nekropollerinden biri buradadır. Büyük çoğunlukla MÖ IV. yüzyıla tarihli 110 adet kaya mezarı Likçe ve Eski Yunanca yazıtları, zengin ikonografilerde kabartmaları ve çeşitli mimari versiyonlarıyla Klasik Çağ'daki Myra'nın Likya'daki en önemli yerleşimlerden biri olduğunun tanıklarındır.

Akropolü çevreleyen duvarlar polygonal, kyklopik ve isodomik teknikte örülmüştür. Yüzeydeki kalıntılar, akropolün, MÖ V. yüzyıldan Bizans Dönemi'ne⁸ kadar kullanıldığını göstermektedir.

Akropol çalışmaları kapsamında 2009-2016 yıllarında kaya mezarları; 2016'da savunma sistemleri araştırmaları⁹; 2017 yılında da harita-plan çalışmaları tamamlanarak ilk kez de Toplanma Yapısı ve Heroon'da kazılar ve farklı alanlarda da sondaj kazıları gerçekleştirilmiştir¹⁰. Araç yolu olmayan çok sarp bir tepede konumlanan akropolde çalışma yeri darlığı ve hafriyat atacak ve/veya taşıyacak yer olmaması nedeniyle ve de kazı açısından çok zor şartların söz konusu olması nedeniyle de çok sınırlı çalışmalar yapılabilmıştır. Tüm bu zorluklara rağmen -özellikle Toplanma Yapısı- ortaya çıkarılarak aşağıdaki önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

³ Foss 1994, 1-52.

⁴ Akropolde ilk kapsamlı yüzey araştırmaları J. Borchhardt tarafından yapılmıştır: Borchhardt 1975, 45-47.

⁵ Borchhardt 1975, 46-47.

⁶ Bulut & Çevik 2022, 611.

⁷ Myra Kaya Mezarları çalışmaları O. Tıbıkoğlu tarafından, aynı başlıklı bir doktora tezi kapsamında N. Çevik danışmanlığında 2020'de tamamlanmıştır. Kapsamlı bilgi için bk. Tıbıkoğlu 2020.

⁸ Borchhardt 1975, 45-51; Bulut & Çevik 2022, 7-74 vdd.

⁹ Çevik & Pédarros 2016, 364-373.

¹⁰ Çevik & Bulut *et al.* 2018, 75-77.

Toplanma Yapısı

Surların kuzey dışındaki sarp kayalık yamaçta farklı bir yapı kalıntısı vardır¹¹ (Figs. 4-10). Bölgede henüz benzerini bilmediğimiz mimari yapıyla dikkati çeker. Kuzeydeki derin vadiye, Myros Vadisi'ne bakar. Yamaç paralelinde doğu-batı doğrultulu olarak büyük oranda ana kaya yontularak inşa edilen hibrid yapı, üç yönden ana kaya ile sınırlanmıştır. Doğu, batı ve güneyde ana kayaya oyulan, ana kayanın eğimle sonlandığı kuzey kesimde ise blok taşlardan oluşan güçlü bir duvar örgüsü ile hibrid teknikte yapılmış dikdörtgen planlı yapı, basamaklı kaya tribünü hariç içten içe 23,90x6,50 m ölçülerindedir. Bu durumda oturma sıraları arasında kalan dikdörtgen düzlük zemin 155 m²'yi geçmektedir (Figs. 7, 8). Bu ölçüleriyle ve tek hacimli planıyla mekân içinde birtakım törenler ve buluşmaların gerçekleşebileceği yeterli bir alan söz konusudur. Uzun güney yanda, ana kayanın kesilmesiyle oluşturulmuş 5 basamak varken kısa yanlar olan batıda 7, doğuda ise 3 adet basamağın açıldığı görülmektedir. Güneydeki basamaklı kaya kısmının genişliği 6,50 m'yi bulmaktadır. Her bir basamak yaklaşık 0,30-0,40 m genişlikte (Fig. 10). Diğer iki dar yanda da kaya basamakları varsa da bunlar oturmaya uygun biçimde ve genişlikte değildir. Sadece güneydeki kaya tribünün yaklaşık 20 m uzunlukta kullanılabilir en az 4 sırası ele alındığında ve her kişi başına 0,60 m² oturma alanına göre hesaplandığında yaklaşık 130 kişilik oturma kapasitesi olan bir tribün ortaya çıkmaktadır. Bu sadece güney tribün için geçerli bir kapasitedir. Yapının üç yanında kayalara farklı basamaklar açılmışsa da burada yol gösterici olan güney uzun yanda bulunan ve oturma işlevine daha uygun olan 4 sıra geniş kaya basamaklarıdır. Ana kayalığın yetersiz olduğu bazı yerlerde dolgu yapılmıştır. Bu kısımlar ahşap basamaklarla tamamlanmış olmalıdır. Burada meydanı ve tribünü olan bir yapı inşa edildiği açıkça görülmektedir (Figs. 4, 5).

Fig. 1. Myra Akropolü Hava Foto, Batıdan

Fig. 2. Myra Akropolü Orthofoto

¹¹ Çevik 2022, 365 vd.

Fig. 3. Myra Harita ve Akropol Yerleşim Krokisi (Borchhardt 1975'ten değiştirilerek: Çevik & Pedarros 2010, 305 fig. 2)

Eğimli ana kaya yamacında açılmış basamaklardan hemen sonra, en üstte küçük oyuklar açılıdır. Bunlar yaklaşık 8-15x15-15 cm aralığında kare yuvalardır ve kayalık boyunca yaklaşık aynı kotta açılmıştır (Fig. 7). Güçlü bir çatı konstrüksiyonundan iz veren herhangi bir yuva ya da benzeri döşeme rastlanmamıştır. Bu yuvalar zayıf ahşap direklere ancak hizmet edebilir biçimdedir. Akla gelen tek işlev tribünlerin varlığına bağlı olarak oturanları koruyacak bir baldakini/güneşliği taşıyabilecek ahşap direklere ait olabilecekleridir.

Yoğun bitki örtüsünün temizlenmesinin ardından sınırları ve formu net olarak anlaşılan yapının zeminini görmek için üç yerinde sondajlar açılmıştır. Bunların biri oturma basamaklarının önünden duvara kadar tüm mekânı kuzey-güney yönünde geçen kanal sondajdır (Fig. 10). Diğerleri ise doğu baştaki podyumun köşesinde ve kuzeybatı köşede açılan kare sondajlardır. Sondajlarda 50-60 cm derinde aynı zemine ulaşılmıştır. Zemin ana kayaya açılıdır ve sonradan kireçle kaplanmıştır. Hafriyat taşıma imkânsızlığına bağlı kısıtlı bir kazı çalışması yapılmış olması nedeniyle, tüm yapı kazılıp açılmamıştır. Yapının ilk evresinin kesin tarihlenmesine yardımcı olacak yeterli veri ele geçmemiştir. Bu durumda, ana kayadan oluşturulan basamakların ahşap konstrüksiyon ile tamamlanmasıyla dikdörtgen formlu bir yapıya sahip olan, doğu ve batı kesimdeki ana kayaya işlenmiş basamaklar ile hafif eğimli güney kayalık ile bunun kuzeyinde teras duvarıyla tesviye edilmiş bir alanın oturmaya/toplanmaya yönelik düzenlenmiş olduğunu söylemek mümkündür. Yapının üç yanını çevreleyen yontulmuş kayalık üzerinde açılmış sıralar ve bu sıralar üstünde ahşap yuvaları dikkati çekmektedir. Bu yuvaların kayalık üstüne yerleştirilen ahşap oturma sıralarının oturtulmasını sağlamak ve/veya oturma sıralarının üstünü örten bir gölgelik/baldakin yerleştirmeye uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Fig. 4. Myra Toplanma Yapısı Hava Fotoğrafi

Fig. 5. Myra Toplanma Yapısı (Kuzeyden Hava Fotoğrafi)

Fig. 6. Myra Toplanma Yapısı, Nişli platform.

Yapının üstünü tamamen kapatan olası bir konstrüksiyonla ilgili herhangi bir iz gözlemlenmemiştir. Klasik Dönem’de bu kadar büyük bir yapının üstünün örtülebileceğini düşünmek zaten olanaksızdır ve örneği de yoktur. Bu hâliyle çoğunlukla ana kayaya oyulmuş açık hava toplanma yapısı olduğunu söylemek için bir kuşku bulunmamaktadır. Özellikle ana kayanın yontulmuş olduğu yerlerde herhangi bir bloğa/duvara yataklık edebilecek bir işçilik de gözlemlenmemiştir. Yani hiçbir yerde kayanın üstünde taş duvar yükseldiğine dair bir iz de yoktur. Alanın kuzey yanını (uçurum tarafı) boyunca geçen duvar da eş kotta kalmış olup bunun daha fazla yükselmediği anlaşılmaktadır. 3,00-3,30 m arasında genişlikteki güçlü teras duvarı işlevine yönelik olduğu hemen anlaşılrsa da Avşar Tepe örneğine göre üstüne birkaç basamaklı ahşap tribünün de eklenmiş olabileceği düşünülebilir. Bu durumda ana kayaya açılı güney tribünün karşısında birkaç basamaklı bir ahşap tribün için de kullanılmış olabileceği düşünülebilir.

Yapının doğu başını yine ana kayaya oyulmuş bir platform oluşturur (Figs. 6, 9). Platform alana bakan tarafta 4,30 m genişliktedir ve doğuya doğru 3,30 m uzayıp 2,80 m’ye daralmaktadır. Alan zemininden 2,40 m yükselen, yaklaşık 12-13 m²lik bir platform düzlüğü oluşmuştur. Platformun kaya duvarında kuzeybatıya yönelik bir niş bulunmaktadır. Nişin önünde genişçe bir platform düzlüğü oluşturulmuştur. Platform doğudan toplanma meydanına bakacak biçimde ve konumda inşa edilmiştir (Fig. 6). Meydana bakan cephede işlevsiz iki dar basamak yontulmuştur. İlk bakışta yarım kalmış bir kaya mezarı olduğunu düşündürse de¹² dikkatlice incelendiğinde niş içindeki kaya yüzeyi işçiliğinin son pürüzsüz yüzey düzeltilmesinin de yapılmış olması, işçiliğin devam edip bir kapı açılıp odaya girilmeyeceği, bu hâliyle bunun yarım kalmış bir mezar olmadığını, tamamlanmış bir yapı olduğunu gösterir (Fig. 9). Cepheyi oluşturan üst ve yanlardaki ahşap elemanlar ana kayaya oyulmuşken alttaki montaj olarak tamamlanmıştır. Montaj bloğunun kendisi kayıptır ama yerleştirme yuvalar ve tutturma kenet oyukları açıkça görülmektedir. Cepheyi oluşturan ahşap imitasyon mimari elemanlar içinde kalan yatay dikdörtgen niş girintisinin 1,08 m eni ve 0,62 m yüksekliği bir mezar kapısı açmak için zaten yetersizdir. Bu hâliyle ahşap imitasyon elemanlarla düzenlenmiş yatay dikdörtgen bir niş olduğu söylenebilir. Nişin önündeki düzgün kesilmiş kaya platformu da hem bir ön işlevsel alandan hem de niş cephesinin aşağıya doğru inerek olası bir kaya mezarının tamamlanmasına olanak tanımıyor. Sonuçta toplanma alanıyla organik bağlantıda aynı inşaat programıyla ve aynı işçilikle ana kayaya yontulmuş olan platform ve nişin olasılıkla ölü kültüyle ilgili bir düzenleme olduğu düşünülmektedir. Bu tür kült nişlerinin Hoyran¹³ ve Limyra’daki¹⁴ gibi ana kayaya açılmış benzerleri Likya’da bilinmektedir.

Yapının son evresinde, MS 12-14. yüzyıllarda zemini kalın bir harç tabakasıyla kaplanmış ve kuzeydeki erken duvarın iç tarafına moloz ve harçla ince bir duvar örülmüştür. Sondajlardaki kazılar sonucunda 0,50-0,60 m derinde görülen zeminde blokaj yapıldığı ve üstünün de su geçirmez nitelikte harçla kaplandığı anlaşılmıştır. Ana kayanın doğal girintileri de duvar örgüyle tamamlanmıştır. Geç dönemdeki bu düzenlemeler yapının su toplama havuzuna dönüştürüldüğünü göstermektedir (Figs.

¹² Borchhardt Myra kitabındaki akropol çiziminde bu yapıyı “felsgrab/kaya mezarı” olarak tanımlamıştır. O. Tıbikoğlu da (Tıbikoğlu 2020, 394 Kat Nr. 45) yapının yarım kalmış bir kaya mezarı olduğunu düşünür. O dönemlerde yapının kazısı henüz yapılmamış olduğundan toprak ve bitkiyle kaplı olan alt kesimi görünmemekteydi ve bu nedenle aşağıya doğru devam ettiği ve kaya mezarına tamamlanabileceği varsayılmıştır. Aynı nedenle ben de bunun bir kaya mezarı olabileceğini varsaymışım.

¹³ Kolb 2008, 98 Abb. 145.

¹⁴ Borchhardt 1999, Lev. 7.

7, 10). Sondaj içinde ve zemin seviyesinden yoğun olarak yeşil sır kaplı seramik kap parçaları son kullanım evresini desteklemektedir.

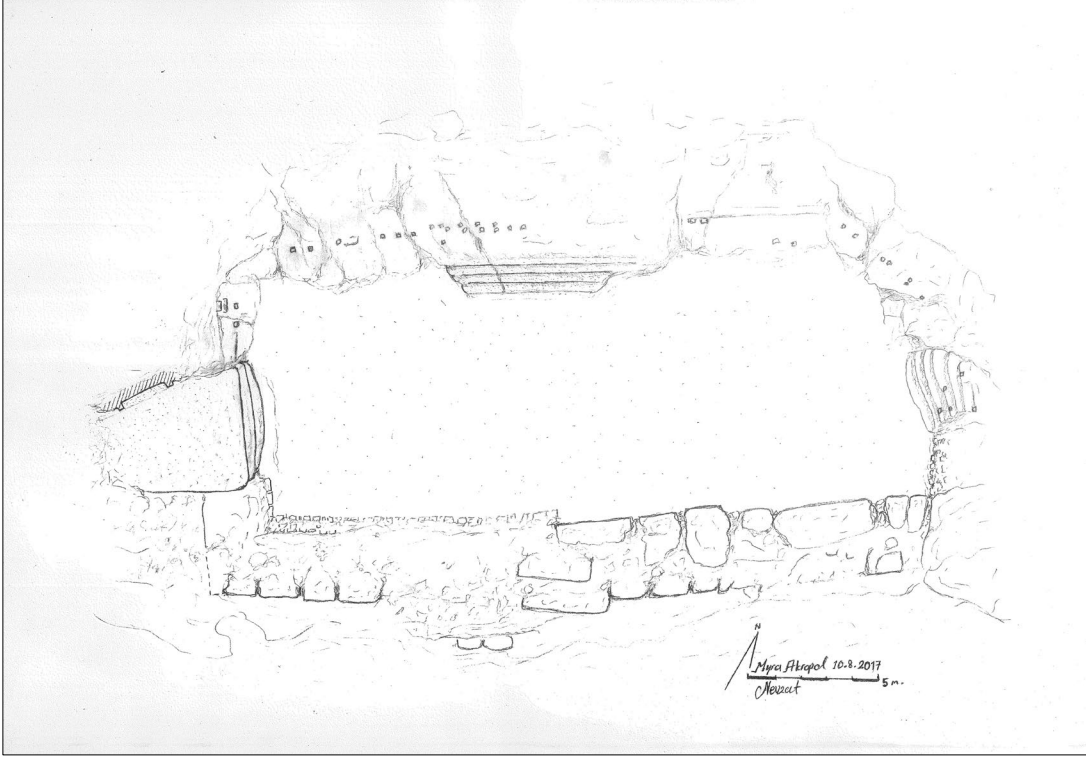

Fig. 7. Myra Toplanma Yapısı. Plan.

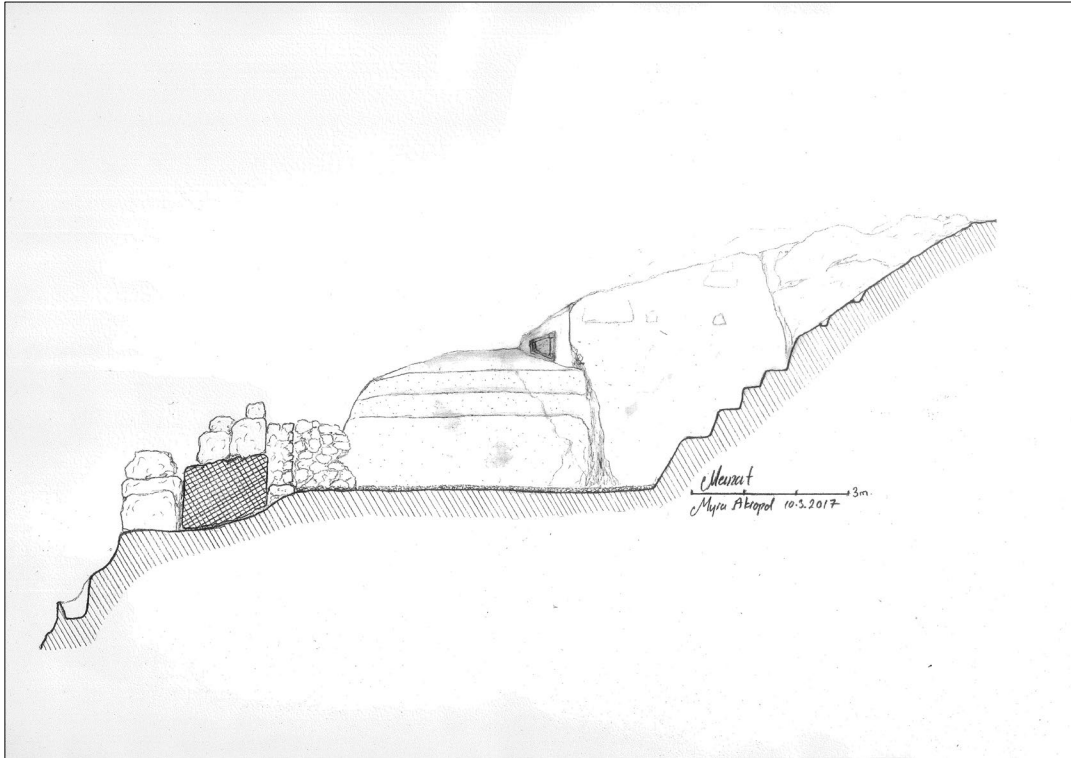

Fig. 8. Toplanma Yapısı K-G Kesit. Platform ve Niş

Bu yapının ilk evresinin Klasik Dönem olduğu anlaşılmaktadır. Klasik Dönem akropol yerleşiminde hibrit teknikte yapılmış bir bey rezidansının doğu tepe üzerinde olduğu kısmen görülen yontulmuş kaya zeminlerinden anlaşılmaktadır. Bey tepesinden batıya doğru uzanan güney sınır boyunca uzanan teras duvarı üzerinde de yan yana çok sayıda hibrid mekân vardır. Anlaşılan hanedan yerleşimi tepede ve uzantısındaki batı alanda Myra'ya ve Akdeniz'e hâkim biçimde çok güvenli olarak konumlanmıştır. Toplanma yapısı ise bu mekânların kuzeyindeki teraslanmış alanda tek başına bulunmaktadır.

Fig. 9. Toplanma Yapısı, Nişli Platform.

Fig. 10. K-G Sondajı ve Tribün

Fig. 11. Güney Tribün

Klasik Dönem akropolü ve çevre kayalıklarında çok sayıda kaya mezarı ve başka hibrid kaya yapıları söz konusudur. Kaya mezarlarıyla benzer kaya işçiliği açısından ve akropol yerleşim mantığı ve yoğunluğu olarak baktığımızda ve hemen yanında organik bağlantılı alanda ahşap imitasyon cepheli yarım kalmış kaya nişinin varlığı nedeniyle Klasik Dönem yapımı olduğu kolaylıkla söylenebilir. Zaten Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi'nde akropol tepesinde sivil bir yerleşim bulunmamaktadır.

Bu dönemlerin yapılaşmaları akropoldeki bir Roma Heroonu dışında akropol altındaki düzlüktedir. Zaten Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi'nin toplantı yapılarının ve tiyatrolar gibi olası başka yapıların bilinen formlarıyla bu yapının bir ilgisi de bulunmamaktadır. Üstü açık olduğu için ve Klasik Dönem'de böyle bir yapı tipi de olmadığından Erken Roma'da oluşan bir kavram olan "Theatrum Tectum" gibi tanımlamalar da hatalıdır¹⁵. Çünkü bu yapı ne bir tiyatrodur ne de üstü kapalıdır. Bu nedenlerle kaya mezarlarının ve diğer kaya yapılarının da yoğun olduğu olasılıkla MÖ IV. yüzyıl içinde, dinsel ya da ölü kültü gibi farklı amaçlı toplanmalara hizmet etmek üzere akropoldeki Dynastik yerleşimin bir parçası olarak bu yapının inşa edildiği anlaşılmaktadır. Başka bir toplanma mekânı olmadığına göre büyük olasılıkla dönemin olası sivil gösterileri de bu alanda yapılmaktaydı. Mekânın ölçüleri, formu, tek hacimli olması ve oturma sıralarının varlığı bu yapı için Açık Hava Toplanma Mekânı'ndan başka bir işlev düşünmeyi olanaksız kılmaktadır. Borchhardt 1975'te yayımladığı Myra araştırmalarında bu yapıyı akropol çizimi içinde göstermiş fakat herhangi bir yorum ya da değerlendirme yapmamıştır¹⁶.

Likya'daki bey yerleşimlerinde bu yapının tam benzeri henüz bilinmemektedir. Myra yapısının ilk örneği oluşturmasının ardından diğer yerleşimlere de bu gözle tekrar bakmak lazımdır. Çünkü Klasik Çağ'ın kayalık akropollerindeki küçük yerleşimlerinde¹⁷ hüküm süren hayat için bu tür toplanma mekanlarına/alanlarına ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Bu gözle değerlendirildiğinde örneğin Sura'nın kayalık tepesine inşa edilmiş küçük bey yerleşiminin hemen dibinde ana kayaya oyulu bir tören alanı bulunmaktadır¹⁸. "Rahipler alanı" olarak da bilinen bu kutsal alandan vadideki Kehanet Tapınağı'na basamaklarla inilmektedir.

Myra'dan kuş uçuşu yaklaşık 12 km batıda olan Avşar Tepe (Zagaba) yerleşiminde bulunan agora içindeki tribünlü alan bizim konumuzda irdelenmeye değer, önemli bir örnektir. Myra Toplanma Yapısı için en önemli karşılaştırma örneği olan bu yapı "agoranın kuzey kenarında 8 m'ye kadar genişliği olan bir temel duvarıdır". Bu duvar Kolb'e göre "ahşap bir tribünün destek duvarıdır". "Seyirciler tribünden tapınağın önündeki boş meydana düzenlenmiş olan her türlü tören ve kült faaliyetlerini izleyebilmişlerdir"¹⁹. Demek ki agora bir çeşit tiyatro işlevi görmüştür²⁰. Likya hane-dan yerleşimlerinde siyasi toplantıların olmadığını hatırlatan Kolb, alanı "en geç MÖ V. yüzyılın ortasına" tarihlemektedir²¹. Myra akropolünün kayalık yamaçları kaya mezarlarıyla doludur. Bu durumda ölü kültü törenleri için de bir alan olması beklenir. Zaten Likçe'de nekropoller "glah" kelimesiyle "kutsal alanlar" olarak anılmaktadır²². Avşar Tepe tribünlü alanın köşelerinde dikme mezarlar ve bir de kaya mezarı bulunmaktadır. Myra Toplanma Yapısı'nın da hemen baş köşesinde (doğuda) bir kaya nişi ve niş önünde, toplanma meydanına hâkim konumda bir platform bulunmaktadır. Myra ve Zagaba tribünlü alanları işlev olarak çok benzerdir. Avşar Tepe'nin yapılaşmaya uygun yeterli düz alanlarına karşın Myra akropolünde çok kısıtlı yapılaşma olanağı olması elbette farklı yapılaşmanın

¹⁵ Özdilek 2016, 147.

¹⁶ Borchhardt 1975, 46 vd. Abb. 2.

¹⁷ "Dynast ohne Palast / Saraysız Dynastlar" için bk. Wurster 1993, 7-30.

¹⁸ Çevik & Öztürk 2011, 90 vdd.

¹⁹ Kolb 1998, 41; 2008, 54.

²⁰ Agora ve tiyatrolar arasındaki ilişkiler için bk. F. Kolb, *Agora und Theater, Volks- und Festversammlung*, AF 9 (1981).

²¹ Kolb 1998, 41.

²² Çevik 2022, 178 vd.

olmasına yol açmaktadır. Myra akropolünün kayalık dar zirveleri ve çevresi -Likya'nın diğer bey yerleşimlerinde olduğu gibi- ana kayanın kesilmesiyle ve teraslarla bulunmuş çözümler içerir. Toplanma Yapısı da akropolün kuzey sarp yamacında Klasik Dönem akropol yerleşimiyle organik bağlantılı olarak ana kayanın kesilmesiyle oluşturulmuştur. Ahşap tribünlerin ve izlerinin tespit edilmesinin zor olmasına rağmen Myra'da açıkça görüldüğü gibi ya da Avşar Tepe'de önerildiği gibi tribün düzenlemeleri örneğin Ksanthos Klasik Çağ meydanında ve diğer yerleşimlerde de hem ana kaya yontusu hem de ahşap konstrüksiyon izleri olarak aranmalıdır.

Klasik Dönem sonrasında erken toplantı salonları/yapıları varsa da bunların tamamı oturma basamaklarıyla düzenlenmiş kare ve dikdörtgen formlarda üstü açık örnekleri de olan yapılardır. En erkenlerinden biri Assos Bouleuterionu'dur²³. Ancak Assos örneği –adlandırıldığı gibi- bir *bouleuterion*'dur. Klasik Çağ'da Likya'da bir Meclis olmadığı gibi Meclis Binası / Toplantı Salonu da yoktur. Benzer basamaklandırılmış toplantı salonlarına Pisidia'daki Sia ve Kapılıtaş yerleşimlerinde de rastlanılır²⁴. Bunlar da Hellenistik Dönem'e tarihlenir. Roma Dönemi Toplantı salonlarının benzer işlevdeki öncül Hellenistik formlarıdır. Bu açıdan Hellenistik Dönem'den Likya'daki en önemli örnek Mnara yerleşimindedir²⁵. Tepeden Akdeniz'e bakan bu örnek tek taraflı 11 oturma sıralı (130 kişi kapasiteli) tribünü olan üstü açık bir toplantı yapısıdır. Ancak bu Hellenistik örneklerin hiçbiri Myra Klasik Çağ Toplanma Yapısı'nı form ve teknik olarak karşılamamaktadır. Myra Toplanma Yapısı, -Avşar Tepe'deki işlevsel benzerlik taşıyan yapı dışında- şimdilik ünik görünmektedir.

Sonuç olarak Myra Akropolü'nde, dinsel ya da sivil çeşitli toplu buluşmaları karşılamak üzere büyük çoğunlukla ana kaya yontularak inşa edilen, en az 130 kişi kapasiteli hibrit yapı, gösteri düzlüğü ve tribünüyle ve doğu tarafındaki nişli platformuyla Klasik Dönem hayatında varlığını bildiğimiz dinsel ve/veya ölü törenleri ve olası diğer sosyal buluşmaların somut mimari mekân karşılığını ilk kez vermiştir. Kaya mezarlarının genellikle inşa edildiği dönem olan ve Myra'nın da Klasik Çağ'ının en yüksek zamanını temsil eden MÖ IV. yüzyılda akropol yapıları ve kaya mezarları gibi diğer inşa faaliyetleri kapsamında yapılmış olmalıdır. Bu keşifle birlikte Likya yerleşim organizasyonuna bir mimari öge daha katarken Likya'nın Bey rezidanslarında yaşanan güncel hayatına bir küçük ışık daha tutmuş oluyoruz.

²³ Arslan 2022, 13-30.

²⁴ Köse 2017, 64.

²⁵ Çevik 2008, 189 vdd; 2022, 523; Kızgut 2013, 347 Res. 13.

BİBLİYOGRAFYA

- Akyürek E. 2014, "Andriake: Geç Antik Çağ'da Myra'nın Limanı". *Toplumsal Tarih* 246, 52-57.
- Akyürek E. 2016, "Andriake: The Port of Myra in Late Antiquity". Eds. P. Magdalino & N. Necipoğlu, *Trade in Byzantium. Papers from the Third International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium. Koç University's Research Centre for Anatolian Civilizations (ANAMED)*. İstanbul, 465-487.
- Arslan N. 2022, "New Discoveries Regarding the Bouleuterion of Assos in the Troad". *Marburger Winckelmann-Programm 2020–2022*, 13-30.
- Borchhardt J. 1975, *Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit* (IstForsch 30). Berlin.
- Borchhardt J. 1999, *Limyra. Zemuri Taşları*. Trans. G. Yümer, İstanbul.
- Bulut S. & Çevik N. 2022, "Myra'da 2009-2020 Arasında Kazılan Yapıların Toplu Ön Değerlendirmesi". Eds. M. Demirel, M. Arslan, S. Atalay & U. Orhan, *Antalya Müzesi 100 Yaşında: Antalya'nın Arkeolojik Mirası I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*. Ankara, 608-628.
- Çevik N. & Bulut S. 2022, "Andriake. Port of Myra: Remarks on Light of New Evidence / Myra'nın Limanı Andriake: Yeni Veriler Işığında Değerlendirmeler". *Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Dergisi TARE* 2, 7-74.
- Çevik N. & Pimouguet Pedarros I. 2016, "Les fortifications de Myra dans la défense de la Lycie orientale". Eds. R. Frederiksen, S. Müth, P. I. Shneider & M. Schnelle, *Focus on Fortifications. New Research on Fortifications in the Ancient Mediterranean and the Near East, Monographs of the Danish Institute at Athens Vol 18*. Oxford, 364-373.
- Çevik N. 2008, "Northeast Lycia. The New Evidence- The Results from the past ten years from the Bey Mountains Surface Surveys". *Adalya* XI, 189-233.
- Çevik N. 2010, "Myra ve Limanı Andriake. Kazılar Başlarken Ön-Düşünceler". *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 34, 53-82.
- Çevik N. 2013, "Myrrh-Breathing Myra – Andriake Metropolis of Lycia, Sunken City of Saint Nicholas". *Actual Archaeology* 7, 34-51.
- Çevik N. 2022, *The Book of Lycia. Archaeology, Culture and History in Western Antalya* (TTK V-14). Ankara.
- Çevik N., S. Bulut, A. Ç. Aygün, Ö. Çömezoglu Uzbek, H. A. Tiryaki Türkmenoğlu & I. Pimouguet Pedarros, "Myra ve Andriake/Myra & Andriake 2017." *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri / News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas. Anmed* 16, 75-81.
- Çevik, N. & Öztürk, H. S. 2011, "Sura: Likya'da Bir Kehanet Merkezi". *Aktüel Arkeoloji* 22, 90-97.
- Foss C. 1994, "The Lycian Coast in the Byzantine Age". *Dumbarton Oaks Papers* 48, 1-52.
- Kızıgut İ. 2013, "Beydağları Yüzey Araştırmaları". Eds. H. Işkan & F. Işık, *Kumdan Kente Patara Kazılarının 25. Yılı*. Antalya, 339-355.
- Kolb F. 1998, "Hanedanlık Yerleşiminden Otonom Kente Gelişme. Klasik Çağ'da Likya'da Akültürasyon". *Adalya* III, 37-62.
- Kolb F. 2008, *Burg-Polis-Bischofssitz. Geschichte der Siedlungskammer von Kyaneai in der Südwesttürkei*. Mainz am Rhein.
- Köse V. 2017, *Akkulturation in Pisidien*. Ankara.
- Özdilek B. 2016, "Lykia Tiyatrolarına Genel Bakış". *Cedrus* IV, 139-185.
- Tıbikoğlu O. 2020, *Myra Kaya Mezarları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.
- Wurster W. W. 1993, "Dynast ohne Palast - Überlegungen zum Wohnbereich lykischer Feudalherren". Eds. J. Borchhardt & G. Dobesch, *Akten des II. Internationalen Lykien-symposiums*. Wien, 7-30.

A New Amphora and Pottery Production Area in Phaselis: Evaluation of Discoveries and Finds

Phaselis'te Yeni Bir Amphora/Seramik Üretim Alanı: Bulgu ve Buluntuların Değerlendirilmesi

Uğurcan ORHAN*

Abstract: A new amphora and pottery production site was identified during excavations on the flat side of the *Central Tower* slopes in Phaselis. A large number of amphoras and pottery forms have been identified, especially in certain areas, as well as defective examples of amorphous material, slag, production, firing and workshop waste. These are the most important evidence that points to production in the field. In this study, the artifacts that were recovered during excavations carried out under the landscaping project in Phaselis and which point to amphora and pottery production waste and production process are evaluated. Other archaeological excavations and research in Phaselis have also found significant amounts of amorphous material, slags, oven parts, production waste amphora and pottery pieces. At different points in the city, especially in the *Hellenistic Temple Area*, production waste amphora fragments are numerous. The morphological properties of amphoras produced defectively are similar to those of well-produced examples that have been recovered in different areas in Phaselis. In summary, the current findings and results illuminate the IVth-IIIrd century B.C. amphora and pottery production in Phaselis and contribute to the history of production in the city.

Keywords: East Mediterranean • Phaselis • Amphora • Pottery • Production • Pottery Waste Dump and Debris Area

Öz: Phaselis'te *Merkezi Kule* yamaçlarındaki düzlük kısmında yapılan kazı çalışmalarında, yeni bir amphora/seramik üretim sahası tespit edilmiştir. Özellikle belirli alanlarda oldukça yoğun amphora ve seramik kap formlarıyla amorf, cüruf, üretim/pişme hatalı örnekler ve atölye atıkları ele geçmiştir. Nitekim söz konusu buluntular, alandaki üretimi işaret eden en önemli kanıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu çalışmada, Phaselis'te çevre düzenleme projesi kapsamında yapılan kazılar sırasında ele geçen ve amphora/seramik üretim atıkları ile üretim sürecine işaret eden bulgu ve buluntular değerlendirilmektedir. Öyle ki Phaselis'teki diğer arkeolojik kazı ve araştırmalarda da önemli ölçekte amorf, cüruf, fırın parçaları, üretim atığı amphora ve seramik parçalar ele geçmiştir. Kentin farklı noktalarından, özellikle *Hellenistik Tapınak Alanı*'ndan, ele geçen üretim atığı amphora parçalarının ise yoğunlukta olduğu görülmektedir. Hatalı üretim amphoraların ise morfolojik özellikleri, Phaselis'te farklı alanlarda ele geçen iyi üretilmiş örnekler ile benzerdir. Bu bulgular da bu sebeplerden dolayı, Phaselis'te farklı bir amphora/seramik üretim alanı için kanıt niteliğinde olduğu söylenebilmektedir. Netice itibarıyla, eldeki mevcut bulgu ve buluntular; Phaselis'in MÖ IV-III. yüzyıldaki amphora/seramik üretim repertuarına ışık tutması ve kentin üretim tarihine katkı sağlaması bakımından, önemini arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz • Phaselis • Amphora • Seramik • Üretim •

Introduction

Phaselis, in antiquity a city on the western coast of the Pamphylian Gulf, today within the borders of Tekirova Quarter, Kemer District, Antalya Province, just south of the modern Antalya-Kumluca

* Dr., Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism, Phaselis Ancient City, Akdeniz University Research Station, Antalya. 0000-0003-4344-6267 | orhanugurcan@gmail.com

Article Type: Research | Received Date: 01/03/2023 | Acceptance Date: 07/04/2023 ; Orhan U. 2023, "A New Amphora and Pottery Production Area in Phaselis: Evaluation of Discoveries and Finds". *Cedrus XI*, 47-60.

highway. Some conservation and landscaping projects have been initiated to protect the cultural legacy of Phaselis. During the Phaselis landscaping project, seven test trenches were opened on the flat field below the *Central Tower*¹, located on the northern slopes of the city center (Fig.1).

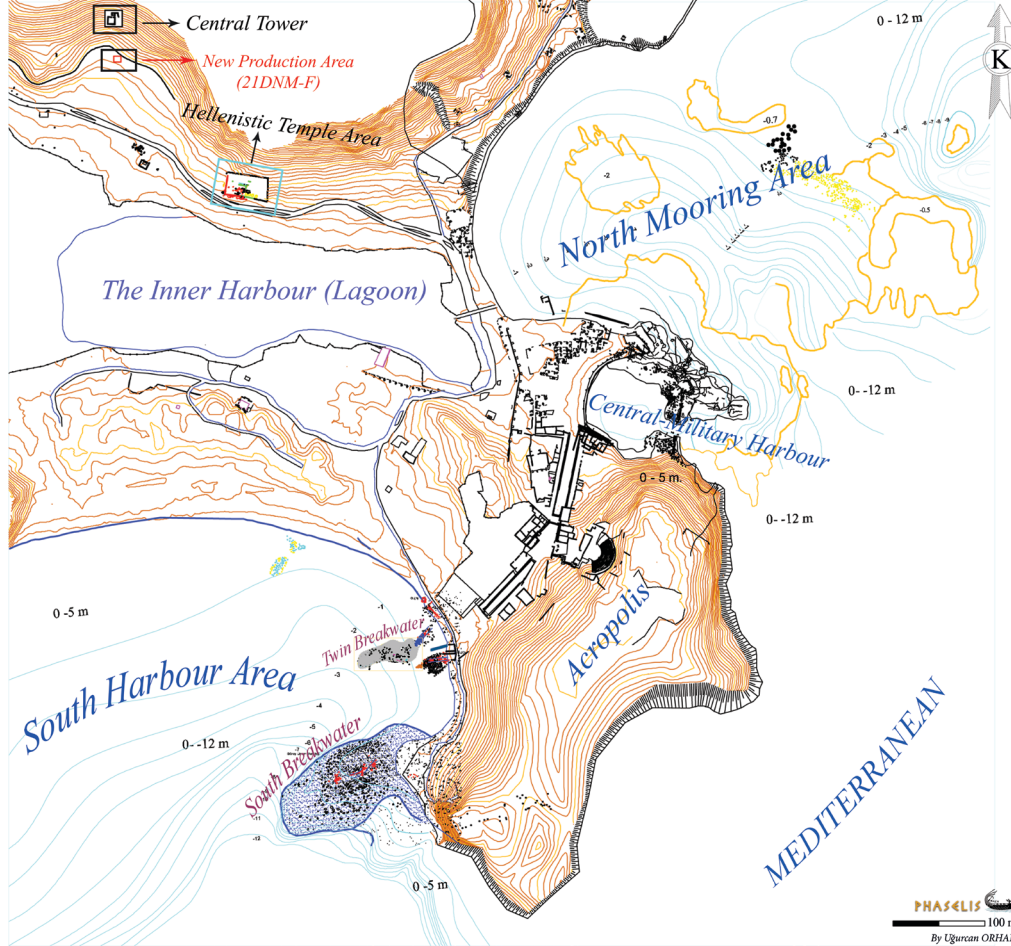

Fig. 1. The Phaselis City Plan

These trenches yielded a great deal of new information and data² which has improved the understanding of the quality and function of the work area as a whole. In fact, the thousands of terra cotta brick finds unearthed from the area that we believe to be a new pottery and amphora production area, some amorphous material, slag, and pottery pieces that are remnants of defective production or firing, indicating production, as well as brick and kiln plasters that are believed to be from the workshop, constitute the primary material of this study³. These finds, which indicate production and the

¹ The Central Tower was built on a dominant point that can see all the harbours of Phaselis, which was especially important in terms of harbour security, see Taşkıran 2021, 10-17.

² The labelling of the seven test trenches follow the alphabetical order starting from 21DNM abbreviation A to G. For the preliminary report of this work, see Orhan 2021, 153-158, fig. 15-25.

³ After the finds in the *Hellenistic Temple Area* waste area, particularly those indicating production, and certain groups were proven to be local production, the finds in the new production area were deemed worthy of examination and served as the foundation for the preparation of this study.

21DNM-F Square and falls within the scope of the topic, were examined within a particular framework in an effort to pinpoint their historical period. In addition, studies have been carried out to determine the pottery group the production wastes belonged to in relation to the pottery groups that constitute historical and typological analogues. Indeed, classifications were made for both the type and origin of pottery groups exhibiting production and firing defects, and attempts were made to determine the historical scale utilizing analogous amphora groups.

Fig. 2. Localization of Amphora and Pottery Production Area

This area on the slope below the Central Tower is not the first place in Phaselis where evidence for ceramic and amphora production has been discovered. In fact, the group of finds identified during the excavations on the slope of the Central Tower and which pointed to production, had previously been identified during Sector-based research and excavations in the Hellenistic Temple Area⁴. The Hellenistic Temple Area⁵ and the waste site on the slope of the Central Tower are very close to each other (Fig. 2). Apart from their proximity, the two production areas also share other characteristics. First, both places constitute wide, open areas close to natural materials and water. Second, during Antiquity both places must have been at the shore of the lagoon (*Inner Harbour*)⁶.

During previous studies that were carried out on the finds from the *Hellenistic Temple Area* archaeometric analysis was also performed⁷. Archaeometric analyses determined that samples of amorphous material, slag, production or firing defects, and certain pottery and amphora groups had been produced locally⁸. It is also significant that the raw material and fabrication of the finds from the *Hellenistic Temple Area* are similar to those from the slope of the *Central Tower*.

⁴ The discovery of similar groups of finds in both areas and the proximity of these two distinct sites are also noteworthy.

⁵ For studies on ceramics in the *Hellenistic Temple Area*, see Orhan 2020, 75-86; 2023, 35-43; Orhan *et al.* 2022, 558-574.

⁶ For geographical research in Phaselis, see Genişyürek *et al.* 2022, 207-222; Akköprü *et al.* 2022, 223-236.

⁷ Orhan *et al.* 2022, 558-574, fig. 7; Orhan 2023, 37-40.

⁸ Orhan *et al.* 2022, 558-574, fig. 7-13; Orhan 2023, 37-40, 155-223, fig. 11, 16, 22, 26, 43-45, pl. 10-14.

The historical spectrum of these two production sites remarkably indicates that two distinct areas continued their production activities successively. Therefore, the primary purpose of this study is to introduce the *Central Tower Area Production Site* and its finds, as well as to propose ideas about its connections with the production area in the *Hellenistic Temple Area*. Moreover, the study intends to offer some proposals regarding the localization, function and quality of this new production area. Additionally, the studies conducted throughout the *Central Tower Surroundings Production Site* aimed to contribute to the production activities of Phaselis in antiquity by presenting new perspectives on production, trade, and harbour connections based on the discoveries and finds from this new production area.

Central Tower Slope 21DNM-F Trench

The *Central Tower* in Phaselis is located just south of the old Antalya-Kumluca highway, northwest of Phaselis city center and the *Hellenistic Acropolis*, and approximately 250 meters northwest of the *Hellenistic Temple Area*. The 21DNM-F trench was excavated approximately 50 meters south of the *Central Tower* as part of the landscaping project (Figs. 1-2)⁹. The excavation, designed with a 4 x 4 m east-west orientation, revealed the presence of both large and small fragments of rock that had apparently rolled down the slope to a particular level. In this *F* grid, where no construction residue could be detected, a very dense layer of finds was reached after a certain level (Fig. 3). In fact, when observing the southern section of the *F* grid from east to west 1.60 meters, the orientation of the pottery finds layer can also be observed. The density of the finds, which began after 1.60 meters from the southeast corner of the eastern section, can be traced to the western section of the trench as far as 1.90 meters. The layer with the heap of terracotta finds continues in a layer of 88 cm (Fig. 4). It was observed that this find layer continued in the south and west sections (Figs. 3-4).

Fig. 3. 21DNM-F Overview

Fig. 4. Layer of Finds

The quality, function, and status of preservation of the terracotta material found in the trench are

⁹ For the studies carried out in 21DNM-F within the scope of the landscaping project, see Orhan 2021, 155-157, fig. 15, 21, 24.

also aspects of *21DNM-F* that deserve mention. Black glazed pottery (skyphos, recessed open-mouthed bowl, kantharos, fish plate, and kylix), coarse pottery, roof tiles (stroter and calipers fragments), and amphorae were unearthed. In addition to the identified pottery groups, amorphous material, slag, and defective production and fired pottery pieces, as well as workshop waste (kiln bricks and plasters), indicate pottery and amphora production.

Examination of the general finds and the status of preservation of the unearthed terracotta material shows the finds were heaped over a certain layer and submerged for an extended period of time (most likely in sea water)¹⁰. Consequently, it would not be incorrect to assert that the find layer in the *21DNM-F* trench was submerged for a long time or was in contact with water periodically¹¹. In all the excavations, except for the dense find groups, no construction finds were discovered. However, the finds recovered from the area strengthen the possibility of a workshop around the square *21DNM-F*. The current discoveries and finds indicate that the *F* square and its surroundings may have been the waste (debris) area associated with this center of production.

Amphora and Pottery Production

During the systematic-scientific archaeological research and excavations conducted between 2019 and 2021 in the *Hellenistic Temple Area* of Phaselis, numerous amorphous material, slag, and defective pottery pieces were recovered¹². However, despite the existence of tangible archaeological evidence, no workshop or structure associated with pottery production was discovered in that location. Considering the general range of finds pointing to the production in the *Hellenistic Temple Area*¹³, where no structures were found, a large number of terracotta bricks, perforated and flat plates, tubuli-like terracotta pipes¹⁴, defective production vessel fragments, amorphous groups and pottery wastes (slag) was discovered¹⁵. Upon examining¹⁶ the amorphous material and slag from the area where more than one clay color was detected, it was discovered that clay mixed with sand was subjected to high temperatures, resulting in a glassy sheen¹⁷. In fact, these finds in the *Hellenistic Temple Area* were regarded as evidence for production, and archaeometric analyses were conducted on both amphorae

¹⁰ Barnacle layers often seen on terracotta material found underwater are likewise seen on this type of pottery and amphorae.

¹¹ At present there is no running water or possibility of contact with sea water in the locality of *21DNM-F*. But, as in all seven test trenches after a certain level of elevation, sandy, clayey soil and some sea creatures were found. These observations probably indicate that the lagoon periodically extended up to the location of the test trenches. For studies on land and sea snails in Phaselis, see Örstan & Yıldırım 2022, 17-25; Örstan & Ovalis 2023, 1-3.

¹² Orhan 2020, 75-86; 2023, 155-161, fig. 11, 16-17, 22, 26-28, 32-33; Orhan *et al.* 2022, 558-561, fig. 1-6.

¹³ The absence of a production workshop in the *Hellenistic Temple Area* is most likely related to the temple having been constructed there after production had stopped or had been moved elsewhere. It is believed that these structures were removed during the temple's construction.

¹⁴ For tubuli samples, see Kassab-Tezgör & Özşalar 2010, 199-216, fig. 5-7; Demirel 2020, 13, fig. 46.

¹⁵ For examples of faulty production and amorphous-slag samples in Rhodiapolis, see. Çetintaş 2016, 123-136, fig. 1-47; 2018, 93-105, fig. 1-12. Also, for the ceramic kilns and wastes in the Hasankeyf excavation, see. Çeken 2007, 245-252, foto. 6.

¹⁶ The mentioned color differences are most likely related to firing temperatures.

¹⁷ It is also thought that the wastes in question, which were exposed to very high temperatures and acquired a glassy shine, may be kiln plaster. For examples from Rhodiapolis, see Çetintaş 2018, 93-104, fig. 11.

and production defects, amorphous and slag groups. The analyses determined that clay samples obtained from the lagoon in Phaselis at specific depths in the identified areas were highly similar to the finds and amphoras, indicating production in the temple area¹⁸. Archaeometric analyses thus proved that most pottery groups in the Hellenistic Temple Area were produced using raw materials from the lagoon¹⁹.

Parallel to the excavations and studies carried out in the *Hellenistic Temple Area*, as part of the landscaping project similar groups of production-related finds were discovered in the *Central Tower slope 21DNM-F Trench* and its surroundings. The finds of *21DNM-F*, were determined to be similar to those from the temple area but were significantly more numerous, were primarily analyzed petrographically. In the course of the examinations, it was determined that the structure of the clay was comparable to that found in the temple area but differentiated chronologically²⁰. This new production area yielded, similar to the temple area, groups of plastered and unplastered kiln bricks, amorphous material and slag samples, firing and production defective pottery, and amphora fragments that had deteriorated structurally and physically by exposure to high temperatures²¹ (Figs. 5-8).

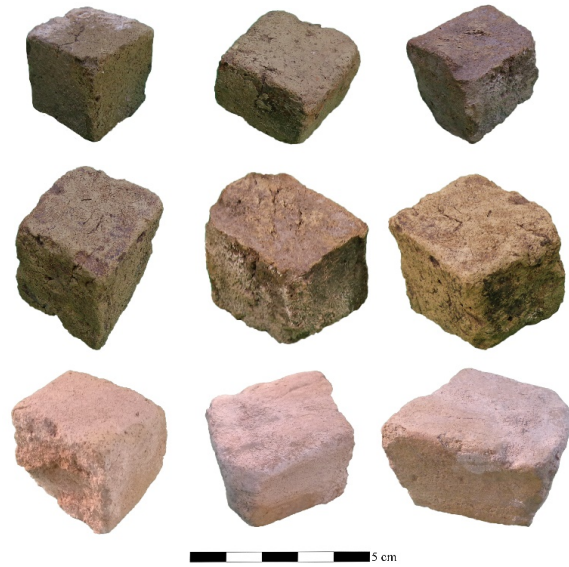

Fig. 5. Plastered and Non-Plastered Terra Cotta Oven Bricks

The *21DNM-F* finds consist of a group of terracotta bricks, which are believed to have functioned in the workshop or during production²² (Fig. 5). Some of these broken and fragmented rectangular bricks, which have a thick and solid well-fired structure, were determined to have been subjected to quite high temperatures, as lime flakes were discovered on them²³. It was also observed that some of

¹⁸ Petrographic analysis was also carried out on red particles macroscopically resembling brick fragments in the raw clay taken from the lagoon. The results of these analyses indicated that these particles, which were thought to be chamotte at the beginning, had formed by the conversion of pyroxenes in the soil into iron oxides and that these red particles were iron oxide (hematite). Thus, the identification of hematite in both clay samples, slags and amphorae is further evidence that amphorae containing iron oxide were produced in Phaselis. Also see Orhan *et al.* 2022, 50-53, fig. 43-45.

¹⁹ For details, see the *Hellenistic Temple Area Production Site and Ceramic Analysis* title of this study.

²⁰ It has been determined that the clay from the *Central Tower Surroundings Production Site* contain coarse iron oxide (hematite) as were found in the finds in the *Hellenistic Temple Area*.

²¹ Fragments of Phaselis amphorae, the production of which we know from the *Hellenistic Temple Area Production Site*, were found in the *Central Tower Surroundings Production Site*. These amphorae are also of great importance in terms of the chronology of production.

²² Similar bricks, thought to belong to the kitchen part of a ship were found during the underwater rescue excavations of Kekova Island Shallow Reef Eastern Wreck, see Aslan & Orhan 2020, 310-312, fig. 14a.

²³ For similar ones in the *Hellenistic Temple Area Production Site*, see Orhan 2020, 82, fig. 10b; 2023, 160, fig. 28; Orhan

these bricks were plastered. It is believed that these bricks²⁴, despite the lack of precise functional data, may have been used externally in furnaces or kilns²⁵ (Fig. 5).

Amorphous material and slag wastes are one of the most densely discovered finds at the *Central Tower Surroundings Production Site*²⁶ (Fig. 6). It has been observed that some of these wastes, which are shapeless and have developed a glassy sheen due to exposure to heat, may belong to the kiln plaster, while others are deformed bricks and veneer pieces²⁷ (Fig. 6). It is believed that some of these amorphous samples may have served as furnace supports²⁸. Indeed, it was observed that the clay of these amorphous groups, particularly the samples on which pieces of coating were preserved, had turned dark gray or black (7.5 YR 3/1 Very Dark Gray) due to the heat generated during firing and their structure had deteriorated²⁹ (Fig. 7).

Fig. 6. Amorphous material and Slag Wastes

et al. 2022, 561, fig. 5. For the brick fragments found in Seleucia Sidera, see Hürmüzlü *et al.* 2020, 153, fig. 9.

²⁴ Only a few of the hundreds of bricks identified in the area were included in this study. Also for *in situ* use of bricks, see Vargas & García 2004, 322, Fig. 31.

²⁵ The remarkable numerical excess of the bricks identified in the study indicates that these bricks were used in the ceramic kiln. For some examples of kilns using bricks, see Swan 1984, 30-80, fig. 2-20, pl. 1-9. In addition, it is known that the pottery placement walls of kilns was later built with bricks, and then the walls were plastered and, it is thought that the plastered bricks uncovered in Phaselis were used for this function. For examples of plastered bricks in Phaselis, see Orhan *et al.* 2022, 561, fig. 5; Orhan 2023, 160, fig. 28. For pottery kilns with the mentioned function, see. Hasaki 2002, 468, pl. I-II; İren 2003, 43, fig. 47.

²⁶ For ceramic kilns in Crete, the functions of these kilns and the pottery produced, see. Shaw *et al.* 2001, 1 etc.

²⁷ For similar examples from Rhodiapolis, see Çetintaş 2018, 101-102, fig. 11-12; For examples of kiln waste and slag found in Seleukeia Sidera, see Hürmüzlü *et al.* 2020, 153, fig. 7, 9.

²⁸ Similar examples were also obtained from the *Hellenistic Temple Area Production Site*, see. Orhan 2020, 82, fig. 10a; 2023, 155-160, fig. 11a, 16, 22, 26, 27a; Orhan *et al.* 2022, 561, fig. 4a. Also see Hasaki 2002, 477-478, pl. II. 12-13.

²⁹ It is highly likely that these pottery were overturned and got stuck to other pottery during firing and that they were later discarded due to their defects.

In addition to the amorphous material and slag groups, some pottery and fused amphora fragments with firing and production defects were also discovered in the area³⁰ (Fig. 8). Among these, the pieces of defective pottery that stuck together during firing provide the most convincing evidence of production in this area³¹ (Fig. 8a). Again, production is clearly indicated by the presence of a sea shell that was stuck to the tondo part of a pottery bowl during firing (Fig. 8b).

In this study, amphoras are the most significant group of finds that help to date both the general finds and the production area. Among these defective examples, summarized before and indicating direct production, the most significant finds indicating local amphora production is the base fragment of a Phaselis amphora with a firing or production defect³². The clay color of this Phaselis amphora turned gray (2.5 YR 4/1 Dark Reddish Gray) due to extreme heat reached during firing, and the lining texture was

Fig. 7. Faulty Production Ceramic Pieces with Structural Distortions

completely destroyed. Moreover, due to potential thermal imbalances, deep fracture splits and lime cracks formed at the bottom of the amphora during firing³³ (Fig. 8c). Despite the amphora's deformation, it was possible to determine its type and date due to well-made examples discovered in different areas of Phaselis³⁴. This defective amphora bottom (Fig. 8c) is similar to Phaselis Type 3b among Phaselis amphora groups and has been dated to the third and fourth quarters of the IVth century B.C.³⁵.

If we examine the location of the *Central Tower Surroundings Production Area*, where the production-related materials were recovered, we find a point close to the lagoon, which is located within Phaselis city limits and most likely had a very large basin during the city's early periods.

³⁰ As direct evidence of production activities, defective production amphora and pottery heaps that have fused are of great importance.

³¹ For the context of similar finds in the *Hellenistic Temple Area Production Site*, see Orhan *et al.* 2022, 561, fig. 4b. Also, for faulty pottery in the Hasankeyf excavation, see Çeken 2007, 250, fig. 6. For examples from Crete, see Van de Moortel 2001, 77, fig. 42.

³² For similar examples of faulty production in different areas of Phaselis, see Orhan 2020, 82, fig. 10c-d; 2023, 157, fig. 17; Orhan *et al.* 2022, 561, fig. 4c and 6. For similar faulty production amphorae from Rhodiapolis, see Çetintaş 2016, 123-136, fig. 1-32. An amphora production area was also recently found in Pergamon.

³³ These fractures, splits and ruptures on the Phaselis amphora are purely deformations caused by high temperatures. As a matter of fact, similar examples were found in the *Hellenistic Temple Area*, see Orhan 2020, 82, 10d.

³⁴ For all types and subtypes of Phaselis amphorae, see Orhan 2023, 200-217, kat. no. 88-610, pl. 2-4.

³⁵ Orhan 2023, 80-81, 487-518, kat. no. 496-557, pl. 2-4.

The clay and water necessary for the production of pottery (amphora) were most likely sourced from this area, given its lake-like structure and the fact that it is fed by numerous streams³⁶. Moreover, considering the period³⁷, the fact that the production area was located outside the city in a broad valley with intense air circulation would have prevented the city from being affected by any air pollution that might have occurred during production. The discovery of materials indicating production in the area is one of the factors supporting the notion that production indeed occurred in this area³⁸.

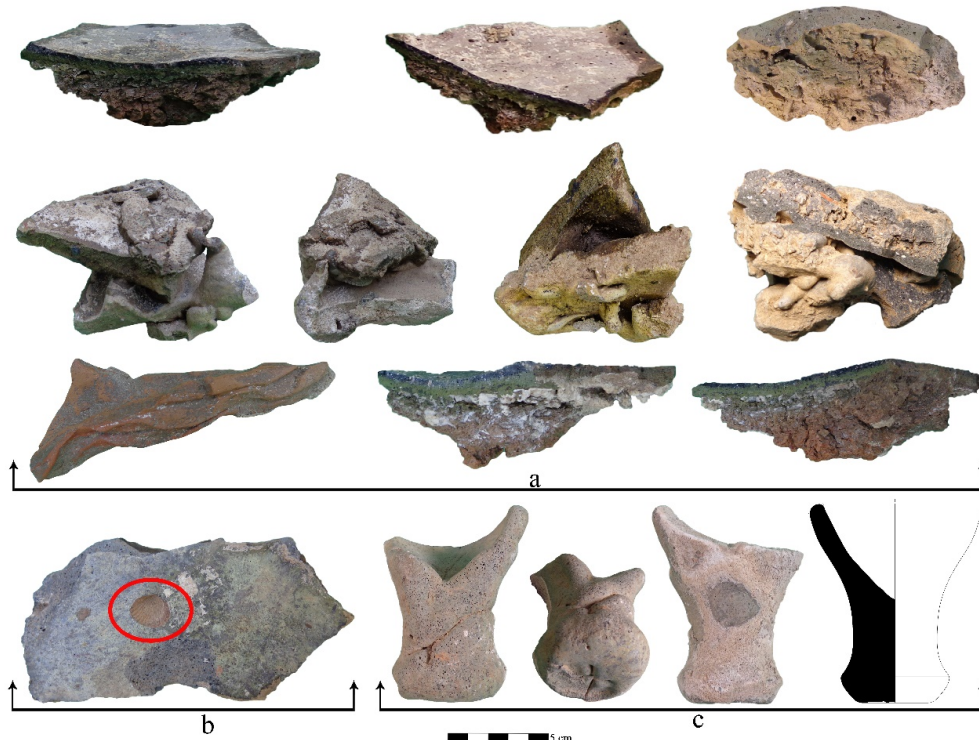

Fig. 8a. Ceramic Pieces with Production Defects, b. Ceramic Vase (tondo part) with Production Defects, c. Phaselis Amphora Feet with Production Defects.

Hellenistic Temple Area Production Site and Pottery Analysis

In the *Hellenistic Temple Area* deposit area, (Figs. 1-2), thousands of terracotta objects were found³⁹. Important evidence indicating production (workshop and kiln) was uncovered in the area during

³⁶ The lagoon in Phaselis has a sea connection with the *Northern Harbour* (*North Anchorage Area*). In addition, the lagoon was probably used as an *Inner Harbour* in ancient times. In connection with this issue, underwater researches were also carried out in Phaselis, see Aslan & Baybo 2015, 1-17; Aslan 2016, 31-47; Aslan *et al.* 2018, 1-13; Aslan & Orhan 2019, 85-99; Orhan 2023, 43-54, fig. 47-102.

³⁷ The current basin of the lagoon covers a very large area of 48,000 m². An area of this size is considered suitable for the supply of the raw material needed.

³⁸ It is believed that the close location of the possible production site to the harbour areas would also have facilitated the loading of cargo on ships and ensured delivery to the Mediterranean market more quickly.

³⁹ It was determined that the finds in the *Hellenistic Temple Area* had various forms and functions in a certain date range (the period from the end of the Vth century B.C. to the middle of the IVth century B.C.). In addition, based on the pottery finds of various forms and functions; it is understood that the said study area was a ceramic dump.

excavations and studies⁴⁰. Starting from all of these production-related indicators⁴¹, petrographic and chemical (PED-XRF) analyses⁴² were conducted on 34 amphorae, four amorphous-slag pieces, clay balls unearthed during excavations, and raw clay samples obtained from the lagoon. The data were also evaluated within the context of the geology of the region. It was determined that clay, slag, and amphorae from Phaselis mostly contains ultrabasic rock fragments, serpentine, and pyroxene⁴³. These rocks and minerals are associated with the Tekirova ophiolite beneath Phaselis, and the presence of these rocks and minerals, particularly in clay, slag, and amphorae, strengthens the idea that the examples were produced in Phaselis⁴⁴. Moreover, the analyses of the clay, slag, and amphora samples in terms of petrographic contents, rock types, and mineral contents indicated that the clay used in the manufacture contained ophiolite and metamorphic rocks⁴⁵. In fact, the clay lumps and slag fragments recovered from the lagoon in the city of Phaselis and from the trench during the excavation are petrographically similar to the amphora samples and are the strongest evidence that they were produced locally⁴⁶. Both concrete archaeological data and archaeometric analyses prove amphoras were produced in Phaselis⁴⁷. In summary, the morphological characteristics of the finds recovered from the *Hellenistic Temple Area* are consistent with those of the finds from the *Central Tower Surroundings Production Area*⁴⁸.

Observations & Evaluation

During the works initiated within the scope of the landscaping project, seven test trenches were opened in the flat area on the slopes of the *Central Tower*. These trenches, which were decided to be excavated at certain dimensions and depths, were created within a certain plan. Some of the trenches yielded no finds, while others yielded large numbers and kinds of pottery scale. These find groups were discovered mostly in *21DNM-F*. In fact, the most significant aspect of *21DNM-F* is the quality, function, and status of preservation of the terracotta discovered in the *F* square.

In terms of the general finds recovered from *21DNM-F*, there were a lot of black glazed pottery pieces (fish plates, bowls, kantharos, lekythos, and skyphos), brazier fragments, pieces of vessels for

⁴⁰ For all the works in the *Hellenistic Temple Area*, see Arslan & Tüner Önen 2019, 428-430, fig. 9-14; 2020, 252-258; 2021, 148-153; 2022, 248-254.

⁴¹ The finds pointing to production; flat and perforated slabs, rectangular and square shaped kiln bricks, amorphous fragments, ceramic slags and amphorae, see Orhan *et al.* 2022, 561-562, fig. 4-6; Orhan 2023, 155-161, fig. 11, 16-17, 22, 26-28, 32-33.

⁴² For archaeometric analysis, see. Orhan *et al.* 2022, 563-572, fig. 7-15; Orhan 2023, 37-40, fig. 43-45, pl. 10-14.

⁴³ Orhan *et al.* 2022, 563-572.

⁴⁴ As a matter of fact, the compatibility of clay samples taken from the city with both slag and amphora samples proves this idea.

⁴⁵ Slag samples are also compatible with rocks and minerals. Amphora samples have similar contents with both clay and slag samples.

⁴⁶ Orhan *et al.* 2022, 570-572.

⁴⁷ The available data indicate the production of amphorae between 450/425-300 B.C.

⁴⁸ The clay structures of the finds in the two different production areas are similar. As illustrated by previous studies, the coarse iron oxide-hematite fragments discovered in the paste of the *Central Tower Surroundings Production Site* finds indicate clay samples from the lagoon in Phaselis.

everyday use, and amphorae⁴⁹. In addition to the groups whose form and analogy were determined, kiln bricks, amorphous material and slag groups, which are the main material of the study and indicate production, as well as numerous amphora and pottery pieces with production defects, were also discovered (Figs. 5-8). The preservation status of these pottery groups supporting pottery production activities reveal that the finds piled in heaps have been exposed to water (sea or stream) for long periods of time. Long-term exposure to water resulted in the formation of a layer of barnacles on them. The presence of lime and barnacles indicates that this layer was submerged for a long time. Due to the observed barnacle and calcification on these finds, two distinct hypotheses regarding the said waste area have emerged. The first hypothesis suggests that in the past the lagoon in the city reached this area, which includes hundreds of finds that support pottery production activities. In fact, the discoveries and finds indicate that the lagoon in the city continued as the clay production area throughout the periods of production and usage⁵⁰. The second of these inferences is that this area contains a structure associated with the *Inner Harbour* (a pier where ships may be loaded)⁵¹. In fact, some terraces were discovered at the highest elevations of the *21DNM-F* square, which contains thousands of dense pottery finds. The aforementioned terraced structure also indicates that this might have been a harbour or pier, similar to the many found in Anatolia, where goods were loaded and unloaded from ships⁵². It would not be incorrect to assume that the large numbers of barnacle-encrusted finds indicate that this area was submerged during the time in question. Although it seems unlikely that this area is a pier area associated with the *Inner Harbour*, it is possible that during the active years of the waste site the lagoon extended quite close to the production site.

The discovery of this new amphora and pottery production area in Phaselis has clarified many other findings. While local groups produced from the beginning of the Vth century B.C. to the last quarter of the IVth century B.C. were identified in the *Hellenistic Temple Area*, according to the initial investigations, the *Central Tower Surroundings Production Area* yielded artifacts from the middle of the IVth century B.C. to the end of the IIIrd century B.C. In this respect, the cessation of production in the *Hellenistic Temple Area* must have accelerated or increased the activities in this new production area. Along with the production in question, some inferences regarding the late classical period socio-cultural, commercial and production life in Phaselis were also obtained.

Consequently, the available discoveries and finds indicate that *21DNM-F* and its surroundings were a production area (waste site, debris, or pottery dump), the city's lagoon extended to this area,

⁴⁹ Some of these finds were published as research reports, see Orhan 2021, 157, fig. 24.

⁵⁰ As indicated previously, seven test trenches were opened in the area, and after a certain level of elevation, sandy, clayey soil and some sea animals were discovered in all of them. The presence of a clayey-sandy layer on the floor of the trenches is likely one of the most significant indicators that the lagoon, which is located within the city, periodically extended to this area.

⁵¹ For studies on harbour areas and underwater surveys in Phaselis, see: Aslan & Baybo 2015, 1-17; Aslan 2016, 31-47; Aslan *et al.* 2018, 1-13; Orhan 2023, 43-54, fig. 47-102.

⁵² Thousands of amphorae were found underwater around the *Lighthouse Breakwater* in Cnidus. This area had terraced agricultural fields and production workshops. This breakwater area and the construction around it point to a pier and it is thought that these amphoras were broken during loading to ships, see Aslan 2019, 342-345, fig. 1-6. The production and debris area in Phaselis is similar to the harbour area in Cnidus, both in terms of localization and material group. For these reasons, it is thought that this production area may have been a pier related to the *Inner Harbour*.

and that this new production area became active when production in the *Hellenistic Temple Area* ceased. In fact, an attempt was made to determine the amphora and pottery repertoire of Phaselis in the IVth to IIIrd centuries B.C. with the aim of contributing to the production history of the city. In this regard, it is anticipated that the nature, function, and chronological development of the production area will become clearer as more comprehensive studies are carried out subsequent years.

BIBLIOGRAPHY

- Akköprü E., E. Berberoğlu & M. Taş 2022, "Phaselis ve Yakın Çevresinin Coğrafi Özellikleri". *Phaselis VIII*, 223-236.
- Arslan M. & Tüner Önen N. 2019, "Phaselis Kenti'nde 2019 Yılında Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmaları ve Kazı Çalışmaları". *Phaselis V*, 425-463.
- Arslan M. & Tüner Önen N. 2020, "Phaselis 2020 Yılı Kazı ve Yüzey Araştırmaları". *Phaselis VI*, 251-276.
- Arslan M. & Tüner Önen N. 2021, "Phaselis 2021 Yılı Kazı ve Yüzey Araştırmaları". *Phaselis VII*, 147-190.
- Arslan M. & Tüner Önen N. 2022, "2022 Yılı Phaselis Kazıları". *Phaselis VIII*, 247-265.
- Aslan E. & Baybo S. 2015, "Phaselis Kent Limanları ve Sualtı Araştırmalarının Ön Değerlendirmesi". *Phaselis I*, 1-17.
- Aslan E. & Orhan U. 2019, "Phaselis 2018 Yılı Güney Liman Alanı Sualtı Araştırmalarında Tespit Edilen Amphoralar". *Phaselis V*, 85-99.
- Aslan E. & Orhan U. 2020, "Evaluation of the Finds Recovered From The Underwater Rescue Excavation of the Kekova Island Shallow Reef Eastern Wreck". *Cedrus VIII*, 299-323.
- Aslan E. 2016, "Phaselis Merkezi (Kent) Limanı". *Phaselis II*, 31-47.
- Aslan E. 2019, "An Assemblage of Knidian Amphorae from the Lighthouse Breakwater at Knidos". *Herom VIII*, 341-356.
- Aslan E., Y. Kılıç & U. Orhan 2018, "Phaselis Güney Limanı". *Phaselis IV*, 1-13.
- Çeken M. 2007, "Hasankeyf Kazısı Seramik Fırınları, Atölyeleri ve Seramikleri". Eds. G. Öney & Z. Çobanlı, *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (Sanat Eserleri Dizisi 469). Ankara, 245-261.
- Çetintaş E. 2016, *Rhodiapolis Hatalı Üretim Seramiklerinin Deneysel Arkeoloji Yöntemiyle İncelenmesi ve Uygulanması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.
- Çetintaş E. 2018, "Antik Dönemde Seramik Üretim Tekniklerine Dair İzler: Rhodiapolis Örneği". *Sanat ve Tasarım Dergisi* 21, 93-105.
- Van de Moortel A. 2001, "The Area around the Kiln, and the Pottery from the Kiln and the Kiln Dump". Eds. J. W. Shaw, A. van de Moortel, P. M. Day & V. Kilikoglou, *A LMIA Ceramic Kiln in South-Central Crete: Function And Pottery Production* (Hesperia Suppl. 30). Princeton N. J.
- Demirel Y. 2020, *Sinop Demirci Atölyesi Amphoralarının Dağılımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi. Bursa.
- Genişyürek F., Ş. Ertek & M. Ertürk 2022, "Phaselis ve Çevresinin Çok Zamanlı Uydu Görüntüleri ile Mekânsal ve Zamansal Olarak Değerlendirilmesi". *Phaselis VIII*, 207-222.
- Hasaki E. 2002, *Ceramic Kilns in Ancient Greece: Technology and Organization of Ceramic Workshops*. Unpublished Ph.D. diss., University of Cincinnati. Ohio.
- Hürmüzlü B., B. Sönmez & İ. Atav Köker 2020, "Seleukeia Sidera Antik Kenti Üretim Faaliyetleri Hakkında Ön Değerlendirmeler". Eds. A. Mörel, G. Kaşka, H. Köker, M. Kaşka, M. Fırat & S. O. Akgönül, *Pisidia ve Yakın Çevresinde Üretim, Ticaret ve Ekonomi, Uluslararası Sempozyum Bildirileri Pisidia Araştırmaları II, Isparta, 31 Ekim-03 Kasım 2018*. Isparta, 140-153.
- İren K. 2003, *Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği*. İstanbul.
- Kassab-Tezgör D. & Özsalar A. 2010, "The Reconstruction of a Roman Kiln in the Archaeological Museum of Sinop". *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 16, 199-216.
- Orhan U. 2020, "Phaselis' Hellenistic Temple (?) Entrance Slope and Terracotta Finds: A Preliminary Study". *Phaselis VI*, 75-86.
- Orhan U. 2021, "Merkezi Kule Yamacı Deneme Açmaları". In M. Arslan & N. Tüner Önen 2021, *Phaselis 2021 Yılı Kazı ve Yüzey Araştırmaları*, *Phaselis VII*, 153-158.
- Orhan U. 2023, *Amphora Buluntuları Işığında Phaselis'in Akdeniz Ticaretindeki Yeri* (Phaselis Suppl. Ser. I). Antalya.
- Orhan U., M. Eroğlu & Y. K. Kadioğlu 2022, "Phaselis Klasik Dönem Ticari Amphoraları Üzerine

- Arkeometrik Çalışmalar”. Eds. M. Demirel, M. Arslan, S. Atalay & U. Orhan, *Antalya Müzesi 100 Yaşında: Antalya'nın Arkeolojik Mirası Cilt II*. Ankara, 558-574.
- Örstan A. & Yıldırım M. Z. 2022, “Land Snails of Phaselis”. *Phaselis* VIII, 17-25.
- Örstan A. & Ovalis P. 2023, “Two Rare Marine Gastropods from the Shores of Phaselis (Gulf of Antalya)”. *Phaselis* IX, 1-3.
- Shaw J. W., A. Van de Moortel, P. M. Day & V. Kilikoglou (eds.) 2001, *A LM IA Ceramic Kiln in South-Central Crete: Function And Pottery Production* (Hesperia Suppl. 30). Princeton N. J.
- Swan V. G. 1984, *The Pottery Kilns of Roman Britain*. London.
- Taşkıran M. 2021, “Phaselis Merkezi Kule”. *Phaselis* VII, 7-19.
- Vargas E. G. & García G. C. 2004, “Alfares y Producciones Cerámicas En La Provincia de Sevilla: Balance y Perspectivas”. Eds. D. Bernal & L. Lagóstena, *Figlinae Baeticae: Talleres Alfareros y Producciones Cerámicas en la Bética Romana (ss. II AC-VII DC)*. Oxford, 279-348.

Kültepe’de Bulunan Thasos ve Rhodos Amphora Mühürleri

Thasian and Rhodian Amphora Stamps Found at Kültepe

Burcu TÜYSÜZ* Erkan ALKAÇ** Fikri KULAKOĞLU***

Öz: Günümüzde Kayseri il merkezinin 21 km kuzeydoğusunda yer alan Kültepe, Hellenistik Dönem’de Kappadokya Krallığı’nın sınırları içinde Anisa isminde bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültepe’nin Hellenistik Dönem yerleşimine yönelik yapılan stratigrafik kazı çalışmaları sırasında 6 adet mühürlü amphora kulp parçası tespit edilmiş olup söz konusu parçalar bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında değerlendirmeye alınan parçalardan üçü 1972, biri 2009, diğer ikisi ise 2022 yılında yapılan kazı çalışmaları sırasında ele geçmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda mühürlü amphora parçalarından ikisinin Thasos, dördünün ise Rhodos’a ait olduğu saptanmıştır. Thasos amphora mühürlerinde yöneticilerden Λεωμέδων (MÖ ca. 273 - ca. 256) ve Γόργος’un (MÖ ca. 226 - ca. 208) isimleri çözümlenmiştir. Yönetici Λεωμέδων’un isminin geçtiği mühürde sembol olarak üzüm salkımlı görülürken yönetici Γόργος’un isminin yer aldığı mühürde bereket boynuzu yer almaktadır. Rhodos amphora mühürleri arasında ise yöneticilerden Ἀριστόδαμος I (MÖ ca. 304 - ca. 271) ile Κλεώνυμος II’nin (MÖ ca. 182), üreticilerden ise Ἀριστοκράτης II’nin (MÖ ca. 192 - ca. 184) ile Νύσιος’un (MÖ 169/167 - ca. 140-ca. 138) isimleri tespit edilmiştir. Rhodos amphora mühürlerinde yer alan semboller ise gül, yıldız ve heykelden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültepe • Anisa • Hellenistik Dönem • Amphora Mührü • Rhodos

Abstract: Kültepe, which is located 21 km northeast of the city centre of Kayseri, appears as a city named Anisa within the borders of the Kingdom of Cappadocia during the Hellenistic Period. The subject of this article are 6 stamped amphora handle fragments found during the stratigraphic excavations of the Hellenistic Period settlement of Kültepe. Three of the fragments evaluated within the scope of this study were recovered during the excavations carried out in 1972, one in 2009 and the other two in 2022. As a result of these excavations, it was determined that two of the stamped amphora fragments belong to Thasos and four to Rhodes. The names of the eponyms Λεωμέδων (ca. 273 - ca. 256 BC) and Γόργος (ca. 226 - ca. 208 BC) were analysed on the Thasos amphora stamps. The stamp with the name of the eponym Λεωμέδων shows a bunch of grapes as a symbol, while the seal with the name of the eponym Γόργος shows a horn of fertility. Among the Rhodian amphora stamps, the names of Ἀριστόδαμος I (ca. 304 - ca. 271 BC) and Κλεώνυμος II (ca. 182 BC) among the eponyms, and Ἀριστοκράτης II (ca. 192 - c. 184 BC) and Νύσιος (169/167 BC - ca. 140-ca. 138 BC) among the producers were identified. The symbols on the Rhodian amphora stamps consist of a rose, a star and a statue.

Keywords: Kültepe • Anisa • Hellenistic Period • Amphora Stamp • Thasos • Rhodes

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji ABD, Nevşehir. burcutuysuz@nevsehir.edu.tr

** Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji ABD, Mersin. ealkac77@gmail.com

*** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ABD, Ankara. kulakoglu@ankara.edu.tr

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 04/04/2023 | Kabul Tarihi: 26/04/2023 ; Tüysüz B., E. Alkaç & F. Kulakoğlu 2023, “Kültepe’de Bulunan Thasos ve Rhodos Amphora Mühürleri”. *Cedrus XI*, 61-78.

Kültepe¹, Orta Anadolu'nun merkezinde, Kayseri'nin 21 km kuzeydoğusunda, Kızılırmak Nehri'nin 16 km güneyinde bulunmaktadır (Fig. 1). Yerleşim Sivas üzerinden gelen doğu-batı; Malatya-Kahramanmaraş üzerinden gelen güneydoğu-batı ve güneyden kuzeye ulaşan önemli yollar üzerinde stratejik bir konuma sahiptir². Coğrafyanın sağladığı bu imkânlar, onun MÖ III. binyılın ortalarından itibaren çevre kentlerle ticari, kültürel ve siyasal ilişkiler kurmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Kültepe MÖ II. bin yıl Anadolu'sunda hem Kaniş adıyla, Kaniş Krallığı'nın başkenti hem de Mezopotamya ile Anadolu arasında kurulan ticaret ağının merkezi olarak ön plana çıkmış ve arkeoloji literatüründe bahsi geçen dönemlere ait bulguları ile ün salmıştır³.

Fig. 1. Kültepe'nin Konumu (Kültepe Kazı Arşivi)

Höyük (yukarı şehir/yerleşim yeri) ve onu çevreleyen aşağı şehirden (*Karum*/nekropol) oluşan Kültepe, Orta Anadolu'nun en büyük yerleşimlerinden biridir (Fig. 2). Höyük, ova seviyesinden 21 m yükseklikte ve 550 m çapında, aşağı şehir ise yaklaşık olarak 2,5 km çapındadır⁴. Burada ilk bilimsel kazılar 1948 yılında Prof. Dr. Tahsin Özgüç başkanlığında başlatılmıştır. Tahsin Özgüç tarafından 2005 yılına kadar devam ettirilen kazı çalışmaları, 2006 yılından itibaren de Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu başkanlığında yürütülmektedir. 75 yıldır devam eden kazı çalışmaları, beş farklı döneme ait on sekiz yapı katının tespit edilmesini sağlamıştır. Tabakalanmanın sıra düzeninde en erken tabaka olan 18. yapı katı Erken Tunç Çağı I'nın ilk safhasına, en geç tabaka olan 1. yapı katı ise Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir⁵.

¹ Kültepe'de 2022 yılında Hellenistik Dönem'e yönelik yapılan çalışmalar Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje No. GP21S2'dir. Bu çalışmada sunulan Kat. No. 2 (Fig. 5a-b) ve Kat. No. 4 (Fig. 7a-b) numaralı parçalar GP21S2 no.lu proje kapsamında yapılan çalışmalarda ele geçmiştir. Kültepe'nin Hellenistik Dönem yerleşimine yapmış oldukları katkılardan dolayı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörlüğüne ve BAP birimine teşekkürlerimizi sunarız.

² Özgüç 1950, 8 vd.; Kulakoğlu 2017, VII.

³ Özgüç 2005, 6 vd.; Kulakoğlu 2009, 21; 2012, 212.

⁴ Kulakoğlu 2012, 208; 2018, 56.

⁵ Özgüç 1999, 4; Kulakoğlu 2010, 41; 2017; 2018.

Fig. 2. Kültepe, Höyük ve Aşağı Şehir (Kültepe Kazı Arşivi)

Makaleye konu olan mühürlü amphora kulp parçaları Kültepe stratigrafisinde 3. yapı katı ile temsil edilen Hellenistik Dönem yerleşiminde ele geçmiştir. Bu dönemde höyük etrafı 5 m yüksekliğinde, 2,5 m genişliğinde sur ile çevrili yerleşim yeri, aşağı şehir ise nekropol alanı olarak kullanılmıştır. Hellenistik Dönem Orta Anadolu coğrafyasında Kappadokya Krallığı'nın sınırları içinde kalan bu yerleşim, başkent Eusebeia'ya bağlı Anisa⁶ adında küçük bir şehirdir⁷.

Höyükte Hellenistik Dönem'e yönelik yürütülen araştırmalarda, MÖ IV. yüzyılın son çeyreğinde başlayarak MÖ I. yüzyılın sonuna kadar devam eden kesintisiz bir yerleşimin olduğu tespit edilmiştir. Belirli alanlarda yapılan kazı çalışmalarında gün yüzüne çıkartılan mimari kalıntılar sıkıştırılmış toprak veya taş döşeme zeminli, taş duvarlı, dörtgen planlı, çok odalı mimari düzene sahip dinî nitelikli yapılardan⁸ ve konutlardan⁹ oluşmaktadır. Bu yapılarda ele geçen ithal ve bölgesel üretim seramikler yerleşimin sosyo-ekonomik yapısının, ticari ilişkilerinin ve ticaret rotalarının anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır¹⁰. İthal seramikler arasındaki Batı Anadolu, Pergamon, Ephesos ve Tarsus üretimleri Anadolu'nun farklı coğrafyalarıyla; Attika üretimleri ile mühürlü amphora kulp parçaları ise Ege ve Akdeniz dünyası ile olan ticari ilişkileri kanıtlamaktadır¹¹. Bölgesel üretimi temsil eden Kızırlırmak Havzası seramikleri ise bölge çömlekçilerinin üretim potansiyeli, teknik düzeyleri ve sanat anlayışları gibi konular hakkında bilgiler vermektedir¹².

Yukarıda bahsi geçen Hellenistik yerleşime yönelik höyük üzerinde yapılan kazılarda toplam 6 adet mühürlü amphora kulp parçası ele geçmiştir (Fig. 3). Söz konusu kulp parçaları üzerindeki mühürler ilk kez bir arada detaylı bir şekilde değerlendirilecektir. Çalışmanın amacı mühürleri üretim merkezlerine göre sınıflandırmak, tarihlendirmek ve mühürler üzerlerindeki isimlerin hangi yönetici ya da üreticiye ait olduğunu tespit etmektir. Bunun yanı sıra oldukça uzak coğrafyaların ürünleri olan bu arkeolojik materyallerin Kültepe'ye hangi olası ticaret yolları üzerinden ulaştıkları sorusu da cevaplanmaya çalışılacaktır.

⁶ Anisa ismi Hellenice yazılı bronz bir levha üzerinde okunmaktadır. Levha ile ilgili detaylı bilgi için bk. Cumont 1932, 135-136; Güterbock 1956; Barjamoviç 2015.

⁷ Hild & Restle 1981, 193; Alp 1997, 45; Mitford 2000, 986; Barjamoviç 2015; Kulakoğlu 2017.

⁸ Kulakoğlu 2017, XIV-XV.

⁹ Tüysüz 2022, 45 vd.

¹⁰ Tüysüz 2021, 161-177; 2022, 122-218.

¹¹ Kültepe'nin ithal seramikleri için bk. Tüysüz 2021; 2022, 122-217.

¹² Tüysüz 2022, 218-369.

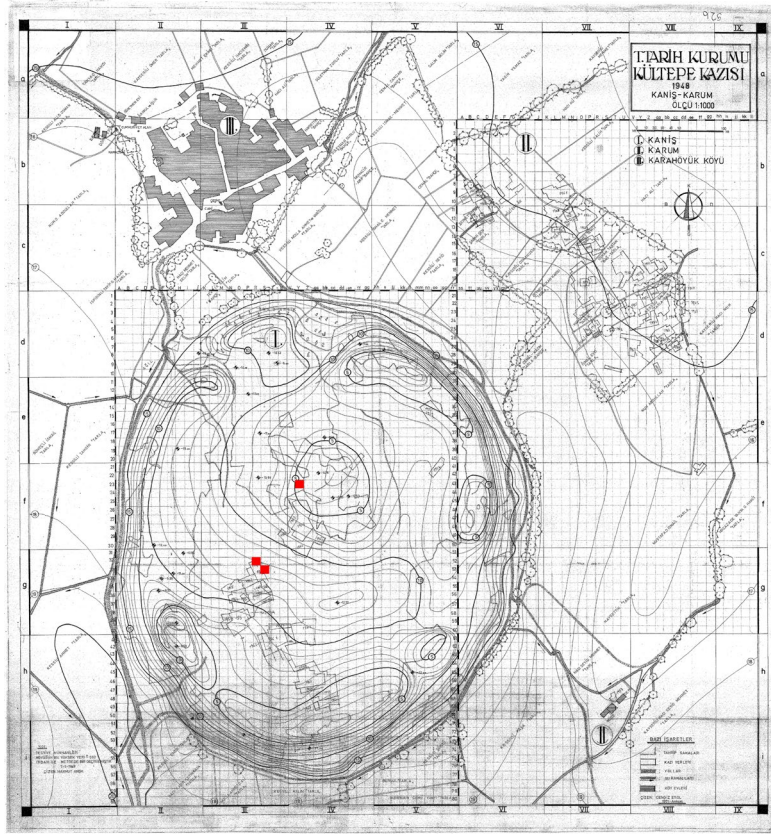

Fig. 3. Mühürlü Amphora Kulp Parçalarının Höyük Üzerinde Buluntu Konumları (Kültepe Kazı Arşivi)

Thasos Amphora Mühürleri

Kat. No. 1 – Fig. 4a-b

Kat. No. 1'deki dikdörtgen formlu mührün üst satırında Θασίων ethnikonu, ortasında sağa doğru yatık şekilde üzüm salkımı sembolü ve alt satırında da yönetici Λεωμέδων'un ismi bulunmaktadır. Bu yöneticiyle ilişkili mühürlerde sembol olarak yunus, üzüm salkımı, bereket boynuzu, kepece ile kalyx krater, yukarıya doğru ok atan Herakles, ok ile yay, kapalı sadak ve kuğu saplı kyathos ile yuvarlak kaideli vazo kaydedilmiştir¹³. Tzochev, yönetici Λεωμέδων'un görev yılının Period VII içerisinde (MÖ ca. 273 – ca. 256) olduğunu belirtmektedir¹⁴. Kültepe buluntusuyla aynı kalıptan elde edilmiş mühür baskıları Thasos¹⁵ ve Demetriada¹⁶ yerleşimlerinde ele geçmiştir.

Kat. No. 1 numaralı Kültepe buluntusu bu amphora mührü, 86/XCVIII plankarelerinde, güney, batı ve kuzey duvarlarının bir kısmı günümüze ulaşan Mk32 kodlu alanda, MÖ III. yüzyıl konteksti içinde ele geçmiştir¹⁷.

¹³ Bon & Bon 1957, 285-286 no. 1093-1099.

¹⁴ Tzochev 2016, 159-160 no. 288.

¹⁵ Grace 1950b, 363 no. 17; Bon & Bon 1957, 286 no. 1098.

¹⁶ Batziou Efstathiou 2009, 85, Eπ.16.Θ BE 32742.

¹⁷ Tüysüz 2022, 79-81 Lev. 114.

Kat. No. 2 – Fig. 5a-b

Kat. No. 2'deki dikdörtgen formlu mührün üst satırında Θασίων ethnikonu ve alt satırında da yönetici Γόρυος'un ismi bulunmaktadır. Mührün merkezinde sola doğru yatık bereket boynuzu sembolü görülmektedir. Mührün sağ kısa kenarında alpha ve rho harflerinden oluşan ligatür yer almaktadır. Bu ligatürdeki rho harfi, alpha'nın sol kolunun üst kısmına yarım daire eklenmesiyle oluşturulmuştur. Bundan dolayı da rho harfi *retrograd*'dir. Yönetici Γόρυος'un isminin tespit edildiği mühürlerde çok sayıda farklı sembol kullanılmıştır. Bu semboller arasında amphora, bir meyve (?), üzüm salkımı, palmet, kuğu saplı kyathos, thyrsos, küçük bir vazod (?), alabastron, aphlaston (aplustre), kyathos, yıldız ile mızrak ucu veya bir kap (?), yanan meşale ve çelenk (?) bulunmaktadır¹⁸. Γόρυος'un Period X içerisinde (MÖ ca. 226 – ca. 208) görev yaptığı düşünülmektedir¹⁹. Bu mühür ile Thasos Adası'nda bulunan bir örnek aynı kalıptan elde edilmiştir²⁰.

Kültepe'deki bu amphora mührü, 85/XCVII plankaresinde neredeyse tüm duvar sınırları tahrip olmuş alan içinde MÖ III. ve II. yüzyıla ait seramiklerle birlikte ele geçmiştir.

Rhodos Amphora Mühürleri**Kat. No. 3 – Fig. 6a-b**

Dikdörtgen formlu mührde yönetici Ἀριστόδαμος Γ'in ismi yer almaktadır. Finkielsztejn, Ἀριστόδαμος Γ'in Period Ia içerisinde (MÖ ca. 304 – ca. 271) görev yaptığını belirtmektedir²¹. Yönetici Ἀριστόδαμος Γ'in ismi, Rhodos Adası'nın Güneybatı Anadolu'da hakimiyeti altında olan Peraia²² üretimi amphoralara da mühür olarak basılmıştır. Bu tarzda mühürler, Loryma²³ ve Patara'da²⁴ tespit edilmiştir. Bu yöneticinin herhangi bir üretici ile henüz bağlantısı tespit edilememiştir. Yöneticinin isminin kaydedildiği bir mührde ἱερέυς (kutsal) unvanı kullanılmıştır. Kültepe'de bulunan bu mühürle Aleksandreia Benaki Koleksiyonu'ndaki bir örnek aynı kalıptan çıkmıştır²⁵.

Değerlendirmeye alınan Kat. No. 3, Kültepe'de 90/LXXXVII plankaresinde bulunan yapı kalıntılarının MÖ IV. yüzyılın son çeyreği ile MÖ III. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen erken evresinde ele geçmiştir.

Kat. No. 4 – Fig. 7a-b

Kat. No. 4 ağız kenarı, kanonik Rhodos amphoralarının bir örneğidir. Yuvarlak formlu mührün merkezinde gül sembolü yer almaktadır. Bu sembolün etrafında yönetici Κλεώνυμος ΙΙ'nin ismi ve ay adı olarak Πάναμος bulunmaktadır. Bu yönetici, Period IIIb içerisinde MÖ ca. 182 yılında görev yapmış-

¹⁸ Grace 1934, 213 no. 13; Bon & Bon 1957, 163-164 no. 500-509; Tzochev 2016, 177-180 no. 373-380.

¹⁹ Tzochev 2016, 176-180.

²⁰ Grace & Lenger 1958, 381 no. 33.

²¹ Finkielsztejn 2001, 55.

²² Rhodos Peraiası amphora üretimi ve mühürleri için bk. Doğer 1994, 195-218; Cankardeş Şenol *et al.* 2004, 143-148; 2006, 62-69.

²³ Cankardeş Şenol 2019, 130 no. 1.

²⁴ DüNDAR 2017, 86-87, Rh. 4-5.

²⁵ Cankardeş Şenol 2015a, 387, RE-ΑΡΙΣΤΟΔΑΜΟΣ 01-003.

tır²⁶. Κλεώνυμος Ι΄nin isminin geçtiği mühürlerde sembol olarak çelenk²⁷, yıldız²⁸ ve Helios başı²⁹ kullanılmıştır. Yönetici Κλεώνυμος Ι΄nin, Άγαθοκλής ΙΙΙ³⁰ (MÖ ca. 183 – ca. 161), Άγορᾶναξ³¹ (MÖ ca. 209-ca. 205 – ca. 164-ca. 162), Άριστείδας ΙΙ³² (MÖ ca. 192 – ca. 170/168), Άριστος³³ (MÖ ca. 185 – ca. 171/169), Δαμοκράτης Ι³⁴ (MÖ ca. 203-ca. 199 – ca. 167/165), Δῖος Ι³⁵ (MÖ ca. 195 – ca. 164/162), Δωρόθεος³⁶ (MÖ ca. 182 – ca. 138), Μαρσύας³⁷ (MÖ ca. 186 – ca. 151), Φιλαίνιος³⁸ (MÖ ca. 189 – ca. 161) ve Φίλων ΙΙ³⁹ (MÖ ca. 182) ile ilişkileri çift kulbu korunmuş amphoralar sayesinde anlaşılmıştır. Bu mühürle Alexandria Greko Romen Müzesi envanterinde yer alan bir örnek aynı kalıptan çıkmıştır⁴⁰. Yönetici Κλεώνυμος Ι΄nin isminin kaydedildiği mühürler Syracuse⁴¹, Güney Rusya⁴², Histria⁴³, Sinope⁴⁴, Pergamon⁴⁵, Aleksandreia⁴⁶ ve Atina Ulusal Müzesi'nde⁴⁷ yer almaktadır.

Kültepe buluntusu bu amphora mührü, 85/XCVII plankaresinde MÖ III. ve II. yüzyıl dolgusu içinde ele geçmiştir.

Kat. No. 5 – Fig. 8a-b

Köşelerinde dört adet yıldız sembolünün bulunduğu dikdörtgen formlu bu mühürde üretici Άριστοκράτης Ι΄nin ismi yer almaktadır⁴⁸. Bu üreticinin Rhodoslu yöneticilerden Θεόσωρ (MÖ ca. 192), Ίέρων Ι (MÖ ca. 186), Ξενοφάνης (MÖ ca. 189) ve Τιμασαγόρας (MÖ ca. 184) ile bağlantıları tespit edilmiştir⁴⁹. Bu yöneticilerin görev yıllarından hareketle üretici Άριστοκράτης Ι΄nin faaliyet

²⁶ Finkielsztein 2001, 192 tab. 19; Finkielsztein 2021, 207 (Yönetici için MÖ ca. 181 yılı önerilmektedir.).

²⁷ Börker & Burow 1998, 34-35 no. 273 taf. 11.

²⁸ Cankardeş Şenol 2015b, 400, RE-KΛΕΩΝΥΜΟΣ 02-006.

²⁹ Jöhrens 1999, 57 no. 145.

³⁰ Sztetyło 2010, 59 no. 44.

³¹ Finkielsztein 2001, 109.

³² Jöhrens 2001, 394 no. 77.

³³ Maiuri 1921-1922, 259 no 32.

³⁴ Berthier 1943, 24.

³⁵ Crowfoot 1957, 387.

³⁶ Lungu 1990, 214 no. II, 7 a-b.

³⁷ Nicolaou & Empereur 1986, 516 no. 2 fig. 1.

³⁸ Finkielsztein 2001, 124 tab. 6.

³⁹ Grace 1974, 93, A2; Nicolaou 2005, 417 no. 57.

⁴⁰ http://amphoralex.org/timbres/eponymes/accueil_apon/requete.php RE-KΛΕΩΝΥΜΟΣ 02-ΠΑΝΑΜΟΣ-008.

⁴¹ Gentili 1958, 72 no. 129, 1-9.

⁴² Becker 1855, 427 no. 74-75.

⁴³ Canarache 1957, 248 no. 580.

⁴⁴ Conovici & Garlan 2004, 110-111 no. 16 pl. I.

⁴⁵ Börker & Burow 1998, 34 no. 240 taf. 27; no. 269 taf. 11.

⁴⁶ Cankardeş Şenol 2015b, 391-401.

⁴⁷ Jöhrens 1999, 58 no. 146.

⁴⁸ Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden Prof Dr. G. Cankardeş Şenol'a Rhodoslu üretici Άριστοκράτης Ι΄nin faaliyet döneminin tarihi konusunda verdiği bilgi için teşekkür ederiz.

⁴⁹ Calvet 1972, 25 no. 38; 29 no. 51; Nicolaou 2005, 416 no. 55; Cankardeş Şenol 2017, 247; Cankardeş Şenol (baskıda).

döneminin MÖ ca. 192 – ca. 184 yılları arasında olduğu ortaya çıkmaktadır⁵⁰. Ἀριστοκράτης II'nin isminin geçtiği mühürler Sinope⁵¹, Ephesos⁵², Iasos⁵³ Amathous⁵⁴, Paphos⁵⁵, Salamis⁵⁶, Pergamon⁵⁷, Lilibeo Nekropolisi⁵⁸, Tanais⁵⁹ ve İstanbul Müzesi'nde⁶⁰ yer almaktadır. Kültepe buluntusu bu mühür ile Aleksandreia Benaki Koleksiyonu'ndaki bir örnek aynı kalıptan elde edilmiştir⁶¹.

Kültepe'nin Kat. No. 5 numaralı amphora mührü, 90/LXXXVII plankaresinde tespit edilen yapı kalıntılarının MÖ II. yüzyıla tarihlenen geç evresinde bulunmuştur.

Kat. No. 6 – Fig. 9a-b

Dikdörtgen formlu amphora mühründe üretici Νύσιος'un ismi yer almaktadır. İsmi sol tarafında bir heykel sembolü bulunmaktadır. Bu sembol, üretici Νύσιος ile ilgili mühürlerde ismin sağında da yer alabilmektedir⁶². Üretici Νύσιος'un, yöneticilerden Ἀρατοφάνης I (MÖ ca. 169/167), Τιμούρροδος (MÖ ca. 159/158), Ἀριστόμαχος I (MÖ ca. 157/155), Ἡραγόρας (MÖ ca. 157/155), Πανσανίας III (MÖ ca. 152), Ἀναξιβουλος (MÖ ca. 140 – ca. 138) ve Ἀλεξιάδας (MÖ ca. 140/138) ile bağlantıları belirlenmiştir. Bu yöneticilerin görev yılları, üretici Νύσιος'un MÖ ca. 169/167 – ca. 140/138 yılları arasında faaliyetlerini gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır⁶³. Paphos'ta bulunan bir mühürde bu ismin solundaki heykel, üstünde ve altında yıldız sembolleri ile kullanılmıştır⁶⁴. Akoris'te bu isimle birlikte kaduseus sembolü görülmektedir⁶⁵. Kültepe buluntusu bu mühür ile Pella⁶⁶, Atina Ulusal Müzesi⁶⁷, Aleksandreia Benaki Koleksiyonu⁶⁸, Hermitage Müzesi⁶⁹, Siracusa Müzesi⁷⁰ ve Dr. Horai Slobozianu'ndaki⁷¹ örnekler aynı kalıptan çıkmıştır. Tarsus Gözlükule kazılarında da üretici Νύσιος'un isminin geçtiği bir mühür bulunmuştur⁷².

⁵⁰ Cankardeş Şenol (baskıda).

⁵¹ Conovici Garlan 2004, 112 no. 24.

⁵² Lawall 2007, 43, AH 31.

⁵³ Levi & Pugliese Caratelli, 1961-1962, 606 no. 13.

⁵⁴ Marangou 2009, 357 no. 12 fig. 4c.

⁵⁵ Nicolaou 2005, 141 no. 346.

⁵⁶ Calvet 1972, 25 no. 37.

⁵⁷ Börker & Burow 1998, 45 no. 421-423 taf. 16.

⁵⁸ Brugnone 1986, 68 no. 71-72.

⁵⁹ Jöhrens 2001, 414 no. 176.

⁶⁰ Şenol 1996, 49 no. 22.

⁶¹ http://amphoralex.org/timbres/eponymes/accueil_epon/affiche_LRF.php. RF-ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΗΣ 02-003.

⁶² Cankardeş Şenol *et al.* 2019, 13-14 no. 1a.

⁶³ Cankardeş Şenol 2017, 252.

⁶⁴ Sztetylko 1991, 81 no. 146.

⁶⁵ Kawanishi *et al.* 2005, 135 no. 230.

⁶⁶ Akamatis 2000, 80, R61.

⁶⁷ Jöhrens 1999, 73 no. 192.

⁶⁸ http://amphoralex.org/timbres/eponymes/accueil_epon/affiche_LRF.php. RF-NΥΣΙΟΣ-001.

⁶⁹ Pridik 1917, 31 no. 780.

⁷⁰ Gentili 1958, 76 no. 147.

⁷¹ Avram 1988, 311 no. 129.

⁷² Grace 1950a, 143 no. 56.

Kültepe buluntusu olan mühür, 90/LXXXVII plankaresinde tespit edilen yapı kalıntılarının MÖ II. yüzyıla tarihlenen geç evresinde ele geçmiştir.

Sonuç

Kültepe’de 1948 yılında başlayan sistemli kazılarla birlikte, Hellenistik Dönem’e ait yapılar ve bu yapılarla ilişkili buluntular gün yüzüne çıkartılmaya başlanmıştır. Odak noktası Asur Ticaret Kolonileri Çağı olan bu kazılarda, Hellenistik Dönem yerleşimi detaylı araştırılmamış ve bu tabaka az sayıda yayın ile bilim dünyasına tanıtılmıştır⁷³. Ancak 2006 yılında başlayan yeni dönem kazılarıyla birlikte stratigrafisinin tamamlanabilmesi için Hellenistik-Roma Dönemi tabakalarının da detaylı araştırılması gündeme gelmiş ve bu yönde de çalışmalar başlatılmıştır. Yeni dönem kazılarında yapılan çalışmalarda gün yüzüne çıkartılan yapılar ve yapılarla ilişkili buluntular Kültepe’nin Hellenistik Dönem yerleşiminin kültürel özelliklerinin anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle söz konusu kazılarda ele geçen Attika ve Batı Anadolu üretimi siyah astarlı seramikler, Batı Yamacı Tekniği’nde bezenmiş seramikler, mühürlü amphora kulp parçaları, Pergamon, Ephesos ve Tarsus üretimi seramikler; yerleşimin ekonomik yapısı, farklı coğrafyalarla kurduğu ticari ilişkiler ve ticaret rotaları hakkında ipuçları vermiştir. Söz konusu ithal seramikler arasında özellikle uzak coğrafyalarla kurulan bağlantılar hakkında ipuçları veren mühürlü amphora kupları, bu çalışmada değerlendirmeye alınmıştır. Üzerinde çalışılan mühürler üretim merkezlerine göre sınıflandırılmış, tarihlendirilmiş ve üzerlerindeki isimlerin ait olduğu yönetici ve üreticiler belirlenmeye çalışılmıştır.

Kültepe’de Hellenistik Dönem yerleşimine yönelik yapılan kazı çalışmalarında 2 adet Thasos (Kat. No. 1-2) ve 4 adet Rhodos (Kat. No. 3-6) adasına ait olmak üzere 6 adet mühürlü amphora kulp parçası tespit edilmiştir.

Kat. No. 1’de (Fig. 4a-b) Thasoslu yönetici Λεωμέδων’un (MÖ ca. 273 – ca. 256) ismi, Θασίωv ethnikonu ve üzüm salkımı sembolü ile birlikte yer almaktadır. Kat. No. 2’de ise (Fig. 5a-b) Thasoslu yönetici Γόργος’un (MÖ ca. 226 – ca. 208) ismi, Θασίωv ethnikonu ve bereket boynuzu sembolü ile birlikte görülmektedir.

Kat. No. 3’te (Fig. 6a-b) Rhodoslu yönetici Ἀριστόδαμος I’in (MÖ ca. 304 – ca. 271) ismi tespit edilmiştir. Bu, Kültepe’de en erkene tarihlenen Rhodos mührüdür. Kat. No. 4’teki (Fig. 7a-b) merkezinde gül sembolü bulunan mühürde, Rhodoslu yönetici Κλεώνυμος II’nin (MÖ ca. 182) ismi ve ay adı Πάναμος yer almaktadır. Kat. No. 5’te (Fig. 8a-b) yıldız sembolleri ile birlikte Rhodoslu üretici Ἀριστοκράτης II’nin (MÖ ca. 192 – ca. 184) ismi saptanmıştır. Kat. No. 6’da ise (Fig. 9a-b) Kültepe’de en geçe tarihlenen Rhodos amphora mührü bulunmaktadır. Bu mühürde Rhodoslu üretici Νύσιος’un (MÖ 169/167 – ca. 140/138) ismi bir heykel sembolü ile birlikte yer almaktadır.

Çalışma kapsamında değerlendirmeye alınan parçaların tamamı stratigrafik kazı çalışmaları sırasında Hellenistik Dönem yapılarında ya da dolgularında ele geçmiştir. Bu bağlamda Kat. No. 1 (Fig. 4a-b) 86/XCVIII plankaresindeki yapının MÖ III. yüzyıla tarihlendirilen Mk32 kodlu mekânında tespit edilmiştir. Kat. No. 3 (Fig. 6a-b), Kat. No. 5 (Fig. 8a-b) ve Kat. No. 6 (Fig. 9a-b), 90/LXXXVII plankaresindeki iki evreli yapıda bulunmuş olup Kat. No. 3 yapının, MÖ IV. yüzyılın son çeyreği ile MÖ III. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen erken evresinde; Kat. No. 5 ve 6 yapının, MÖ II. yüzyıla tarihlenen geç evresinde ele geçmiştir⁷⁴. Kat. No. 2 (Fig. 5a-b) ve 4 (Fig. 7a-b) ise 85/XCVII plankaresinde büyük bir kısmı tahrip olmuş yapının MÖ III. ve II. yüzyıla ait dolgu konteksti içinde bulunmuştur.

⁷³ Taner 1971; 1974; Zoroğlu 1981.

⁷⁴ 1972 yılı kazılarında ele geçen Kat. No. 3, 5 ve 6’nın buluntu mekânları ile ilgili bilgiler günümüze ulaşmamıştır.

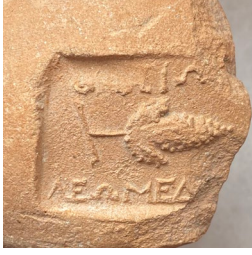

Fig. 4 a-b. Thasos Amphora Mührü (Kültepe Kazı Arşivi)

Fig. 5 a-b. Thasos Amphora Mührü (Kültepe Kazı Arşivi)

Fig. 6a-b. Rhodos Amphora Mührü (Kültepe Kazı Arşivi)

Fig. 7a-b. Rhodos Amphora Mührü (Kültepe Kazı Arşivi)

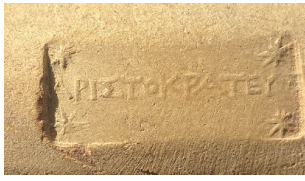

Fig. 8 a-b. Rhodos Amphora Mührü (Kültepe Kazı Arşivi)

Fig. 9 a-b. Rhodos Amphora Mührü (Kültepe Kazı Arşivi)

Kültepe'de ele geçen mühürlü amphora kulp parçaları şimdilik 6 örnek ile temsil edilseler de ait oldukları dönemde kentin sosyo-ekonomik yapısı ve ticari ilişkileri hakkında ipuçları vermeleri açısından önemlidir. Bu bağlamda değerlendirilen parçalar, Kültepe'nin Hellenistik Dönem'de Thasos ve Rhodos ile direkt ya da indirekt ticari ilişkilerinin olduğunu ve Kültepe'de Rhodos ve Thasos kökenli ürünlerin tercih edildiğini düşündürmektedir (Fig. 10).

Kültepe'de tespit edilen mühürlü amphora kulp parçaları, Ege ve Akdeniz dünyasında üretimi yapılan ürünlerin İç Anadolu'daki dağılımını gösteren ender buluntular arasında olmalarıyla da önem taşımaktadır. Hellenistik Dönem'de Ege Denizi kıyılarındaki ya da adalarında üretilmiş olan ürünlerin ithal edildiğine dair kanıt oluşturan amphoralar, Anadolu'nun kıyı şeridindeki kentlerde sıklıkla görülmektedir. Buna karşın Anadolu'nun iç kesimlerinde ve doğusunda, kara taşımacılığı için pek de uygun yapıda olmayan bahsi geçen buluntulara çok az rastlanmaktadır. Alishar⁷⁵, Gordion⁷⁶, Şarhö-

⁷⁵ Osten 1935, 85 fig. 86.

⁷⁶ Lawall 2010, 163-164.

yük-Dorylaion⁷⁷, Nevşehir Camihöyük⁷⁸, Laodikeia⁷⁹, Şanlıurfa Akarçay Höyük⁸⁰, Seyitömer⁸¹, Kalehöyük⁸² ele geçen amphora mühürleri, bu buluntu grubunun iç kesimlerdeki dağılımını gösteren sayılı merkezlerdir. Bu noktada Kültepe'den gelen mühürlü amphora kulp parçaları ise söz konusu buluntuların Anadolu'nun iç kesimlerindeki dağılımına yeni bir rota ve merkez oluşturmaları açısından oldukça önemlidir.

Fig. 10. Kültepe'de Bulunan Mühürlü Amphora Kulp Parçalarının Ait Olduğu Adalar ve Kültepe'nin Konumu (Kültepe Kazı Arşivi)

Çalışma kapsamında tartışılması planlanan konulardan biri de Ege ve Akdeniz'in farklı noktalarında üretilmiş olan bu amphoraların Kültepe'ye hangi ticaret yolları ile ulaştıklarıdır. Günümüze kadar yapılan çalışmalarda Kültepe'nin bulunduğu coğrafyanın Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi'nde Anadolu'nun doğusundan-batısına, kuzeyinden güneyine uzanan önemli yolların güzergâhı üzerinde olduğu belirlenmiştir⁸³. Bu güzergâhlar içinde Ovalık Kilikia Bölgesi üzerinden güneye ulaşan yol ön plana çıkmaktadır. Çünkü bu güzergâh Akdeniz ile İç Anadolu arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. Güzergâh iki önemli dağ geçidine sahip olup bunlardan biri Gülek Geçidi olarak tanınan Kilikia Pylai (Kilikia Kapıları); diğeri ise Üsküyen Geçidi'dir⁸⁴. Gülek Geçidi üzerindeki güzergâh Tarsus limanına; Üsküyen Geçidi üzerindeki güzergâh ise Aegeai limanına ulaşmaktadır⁸⁵. Bahsi geçen güzergâhlar arasında, Gülek Geçidi üzerindeki yol günümüzde olduğu gibi antik dönemde de

⁷⁷ Darga 2006, 247-248 resim 8-10.

⁷⁸ Uysal Tezer 2011, 57-58 no. 109-111 lev. 125.

⁷⁹ Şimşek *et al.* 2017, 18-35 no. 1-19.

⁸⁰ Çelik 2019, 51-52 no. 143 çizim 27.

⁸¹ Coşkun & Alkaç 2020, 243-262.

⁸² Adak Adıbelli & Alkaç 2023, baskıda.

⁸³ Alkım 1959; Baydur 1970, 19-27.

⁸⁴ Durukan 2015a, 5.

⁸⁵ Güler *et al.* 2012, 436-438 Fig. 1-2; Aşkın 2013, 169-180; Durukan 2015a, 5; 2015b, 247; Alkaç 2021, 199; Arıcı & Göçmen 2022, 288-304.

en sık tercih edilen yol olmuştur⁸⁶. Bu yol, Tarsus üzerinden Gülek Geçidi’ni aşarak Pozantu (Padandos), Niğde (Tyana), Nevşehir ve Kayseri’ye bağlanmaktaydı. Kültepe’nin ithal malzemeleri de bu yol üzerinden Kültepe’ye ulaşmış olmalıdır (Fig. 11a-b)⁸⁷.

Fig. 11 a-b. Kültepe’nin Deniz Ticareti ile Olan Bağlantısını Sağlayan Olası Güzergâh (Kültepe Kazı Arşivi) Kültepe’ye ithal edilen malzemenin bahsi geçen güzergâh üzerinden ulaştığını destekleyecek nitelikte bazı veriler de bulunmaktadır. Bu noktada güzergâh üzerinde bulunan kentler ve bu kentlere ait ça-

⁸⁶ Sert kış şartlarında dahi kullanıma uygun olan bu yol, büyük orduların geçişi için de uygun bir yapıya sahiptir. MÖ 401 yılında, Pers Satrabi Kyros’un ordusunda paralı askerlik yapmış olan Yunan erkeklerini ülkelerine geri götüren Ksenophon ile MÖ 333’te doğu seferine çıkan Büyük İskender Kilikia’ya girerken bu yolu kullanmışlardır. Bk. Alkım 1959.

⁸⁷ W. B. Calder ve G. E. Bean’nin Asia Minor Yol Haritası Dr. Öğr. Üyesi M. Bilgin tarafından revize edilmiştir.

İşmalar oldukça önemlidir. Güzergâh üzerinde bulunan Tarsus Gözlükule Höyük⁸⁸, Kırıt⁸⁹ ve daha iç kesimlerde Niğde Kınık Höyük⁹⁰ ve Nevşehir Bedir Cami kurtarma kazılarında⁹¹ ele geçen ithal malzemeler, söz konusu ürünlerin Kayseri ve Kültepe'ye ulaşırken İç Anadolu coğrafyasındaki dağılımının bu yol üzerinden yapıldığının önemli kanıtlarıdır.

Kat. No.	Köken	Yazıt	Yönetici	Üretici	Tarih
1	Thasos	Θασίω[ν] üzüm salkımı Λεωμέδ[ων]	Λεωμέδων		MÖ ca. 273 – ca. 256
2	Thasos	Θασίων bereket boynuzu A P Γόργος	Γόργος		MÖ ca. 226 – ca. 208
3	Rhodos	Ἐπὶ Ἀρισ- τοδάμου	Ἀριστόδαμος I		MÖ ca. 304 – ca. 271
4	Rhodos	Ἐπὶ Κλεωνύμου Πα[νάμου] Gül	Κλεώνυμος II		MÖ ca. 182
5	Rhodos	yıldız yıldız Ἀριστοκράτειος yıldız yıldız		Ἀριστοκράτης II	MÖ ca. 192 – ca. 184
6	Rhodos	heykel Νύσιος		Νύσιος	MÖ 169/167 – ca. 140/138

Fig. 12. Kültepe'de Bulunan Thasos ve Rhodos Amphora Mühür Listesi

Dizin

Kısaltmalar: Th.: Thasos; Rh.: Rhodos; yön.: yönetici; üret.: üretici; mon.: monogram

İsimler

Ἀγαθοκλῆς III, Rh. üret. 4

Ἀγοράναξ, Rh. üret. 4

Ἀλεξιάδας, Rh. yön. 6

Ἀναξιβουλος, Rh. yön. 6

AP, Th. Mon. 2

Ἀρατοφάνης I, Rh. yön. 6

Ἀρστέιδας II, Rh. üret. 4

Ἀριστόδαμος I, Rh. yön. 3

Ἀριστοκράτης II, Rh. üret. 5

Ἀριστόμαχος I, Rh. yön. 6

Ἄριστος, Rh. üret. 4

Γόργος, Th. yön. 2

Δαμοκράτης I, Rh. üret. 4

Δῖος I, Rh. üret. 4

Δωρόθεος, Rh. üret. 4

Ἐραγόρας, Rh. yön. 6

Λεωμέδων, Th. yön. 1

Κλεώνυμος II, Rh. yön. 4

Μαρσύας, Rh. üret. 4

Νύσιος, Rh. üret. 6

Παυσανίας III, Rh. yön. 6

⁸⁸ Jones 1950, 150-172.

⁸⁹ Alkaç 2020, 33-54.

⁹⁰ D'Alfonso *et al.* 2014, Fig. 11.

⁹¹ Yenipinar 1996, Res. 3, 9, 10.

Τιμασαγόρας, Rh. yön. 5
 Τιμούρροδος, Rh. yön. 6
 Φιλαίνιος, Rh. üret. 4
 Φίλων, Rh. üret. 4

Ethnikon

Θασίων, Th. 1-2

Edat

Ἐπί, Rh. 3-4

Ay Adı

Πάναμος

Semboller

Alabastron, Th. 2
 Aphlaston (aplustre), Th. 2
 Bereket Boynuzu, Th. 2
 Çelenk, Rh. 4
 Gül, Rh. 4
 Helios başı, Rh. 4
 Heykel, Rh. 6

Kaduseus, Rh. 6

Kapalı sadak, Th. 1

Kepçe ile kalyx krater, Th. 1

Kuğu saplı kyathos, Th. 2

Kuğu saplı Kyathos ve Yuvarlak Kaideli Vazo, Th. 1

Meyve (?), Th. 2

Kyathos, Th. 2

Ok atan Herakles, Th. 1

Ok ve yay, Th. 1

Palmet, Th. 2

Thyrsos, Th. 2

Üzüm Salkımı, Th. 1, 2

Vazo (?), Th. 2

Yanan meşale ve çelenk (?), Th. 2

Yıldız, Rh. 4, 5, 6

Yıldız ve mızrak ucu veya bir kap (?), Th. 2

Yunus, Th. 1

Katalog

(Kısaltmalar: Y: Yükseklik; AÇ.: Ağız Çapı)

Kat. No. 1 – Fig. 4a-b

Buluntu Yeri / Yılı: Höyük / 86-XCVIII Plankaresi / 2009

Kökeni: Thasos

Mühür Formu: Dikdörtgen

Mühür Ölçüleri: ? x 2,8 cm

Ethnikon: Thasion

Yönetici: Leomedon

Sembol: Üzüm salkımı

Tarih: MÖ ca. 273 – ca. 256

Yazıt Özellikleri: Normal, iki satır yatay yazıt, hilal şeklinde sigma

Yazıt:

Θ[α]σίω[v]

üzüm salkımı

Λεωμέδ[ων]

Kat. No. 2 – Fig. 5a-b

Buluntu Yeri / Yılı: Höyük / 85-XCVII Plankaresi / 2022

Kökeni: Thasos

Mühür Formu: Dikdörtgen

Mühür Ölçüleri: ? x 2,3 cm

Ethnikon: Thasion

Yönetici: Gorgos

Sembol: Bereket boynuzu

Tarih: MÖ ca. 226 – ca. 208

Yazıt Özellikleri: Normal, iki satır yatay yazıt, alpha ve rho ligatur, rho retrograd

Yazıt:

Θασίων

bereket boynuzu A P

Γόργος

Kat. No. 3 – Fig. 6a-b

Buluntu Yeri / Yılı: Höyük / 90-LXXXVII Plankaresi / 1972

Kökeni: Rhodos

Mühür Formu: Dikdörtgen

Mühür Ölçüleri: 2,7 x 1,7 cm

Yönetici: Aristodamos I

Kalıp: RE-APIΣTOΔΑΜΟΣ 01-003

Tarih: MÖ ca. 304 – ca. 271

Yazıt Özellikleri: Normal, iki satır yatay yazıt

Yazıt:

Ἐπὶ Ἀρισ-
τοδάμου

Kat. No. 4 – Fig. 7a-b

Buluntu Yeri / Yılı: Höyük / 85-XCVII Plankaresi / 2022

Kökeni: Rhodos

Mühür Formu: Yuvarlak

Mühür Ölçüleri: R. 3,0 cm

Yönetici: Kleonimos II

Ay adı: Πάναμος

Sembol: Gül

Ölçü: Y.: 12 cm AÇ: 12 cm

Kalıp: RE-KΛΕΩΝΥΜΟΣ 02-ΠΑΝΑΜΟΣ-008

Tarih: MÖ ca. 182

Yazıt Özellikleri: Normal, bir satır dairesel yazıt, harfler içe doğru

Yazıt:

Ἐπὶ Κλεωνύμου Πα[νάμου]
gül

Kat. No. 5 – Fig. 8a-b

Buluntu Yeri / Yılı: Höyük / 90-LXXXVII Plankaresi / 1972

Kökeni: Rhodos

Mühür Formu: Dikdörtgen

Mühür Ölçüleri: 3,8 x 1,4 cm

Üretici: Aristokrates II

Sembol: Yıldız

Kalıp: RF-APIΣΤΟΚΡΑΤΗΣ 02-003

Tarih: MÖ ca. 192 – ca. 184

Yazıt Özellikleri: Normal, bir satır yatay yazıt

Yazıt:

yıldız yıldız
Ἀριστοκράτεως
yıldız yıldız

Kat. No. 6 – Fig. 9a-b

Buluntu Yeri / Yılı: Höyük / 90-LXXXVII Plankaresi / 1972

Kökeni: Rhodos

Mühür Formu: Dikdörtgen

Mühür Ölçüleri: 4,0 x 1,4 cm

Üretici: Nysios

Sembol: Heykel

Kalıp: RF-ΝΥΣΙΟΣ-001

Tarih: MÖ 169/167 – ca. 140/138

Yazıt Özellikleri: Normal, bir satır yatay yazıt

Yazıt:

heykel Νυσίου

BİBLİYOGRAFYA

- Adak Adıbelli I. & Alkaç E. 2023, “Kırşehir Kale Höyük’ten Hellenistik Dönem Amphora Mühürleri: Rhodos ve Sinope”. *Arkhaia Anatolika* 6, baskıda.
- Akamatis G. M. 2000, *Stamped Handles from the Agora at Pella*. Athènes.
- Alkaç E. 2020, “Tarsus Hinterlandı: Kırıt Mahallesi Cankurtaran Tepesi Seramikleri”. Ed. D. Kaplan, *Tarsus Araştırmaları I*. Ankara, 33-54.
- Alkaç E. 2021, “Tarsus Hinterlandından Bir Grup Amphora: Keşbükü Buluntuları”. Ed. D. Kaplan, *Tarsus Araştırmaları II*. Ankara, 191-214.
- Alkım U. B. 1959, “Güney-Batı Antitoros Bölgesinde Eski Bir Yol Şebekesi”. *Belleten* XXIII, 59-73.
- Alp S. 1997, “Die Mehrheit der einheimischen Bevölkerung in der Kärüm-Zeit in Kaneš/Neša”. *Studi Micenei et Egeo-Anatolici* 39, 35-48.
- Arıcı S. & Göçmen İ. 2022, “Kydnos Nehri ve Tarsus”. *Arkhaia Anatolika* 5, 288-304.
- Aşkın E. 2013, “Antik Kaynaklarda Tarsus”. Eds. Y. Özdemir & A. Cerrahoğlu, *II. Tarsus Kent Sempozyumu, Medeniyetlerin Buluştuğu Kent, 15-17 Kasım 2012*. Mersin, 169-180.
- Avram A. 1988, “Amfore și Tigle Ștampilate din Colectia Dr. Horaia Slobozianu”. *Studi și Cercetari de Istorie Veche și Arheologie, Tomul* 39/3, 1287-313.
- Barjamović G. 2015, “Kültepe after Kaneš”. Eds. F. Kulakoğlu & C. Michel, *Proceedings of the 1st Kültepe International Meeting, Subartu* 35. Brepols, Turnhout, 233-242.
- Batzıou Efstathiou A. 2009, “Το εμπόριο Οίνου στη Δημητριάδα”. *Οίνων Ιστορῶ* VIII, 55-94.
- Baydur N. 1970, *Kültepe (Kaneš) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar (En Eski Çağlardan İS 395 Yılına Kadar)*. İstanbul.
- Becker P. 1855, “Ueber die im Sudlichen Russland gefundenen Henkelsinschriften auf Griechischen Thongefassen”. *Mélanges gréco-Romains* I, 416-521.
- Berthier A. 1943, “Découverte à Constantine de deux sépultures contenant des amphores grecques”. *Revue Africaine t. LXXXVII*, 23-33.
- Bon A. M. & Bon A. 1957, *Les timbres amphoriques de Thasos, Études Thasiennes* 4. Paris.
- Börker C. & Burow J. 1998, *Die Hellenistischen Amphorenstempel aus Pergamon, Der Pergamon-Komplex* (Pergamenische Forschungen Band 11). Berlin-New York.
- Brugnone A. 1986, “Altri Bolli Dalla Necropoli di Lilibeo”. *KWKALOS* XXXII, 1-113.
- Calvet Y. 1972, *Les Timbres Amphoriques (1965-1970)* (Salamine de Chypre III). Paris.
- Canarache V. 1957, *Importul Amforelor Ștampilate la Istria*. Bucarest.
- Cankardeş Şenol G. & Şenol A. K. & Doğer E. 2004, “Amphora Production in the Rhodian Peraea in the Hellenistic Period”. Eds. J. Eiring & J. Lund, *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean, Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens September 26-29 2002* (Monographs of the Danish Institute at Athens Volume 5). Aarhus, 143-148.
- Cankardeş Şenol G. 2006, *Klasik ve Hellenistik Dönem’de Mühürlü Amphora Üreten Merkezler ve Mühürleme Sistemleri*. İstanbul.
- Cankardeş Şenol G. 2015a, *Lexicon of Eponym Dies on Rhodian Amphora Stamps, Volume 1, Eponyms A, Études Alexandrines* 33, *Amphoralex* 3, *Corpus International des Timbres Amphoriques, Fascicule* 21. Alexandria.
- Cankardeş Şenol G. 2015b, *Lexicon of Eponym Dies on Rhodian Amphora Stamps, Volume 2, Eponyms A to K, Études Alexandrines* 35, *Amphoralex* 3, *Corpus International des Timbres Amphoriques, Fascicule* 22. Alexandria.
- Cankardeş Şenol G. 2017, *Lexicon of Eponym Dies on Rhodian Amphora Stamps, Volume 4, Eponyms T-X, Études Alexandrines* 39, *Amphoralex* 6, *Corpus International des Timbres Amphoriques, Fascicule* 24. Alexandria.
- Cankardeş Şenol G. 2019, “Stamped Amphora Handles from the Karian Chersonesos: Loryma and Bybassos”. Ed. W. Held, *Die Karische Chersones vom Chalkolithikum bis in die byzantinische Zeit*

- Beiträge zu den Surveys in Loryma und Bybassos*. Marburg, 119-153.
- Cankardeş Şenol G., K. Çibuk & R. Gölcük 2019, “Kocaeli Müzesi’nden Mühürlü Ticari Amphoralar”. *Tüba-Ked* 20, 11-19.
- Cankardeş Şenol G. (baskıda), *Lexicon of Fabricant Dies on Rhodian Amphora Stamps. Vol. 1: Fabricants A*, MedAmphora 1. Athens.
- Cankardeş Şenol G. (n.d.), “A Study of the Database and the Definition of Stamped Amphora Handles in Alexandria”. <http://amphoralex.org/timbres/AnsesTimbrees.php>.
- Conovici N. & Garlan Y. 2004, “Les Timbres Amphoriques Etrangers Trouvés à Sinope (I)”. *Anatolia Antiqua* 12, 105-122.
- Crowfoot J. W. 1957, *The Objects from Samaria*. London.
- Cumont F. 1932, “À Propos d’un décret d’Anisa en Cappadoce”. *Revue Etude Ancienne* 34, 135-38.
- Çelik H. 2019, *Akarçay Höyük Hellenistik Dönem Günlük Kullanım Kapları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.
- Çoşkun G. & Alkaç E. 2020, “Seyitömer Höyük’te Ele Geçen Mühürlü Amphora Kulpları”. *Olba* XXVIII, 243-262.
- D’Alfonso L., M. E. Gorrini & C. Mora 2014, “Archaeological Excavations at Kınık Höyük Preliminary Report of the Third Campaign (2013)”. *Athenaeum* 102/2, 565-585.
- Darga A. M. 2006, “Şarhöyük-Dorylaion Kazılarında İki Buluntu: Dikdörtgen Kerpiç Duvarlar ve Damgalı Amphora Mühürleri”. Eds. B. Avunç, A. Erkanal, E. Özgen, S. Günel & T. Ökse, *Hayat Erkanal’a Armağan: Kültürlerin Yansıması*. İstanbul, 241-248.
- Doğer E. 1994, “Rodoslu Çömlekçi Hieroteles”. *Arkeoloji Dergisi* 2, 195-218.
- Durukan M. 2015a, “Anazarbus, Aegeai ve Tarsus Kentlerinin Ticaret Yollarıyla Bağlantısı”. *Çukurova Araştırmaları Dergisi* 1, 1-7.
- Durukan M. 2015b, “Geç Antik Çağ’da Doğu Akdeniz’deki Ekonomik Gelişmenin Nedenleri”. *Adalya* XVIII, 241-257.
- Dündar E. 2017, *Transport Jars and Stamped Amphoras from Patara 7th to 1st Centuries BC. The Maritime Trade of a Harbor City in Lycia* (Patara IV-3). İstanbul.
- Finkielsztein G. 2001, *Chronologie détaillée et révisée des eponymes amphoriques rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. environ, Premier bilan* (BAR IntSer 990). Oxford.
- Finkielsztein G. 2021, “Contribution of the Rhodian Eponyms Amphora Stamps to the History of the Maccabees: The Data”. Eds. A. M. Berlin & P. J. Kosmin, *The Middle Maccabees, Archaeology, History, and the Rise of the Hasmonean Kingdom*. Atlanta, 194-214.
- Gentili G. V. 1958, “I Timbri Anforari Rodii nel Museo Nazionale di Siracusa”. *Archivio Siracusano* 4, 18-95.
- Grace V. 1934, “The American Excavations in the Athenian Agora Fourth Report: Stamped Amphora Handles Found in 1931-1932”. *Hesperia* 3/3, 197-310.
- Grace V. 1950a, “The Stamped Amphora Handles”. Ed. H. Goldman, *Excavations at Gözli Kule, Tarsus I*. Princeton, 135-148.
- Grace V. 1950b, “VI. Timbres Amphoriques, Thasos [review]”. *Bulletin Correspondance Hellénique* 74, 359-363.
- Grace V. & Lenger M. T. 1958, “Timbres Amphoriques de Thasos”. *Bulletin Correspondance Hellénique* 82, 368-434.
- Grace V. 1974, “The Stamped Amphora Handles”. *Anatolian Collection of Charles University, Kyme I*, 89-97.
- Güler C., M. A. Kurt, M. Alpaslan & C. Akbulut 2012, “Assessment of the impact of anthropogenic activities on the groundwater hydrology and chemistry in Tarsus coastal plain (Mersin, SE Turkey) using fuzzy clustering, multivariate statistics and GIS techniques”. *Journal of Hydrology* 414-415, 435-451.

- Güterbock H. G. 1956, "The Deeds of Suppiluliumas as Told by his Son Mursili II". *Journal of Cuneiform Studies* 10, 41-130.
- Hild F. & Restle M. 1981, *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos), Tabula Imperii Byzantini 2*. Wien.
- Jones F. J. 1950, "The Pottery". Ed. H. Goldman, *Excavations At Gözli Kule, Tarsus I*. New Jersey, 149-296.
- Jöhrens G. 1999, *Amphorenstempel im Nationalmuseum von Athen*. Mainz am Rhein.
- Jöhrens G. 2001, "Amphorenstempel hellenistischer Zeit aus Tanais". *Eurasia Antiqua* 7, 367-479.
- Kawanishi H., Y. Suto & I. Akoris 2005, *Amphora Stamps 1997-2001*. Tokyo.
- Kulakoğlu F. 2009, "Eski Anadolu'nun İlk Uluslararası Ticaret Merkezi: Kültepe". *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri* 1, 21-27.
- Kulakoğlu F. 2010, "Kültepe Kaniş-Karum: Anadolu'nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi". Eds. F. Kulakoğlu & S. Kangal, *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karum, Asurlular İstanbul'da*. İstanbul, 40-52.
- Kulakoğlu F. 2012, "Kültepe-Kaniş (1948-2005, 2006 -)". Eds. O. Bingöl, A. Öztan & H. Taşkıran, *DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1963-2011) (Anadolu/Anatolia Ek Dizi III.2)*. Ankara, 207-218.
- Kulakoğlu F. 2017, "Kaniş, Neşa, Anisa, Karye-i Kınış". *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 155, VII-XVI.
- Kulakoğlu F. 2018, "Kaniş Karumu: Eski Asur Ticaretinin Anadolu'daki Başkenti". Eds. K. Köroğlu & S. Ferruh Adalı, *Asurlular Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı*, İstanbul, 56-83.
- Lawall M. 2007, "Hellenistic Stamped Amphora Handles". Eds. V. Mitsopoulos Leon & C. Lang Auinger, *Forschungen in Ephesos 9,2,3: Die Basilika am Staatsmarkt*. Wien, 28-60.
- Lawall M. L. 2010, "Pontic, Aegean and Levantine Amphorae at Gordion". Eds. D. Kassab Tezgör & N. Inaishvili, *Patabs I Production and Trade of Amphorae in the Black Sea (Varia Anatolica 21)*. İstanbul, Paris, 159-165.
- Levi D. & Pugliese Caratelli G. 1961-1962, "Nuove Iscrizioni di Iasos". *ASAtene* 39/40, N.S. 23/24, 605-632.
- Lungu V. 1990, "Nouvelle données concernant la chronologie des amphores rhodiennes de la fin du IIIe siècle au debut du IIe siècle av. J.-C.". *Dacia* 34, 209-217.
- Maiuri A. 1921-1922, "Una Fabbrica Di Anfore Rodie". *ASAtene* IV-V, 249-269.
- Marangou Lerat A. 2009, "Amphores Hellénistiques d'Amathonte". Eds. A. M. Guimier Sorbet & D. Michaelides, *Chypre hellénistique et romaine, recherches récentes et nouvelles découvertes, Cahier du Centre des Etudes Chypriotes* 39, Paris, 347-363.
- Mitford T. B. 2000, "Caesarea-Melitene (1:500.000)-1996". Ed. R. J. A. Talbert, *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*. Princeton.
- Nicolaou I. 2005, *The Stamped Amphora Handles from the House of Dionysos, Paphos Volume V*. Nicosia.
- Nicolaou I. & Empereur J. Y. 1986, "Amphores rhodiennes du Musée de Nicosie". Eds. J.-Y. Empereur & Y. Garlan, *Recherches sur les amphores grecques (BCH Suppl. 13)*. Paris, 515-533.
- Osten H. H. V. D. 1935, *The Alishar Hüyük, Seasons Of 1930-32, Part III*. Chicago.
- Özgüç T. 1999, *Kültepe Kaniş Neşa Sarayları ve Mabetleri*. Ankara.
- Özgüç T. 1950, *Kültepe Kazısı Raporu 1948*. Ankara.
- Özgüç T. 2005, *Kültepe Kaniş/Neşa*. İstanbul.
- Pridik E. 1917, *Catalogue d'inventaire des timbres sur anses et cols d'amphores, ainsi sur tuiles, de la collection de l'Ermitage*. Petrograd.
- Sztetyllo Z. 1991, *Pottery Stamps (1975-1989) (Nea Paphos IV)*. Varşova.
- Sztetyllo Z. 2010, *Pottery Stamps from Nea Paphos (Excavations in 1990-2006), Nea Paphos VI (Polish Archaeology in the Mediterranean Monograph Series, Vol. 2)*. Warsaw.
- Şenol G. 1996, "Some Rhodian Stamped Amphora Handles in the İstanbul Museum". *Arkeoloji Dergisi* 4, 38-57.
- Şimşek C., E. Alkaç & B. Duman 2017, *Laodikeia Amphora Mühürleri (Laodikeia Çalışmaları 4)*. İstanbul.
- Taner S. 1971, "Kültepe Kazısında Bulunan Sikkeler". *Anadolu/Anatolia* 15, 139-159.
- Taner S. 1974, "Kültepe Sikkeleri". *Belleten* 38/152, 583-596.

- Tüysüz B. 2021, "Preliminary Assessments of Black-Glazed Attic Pottery Found at Kültepe". Eds. F. Kulakoğlu, G. Kryszat & C. Michel, *Cultural Exchanges and Current Researches at Kültepe and Surroundings, Kültepe, Subartu 46, August 1-4, 2019, Kültepe International Meetings 4*. Brepols, 161-177.
- Tüysüz B. 2022, *Kültepe'nin Hellenistik Dönem Seramikleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi. Denizli.
- Tzochev C. 2016, *Amphora Stamps from Thasos (The Athenian Agora 37)*. New Jersey.
- Uysal Tezer C. 2011, *Nevşehir Camihöyük Hellenistik ve Roma Dönemi Seramikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Yenipınar H. 1996, "Nevşehir İli, Acıgöl İlçesi, Kurugöl Kasabası Bedir Camii Avlusunda Kurtarma Kazısı". *VI. Müze Kurtarma Kazıları*, 301-314.
- Zoroğlu K. L. 1981, "Kültepe'de Bulunan Hellenistik Çağ'a ait Bir Amphora". *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1, 239-252.

Halikarnassos'tan Amphora Mühürleri-II: Eski Çeşme Mahallesi Kazıları

Amphora Stamps from Halikarnassos-II: Excavations in Eski Çeşme Quarter

Gonca CANKARDEŞ ŞENOL* Gürşans UZALA**

Öz: Bodrum Eski Çeşme Mahallesi kurtarma kazıları, Dor Hexapolis'in önemli kentlerinden biri olan antik Halikarnassos kentinin surlarının içinde, Myndos Kapısı'nın güneydoğusunda, tiyatronun güneyinde ve antik limana yakın bir konumdadır. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi arkeologları tarafından 2018 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, birbiriyle bağlantılı bir yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır. Makalede, bu alandaki kazılar sonucu ele geçen Hellenistik Döneme tarihlenen ithal amphoralara ait mühürlü kulplar incelenmektedir. Makale, Halikarnassos kentinden ele geçen amphora mühürlerine ilişkin kapsamlı ilk çalışmalardan biri olması bakımından önem taşımaktadır. Kazı çalışmalarında bulunan toplam 28 amphora mühürlü kulpundan 8 adedi Rhodos, 7 adedi Rhodos Peraiası, 5 adedi Knidos ve 4 adedi Kos kökenli amphoralara aittir. Bunların yanı sıra Paros, Sinope ve Nikandros Grubu amphoralara ait de birer mühürlü kulp mevcuttur. Kökeni kesin olarak belirlenemeyen bir örnek de, olasılıkla, Rhodos Peraiası kökenli olmalıdır. Çalışmada incelenen bu buluntular Halikarnassos kentinin Hellenistik Dönem ticaretine ışık tutmaktadır. Aynı zamanda mühürlü amphora üreticisi kentlerin ürünlerinin Doğu Akdeniz pazarındaki dağılımına ilişkin yeni bilgilerin elde edilmesine katkı sağlamaktadır. Buna ek olarak buluntular, amphora mühür çalışmaları açısından da önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Amphora Mühürleri • Halikarnassos • Bodrum-Eski Çeşme • Hellenistik Dönem • Rhodos • Knidos

Abstract: The rescue excavations in Eski Çeşme quarter at Bodrum were carried out within the city walls of ancient Halikarnassos, one of the important cities of Dorian Hexapolis, in the south-east of the Myndos Gate, south of the theatre and close to the ancient port. During the excavations executed in 2018 by archaeologists from the Museum of Underwater Archaeology at Bodrum, an interconnected building complex was discovered. The importance of this article is that it is one of the first comprehensive studies on the amphora stamps from the city of Halikarnassos. In this article, the stamped handles belonging to Hellenistic imported amphorae found in this excavation area are presented. Among the finds are a total of 28 stamped handles. 8 of these belong to Rhodos, 7 to Rhodian Peraea, 5 to Knidos and 4 to Kos. In addition, stamped handles belonging to Paros, Sinope and the Group of Nikandros are represented by a single example. An unidentified stamped handle is probably originated from the Rhodian Peraea. The finds studied provide important information concerning the commercial activities of Halikarnassos during the Hellenistic Period and provide new information on the distribution of the products of the stamped amphora production centers in the Eastern Mediterranean markets. Additionally, the finds are important for the studies on amphora stamps.

Keywords: Amphora Stamps • Halikarnassos • Bodrum-Eski Çeşme • Hellenistic Period • Rhodos • Knidos

Muğla'nın Bodrum ilçesinde, Eski Çeşme Mahallesi'nde, 2018 yılında Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nden arkeologlar tarafından kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Alan, günümüzde, mo-

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji ABD, İzmir. [0000-0001-8540-6648 | gonca.senol@ege.edu.tr](mailto:gonca.senol@ege.edu.tr)

** Ark., Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, Muğla. [0000-0002-4658-7658 | gursansuzala@hotmail.com](mailto:gursansuzala@hotmail.com)
Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 15/09/2022 | Kabul Tarihi: 07/01/2023 ; Cankardeş Şenol G. & Uzala G. 2023, "Halikarnassos'tan Amphora Mühürleri-II: Eski Çeşme Mahallesi Kazıları". *Cedrus XI*, 79-104.

dern yat limanının arkasında yer almaktadır. Bu alan, Halikarnassos antik kentinin surlarının içinde, Myndos Kapısı'nın güneydoğusunda, tiyatronun güneyinde ve antik limana yakın bir konumdadır (Fig. 1). Çalışmalarda kazısı yapılabilen alanın tamamında, birbiriyle bağlantılı bir yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı kompleksinde, mekânlar arasında, kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu, birbiriyle kesişen su kanallarına rastlanılmıştır. Taş duvar örgü ile oluşturulmuş kanalların içleri sıvalıdır. Kuzey-güney doğrultusundaki kanalın üzeri, pişmiş toprak levha ve taşlarla kapatılmış hâlde bulunmuştur. Doğru-batı doğrultusundaki kanal, doğuda duvarla sonlandırılmıştır. Batısında, üzeri kapatılmış, beyaz ve mavi renkte, iri tesseralarla yapılmış mozaik taban döşemesi ele geçmiştir. Bu bölüm tahrip olmuş durumdadır ve herhangi bir plan vermemektedir. Mekân içerisinde ortaya çıkarılan buluntular, yapı kompleksinin MÖ II. ve I. yüzyıllarda yoğun olarak kullanıldığını ve bu alanda yaşamın MS II. yüzyıla kadar devam ettiğini göstermektedir. Birbirine bitişik mekânlardan oluşan yapı kompleksi, Hellenistik Dönem Halikarnassos şehir planı açısından oldukça önem taşımaktadır.

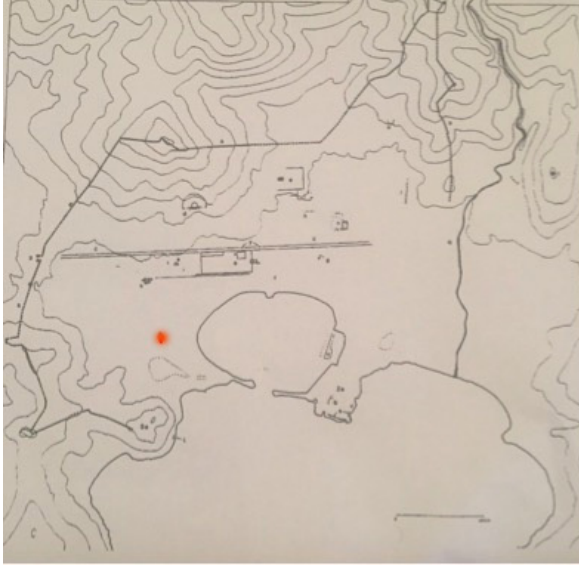

Fig. 1. Eski Çeşme Mahallesi Kazı Alanının Yeri

ithal amphoralara ait 28 adet mühürlü amphora kulpu ele geçmiştir (Fig. 2). Gerek coğrafi yakınlığı, gerekse de Hellenistik Dönem'deki yoğun ticari ve politik bağlantıları nedeniyle amphoraların büyük çoğunluğunu Rhodos ve Rhodos'un karşı kıyısında Anadolu topraklarında yer alan Rhodos Peraiası kökenliler oluşturmaktadır. 8 adet Rhodos Adası (No. 1-8) ve 7 adet Rhodos Peraiası (No. 8-15 ve belki no. 28 ile birlikte 8 adet) üretimi amphoraya ait toplam 15 (veya 16) mühürlü kulp tespit edilmiştir. Aynı bölgede yer alan ve Karia'nın önemli bir diğer merkezi olan Knidos'ta üretilen amphoralara ait 5 adet mühürlü kulp da (No. 16-20) buluntular arasında dikkat çekmektedir. Rhodos Adası kentleri Ialysos, Lindos ve Kamiros ve Karia'daki Knidos'un yanı sıra Halikarnassos gibi Dor Hexapolisi içerisinde yer alan ve doğal olarak konumu Halikarnassos'a yakın olan Kos Adası'nın üretimi amphoralara ait mühürlü kulplar da kentin Kos bağlantısını bir kez daha göstermektedir. Bu bağlamda 4 adet Kos amphora mühürlü kulpu (No. 21-24), Halikarnassos'un en yakın komşuları ile olan sıkı ticari bağlantısını belgelemektedir.

Amphora mühürleri yardımıyla tespit edilen merkezlerin amphoraları içerisinde kente ulaşan

Eski Çeşme Mahallesi kurtarma kazılarında, Hellenistik Dönem'de kente ithal edilen amphoralara ait mühürlü kulplarla da karşılaşmıştır. Bu buluntular kentin Hellenistik Dönem ticaretine yeni bilgiler sunacak niteliktedir. Bodrum Müzesi arkeologları tarafından gerçekleştirilen ve amphora mühür buluntusu içeren üç kazıdan¹ biri olan Eski Çeşme Mahallesi'ndeki kazılarda ele geçen ve burada sunulan amphora mühürleri de kentin bu döneminin daha iyi anlaşılmasını ve kentin amphora ithalatına ilişkin yeni bilgilere ulaşılmasını sağlamayı hedeflemektedir.

Eski Çeşme Mahallesi'nde yapılan kazı çalışmaları sonucunda farklı kökenlerde

¹ Cankardeş Şenol *et al.* 2023, 233-270; Cankardeş Şenol *et al.* (baskıda).

ürünler, Halikarnassos kentinin tercihlerini yansıtmaktadır. Hellenistik Dönem'de kentin şarap ihtiyacını büyük ölçüde, yukarıda değinilen bu komşu merkezlerden sağladığı görülmektedir. Ancak Eski Çeşme Mahallesi kazısı buluntuları, bize farklı üretim merkezlerinin ürünlerinin de kente ulaşmış olduğunu göstermektedir. Buluntulardan yola çıkarak mütevazı bir ürün çeşitliliği olduğu görülse de Kyklad Adalarından biri olan Paros Adası, Karadeniz'de Sinope ve üretim yeri Ephesos ve çevresi olarak bilinen Nikandros Grubu amphoralarına ait birer mühür (No. 25-27), kentin bu dönem tercihlerini ve dolayısıyla bu merkezlerle olan ticaretini ortaya koymaktadır.

Amphora mühürlerinin en yoğun olarak ele geçtiği tabakalar, M18 ve M19 alanlarıdır. Diğer tabakalarda amphora mühürleri ikişer ya da birer örnekle temsil edilmektedir². M18 alanında ele geçen ve aşağıda incelenen 9, 12, 18, 20, 27 ve 28 numaralı amphora mühürleri, Rhodos Peraiası (no. 9, 12 ve belki 28), Knidos (no. 18, 20) ve Nikandros Grubu (no. 27) amphoralarına aittir. Kronolojik olarak değerlendirme yapıldığında bunların MÖ III. yüzyılın ortalarından MÖ II. yüzyılın içlerine kadar olan dönemi kapsayan eserler oldukları anlaşılmaktadır. M19 alanından ele geçen amphora mühürleri, no. 3, 4, 10, 11, 13, 21, 22 ve no. 26 aşağıda incelenmiştir. Bunlar, Rhodos (no. 3-4), Rhodos Peraiası (no. 10, 11, 13), Kos (no. 21-22) ve Sinope (no. 26) kökenli amphoralara ait mühürler olup MÖ III. yüzyılın ortasından önce - MÖ II. yüzyılın ortası arasına tarihlenmektedirler. Her iki tabakadaki en erken mühürler Rhodos Peraiası üretimleri olup MÖ III. yüzyılın ortalarından önceye veya bu yüzyılın ortalarına tarihlenmektedirler. M19 alanındaki diğer en erken ve tek örnekle temsil edilen Sinope kökenli amphora mührü de MÖ III. yüzyıla tarihlenmektedir. Dolayısıyla Halikarnassos'un MÖ III. yüzyılda şarap ihtiyacını büyük oranda kendisine komşu şarap üretim bölgesi olan Rhodos hakimiyetindeki Rhodos Peraiası'ndan karşıladığı açıkça görülmektedir. Bu, tabii ki, aynı zamanda Rhodos'la olan ticari bağlantısını belgeleyen bir kanıttır. Zaten MÖ III. yüzyılda Peraia'daki yoğun şarap ve buna bağlı olarak amphora üretim faaliyetleri bilinmekte³ ve bölgenin ürünleri tüm Doğu Akdeniz ve Karadeniz'deki merkezlere Rhodos adıyla gönderilmektedir. Coğrafi olarak Halikarnassos ve Rhodos Peraiası'nın birbirlerine yakınlığı da ürüne daha kolay ve daha ekonomik olarak erişimi sağlamış olmalıdır.

İkişer adet amphora mühür buluntusu içeren tabakalar M3, M4, M5, M20 ve S5'tir. M3'te ele geçen no. 6 ve no. 8, Rhodos kökenli amphoralara ait olup MÖ III. yüzyılın sonu ile MÖ II. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. M4 buluntusu no. 2, Rhodos kökenli bir amphoraya aittir. Olasılıkla yönetici Ισόδοτος'un adını taşımakta ve MÖ ca. 262-ca. 247 yılları arasına tarihlenmektedir. Aynı tabakada ele geçen no. 25 ise Paros Adası üretimi bir amphoranın, adanın ethnikonunu taşıyan mührüdür. Söz konusu mühür MÖ geç III. yüzyıl-II. yüzyıla tarihlenmektedir. M5 tabakasında yine bir Rhodos (no. 5) ve bir de Kos (no. 23) amphorasına ait iki mühür ele geçmiştir. Rhodos amphora mührü yönetici Χαρμοκλής'in adını taşımakta ve MÖ ca. 219-ca. 211 yılları arasına tarihlenmekte, üretici Διοσκουρίδης'in adını taşıyan Kos amphora mührü ise MÖ II.-I. yüzyıllara verilmektedir. M20 tabakasında bir Rhodos Peraiası (no. 15) ve bir de Knidos (no. 17) mühürlü kulpu ele geçmiştir. Peraia üretimi amphoraya ait kulp üzerinde Peraialı üretici Ἀπολλωνίδας Γ'in adı yer almakta ve üreticinin faaliyeti MÖ ca. 244-ca. 236 yılları arasına verilmektedir. Knidos amphora mührü ise yönetici

² Amphora mühürlerinin ele geçtiği tabakalar: M3: No. 6, 8; M4: No. 2, 25; M5: No. 5, 23; M17: No. 7; M18: No. 9, 12, 18, 20, 27, 28; M19: No. 3, 4, 10, 11, 13, 21, 22, 26; M20: No. 15, 17; S2: No. 24; S3: No. 14; S5: No. 16, 19; S6: 1.

³ Empereur & Tuna 1989, 277-299; Doğer 1994, 195-218; 1996, 235-254; Doğer & Şenol 1996, 59-73; 1999, 439-446; 2000, 293-304; Cankardeş Şenol *et al.* 2004, 353-359; Held *et al.* 2011, 325-340; Cankardeş Şenol 2019, 119-153; Şenol 2019, 93-118.

Πτολεμαῖος ve üretici Πυθόνικος II'nin adını taşımakta ve MÖ ca. 146-MÖ II. yüzyılın sonuna tarihlenmektedir. S5 tabakasında ele geçen mühürlerin her ikisi de Knidos kökenli olup no. 16, yönetici Δεξιφάνης ve üretici Νικασιγένης'in adını taşımakta ve MÖ ca. 188-ca. 167 yılları arasında, no. 19 ise duoviri Ἀριστόβουλος ve Μελάντας'ın adlarını taşıdıkları için MÖ ca. 107-ca. 88 yılları arasında tarihlenmektedir.

Env. No.	Köken	Mühür yazıt	Yönetici	Üretici	Tarih
1. EÇ.815/40.S6 2018/53 (EtD 18/526)	Rhodos	Ἐπί Ἀρχι- λαΐδα Πανάμου	Archilaidas		MÖ ca. 165/163
2. EÇ.815/40. M4 2018/392 (EtD 18/605)	Rhodos	Ἴσοδ- ότου	Isodotos		MÖ ca. 262-ca. 247
3. EÇ.815/40.M19 2018/ 378 (EtD 18/551)	Rhodos	Ἐπί Σωσ[ι]- κλεῦ[ς] Θεσμο[φορίου]	Sosikles		MÖ ca. 157-ca. 155
4. EÇ.815/40.M19 2018/396 (EtD 18/609)	Rhodos	[Ἐπ]ὶ Τιμοδίκου Καρνείου gül	Timodikos		MÖ ca. 145
5. EÇ.815/40. M5 2018/409 (EtD 18/615).	Rhodos	Ἐπί [X]αρ(μοκλεῦς) yatay çizgi Βατρο(sic	Kharmok- les		MÖ ca. 219-ca. 211
6. EÇ.815/40.M3 2018/381 (EtD 18/594)	Rhodos	Ἀγοράνακτ[ος] Θεσμοφορίου		Agoranax	MÖ ca. 209-ca. 205- ca. 164/162
7. EÇ.815/40.M17. 2018/379 (EtD 18/592)	Rhodos	Ἀπολλωνίου vac. gül		Apollo- nios I	Period III (MÖ ca. 198-ca.161)
8. EÇ.815/40.M3 2018/380 (EtD 18/593).	Rhodos	[.....]- του [.....]	?	?	Period III (MÖ ca. 198-ca.161)-IV (MÖ. 160-ca. 146)
9. EÇ.815/40.M18 2018/384 (EtD 18/597).	Rhodos Peraiası	Ἀρ[ετακλ]ῆς Nokta	Aretakles		MÖ ca. 235
10. EÇ.815/40. M19 2018/394 (EtD 18/607).	Rhodos Peraiası	Ἀριστᾶναξ retr. nokta	Aristanax		MÖ ca. 262-ca.247
11. EÇ.815/40.M19 2018/391 (EtD 18/604).	Rhodos Peraiası	Δα[μοκρά]της retr.	Damokra- tes I		MÖ ca. 244-ca.236
12. EÇ.815/40. M18 2018/385 (EtD 18/598).	Rhodos Peraiası	[Ἴσόδο]τος ? nokta	Isodotos ?		MÖ ca. 262-ca. 247
13. EÇ.815/40. M19	Rhodos	Πολυκλῆς	Polykles		MÖ ca. 262-ca. 247

2018/393 (EtD 18/606)	Peraiası	nokta			
14. EÇ.815/40. S3 2018/18 (EtD 18/517 (A))	Rhodos Peraiası	Φιλώνδας nokta	Philondas		MÖ ca. 233-ca. 220
15. EÇ.815/40. M20 2018/376 (EtD 18/589)	Rhodos Peraiası	Ἀπ[ολλ]- ωνί[δα]		Apollo- nidas I	MÖ ca. 244-ca. 236
16. EÇ.815/40. S5 2018/395 (EtD 18/608)	Knidos	Ἐπί Δεξιφά- νευς Νικασί- γένευσ Κνί(çapa	Dexiphanes	Nikasi- genes	MÖ ca. 188-ca. 167
17. EÇ.815/40. M20 2018/377 (EtD 18/590)	Knidos	Ἐπί Πτολεμαί- ου Πυθονί- κου Κνίδι- boğa başı ον	Ptolemaios II	Pythoni- kos	MÖ ca. 146-II. yüz- yılın sonu
18. EÇ.815/40. M18 2018/382 (EtD 18/595)	Knidos	Ἐ[πινίκι]δα [Σωτίωνο]ς	Epinikidas	Zotion	MÖ ca. 188-ca. 167
19. EÇ.815/40. S5 2018/294 (EtD 18/575).	Knidos	[Ἀριστό]βουλο[ς] herme Μ[ε]λ[άν]τας	Aristobo- ulos- Me- lantias (Duoviri)		MÖ ca. 107-ca. 88
20. EÇ.815/40. M18 2018/387 (EtD 18/600)	Knidos	[.....] [.....] [.....] sarmaşık yaprağı	?	?	MÖ II. Yüzyıl
21. EÇ.815/40.M19 2018/390 (EtD 18/603)	Kos	[A]ντιφι[λ....] lobut, sola doğru		Antiphi- los	MÖ II.-I. Yüzyıl
22. EÇ.815/40. M19 2018/389 (EtD 18/602)	Kos	Δη(retr.		De(MÖ III. yüzyıl
23. EÇ.815/40. M5 2018/179 (EtD 18/550).	Kos	Διοσσκου- lyra ρίδου retr. sic		Dioskou- rides	MÖ II.-I. Yüzyıl
24. EÇ.815/40.S 2.2018/135 (EtD 18/542)	Kos	1. [.....] 2. [..]	?	?	MÖ II.-I. Yüzyıl
25. EÇ.815/40. M4. 2018/421 (EtD 18/626)	Paros	Παρίον sic			MÖ III. Yüzyıl
26. EÇ.815/40. M19.2018/388 (EtD 18/601)	Sinope	Ἄσ[τυνόμου] Χορηγίωνος το[υ Λεωμέ]δοντος	Khoregion Leome- dontos	Mithro- pastis	Grup V (MÖ 257-190)

		quadriga Μι[θρ]ωπάσ[της]			
27. EÇ.815/40.M18 2018/283 (EtD 18/596)	Nikand- ros Grubu	[.....]		?	MÖ Geç III. yüzyıl- II. Yüzyıl
28. EÇ.815/40. M18 2018/386 (EtD 18/599)	?	[...]αριον [..] nokta	?	?	MÖ III. yüzyıl (?)

Fig. 2. Eski Çeşme Mahallesi Kurtarma Kazılarında Ele Geçen İthal Amphoralara Ait Mühürler

Kazı alanındaki diğer tabakalarda (M17, S2, S3 ve S6) birer mühür ele geçmiştir. M17 tabakasında ele geçen no. 7, Rhodoslu üretici Ἀπολλώνιος'a ait olup MÖ ca. 198-ca. 161 yılları arasında, S2'de bulunan ancak yazıtı restore edilemeyen Kos amphorasına ait mühürlü kulp (ikincil mührü de mevcut) MÖ II.-I. yüzyıllara, S3'te ele geçen yönetici Φιλώνδας'ın adını taşıyan (no. 14) Rhodos Peraiası üretimi amphoraya ait mühürlü kulp MÖ ca. 233-ca. 220 yılları arasında, S6 tabakasında tespit edilen tek Rhodos mührü (no. 1) ise üzerinde adı yer alan yönetici Ἀρχιλαΐδας'tan hareketle MÖ ca. 165/163 yılına verilmektedir.

Eski Çeşme Mahallesi kazılarında ele geçen mühürlerin tümüne kronolojik açıdan bakıldığında en erken mühürlerin MÖ III. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen yönetici Ἰσόδοτος'un adını taşıyan Rhodos kökenli amphora mührü (no. 2), yönetici Ἀριστᾶναξ (no. 10), Ἰσόδοτος (no. 12) ve Πολυκλῆς'in (no. 13) adlarını taşıyan Rhodos Peraiası amphoralarına ait mühürler ve Grup VI'ya (MÖ 257-190) tarihlenen ve yönetici Χορηγίων Λεωμέδοντος ile üretici Μιθρωπάστης'in adını taşıyan Sinope amphorası mührü (no. 26) olduğu görülmektedir. Bu bulgu, Halikarnassos'un MÖ III. yüzyılın ilk yarısında ithal ürünlerini, Rhodos, Rhodos Peraiası ve Sinope'den karşıladığını göstermektedir. Bu dönemde kentin en çok Peraia ile sıkı bağlantısı olduğu anlaşılmaktadır. Coğrafi olarak yakınında yer alan diğer merkez Knidos'tan bu dönemde ürün temin ettiği, Türküyusu Mahallesi kazılarında ele geçen Zenon B Grubu amphoralara ait mühürler yardımıyla bilinmektedir⁴ ancak Eski Çeşme Mahallesi kazılarında Knidos amphora mühürlerinin bu erken evresine tarihlenen bir bulgu ile karşılaşılması. MÖ III. yüzyıl içerisinde Kos (no. 22), Paros (no. 25) ve olasılıkla Nikandros Grubu amphoraları da (no. 27) kentin şarap tüketiminde tercih edilen diğer merkezleri kanıtlamaktadır.

MÖ II. yüzyılda, özellikle yüzyılın başlarından itibaren Rhodos Adası üretimleri Halikarnassos'a daha düzenli ve yoğun olarak ulaşmaya başlar. MÖ III. yüzyılın sonlarından itibaren Peraia'da amphora üretimi sona ermiştir. Dolayısıyla Rhodos şarabı zaten artık Ada üretimi amphoralar içerisinde tüketicilere gönderilmektedir. Halikarnassos da MÖ II. yüzyılda öncelikle Rhodos ürünlerini, diğer merkezlerin ürünlerine oranla daha fazla tüketmiştir. Bu yüzyılda Knidos da ürünlerini kente ulaştıran diğer üretim merkezi olmuştur. Halikarnassos ve Knidos bağlantısının MÖ I. yüzyıl başlarında da devam ettiği ele geçen duoviri isimleri yazılı mühürlü kulptan anlaşılmaktadır. Hellenistik Dönem'in diğer önemli ucuz şarap üreticisi Kos da Halikarnassos'a MÖ II. yüzyılda ürünlerini gönderen merkezler arasında yer almıştır. MÖ I. yüzyılda da, Knidos'un olduğu gibi, Kos ile Halikarnassos ilişkileri devam etmiştir.

Bodrum, Eski Çeşme Mahallesi kazıları buluntuları, kentin Hellenistik Dönem ticari bağlantılarına ışık tutarken aynı zamanda amphora mühür çalışmaları açısından da önem taşımaktadır. Kazı-

⁴ Bk. Cankardeş Şenol *et al. baskıda.*

larda ele geçen bazı mühürler, yayınlanmış benzerleri olmadığı için, bilim dünyasına ilk kez sunulmaktadır. Bu mühürler, Rhodos üretimi bir amphoraya ait kulp üzerinde yer alan, yönetici Ἰσόδοτος'un adını taşıyan no. 2 ve yönetici Χαρμοκλῆς ve ay adı Βαδρόμοις'un yazılı olduğu no. 5, Rhodos Peraiası amphorasına ait ve olasılıkla yönetici Δαμοκράτης Γ'in adını taşıyan no. 11 ve Kos amphoralarına ait 3 mühür no. 21-23'tür. Bu mühürler, Eski Çeşme Mahallesi kazı buluntuları yardımıyla tespit edilmiş, yeni kalıp numaraları verilmiş ve amphora mühür veri tabanına eklenmiştir.

Bu çalışmada ele alınan amphora mühürleri, buluntuların kökenlere göre sayısal yoğunluğundan yola çıkılarak sunulmuştur. Buna göre, Rhodos, Rhodos Peraiası, Knidos, Kos ve diğer kökenli amphora mühürleri aşağıda yer almaktadır.

1. Rhodos Amphora Mühürleri

A. Yönetici Mühürleri

1. Env. no.: EÇ.815/40.36 2018/53 (EtD 18/526). Dikdörtgen, 3,7 x 1,8 cm. Yönetici: Ἀρχιλαΐδας, ay adı Πανάμοις. Kalıp: RE-APXILAIΔΑΣ-ΠΑΝΑΜΟΣ-004. Fig. 3a-b.

Fig. 3a

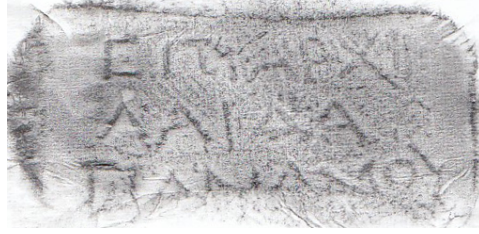

Fig. 3b

Ἐπί Ἀρχι-
λαΐδα
Πανάμου

Mühürde yönetici Ἀρχιλαΐδας'ın adı yer almaktadır. Yönetici, Rhodos mühür kronolojisine göre MÖ ca. 165/163 yılına tarihlenmektedir⁵. Yöneticinin görevli olduğu yılda amphora üretim faaliyetlerini sürdüren üreticiler, Ἀγαθοκλῆς III⁶, Ἀγορᾶναξ⁷, Ἀμύντας, Ἀριστοκλῆς II⁸, Δαμοκλῆς⁹, Δίος I¹⁰, Δωρίων¹¹, Μαρσούας¹² ve Νικασίων'dur¹³. Halikarnassos'tan ele geçen bu mühürle aynı kalıptan elde edilmiş bir mühür, Aleksandreia Benaki Koleksiyonu'nda yer almaktadır¹⁴.

2. Env. no.: EÇ.815/40. M4 2018/392 (EtD 18/605). Dikdörtgen, 2,8 x 1,9 cm. Yönetici: Ἰσόδοτος,

⁵ Finkielsztein 2001, 192 tablo 19. Bu makalede yer alan yöneticilerin görev yılları için Finkielsztein 2001'de yayımlanan amphora mühür kronolojisi kullanılmıştır. Bazı yöneticilerin görev yıllarındaki son düzenlemeler için bk. Finkielsztein 2021, 206-208.

⁶ Nicolaou 2005, 422 no. 85.

⁷ Nicolaou 2005, 443 no. 149.

⁸ Grace 1949, 187 no. 4-5 lev. 20; 1985, 11; Grace & Savvatiyanou Petropoulakou 1970, 279 dn. 2 ve 291; Empereur & Guimier Sorbets 1986, 130; Jöhrens 2001, 375 lev. 5, 2, 376, lev. 6.1 ve 386 no. 35; Nicolaou 2005, 419, 72.

⁹ Bleckmann 1907, 31 no. 1.

¹⁰ Botti 1901, 225 no. 4 (iki isimli mühür).

¹¹ Badoud 2010, 170 not 31.

¹² Finkielsztein 2001, 109.

¹³ Barker 2004, 82, amphora sixteen; Nicolaou 2005, 425 no. 107.

¹⁴ Cankardeş Şenol 2015a, 537.

Kalıp: RE-ΙΣΟΔΟΤΟΣ-008. Fig. 4a-b.

Fig. 4a

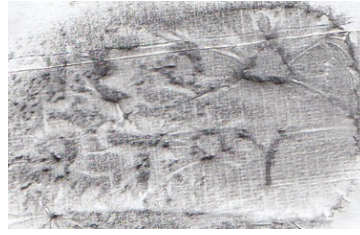

Fig. 4b

Ἰσοδ-
ότου

Yönetici Ἰσόδοτος'un adının yer aldığı bu mühür, yöneticinin şimdiye kadar tespit edilememiş bir kalıbına işaret etmektedir. Yöneticinin üretici Βοῖσκος¹⁵ ve Ἱεροτέλης'in¹⁶ faaliyet dönemlerini tarihlediği bilinmektedir. Halikarnasos'tan ele geçen bu mühür taşıyan amphora olasılıkla üretici Βοῖσκος'a ait olmalıdır. Üreticiye ait RF-ΒΟΙΣΚΟΣ-001¹⁷ kalıbı ile yazı karakteri ve harfler üzerine, mühür basıldıktan sonra sivri bir cisimle yapılan müdahaleler bakımından benzerlik göstermektedir. Yönetici *Period Ib*'ye MÖ ca. 262-ca. 247 yılları arasına tarihlenmektedir. Yöneticinin adını taşıyan farklı kalıplar için bk. Cankardeş Şenol 2015b: 307 ve www.amphoralex.org.

3. Env. no.: EÇ.815/40.M19.2018/378 (EtD 18/551). Dikdörtgen, sağ kırık x 2,0 cm. Yönetici: Σωσικλῆς, ay adı Θεσμοφόριος. Kalıp: RE-ΣΩΣΙΚΛΗΣ-ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟΣ-003. Fig. 5a-b.

Fig. 5a

Fig. 5b

Ἐπὶ Σωσ[ι]-
κλεῦ[ς]
Θεσμο[φορίου]

MÖ ca. 157-ca. 155 yılları arasında bir yıl görevli olduğu bilinen Σωσικλῆς, üreticiler Ἀντίμαχος¹⁸, Ἀριστοκλῆς II¹⁹, Ἐπίγονος II, Μαρσύας²⁰, Ὀνασιόκος²¹ ve Πολύξενος'un²² faaliyetlerini denetlemiştir. Yöneticinin bu kalıpla aynı kaşeden elde edilmiş mühürler Aleksandreia'da²³ ve Tel Atrib'de²⁴ ele geçmiştir.

4. Env. no.: EÇ.815/40.M19.2018/396 (EtD 18/609). Yuvarlak, R. 2,9 cm, yuvarlak ağız kenarı, yazıt iki daire arasında. Yönetici: Τιμόδικος, ay adı Κάρνειος. Kalıp: RE-TΙΜΟΔΙΚΟΣ-ΚΑΡΝΕΙΟΣ-005. Fig. 6a-b.

¹⁵ Üreticiye ait Rhodos'tan tamamı korunmuş iki amphora (ΜΣ 158 ve ΜΣ 541) yönetici tarafından tarihlenmektedir (V. Grace arşivi).

¹⁶ Doğer 1996, 248.

¹⁷ Bk. www.amphoralex.org.

¹⁸ Deshayes 1963, 34 no. 32 lev. LXVIII, 1-2; Nicolaou 2005, 415 no. 49.

¹⁹ Calvet 1982, 20 no. 32; Nicolaou 2005, 412 no. 36.

²⁰ Finkielsztejn 2001, 130 tablo 8.

²¹ Hall 1882-1885, 393 no. 5067; Grace 1948, 146; Nicolaou 2005, 410 no. 24.

²² Nicolaou 2005, 440 no. 143.

²³ Cankardeş Şenol 2016, 375.

²⁴ Sztetyło 2000, 86 no. 42.

Fig. 6a

Fig. 6b

[Επ]ι Τιμοδικου Καρνειου
gül

Yönetici Τιμόδικος, MÖ ca. 145 yılında görevli olup, ticari faaliyetlerin kontrolünü üstlenmiştir. Yöneticinin görevli olduğu yılda üreticiler Αριστοκλής II, Βρόμιος, Εὐκλειτος²⁵, Θεύμναστος²⁶, Ἰέρων²⁷, Ἴπποκράτης²⁸ ve Σωσίλας²⁹ amphora üretim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Halikarnassos'ta ele geçen bu mühürle aynı kalıptan elde edilen mühürler Aleksandria³⁰ ve Pergamon'da³¹ görülmektedir. Aleksandria'da ele geçen mühürde, ay adında iota harfi eksiktir. Ancak burada yer alan mühürde ise bu harfin eklenmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla aynı kalıptan elde edilmiş olmakla birlikte yöneticinin bu kalıbından elde edilmiş mühürlerde iota ile ilişkili küçük bir fark bulunmaktadır.

5. Env. no.: EÇ.815/40. M5 2018/409 (EtD 18/615). Sarmaşık yaprağı formunda, 3,2 x 2,8 cm, isimler kısaltma olarak yazılmıştır. Yönetici: Χαρμοκλῆς, ay adı Βαδρόμιος. Kalıp: RE-XAPMOΚΛΗΣ-ΒΑΔΡΟΜΙΟΣ-002. Fig. 7a-b.

Fig. 7a

Fig. 7b

Ἐπι [X]αρ(μοκλεῦς)
yatay çizgi
Βατρο(sic

Mühürde yönetici Χαρμοκλῆς'in adının yer aldığı düşünülmektedir³². Yönetici ismi ve ay adı kısaltma olarak yazılmıştır. Mühür formu, amphora üreticisinin Ἐπίγονος I olduğunu ortaya koymaktadır. Üreticinin faaliyetini *Period II* (MÖ ca. 234-ca. 199) içerisinde gerçekleştirdiği bilinmektedir³³. MÖ ca. 219-ca. 211 yılları arasında bir yıl yöneticilik görevini üstlenen Χαρμοκλῆς, üretici Ἐπίγονος

²⁵ Porro 1914, 385 no. 41-42; Finkielsztejn 2001, 123 ve 155 tablo 12.1.

²⁶ Zeitoun vd. 1998, 387, 389-391 fig. 34- 35, 37, 39.

²⁷ Porro 1914, 383 no. 17-18; Pianu 1980, 16 no. 5.

²⁸ Rhodos, A 558 (J.-Y. Empereur arşivi); Cankardeş Şenol 2000, 217 no. 139.

²⁹ Grace & Savvatiou Petropoulakou 1970, 311 E 31; Nicolaou 2005, 431 no. 123.

³⁰ Cankardeş Şenol 2017, 76.

³¹ Börker & Burow 1998, 100 no. 365 lev. 30.

³² Mühürdeki yönetici isminin restorasyonundaki yardımlarından dolayı Dr. Finkielsztejn'a teşekkürlerimizi sunarız.

³³ Cankardeş Şenol 2017, 226 ve s. 242. Bu iki listede üreticinin faaliyet dönemi için verilen başlangıç tarihi (MÖ ca. 219-ca. 211), ele geçen son verilerle daha erkene çekilebilmektedir ve üreticinin *Period II* başından yaklaşık *Period IIc*'nin ortalarına kadar amphora üretimini sürdürdüğü belirlenmiştir.

Γin yanı sıra, Διονύσιος Π³⁴, Ἑλλάνικος, Θεόδωρος, Μένων Ι³⁵, Πασίων (?) ve Πρόθυμος'un³⁶ amphoralarını da tarihlemektedir. Burada yer alan kalıp daha önceden bilinmeyen bir kalıptır. Ayrıca ay adı ile birlikte yöneticinin adını taşıyan ilk sarmaşık yaprağı formunda mührü olması açısından da önem taşımaktadır.

B. Üretici Mühürleri

6. Env. no.: EÇ.815/40.M3.2018/381 (EtD 18/594). Dikdörtgen, 3,8 x 1,4 cm, nu retrograd, yuvarlak ağız kenarı. Üretici: Ἀγοράναξ, ay adı Θεσμοφόριος. Kalıp: RF-ΑΓΟΡΑΝΑΞ-ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟΣ-007. Fig. 8a-b.

Fig. 8a

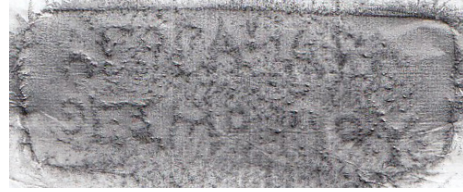

Fig. 8b

Ἀγοράνακτ[ος]
Θεσμοφορίου

Mühür üretici Ἀγοράναξ'ın adını ay adı Θεσμοφόριος ile birlikte taşımaktadır. Üretici, MÖ ca. 209-ca. 205 – ca. 164/162 yılları arasında faaliyette bulunan en aktif amphora üreticilerinden biridir. Bugüne kadar ele geçen tam amphora veya iki kulpu da korunmuş amphora parçaları ya da mühürlerin stilistik benzerlikleri yardımıyla üreticinin 41 yönetici ile bağlantısı, dolayısıyla söz konusu yıl kadar amphora üretim faaliyetinde bulunduğu tespit edilmiştir³⁷. Üreticinin burada incelenen kalıbı ile benzer bir mühür Aleksandreia Benaki Koleksiyonu'nda yer almaktadır³⁸.

7. Env. no.: EÇ.815/40.M17.2018/379 (EtD 18/592). Yuvarlak, R. 3,0 cm, yuvarlak ağız kenarı. Üretici: Ἀπολλώνιος. Kalıp: RF-ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ 01-004. Fig. 9a-b.

Fig. 9a

Fig. 9b

Ἀπολλωνίου vac.
gül

Mühürde adı yer alan üretici Ἀπολλώνιος, *Period III* (MÖ ca. 198-ca.161) içerisinde faaliyette bulunmuştur. Üreticinin tarihlenmesi, Pergamon depozitinde ele geçen iki mührü yardımıyla tespit edil-

³⁴ Doğer 1997, 249.

³⁵ Finkielsztejn 2001, 112 tablo 4.

³⁶ Badaliants 1980, 165.

³⁷ Üreticinin faaliyetini tarihlenen ya da tarihlediği önerilen yöneticiler için bk. Cankardeş Şenol 2017, 222 ve 243-244.

³⁸ www.amphoralex.org.

miştir³⁹. Herhangi bir yönetici ile bağlantısı henüz bilinmemektedir. Burada incelenen mühürle aynı kalıptan elde edilmiş bir mühür Aleksandria Greko-Romen Müzesi'nde⁴⁰, bir diğer mühür ise Atina Milli Müzesi'nde⁴¹ yer almaktadır. Üreticiye ait az sayıda kalıp bilinmektedir. Bu da üreticinin faaliyetinin çok uzun sürmediğinin bir göstergesidir⁴².

C. Okunamayan Mühürler

8. Env. no.: EÇ.815/40.M3.2018/380 (EtD 18/593). Dikdörtgen, 3,3 x 1,1 cm. Fig. 10a-b.

Fig. 10a

Fig. 10b

[.....]-
του [.....]

Mühür üzerindeki yazıt restore edilememiştir. Kulp formundan hareketle mühürü *Period III* (MÖ ca. 198-ca.161) veya *IV*'e (MÖ ca. 160-ca. 146) tarihlemek mümkündür.

2. Rhodos Peraiası Amphora Mühürleri

A. Yönetici mühürleri

9. Env. no.: EÇ.815/40.M18.2018/384 (EtD 18/597). Yuvarlak, R. 2,6 cm. Yönetici: Ἀρετακλῆς, Kalıp: RE-APETAKΛΗΣ-004. Fig. 11a-b.

Fig. 11a

Fig. 11b

Ἀρετακλῆς
Nokta

Mühür, MÖ ca. 235 yılında yöneticilik görevi yaptığı düşünülen Ἀρετακλῆς'e aittir. Δαμοσθένης II⁴³, Δημήτριος I⁴⁴, Διονύσιος I⁴⁵, Ἱεροτέλης⁴⁶ ve Ποταμοκλῆς⁴⁷, yöneticinin görevli olduğu yılda amphora

³⁹ Börker & Burow 1998, 44 no. 404-405.

⁴⁰ Alex ABC 319.29 (www.amphoralex.org).

⁴¹ ANM N 64 EM 5.

⁴² Üreticiye ait farklı kalıplar, Aleksandria Benaki Koleksiyonu ve Aleksandria Greko-Romen Müzesi'nin (bk. www.amphoralex.org) yanı sıra yukarıda sözü edildiği gibi Atina Milli Müzesi ve ayrıca Atina Agorası'nda (SS 6582) ve Karatobe'de (Fedoseev 2017, 225 no. 283) bulunmaktadır.

⁴³ Lawall 2007, 32, AH2.

⁴⁴ Rhodos Müzesi'nde bir amphora, MΣ 600 (J.-Y. Empereur arşivi); Grace 1986, 559 fig. 5, no. 27 ve 564 no. 23.

⁴⁵ Grace 1950, 139 no. 1-2.

⁴⁶ Grace 1963, 328 note 20; Doğer 1996, 247.

⁴⁷ Rhodos Müzesi'nden bir amphora, A 409 (J.-Y. Empereur arşivi).

üretimi gerçekleştiren üreticiler arasında yer almaktadırlar. Halikarnassos'ta ele geçen bu mühür, üretici Ἰεροτέλης'in atölyesinde üretilen bir amphoranın üzerinde olmalıdır. Bu mühürle aynı kalıptan elde edilen bir mühür Aleksandreia Benaki Koleksiyonu'nda yer almaktadır⁴⁸.

10. Env. no.: EÇ.815/40. M19 2018/394 (EtD 18/607). Yuvarlak, R. 2,2 cm, hilal biçiminde sigma, bant biçiminde ağız kenarı. Yönetici: Ἀριστᾶναξ. Kalıp: RE-APIΣΤΑΝΑΞ-005. Fig. 12a-b.

Fig. 12a

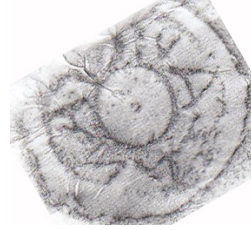

Fig. 12b

Ἀριστᾶναξ *retr.*
nokta

Ἀριστᾶναξ, MÖ ca. 262-ca.247 yılları arasında bir yıl yöneticilik görevi yapmıştır. Yöneticinin üretici Ἰεροτέλης ile bağlantısı, üreticinin Hisarönü (Bybassos) yakınlarındaki atölyelerine ait atıklarda ele geçen mühürleriyle kanıtlanmaktadır⁴⁹. Aynı kalıptan elde edilmiş mühürler Kaunos'ta ele geçmiştir⁵⁰.

11. Env. no.: EÇ.815/40.M19.2018/391 (EtD 18/604). Yuvarlak, R. 2,0 cm, retrograd yazıt, hilal biçiminde sigma, merkez boş. Yönetici: Δαμοκράτης I. Kalıp: RE-ΔΑΜΟΚΡΑΤΗΣ 01-?. Fig. 13a-b.

Fig. 13a

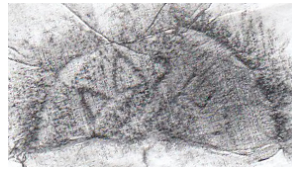

Fig. 13b

Δα[μοκρά]της *retr.*

Mühürde adı yer alan yönetici Δαμοκράτης I'in MÖ ca. 244-ca. 236 yılları arasında bir yıl yöneticilik görevini üstlendiği bilinmektedir. Yöneticinin mühürlerinde ay adı bulunmamaktadır. Ancak Aleksandreia Benaki Koleksiyonu'nda yer alan bir mühründe ay adının yer alması⁵¹, yöneticinin görevli olduğu yılın, Rhodos'ta ay isimlerinin mühürler üzerinde görülmeye başladığı kabul edilen MÖ ca. 240 yılı civarında olduğunu kanıtlamaktadır. Yöneticinin görevli olduğu yılda üreticiler Ἀγησικλῆς⁵², Ἄξιος⁵³, Δικαῖος⁵⁴ ve Ἰεροτέλης⁵⁵ üretim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Yöneticinin yuvarlak formlu,

⁴⁸ Cankardeş Şenol 2015a, 289.

⁴⁹ Doğer 1996, 247. Ayrıca bk. Grace 1963-I, 328 dn. 20.

⁵⁰ Schmaltz 2016, 19-20, KA 38-39.

⁵¹ Cankardeş Şenol 2015b, 54 (RE-ΔΑΜΟΚΡΑΤΗΣ 01-YAKINΘΙΟΣ-001).

⁵² Rhodos'tan bir amphora, A 106/MΣ 576 (J.-Y. Empereur arşivi).

⁵³ Crowfoot 1957, 387; Empereur 1990, 208 no. 5 pl. 112a; Nicolaou 2005, 428 no. 114; Cankardeş Şenol 2015b, 56.

⁵⁴ Rhodos, A 105/MΣ 577 (J.-Y. Empereur arşivi).

⁵⁵ Doğer 1996, 247.

olasılıkla Peraia üretimi amphoralara ait mühürleri bilinse de⁵⁶ Halikarnassos'ta ele geçen bu mühürle aynı kalıptan elde edilmiş bir mühürü şimdilik bilinmemektedir. Mührün merkezi olasılıkla boştur. İsmi oluşturan harflerin tümü ve mührün merkezi görünmediği için mührü yeni kalıp numarası şimdilik verilmemiştir ancak yeni bir kalıp olduğunu vurgulamak yanlış olmayacaktır. Düğme formulu mühür tarzında olmakla birlikte mühür stiline farklılığı nedeniyle söz konusu mührün ait olduğu amphora Ἰεροτέλης atölyesinin üretimi olmamalıdır. Diğer taraftan üretici Δικαῖος'un da düğme formulu mühürleri bilinmektedir⁵⁷. Burada incelenen mührün yer aldığı amphoranın üreticisinin Δικαῖος olması mümkündür.

12. Env. no.: EÇ.815/40. M18 2018/385 (EtD 18/598). Yuvarlak, R. 2,2 cm. Yönetici: Ἰσόδοτος. Kalıp: RE-ἸΣΟΔΟΤΟΣ-003 ?. Fig. 14a-b.

Fig. 14a

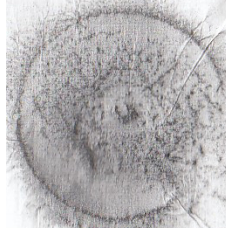

Fig. 14b

[Ἰσόδο]τος ?
nokta

Yönetici için bk. Yukarıda no. 2. Buradaki düğme formulu mühürle aynı kalıptan elde edilmiş olduğunu düşündüğümüz bir mühür Ephesos'ta ele geçmiştir⁵⁸.

13. Env. no.: EÇ.815/40. M19 2018/393 (EtD 18/606). Yuvarlak, R. 2,6 cm, hilal biçiminde sigma, kappa, sigma ve epsilon retrograd. Yönetici: Πολυκλής. Kalıp: RE-ΠΟΛΥΚΛΗΣ-012. Fig. 15a-b.

Fig. 15a

Fig. 15b

Πολυκλής
Nokta

MÖ ca. 262-ca. 247 yılları arasında bir yıl yöneticilik görevinde bulunan Πολυκλής'in, mühür formundan ve amphoranın kil renginden dolayı Peraialı üreticiler tarafından üretildiği anlaşılan bu mühür de yapılan kazı çalışmalarında ele geçmiştir. Yönetici, Peraia'nın en tanınmış amphora üreticisi Ἰεροτέλης'in⁵⁹ yanı sıra, Δαμοσθένης I⁶⁰, Δῶρος I⁶¹, Ὀνάσιμος I⁶² ve Ποσίδεος'un⁶³ faaliyetlerini de tarihlemektedir. Bu üreticiler arasında, örneğin Δαμοσθένης I ve Δῶρος I'in de düğme formuna

⁵⁶ Bk. Cankardeş Şenol 2015b, 55.

⁵⁷ Bk. www.amphoralex.org.

⁵⁸ Lawall 2007, 34 AH 9. Ayrıca bk. Cankardeş Şenol 2015b, 307.

⁵⁹ Doğer 1996, 248.

⁶⁰ Jöhrens 1999, 14 no. 12; Lawall 2007, 35 AH 11b.

⁶¹ Held *et al.* 2011, 333 ve 339 fig. 10.

⁶² Wallace Matheson & Wallace 1982, 300 dn. 23; Museteanu *et al.* 1978, 181 no. 31 (Üreticinin adı düzeltili.).

⁶³ Conovici & Garlan 2004, 106 no. 2.

benzeyen mühürleri olsa da burada incelenen mühür, olasılıkla Ἱεροτέλης atölyesine ait olmalıdır. Aynı kalıptan mühürler Aleksandreia⁶⁴, Kaunos⁶⁵, Patara⁶⁶ ve Didyma'da⁶⁷ ele geçmiştir.

14. Env. no.: EÇ.815/40. S3 2018/18 (EtD 18/517 (A)). Yuvarlak, R. 2,6 cm. Yönetici: Φιλώνδας, Kalıp: RE-ΦΙΛΩΝΔΑΣ-001. Fig. 16a-b.

Fig. 16a

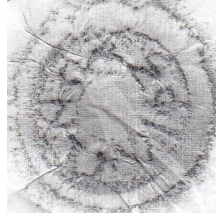

Fig. 16b

Φιλώνδας
Nokta

Bu mühürde adı görülen yönetici Φιλώνδας, MÖ ca. 233-ca. 220 yılları arasında bir yıl görev yapmıştır. Görev yaptığı bu yılda faaliyette bulunan üreticiler Δαμοσθένης II⁶⁸, Ζήνων I, Θεόδωρος⁶⁹, Ἱεροτέλης⁷⁰ ve Ποταμοκλῆς'in⁷¹ amphoralarında yöneticinin adını taşıyan mühürler ele geçmiştir. Burada ele alınan mühürle aynı kalıptan elde edilen mühürler Aleksandreia⁷² ve Tanais'te⁷³ ele geçmiştir.

B. Üretici mühürleri

15. Env. no.: EÇ.815/40. M20 2018/376 (EtD 18/589). Dikdörtgen, sağ kırık x 1,1 cm. Üretici: Ἀπολλωνίδας I. Kalıp: RF-ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΑΣ 01-003. Fig. 17a-b.

Fig. 17a

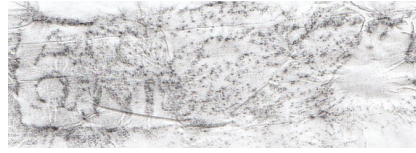

Fig. 17b

Ἀπ[ολλ]-
ωνί[δα]

Rhodos Peraiaisi'nda, Karaca ve Naltaş köyleri yakınlarında faaliyette bulunan⁷⁴ Ἀπολλωνίδας I'in adı bu mühür üzerinde yer almaktadır. Bu kalıpla aynı kaşeden elde edilmiş mühürler atölye buluntuları arasında tespit edilmiştir⁷⁵. Üreticinin faaliyet dönemi, amphoraları üzerinde adlarına rastlanan

⁶⁴ Cankardeş Şenol 2016, 274.

⁶⁵ Schmaltz 2016, 50 KA 112.

⁶⁶ Dünder 2017, 292 RhPr 10.

⁶⁷ Jöhrens 2004a, 501 no. 7.

⁶⁸ Rhodos, Kakoula E, MΣ 612=Kakoula 112 (V. Grace arşivi).

⁶⁹ Jöhrens 2001, 405 no. 129; Finkielsztejn 2001, 105 tablo 3.

⁷⁰ Doğer 1996, 248. Ayrıca bk. Cankardeş Şenol & Alkaç 2007, 313 no. 24'ün altında.

⁷¹ Finkielsztejn 2001, 105 tablo 3.

⁷² Cankardeş Şenol & Canoğlu 2009, 147 B94; Cankardeş Şenol 2017, 157.

⁷³ Jöhrens 2004b, 155 no. A1 lev. 5.

⁷⁴ Doğer & Şenol 1996, 59-73.

⁷⁵ Doğer & Şenol 1996, 72 no. 6 ve 8 fig. 22 ve 24.

yönetici Άγιος⁷⁶ ve Τιμοκλῆς I⁷⁷ yardımıyla MÖ ca. 244 ve ca. 236 yılları arasına tarihlenmektedir.

3. Knidos Amphora Mühürleri

16. Env. no.: EÇ.815/40. S5 2018/395 (EtD 18/608). Dikdörtgen, 4,5 x 1,5 cm, hilal biçiminde sigma. Yönetici: Δεξιφάνης, üretici Νικασιγέννης. Kalıp: KE-ΔΕΞΙΦΑΝΗΣ-ΚΦ-ΝΙΚΑΣΙΓΕΝΝΗΣ-001 (KT 1077). Fig. 18a-b.

Fig. 18a

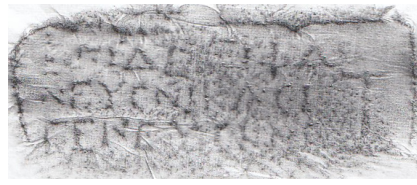

Fig. 18b

Ἐπὶ Δεξιφά-
νευς Νικασι-
γέννευς Κνί(çapa

Yönetici Δεξιφάνης ve üretici Νικασιγέννης'in adını taşıyan bu mühürde ethnikon kısaltma olarak yazılmıştır. Mühürde sağ tarafta aşağı doğru yönelmiş çapa sembolü yer almaktadır. Yöneticinin görevli olduğu yıl MÖ ca. 188-ca. 167 yılları arasındadır⁷⁸. Aynı kalıptan elde edilmiş bir mühür Kenchreai'da ele geçmiştir⁷⁹.

17. Env. no.: EÇ.815/40. M20 2018/377 (EtD 18/590). Dikdörtgen, 4,5 x 1,7 cm. Yönetici: Πτολεμαῖος, üretici Πυθόνικος, Kalıp: KE-ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ 02-ΚΦ-ΠΥΘΟΝΙΚΟΣ-001 (KT 1164). Fig. 19a-b.

Fig. 19a

Fig. 19b

Ἐπὶ Πτολεμαί-
ου Πυθονί-
κου Κνίδι-
boğa başı
ov

Mühürde yönetici Πτολεμαῖος ve üretici Πυθόνικος'un isimleri ve ethnikon yer almaktadır. Sağda ters duran boğa başı sembolü bulunmaktadır. Yönetici MÖ ca. 146- MÖ II. yüzyılın sonuna tarihlenmektedir⁸⁰. Aynı kalıptan elde edilmiş mühürler Delos kazılarında ele geçmiştir⁸¹.

18. Env. no. : EÇ.815/40. M18 2018/382 (EtD 18/595). Dikdörtgen, 3,9 x 1,9 cm, ilk sigma hilal biçimince, omega açık, nu retrograd, yuvarlak ağız kenarı. Yönetici: Ἐπινικίδας I, üretici Σωτίων. Kalıp: KE-ΕΠΙΝΙΚΙΔΑΣ-ΚΦ-ΣΩΤΙΩΝ-001 (KT 1215). Fig. 20a-b.

Fig. 20a

Fig. 20b

Ἐ[πινικί]δα
[Σωτίων]ς

⁷⁶ Thasos limanından bir buluntu (J.-Y. Empereur arşivi).

⁷⁷ Doğer & Şenol 1996, 71.

⁷⁸ Grace 1985, 33.

⁷⁹ Adamsheck 1979, 27 no. Gr 62.

⁸⁰ Grace 1985, 34.

⁸¹ TD 88 ve TD 2506. Bk. www.amphoralex.org.

Mühür yönetici Ἐπικίδας I ve üretici Σωτίων'un adlarını taşımaktadır. Mühürde ethnikon ve sembol bulunmamaktadır. Yöneticinin görevli olduğu yıl *Period IVA* (MÖ ca. 188-ca. 167) içerisinde yer almaktadır. Bu mühürle aynı kalıptan elde edilmiş mühürler çeşitli merkezlerde ele geçmiştir⁸².

19. Env. no.: EÇ.815/40. S5 2018/294 (EtD 18/575). Dikdörtgen, 5,3 x 2,0 cm, hilal biçiminde epsilon ve sigma, yuvarlak ağız kenarı. Duoviri: Ἀριστόβουλος ve Μελάντας, Kalıp: KD-ΑΡΙΣΤΟΒΟΥΛΟΣ-ΜΕΛΑΝΤΑΣ-004 (KT 1532). Fig. 21a-b.

Fig. 21a

Fig. 21b

[Ἀριστό]βουλο[ς] herme
Μ[ελ]άντας

Mühür duoviri Ἀριστόβουλος ve Μελάντας'ın adını ve sağ tarafta dikey pozisyonda herme sembolünü taşımaktadır. Bu mührü eşlik eden ve yönetici Ἐρμῶν ile üretici Ἐρμόφαντος'un adını taşıyan mühür KT 605 (KE-ΕΡΜΩΝ-ΚΕ-ΕΡΜΟΦΑΝΤΟΣ-001) olmalıdır⁸³. Duovirinin görev aldığı dönem Knidos mühür kronolojisine göre *Period VI*'da, MÖ ca. 107-ca. 88 yılları arasındadır. Delos'ta söz konusu duovirinin adlarını taşıyan çok sayıda mühür, Halikarnassos'taki bu mühür ile aynı kalıptan elde edilmiştir.⁸⁴ Aynı kalıptan mühürler Atina Agorası⁸⁵ ve Tenos kazılarında⁸⁶ ele geçmiştir. Atina Milli Müzesi'nde de yayımlanmış⁸⁷ ve yayımlanmamış⁸⁸ örnekler yer almaktadır.

20. Env. no.: EÇ.815/40. M18 2018/387 (EtD 18/600). Dikdörtgen, 4,4 x 1,9 cm. Fig. 22a-b.

Fig. 22a

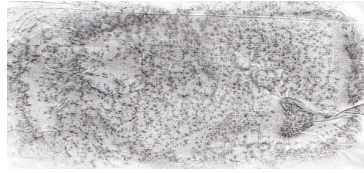

Fig. 22b

[.....]
[.....]
[.....] sarmaşık yaprağı

Mühür üzerinde yer alan yazıt, tamamen silik olduğu için, okunamamaktadır. Sadece sağ altta yer alan sarmaşık yaprağı sembolü görülebilmektedir. Bu sembolü taşıyan mühürlerin bilinmesine karşın sembolün tam olarak benzeri tespit edilemediği için kalıbı belirlemek mümkün olmamaktadır. Hellenistik Dönem içerisinde mührün genel bir tarihlemesini yapmak gerekirse buradaki biçimde sarmaşık yaprağı sembolünün kullanıldığı mühürlerden hareketle, MÖ II. yüzyıla verilmesi mümkündür.

4. Kos Amphora Mühürleri

21. Env. no.: EÇ.815/40.M19.2018/390 (EtD 18/603). Dikdörtgen, 3,7 x 1,2 cm, yuvarlak ağız kenarı.

⁸² Dumont 1871, 296 no. 159; Jefremow 1995, 190 no. 416-418; Jöhrens 1999, 144 no. 436. Atina Milli Müzesi'nde de aynı kalıptan elde edilmiş mühürler yer almaktadır.

⁸³ Grace & Savvatiou Petropoulakou 1970, 345-346 E 162 lev. 58.

⁸⁴ TD 108, TD 920, TD 1168, TD 1636, TD 2721, TD 3122, TD 4303, TD 5201.

⁸⁵ Grace 1934, 266 no. 190 (SS 278 ve ayrıca SS 1814); Etienne 1986, 249 no. 174-175.

⁸⁶ Etienne 1986, 249 no. 176.

⁸⁷ Jöhrens 1999, 221-222 no. 736.

⁸⁸ KT 1532 EM 1-7.

Üretici: Ἀντίφιλος (?). Kalıp: KO-ANTIFIAOΣ-003. Fig. 23a-b.

Fig. 23a

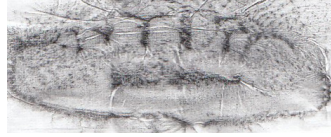

Fig. 23b

[A]ντιφι[λ....]
lobut, sola doğru

Mühürde yer alan yazıtın baş kısmı kırık, son kısmı ise iyi basılmamıştır. Korunan harflerin nu, tau, iota ve phi olmasından ve alt kısmında yatık sola doğru lobut sembolünün yer almasından hareketle ismin, Ἀντίφιλος olabileceği önerilmektedir. Aleksandreia Benaki Koleksiyonu'nda bu ismi taşıyan bir adet mühür yer almaktadır. Mühür üzerinde isim nominativus halde yazılmıştır ve altta sola dönük lobut yer almaktadır.⁸⁹ Koleksiyonda sağ kısmı kırık olup sadece ismin Ἀντ[şeklinde baş kısmı ve lobutun da sol bölümünün görüldüğü bir diğer mühür de olasılıkla aynı ismi taşımaktadır⁹⁰. Bu iki mühür farklı kalıplardan elde edilmiştir. Ancak her ikisinde de lobut sembolü, üzerinde dikenleri belirtilerek, daha gerçekçi yapılmıştır. Bu sembol Halikarnassos örneğinde stilize olarak görülmektedir ve yazıt karakterinden de yola çıkarak tüm üç örneğin birbirinden farklı olduğunu söylemek mümkündür. Aleksandreia'da CEAlex tarafından yapılan kurtarma kazılarında ele geçen ve aynı ismi taşıyan bir diğer mühür de yine farklı bir kalıptan elde edilmiştir⁹¹. Burada incelenen mühürün de farklı bir kalıptan basılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mührü, MÖ II.-I. yüzyıllara tarihlemek mümkündür.

22. Env. no.: EÇ.815/40. M19.2018/389 (EtD 18/602). Dikdörtgen, 1,8 x 1,1 cm. Kalıp: KO-ΔΗ(-001. Fig. 24a-b.

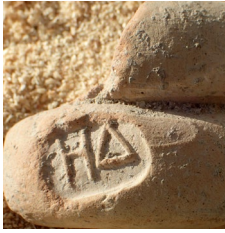

Fig. 24a

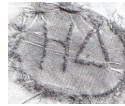

Fig. 24b

Δη(retr.

Mühür üzerinde delta ve eta harfleri yer almaktadır. Bu harfler olasılıkla Δη- ile başlayan bir ismin kısaltması olmalıdır. Kos mühürleri üzerinde tamamı yazılı olan Δημήτριος⁹² ve Δημέας⁹³ isimleri bilinmektedir. Δημήτριος ismine ait olduğu düşünülen Δημη(, Δημητ(, Δημητρ(, Δημητρι(ve Δημέας

⁸⁹ Alex ABC 0749.1316.

⁹⁰ Alex ABC 0746.1186.

⁹¹ Cankardeş Şenol 2000, 492 no. 151.

⁹² Aleksandreia Benaki Koleksiyonu'nda bu ismi taşıyan farklı kalıplardan mühürler yer almaktadır (ABC 728.158; ABC 727.76; ABC 731.293; 740.789; 743.1011). CEAlex'in kurtarma kazılarında Fouad sektöründe de bu ismi taşıyan bir mühür ele geçmiştir (CEALEX F 067).

⁹³ Alex ABC 745.1092.

ismine de ait olabilecek Δημ(kısaltmaları yer almaktadır⁹⁴. Halikarnassos'tan ele geçen bu mühür de bu isimlerden birine ait olabilir. Nadlimanskoe'de ele geçen farklı kalıptan elde edilmiş Δη(kısaltmasını taşıyan mühür, MÖ III. yüzyıla tarihlenmiştir⁹⁵.

23. Env. no.: EÇ.815/40. M5 2018/179 (EtD 18/550). Dikdörtgen, 3,8 x 1,4 cm, hilal biçiminde sigma, retrograd yazıt. Sigma tekrarlanarak yazım hatası yapılmıştır. Üretici: Διοσκουρίδης. Kalıp: KO-ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ-003. Fig. 25a-b.

Fig. 25a

Fig. 25b

Διοσκου-
lyra ρίδου retr. sic

Mühürde Διοσκουρίδης ismi retrograd olarak iki satır hâlinde yer almaktadır. Sol tarafta büyük bir lyra sembolü bulunmaktadır. Kos amphoralarında bu isme rastlanmaktadır. Aleksandreia Benaki Koleksiyonu'nda 12 mühürde Διοσκουρίδης ismi görülmektedir. Bu örnekler iki farklı kalıptan elde edilmiş olup kalıplardan birinde isim retrograd olarak yazılmıştır⁹⁶. Tüm mühürler dikdörtgen ve yazıt tek satırdır. Halikarnassos'tan ele geçen mührün farklı bir kalıptan elde edildiği görülmektedir. Mısır'da Krokodilopolis-Arsinoe kentinden getirilen ve hâlen Milano Katolik Müzesi Koleksiyonu'nda yer alan mühürler arasında Δίος ismini ve lyra sembolünü taşıyan bir örnek bulunmaktadır⁹⁷. Benzer bir mühür, Halikarnassos Türkkuyusu kazılarında da ele geçmiştir⁹⁸. Delos'ta ele geçen bir mühür de yine aynı özelliklere sahip olup V. Grace tarafından Δίος, Διοσκουρίδης'in kısaltması olarak önerilmiştir⁹⁹. Δίος şeklinde yazıt içeren mühürlerde görülen lyra sembolünün, burada incelenen ve Διοσκουρίδης isminin tamamının görüldüğü mühürde de yer alması, bu varsayımı güçlendirmektedir. Mührü MÖ II.-I. yüzyıllara tarihlenmek mümkündür.

24. Env. No.: EÇ.815/40.S 2.2018/135 (EtD 18/542). Dikdörtgen, 1. kırık x 0,8 cm, 2. Kırık x 0,8 cm, yuvarlak ağız kenarı, boynu ve iki kulpu korunmuş amphora parçası, ikincil mühür. Fig. 26a-b-c.

⁹⁴ Bu kısaltmaları taşıyan mühürler Benaki Koleksiyonu'nda, Aleksandreia kazılarında, Delos'ta ve çeşitli merkezlerde yer almaktadır. Benaki Koleksiyonu'ndan yayımlanmamış mühürler: Δημη(: ABC 730.286; ABC 733.428; ABC 746.1145; Stoyanov *et al.* 2017, 207 no. 358-359; Δημητ(: ABC 728.135; Δημητρ(: ABC 749.1315; Δημητρ(: ABC 0730.258; ABC 0738.696. Delos'ta ele geçen yayımlanmamış bir mühür Δημ(: TD 2540.

⁹⁵ Ivashchenko, Sinika 2017, 499 no. 32. Burada ele geçen mühürde yazıt soldan sağa doğrudur. Yerleşimin tarihi, ele geçen buluntular yardımıyla, MÖ V. yüzyılın sonundan MÖ III. yüzyılın ilk çeyreğinin sonu arasında tarihlenmektedir.

⁹⁶ KO-ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ-001 kalıbından (soldan sağa yazılmış) elde edilmiş mühürler: ABC 726.56; ABC 730.253; ABC 731.305; ABC 732.362; ABC 734.509; ABC 738.698; ABC 740.838.
KO-ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ-002 kalıbından (retrograd yazıtlı) elde edilmiş mühürler: ABC 735.516; ABC 738.701; ABC 740.814; ABC 743.967; ABC 744.1047.

⁹⁷ Criscuolo 1982, 114 no. 114.

⁹⁸ TRK 2018-1205/1 S3.126 (ETD 18/93A).

⁹⁹ Grace & Savvatiou Petropoulakou 1970, 363.

Fig. 26a

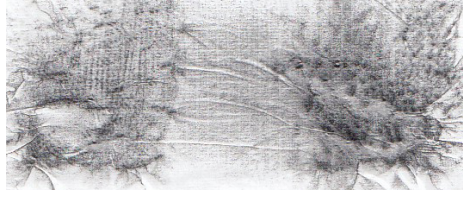

Fig. 26b

Fig. 26c

a. [...]

b. [...]

Kos amphorasına ait bu amphora parçasının boyun kısmının bir bölümü ve iki ikiz kulpu korunmuştur. Kulpların biri üzerinde ana mühür kırık olarak ve ikincil mühürde silik olarak görülmektedir. Ana mühür üzerindeki yazıt ve ikincil mühür üzerindeki yazıt ya da sembol anlaşılabilir değildir. MÖ II.-I. yüzyıla tarihlenmek mümkündür.

5. Paros amphora mührü

25. Env. No.: EÇ.815/40. M4. 2018/421 (EtD 18/626). Dikdörtgen, 2,7 x 0,9 cm, retrograd yazıt, yuvarlak ağız kenarı. Fig. 27a-b.

Fig. 27a

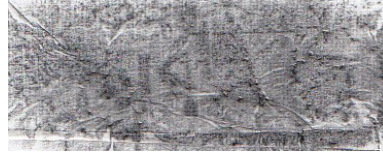

Fig. 27b

Παρίων retr. sic

Mührde, Paros Adası'nın¹⁰⁰ ethnikonu genitivus hâlde Παρίων şeklinde yer almaktadır. Delos buluntuları arasında ethnikon taşıyan 13 adet mühür ele geçmiştir¹⁰¹. Bunların bazıları üzerinde, buradaki örnekte görüldüğü biçimde ethnikon, hatalı biçimde omikron ile yazılmıştır¹⁰². Sadece ethnikon taşıyan Paros mühürleri, Atina Agorası ve Middle Stoa dolgusu buluntularından hareketle, olasılıkla MÖ II. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir. Grace, omikronla yazılmış olan Paros mühürlerinin, omega ile yazılı olan mühürlerden daha erken olabileceğini kanıtlayan bir kontekstle karşılaşmadığını belirtmektedir. Ethnikonla beraber kısaltma ya da tam isim taşıyan mühürlerin MÖ III. yüzyıl kadar erken bir tarihten olabileceklerini vurgulamaktadır. Delos'ta ele geçen bir mühürde omikron harfi ile yazılmış ethnikonla birlikte Ἐπάσιος (TD 5998) adına rastlanmaktadır. Pnyx'te Komos Sarnıcı buluntuları arasında da omikron harfi ile yazılmış ethnikonla birlikte Φλο(kısaltmasının (SS 10264) yer aldığı bir mühür ele geçmiştir¹⁰³. Olasılıkla bu buluntular, omikronlu ethnikon taşıyan Paros mühürlerinin MÖ III. yüzyıla tarihlenebileceğine ilişkin bir ipucu olarak değerlendirilebilir. Nitekim Halikarnassos buluntuları arasında yer alan bu mühürle aynı tabakada MÖ ca. 262-ca. 247 yılları arasına tarihlenen Rhodoslu yönetici Ἰσόδοτος'un mührü ele geçmiştir. Yukarıda ele alınan veriler ışığında burada incelenen Paros mührünü olasılıkla MÖ III. yüzyıla tarihlenmek uygun olacaktır.

6. Sinope amphora mührü

26. Env. No.: EÇ.815/40. M19.2018/388 (EtD 18/601). Dikdörtgen, 4,9 x 1,6 cm. Astynomos:

¹⁰⁰ Paros Adası'nda amphora üretimi ve atölyelere ilişkin buluntular için bk. Empereur & Picon 1986, 495-511.

¹⁰¹ Bazı Paros mühürleri için bk. Grace & Savvatiou Petropoulakou 1970, 358 E 225-226.

¹⁰² TD 724 ve TD 2424.

¹⁰³ Grace & Savvatiou Petropoulakou 1970, 358.

Χορηγίων Λεωμέδοντος, üretici Μιθρωπάστης, Fig. 28a-b.

Fig. 28a

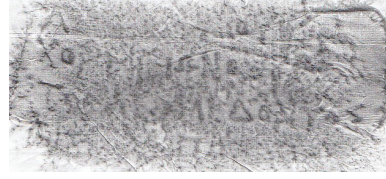

Fig. 28b

Ἄσ[τυνόμου]

Χορηγίωνος

το[υ Λεωμέ]δοντος quadrigada Nike

Μι[θρ]ωπάσ[της]

Mühür, astynomos Χορηγίων Λεωμέδοντος ile üretici Μιθρωπάστης'in adını taşımaktadır. Yazıtın sağ tarafında quadriga içerisinde Nike yer almaktadır. Aynı kalıptan elde edilmiş bir örnek Histria (Istros) kazılarında ele geçmiştir¹⁰⁴. Conovici, astynomосу Grup Vb altında ele almıştır ve Grup V' i MÖ ca. 257-190 yılları arasına vermektedir¹⁰⁵. Burada adı geçen üreticinin Grup IV'te yer alan bazı astynomoslarla da isminin beraber görüldüğü bilinmektedir¹⁰⁶.

7. Nikandros Grubu amphora mühürü

27. Env. No.: EÇ.815/40.M18.2018/283 (EtD 18/596). Yuvarlak, R. 2,0 cm. Fig. 29a-b.

Fig. 29a

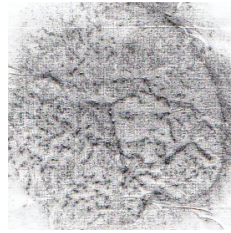

Fig. 29b

[.....]

Nikandros Grubu amphorasına ait bu mühürde olasılıkla ligatür halindeki harfler yer almakta ancak yazıtın restorasyonu yapılamamaktadır. Monogram ve ligatür harflere sahip Nikandros Grubu mühürleri, MÖ geç III. yüzyıl-MÖ II. yüzyıla tarihlenmektedir¹⁰⁷.

8. Kökeni bilinmeyen amphora mühürleri

28. Env. No. : EÇ.815/40. M18 2018/386 (EtD 18/599). Yuvarlak, R. 2,0 cm. Fig. 30a-b.

¹⁰⁴ Conovici 1988, 119 no. 394.

¹⁰⁵ Conovici 1988, 48 ve 51.

¹⁰⁶ Conovici *et al.* 1989, 115.

¹⁰⁷ Lawall 2007, 49.

Fig. 30a

Fig. 30b

[....]αριον[...]?

nokta

Yuvarlak formlu bu mührün yarısı kırık olarak ele geçmiştir. Yazıtta bazı harfler korunmuş olsa da ismin restorasyonunu yapmak mümkün değildir. Kil özelliklerinden ve kulp profilinden hareketle, mühürlü kulpun Peraia üretimi bir amphoraya ait olduğu düşünülmektedir. Bu özelliklerden dolayı da mühürlü kulpu MÖ III. yüzyıla tarihlenmek mümkündür.

Sonuç

Modern Bodrum ilçesinin Eski Çeşme Mahallesi, antik Halikarnassos kentinin surları içerisinde, Myndos Kapısı, tiyatro ve limana yakınlığı ile kent içerisinde önemli bir konumda yer almaktadır. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nden arkeologlar tarafından kurtarma kazılarında, kentin Hellenistik Dönemi'ndeki ticari faaliyetlerine ilişkin bilgiler sunan mühürlü amphora kulpları ile de karşılaşmıştır.

Toplamda 28 amphora mühründen 8'inin Rhodos, 7'sinin Rhodos Peraiası, 5'inin Knidos, 4'ünün Kos, birer adedinin de Paros, Sinope ve Nikandros Grubu amphoralarına ait olduğu belirlenmiştir. İyi korunmamış durumdaki tek örneğin de kökeni belirlenememekle birlikte Rhodos Peraiası üretimi olabileceği düşünülmektedir.

Ele geçen Rhodos Peraiası üretimi amphoralara ait mühürler, Halikarnassos ve Peraia bağlantısının, Peraia'da amphora üretiminin gerçekleştiği MÖ III. yüzyıl içerisinde, MÖ ca. 262-ca. 247 arası dönemden MÖ ca. 233-ca. 220 yılına kadar devam ettiğini belgelemektedir. Ele geçen mühürlerin çoğunluğu yönetici isimleri taşımaktadır. Bu yöneticiler, MÖ ca. 262-ca. 247 yılları arasında birer yıl görev yapan Ἀριστᾶναξ, Ἰσόδοτος ve Πολυκλῆς, MÖ ca. 244-ca. 236 arasında bir yıl görev yapan Δημοκράτης I, MÖ ca. 235'te yöneticilik görevi üstlenen Ἀρετακλῆς ve MÖ ca. 233-ca. 220 arasında bir yıl görevli olan Φιλώνδας'tır. Kazıda ele geçen ve Peraia kökenli amphoraya ait tek üretici mührü ise Ἀπολλωνίδας Γ'in adını taşımakta ve üreticinin faaliyeti MÖ ca. 244-ca. 236 arasına verilmektedir. Bu amphora mühürleri, Halikarnassos'un bu dönem içindeki ithal şarap ihtiyacının önemli bir bölümünü, kendine yakın bir merkezden karşıladığını göstermektedir. Ancak MÖ ca. 262-ca. 247 yılları arasında bir yıl görev yapan yönetici Ἰσόδοτος'a ait bir başka mühür (no. 2), Rhodos Adası üretimi bir amphoraya ait kulp üzerinde yer almakta ve Halikarnassos'un belirtilen dönemde Rhodos Adası'ndan da şarap ithal ettiğini belgelemektedir. MÖ III. yüzyılın sonlarından MÖ II. yüzyılın ortalarına kadar kentin Rhodos ile bağlantısı devam etmiştir. Bunu kanıtlayan Rhodos Adası kökenli amphoralara ait mühürler, yönetici Χαρμοκλῆς (MÖ ca. 219-ca. 211), Ἀρχιλαΐδας (MÖ ca. 165/163), Σωσικλῆς (ca. 157-ca. 155), Τιμόδικος (MÖ ca. 145) ve üretici Ἀγοράναξ ve Ἀπολλώνιος Γ'in adlarını taşımaktadır.

Halikarnassos kentinin MÖ III. yüzyılda ticari bağlantı içerisinde olduğu diğer şarap üreticisi merkezler Kos, Paros ve Sinope'dir. Ele geçen buluntulardan anlaşıldığı üzere, bu dönem içerisinde bu merkezlerle yoğun bir ticari ilişkiden söz etmek mümkün görünmese de, söz konusu merkezlerden gelen ürünlerin Halikarnassos pazarında yer aldığı anlaşılmaktadır. Ephesos-Metropolis civarı üretimi olduğu bilinen Nikandros Grubu amphorasına ait bir mühür de kentte bu merkezin şarabının da tüketildiğini kanıtlamaktadır.

Kentte MÖ III. yüzyılda ithal şarap talebinin ağırlıklı olarak Rhodos Peraiası'ndan ve ikinci olarak Rhodos'tan sağlandığı ancak bu dönemde az miktarda Kos, Paros ve Ephesos-Metropolis ürünlerinin de kentte alıcı bulunduğu ve bu merkezlerle ticari bağlantıların olduğu görülmektedir.

MÖ II. yüzyıla gelindiğinde pazara hâkim ürünlerin çeşitlendiği ve Knidos ürünlerinin de tüketilmesi ile birlikte Halikarnassos'un Knidos'tan ithallere başladığı görülmektedir. Bu yüzyıla tarihlenen Rhodos ve Knidos buluntularının yaklaşık aynı sayıda olması, iki üretici kentin ürünlerinin Halikarnassoslularca eşit ölçüde tercih edildiğini göstermektedir. Ancak bu dönemde Kos şarabı da kente ulaşan ve talep gören bir ürün olmuştur.

Eski Çeşme Mahallesi kazılarında ele geçen buluntular, MÖ I. yüzyılda Kos Adası'ndan ithallerin devam ettiğini belgelerken Knidos ürünlerinin de varlığını kanıtlamaktadır. Türkkuyusu ve Çarşı Mahallesi kazılarında da gözlendiği üzere, bu mahallede yapılan kazılarda ele geçen bulgulara göre Rhodos şarabının MÖ I. yüzyılda Halikarnassos'ta tercih edilmediği anlaşılmaktadır.

Dizin

(Kısaltmalar: Amor.: Amorgos; As.: Astynomos, Duo.: Duoviri; Khi.: Khios; Kni.: Knidos; Ko.: Kos; Par.: Paros; Rh.: Rhodos; Rh. Per.: Rhodos Peraiası; Sin.: Sinope; üret.: üretici; yön.: yönetici)

A. Özel İsimler

Ἀγαθοκλῆς III, Rh. üret. 1

Ἀγησικλῆς, Rh. üret. 11

Ἀγησις, Rh. yön. 15

Ἀγοράναξ, Rh. üret. 1, 6

Ἀμύντας, Rh. üret. 1

Ἀντίμαχος, Rh. üret. 3

Ἀντίφιλος, Ko. üret. 21

Ἄξις, Rh. üret. 11

Ἀπολλωνίδας I, Rh. Per. üret. 15

Ἀπολλώνιος I, Rh. üret. 7

Ἄρετακλῆς, Rh. yön. 9

Ἀριστᾶναξ, Rh. yön. 10

Ἀριστόβουλος, Kni. duo. 19

Ἀριστοκλῆς II, Rh. üret. 1, 3-4

Ἀρχιλαΐδας, Rh. yön. 1

Βοΐσκος, Rh. üret. 2

Βρόμιος, Rh. üret. 4

Δαμοκλῆς, Rh. üret. 1

Δαμοκράτης I, Rh. yön. 11, dipnot 43

Δαμοσθένης I, Rh. üret. 13

Δαμοσθένης II, Rh. üret. 9, 14

Δεξιφάνης, Kni. yön. 16

Δη(, Ko. üret. 22

Δημέας, Ko. üret. 22

Δημ(, Ko. üret. 22, dipnot 86

Δημη(, Ko. üret. 22, dipnot 86

Δημητ(, Ko. üret. 22, dipnot 86

Δημητρ(, Ko. üret. 22, dipnot 86

Δημητρι(, Ko. üret. 22, dipnot 86

Δημήτριος, Ko. üret. 22

Δημήτριος I, Rh. üret. 9

Δικαῖος, Rh. üret. 11

Διονύσιος I, Rh. üret. 9

Δῖος, Ko. üret. 23

Δῖος I, Rh. üret. 1

Διοσκουρίδης, Ko. üret. 23, dipnot 88

Δωρίων, Rh. üret. 1

Δῶρος I, Rh. üret. 13

Ἐπίγονος I, Rh. üret. 5

Ἐπίγονος II, Rh. üret. 3

Ἐπινικίδας I, Kni. yön. 18

Ἐράσιος, Par. 25

Ἐρμόφαντος, Kni. üre 19

Ἐρμων, Kni. yön. 19

Εὐκλειτος, Rh. üret. 4

Ζήνων I, Rh. üret. 14

Θεόδωρος, Rh. üret. 14

Θεύναστος, Rh. üret. 4

Ἰεροτέλης, Rh. Per. üret. 2, 9-11, 13-14

Ἰέρων, Rh. üret. 4

Ἴπποκράτης, Rh. üret. 4
 Ἴσόδωτος, Rh. yön. 2, 12, 25
 Μαρσύας, Rh. üret. 1, 3
 Μελάντας, Kni. duo. 19
 Μιθροπάστης, Sin. üret. 26
 Νικασιγένης, Kni. üret. 16
 Νικασίων, Rh. üret. 1
 Ὀνάσιμος I, Rh. üret. 13
 Ὀνασιόικος, Rh. üret. 3
 Πολυκλῆς, Rh. yön. 13
 Πολύξενος, Rh. üret. 3
 Ποσίδεος, Rh. üret. 13
 Ποταμοκλῆς, Rh. üret. 9, 14
 Πυθόνικος, Kni. üret. 17
 Πτολεμαῖος, Kni. yön. 17
 Σωσικλῆς, Rh. yön. 3
 Σωσίλας, Rh. üret. 4
 Σωτίων, Kni. üret. 18
 Τιμόδικος, Rh. yön. 4
 Τιμοκλῆς I, Rh. yön. 15
 Φίλος, Par. 25
 Φιλώνδας, Rh. yön. 14
 Χαρμοκλῆς, Rh. yön. 5
 Χορηγίων Λεωμέδοντος, Sin. Ast. 26

B. Ay adları

Βαδρόμιος, Rh. 5
 Θεσμοφόριος, Rh. 3, 6
 Κάρνειος, Rh. 4
 Πάναμος, Rh. 1
 Ὑακίνθιος, Rh. dipnot 43

C. Semboller

Βοῦγα βασι, Kni. 17
 Çapa, Kni. 16
 Gül, Rh. 4, 7
 Herme, Kni. 19
 Lobut, Ko. 21
 Lyra, Ko. 23
 Nokta (düğme mühür), Rh. 9-10, 12-14
 Quadriga, Sin. 26
 Sarmaşık yaprağı, Kni. 20
 Yatay çizgi, Rh. 5

D. Edatlar

Ἐπί, Rh. 1, 3-4, Kni. 16-17

E. Etnikon

Κνίδιον, Kni. 16-17
 Παρίον, Par. 25

BİBLİYOGRAFYA

- Adamsheck B. 1979, "Stamped Amphora Handles". *Kenchreai, Eastern Port of Corinth IV*, 25-41.
- Badalians Y. S. 1980, "Nouvelles correspondances chronologiques des noms de personne sur les amphores rhodiennes". *SA 2*, 161-166.
- Badoud N. 2010, "Amphores Rhodiennes vues à Damas par Henri Seyrig". *Syria 87*, 165-172.
- Barker C. 2004, "The Use of Rhodian Amphorae in Hellenistic Graves at Nea Paphos, Cyprus". Eds. J. Eiring & J. Lund, *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean*, Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens. (Monographs of the Danish Institute at Athens Vol. 5). *September 26-29, 2002*. Denmark, 73-84.
- Bleckmann F. 1907, *De Inscriptionibus in Vasculis Rhodiis*. Gottingen.
- Botti G. 1901, *Ville d'Alexandrie (Egypte): Catalogue des Monuments Exposés au Musée Gréco-Romain d'Alexandrie*. Alexandrie.
- Börker C. & Burow J. 1998, *Die Hellenistischen Amphorenstempel aus Pergamon*. Berlin, New York.
- Calvet Y. 1982, *Les Timbres Amphoriques, Kition Bamboula I*. Paris.
- Cankardeş Şenol G. 2000, *İskenderiye (Mısır) Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Hellenistik Dönem Amphora Mühürleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Cankardeş Şenol G. 2015a, *Lexicon of Eponym Dies on Rhodian Amphora Stamps, Volume 1: Eponyms A* (Études Alexandrines 33, Amphoralex 3). Alexandrie.
- Cankardeş Şenol G. 2015b, *Lexicon of Eponym Dies on Rhodian Amphora Stamps, Volume 2: Eponyms B-K* (Études Alexandrines 35, Amphoralex 4). Alexandrie.
- Cankardeş Şenol G. 2016, *Lexicon of Eponym Dies on Rhodian Amphora Stamps, Volume 3: Eponyms Λ-Σ* (Études Alexandrines 36, Amphoralex 5). Alexandrie.
- Cankardeş Şenol G. 2017, *Lexicon of Eponym Dies on Rhodian Amphora Stamps, Volume 4: Eponyms T-X* (Études Alexandrines 39, Amphoralex 6). Alexandrie.
- Cankardeş Şenol G. 2019, "Stamped Amphora Handles from the Karian Chersonesos: Loryma and Bybassos". Ed. W. Held, *Forschungen auf der Karischen Chersones, Band 1: Die Karische Chersones vom Chalkolithikum bis in die Byzantinische Zeit, Beiträge zur den Surveys in Loryma und Bybassos*. Marburg, 119-153.
- Cankardeş Şenol G., A. K. Şenol & E. Doğer 2004, "Amphora Production in the Rhodian Peraea in the Hellenistic Period". Eds. J. Eiring & J. Lund, *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean, Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens. September 26-29, 2002*. (Monographs of the Danish Institute at Athens Vol. 5). Denmark, 353-359.
- Cankardeş Şenol G. & Alkaç E. 2007, "IV.6. Amphora Mühürleri: Rhodos, Knidos, Kıbrıs ve Lokal Üretimler (Stamped Amphora Handles: Rhodian, Cnidian, Cypriot and Local Productions)". Ed. S. Durugönül, *Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları-NAGIDOS/Results of an Excavation in an Ancient City in Rough Cilicia* (Adalya Suppl 6). İstanbul.
- Cankardeş Şenol G. & Canoğlu E. 2007, "Mısır-Aleksandria Greko-Romen Müzesi'nde Bulunan Düğme Formlu Mühürler (Button-Type Amphora Stamps in the Graeco-Roman Museum in Alexandria-Egypt)". *Arkeoloji Dergisi XIV/2*, 109-160.
- Cankardeş Şenol G., E. Benli Bağcı & S. Deniz Kesici 2023, "Halikarnassos'tan Amphora Mühürleri-I: Türk Kuyusu Mahallesi Kazıları". *Olba XXXI*, 233-270.
- Cankardeş Şenol G., E. Benli Bağcı & N. Özkan, "Halikarnassos'tan Amphora Mühürleri-III: Çarşı Mahallesi Kazıları". *TÜBA-KED*, (baskıda).
- Conovici N. 1998, *Les Timbres Amphoriques 2. Sinope (Tuiles Timbrées Comprises)*, Corpus International des Timbres Amphoriques, Fascicule 3 (Histria VIII). Bucarest.
- Conovici N. & Garlan Y. 2004, "Les timbres amphoriques étrangers trouvés à Sinope (I)". *Anatolia Antiqua/Eski Anadolu 12*, 105-122.

- Conovici N., A. Avram & G. P. Bordea 1989, "Nouveaux timbres amphoriques sinopéens de Callatis". *Dacia* 33/1-2, Bucarest, 111-123.
- Criscuolo L. 1982, *Bolli d'Anfora Greci e Romani: La Collezione dell'Università Cattolica di Milano*. Bologne.
- Crowfoot J. W. 1957, *The Objects from Samaria*. London.
- Deshayes J. 1963, *La Nécropole de Ktima*. Paris.
- Doğer E. 1994, "Rodoslu Çömlekçi Hieroteles". *Arkeoloji Dergisi* II, 195-218.
- Doğer E. 1996, "Hisarönü/Çubucak Rodos Amphora Atölyeleri Kazısı". *KST* 18/2, 235-254.
- Doğer E. & Şenol A. K. 1996, "Rhodos Peraiası'nda iki Yeni Amphora Atölyesi". *Arkeoloji Dergisi* 4, 59-73.
- Doğer E. & Şenol A. K. 1999, "1997 Yılı Marmaris Hisarönü/Çubucak Kazıları". *KST* XX, 439-446.
- Doğer E. & Şenol A. K. 2000, "1998 Yılı Marmaris Hisarönü-Çubucak Seramik Atölyeleri Kazıları". *KST* XXI, 293-304.
- Dündar E. 2017, *Transport Jars and Stamped Amphoras from Patara 7th to 1st centuries BC, The Maritime Trade of a Harbor City in Lycia* (PATARA IV.3). İstanbul.
- Dumont A. 1871, *Inscriptions Céramiques de Grèce, Archives des Missions Scientifiques et Littéraires, Deuxième Série, Tome Sixième*. Paris.
- Empereur J. Y. 1990, "Η Χρονολογηση των Ροδιακών Αμφορέων Στην Ελληνιστική Περίοδο". *ANATYPO*, 199-209.
- Empereur J. Y. & Guimier Sorbets A. M. 1986, "Une banque de données sur les vases conteneurs-amphores et lagynoi-dans le monde Grec et Romain". Eds. J. Y. Empereur & Y. Garlan, *Recherches sur les amphores grecques* (BCH Suppl. 13). Paris, 127-141.
- Empereur J. Y. & Picon M. 1986, "Des ateliers d'amphores à Paros et à Naxos". *BCH* CX/I, 495-511.
- Empereur J. Y. & Tuna N. 1989, "Hiérotélès, potier rhodien de la Pérée". *BCH* 113, 277-299.
- Etienne R. 1986, "Anses Timbrées", Eds. R. Etienne & J. P. Braun, *Ténos I, Le Sanctuaire de Poséidon et d'Amphitrite* (BEFAR 263). Athens, Paris, 233-258.
- Fedoseev N. 2017 "Керамические клейма поселения «Полянка» в Восточном Крыму". *Крым в эпоху эллинизма. Симферополь*. Simferopol, 169-250.
- Finkielsztejn G. 2001, *Chronologie Détaillée et Révisée des Eponymes Amphoriques Rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. Environ, Premier Vilan* (BAR-IS 990). Oxford.
- Finkielsztejn G. 2021, "Contribution of the Rhodian Eponyms Amphora Stamps to the History of the Maccabees: The Data". Eds. A. M. Berlin & P.J. Kosmin, *The Middle Maccabees: Archaeology, History, and the Rise of the Hasmonean Kingdom*. Atlanta, 193-214.
- Grace V. R. 1934, "Stamped Amphora Handles Found in 1931-1932 (The American Excavations in the Athenian Agora Fourth Report)". *Hesperia* 3/3, 197-310.
- Grace V. R. 1948, "Rhodian Jars in Florida". *Hesperia* 17/2, 144-147.
- Grace V. R. 1949, "Standard Pottery Containers of the Ancient Greek World". *Commemorative Studies in Honor of Theodore Leslie Shear* (Hesperia Suppl. 8). 175-189.
- Grace V. R. 1950, "The Stamped Amphora Handles". Ed. H. Goldman, *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus I. The Hellenistic and Roman Periods*. Princeton, 135-148.
- Grace V. R. 1963, "Notes on the Amphoras from the Koroni Peninsula". *Hesperia* 32/3, 319-334.
- Grace V. R. 1985, "The Middle Stoa Dated by Amphora Stamps". *Hesperia* 54/1, 1-54.
- Grace V. R. 1986, "Some Amphoras from a Hellenistic Wreck". Eds. J. Y. Empereur & Y. Garlan, *Recherches sur les amphores grecques* (BCH Suppl. 13). Paris, 551-565.
- Grace V. R. & Savvatiadou Petropoulakou M. 1970, "Les timbres amphoriques Grecs". Ed. P. Bruneau, *L'ilot de la Maison des Comédiens, Exploration Archéologique de Délos Faite par l'Ecole Française d'Athènes* 27. Paris, 277-382.
- Hall I. H. 1882-1885, "The Greek Stamps on the Handles of Rhodian Amphorae". *Journal of the American Oriental Society* 11, 389-396.

- Held W., G. Cankardeş Şenol & A. K. Şenol 2011, "2009 Yılı Bybassos Araştırması". *AST* 28/3, 325-340.
- Ivashchenko M. V. & Sinika V. S. 2017, "Amphora stamps from the Nadlimanskoe Fortified Settlement". *MAIASK* 9, 484-533.
- Jefremow N. 1995, *Die Keramikstempel des Hellenistischen Knidos*. München.
- Jöhrens G. 1999, Amphorenstempel im Nationalmuseum von Athen. Mainz.
- Jöhrens G. 2001, "Amphorenstempel hellenistischer Zeit aus Tanais". *Eurasia Antiqua* 7, 367-479.
- Jöhrens G. 2004a, "Amphorenstempel aus Didyma". Ed. U. Wintermeyer, *Die hellenistische und frühkaiserzeitliche Gebrauchskeramik. Didyma III.2*. Mainz am Rhein, 153-169.
- Jöhrens G. 2004b, "Amphorenstempel und die Gründung von Tanais". Eds. J. Eiring & J. Lund, *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean*, Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens. (Monographs of the Danish Institute at Athens Vol. 5). *September 26-29, 2002*. Denmark, 149-154.
- Lawall M. L. 2007, "Hellenistic Stamped Amphora Handles". Eds. V. Mitsopoulos Leon & C. Lang Auinger, *Die Basilika am Staatsmarkt in Ephesos. 2. Teil: Funde klassischer bis römischer Zeit. Forschungen in Ephesos* 9, 2, 3. Vienna, 28-60.
- Museteanu C., N. Conovici & A. Atanasiu 1978, "Contribution au problème de l'importation des amphores grecques dans le sud-est de la Munténie". *Dacia* 22, 173-199.
- Nicolaou I. 2005, *The Stamped Amphora Handles from the House of Dionysos, Paphos Volume V*. Nicosia.
- Pianu G. 1980, "Contributo ad un Corpus del Materiale Anforario della Sardegna. Le anfore Rodie e le Anfore Dressel 1 e Dressel 2-4". *Archivio Storico Sardo* 31, 11-23.
- Porro G. G. 1914, "Bolli d'anfore rodie trovati in Sardegna". *ASSard* X, 380-389.
- Schmaltz B. 2016, *Die hellenistischen Amphorenstempel von Kaunos* (Asia Minor Studien 79). Bonn.
- Stoyanov T., K. Madzharov & A. Bozhkova 2017, "Catalogue of the Stamps". Eds. A. Bozhkova, K. Madzharov & T. Stoyanov, *Sboryanovo Vol. IV: The Economic Relations of the Getic Capital Helis According to the Transport Amphorae*. Part one: *The Amphora Stamps*. Sofia, 105-259.
- Sztetyłło Z. 2000, *Tell Atrib 1985-1995, I: Pottery Stamps*. Varsovie.
- Şenol A. K. 2019, "Ceramic Production on the Karian Chersonesos". Ed. W. Held, *Forschungen auf der Karischen Chersones, Band 1: Die Karische Chersones vom Chalkolithikum bis in die byzantinische Zeit, Beiträge zur den Surveys in Loryma und Bybassos*. Marburg, 93-119.
- Wallace Matheson P. M. & Wallace M. B. 1982, "Some Rhodian Amphora Capacities". *Hesperia* 51/3, 293-320.
- Zeitoun N., C. Christophi & J. Y. Empereur 1988, "Les anses d'amphores du Musée Gréco-Romain d'Alexandrie". Ed. J. Y. Empereur, *Commerce et Artisanat dans l'Alexandrie Hellénistique et Romaine, Actes du Colloque d'Athènes, Organisé par le CNRS, le Laboratoire de Céramologie de Lyon et l'Ecole française d'Athènes* (BCH Suppl. 33). Athènes, 367-391.

Kappadokia Krallığı'nda "Diarşi" Deneyimi *The Practice "Diarchy" in the Kingdom of Cappadocia*

Sargon BOYACI*

Öz: Bu makale vasalet statüsündeki Kappadokia Krallığı'nın "ikili yönetim" yapısında olan diarşi (δύο βασιλείς) sisteminin krallığın kendi sosyo-politik dinamikleriyle uygulayabilme koşullarını ele almaktadır. MÖ III. yüzyıl itibarıyla Küçük Asya'da kurulan birçok krallık gibi Kappadokia Krallığı da diğer Hellenistik krallıklara benzer şekilde örgütlenmişti. Roma'nın Küçük Asya'daki egemenliği ile vasalet konuma düşen Kappadokia gibi krallıklar, *cliens* olarak nitelendirilerek üst bir otoritenin himayesinde bağımlı hale gelmişti. Bu bilgiler doğrultusunda vasalet bir krallık olan Kappadokia Krallığı'nda Orophernes ile V. Ariarathes'in iki krallı (δύο βασιλείς) yönetiminin işlevselliği ele alınacaktır. Makalede iki krallı (ἀρχαγέται) sistemi istikrarlı bir şekilde deneyimleyen Sparta Devleti temel alınacaktır. Bu doğrultuda diarşi yönetim şeklinin dayandığı sosyo-politik örgütlenme, kentleşme, mythos-tanrısal anlatı ve devlet kurumsallığı saptanarak Kappadokia Krallığı'ndaki toplumsal ve siyasi dinamiklerle karşılaştırılacaktır. İlaveten jeopolitik açıdan Roma'nın diğer vasalet müttefikleri olan Tarkondimotai ve Galatia krallıklarının kent-krallık koordinasyon yapıları da göz önünde bulundurularak diarşi yönetim fikriyatının Kappadokia Krallığı'ndaki pratik karşılığı ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kappadokia • Diarşi (δύο βασιλείς) • Vasalet • Roma • Orophernes • V. Ariarathes

Abstract: This article analyses the conditions for the implementation of the diarchy (δύο βασιλείς) system in a "dual ruling" structure of the vassal kingdom of Cappadocia, within its own socio-political dynamics. Like many other kingdoms established in Asia Minor, the Kingdom of Cappadocia was organised similarly to other Hellenistic kingdoms by the III century BC onwards. Kingdoms such as Cappadocia, which became vassals with the Roman rule in Asia Minor, were characterised as *cliens* and became dependent under the supreme authority. In the light of this information, the functionality of the two-king (δύο βασιλείς) rule of Orophernes and Ariarathes V in the Kingdom of Cappadocia, a vassal kingdom, will be discussed. The article will be based on the State of Sparta, which consistently experienced the two-king system (ἀρχαγέται). Accordingly, the socio-political organisation, urbanisation, mythos-divine narrative and state institutionalism on which the diarchy form of government was based will be identified and compared with the social and political dynamics in the Kingdom of Cappadocia. In addition, the city-kingdom coordination structures of Tarkondimotai and Galatia, the other vassal allies of Rome in geopolitical terms, will be taken into consideration and the practical equivalent of the idea of diarchy in the Kingdom of Cappadocia will be revealed.

Keywords: Cappadocia • Diarchy (δύο βασιλείς) • Clients • Rome • Orophernes • Ariarathes V.

Kappadokia, Küçük Asya'nın iç ve orta kesimlerinde Hellenistik Dönem'de oluşan otorite boşluğuyla birlikte MÖ 255 civarlarında bağımsız bir krallık olarak tarih sahnesine çıkmıştı¹. Kappadokia Krallığı'nın siyasi açıdan etkinlik sürecinin ise II. Ariarathes'in oğlu III. Ariarathes ile başladığı bilinmek-

* Doktorant, Akdeniz Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Antalya. 0000-0002-9994-6685
sargonboyaci@hotmail.com

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 07/03/2023 | Kabul Tarihi: 15/05/2023; Boyacı S. 2023, "Kappadokia Krallığı'nda "Diarşi" Deneyimi". *Cedrus* XI, 105-123.

¹ Diod. XXXI. 19. 4.

tedir. Pers kökenli² bir hanedanlık olan Ariarathesler, hem siyasi hem de kültürel anlamda Hellenistik krallıklara benzer bir yapıda örgütlenmişlerdi³. Kappadokia Krallığı hem mevcut yönetimini muhafaza etmek hem de dış politikada söz sahibi olabilmek için siyasi evliliği stratejik araç olarak belirlemiştir. Bilhassa komşu krallıkların saldırısı, emperyalist paylaşımında krallığa yönelik nüfuz girişimi, iç politikadaki idari, ekonomik ve askeri yetersizlik onu evlilik politikasına itmişti⁴. Bunun somut yansıması ise bölgenin önemli güçlerinden Seleukos kralı II. Antiokhos Theos'un kızı Stratonike ile III. Ariarathes'in evlendirilmesiyle kurulan ittifaktı⁵.

Kappadokia Krallığı'na yönelik dış müdahaleler ise Roma Cumhuriyeti'nin Küçük Asya'da söz sahibi olmasıyla başlamıştı. Magnesia Muharebesi'nde Roma'nın düşmanı kral III. Antiokhos'u desteklemesine rağmen, Roma'nın zaferi sonrası Küçük Asya'daki diğer Hellenistik krallıklara nazaran Roma nezdinde farklı bir konuma erişecekti⁶. Bu gelişmeler ise dönemin Roma *consul*'ü Manlius Vulso, delege ekibi "*decem legati*" ve Pergamon kralı II. Eumenes'in politikaları aracılığıyla gerçekleşecekti⁷. Galatlara karşı şartlar⁸ sunularak önce 600 *talanta* karşılığında IV. Ariarathes affedilmişti. Lakin sonrasında IV. Ariarathes'in, kızı Stratonike'yi Pergamon kralı II. Eumenes ile nişanlamasından kaynaklı akraba ve servet ilişkisi doğmuş, bunun sonucunda ise 300 *talanta* tazminat ile sonuçlandırılarak⁹ Kappadokia, Roma'nın dostu (*amicus*) ilan edilmiştir¹⁰.

Konumuz itibarıyla değineceğimiz krallık rejimindeki siyasi kriz ise MÖ 163-157¹¹ arası döneme

Fig. 1. Kral V. Ariarathes Sikkesi (BMC Galatia, no. 5, 354)

² Babyloniahlar'ın ve Asur Ticaret Kolonileri'nin Kappadokia Bölgesi'ne uyguladıkları nüfuz politikasına benzer şekilde Persler de Anadolu'yu fethettiklerinde Kappadokia'ya nüfuz etmişlerdi. Özellikle Kappadokia'nın idaresi konusunda Pers satrapları yerel aristokrazi ile iş birliğine girmiştir. Bu durum Persli soylular ve Kappadokialı aristokratlar arasında evlilik ilişkisini doğurmuştur: Sevin 1982, 268-277; Cohen 1995, 16; Henzel 2008, 27; Koyuncu 2015, 455; Michels 2017, 41-56.

³ Seleukos Krallığını örnek alan hanedanlığın saray dili Hellence idi. İktidarda olan krallar özellikle *eusebes* (dindar), *philopator* (baba sever), *philometor* (anne sever) veya *ktistes* (kurucu) gibi unvanları kullanmaktaydı. Ariarathes Hanedanlığı'yla birlikte darp edilen sikkelerin arka yüzlerindeki Hellen tanrıları bu kültürel entegrasyonun göstergesiydi: Simonetta 1961, 12; White 1984, 40; Spidel 2019, 120.

⁴ Soslu 2017, 12.

⁵ Diod. XXXI. 19.

⁶ Str. XII. 2. 11.

⁷ Liv. XXXVIII. 48. 8: daha detaylı bilgi için Grainger 1995, 24-39; Arslan 2000, 96-113.

⁸ Küçük Asya düzenlemeleri süresince Manlius Vulso, bölgeyi terk etmeden önce delegeleri *decem legati* ile Galat şefleri arasında görüşme düzenleyip Galatların yağma alışkanlıklarını bırakmalarını, sınır komşuları olan bilhassa Pergamon Krallığı ile iyi geçinmelerini ve bölgedeki sükûneti korumalarını istemiştir: Liv. XXXVIII. 40.

⁹ Pol. XXI. 45. 1.

¹⁰ Liv. XXXVIII. 39.

¹¹ Simonetta, incelediği birçok Kappadokia sikkesi kapsamında; V. Ariarathes ve Orophernes'in birlikte hem iktidarda hem de ihtilafa oldukları süreçleri tarihlemeye çalışmıştır. Polyibios bir pasajında V. Ariarathes'in, Sextus Iulius Caesar ve Lucius Aurelius Orestes'in *consul* olduğu 157 yılında Roma'da olduğunu belirtirken bir diğer pasajında; V. Ariarathes'in

denk gelmektedir. Kappadokia Krallığı'nın dağınık ve esnek otorite yapısı ikinci yüzyıldaki iç siyasette ve emperyalist paylaşımında belirleyici olacaktı. Bu ilişkilerin Roma etkisi altında Kappadokia'nın idari yapısına nasıl yansıdığı asıl konudur. Çünkü Kappadokia Krallığı vasal bir krallık olarak Roma'yı askerî¹² ve maddî¹³ olarak desteklemekle yükümlüydü. IV. Ariarathes'in MÖ 163'teki ölümünden sonra başa geçen oğlu V. Ariarathes *Eusebes Philopator* ile tahtta hak iddia eden kraliçe Antiokhis'in oğlu Orophernes Nikephoros arasındaki siyasi gerilim krallık idaresinde krize sebep olmuştu. Üvey kardeşler V. Ariarathes ve Orophernes'in ideolojik ve stratejik farklılıkları, izledikleri siyasette kutuplaşmaya ve uzlaşmamaya neden olacaktı. İki tarafın tek tek konumlarını ve politikalarını incelediğimizde, V. Ariarathes açısından kendisinin Roma ile olan ilişkisinin farklı bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Livius'a göre (şayet bahsettiği V. Ariarathes ise)¹⁴ babası tarafından Roma toplumuna ve örflerine uyum sağlaması adına eğitim alması için Roma'ya gönderilmişti¹⁵. Roma tedarisatında yetişen V. Ariarathes bunun sonunda sahip olduğu kültürel ve ideolojik bağları diplomasıyla de pekiştirmişti. Buna karşın Diodoros'un bahsettiği Ariarathes'in V. Ariarathes olması daha yüksek bir ihtimaldi. Zira V. Ariarathes'in Atina'daki kuzeni II. Attalos ile aynı dönemde eğitim görüp iyi ilişki kurması ve kendisini felsefeye adanarak¹⁶ Kappadokia'da Hellen kültürünün yayılmasında öncülük etmesi¹⁷ ve aynı zamanda Roma ile dostluk ve müttefiklik ilişkisi kurması bunun göstergesiydi¹⁸. Siyaseten ilk sınavı ise Galatlar ve Syria meseleleri olmuştu. Galatların V. Ariarathes'i saldırgan politikaları yüzünden Roma'ya şikâyet etmelerine rağmen o, stratejik bir diplomasi başarısı sergileyerek; tahtını kaybetme pahasına kral Demetrios'un dostluğunu ve kız kardeşi Laodike ile evlenmeyi reddetmiş ve Syria'ya yönelik asker temin etme sözü vererek Roma'ya karşı iyi niyetini (εὐνοία) ve fedakarlığını (προαίρεσις) kanıtladıktan¹⁹ sonra müttefiklik ilişkisini pekiştirmek amacıyla *senatus*'a elçilerini göndermişti²⁰. Dış politikada göz boyama siyaseti izlemeyi sürdürerek 10.000 altın değerinde çelengi elçileri aracılığıyla Romalılara bahşetmişti²¹. İç politikada ise dengeli bir tutum sergileyen V. Ariarathes, iktidarı devraldıktan sonra ilk iş babasına görkemli bir cenaze töreni düzenleyerek halk tabanının da sevgisini kazanmış, idari mevkilere yakın dostlarını atayarak ve diğer mev-

thes'in tekrardan mutlak iktidara gelmesinin, 159 yılında II. Eumenes yerine Pergamon Krallığı'nda tahta gelen II. Attalos'un yardımıyla gerçekleştiğini belirtmişti. Bu doğrultuda V. Ariarathes ve Orophernes'in arasındaki ihtilaf yılları 159 ve öncesi gerçekleşen bir süreçti. Daha detaylı bilgi için bk. Simonetta 1961, 25-28.

¹² Kappadokia'nın Roma'ya verdiği vergiler için bk. Cic. *Leg. Man.* 5. 3-5; ayrıca bk. Pastor 2008, 55 dn. 42.

¹³ Kappadokia'nın Roma'ya asker ve hububat desteği için bk. Plut. *Luc.* 17. 1; App. *Mithr.* 80.

¹⁴ Livius'un daha önceki süreçte Antiokhis tarafından Roma'ya yollanan, eski ismi öz annesi kraliçe tarafından Ariarathes olarak değiştirilen Mithradates ile karıştırma ihtimali yüksekti. Bilhassa Atina'da eğitim gördüğü antik kaynaklarda aktarılmaktadır: Koyuncu 2015, 60.

¹⁵ Liv. XLII. 19.

¹⁶ Bahsi geçen V. Ariarathes'in Atina'da iken Karneades gibi filozoflarla yakın ilişki içinde olduğunu öğrenmekteyiz: Diog. Laert. IV. 65.

¹⁷ Tahta geçen V. Ariarathes ve eşi Nysa, Atina'da Dionysia sanatçıları tarafından hami olarak onurlandırılmıştır. *OGIS* 352; Bununla birlikte, bir *amphora*'da V. Ariarathes'in Atina'da *Panathenaia* şenliklerinin düzenleyicisi olduğu belirtilmektedir. Palagia 2014, 34 dn. 11 Fig. 1; ayrıca McGing 1986, 72-73; Michels 2009, 130-139.

¹⁸ Diod. XXXI. 19. 8.

¹⁹ Pol. XXXI. 8.

²⁰ Pol. XXXI. 3.

²¹ Pol. XXXII. 1; Diod. XXXI. 28.

kilerde görev alan diğer kişilere de özen gösterici bir tutum sergileyerek meşruiyetini kanıtlamıştı²².

Fig. 2. Kral Orophernes'in Nikephoros (Muzaffer) Epititli Sikkesi (BMC Galatia, no. 5, 354)

Orophernes'in genel politikalarını incelediğimizde ise daha farklı bir tutum sergilediğini anlamaktayız. İonia'da eğitim gören Ion kültüründe yetişen Orophernes, özellikle Priene ve Seleukos Kralı Demetrios'tan destek görüyordu. Kral Demetrios, V. Ariarathes'i yaptığı darbeyle tahtan indirmiş ve kardeşi olan Orophernes'i 1.000 *talanta* karşılığında tahta geçirmişti²³. Kısa bir dönem krallık idaresinde yer alan Orophernes'in iktidarda kaldığı süre MÖ 159-157²⁴ arasına tarihlenmekle birlikte, V. Ariarathes adına 159 yılında darp edilen sikkelerde "ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΕΥΣΕΒΕΥΣ" lejantındaki yasal *basileus* unvanından dolayı bu süreç B. Simonetta tarafından 161-159 arasına tarihlenmektedir²⁵.

Orophernes'in kral olduğu dönemdeki iç siyasetini yine Polybios ve Diodoros'tan öğrenmekteyiz. Bu bilgiler ışığında Orophernes'in iktidarda olduğu süre zarfında bir nevi "Kleptokrasi rejimi"²⁶ inşa ettiği anlaşılmaktadır. Polybios, Orophernes'in iktidarda kaldığı kısa süreçte memleketin geleneklerini hiçe sayarak muhtemelen İonia'da yetişmesinden kaynaklı oranın keyfe düşkün, savurgan ve hayasız alışkanlıklarını²⁷ Kappadokia'ya entegre ettiği yönünde beyanda bulunur²⁸. Diodoros ise bu özelliklere ek olarak bilhassa Orophernes'in hem iç hem de dış siyasetteki mali politikalarına değinir. Pasajlarda aktarılanlar doğrultusunda Orophernes'in zaaflarından birinin servet düşkünlüğü olduğunu öğrenmekteyiz. Bu karakteri ise genel politikalarını şekillendirmekteydi. Orophernes'in iktidarı aldıktan sonra halka ve yerel aristokrasiye yönelik hayırsever ve insancıl bir tutum yerine ağır vergi ve soygun düzeni inşa ettiğini görmekteyiz. Bu talan sonucu elde ettiği meblağın 50 *talanta*'sını elçisi Timotheos'a bahşetmiş, 70 *talanta*'yı Demetrios'un krallığına vererek aynı zamanda taahhüt ettiği 600 *talanta*'nın 400'ünü de ilk aşamada teslim etmiştir. Aynı şekilde nefretini kazandığı halktan ve yerel aristokrasiden topladığı meblağları krallık kasasına (εις τὸ βασιλικόν) aktarmış, 400 *talanta*'yı ise ileriki süreçte olası kötü şartlara önlem amaçlı Priene kentine emanet olarak bırakmıştı²⁹. Ek

²² Diod. XXXI.21.

²³ App. Syr. 47.

²⁴ Cook *et al.* 1936, 8. 551; Baydur 1970, 95.

²⁵ Simonetta 1961, 15.

²⁶ Hellencede çalmak, hırsızlık yapmak ve el koymak anlamındaki κλέπτειν fiili ve güç, iktidar anlamındaki κράτος kelimesinin bir araya gelmesiyle tanımlanan *kleptokratia* yönetimi, bir devlette iktidarı ele geçiren bir ailenin ya da siyasal veya dini grubun devlet kaynaklarını sistematik talan ederek kurduğu yolsuz ve hukuksuz hırsızlar yönetimini tanımlamaktadır.

²⁷ Polybios (XXXI. 11), İonia kimliğini savurganlık, müsriflik gibi anlamlara gelen ἀσωτία kelimesiyle ve sanatçı, zanaatkar anlamına gelen aynı zamanda suni, yapay, düzenbaz anlamındaki τεχνίτης kelimesi ile nitelemiştir. Orophernes'in İonia'da büyümesini göz önünde bulundurarak muhtemelen İon Helenizm'ini benimsediği yozlaşmış alışkanlıklara yönelik polemiğe yapması da olasıdır. İki kralın Hellenistik özelliklerine ilişkin daha detaylı bilgi için; Baydur 1970, 95; Tekin 2007, 164-171; Michels 2009, 125-139; Erkiletioğlu 2019, 95.

²⁸ Pol. XXXI. 11.

²⁹ Diod. XXXI. 32: Ὅτι Ὀροφέρνης τὸν ἀδελφὸν Ἀριαράθην ἐκβαλὼν τῆς ἀρχῆς τοῦ μὲν νουνεχῶς ἕκαστα διοικεῖν καὶ ταῖς εὐεργεσίαις καὶ φιλανθρωπιαῖς ἐκκαλεῖσθαι τὰ πλήθη πρὸς εὐνοίαν πλείστον ὅσον ἀπέσχεν. Ἀργυρολογῶν δὲ

olarak Diodoros Orophernes'in askerlerine ödeme yapmadığı için çıkacak isyandan çekindiğini ve Ariadne Dağı'nın eteklerinde yer alan Zeus Polioukhos Tapınağını yağmalayarak soygundan elde edilen ganimetle askerlerine ödeme yaptığını aktarır³⁰.

Özellikle Orophernes'in Priene'de diktirdiği Athena Polias heykelinden de kente verdiği önemi anlayabilmekteyiz³¹. Diodoros da bizzat "beklenmeyen talihsizliğe" vurgu yaparak Orophernes'in 400 *talanta*'yı Prienelilere emanet ettiğini belirtmektedir. Muhtemelen kurduğu talan düzeninin Kappadokia halkında nefret uyandırdığını anlayan Orophernes, bu yönde bir mali güvence hamlesi yapmıştır. Diodoros eserinde Prienelere verilen bu para için παρατίθημι fiilini kullanmıştır. Bu, herhangi bir taşınabilir mülkü emanet etmek anlamına gelmekle birlikte bankacılık işlemlerinde mevduat için kullanılan παρακατατίθημι ile de anlam olarak paraleldir. Polybios ise doğrudan emanet, rehin ve taşınır mevduat anlamına gelen παραθήκη³² isim formunu kullanmıştır. Priene ve V. Ariarathes arasındaki ihtilafa yönelik olan yazıtın IV. satırında Orophernes'in parayı doğrudan Athena Polias Tapınağı'na (έν τῷ ἱερῷ τ[ῆ]ς Ἀ[θη]νᾶς) mevduat olarak yatırdığı yazmaktadır³³. Buradan paranın faizle işletilme ihtimali olduğu çıkarımı da yapılabilir. Lakin tüm bilgilerin yanında,

καὶ πολλοὺς ἐπαναιρούμενος πεντήκοντα μὲν τάλαντοις ἐστεφάνωσε Τιμόθεον, ἑβδομήκοντα δὲ τάλαντοις Δημήτριον τὸν βασιλέα, καὶ χωρὶς τούτων ἑξακόσια τάλαντα ... Προσεπαγγελάμενος καὶ τὰ λοιπὰ τετρακόσια δῶσειν ἐν ἐτέρῳ καιρῷ. Ὁρῶν δὲ τοὺς Καππάδοκας ἀλλοτρίως διακειμένους ἐνήρξατο πάντας ἀργυρολογεῖν καὶ τὰς οὐσίας τῶν ἐπιφανεστάτων εἰς τὸ βασιλικὸν ἀναλαμβάνειν. Ἄθροίσας δὲ χρημάτων πλῆθος τετρακόσια τάλαντα παρέθετο Πριηνεῦσι πρὸς τὰ τῆς τύχης παράλογα. Ἄπερ ὕστερον ἀπέδωκαν. "Orophernes kardeşi Ariarathes'i iktidardan indirdikten sonra, akliselim bir şekilde her bir şeyi yönetmekten ve halk nezdinde itibarına yönelik hayırsevlikleriyle ve insan sevgisiyle anılmaktan daha da uzaklaştı, öte yandan zorla haraç toplayarak birçok kişiyi soyup soğana çevirerek 50 talanta'yı Timoteos'a bahsetti, 70 talanta'yı ise Demetrios'un krallığına; bunların dışında ise 600 talanta taahhüdünde bulunarak geriye kalan 400 talanta'yı başka bir fırsatta verdi. Kappadokialıların takındığı kötü tutumunu göz önünde bulundurarak hepsinden para toplamaya ve en meşhur kişilerden mal varlıklarını krallık kasasına kazandırmaya başladı. Yüksek meblağlar topladıktan sonra talihin alışlagelmemiş durumuna karşı 400 talanta'yı Prienelilere emanet olarak bıraktı. Sonrasında (Prieneliler) bunları geri verdiler".

³⁰ Diod. XXXI. 31, 34.

³¹ Orophernes'e ait olduğu düşünülen mektupta, Priene'ye 3000 *Aleksandria drahkması* değerinde bir heykel bahşildiğini görmekteyiz: *I.Priene* 25, 308; *SEG I*, 438. Yüklü bir paraya sahip olan Orophernes muhtemelen tapınaktaki Athena Polias heykelini diktirmişti. Buna ek olarak 1870 yılında Athena Polias Tapınağı'ndaki heykel büstünün altında Orophernes'e ait 6 adet sikke ele geçmiştir (Simonetta 1961, 25).

³² Παραθήκη teriminin bankacılık işlemiyle ilgili olup olmadığı net değildir. Helencede banka mevduatları için en yaygın παρακαταθήκη terimi kullanılmakla birlikte, nadir olarak παραθήκη ve θέμα terimleri de kullanılmaktaydı. Παρακαταθήκη'nin Hellen dünyasında normal bir mevduat terimi olarak kullanıldığı düşünüldükten παραθήκη ise Hellenistik ve Roma dönemlerinde yaygın bir terim olarak belirlemekteydi: Laum 1924, 68-82; Hellebrand 1949, 1186; Talamanca 1990, 551; Spina 2015, 244-245. Emanet mevduat olarak kabul edilen παραθήκη kamuya ait ve özel bankalardan ziyade tapınak bankalarına bırakıldığı için emanet hesabın güvenliği ve teminatı düşük faiz oranında belirlenmekteydi. Daha detaylı bilgi için bk. Ruiz 1928, 58; Hellebrand 1946, 1195; Bogaert 1968, 254.

³³ Kırık olan kısımdaki fiil ise Welles tarafından παρακατέθετο (παρακατατίθεμαι) Blümel ve Merkelbach tarafından ise παρέθετο (παρατίθημι) olarak tamamlanmıştır: *OGIS* 351b; *I.Priene* 39b. Welles ise mevduat yatırma işlemi παρακατέθετο olarak tamamlasa da tapınak bankalarına yatırılan mevduatlar için παρακατατίθεμαι değil Diodoros'un kullandığı gibi παρατίθημι fiilini kullanmak daha doğrudur. Bu sebeple kırık olan kısmın III. singular aoristium formda παρέθετο olarak tamamlanması uygun görünmektedir: Welles 1974, 255-259.

Polybios olaylara dair son cümlesinde Prienelilerin umutla aldıkları bu meblağı kullanamadan Orophernes'e geri ödediklerini belirtmektedir. Bilhassa bu emanet paradan fayda sağlamayı umut etmesine rağmen kent bir taraftan da V. Ariarathes'in baskısına maruz kalmıştı³⁴.

Tahtta hak iddia eden iki prensin iç ve dış politikalarına yönelik bu bilgiler çerçevesinde, krallık tahtından kovulan V. Ariarathes bir süre kuzeni Pergamon kralı II. Attalos'un yanına sığındıktan sonra onun desteğiyle hakkını *senatus*'ta aramak için Roma'ya geldiğinde, Demetrios ve Orophernes de *senatus*'a gönderdikleri elçiler vasıtasıyla karşı hamlede bulunmuştu³⁵. İki prensin siyasi ihtilafına yönelik çözüm ise bilhassa Roma tarafından sağlanmaya çalışılmıştır. Appianos'a göre Romalıların da çıkarları doğrultusunda iki kardeşin krallığı birlikte idare etmesi uygun bir çözümdü³⁶. Bu doğrultuda Kappadokia Krallığı'nın bölünmesini engellemek adına, V. Ariarathes ve Orophernes'in dahil olacağı ikili bir yönetim olan "diarşi" (δύο βασιλείς) amaçlanmaktaydı. Bu hamlenin ise iki farklı amaç taşıdığı düşünülmektedir. İlki, iki prensin de iktidar ortağı olarak kral II. Attalos ve kral Demetrios'un etkisinden bağımsız; Roma tarafından desteklenmekten tatmin olacakları siyasi bir zemin yaratmaktı. Diğeri ise iki presten birini koruyan Roma'daki *senatores*'in iki kral üzerinden kazançlı bir politika izleyebilecek olmalarıydı. Nihayetinde prenslerin müşterek yönetimi Kappadokia'nın uyum içinde olmasını sağlayabilirdi³⁷. Kappadokia'da uygulanmaya çalışılan diarşi yönetimi ise Romalıların ne özgürlük sevdalarından ne de monarşi karşıtı görüşlerinden kaynaklanmaktaydı. Bilhassa L. B. Pastor'un belirttiği üzere bu tercih onların bu yönetim tarzını politik olarak doğru bulmaları ile bağlantılıydı³⁸.

Antik kaynak verileri her ne kadar V. Ariarathes'in Orophernes'e nazaran Roma nezdinde daha imtiyazlı bir konumda olduğunu gösterse de Roma siyasetindeki hizip açısından durum dengeli sayılmaktaydı. E. Badian'ın Polybios'un pasajlarından yaptığı çıkarım doğrultusunda; zamanında Roma'da *persona non grata* (istenmeyen kişi) olarak rehin tutulan Demetrios, ünlü Scipiones ve Aemilii aileleri sayesinde krallık tahtına oturmak için Roma'dan kaçabilmişti³⁹. Buradan yola çıkıp Roma siyasetinde Demetrios'un destekçileri olduğunu kabul edersek Orophernes'in de büyük bir destek gördüğünü kabul etmek makul bir önerme olacaktır.

Mevcut belgeler doğrultusunda iki taraf arasında iç savaş yaşandığı; özellikle bu süreçte Priene'nin önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Daha önceden belirttiğimiz üzere Orophernes'in Priene ile olan mali ilişkisi V. Ariarathes'in kente yönelik yapacağı hamleleri de etkilemişti. Polybios'un anlattıklarına göre V. Ariarathes, Orophernes'i krallıktan kovduktan sonra onun Priene kentine teslim ettiği 400 *talanta* meblağı krallığa ait olduğu gerekçesiyle geri talep etmişti. Priene kenti ise

³⁴ Pol. XXXIII. 6: Πριηνεῖς μὲν μεγάλας ἔχοντες ἐλπίδας ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν χρημάτων τοῖς ἐναντίοις ἐνεκύρησαν: τῷ μὲν γὰρ Ὀροφέρνηι τὴν παραθήκην ἀπέδωκαν, ὑπὸ δὲ τοῦ βασιλέως Ἀριαράθου ἰκαναῖς τισὶ βλάβαις περιέπεσον ἀδικῶς διὰ τὴν παραθήκην. "Prieneliler büyük beklentiler içinde yüklü meblağa sahip olmalarına rağmen elverişsiz koşullarla karşı karşıya kaldılar, zira bir taraftan Orophernes'e mevduatı geri ödediler, öte taraftan da kral Ariarathes tarafından mevduat yüzünden haksız şekilde (mevduatın) eşdeğeri ölçüsünde bazı zararlara maruz bırakıldılar".

³⁵ Pol. XXXII. 10.

³⁶ App. Syr. 47: καὶ Ῥωμαῖοις ἐδόκει μὲν, ὡς ἀδελφούς, Ἀριαράθην καὶ Ὀλοφέρνην βασιλεύειν ὁμοῦ. "Romalıları için kardeş olarak Ariarathes ve Orophernes'in krallığı birlikte idare etmeleri uygundu".

³⁷ Pastor 2008, 48.

³⁸ Pastor 2008, 55.

³⁹ Badian 1958, 108.

Orophernes yaşadığı sürece bu parayı herhangi bir kimseye vermeyeceğine dair net bir tavır sergilemişti. Polybios'un da etik açıdan doğru bulduğu bu tavır, birçok kesim nezdinde de haklı görülerek V. Ariarathes'in bu tutumu kanunsuzluk olarak görülmüştü⁴⁰. Bu olaylar akabinde V. Ariarathes'in müttefiki Pergamon kralı II. Attalos, Priene ile olan şahsi ihtilafını da kullanarak onu kente savaş açmaya teşvik etmişti. Kuşatma sonucunda kentteki birçok insan ve yük hayvanı katledilmiş ve birçok yapı harap olmuştu⁴¹. Polybios'un aktardıklarına ek olarak daha önce bahsettiğimiz *senatus consultum*'da bizzat V. Ariarathes'in kenti kuşattığı, birçok kişinin mallarını yağmaladığı ve hem şahsi hem kamu kölelerini ele geçirdiği belirtilmektedir. Tüm bu gelişmelere rağmen Roma para konusunda Orophernes'i haklı bularak uzlaşma sağlamıştır⁴². Roma'nın, aleyhindeki bu kararına rağmen V. Ariarathes'in riayet göstermesi sadece pragmatist bir tutum aldığının değil aynı zamanda ölene kadar sadık bir *philoromaioi* (Roma sever) olacağının göstergesiydi.

159 yılı sonrası ise iktidar ortağı Orophernes tasfiye edilerek Syria'ya sürgün gitmiş ve Romalıların uygulamak istediği alternatif yönetim istikrarlı olamamıştı. Peki temelde bir monarşi olan Kappadokia Krallığı'nda diarşi (δύο βασιλείς)⁴³ yönetimi neden başarısız olmuştu? Bu soruyu ise Kappadokia'daki iktidar, kültürel yapı ve sosyo-politik dinamiklerle açıklamak temel amaç olacaktır. Romalıların Kappadokia'da gerçekleşmesini tahayyül ettikleri idare biçimi; *senatus*'ta iki *consul*'ün yürütmede olduğu *res publica*'yı akla getirirse de bu yönetim daha çok Sparta'da iki kralın birlikte idare ettiği "ἀρχαγέται" a yakındı. Çünkü Roma Cumhuriyet sisteminde *consul*'ler senatörler tarafından oy birliği ile yıllık olarak göreve seçilirlerdi. Diarşi, Roma'nın Augustus döneminde Latin koloni kentlerinde uyguladığı *duumviratus* makamından da uzak bir yönetimdi. Çünkü *duumviratus* makamı da Roma'nın diğer *ius Italicum* statüsündeki *colonia/municipium* kentleri gibi belli bir tüzüğe bağlı olarak (bk. *Lex Coloniae Genetivae Iuliae*) birer yıllık atama sistemiyle; idari, adli, mali, askeri, dini faaliyetlerinin yanında imar ve bayındırlık alanları gibi yükümlülükleri de kapsayan bir memuriyetti⁴⁴.

⁴⁰ Pol. XXXIII. 1-9: ὅτι κατὰ τοὺς καιροὺς τούτους καὶ Πριηνεῖς ἐνέπεσον παραλόγῳ συμφορᾷ. [2] δεξάμενοι γὰρ παρ' Ὀροφέρνηους, ὅτ' ἐκράτησε τῆς ἀρχῆς, ἐν παραθήκῃ τετρακόσια τάλαντα ἀπητοῦντο κατὰ τοὺς ἐξῆς χρόνους ὑπ' Ἀριαράθου [3], ὅτε μετέλαβε τὴν ἀρχήν. οἱ μὲν οὖν Πριηνεῖς, ὡς ἔμοι δοκεῖν, ὀρθῶς ἴσταντο, φάσκοντες μηδεὶ προήσεσθαι τὰ χρήματα ζώντος Ὀροφέρνηους πλὴν αὐτῷ τῷ παραθεμένῳ: [4] ὁ δ' Ἀριαράθης πολλοῖς ἐδόκει παραπίπτειν τοῦ καθήκοντος, ἀπαιτῶν τὴν ἀλλοτρίαν παραθήκην. [5] οὐ μὴν ἄλλ' ἕως μὲν τούτου τάχ' ἂν τις ἔχοι συγγνώμην αὐτῷ καταπειράζοντι τῷ δοκεῖν τῆς ἐκείνου βασιλείας εἶναι τὰ χρήματα: "Bu kaçınılmaz durumdan dolayı Prieneliler beklenmedik koşullarla karşı karşıya kaldılar. Zira iktidarı aldığı sırada Orophernes'ten 400 talanta emanet mevduatı kabul ettikleri için sonraki süreçlerde iktidarı ele geçiren Ariarathes tarafından geri ödenmesi talep edildi. Prieneliler bu sebeple fikrimce uygun bir şekilde tavır aldılar, Orophernes hayatta olduğu için parayı, onu teslim eden şahıs haricinde kimseye göndermeyeceklerini bildirdiler: Ariarathes ise başkasına ait emanet mevduatı geri talep etmesi sebebiyle birçok kişiye doğru yoldan sapsmış gözüküyordu. Kendileri ise tam tersi şimdiye kadar muhtemelen ödeneğin sahibi kimse, paranın o kralın kendisine ait olduğu kanısındaydılar".

⁴¹ Pol. XXXIII. 1-9.

⁴² I.Priene 39b; OGIS 351b.

⁴³ "Diarşi" olarak adlandırdığımız kavram Hellen edebi ve epigrafik kaynaklarında bir siyasi rejim olarak tanımlanmamakta ve Liddell Scott-Jones Greek-English Lexicon'da yer almamaktadır. Kavram monarkhia'nın karşılığı olarak διαρχία şeklinde Hristiyan yazarlar tarafından kullanılmış (Kırş. Lampe 1961, s.v. διαρχία) ve günümüze intikal etmiştir. Bu sebeple "iki kralın" yürütmede olduğu Kappadokia diarşi yönetimini tanımlarken "δύο βασιλείς" kavramını vurgulamak doğru görünmektedir.

⁴⁴ *Duumviratus* makamı ile ilgili daha detaylı bilgi için bk. Takmer & Kaşka 2018, 825-861.

Sparta ise her ne kadar Roma gibi oligarşik cumhuriyet görüntüsü verse de burada kurumlar vasıtasıyla aristokrat sınıfın siyasi etkinliği engellenmişti. Krallar ise seçimle başa gelmeksizin yasama organlarıyla frenlenen “anayasal monarşi” diye tanımlayabileceğimiz bir mekanizmaya tabi idi. Antikitede diarşi yönetiminin işlevselliğini kurumsal açıdan değerlendirebileceğimiz en iyi örnek olduğu için Sparta temel referansımız olacaktır. Diarşi yönetiminin yapısını tartışmadan önce Kappadokia Krallığı’nın nasıl bir idari mekanizmaya sahip olduğunu görebilmek için ise sosyo-politik dinamikleri incelemek faydalı olacaktır.

Edebi kaynaklardan öğrenebildiğimiz kadarıyla bölgesel idarenin mutlak bir şekilde hanedan sınıfının inisiyatifinde olmadığını görmekteyiz. Kappadokia’da bölgesel ve iktidara ilişkin teşkilatlanma dini ve laik otoriteler olan kraliyet hanedanı, yerel aristokrasi ve ruhban sınıfı arasında dağılmaktaydı⁴⁵. Bu hiyerarşik dengede hanedanlık temsili olarak öndeydi⁴⁶. Dini gruplardan rahip ve tapınak şefleri Kappadokia kült merkezlerinden Komana gibi bölgelerde hâkimken, laik otorite olan toprak sahibi soylular ve hanedan sınıfı, krallığın geriye kalan birçok bölgesinde nüfuzunu sürdürmekteydi⁴⁷. Strabon, Romalıların III. Antiokhos’a karşı zafer kazandıktan sonra genelde *amicus et socius* statüsünü sadece krallara bahşederken bu onuru Kappadokia Krallığı’na ve halkına (τῶ ἔθνῳ κοινῆ) bahşettiğinden bahsetmektedir⁴⁸. Şayet bahsi geçen “halk” yerel aristokrasi ise bu onun otoritesinin varlığını kanıtlamaktaydı⁴⁹. Söz konusu yerel aristokrasi, Strabon’a göre idari düzeni Kappadokia’yı on bölgeye (*strategia*) ayırarak belirlemişti. Bu bölgeler; Melitene, Kataonia, Tyanitis, Garsauria, Laviansene, Sargarausene, Saravene, Khammanene, Morimene, Kilikia ve Kilikia Trakheia idi. Her bir bölge toprak sahibi aristokratlar içerisinde belirlenen bir *strategos* tarafından idare edilmekteydi. Ariarathes Hanedanlığı bu sınıf ile uzlaşma içinde idarede yer almaktaydı⁵⁰. Iustinus ise Kappadokia Krallığı’nın iç meselelerine değinirken *populus* (halk) olarak değindiği zümreyi vurgular⁵¹. B. Pastor’a göre *populus* olarak adlandırılan bu imtiyazlı zümre aynı zamanda idari vasfa sahip olarak antlaşmalara imza atmak durumundaydı⁵². Benzer şekilde O. Gabelko’ya göre de Kappadokia aristokratları sadece ciddi kritik durumlardaki hanedanlık krizlerinde ara bulucu görev üstlenmekteydiler⁵³. Her ne kadar yerel aristokrasinin siyasi ve diplomatik ilişkilerde temsil hakkına sahip olduğu yönünde görüş belirtilse de bu durumun sadece kral seçmekten öteye gitmeyeceğini öne sürebiliriz.

Bu bilgiler doğrultusunda Kappadokia Krallığı’nın idaresinde dağınık kuvvetlerden söz edebiliriz. Yerel aristokrasinin kendisine ait bölge dışında, kendi denetiminde bir tebaa ve muhtemelen kalelere ve Polybios’tan öğrendiğimiz kadarıyla kolluk kuvvete sahip olduğunu öngörebiliriz⁵⁴. Pastor ve Michels bu manzara karşısında, Kappadokia kraliyet soyunun istibdat yapısı olmaksızın iktidarı bir grup Pers ve Kappadokia kökenli soylu ile paylaştığını vurgulamaktadırlar⁵⁵. D. Magie ise toprak sahibi

⁴⁵ Magie 1950, 201; Sullivan 1990, 55; Gabelko 2017, 324; Spidel 2019, 120.

⁴⁶ Spidel 2019, 120.

⁴⁷ Magie 1950, 201; Spidel 2019, 120.

⁴⁸ Str. XII. 2. 11.

⁴⁹ Magie 1950, 201; 1096 dn. 6; Pastor 2008, 46; Tozan 2016, 33.

⁵⁰ Str. XII.1. 2.

⁵¹ Iust. 37. 1. 5.

⁵² Pastor 2008, 46.

⁵³ Gabelko 2017, 324.

⁵⁴ Pol. XXIV. 14. 9.

⁵⁵ Pastor 2008, 46; Michels 2017, 44.

soylu sınıfı, konumlarından kaynaklı, ortaçağ feodal Avrupa'sındaki lordlara benzetmektedir⁵⁶. *Polis* tipi örgütlenmeden ziyade, hanedanın ve yerel aristokrasinin ve ruhban sınıfının kentleri askeri bir tür kale-karargâh şekline (*tetrapurgia*) çevirmeleri, bunun yanı sıra köleleriyle birlikte kalelerde yaşamaları, iktisadi olarak köle emek gücüne⁵⁷ dayanmaları sebebiyle bu benzetme makul olmakla birlikte⁵⁸, Avrupa feodal toplum hiyerarşisi ve Hellenistik vasal krallık ve aristokrasi ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda nitelik açısından ayrı bir tartışmanın konusu olmalıdır.

Bu dinamikler ışığında iki önemli unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlardan biri kralların meşruiyetinin toplum ve iktidar blokları arasında kabul görmesi ve bu bloklar arasındaki *consensus* (Ομόνοια) idi. Karakteristik olarak Hellenistik krallıkların güç dengesi kırılğan bir zemindedir. Kralın şahsi liderlik niteliği özellikle savaş durumlarında iktidarını devam ettiren unsurlardandır. Diğer bir önemli etken ise kralın kendi toplumunda adaleti ve barışı çelişkiye yer vermeksizin sosyo-politik açıdan sağlamasıdır⁵⁹. Bahsettiğimiz üzere iki prens arasındaki politik dengesizlik bu noktada başlamaktaydı. Orophernes'in mali açıdan yerel aristokrasiye yönelik uyguladığı talan politikası iki güç bloğu arasındaki güven sorununu yaratmıştı. Muhtemelen uyguladığı katliamlar ve yozlaşmış karakteriyle Kappadokia toplumuna ters düşmesi meşruiyetini sorgulatan sebepleri teşkil etmekteydi. Özellikle dış politikada destek gördüğü Demetrios'a ve bazı Romalılara karşı dengesiz tavrı güvenini sorgulamaktaydı⁶⁰. Bir *Philhellen* karakter olan V. Ariarthes'in ise Hellen ve Kappadokia geleneklerini bir arada yaşatması, kraliyet bürokrasisinde kurduğu sağlam ilişki ve dış politikada izlediği *philoromaios* siyaseti onu bilhassa Roma nezdinde güvenilir kılmaktaydı. Bu çerçevede iki prensin birbirinden farklı politikaları kraliyet siyasetindeki dengeyi imkânsız kılmaktaydı.

Diğer bir noktada ise iktidar blokları arasındaki irtibat ve iş birliği bağlantısının ve Hellen *polis* yapısı bağlamında kentleşmenin ne boyutta olduğu önemliydi. Hellenistik krallıklarda bir özellik olan kraliyet cemiyetinin (*Aula*) Kappadokia Krallığı'ndaki yapısına ve işlevine dair kaynaklar kısıtlıdır. Teoride kral ile halkı arasındaki bağlantı meselesinin ana unsur olmasının yanında, bilhassa antik kaynaklardan görüldüğü üzere; kraliyet *territorium*'u içiresindeki kırılğan dengeye ve diğer taraftan imtiyazlı bireyler ve toplum arasındaki dengeye özen gösterildiğine tanık olabilmekteyiz⁶¹. Bu noktada kentleşme (*polis* statüsüne erişebilme); hanedanlık, aristokrasi ve halk arasındaki iletişim organlarını sağlamaktaydı. *Polis* statüsü olan kentler imparatorlukların ve krallıkların hem başkenti hem de müttefiki olarak konumlanmaktaydı. Krallık-kent ilişkisine dair önemli bir durum ise kentlerin krallıklara hizmet eden birer kamu kuruluşu hâline gelip gelmedikleri tartışmasıydı. Genel olarak Hellenistik krallıkların kent devletleri ile olan ilişkilerine baktığımızda, kentlerin kendi yasaları ve yasama organları tarafından atanan memurlarla idare edilmelerine saygı duyulsa bile kent devletlerinin Arkaik ve Klasik dönemlerdeki gibi bağımsız siyasi ve ekonomik iradesinden bahsetmek zordur⁶². Buna paralel olarak krallar, kent liderlerinin iradelerine karşı dışardan bir vali/satrap atamaya çalışmaktan ziyade, yerel siyasi grupları ya da aristokrat aileleri rakiplerine karşı destekler, oligarşi yönetimini ve

⁵⁶ Magie 1950, 201.

⁵⁷ Kappadokia'daki hanedan, yerel aristokrasi ve tapınak devleti Komana'nın köle emek gücüne dayanmasına dair edebi kaynaklar: Hor. *Epist.* I. 6. 39; Str. XII. 2. 9–II. 6; XII. 3. 34; Pers. *Sat.* 6. 77; Martial. 6. 77; 7. 30; 10. 77; Iuv. 7. 30.

⁵⁸ Str. XII. 2. 9.

⁵⁹ Ceccarelli 2017, 231.

⁶⁰ Günaltay 1987, 266.

⁶¹ Ceccarelli 2017, 231.

⁶² Rostovtself 1936, 232; Jones 1940, 40.

kendi anayasal yapılarını korumaya çalışırdı⁶³.

Benzer *consensus* durumu vasal krallıklarda da gerekli bir özelliktir. Lakin Kappadokia Krallığı'na bağlı kentlerde, yerel aristokrasi ve hanedanlık arasında bu türden bir idari koordinasyonun sağlanabileceği bir zemin olmamasına rağmen Dağlık Kilikia Bölgesi'ndeki Roma'nın önemli bir tampon görevi gören müttefik vasal Tarkondimotai Krallığı buna güzel bir örnek teşkil etmekteydi. Özellikle epigrafik ve nümizmatik belgeler aracılığıyla hanedanlık, saray cemiyeti mensupları ve saray çevresinde oluşan eşraf sınıfı ve krallığa bağlı Hierapolis ve Anazarbos gibi *polis* statüsündeki kentler arasında nizamlı bir idari, dini, iktisadi *consensus* kurulduğu öğrenilmektedir. Bu *consensus* hanedan üyeleri ve kentin bazı eşraf çevreleri arasında hem dostluk hem ailevi bağlara zemin hazırlamıştı. Özellikle hanedanlığa yakın olan eşraf tabakadan şahısların Hierapolis ve Anazarbos'ta önemli memuriyetler üstlenerek krallık ile kendi kentleri arasında politik ve kültürel olarak Greko-Romen entegrasyonu açısından işlevsel bir köprü görevi gördükleri ifade edilebilir⁶⁴.

Kappadokia Krallığı'na jeopolitik açıdan benzer başka bir örnek vermek gerekirse Roma'nın başka vasal müttefik Galatia Krallığı öne sürülebilir. Küçük Asya'ya göçtüklerinde; *Trokmi*, *Tolistobogii* ve *Tektosages* olmak üzere üç kabileye ayrılan Galatlar, *tetrarkhia* olarak adlandırdıkları aristokratik bir şeflik yönetimine tabi olmalarına rağmen⁶⁵ birinci yüzyılın ortalarında şefler ve toplum olarak Hellenleşmişlerdi⁶⁶. Karadeniz (Pontos) kralı VI. Mithradates tarafından büyük darbe yiyen *tetrarkhia* sistemi⁶⁷ coğrafi ve idari zorunluluklar yüzünden ve *status quo*'nun sağlanabilmesi amacıyla Roma tarafından kaçınılmaz olarak parsellenmiş bir Hellenistik vasal krallığa dönüştürülmüştü⁶⁸. Fakat niteliksel anlamda yine Kappadokia'dan farklılaşmaktaydı. MÖ 67 yılından itibaren Küçük Asya'da görev alan Gnaeus Pompeius Magnus'un idari düzenlemeleri sırasında Galat *tetrarkhes*'lerinin krallıkları Roma *senatus*'unda yapılan oylamayla kabul edilmişti. Böylece MÖ 59/58 yıllarında Deiotaros ile Brogitaros'un krallıkları resmen onaylanmıştı⁶⁹. Pompeius tarafından bölgenin büyük

⁶³ Strootman 2011, 144.

⁶⁴ Tarkondimotai Krallığı'nın kentlerle ve yerel aristokrasi ile ilişkisi hakkında daha detaylı bilgi için bk. Sayar 1999, 373-380; Wright 2008, 115-125; 2009, 73-81; 2012, 69-88; Andrade 2011, 123-132.

⁶⁵ *Tetrarkhia* (τετραρχία) sistemi temelinde gevşek bir federatif yapı olan aristokratik şefliğe dayanmaktaydı: Mitchell 1993, 15; Sartre 1993, 41. Strabon'a (XII. 5. 1) göre aynı dili konuşan bu göçebe kabileler, *tetrarkhia* olarak adlandırdıkları dört kısma ayrılırdı. Yürütme düzeni *tetrarkhes* tarafından atanan yargıç ve komutanlar tarafından gerçekleştirilirdi. On iki *tetrarkhes* meclisinde ise üç yüz üye mevcut olup *drynemeton* olarak adlandırdıkları yerde toplanırlardı. Bu meclis sadece cinayetlere hüküm verir, ceza hükümleri ise yargıçlar ve *tetrarkhes* tarafından gerçekleştirilirdi.

⁶⁶ Mitchell 1993, 35; Arslan 2000, 154.

⁶⁷ MÖ 86/85 yılında Karadeniz (Pontos) Kralı VI. Mithradates, Galat şeflerini Pergamon'daki şölene davet etmiştir. Şölende pusuya düşürülen şeflerden üç tanesi dışında hepsi katledilmişlerdir. VI. Mithradates'in Galat liderlerine karşı yapmış olduğu bu suikast girişimi Galatların idari biçimi olan *tetrarkhia*'nın temelden sarsıp dağılmasına ve idari örgütlenmenin değişmesine sebep olmuştur: Plut. *mor.* III.23.258-259a-d; App. *Mithr.* 46; 58; detaylı bilgi için bk. Mitchell 1993, 29; Arslan 2000, 196-198.

⁶⁸ Arslan 2000, 197.

⁶⁹ Cic. *Phil.* XI. 31; Att. V. XVII. 3: "Cicerones nostros Deiotarus filius, qui rex ab senatu appellatus est"; Detaylı bilgi için bk. Mitchell 1993, 33; Magie 1950, 1237; Arslan 2000, 198; Atina'da kral unvanlı onurlandırma yazıtı, IG II²; 3429: ὁ δῆμος | Δηϊόταρον Σινόριγος | Γαλ[ατ]ῶν Τολις[τ]οβωγιῶν | β[ασιλέα].

kısmını kontrol eden *Tolistobogii*'nin *tetrarkhes*'i Deiotaros'a toprak bağışlarının yanında⁷⁰, *Trokmi*'nin *tetrarkhes*'i Brogitaros'a ise benzer şekilde Publius Clodius Pulcher tarafından Pessinus'un Kybele baş rahipliği bahşedilmişti⁷¹.

Galatia Krallığı, Kappadokia Krallığı'ndan farklı bir bölgesel idareydi. *Trokmi tetrarkhes*'i Brogitaros; Tavion merkezli bölgeyi kontrol ederken Deiotaros ise *Tolistobogii*'nin yerleşik olduğu Pessinus, Peion ve Bloucion'a hâkimdi⁷². Bu çerçevede farklı yöneticilerin olduğu parsellenmiş bir krallık izlenimi vermektedir. Buna ek olarak Roma egemenliğinde tepeden krallık rejimi indirilmesine rağmen bu rejim, daha önce de Galat şeflerinin idarede yer aldığı *tetrarkhia* sisteminin şekil değiştirmiş hâliydi. Temeli sağlam olan bu Hellenistik vasal krallıkta tek ihtilaf Deiotaros ve Brogitaros arasındaki Pessinus'taki Kybele rahipliği olmuştu⁷³. Bilhassa *tetrarkhes* soyundan gelen sonraki kuşaklar, krallık İmparator Augustus tarafından eyalete dönüştürüldükten sonra da Ankyra, Pessinus ve Tavion'daki yönetici eliti oluşturmaktaydı⁷⁴.

Bu iki örnek ve Hellenistik krallıklar tarafından kontrol edilen bölgenin genişliği göz önünde bulundurulduğunda, kralların kentlerle doğrudan temas kurması krallık nüfuz alanının küçük bir kısmıyla sınırlı kalmaktaydı. Bu sebeple kralın kamusal alan olan *agora*, meclis ve kutsal alan dahil olmak üzere doğrudan siyasi görünürlüğü önem arz etmekteydi⁷⁵. Tarkondimotai ve Galatia kralları, krallığa bağlı kentler ve aristokrasisi Hellenleşmiş ve Roma taraftarlığında net bir şekilde mutabık konumdaydı. Lakin Kappadokia hanedanı dışında kalan güçlerden Persleşmiş yerel aristokrasi ve Komana tapınak devletine mensup ruhban sınıfı ve halk arasında net bir siyasi mutabakat yoktu. Bilhassa Cicero Cilicia Eyalet valiliği sırasında Cato'ya yazdığı mektupta rahiplerin silahlanarak kraliyete darbe yapabileme ihtimalinden bahsetmektedir⁷⁶. Buna ilaveten Strabon'a göre bölge halkı olan Katanialılar krala bağlı olmalarına rağmen, çoğunlukla rahibe itimat etmekteydiler⁷⁷. Her ne kadar IV. Ariarathes'ten itibaren Kappadokia kralları Perslerle yakın temas kurmaksızın Roma'nın emperyal çıkarları doğrultusunda hareket etse de özellikle yerel aristokrasisi içinde Pers kökenlerinden dolayı

⁷⁰ Str. XII. 5. 2. Bölgelere ilişkin daha detaylı bilgi için Magie 1950, 1237 n. 4 1; Mitchell 1993, 33; Arslan 2000, 197.

⁷¹ Brogitaros'un *tetrarkhes* unvanlı yazıtları için bk. OGIS 349; *I.Didyma*, 475; *I.Kyme*, 15. Tavion'da darp edilen kral lejantı sikkesi için *BMC Galatia XVII*: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΡΟΓΙΤΑΡΟΥ ΦΙΛΟΠΩΜΑΙΟΥ. Kral unvanı için bk. *Cic. har. resp.* 28-29.

⁷² Str. XII. 1-2.

⁷³ Cic. *ad Q. fr.*; *har. resp.* 28; *Bell. Alex.* 67. I; olaylara ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 1236; Mitchell 1993, 34; Arslan 2000, 220.

⁷⁴ *Tetrarkhes* soyundan gelen Galat aristokrasisine yönelik detaylı bilgi için bk. Mitchell & French 2012, 25-35.

⁷⁵ Ceccarelli 2017, 232.

⁷⁶ Cic. *Fam.* XV. 4. 6: *cumque magnum bellum in Cappadocia concitaretur si sacerdos armis se, quod facturus putabatur, defenderet, adulescens et equitatu et peditatu et pecunia paratus et toto iis qui novari aliquid volebant, perfecti ut e regno ille discederet rexque sine tumultu ac sine armis omni auctoritate aulae communita regnum cum dignitate obtineret*. "Şayet hem süvari ve piyade birlikleriyle hem de parayla donanmış genç rahip; darbe yapmak isteyenler için kendini silahlarla savunsaydı, ki bunu yapacağı düşünülüyordu, Kappadokia'da büyük bir savaş patlak verebileceğinden, rahibin krallıktan uzaklaşmasını ve kralın ayaklanma ve silah olmaksızın tüm kraliyet yetkisini güçlendirerek krallığı itibarı elinde tutmasını sağladım".

⁷⁷ Str. XXII. 2. 3.

Pontos ve Armenia yanlısı hizipler çıkabiliyordu⁷⁸.

Şayet Kappadokia Krallığı'ndaki bu sosyo-politik dinamikleri ve çift krallı diarşi yönetimini kurumsal anlamda farklı coğrafya ve siyasi konjonktürde olan Sparta Devleti'nin işleyişiyle karşılaştırsak birçok yönden Kappadokia Krallığı'nda bu sistemin kaçınılmaz olarak işlevsiz olduğunu ileri sürebiliriz. Sparta Devleti'ndeki diarşi yönetiminin dinamiği hem efsanevi hem de sağlam temele dayanan bir kurumsallık barındırmaktaydı. Tanrısal ve efsanevi anlatılara dayandırılan Sparta diarşisinin toplum nezdinde yasal bir zeminde meşruiyet kazanıp kazanmadığı tartışılan bir konudur. Antik kaynakların yorumlanması ışığında ise kralların, toplumsal aktörlerle birlikte bireylerin sosyal açıdan zaafalarını kullanarak ve otoritelerini kesin bir efsanevi anlatıya bağlayarak Sparta'da siyasi iktidarı elinde tuttukları ve böylelikle kent devletini yapısal olarak yasal zemine oturttukları anlaşılmaktadır⁷⁹.

Sparta'daki iktidar Agiadlar ve Eurypontidler adında iki hanedan arasında paylaşılmıştı. Herodotos'a göre bu iki hanedanın üyeleri Herakles ve Hyllos'un soyundan gelen kurucu baba figürü Aristodemos ve eşi Argeia'nın ikizleriydi⁸⁰. Aristodemos'un hastalanıp ölmesinden sonra Lakedaimonlular yasaları gereğince ikizlerden büyüğünü kral yapmak için toplanmışlardı lakin ikizlerin fiziksel özelliklerinin birbirine benzemesinden dolayı kral seçimini gerçekleştirememişlerdi. Seçim yapamayan Lakedaimonlular anneye başvurmuş ama anneleri maalesef ayırım yapamayacağı cevabını vermişti. Hangisinin daha büyük olduğunu bilmesine rağmen ikisinin birden kral olmasını istediği için böyle bir tutum almıştı. Lakedaimonlular işin içinden çıkamadılar ve bu kargaşalık içinde danışmak üzere Delphoi'a kehanet için başvurular. Pythia, ikisinin de krallıkta söz sahibi olmasını ancak büyüğünün daha saygın konumda olmasını buyurmuştu⁸¹.

Kappadokia'nın ise Syriyalı, Assyriyalı, Leukosyriyalı ve Arami gibi iç içe geçen kimliği ve hanedan sınıfının kendini dayandırdığı yarı mitsel anlatı birbirinden farklılaşmaktaydı⁸². Kappadokia isminin kökeni Eski Persçe, Elamca ve Akadça dilindeki *Behistun* yazıtında "güzel atlar ülkesi" Katpatuka olarak geçmekle birlikte⁸³ Hellen yazarlar tarafından ise mitsel anlatıya da dayandırılmaktadır. Flavius Arrianos'a göre Kappadokia'nın ismi⁸⁴, Nineve şehrinin mitolojik kurucusu Semiramis'in oğlu Asur kralı Ninus'un *Kappadoka* adındaki oğlundan gelmektedir⁸⁵. Flavius Iosephos ise Mazaka kentini ör-

⁷⁸ Sullivan 1980, 138-140.

⁷⁹ Hatzopoulos 1970, 476; Miller 1998, 1-2; de Assumpção 2011, 2390.

⁸⁰ Herakles ve Hyllos'a yönelik efsanevi içerikli metinlerin yorumlanması için: Brandão 2000, 542-543, 564-565; Kennell 2010, 20-22.

⁸¹ Hdt. VI. 52.

⁸² Syria ve Assyria isim kökenlerine ilişkin bk. Rollinger 2006, 283-287. Herodotos'a (I. 72; VII. 72) göre Kappadokialılar, Hellenler tarafından Syriyalı; Syriyalılar ise Persler tarafından Kappadokialılar olarak adlandırılırlardı. Strabon'a (I. 2. 34) göre ise Hellenlerin Syriyalılar diye adlandırdıkları kişiler kendilerini Arammaios (Arami) olarak adlandırırıldı.

⁸³ Baydur 1970, 114.

⁸⁴ Arr. *Bithy. frag.* 51.

⁸⁵ Diodoros'a göre Assyria'nın mitolojik kralı Ninus, Kappadokia dâhil neredeyse tüm Anadolu'yu MÖ 2189 civarı egemenliği altına almıştı (Diod. II. 2-3). Bunla Ksenophon Kyrupaedia adlı eserinde, Kyros'un Babylonia'yı fetretmek üzereyken onları gözetlemeleri için Lydia, Phrygia ve Arabialılar ile Kappadokialıları da görevlendirdiğini ve Babylonialıların bu durumu gülünç karşıladıklarından bahsetmiştir; zira yazara göre Kappadokialılar, Perslerden ziyade daha fazla Babylonialılar ile dosttur: Ksen. *Cyr.* 7. 5. 14.

nek göstererek Iapethos'un altıncı oğlu olan Meskh'i (Mosokh) Kappadokia'nın kurucusu olarak belirtir. Aynı şekilde Kappadokia'da doğmuş ve yetişmiş olan kilise tarihçisi Philostorgios da Kappadokia prensi Mozoka'dan kaynaklı kentin isminin Mazako olduğunu fakat zaman içinde bozularak Mazaka olduğunu belirtmiştir⁸⁶. Pers hâkimiyeti sonrası ise Kappadokia kralları kendilerini MÖ 522 yılında Mag'ı öldüren Otanes'e dolayısıyla soy bakımından kurucu irade olarak Perslere ve Kyros'a kadar dayandırmaktaydılar⁸⁷. Kappadokialıların kökenine yönelik ise yarı mitolojik bir anlatıdan bahsedilir. Polybios'a göre Pers kralının geleneksel av antrenmanı sırasında, kralı parçalamak için aniden yaklaşan bir aslandan kurtaran, adı bilinmeyen Persli bir kişiye ödül olarak Kappadokia Bölgesi bahşedilmiştir⁸⁸. Bu mitsel anlatı bilhassa kralların *paradeisos*'ta aslanlarla yaptığı av egzersizlerinin yeniden dile getirilmesidir. Benzer şekilde Antigonos'un karşı çıkmasına rağmen Kappadokia'yı alan, Ariobarzanes'in oğlu Mithridates de kendisinin Mag'ı öldüren yedi Perslinin birinin soyundan geldiğini söyler⁸⁹. Bu bilgiler ışığında Kappadokia toplumu ve krallığı arasında benzer bir mitsel anlatı oluşmadığını söyleyebiliriz.

Sparta'daki diarşi yönetiminin diğer bir özelliği ise *mythos*'un kurumsal boyut kazanmasıydı. Bu doğrultuda iktidarı paylaşan taraflar dinî yükümlülükleri vardı. Spartalılar krallarına tanrı Zeus Ouranios (Διός Οὐρανίου) ve Zeus Lakedaimon'un (Διός Λακεδαιμόνιος) rahipliğini ifa etme ayrıcalığı tanımışlardı⁹⁰. Krallar kurban törenlerinin ve sunuların düzenlenmesinde bizzat memur niteliği taşımaktaydı. Hem antik hem de çağdaş görüşler ışığında Agidas'ın Sparta'da elde ettiği siyasi konumu sebebiyle Zeus Ouranios'un bir temsilcisi olduğu belirtilmektedir. Eurypontis ise Lakedaimon sınırları içinde Sparta toplumunun denge ve sükûnetini sürdürmesi açısından Zeus Lakedaimon'un bir tezahürüydü⁹¹. Kralların bu temsili sosyo-politik konumları üzerinden şekillenen diarşi yönetiminin⁹², Lakedaimon sınırları içerisinde açık bir şekilde *mythos* aracılığıyla yasal zemine oturduğu görülmektedir⁹³. Luis F. B. de Assumpção ise Sparta diarşisi üzerine, tam tersi bir çözümleme izleyerek *mythos* anlatısıyla teorik çerçevede bağlantı kurmuş ve *mythos*'un kavramsal tanımını kullanarak bir sonuç sunmuştur. Böylelikle Sparta'daki toplumsal aktörlerinin siyasi iktidarını meşru hâle getirmek amacıyla *mythos* anlatısına nasıl başvurduklarını ortaya çıkarmaktadır⁹⁴.

⁸⁶ Phil. Ecc. Hist. 9. 12.

⁸⁷ Hdt. III. 82-84.

⁸⁸ Pol. Frag. 54.

⁸⁹ Diod. XIX. 40. 2.

⁹⁰ Hdt. VI. 56.

⁹¹ Hatzopoulos 1970, 476; Miller 1998, 5; Pomeroy 1999, 150; de Assumpção 2011, 2393.

⁹² Sarah Pomeroy'a göre Sparta Krallığı'nın bu özelliği Hellas'ın karanlık çağ dönemindeki krallıklarına da benzetilmektedir. Sparta'nın ikili yönetim yapısı ise bir kralın askerî seferden sorumlu olduğu, ötekinin ise kentin iç meselelerini denetleyerek denge ve sükûneti tesis etme görevi gördüğü askerî, dinî ve yargı gücünü uygulayan iki özne olarak karakterize edilmektedir. Böylelikle Lakedaimon toplumunun savaş odaklı olmasının yanı sıra iki kral da savaşçı niteliği taşıya bile dinî kurum içinde de ikili olarak yer almaktaydılar. Bu faktörler ise Sparta'nın idari sistemini tanrısallık olgusu ve tanrısallık tasarımı yoluyla kurguladığını kanıtlamaktadır. Pomeroy 1999, 150.

⁹³ de Assumpção 2011, 2393.

⁹⁴ de Assumpção 2011, 2390: Spekülatif olmakla birlikte Eliade, Malkin ve Candido toplumun ideolojik şekillenmesinde *mythos* anlatısını temel olarak öne sürmektedirler. Bu savlar doğrultusunda toplumsal tutumların altında tarihsel bir hakikatin olduğu ileri sürülmektedir. Benzer şekilde Baczkó ve Campos için siyasi yapılanmanın meşru kılınabilmesi için ortak bir tasavvur gerekmektedir. Zira toplumsal sınıflar karşılıklı olarak kendi top-

Bu görüşün tersine, Sparta'nın diarşi yönetimi üzerine çalışan Miller'in, efsanevi temelden önce pratikte nizamlı işleyen bir kurumsallığa sahip olduğu görüşü de mevcuttur. Bu görüşe göre Sparta kralları işleyişte ne tanrısal ne de yapısı gereği monarklardı. Krallar açıkça bir *magistratus* gibi hem siyasi hem de yargısal sorumluluklarını sürdüren ve bunun yanında birer savaş lideri gibi devletin askerî işleyişinden sorumlu kişilerdi⁹⁵. Sparta kralları her ne kadar dinî sorumlulukları yerine getirmekle mükellef rahipler olsalar da hiçbir şekilde tanrının iradesini temsil etmiyorlardı⁹⁶. Bu yorumlar ışığında Sparta Devleti'ndeki diarşi yönetiminin kırılğan olmayan, güçlü ve dengeli bir sosyo-politik zemine oturduğunu belirtebiliriz. Bu sosyo-politik iktidar dinamiği ise Herakles'e kadar dayanan *mythos* ile yasal bir zeminde buluşturularak kurumsal ve tanrısal bir ideoloji kazanmış ve Sparta'nın kültürel hegemonyasını oluşturmuştu⁹⁷.

Diarşinin kurumsallığı ise en önemli unsurdu. Ksenophon'a göre Sparta'nın efsanevi yasa koyucusu Lykourgos'un temelini attığı "anayasal monarşi" sistemi, üç farklı yasama organı ve iki kralın iş birliği ile yürütülmekteydi. Bu organlar *Ephoros* (Denetleme Kurulu), *Gerousia* (Yaşlılar Meclisi) ve *Apella* (Halk Meclisi) olarak üçe ayrılmaktaydı. *Ephoros* makamı Halk Meclisi olan *Apella* tarafından seçilen kişilerden oluşmaktaydı. Krallarla birlikte idarede yer alan *Ephoros* makamındakiler kralları denetleme ve vatandaşların cezai yaptırımlarında yargı yetkisine⁹⁸ sahip olarak yıllık görevi ifa etmek üzere atanırlardı⁹⁹. *Gerousia* Meclisi ise Lykourgos'un bizzat vatandaşların yaşlanana kadar erdemli bir politik yaşam sürdürmeleri için rekabet etmelerini istedikleri bir konseydi. 60 yaşını dolduran vatandaşlardan oluşan *Gerousia* aynı zamanda yüksek cezai yetkiye de sahipti¹⁰⁰. *Apella* ise belli aile gruplarının elinde olan krallık makamı ve aristokratik bir kurum olan *Gerousia*'ya karşı halkın verdiği mücadele sonucunda kurulduğu bilinen bir halk meclisiydi. Üyeleri ise yurttaşlık hakkına sahip hoplit ve atlı olarak savaşa katılan askerlerden oluşmaktaydı.

Bu yapılanmayı örnek aldığımızda, Orophernes ve V. Ariarathes döneminde krallık kentlerdeki danışma (*boule*) ve halk meclisi (*demos*) türünde bir yasama organının varlığına dair tek epigrafik belge Anisa'daki (Kültepe) MÖ II. yüzyılın sonlarına tarihlenen hukuki bir metindir¹⁰¹. Yazıtta kent *demos*, *boule*, *ekklesia* meclisleriyle ve *demourgos*, *politeuma* gibi memuriyetleriyle anayasal bir Hellen

lumunun öz yapısını koruma gayesiyle tesis etmeye ve tasavvur etmeye ihtiyaç duymaktaydı. Toplumsal tasavvur ise kolektif ve bireysel gücün meşru hâle getirme anlamında etkili bir kontrol biçimi olarak öne sürülmektedir: Baczko 1984, 297; Eliade 1991, 06; Malkin 1994, 03; Candido 2007, 56; Campos 2011.

⁹⁵ Miller 1998, 2.

⁹⁶ Miller 1998, 3.

⁹⁷ de Assumpção 2011, 2395.

⁹⁸ İdeal monarşi yönetimine dair kuram geliştiren 13. yüzyılda yaşamış filozof Floransalı Dante, ikili yönetimlerde yargı gücünün gerekliliğini vurgulamıştır Dante'ye göre; birbirine tabi olamayan ikili hükümdarların arasında meydana gelebilecek ihtilaf ve kusurlar için yargı sisteminin devreye girmesi gerekmektedir: Dante I.X.2: *Inter omnes duos principes, quorum alter alteri minime subiectus est, potest esse litigium vel culpa ipsorum vel etiam subditorum—quod de se patet—: ergo inter tales oportet esse iudicium*. "Birbirine karşı oldukça zayıf tabiiyeti olan tüm çift hükümdarlar arasında, ihtilaf ya da suçun bizzat kendilerinin ve hatta altındakilerin olması mümkündür (mesele kendinden açıktır): o halde böyle hükümdarlar arasında hukukun devreye girmesi icap eder".

⁹⁹ Ksen. VIII.3 .

¹⁰⁰ Ksen. X. 1-3.

¹⁰¹ MbBerlin 1880, 646.

polis'i niteliği taşıdığını anlayabilmekteyiz. Fakat krallığın önemli bölgelerindeki yerel aristokrasi ve köylü sınıfı hala Pers kültürü ve dili etkisinde olduğu için başkent Mazaka dâhil Hellenleşmeyi tam olarak benimseyememişti. Anisa dışında *polis* statüsünde örnek gösterilecek kent bulunmamaktadır¹⁰². İlaveten Strabon'a göre başkent Mazaka *polis* şeklinde değil kale ve karargâhlar şeklinde örgütlenen aynı zamanda Sicilyalı hukukçu Kharondas anayasasını benimseyerek yorumlanması için νομοδόν (sözlü yasa tayin eden) seçen bir kent idi¹⁰³. Orophernes - V. Ariarathes sonrası en erken örnek ise Komana'da bulunan bir onurlandırma yazıtıdır. Kral I. Arkhelaos'un onurlandırıldığı yazıtta, onurlandıran özne *demos* olarak göze çarpmaktadır¹⁰⁴. Bu durumda, mevcut veriler ışığında Kappadokia'da ancak kral I. Arkhelaos döneminde (MÖ 36-MS 17) sadece Komana¹⁰⁵ kentinin *polis* statüsüne dâhil olduğunu tespit edebilmekteyiz¹⁰⁶. Bu doğrultuda Kappadokia'da diarşi yönetiminin gerektirdiği şehirleşme ve kurumlardan bahsedilememektedir.

Diarşi'ye dair son önemli unsur ise kuvvetler ayrılığıydı. Sparta krallarının bu organlardan daha kısıtlı yetkiyle sınırlandırıldığı yönünde teoriler tartışma konusu olmaktadır¹⁰⁷. Buna ek olarak kralların yetkilerinin kısıtlanmasında yalnızca devletin organlarının değil ikili yönetimin karakteristik yapısının da etken olduğu belirtilmektedir¹⁰⁸. Bununla birlikte Sparta'nın anayasal mekanizmasının kişisel liderliğin devletteki rolünü bertaraf etmediği fikri daha baskın bir görüş olarak ortaya çıkmaktadır¹⁰⁹. Ksenophon'un aktardıkları doğrultusunda Lykourgos'un kurduğu sistemin temeli kralların tyran ruhuna erişmesini engellemek, vatandaşların ise iktidar olmanın verdiği güç zehirlenmesinden uzak tutulmasını sağlamaktı¹¹⁰. Diarşinin tanrısal yönüne vurgu yapan Platon'a göre de bu sistem tanrının Spartalıların idari sistemi için endişelenmesiyle ilişkiliydi. Bu sebeple ortak atadan gelen kralların ikili yönetimini (δίδυμον ... τὴν τῶν βασιλέων γένεσιν) tesis etmişlerdi. Dünyevi biri olarak tanrısal güçlere sahip olan Lykourgos da Spartalıların idari sistemindeki kızışmaya müdahale etmişti. Yaşlılığın bilgeliğiyle kibrin gücünü bir araya getirerek krallara dair meselelerde 28 yaşlı konsey üyesine eşit oy hakkı tanıdı. Üçüncü kurtarıcı olan Theopompos ise idaredeki devam eden çatlağı gözlemleyince aynı yetkiyi *Ephoroi*'a vererek dengeye bir başka organı dahil etmişti. Özellikle bu kurumlar içinde kurayla atama sistemini getirerek kral, *Gerousia* ve *Ephoros* arasında ölçülü bir denge kurmuş ve geriye kalanların da kurtuluşunun öznesi olmuştu¹¹¹. Sparta'nın diarşi yönetiminin

¹⁰² Sevin 1982, 268-277; White 1984, 40; Spidel 2019, 120.

¹⁰³ Str. XII. 2. 9.

¹⁰⁴ OGIS 358: βασιλέα Ἀρχέλα[ον] φιλόπατριν τὸν κτίστην καὶ σωτήρα ὁ δῆμος.

¹⁰⁵ Diğer bölgelerdeki tapınak devletleri gibi Kappadokia'daki tapınak devletleri de krallar tarafından idare edilen "ulus devlet" gibi, rahipler tarafından idare edilen bir devlet yapısı barındırmaktaydı. Komana ruhban sınıfına yönelik daha detaylı bilgi için bk. Sullivan 1978, 920.

¹⁰⁶ Sullivan 1978, 920.

¹⁰⁷ Cloche 1949, 113-138.

¹⁰⁸ Burry 1967, 121-2.

¹⁰⁹ Thomas 1974, 259.

¹¹⁰ Ksen. XV. 8: αὐταὶ μὲν οὖν αἱ τιμαὶ οἴκοι ζῶντι βασιλεὶ δέδονται, οὐδὲν τι πολὺ ὑπερφέρουσαι τῶν ἰδιωτικῶν: οὐ γὰρ ἐβουλήθη οὔτε τοῖς βασιλεῦσι τυραννικὸν φρόνημα παραστήσαι οὔτε τοῖς πολίταις φθόνον ἐμποῖησαι τῆς δυνάμεως. "Şüphesiz bu makamdaki yetkililer hayatta olan kral tarafından onaylanırlar, aynı zamanda özel şahıslardan hiçbir kimseye üstünlük sağlamazlar: zira ne krallar için tiran zihniyetinden ilham alınması ne de vatandaşlar için iktidarın baştan çıkarılığının türemesi istenirdi".

¹¹¹ Plat. Nom. III. 691d: Ἀθηναῖος: θεὸς εἶναι κηρόμενος ὑμῶν τις, ὃς τὰ μέλλοντα προορῶν, δίδυμον ὑμῖν φυτεύσας

kurumsallığı bakımından karşılaştığımızda Kappadokia Krallığı'nda bu türde elit bir konsey ve de yasama organları oluşmadığı da görülmektedir. Böylelikle dışarıdan dayatılmış ve içselleştirilememiş bir diarşi yönetiminin işlevsizliği yerel aristokrasinin siyaseten vasıfsız niteliği yüzünden yasama, yürütme ve yargı sistemini kuramamasına bağlanabilir. Yerel aristokrasinin siyasi olarak idari inisiyatifi bir türlü ele alamama durumu özellikle MÖ son yüzyılın erken dönemlerinde Kappadokia Krallığı'nın Roma ve Karadeniz (Pontos) Krallığı tarafından siyasi açıdan dış müdahalelere maruz bırakıldığı süreçte daha belirgin bir hâl almıştı.

Kappadokia Krallığı'nın iç dinamikleri, MÖ 88-63 yıllarındaki VI. Mithradates ve Roma arasındaki savaş konjonktüründe Karadeniz (Pontos) Krallığı ve Armenia Krallığı tarafından yapılan müdahalelerle siyasi ve ekonomik anlamda birçok kriz ve hiziş yaşamalarına rağmen Orophernes ve V. Ariarathes'in döneminde bu derece bir dış müdahaleyle karşılaşmamışlardı. VI. Mithradates'in Kappadokia soylu sınıfından Gordios¹¹² aracılığıyla Ariarathes Hanedanı'na oynadığı komplo bu mevcut hizipleri daha da belirginleştirmektedir. Ariarathes Hanedanlığı'nın Kappadokia halkının sosyoekonomik çıkarlarından çok Roma'nın jeopolitik çıkarlarına hizmet etmesi VI. Mithradates tarafından Kappadokia halkına yönelik Roma karşıtı propagandaya sebep olduğu gibi, bu propaganda yerel aristokrazi içindeki Roma muhalifi hizipte de karşılık bulmaktaydı¹¹³. Gaius Marius ve L. Conelius Sulla'nın askerî ve diplomatik baskılarıyla VI. Mithradates'in Kappadokia nüfuzunun kırılmasına rağmen asıl sorun Ariarathes Hanedanlığının tasfiyesi sonrası otorite boşluğu idi. Roma, VI. Mithradates'i rencide etmek için Kappadokia halkına tamamen özgürlük bahsettiğinde, Kappadokia halkı ve aristokrasisi bu özgürlüğü istemeyip kral olmaksızın yaşamayı reddetmişlerdi¹¹⁴. Bu tutum karşısında şaşkınlık yaşayan Romalılar kral seçme inisiyatifini verme-

την τῶν βασιλέων γένεσιν [691ε] ἐκ μονογενοῦς, εἰς τὸ μέτριον μᾶλλον συνέσταιλε. καὶ μετὰ τοῦτο ἔτι φύσις τις ἀνθρωπίνη μεμειγμένη θεία τινὶ δυνάμει, κατιδοῦσα ὑμῶν τὴν ἀρχὴν φλεγμαινοῦσαν ἔτι, μείγνυσιν τὴν [692α] κατὰ γῆρας σῶφρονα δύνανται τῆ κατὰ γένος αὐθάδει ῥώμῃ, τὴν τῶν ὀκτῶ καὶ εἴκοσι γερόντων ἰσόψηφον εἰς τὰ μέγιστα τῆ τῶν βασιλέων ποιήσασα δυνάμει. ὁ δὲ τρίτος σωτήρ ὑμῶν ἔτι σπαργῶσαν καὶ θυμουμένην τὴν ἀρχὴν ὀρῶν, οἷον ψάλιον ἐνέβαλεν αὐτῆ τὴν τῶν ἐφόρων δύνανται, ἐγγὺς τῆς κληρωτῆς ἀγαγῶν δυνάμεως; καὶ κατὰ δὴ τοῦτον τὸν λόγον ἢ βασιλεία παρ' ὑμῶν, ἐξ ὧν ἔδει σύμμεικτος γενομένη καὶ μέτρον ἔχουσα, σωθεῖσα αὐτῆ σωτηρίας τοῖς ἄλλοις γέγονεν [692β] αἰτία. “Atinalı: Sizin için kaygılanan bir tanrı, iyi şeyleri öngördüğü için; tek atadan kralların çift başlı yapısını tesis ederek daha ölçülü bir hale dönüştürdü. Bunun ardından ise tanrısal bir yetkiyle donanan insani varlık (Lykurgos), yönetiminizin kızıştığını göz önünde bulundurduğu için yaşlılığa özgü ölçülü yetkisini soyuna özgü kemikleşmiş güven duygusuyla birleştirerek iyi işler için kralların yetkisiyle 28 yaşlı erkeğin eşit oy hakkını birbirine bağladı. Üçüncü kurtarıcı (Theopompos) ise sizi gözden geçirdiği sırada, yönetimin homurdanışını gözlemlediği için böylesi bir zincire aynı şekilde Epherosların yetkisini dahil etti, yetkinin kura yoluyla atamasına benzeyen bir yapıyı getirerek hemen bu kanuna göre anlatılanlardan müteşekkil bir krallık sizin yararınıza uygun oldu hem de ölçü sahibi ve kurtarıcı oluşuyla bizzat diğerleri için kurtuluş sebebi oldu”.

¹¹² VI. Mithradates önce yeğeni VII. Ariarathes'i, sonraki süreçte de oğlu IX. Ariarathes'i Eusebes Philopator unvanıyla Gordios denetiminde krallığın başına geçirmişti (Iust. XXXVIII.1.10). Bu yönetim uzun sürmemiş ve atanmış kralı tanımayan Karadeniz (Pontos) Krallığı'na muhalif yerel aristokrazi ve halk, VI. Mithradates'in öz yeğeni VII. Ariarathes'i komplo ile öldürmüş, taht için Asya Eyaleti'nde eğitim gören VI. Ariarathes'in ikinci oğlu VIII. Ariarathes'i çağırılmışlardı (Iust. XXXVIII.2). Mithradates'in Gordios üzerinden uyguladığı politikaların detayı için bk. Arslan 2007, 95-108.

¹¹³ Günaltay 1987, 270; Soslu 214, 2019.

¹¹⁴ Iust. XXXVIII. 2. 8: Sed Cappadoces munus libertatis abnuentes negant vivere gentem sine rege posse. Itaque rex illis a senatu Ariobarzanes statuitur. “Lakin Kappadokialılar özgürlük yükümlülüğünü kabul etmeyip soylarının

sine rağmen Kappadokialılar tarafından bir *philomithradates* hizbi olan Gordius'un önerilmesi¹¹⁵ hala net bir siyasi birliğin sağlanamadığının göstergesiydi¹¹⁶. Magie'ye göre bilhassa yerli aristokrasi Hellen *polis*'lerindeki gibi hür bir siyasi iradeyle yönetmeyi ve yönetilmeyi hayal etmekten uzaktı. Zira onlar nezdinde hanedanlığın tasfiye edildiği özyönetim düzeni soyluların ve halkların birbirini boğazladığı anarşi düzenine sebep olacaktı¹¹⁷.

Sonuç

Roma'nın Küçük Asya'daki egemenliğiyle siyasi bağımsızlığını yitiren Kappadokia Krallığı, Roma için jeopolitik olarak tampon bölge ve ileri karakol görevi gören ve Seleukos-Pontos-Roma üçgeninin emperyalist paylaşımında var olmaya çalışan vasal konuma düşmüş bir krallıktı. Bu dış dinamikler çerçevesinde krallıktaki olası bir siyasi krizi önlemek için Roma tarafından Orophernes ile V. Ariarathes'in iki krallı diarşi (δύο βασιλείς) yönetimi önerilmiş olup bu idari yöntem başka iç çelişkileri doğurmuştu. Kappadokia'da diarşi'nin yürütülemezliğini sebebinin iç dinamiklerle açıklamak amacıyla pratikteki en net örnek olarak Sparta'nın temel alınması daha rasyonel bir seçenek olarak belirlemekte ve burada sistemin başarısının altındaki ana unsurlar olarak *polis* yapısında kentleşme, siyasal iktidarın *mythos* ile yasal zemine oturtulması ve kraliyet organlarında kuvvetler dengesinin tesisi ön plana çıkmaktadır. Buna karşın Kappadokia Krallığı ise Hellen tipi kentleşmeden ziyade kale ve karargâhlar şeklinde yerleşen, idari olarak satraplık sistemi (*strategiae*) üzerinden şekillenmiş ve hanedan, yerel aristokrasi, ruhban sınıfı gibi dağınık parsellenmiş feodal türe benzer bir otorite yapısına sahipti. Birbirinden kopuk otorite yapısı ise müşterek siyasi ve kültürel mutabakat kurulmasına engel oluyordu. Kappadokialı yerel aristokrasi ve köylü sınıfı Pers kültürel hegemonyasından kalma idari ve dini bir geleneğe sahipken Seleukos etkisinde Hellenleşen hanedan sınıfının mensupları siyasi olarak Roma'nın çıkarları adına hareket etmekteydi. Bu durum varoluşsal farklılıklar, otoriteler ve toplum arasındaki siyasi ve kültürel mutabakata engel olmuş ve krallık mekanizması içinde yasama, yürütme, yargı organlarının kurulamamasına sebep olmuştu. Bu arka planda, iç ve dış politikada ideolojik ve karakter olarak birbirine zıt V. Ariarathes ve Orophernes'in tepeden inme yönetimi, çelişkileri daha da derinleştirmiş, böylelikle siyasi, idari, kültürel, hukuki mutabakat başarısı gösteremeyen Kappadokia otoritelerinin ontolojik yapısı diarşi rejiminin sürdürülemeyeceğini göstermişti.

kral olmaksızın yaşayabilmesini reddettiler. Böylece Ariobarzanes senatus tarafından onlara kral tayin edildi".

¹¹⁵ Iust. XXXVIII. 2. 8: Sed Cappadoces munus libertatis abnuentes negant vivere gentem sine rege posse. Itaque rex illis a senatu Ariobarzanes statuitur. "Lakin Kappadokialılar özgürlük yükümlülüğünü kabul etmeyip soyluların kral olmaksızın yaşayabilmesini reddettiler. Böylece Ariobarzanes senatus tarafından onlara kral tayin edildi".

¹¹⁶ Str. XII. 2. 11.

¹¹⁷ Magie 1950, 205.

BİBLİYOGRAFYA

- Andrade N. 2011, "Local authority and civic Hellenism: Tarcondimotus, Hierapolis-Castabala and The cult of Perasia". *AnatStud* 61, 123-132.
- Arslan M. 2000, *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*. İstanbul.
- Arslan M. 2007, *Mithradates VI Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı*. İstanbul.
- Baydur N. 1970, *Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*. Kayseri.
- Baczko B. 1984, "Imaginação Social". *Enciclopédia Einaudi. Vol. I: Memória e História. Lisboa: Imprensa Nacional e Casa da Moeda*. Lisboa, 296-331.
- Badian E. 1958, *Foreign Clientelae (264-70 B. C.)*. Oxford.
- BMC Galatia Wroth W. 1899, *Catalogue of the Greek Coins of Galatia, Cappadocia and Syria*. London.
- Bogaert R. 1968, *Banques et banquiers dans les cités grecques*. Leyden.
- Brandão J. D. 2000, *Dicionário Mítico-Etimológico Da Mitologia Grega*. Vol. I. Petrópolis.
- Burry J. B. 1967³, *A History of Greece*. London-New York.
- Campos C. E. da C. 2011, "As Reflexões Sobre O Imaginário Social". *Revista História e-História*.
- Candido M.R. 2007, *Medéia, Mito E Magia: A Imagem Através Do Tempo*. Rio De Janeiro.
- Ceccarelli P. 2017, "Image and Communication in the Seleucid Kingdom: The King, the Court and the Cities". Eds. A. Erskine, L. L. Jones & S. Wallace, *Hellenistic Court: Monarchic Power and Elite Society From Alexander to Cleopatra*. London, 231-242.
- Cloche P. 1949, "Sur le role des rois de Sparte". *Les Eludes Classiques XVII*, 113-138.
- Cook S. A., F. E. Adcock & M. P. Charlesworth 1936, *The Cambridge Ancient History*. Cambridge.
- Cohen M. G. 1995, *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor Hellenistic Culture, and Society*. California.
- de Assumpção L. F. B. 2011, "Instituições de Poder na Esparta Clássica: Diarquia e Narrativa Mítica". V *Congresso Internacional de História*, 2390-2395.
- Gabelko O. 2017, "Bithynia and Cappadocia: Royal Courts and Ruling Society in the Minor Hellenistic Monarchies". Eds. A. Erskine, L. L. Jones & S. Wallace, *Hellenistic Court: Monarchic Power and Elite Society From Alexander to Cleopatra*. London, 319-342.
- Grainger J. D. 1995, "The Campaign of Cn. Manlius Vulso in Asia Minor". *AnatStud* 45, 23-42.
- Eliade M. 1991, *Mito y Realidad*. Barcelona.
- Erkiletlioğlu H. 2019, *Kappadokia Krallığı ve Roma-Bizans Dönemi*. Kayseri.
- Hatzopoulos M, 1970, "Le Culte Dès Dioscures Et La Double Royauté À Sparte". *Annales de l'École pratique des hautes études* 79, 475-476.
- Hellebrand W. 1946, "παρακαταθήκη". *RE XVIII/3*, 1187-1195.
- Jones A. H. M. 1940, *The Greek City From Alexander to Justinian*. New York.
- Kennell N. M. 2010, *Spartans: A New History*. United Kingdom.
- Koyuncu C. 2015, *Yunan ve Roma Döneminde Kappadokia Bölgesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Laum 1924, "Banken". *RE Suppl. IV*, 68-82.
- Magie D. 1950, *Roman Rule in Asia Minor*. New Jersey.
- Malkin I. 1984, *Myth and Territory in the Spartan Mediterranean*. Cambridge.
- MbBerlin Monatsberichte der preussischen (deutschen) Akademie der Wissenschaften*. Berlin.
- McGing B. C. 1986, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of Pontus*. Leiden.
- Michels C. 2009, *Kulturtransfer und monarchischer "Philhellenismus". Bithynien, Pontos und Kappadokien in hellenistischer Zeit*. Göttingen.
- Michels C. 2017, "The Persian Impact on Bithynia, Commagene, Pontus, and Cappadocia". *The History of the Argeads, New Perspectives, Classica et Orientalia* 19, 41-56

- Miller D. A. 1998, "The Spartan Kingship: Some Extended Notes On Complex Duality". *Arethusa* 31/1, 1-17.
- Mitchell S. 1993, *Anatolia: The Celts in Anatolia and the impact of Roman Rule*. Oxford.
- Mitchell S. & French D. 2012, *The Greek and Latin Inscriptions of Ankara (Ancyra) from Augustus to the End of the Third Century AD*. München.
- Palagia O. 2014, "The Three Graces at the Panathenaia". Eds. A. Avramidou & D. Demetriou, *Approaching the Ancient Artifact*. Berlin, 233-242.
- Pastor L. B. 2008, "Cappadocia and Pontus, Client Kingdoms of the Roman Republic from the Peace of Apamea to the Beginning of the Mithridatic Wars (188-89 B.C.)". Ed. A. Coskun, *Freundschaft und Gefolgschaft in den auswärtigen Beziehungen der Römer (2 Jh. v. Chr.-1 Jh. n. Chr.)*. Frankfurt am Main, 45-63.
- Pomeroy S. 1999, *Ancient Greece: A Political Social And Cultural History*. New York.
- Rostovtzeff M. I. 1936, "The Hellenistic World and its Economic Development". *The American Historical Review* 41/2, 231-252.
- Ruiz A. V. 1928, *Lineamenti del sistema contrattuale nel diritto dei papiri*. Milano.
- Sayar H. M. 1999, "Tarkondimotos, seine Dynastie, seine Politik und sein Reich, La Cilicie". Ed. G. Dumézil, *Espaces et Pouvoirs Locaux Table Ronde Internationale*. Istanbul, 373-380.
- Sevin V. 1982, *Anadolu'da Pers Egemenliği* (Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Cilt 2). İstanbul.
- Soslu S. 2017, "Kappadokia Krallığı'nda Siyasi Evlilikler ile Kurulan İttifaklar". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 36/61, 9-29.
- Soslu S. 2019, "Mithridates Savaşları ve Kappadokia Krallığı". Ed. M. Hakman, *Hafıza Kimlik Kültürel Miras*. Galatasaray, 201-240.
- Simonetta B. 1961, "Notes on the Coinage of the Cappadocian Kings". *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society* 1, 9-50.
- Speidel M.A. 2019, "Hellenistik Kappadokia Krallığı/The Hellenistic Kingdom of Cappadocia". Ed. O. Tekin, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu, Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri/Hellenistic and Roman Anatolia, Kings, Emperors, City States*. İstanbul, 118-131.
- Spina A. 2015, "Il negozio della parakataq»kh in un passo di Cervidio Scevola". *LR Legal Roots: The International Journal of Roman Law* 4, 243-271.
- Strootman R. 2011, "Kings and cities in the Hellenistic Age". Eds. O. M. Nijf & R. Alston, *Political Culture in the Greek City After the Classical Age*. Paris, 141-153.
- Sullivan R. D. 1978, "Priesthood of The Eastern Dynastic Aristocracy". Eds. S. Şahin, E. Scwerthem & J. Wagner, *Studeien zur Religion und Kultur Kleinasien*. Band II. Netherland, 914-93.
- Sullivan R. D. 1980, "The Dynasty of Cappadocia". *ANRW II/72*, 1125-1168.
- Takmer B. & Kaşka G. 2018, "Fahri Duumviratus: Colonia Caesarea Antiochensis Örneği". Eds. M Arslan & F. Baz, *Arkeoloji, Tarih ve Epigrafi'nin Arasında: Prof. Dr. A. Vedat Çelgin'in 68. Doğum Günü Onuruna Makaleler*. İstanbul, 825-861.
- Talamanca M. 1990, *Istituzioni di diritto romano*. Milano.
- Tekin O. 2007, *Eski Anadolu ve Trakya (Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar M. Ö. 12-M. S. 4. Yüzyıllararası)*. İstanbul.
- Thomas C. G. 1974, "On the Role of the Spartan Kings". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 23/3, 257-270.
- White S. 1984, *Roman Foreign Policy in the East*. London.
- Welles C. B. 1974, *Royal Correspondence in The Hellenistic Period*. Yale.
- Wright N. L. 2008, "Anazarbos and the Tarkondimotid King of Kilikia". *AnatStud* 58, 115-125.
- Wright N. L. 2009, "Tarkondimotid Responses to Roman Domestic Politics: From Antony to Actium". *AnatStud* 59, 73-81.
- Wright N. L. 2012, "The House of Tarkondimotos: a Late Hellenistic Dynasty between Rome and the East". *AnatStud* 62, 69-88.

- Miller D. A. 1998, "The Spartan Kingship: Some Extended Notes On Complex Duality". *Arethusa* 31/1, 1-17.
- Mitchell S. 1993, *Anatolia: The Celts in Anatolia and the impact of Roman Rule*. Oxford.
- Mitchell S. & French D. 2012, *The Greek and Latin Inscriptions of Ankara (Ancyra) from Augustus to the End of the Third Century AD*. München.
- Palagia O. 2014, "The Three Graces at the Panathenaia". Eds. A. Avramidou & D. Demetriou, *Approaching the Ancient Artifact*. Berlin, 233-242.
- Pastor L. B. 2008, "Cappadocia and Pontus, Client Kingdoms of the Roman Republic from the Peace of Apamea to the Beginning of the Mithridatic Wars (188-89 B.C.)". Ed. A. Coskun, *Freundschaft und Gefolgschaft in den auswärtigen Beziehungen der Römer (2 Jh. v. Chr.-1 Jh. n. Chr.)*. Frankfurt am Main, 45-63.
- Pomeroy S. 1999, *Ancient Greece: A Political Social And Cultural History*. New York.
- Rostovtzeff M. I. 1936, "The Hellenistic World and its Economic Development". *The American Historical Review* 41/2, 231-252.
- Ruiz A. V. 1928, *Lineamenti del sistema contrattuale nel diritto dei papiri*. Milano.
- Sayar H. M. 1999, "Tarkondimotos, seine Dynastie, seine Politik und sein Reich, La Cilicie". Ed. G. Dumézil, *Espaces et Pouvoirs Locaux Table Ronde Internationale*. Istanbul, 373-380.
- Sevin V. 1982, *Anadolu'da Pers Egemenliği* (Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Cilt 2). İstanbul.
- Soslu S. 2017, "Kappadokia Krallığı'nda Siyasi Evlilikler ile Kurulan İttifaklar". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 36/61, 9-29.
- Soslu S. 2019, "Mithridates Savaşları ve Kappadokia Krallığı". Ed. M. Hakman, *Hafıza Kimlik Kültürel Miras*. Galatasaray, 201-240.
- Simonetta B. 1961, "Notes on the Coinage of the Cappadocian Kings". *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society* 1, 9-50.
- Speidel M.A. 2019, "Hellenistik Kappadokia Krallığı/The Hellenistic Kingdom of Cappadocia". Ed. O. Tekin, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu, Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri/Hellenistic and Roman Anatolia, Kings, Emperors, City States*. İstanbul, 118-131.
- Spina A. 2015, "Il negozio della parakataq«kh in un passo di Cervidio Scevola". *LR Legal Roots: The International Journal of Roman Law* 4, 243-271.
- Strootman R. 2011, "Kings and cities in the Hellenistic Age". Eds. O. M. Nijf & R. Alston, *Political Culture in the Greek City After the Classical Age*. Paris, 141-153.
- Sullivan R. D. 1978, "Priesthood of The Eastern Dynastic Aristocracy". Eds. S. Şahin, E. Scwerthem & J. Wagner, *Studeien zur Religion und Kultur Kleinasien*. Band II. Netherland, 914-93.
- Sullivan R. D. 1980, "The Dynasty of Cappadocia". *ANRW II/72*, 1125-1168.
- Takmer B. & Kaşka G. 2018, "Fahri Duumviratus: Colonia Caesarea Antiochensis Örneği". Eds. M Arslan & F. Baz, *Arkeoloji, Tarih ve Epigrafi'nin Arasında: Prof. Dr. A. Vedat Çelgin'in 68. Doğum Günü Onuruna Makaleler*. İstanbul, 825-861.
- Talamanca M. 1990, *Istituzioni di diritto romano*. Milano.
- Tekin O. 2007, *Eski Anadolu ve Trakya (Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar M. Ö. 12-M. S. 4. Yüzyıllararası)*. İstanbul.
- Thomas C. G. 1974, "On the Role of the Spartan Kings". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 23/3, 257-270.
- White S. 1984, *Roman Foreign Policy in the East*. London.
- Welles C. B. 1974, *Royal Correspondence in The Hellenistic Period*. Yale.
- Wright N. L. 2008, "Anazarbos and the Tarkondimotid King of Kilikia". *AnatStud* 58, 115-125.
- Wright N. L. 2009, "Tarkondimotid Responses to Roman Domestic Politics: From Antony to Actium". *AnatStud* 59, 73-81.
- Wright N. L. 2012, "The House of Tarkondimotos: a Late Hellenistic Dynasty between Rome and the East". *AnatStud* 62, 69-88.

Office of *Quaestor Parricidii* During the Regal Period of Ancient Rome

Roma Kralliyet Dönemi'nde Quaestor Parricidii Memuriyeti

Baykal Deniz ATİLLA*

Abstract: The title of *quaestor* is recognized as one of the oldest *magistratus* titles in the history of Rome. It is thought that the office of *quaestor parricidii*, which was probably established during the regal period, emerged as a judicial office as the first form of the office of *quaestor*. This study evaluates the claim that, as a result of Rome's sphere of dominance growing in the Republic period and the need for different state duties arising, the office of *quaestor* was transformed into a civil authority responsible for financial management and supervision, while the office of *quaestor parricidii*, assumed to have been established in the regal period as a judicial body, was replaced by the office of *praetor* formed in 366 B.C.

Keywords: Quaestor • Quaestor Parricidii • Cursus Honorum • Decemvir • Praetor

Öz: *Quaestor*'luk görevi Roma tarihindeki en eski *magistratus*'luk makamlarından biri olarak kabul edilmektedir. Muhtemelen Roma Krallık Dönemi'nde oluşturulan *quaestores parricidii* görevinin, *quaestor*'luğun ilk formu olarak yargısal nitelikli bir görev şeklinde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi'nde Roma'nın hâkimiyet alanının büyümesiyle farklı devlet görevlerine olan ihtiyacın ortaya çıkması sonucunda, *quaestor*'luk makamının mali yönetim ve denetimden sorumlu memuriyete dönüştüğü, Krallık Dönemi'nde oluşturulduğu varsayılan yargısal fonksiyonu haiz *quaestores parricidii* makamının zaman içinde yerini MÖ 366 yılında oluşturulan *praetor*'luk görevine bıraktığı yönündeki görüşler değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Quaestor • Quaestor Parricidii • Cursus Honorum • Decemvir • Praetor

The office of *quaestor* was deemed the first step in a career in the civil service, which the Romans defined as the *cursus honorum*¹. The progression of offices began with army service, followed by the offices of *quaestor*, *praetor*, *consul*, and *ensor*, respectively². The office of *aedile* was also included in this progression, but was not mandatory³. In this sense, the office of *quaestor* as the first civilian step *primus gradus honoris* in the *cursus honorum* was the office at which the struggle for a state career began. Marius, Sulla, Cicero, and Caesar, as well as all consuls who shaped the history and politics of Rome during the Roman Republic period with the exception of some outstanding examples such as Pompeius Magnus, began their careers as a *quaestors*.

From a general point of view, the duties of this office can be understood from its name; the word *quaestor* is derived from the Latin verb *quaero*, which means asking or questioning. In the *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, it is stated that the word *quaestor* is derived from the verb *quaero* and

* PhD Cand., Akdeniz University, Mediterranean Civilizations Research Institute, Department of Ancient Mediterranean Studies, Antalya. 0000-0002-6369-3786 | denizatilla@akdeniz.edu.tr

Article Type: Research | Received Date: 23/03/2023 | Acceptance Date: 04/05/2023 ; Atilla B. D. 2023, "Office of *Quaestor Parricidii* During the Regal Period of Ancient Rome". *Cedrus* XI, 125-134.

¹ The term *cursus honorum* was defined by a law established in 180 B.C. entitled *Lex Villia Annalis* as a course of civil service employment. See also Abbot 1911, 70; Lintott 1999, 130.

² Jones 2013, 88-89; Beard 2018, 136; Martin 2022, 61.

³ Howatson 2013, 205.

that the infinitive form of *quaero* is *quaerere*⁴. Marcus Terentius Varro, in his work on the Latin language titled *De Lingua Latina*, uses the verb *quaerere* in defining the office of *quaestor*. The duties of this office as he describes it are to “seek into’ the public moneys and illegal doings...and pronounce judgements on the matters of investigation”⁵. *Lewis & Short’s Dictionary* states that some *quaestores* were responsible for the financial affairs of the public, while others were involved in criminal cases as delegates or members of commissions⁶.

It is assumed that the office of *quaestor parricidii*, which arose in the regal period, had an area of responsibility involving judicial matters⁷. The word *parricidii* is the genitive form of the word *parricidium*, which means “parricide” or “murder” The title of this office indicates a judicial function in the context of investigating a kind of murder. The legal basis of this office was established by the first written law of Rome⁸. *Decemviri consulari imperio legibus scribundis*, a *decemvir*⁹ formed in 451 B.C., which decided the powers and duties of consuls, was commissioned to prepare the first written law of Rome¹⁰. At the same time, another delegation was sent to Athens to study *The Laws of Solon*, which the Romans considered as a precedent in determining this authority¹¹. The text issued by the *decemvir* delegation after it completed its studies in 449 B.C. was first written on ten bronze plaques to be announced to the public, and then two more plaques were added¹². The issue was first accepted by the *comitia centuriata*¹³, and then it was announced to the public at the *Forum Romanum*. This regulation entitled *Laws of the Twelve Tables* was the first written law that was approved by the people’s assembly and entered into force¹⁴. Cicero and Livy describe the *Laws of the Twelve Tables* as the source of all public and private law¹⁵. However, the text of the tablets was not exactly a legal text, but a set of legal rules¹⁶. It is known that legal interpretation was left to the priests in the early republican period. The interpretation of laws later fell to the jurists.¹⁷ The full contents of the *Laws of the Twelve Tables* has not survived to the present day¹⁸. The texts known today as *Laws of the Twelve Tables* are quite short texts compiled from ancient sources.

According to these ancient sources, the fourth line of the ninth tablet includes the following statement¹⁹:

⁴ Smith 1859, 980.

⁵ Var. *ling.* V. 81.

⁶ Lewis & Short 1879, 1502.

⁷ Taylor 1899, 8; Dementeva 2009, 1.

⁸ Sriram 2004, 27.

⁹ The commission of ten people or the *decemviri legibus scribundis*, “ten men for writing the laws”.

¹⁰ Kuiper 2011, 31.

¹¹ Forsythe 2005, 203; Vigletti 2021, 48-49.

¹² Cornell 1995, 272; Dillon & Garland 2015, 21.

¹³ A people’s assembly of legislative authority that elected high-ranking civil servants and made important decisions such as declaring war. For detailed information, see Howatson 2013, 196.

¹⁴ Coleman Norton 1950, 51; Tahiroğlu & Erdoğan 2014, 46.

¹⁵ Cic. *de Or.* I. 195; Liv. III. 34. 6.

¹⁶ Johnston 1999, 2.

¹⁷ Bunson 2002, 303.

¹⁸ Rives 2002, 272; Howatson 2013, 660.

¹⁹ Bruns 1887, 33; Magdelain 1984, 549.

*Quaestores – qui capitalibus rebus praeessent, – appellabantur quaestores parricidii*²⁰.

Our knowledge of the task of the *quaestores parricidii* is quite limited. They probably in the early Republican era investigated a murder or, in a more limited definition, an act of killing relatives. The task may therefore represent its interests in ensuring that government plays a role in maintaining public order through the suppression of ordinary crime²¹. The public power did not exercise any jurisdiction over homicide until the Twelve Tables. Unless the crime of "homicide" was proven to be a crime against society, it was very difficult to prosecute²².

Reporting on the trial of consul Spurius Cassius Vecellinus, which took place immediately before the period in which *Laws of the Twelve Tables* was prepared, Livius writes of the judicial office of *quaestor*. According to Livius (III. 9), Spurius Cassius Vecellinus²³ (541-485 B.C.), who was elected consul thrice, in 502, 493, and 486 B.C., oversaw two-thirds of the territory belonging to the Hernici on behalf of Rome during his last term as consul²⁴. Following his return to Rome, he prepared an important draft law on granting shares of the occupied lands to plebeians²⁵. However, the draft law was met with a major reaction from the *senatus* members of the period. As a result of an attempt initiated by his opponents to end his political career, Cassius was accused of tyranny by the consuls Quintus Fabius and Servius Cornelius in 485 B.C. In his works, Livius explains of rumors that Cassius was killed by his own father after being flogged in his home according to the *patria potestas* tradition. However, Livius finds another account of the events more plausible: namely, that Cassius was publicly tried by *quaestores* Caeso Fabius and L. Valerius, he was convicted of treason, and his home was ordered to be demolished²⁶.

In addition to Livius, Dionysius of Halicarnassus also wrote about Cassius' battles with the Hernici in 485 B.C. and the developments in Rome after the war. According to Dionysius, Cassius was found guilty of the accusations in the trials led by *quaestores* Caeso Fabius and L. Valerius during the period in which Quintus Fabius and Servius Cornelius were consuls, and he was brought to the top of the cliff overlooking the *Forum Romanum* (the Tarpeian Rock) by the aforementioned *quaestores*, where he was executed by being hurled off the cliff in front of the citizenry²⁷.

Livius offers another report related to *quaestores* involving an accusation in 461 B.C. by *tribunus plebis*²⁸ Marcus Volscius Fictor against Caeso Quinctius, the son of Lucius Quinctius Cincinnatus, who was to be elected *dictator* for the year 458 B.C. According to this account, Marcus Volscius Fictor

²⁰ The *quaestores* – who rule on deadly crimes – are called *quaestores parricidii*.

²¹ Gaughan 2010, 110-112.

²² Ellart 2013, 3285.

²³ Broughton 1951, 8 vdd.; 14-20.

²⁴ Dion. Hal. *ant.* VIII. 68. 1-4; also see Last 1928, 488.

²⁵ Cic. *Rep.* II. 49; Liv. II. 41.

The small peasant and artisan class, excluded from the system of *curia* created by the class of patrician nobles, were considered semi-legal people and referred to as plebeian. See Atlan 2014, 18.

²⁶ Liv. II. 41.

²⁷ Dio. Hal. *ant.* VIII. 77-78.

²⁸ *Tribuni plebis*, or tribunes of the people, were elected officials charged with protecting the rights of the plebeians. For detailed information, see Howatson 2013, 955.

accused Caeso Quinctius, the son of Cincinnatus, of attacking his brother and causing his death, and the public wants to punish Caeso Quinctius. However, with the intervention of prominent families of the patrician class, Caeso Quinctius is merely fined. Volscius Fictor is re-elected as *tribunus plebis* for the year 460 B.C., and *quaestores* A. Cornelius and Q. Servilius, who serve in the same year, attempt to have Volscius tried for perjury because of his accusations against Caeso Quinctius. Other *tribuni plebis* try to prevent Volscius from being tried. Titus Quinctius Capitolinus, who was elected consul thrice and was also a member of the Quinctius family, and Marcus Valerius, who came from an equally important patrician family, were both *quaestores* of this period and would try the case in question. However, Livius states that despite these effective and powerful *quaestores*, the case could not be completed in a sense, as Caeso Quinctius no longer had the opportunity to return to his former position of authority²⁹.

The texts above do not specify that these *quaestores* were *quaestores parricidii*, mentioning only the more general term. However, the contents of the texts reveal that these *quaestores* had the authority to judge consuls and *tribuni plebis*.

In 530 A.D., a collection of laws named *Digesta*, later to be called *Corpus Iuris Civilis*, was prepared under the supervision of Tribonius, who was serving as *quaestor sacri palatii*, which at that time was a sort of ministry of justice, and who was commissioned by the Eastern Roman emperor Iustinianus I. It is known that the 17 officials who served on the board formed to issue the compilation of this body of law evaluated 2000 books and more than 30,000 lines written by classical legal authors³⁰. This compilation of laws states that the office of *quaestor parricidii* was created for conducting interrogations regarding major crimes and that the office was previously defined in *Laws of the Twelve Tables*³¹. An excerpt taken from the *Enchiridion* of Pomponius Sextus, one of the 2000 books reviewed to create the compilation, states that cases of crimes resulting in death could only be brought before the public by *quaestores parricidii*³². This compilation of law also states that the origin of the *quaestores* dates back to ancient times; Romulus and Numa Pompilius had two *quaestores* appointed, not by themselves but by the votes of the people (according to an excerpt from *De potestatibus*, the seventh book of Iunius Gracchanus), and although it is stated that the presence of *quaestores* in the period of Romulus and Numa is doubtful, the presence of *quaestores* during the reign of Tullus Hostilius is said to be certain. Furthermore, according to the statements of ancient sources, Tullus Hostilius was the first ruler to establish the office of a *quaestor* official in state administration³³. Iunius Gracchanus, the author of *De potestatibus*, whose name is mentioned in the compilation via excerpts of the work of the jurist Ulpianus (170-228 A.D.), is thought to have been born in the middle of the second century B.C.³⁴. If the accuracy of this claim is accepted, it can be said that *De potestatibus* is

²⁹ Liv. III. 13. 24-25.

³⁰ Tahiroğlu & Erdoğan 2014, 91.

³¹ Watson 1998, 6.

³² Ruperti 1696, 222.

³³ Mommsen 1870, 30; "Dig. I. 13; Origo quaestoribus creandis antiquissima est et paene ante omnes magistratus. Gracchanus denique Iunius libro septimo de potestatibus etiam ipsum Romulum et Numam Pompilium binos quaestores habuisse, quos ipsi non sua voce sed populi suffragio crearent, refert. Sed sicuti dubium est an Romulo et Numa regnantibus quaestor fuerit, ita Tullo Hostilio rege quaestores fuisse certum est. Et certe crebrior apud veteres opinio est Tullum Hostilium primum in rem publicam induxisse quaestores".

³⁴ Polo & Fernandez 2019, 6.

one of the oldest sources pointing to the emergence of the office of *quaestor*.

It is known that *quaestores* largely functioned in the field of financial supervision in the first years of the Republic of Rome³⁵. In his work titled *Antiquitates Romanae*, Dionysius of Halicarnassus describes in detail the peace negotiations that were mutually held between the ambassadors of the two nations toward the end of the war between the Romans and Lars Porsena. This author reports that Lars Porsena had learned about the conspiracies of Tarquinius Superbus, who was in the Etruscan camp and wanted to disrupt the peace initiatives. He expelled the deposed king and his supporters from his presence and left his military headquarters to the Romans, and the assets of material value obtained from those headquarters were sold by *quaestores*³⁶. Plutarchus wrote on the life of Publius Valerius Publicola, who was consul³⁷ during the war between Rome and Lars Porsena. Plutarch mentions the names of the *quaestores* who sold the material assets from the headquarters abandoned by Lars Porsena to the Romans, most likely having taken them from Dionysius of Halicarnassus. The mentioned *quaestores* are Publius Veturius and Marcus Minucius, who served in the year 509 B.C.³⁸. Another important feature of this account is that the *quaestores* mentioned here are the oldest known by name.

Another account relating to the office of the *quaestores* was included in *Historia Romana*, written by the Anatolian-born Roman senator Cassius Dio (164-229 A.D.). The author notes that *quaestores* were appointed for the administration of public revenues, that they were inquisitors as per their name, and that they were appointed to clarify facts in their inquiries. They were primarily involved in financial cases but were charged with the management of public revenues, and thus were also titled in Greek *tamiai*, or treasurers³⁹.

The narratives of the office of the *quaestores* in ancient sources are also reflected in modern historiography. According to L. Lang (1856, 735), *quaestores* were appointed officials who first served the kings and then the consuls. L. Lang argues that Publicola's new regulation on the authority of *quaestores parricidii* made the office more independent, and in subsequent periods, the judicial duties of the *quaestores* were completely removed⁴⁰. According to K. Niemeyer (1854, 526), *quaestores* were not regularly appointed during the regal period. The *quaestores* appointed during this period were probably judges with extraordinary powers, and they continued their judicial duties with the title of *quaestor parricidii*. T. Mommsen, in his work entitled *The History of Rome*, states that *duoviri perduellionis*⁴¹ were appointed to investigate important crimes in the regal period together with two *quaestores parricidii*, described by the author as "murder pursuers" whose primary duties were to find and arrest murderers in incidents that resulted in death⁴². The historian also argued that the office did not exist in the regal period, although the duty was related to similar institutions in the period in

³⁵ Lomas 2022, 242.

³⁶ Dion. Hal. *ant.* V. 34

³⁷ Broughton 1951, 1-6.

³⁸ Broughton 1951, 1.

³⁹ Cass. Dio IV. 13.

⁴⁰ Lang 1856, 632-634.

⁴¹ This two-person judicial committee, *duoviri perduellionis*, is also written as *duumviri perduellionis* in some sources. This latter usage, which does not differ from the former in meaning, is found in translations of related texts into other languages, and especially into English. This study uses the original version of the word, *duoviri*.

⁴² Mommsen 1862, I. 158.

question. In addition, he discusses the authority of judicial processes that is transferred to consuls in the subsequent period. According to this author, the responsibility for the management of the state treasury and the state archives was included in the duties of the consuls, but in the early periods these responsibilities were transferred to *quaestores*, who served as assistants to consuls⁴³. According to F. F. Abbott (1911, 206), the office of *quaestor parricidii* was created during the regal period and it continued its existence during the Republic period, with significant changes made to the duties of the office over time. Within the framework of these changes, the power to appoint *quaestores*, who were responsible for the supervision of public treasuries over time, passed from kings to consuls.

K. Latte (1936, 24-33) also authored one of the most comprehensive assessments of the origin of *quaestores*. He states that according to the legal norms of the period, the full punishment in cases of crimes resulting in death was only issued if the deceased was a free person and the crime was committed intentionally. If these conditions were met, the murderer could be assumed to have committed *parricidium*, and the processing of the case would be handled by *quaestores parricidii*⁴⁴. K. Latte (1936, 24-33), in relation to the lexical meaning here, references the infinitive form of the word *quaero*, namely *quaerere* (to investigate). He defines the officials of the Hellenic world responsible for the public treasures kept in temples, who were titled *μαστρος*⁴⁵, as “inquisitors,” thus pointing to the origins of the office of the *quaestores*. With this similarity established, he further argues that *quaestores* were officials who held financial responsibility in the period in which they first appeared and that they should be evaluated separately from the *quaestores parricidii*, who held judicial powers⁴⁶. He also argues that the office of *quaestor parricidii* served the same function as *duoviri perduellionis*⁴⁷.

T. Livius’ account of Horatius confirms K. Latte’s inference. According to Livius (II. 26), Publius Horatius Cocles was accused of treason for handling the punishment to be given to his sister for charges levied against her, thus usurping the authority of the state during the reign of the king Tullus Hostilius (673-641 B.C.). Livius states that Horatius was judged by the *duoviri* appointed by Tullus Hostilius. It is apparent that the *duoviri* mentioned here are *duoviri perduellionis*. It can be inferred from this account that the officials in question did not fulfill regular duties in the form of *officium*; rather, they were officers charged with special duties, appointed as situations required. By this account, it can be argued that the *duoviri perduellionis* did not have the same nature as *quaestores parricidii*. However, it is also possible within the framework of this assumption that these duties were later united and/or separated.

In the *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, A. Berger argued that although some ancient sources claim that the office of *quaestor* was established in the regal period, the office is specific to the Republic period. He observes that the two commissioned *quaestores* were appointed to assist consuls, while the *quaestores* elected by the *comitia centuriata* had duties in the realm of state finances. These

⁴³ Mommsen 1862, I. 260.

⁴⁴ Latte 1936, 24-33.

⁴⁵ *μαστρος* (= *mastos*, singular; *μαστροι*, *mastroi*, plural) was an official title with financial responsibilities. The earliest records of the title are seen in inscriptions that recorded duties in a new city formed as a *synoikismos* from the cities of Ialysus, Lydus, and Camirus on the island of Rhodes in 406 B.C. For more detailed information, see Fowler 1885, 472 ff.; Durham 2006, 452.

⁴⁶ Polo & Fernandez 2019, 14.

⁴⁷ *Duoviri perduellionis*: a kind of two-person judicial board consisting of two judges who would investigate crimes against the state. Regarding this subject, see Smith 1859, 439; Latte 1936, 25.

officials, who served since the earliest stages of the Republic period, had no *imperium*⁴⁸, *lictor*⁴⁹, or *sella curulis*⁵⁰.

According to A. W. Lintott (1999, 134), the office of *quaestor parricidii* as mentioned in *Laws of the Twelve Tables*, aside from discussions on the duties of and procedures for taking office, was probably established during the regal period. He explains that the offices of other *quaestores* should be evaluated separately from the office of *quaestor parricidii*⁵¹. A. W. Lintott does not find convincing the account of Livius on Cassius' trial⁵² by the *quaestores*. However, he states that he is convinced that the office of the *quaestor parricidii*, which is mentioned in the *Laws of the Twelve Tables* and had a judicial function, was established during the regal period⁵³.

From the sources mentioned here, the assumption that the office of *quaestor parricidii* began in the regal period of Rome (753-509 B.C.) with officials appointed by the king to serve as his assistants, and that the title had characteristics similar to those of *duoviri perduellionis*, who investigated crimes committed against the state or the administration, may be deemed plausible⁵⁴. Considering the relatively small sphere of dominance during the regal period, the existence of a separate title established for the administration and supervision of the public treasury does not seem realistic. Indeed, T. Mommsen stated that the public treasury was under the control of the king during this period⁵⁵. On the other hand, it is reasonable to imagine that the kings had appointed officials to help them in ensuring social order. The regulations issued within the framework of *Laws of the Twelve Tables* generally aim at meeting the legal needs of people living in settlements close to each other, offering definitions of crime, offenders, types of punishments, and inheritance regulations. However, very limited space is given to public law⁵⁶. With this understanding, it can be assumed that there would have been officials appointed by the king who had some sort of judicial authority to assist the king in the regal period with the aim of resolving the problems that arose from diverse peoples coexisting. This assumption also indicates the office of the *quaestores parricidii*. However, it is difficult to conclude whether these officials had the same duties as officials described as *duoviri perduellionis*. T. Mommsen argues that these duties were specific to the Republic period, but he also states that other

⁴⁸ *Imperium* means the power of command. This title, which defined the powers of high-ranking state officials in Rome, encompassed the authority of high priests, the highest judges, and the commander of the army. For more detailed information, see Atlan 2014, 19.

⁴⁹ *Lictor* defines officials in Rome who walked in front of government officials, leading the way and providing protection. They carried symbolic objects on their left shoulders called *fasces*, or axes wrapped inside bundles of wooden rods, symbolizing state authority. For more detailed information, see Howatson 2013, 546.

⁵⁰ *Sella curulis* or *magistratus curules* was a kind of seat of authority, indicating the status of *aedilis*, *praetores*, and consuls, who were senior civil servants in Rome. The usage that indicates a portable chair, *sella curulis*, is considered to be of Etruscan origin. For more detailed information, see Howatson 2013, 572. See also, Berger 1991, 664.

⁵¹ Lintott 1999, 134-135.

⁵² Liv. II. 41.

⁵³ Lintott 1999, 134-135.

⁵⁴ Giovannini 1984, 21.

⁵⁵ Mommsen 1862, I. 80.

⁵⁶ Tahiroğlu & Erdoğan 2014, 47.

authorities similar to these could be found in the regal period⁵⁷.

In conclusion, it has been shown here that the office of the *quaestores* was first established as the office of the *quaestores parricidii*, who were probably assigned to their posts by the king to assist him in the regal period⁵⁸, and who could also perform judicial duties whenever necessary for the primary social needs of the time. However, a conclusive verdict cannot be reached as to if the office of *quaestores* specifically tasked with financial duties existed during the regal period. It may be suggested, instead, that the office of the *quaestores aerarii*, who were responsible for the public treasures maintained in the Temple of Saturnus (*aerarium*), first arose in the Roman Republic period. It is also assumed that these officials were appointed by consuls until 446 B.C.⁵⁹, and then they obtained their offices by election from that time forward, and these *quaestor aerarii* who had financial responsibility, assumedly differed from the *quaestores parricidii*. According to the Licinian-Sextian law, the praetorship was created in 367 B.C. These new officers were appointed to assist the consuls, who had many responsibilities. Among these important responsibilities were legal duties⁶⁰. The Romans defined very important rights to the praetorship, including the authority of the *imperium*⁶¹. The office of *quaestor parricidii* apparently became that of the *praetura*, or praetors, which was established in 367 B.C. to alleviate the judicial burden shouldered by the consuls⁶². In fact, the main responsibility of the office established under the title of *praetor urbanus* was handling cases of conflict between citizens of Rome, and, to this purpose they presided over criminal courts called *quaestio*⁶³. As is confirmed by the ancient sources, no person who performed judicial duties after the specified date was referred to as a *quaestor*. Thus, it can be concluded that from the year 366 B.C. onwards, legal conflicts between Roman citizens were handled by the *praetor urbanus*, and that the *quaestor parricidii* duty that from time to time was handed to the *quaestores* thereby ended.

⁵⁷ Mommsen 1862, I. 150-151.

⁵⁸ Tolosa 2010, 106; Covino 2011, 1.

⁵⁹ Tac. *ann.* XI. 22.

⁶⁰ Bergk 2011, 64.

⁶¹ Brennan 2014, 27.

⁶² Liv. VI. 42. 7; Brennan 2001, 26.

⁶³ Howatson 2013, 776.

BIBLIOGRAPHY

- Abbot F. F. 1911, *Roman Political Institution*. Boston.
- Atlan S. 2014, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*. Ankara.
- Beard M. 2018, *SPQR Antik Roma Tarihi*. İstanbul.
- Berger A. 1991, *Encyclopedic Dictionary of Roma Law*. Philadelphia.
- Bergk A. 2011, "The Development of the Praetorship in the Third Century BC". Eds. H. Beck, A. Duplá, M. Jehne & F. P. Polo, *Consuls and Res Publica: Holding High Office in the Roman Republic*. Cambridge, 61-74.
- Brennan T. C. 2001, *The Praetorship in the Roman Republic*. Vol. 1. New York.
- Brennan T. C. 2014, "Power and Process under the Republican 'Constitution'". Ed. H. Flower, *The Cambridge Companion to the Roman Republic*. New York, 19-53.
- Broughton T. R. S. 1951, *The Magistrates of the Roman Republic*. Vol. I. Oxford.
- Bruns C. G. 1887, *Fontes Romani Iuris Antiqui, Editio Quinta Cura Theodori Mommseni*. Friburgum.
- Bunson M. 2002, *Encyclopedia of the Roman Empire*. New York.
- Coleman Norton P. R. Coleman 1950, "Cicero's Contribution to the Text of the Twelve Tables". *The Classical Journal* 46/2, 51-60.
- Cornell T. J. 1995. *The Beginnings of Rome: Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c. 1000 – 264 BC)*. New York.
- Covino R. 2011, "The Fifth Century, the Decemvirate, and the Quaestorship". *Australasian Society for Classical Studies* 32, 1-6.
- Dementeva V. V. 2009. *The Functions of the Quaestors of Archaic Rome in Criminal Justice*. Yaroslavi.
- Dillon M. & Garland L. 2015, *Ancient Rome Social and Historical Documents from the Early Republic to the Death of Augustus*. New York.
- Durham P. J. 2006, "Mastroi". Eds. H. Cancik & H. Schneider, *Brill's Encyclopedia of the Ancient World Vol. 8 (IG XII)*. Boston, 452.
- Ellart C. S. M. 2013, "Homicide, Rome". *The Encyclopedia of Ancient History* 2013, 3285-3289.
- Forsythe G. 2005, *A Critical History of Early Rome*. Los Angeles.
- Fowler H. N. "The Mastroi at Rhodes". *AJP* 6/4, 472-475.
- Gaughan J. E. 2010, *Murder was not a Crime: Homicide and Power in the Roman Republic*. Austin.
- Giovannini A. 1984. "Les Origines des Magistratures Romaines". *Museum Helveticum* 41/1, 15-30.
- Howatson M. C. 2013, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*. Çev. F. Ersöz, İstanbul.
- Johnstone D. 1999, *Roman Law in Context*. Cambridge.
- Jones H. S. 1928, "The Decemvirate and the Twelve Tables". *CAH* VII, 458-461.
- Jones P. 2013, *Geldim, Gördüm, Yendim*. Çev. F. Sezer, İstanbul.
- Kuiper K. (Ed.) 2011, *Ancient Rome from Romulus and Remus to the Visigoth Invasion*. New York.
- Lang L. 1856, *Römische Altherhümer*. Berlin.
- Latte K. 1936, "The Origin of the Roman Quaestorship". *American Philological Association* 67, 24-33.
- Lewis C. T. & Short C. 1879, *A New Latin Dictionary*. New York.
- Lintott A. W. 1999, *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford.
- Lomas K. 2022, *Roma'nın Yükselişi*. Çev. U. C. Ardal, İstanbul.
- Lord J. 1867, *Old Roman World*. New York.
- Magdelain A. 1984, "Paricidas". *Collection de L'Ecole de Rome* 79, 549-571.
- Martin T. R. 2022, *Antik Roma*. Çev. S. Özgüler, İstanbul.
- Mommsen T. 1862, *The History of Rome*. Vol. I - IV. Trans. W. P. Dicson, London.
- Mommsen T. 1870, *Digesta Iustiniani Augusti*. Vol. I. Berlin.
- Niemeyer K. 1854, "Ein Beitrag zur Geschichte der Quaestur". *Zeitschrift für die Altertumswissenschaft* 12, 515-531.

- Polo F. P. & Fernandez A. D. 2019, *The Quaestorship in the Roman Republic* (Volume 31 in the series *KLIO* / Beihefte. Neue Folge). Berlin.
- Rives J. B. 2002, "Magic in the XII Tables Revisited". *The Classical Quarterly* 52/1, 270–90.
- Ruperti C. A. 1696, *ad Enchiridion Pomponii*. Friesland.
- Smith W. 1859, *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. Boston.
- Sriram K. 2004, "Roman Impact on Common Law: Legend or Legacy?". *Student Bar Review* 16, 25-45.
- Tahiroğlu B. & Erdoğan B. 2014, *Roma Hukuku Dersleri*. İstanbul.
- Taylor T. M. 1899, *A Constitutional and Political History of Rome, From the Earliest Times to the Reign of Domitian*. London.
- Tolosa I. D. 2010, "Las Magistraturas, Pilar Fundamental de la Republica Romana". *Tradición y Saber* 7, 95-114.
- Vigletti C. 2021, "Cumhuriyet Döneminde Roma". Ed. U. Eco, *Antik Roma*. İstanbul, 42-53.
- Watson A. 1998, *The Digest of Justinian*. Vol. I. Philadelphia.

Geç Roma Cumhuriyeti Dönemi'nden Seçkin Bir Devlet Adamı: P. Servilius Vatia Isauricus

An Eminent Statesman of the Late Roman Republic: P. Servilius Vatia Isauricus

Mehmet KURT* Engin KARAKUŞ**

Öz: Geç Roma Cumhuriyeti Dönemi'nin büyük bir kısmına tanıklık eden ve bu süre zarfında uzun ve başarılı bir askeri ve siyasi kariyer sürdüren P. Servilius Vatia Isauricus, Roma Cumhuriyeti tarihinde önemli bir yere sahiptir. Zira kendisi geleneksel Romalı devlet adamı tipinin son büyük temsilcilerinden biridir. Tıpkı geçmişin ünlü Romalıları gibi, P. Servilius Vatia Isauricus da sahip olduğu siyasi nüfuzunu yasal sınırlar dâhilinde kazanmış ve kendisini hiçbir zaman *Senatus*'un üzerinde konumlandırmamıştır. Fakat yaşantısı, Roma siyasetinde askeri ve siyasi açıdan çok büyük bir güce sahip kudretli kişiliklerin ortaya çıktığı bir döneme rastlamış ve ister istemez şöhret bakımından bu gibi isimlerin gölgesinde kalmıştır. Nitekim Antikçağdan günümüze kadar kendileri hakkında sayısız çalışma kaleme alınan bu kudretli kişiliklerin aksine Modern tarih yazımında bile onun hayatını bütünüyle ele alan kapsamlı bir çalışma mevcut değildir. İşte bu çalışma, literatürdeki bu boşluğu bir nebze olsun giderebilmeyi hedeflemektedir.

Abstract: P. Servilius Vatia Isauricus, who bore witness to a large part of the Late Republic Era and went on to have a long and successful military and political career during this time, has an important place in republican Roman history. Because he is one of the last major Roman statesmen of the traditional kind. Just like the famous Romans of the past, P. Servilius Vatia Isauricus too had gained his political influence within legal boundaries and had never put himself above the *Senatus*. However, his life had coincided with a period in Roman politics when mighty personalities with great military and political power had emerged, and he had inevitably been overshadowed in terms of reputation by such people. As a matter of fact, there is no comprehensive study that deals entirely with his life, even in modern historiography, contrary to these mighty personalities, about whom countless studies have been written from antiquity to the present. The aim of this study is to fill this gap in the literature to some extent.

Anahtar Kelimeler: P. Servilius Vatia Isauricus • Geç Roma Cumhuriyeti • Korsanlık Sorunu • Kilikia • Isauria

Keywords: P. Servilius Vatia Isauricus • The Late Roman Republic • The Piracy Issue • Cilicia • Isauria

Giriş

Kuruluşundan beri Roma Cumhuriyeti'ne yön veren *Senatus* oligarşisi, MÖ II. yüzyılın sonlarından itibaren yavaş yavaş hem devlet hem de toplum üzerindeki etkisini yitirmiştir. Bu dönemde devlet idaresi, sadakatleri sadece kendilerine ait ordulara komuta eden ve kendilerini yasal kısıtlamalardan hariç tutmasını bilen kudretli generallerin ellerine geçmiş, toplumun büyük bir kısmı bu generallerin destekçileri hâline gelmiştir¹. Roma, bunun sonucunda uzun bir iç savaş süreci yaşamış ve MÖ 30 yılı

* Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Karaman.

0000-0003-4440-9900 | mehmetkurt@kmu.edu.tr

** Doktorant, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

0000-0002-6385-5212 | engink26@gmail.com

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 16/12/2022 | Kabul Tarihi: 06/04/2023 ; Kurt M. & Karakuş E. 2023, "Geç Roma Cumhuriyeti Dönemi'nden Seçkin Bir Devlet Adamı: P. Servilius Vatia Isauricus". *Cedrus* XI, 135-163.

¹ *Senatus* oligarşisinin devlet idaresini kudretli generaller lehine yitirişiyile sonuçlanacak olan süreç, MÖ 107 yılı *consul*u C. Marius'un söz konusu yılda gerçekleştirdiği ordu reformuyla başlamıştır. Asker alımındaki mülkiyet şartını ortadan

itibarıyla noktalanın bu sürecin ardından ise mevcut cumhuriyet rejimi yerini *principatus* adı verilen otokratik karakterli yeni bir rejime bırakmıştır. Başka bir deyişle, Roma Cumhuriyeti'nin son yüzyılı, büyük ölçüde, söz konusu generallerin eylemleriyle şekillenmiş bulunmaktadır². Bu durum, doğal olarak, gerek antik gerekse modern tarih yazımının dönemi ele alış biçimini de etkilemiştir. Roma tarihinin önceki dönemleriyle ilgili anlatılarda genellikle olaylar ön planda tutulurken bu dönem, kaçınılmaz olarak şahıslar üzerinden incelenmektedir. Sonuçta dönemin herhangi bir kudretli generalinin kariyerine bakmak, zamanın askeri ve siyasi gelişmelerini anlamak için çoğu kez yeterli olmaktadır. Nitekim bugün geldiğimiz noktada bu iç savaş döneminin önderleriyle ilgili literatür hayli zengin bir durumdadır³. Fakat aynı şeyi bu önderler kadar güç ve ün sahibi olmasalar da dönemin Roma siyasetinde sözleri geçen veya kariyerlerini bu önderlerin çıkarları doğrultusunda sürdürmeyi tercih eden diğer etkili isimler için söylemek pek de mümkün değildir. Bu isimler genellikle ihmal edilmekte ve dönemin genel anlatısının satır aralarında yer almaktan öteye geçememektedir. Hâlbuki söz konusu başarı olduğunda içlerinden birçoğunun önceki dönemlerde yaşamış ünlü Romalılarından aşağı kalır yanları yoktur. Bu gibi isimlere verilebilecek en güzel örneklerden biri, hiç kuşkusuz MÖ I. yüzyılın ilk yarısında etkin bir şekilde faaliyet gösteren P. Servilius Vatia Isauricus'tur⁴.

P. Servilius Vatia Isauricus'un Roma siyasetindeki yerini anlamak için dönemin en önde gelen figürlerinden biri olan M. Tullius Cicero'nun ona karşı olan yaklaşımına bakmak yeterlidir. M. Tullius Cicero, ondan bahsederken, onun isminin yanına çoğu kez *vir clarissimus* (insanların en seçkini)⁵, *vir gravissimus* (insanların en itibarlısı)⁶, *vir fortissimus* (insanların en kudretlisi)⁷, *vir amplissimus*

kaldıran ve böylelikle Roma toplumunun en alt tabakasını oluşturan *proletarius*'ların da asker olarak istihdam edilmesine olanak sağlayan bu reform, döneme yön veren kudretli generallerin ortaya çıkışında çok büyük bir rol oynamaktadır. Zira asgari geçim düzeyinin altında bir hayat süren *proletarius*'lar, orduya katıldıktan sonra maddi kaygılarından ötürü sadakatlerini devletten çok generallerine yöneltmişlerdir. Asker ve general arasındaki bu istismara açık ilişki, sonuç olarak Roma ordusunu kalıcı bir şekilde siyasetin bir parçası hâline getirmiştir. Söz konusu reform için bk. Sall. *Iug.* 84-86; Val. Max. 2. 3. 1; Plut. *Mar.* 9. 1; Flor. *epit.* 1. 36. 13; Gell. 16. 10. 10-14; Exsuper. 8-13; Matthew 2006, 1-15; Sampson 2010, 180-186; Demir & Aydoğan Demir 2022, 117-119.

² MÖ 88 ve 30 yılları arasında aralıklarla devam eden iç savaş süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Brunt 1988; Mackay 2009; Osgood 2018.

³ Roma tarihinin en bilindik figürleri olan bu iç savaş önderleri, kendileri hakkında kaleme alınmış sayısız makalenin yanı sıra hacimli biyografik çalışmalara da konu edilmişlerdir. C. Marius için Carney 1961 ve Evans 1994; L. Cornelius Sulla için Letzner 2000 ve Keaveney 2005; Cn. Pompeius Magnus için Southern 2002 ve Seager 2002; C. Iulius Caesar için Gelzer 1968 ve Goldsworthy 2006; M. Antonius için Huzar 1978; Augustus için ise Southern 2014 bu tip çalışmalara örnek olarak verilebilir.

⁴ P. Servilius Vatia Isauricus hakkında, Münzer 1923 gibi ansiklopedik nitelikte olanlar sayılmazsa, herhangi bir biyografik çalışma bulunmamaktadır. P. Servilius Vatia Isauricus'u konu edinen çalışmalar, genellikle, Ormerod 1922 ve Maróti 1989'da olduğu gibi onun Cilicia *proconsul*luğundaki askeri faaliyetleri üzerine yoğunlaşmıştır.

⁵ Cic. *Verr.* 2. 1. 56; 2. 3. 210; *Red. Sen.* 25; *dom.* 43; *deprov. Cons.* 1; *Fam.* 13. 68. 3; *leg. agr.* 2. 50.

⁶ Cic. *Red. Quir.* 17; *har. resp.* 2; *Flacc. frBob*8.

⁷ Cic. *leg. agr.* 1. 5; *deprov. Cons.* 22.

(insanların en heybetlisi)⁸, *civis ornatissimus* (yurttaşların en hünerlisi)⁹, *civis sanctissimus* (yurttaşların en muhteremi)¹⁰ ve *princeps civitatis* (yurttaşların birincisi)¹¹ gibi övgü dolu sıfatlar eklemektedir¹². Aynı siyasi görüşü paylaşmaları ve yakın dostlukları, şüphesiz M. Tullius Cicero'nun bu saygılı yaklaşımında önemli bir rol oynamış olmalıdır. Ancak böylesine büyük bir saygının yalnızca fikrinsel ve kişisel yakınlık sebebiyle oluşmayacağı da açıktır. Nitekim bu büyük saygının muhatabı, aynı zamanda devletin en üst kademelerinde görev almış, iki kez *triumphus* kutlamış, askerî başarılarından dolayı bir zafer *agnomen*'i kazanmış ve ömrünün son yıllarında *princeps Senatus* unvanını taşımış bir kimsedir. Bu yönüyle de söz konusu övgü dolu sıfatları ve ayrıca dönemin genel anlatısının satır aralarından çıkartılıp bağımsız bir çalışmada ele alınmayı kesinlikle hak etmektedir.

P. Servilius Vatia Isauricus'un Siyasi ve Askerî Kariyeri

Ailesi

Hakkında pek bir bilgi bulunmayan M. Servilius'un oğlu C. Servilius Vatia ile MÖ 143 yılı *consul*larından Q. Caecilius Metellus Macedonicus'un kızı Caecilia Metella'nın evliliklerinden olma P. Servilius Vatia, muhtemelen, MÖ 134 yılında dünyaya gelmiştir¹³. Ailesi hakkında babasının kariyerine ilişkin tek bir kayıttan başka herhangi bir bilgi mevcut değildir¹⁴. Romalıların ailenin ilk erkek çocuğuna babanın ismini verme geleneği göz önüne alınırsa kendisinden büyük erkek kardeşleri olması elbette olasıdır. Nitekim bu yönde bazı adaylar öne sürülmekteyse de tarihî kayıtlarda kendisinden önce Vatia *cognomen*'iyle anılan tek isim babası olduğundan bu konu yalnızca bir varsayım olarak kalmaktadır¹⁵.

⁸ Cic. *dom.* 43; *Verr.* 2. 1. 57.

⁹ Cic. *Red. Quir.* 17.

¹⁰ Cic. *Flacc.* 5. frBob8.

¹¹ Cic. *Verr.* 2. 3. 210.

¹² M. Fabius Quintilianus tarafından aktarılan bir anekdota göre (Quint. *Inst.* 6. 3. 48), M. Tullius Cicero, P. Servilius Vatia Isauricus için ayrıca *homo constantissimus* (insanların en tutarlısı) sıfatını da kullanmıştır.

¹³ Cic. *dom.* 123; *Verr.* 2. 3. 211; Münzer 1923, 1812.

¹⁴ C. Servilius Vatia'nın kariyeriyle ilgili antik kaynaklardaki tek kayıt, M. Tullius Cicero'nun *In Verrem* (2. 3. 211) adlı yapıtında yer almaktadır. Her ne kadar doğrudan bu hususta bir bilgi vermemişse de M. Tullius Cicero'nun buradaki sözlerinden C. Servilius Vatia'nın bir dönem *praetor* ya da *promagistratus* olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte söz konusu pasajda görev yeri ve yılına dair herhangi bir ipucu mevcut değildir. Ancak Olympia'da ele geçen bir onurlandırma yazıtında (*I.Olymp.* 329) isminin yer almasından hareketle bu görevi muhtemelen Macedonia'da ve MÖ 115 yılı dolaylarında yerine getirmiş olduğu söylenebilir. Konuya ilişkin olarak bk. Broughton 1952, 465; Brennan 2000, 903 dn. 161.

¹⁵ Zanin 2019'da derlendiği üzere, çoğu araştırmacı tarafından bu muhtemel kardeşler için MÖ 102 yılı *praetor*'u C. Servilius ile ya MÖ 100 yılı dolaylarında *monetalis*'lik yapan M. Servilius'un ya da aynı adı taşıyan bir başkasının isimleri önerilmektedir. S. Treggiari (2019, 37) ise bu genel görüşün aksine, MÖ 68 yılı *consul suffectus*'u olduğu düşünülen *praenomen*'i bilinmeyen Servilius Vatia'yı, P. Servilius Vatia'nın tek erkek kardeşi olarak kabul etmektedir. R. J. Evans (1988, 100) da kısmen de olsa bu görüşü paylaşmakta ve bu şahsın P. Servilius Vatia'nın küçük kardeşi veya kuzeni olabileceği yönünde bir varsayımda bulunmaktadır. Fakat söz konusu *consul suffectus*'un varlığına şüpheyle yaklaşan E. Badian (1984, 67-68), şüphesinde haksız olsa bile, bu ismin P. Servilius Vatia'nın kardeşi değil, erken yapılmış bir evlilikten doğma oğlu olabileceği kanısındadır.

P. Servilius Vatia'nın da bir mensubu olduğu *Servilia gens*'i, her ne kadar Roma'nın en köklü *patricius gens*'lerinden biriye de *Servilii Vatieae ailesi plebs* statüsüne sahiptir. Zira ailenin ataları, MÖ III. yüzyılın sonları ile II. yüzyılın başları arasında, tam olarak bilinmeyen bir sebepten ötürü *transitio ad plebem* işlemiyle *patricius* statüsünü bırakıp *plebs* sınıfına geçmiştir¹⁶. *Gens*'in bu *plebs* kolu, M. Servilius Pulex Geminus'un MÖ 202 yılındaki *consul*luğunun ardından bu makama bir daha ulaşamamıştır¹⁷. Fakat dönemin nüfuzlu isimlerinden biri olan Q. Caecilius Metellus Macedonicus'un, kızını C. Servilius Vatia ile evlendirmesinden anlaşılacağı üzere aile, Roma aristokrasisi arasındaki saygınlığını korumaktadır. Bununla birlikte ailenin Roma siyaset sahnesinde geri planda kalmış olduğu da bir gerçektir. Nitekim P. Servilius Vatia ismi, mütevazı baba tarafıyla anılmaktan çok Q. Caecilius Metellus Macedonicus'un torunu olarak bilinmektedir¹⁸.

Erken Dönem Kariyeri

Ne yazık ki çoğu Romalı devlet adamı gibi P. Servilius Vatia'nın da hayatının erken dönemleriyle ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak her Romalı aristokrat gibi onun da çocukluk ve ilk gençlik dönemlerinde iyi bir eğitim almış olduğu rahatlıkla söylenebilir. İçeriği her ne olursa olsun, kendisine verilen eğitimin temel amacının onu Roma siyasetine hazırlamak olduğu açıktır. Öte yandan eğitim süreci sırasında yaşanan siyasi gelişmeleri de bu sürecin bir parçası olarak değerlendirmek hiç de yanlış olmayacaktır¹⁹. Zira P. Servilius Vatia'nın çocukluk ve gençlik çağları, Roma siyasetinde hayli ciddi şiddet olaylarının baş gösterdiği ve safların iyice keskinleştiği bir zamana denk gelmektedir. Kendilerini *optimates* (en iyiler) olarak nitelendiren muhafazakâr hizip ile *populares* (halkçılar) ismiyle bilinen reformist hareket arasındaki ideolojik çatışmadan kaynaklanan ve giderek tırmanan bu siyasi gerilim ortamında tanık oldukları, kuşkusuz onun siyasi yaşamının şekillenmesinde önemli bir rol oynamış olsa gerektir. Nitekim antik kaynaklarda isminin geçtiği en erken tarihli olay, MÖ 100 yılındaki *optimates - populares* hesaplaşmasıdır. Bu olayda köken itibarıyla bir parçası olduğu *optimates*'ten yana bir tavır takınan P. Servilius Vatia, ömrünün sonuna kadar bu siyasi tavrı koruyacaktır²⁰.

MÖ 100 yılı olayları, her ikisi de *populares* tarzında siyaset izleyen MÖ 103 ve 100 yıllarının *plebs tribunu*'sü L. Appuleius Saturninus ile MÖ 101 yılında *plebs tribunu*'luğu, MÖ 100 yılında da *praetor*luk görevini üstlenen C. Servilius Glaucia'nın eylemleri sonucunda patlak vermişti. MÖ II. yüzyılın son on yılına damgasını vuran ve bu zaman aralığında beşi peş peşe olmak üzere altı kez *consul*luk makamında bulunan C. Marius'un yakın müttefikleri olan bu ikili, C. Marius'un desteğiyle *optimates* hizbinin çıkarlarına ters düşen bir reform programını hayata geçirmişlerdi²¹. Ancak tasarılarının C. Marius'un askerî gücü sayesinde yasalaşmış olması, ikilinin kural tanımaz bir hâle gelmesine sebep olmuştu. Öyle ki teamüllere aykırı olmasına rağmen MÖ 99 yılı için yapılacak olan seçimlerde L. Appuleius Saturninus *plebs tribunu*'luğuna, C. Servilius Glaucia ise *consul*luğa adaylığını koymuştu.

¹⁶ Ailenin atalarının *plebs* sınıfına geçişiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Vishnia 1996.

¹⁷ M. Servilius Pulex Geminus'un *consul*luğu hakkında bk. Broughton 1951, 315.

¹⁸ Q. Caecilius Metellus Macedonicus için bk. Evans 1986.

¹⁹ Roma eğitim sisteminin yapısı ve işleyişi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bonner 2012.

²⁰ *Optimates - populares* kutuplaşması hakkında bk. de Ste. Croix 1981, 351-354; Brunt 1988, 32-45; MorsteinMarx 2004, 204-240.

²¹ Bu reform programı için bk. Cic. *Sest.* 37; 101; *Planc.* 89; *Pis.* 20; Liv. *perioch.* 69; Vell. 2. 15. 4; Val. Max. 3. 8. 4; Plut. *Mar.* 29; Flor. *epit.* 2. 4. 2; App. *civ.* 1. 29-31; Ampel. 18. 14; Auct. *Liber de Vir ill.* 73. 5-8; Broadhead 2007, 158-159; Mackay 2009, 111-113.

Nitekim L. Appuleius Saturninus, girdiği seçimleri kazanmayı başarmıştı²². Ancak ortağı, *consul*'luk yarışındaki rakipleri M. Antonius ile C. Memmius karşısında aynı başarıyı sağlayamamıştı. Bununla birlikte bu ikili seçim sonucunu kabullenmemiş ve taraflar henüz o dakika birbirine girmişti. Çıkan olaylar sırasında C. Memmius feci bir şekilde darbedilmiş ve çok geçmeden de hayatını kaybetmişti²³. *Senatus*, olayların böylesine ciddi bir boyut kazanması üzerine acilen toplanarak *senatus consultum ultimum* çıkarmıştı. Mevcut *consul* olarak bu kararnamenin gereğini yerine getirmekle yükümlü olan C. Marius, ister istemez adamlarını silahlandırmak zorunda kalmış ve Capitolinus Tepesi'nde destekçileriyle birlikte mevzi alan eski müttefiklerinin etrafını sarmıştı. Ardından hayatlarının bağışlanacağına yönelik bir teminat vererek onları teslim olmaya ikna etmiş ve esirleri geçici olarak *Senatus* binasına hapsedmişti. Fakat bu ılımlı hareketi kan dökülmesini engellemeye yetmemişti. Zira öfkeli bir grup, *Senatus* binasının çatısına tırmanmış ve içerideki esirlerin hepsi ölünceye kadar onları taşlamıştı²⁴. Bu olaylar sırasında birçok aristokrat silaha sarılmıştı ki M. Tullius Cicero'nun aktardığı kadarıyla bunların arasında artık otuzlu yaşlarında bulunan P. Servilius Vatia da yer almaktaydı²⁵.

P. Servilius Vatia'nın hayatının erken dönemleriyle ilgili kayıtlar, MÖ 100 yılındaki bu başlangıcın ardından on yıl kadar süren bir kesintiye uğramaktadır. Her ne kadar bu süreç zarfında *quaestor*'luk ve *aedilis*'lik gibi makamlarda görev alma ihtimali mevcutsa da *cursus honorum* bu sıralarda henüz formel bir yapıya sahip olmadığından bu hususta bir varsayımda bulunmak imkânsızdır²⁶. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu on yıllık süreç tam anlamıyla karanlıkta kalmış da değildir. M. Tullius Cicero'nun bir eserinde anılan fakat ismi günümüze tam olarak ulaşamayan *plebstribunus*'unun P. Servilius Vatia olduğu düşünülmekte ve bu muhtemel görev MÖ 98 yılına yerleştirilmektedir²⁷.

MÖ I. yüzyılın başları itibarıyla güncel siyasetin bir parçası hâline gelen P. Servilius Vatia'nın kariyerine dair ilk kesin bilgi, *fasti triumphales* adlı yazıttan öğrenilen *praetor*'luk görevidir²⁸ (Fig. 1). Görev yılı için genellikle MÖ 90 yılı kabul edilmekle birlikte E. Badian bunu MÖ 92 ve hatta MÖ 93 yılına kadar geriye götürmektedir²⁹. Yine aynı yazıttan anlaşıldığı kadarıyla P. Servilius Vatia görev süresinin bitmesinin ardından *propraetor* olarak birkaç yıl daha *provincia*'sında kalmış ve tüm bu süreç boyunca kazandığı askerî başarılarından ötürü Roma'ya dönüşünde kendisine *triumphus* töreni düzenleme hakkı tanınmıştır. Bununla birlikte MÖ 21 Ekim 88 günü düzenlenen bu son derece prestijli törenle ödüllendirilen başarılarını hangi *provincia*'da kazanmış olduğuna dair herhangi bir kayıt

²² Cic. *Brut.* 224; Plut. *Mar.* 30. 1; Flor. *epit.* 2. 4. 3; App. *civ.* 1. 32; Auct. *Liber de Vir ill.* 73. 9; Carney 1961, 41-43; Evans 1994, 124-125.

²³ Cic. *Cat.* 4. 4; Liv. *perioch.* 69; Flor. *epit.* 2. 4. 4; App. *civ.* 1. 32; Auct. *Liber de Vir ill.* 73. 9; Oros. *hist.* 5. 17. 5; Mackay 2009, 114.

²⁴ Cic. *Rab. Perd.* 18-31; 35; *Brut.* 224; *Cat.* 1. 4; *Phil.* 8. 15; *Mil.* 8; 14; Liv. *perioch.* 69; Vell. 2. 12. 6; Val. Max. 3. 2. 18; 8. 6. 2; Plut. *Mar.* 30. 3-4; Suet. *Caes.* 12; Flor. *epit.* 2. 4. 5-6; App. *civ.* 1. 32-33; Ampel. 26. 3; Auct. *Liber de Vir ill.* 67. 3; 73. 10-12; Oros. *hist.* 5. 17. 6-10; Lintott 2006, 101; Osgood 2018, 72.

²⁵ Cic. *Rab. Perd.* 21; Münzer 1923, 1812; MorsteinMarx 2004, 227.

²⁶ *Cursus honorum* basamakları arasındaki geçiş, L. Cornelius Sulla'nın MÖ 81 yılındaki reformları sonucunda kurallı bir hâle getirilmiştir. Bu hususta bk. Cic. *Acad.* 2. 1; Liv. *perioch.* 89; Tac. *ann.* 11. 22; App. *civ.* 1. 100; Cass. Dio 37. 37. 1; Auct. *Liber de Vir ill.* 75. 11; Cary & Scullard 1975, 236.

²⁷ Cic. *dom.* 43; Broughton 1952, 5; Treggiari 2019, 83; Kreiler 2020, 274.

²⁸ *Fast. Tr.* 108: “[P. Serv]ilius C. f. M. n. Vatia pro pr(aetore) an. DCLXV [de ----] XII. k. Novem”.

²⁹ Münzer 1923, 1812; Broughton 1952, 26; Badian 1958, 8.

bulunmamaktadır³⁰. F. Münzer, söz konusu yerin Hispania *provincia*'larından biri olabileceğini düşünmektedir³¹. Hispania'daki başarılarından dolayı *triumphus* töreniyle ödüllendirilen daha önceki isimlerin *proconsul* unvanını taşıdıklarına dikkat çeken T. R. S. Broughton ise bu yer için aday olarak Sardinia et Corsica ya da Cilicia *provincia*'larını önermektedir³². Nitekim onun bu önerisi özellikle Sardinia et Corsica lehinde kabul görmüş bulunmaktadır³³. Söz konusu kabulde hiç kuşkusuz bu *provincia*'da daha önce görev yapmış birçok ismin buradaki yerel halka karşı kazandıkları zaferlerin *triumphus* ile ödüllendirilmiş olmasının örnek teşkil etmesi bakımından büyük bir payı vardır³⁴. Bununla birlikte görev yeri her neresi olursa olsun, P. Servilius Vatia'nın kendisine *triumphus* töreni düzenlemek gibi çok büyük bir onur kazandıran askeri eylemleri hakkında antik kaynaklarda hiçbir bilgi bulunmaması son derece ilginçtir. Bu durum, MÖ 88 yılının olağanüstü siyasi atmosferiyle beraber değerlendirildiğinde P. Servilius Vatia bu töreni askeri başarılarının büyüklüğünden çok güçlü siyasi bağlantıları sayesinde elde etmiş gibi görünmektedir³⁵.

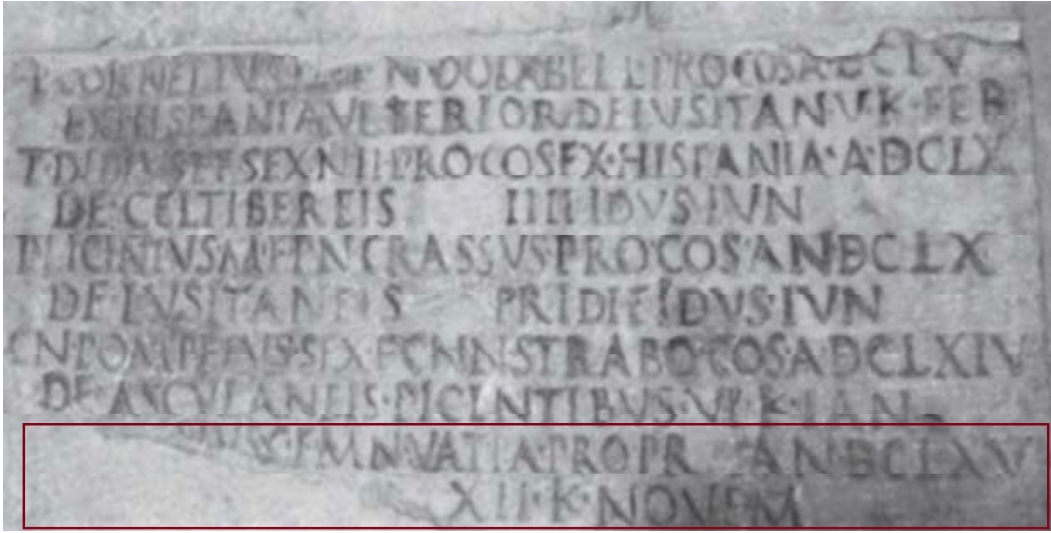

Fig. 1. Fasti Triumphalesteki *Triumphus* Kaydı (Díaz Fernández 2017, 80)

P. Servilius Vatia'nın *provincia*'sından kente döndüğü MÖ 88 yılı, Roma tarihinin en önemli kırılma anlarından biriydi. Zira *optimates* - *populares* kutuplaşması, bu yıl itibarıyla sokak çatışmaları boyutunu aşmış bir iç savaş hâline gelmişti. Roma tarihinin bu ilk iç savaşı, aslına bakılacak olursa, daha önceki şiddet olayları gibi başlamıştı. Söz konusu yılın *plebs tribunus*'larından P. Sulpicius Rufus, C. Marius'un desteğiyle *optimates* hizbinin çıkarlarına aykırı bir yasa paketi çıkartmış ve bu durum Roma'da büyük karışıklıklara yol açmıştı³⁶. Bu yasa paketinin maddelerinden biri, Karadeniz Kralı

³⁰ *Fast. Tr.* 108; Brennan 2000, 477.

³¹ Münzer 1923, 1812; 1999, 279.

³² Broughton 1952, 30 dn. 5; Broughton 1986, 197.

³³ Badian 1958, 8; Brunt 1971, 435; Brennan 2000, 477; Díaz Fernández 2017, 79.

³⁴ Sardinia et Corsica *provincia*'sındaki askeri başarıları sonucu *triumphus* töreni düzenlemeye hak kazanan diğer isimler için bk. Mastino 2005, 100.

³⁵ Badian 1958, 8.

³⁶ P. Sulpicius Rufus'un yasaları (*leges Sulpiciae*) hakkında bk. Diod. 37. 29. 2; Liv. *perioch.* 77; Vell. 2. 18. 5-6; Ascon. 64; Val. Max. 9. 7. ext. 1; Plut. *Sull.* 8; *Mar.* 34-35; Flor. *epit.* 2. 9. 6; App. *civ.* 1. 55-56; Ampel. 40. 1; 42. 1; Auct. *Liber de Vir ill.* 67. 4; 75. 8; Exsuper. 18; Oros. *hist.* 5. 19. 3; Evans 1994, 132-136; Keaveney 2005, 45-50.

VI. Mithradates Eupator üzerine açılacak olan seferin komutasının MÖ 88 yılı *consul*'u L. Cornelius Sulla'dan alınıp C. Marius'a verilmesini öngörüyordu. L. Cornelius Sulla'nın buna cevabı ise altı *legio*'luk bir kuvvetle Roma'ya gelip yasayı ve taraftarlarını kanlı bir şekilde ortadan kaldırmak olmuştu³⁷. Fakat amaçlarına ulaşmak adına daha önce örneği görülmemiş bir şekilde Roma ordusunu kullanmış olması, Roma kamuoyunu bir hayli rahatsız etmişti. L. Cornelius Sulla, kamuoyunun bu duygu durumunu fark etmekte gecikmemiş ve tutumunu yumuşatıp MÖ 87 yılı *consul*'larının belirleneceği seçimlerin özgür bir ortamda yapılmasına rıza göstermişti³⁸. Bununla birlikte seçimler için kendisine yakın adaylar çıkarmaktan da geri durmamıştı. Doğrudan bu yönde bir bilgi yoksa da Plutarkhos'ta geçen Σεπονήϊον ifadesi, -genellikle böyle kabul edildiği üzere- onu kastediyorsa bu adaylardan biri P. Servilius Vatia'ydı. Nitekim P. Servilius Vatia'nın *triumphus* töreni, tam da bu sıralarda düzenlenmişti. L. Cornelius Sulla, görünen o ki, ona *triumphus* düzenleme hakkı kazanmasında yardımcı olarak seçim öncesinde itibarını ve halk nezdindeki tanınırlığını arttırmak istemişti³⁹. Ne var ki seçim umduğu gibi sonuçlanmamıştı. Her ne kadar *consul*'luk koltuklarından birini *optimates* hizbinden Cn. Octavius kazanmışsa da diğerini bir *popularis* olan L. Cornelius Cinna almıştı. L. Cornelius Sulla, henüz o dakika seçimi iptal edebilecek kudrete sahip olmasına rağmen çıkan sonucu kabullenmeyi tercih etmişti. Zira kamuoyu desteğinden yoksun oluşunun yanı sıra bir an önce Pontos seferine başlaması gerekmektedir⁴⁰.

L. Cornelius Sulla'nın kurmuş olduğu düzen, kentten ayrılmasının hemen ardından L. Cornelius Cinna'nın siyasi saldırılarına uğramıştı. Cn. Octavius, eylemleriyle yeni bir kargaşa ortamı yaratan mevkidaşını kentten kovmayı başarmışsa da taşraya çekilen L. Cornelius Cinna kente daha güçlü dönebilmek adına derhâl ordu kurma çalışmalarına başlamıştı⁴¹. Kurulan bu ordu, beraberindeki kuvvetlerle Africa'dan dönen C. Marius'un katılımıyla iyice güçlenmişti. Nitekim bu ikili, MÖ 87 yılının sonlarına doğru Roma'nın idaresini epey kanlı bir şekilde ele geçirecekti⁴². Granius Licinianus'un bu olayları aktarırken sözünü ettiği Servilius, eğer birçok araştırmacının düşündüğü gibi o ise, P. Servilius Vatia da bu iç savaş sürecinde askerî bir rol oynamıştı. Ariminum kenti yakınlarında ya bizzat C. Marius ya da yeğeni M. Marius Gratidianus tarafından komuta edilen kuvvetlerle çarpışmış ancak başarılı olamamıştı. Anlaşılan o ki bu başarısızlığının ardından yeni bir askerî görev de üstlenmemişti. Muhtemelen bunun yerine çoğu *senator*'un yaptığı gibi o da Italia'yı terk etmiş, bu sıralarda Pontos seferi kapsamında Hellas'ta bulunan L. Cornelius Sulla'nın yanına gitmişti⁴³.

³⁷ Cic. *Phil.* 14. 23; Liv. *perioch.* 77; Vell. 2. 19. 1; Val. Max. 8. 6. 2; 9. 7. ext. 1; Plut. *Sull.* 9-10; *Mar.* 35; Flor. *epit.* 2. 9. 6-8; App. *civ.* 1. 57-58; Ampel. 42. 1; Eutr. 5. 4; Auct. *Liber de Vir ill.* 67. 4; 75. 8; Exsuper. 19; Oros. *hist.* 5. 19. 4-6; Seager 2006a, 169-172; Sampson 2013, 65-69.

³⁸ Plut. *Sull.* 10. 2; Seager 2006a, 172-173.

³⁹ Plut. *Sull.* 10. 3; Badian 1958, 8; Katz 1976, 522; Evans 1991, 120; Münzer 1999, 279.

⁴⁰ Plut. *Sull.* 10. 3-4; Cass. Dio 30-35 fr. 102. 3-4; Eutr. 5. 4; Exsuper. 22; Bennett 1923, 4-6; Mackay 2009, 140.

⁴¹ Cic. *Cat.* 3. 24; *Phil.* 8. 7; *Sest.* 77; Liv. *perioch.* 79; Vell. 2. 20. 2-4; Plut. *Mar.* 41. 1-2; *Sert.* 4. 4-5; Flor. *epit.* 2. 9. 9-10; App. *civ.* 1. 64-66; Licin. 15; Auct. *Liber de Vir ill.* 69. 2; Exsuper. 22-26; Bulst 1964, 307-311; Cary & Scullard 1975, 228; Seager 2006a, 173-175.

⁴² Diod. 37. 29. 3; Liv. *perioch.* 79-80; Vell. 2. 20. 5; 21; Plut. *Mar.* 41. 3-4; 42-44; *Sert.* 5; *Pomp.* 11. 1; Flor. *epit.* 2. 9. 10-17; App. *civ.* 1. 67-75; Licin. 16-23; Ampel. 42. 2; Obseq. *Prodig.* 56a; Auct. *Liber de Vir ill.* 67. 6; 69. 2; Exsuper. 27; Oros. *hist.* 5. 19. 8-24; Carney 1961, 62-68; Lovano 2002, 38-45; Osgood 2018, 81-84.

⁴³ Licin. 20; Münzer 1923, 1812; Broughton 1952, 50-51; 53 dn. 11; Lovano 2002, 87; Sampson 2013, 86.

L. Cornelius Sulla, Pontos seferi dolayısıyla Roma'dan uzak kaldığı süreçte VI. Mithradates Eupator'u Roma için tam anlamıyla bir tehdit olmaktan çıkaramamışsa da iki büyük çarpışma sonucunda kralı sindirmeyi ve onu savaştan önceki topraklarına geri çekilmeye mecbur etmeyi başarmıştı⁴⁴. MÖ 85 yılında sona eren Pontos seferinin ardından ise bir müddet daha doğuda kalmış ve MÖ 83 yılında Italia'ya dönerek yokluğunda idareyi ele geçiren *populares* hareketini MÖ 81 yılı itibarıyla kesin bir yenilgiye uğratmıştı⁴⁵. Birçok aristokrat, bu iç savaş sürecinde askerî açıdan L. Cornelius Sulla'ya destek olmuştu. Her ne kadar Cn. Pompeius [Magnus], Q. Caecilius Metellus Pius ve M. Licinius Crassus gibi ön plana çıkmamışsa da anlaşıldığı kadarıyla ona bu süreçte destek olan aristokratlar arasında P. Servilius Vatia da bulunuyordu. Velleius Paternulus'ta sözü geçen iki Servilius'tan biri eğer o ise, MÖ 82 yılında Clusium yakınlarında meydana gelen bir çarpışmada *populares* güçlerine karşı bir zafer elde etmişti. Plutarkhos'un kazanmış oldukları büyük başarılar vesilesiyle yukarıda değinilen üç isimle birlikte zikrettiği Servilius da muhtemelen P. Servilius Vatia olsa gerekti⁴⁶. Ancak bu süreçte askerî yararlılık göstermiş olsun veya olmasın, kendisinin L. Cornelius Sulla'nın gözünde ayrı bir yeri olduğu açıktı. Zira MÖ 88 yılındaki muhtemel birliktelikleri bir yana, L. Cornelius Sulla tarafından MÖ 79 yılı için *consul* olarak atanacaktı⁴⁷.

*Consul*luk ve *Proconsul*luk Dönemi

Herhangi bir makama o makam için belirlenen asgari yaşta seçilebilmek (*suo anno*), Romalı bir devlet adamı için çok önemli bir prestij meselesiydi. Ancak makamların azlığı ve adayların fazlalığı sebebiyle çok az sayıda isim bu prestije sahip olabilirdi. Asgari yaş sınırı otuz dokuz olan *praetor*'luk makamına kırklı yaşlarının ortalarında seçilmesinden anlaşılacağı üzere, P. Servilius Vatia da bu prestijden mahrum kalan çoğunluk arasındaydı. Bununla birlikte kariyerindeki bu gecikme, o an için fazla sayılmazdı. Sonuçta *propraetor*'luk görevinden kente döndüğü MÖ 88 yılı itibarıyla *consul*'luk makamının kırk iki olan asgari yaş sınırını yalnız birkaç yıl geçmiş bulunuyordu⁴⁸. Fakat söz konusu yılda patlak veren iç savaş, kariyerinin az bir gecikmeyle devam eden seyrinin bir anda değişmesine sebep olmuştu. İç savaşın taraflarından biri olarak bu noktadan itibaren kariyerini ilerletebilmesi, L. Cornelius Sulla'nın başarısına bağlı bir hâle gelmişti. Ne var ki bu ihtimalin gerçekleşmesini beklerken aynı zamanda yaşı da ilerlemişti. Ap. Claudius Pulcher ile birlikte MÖ 79 yılı *consul*'luğuna seçildiğinde artık ellili yaşlarının ortasındaydı. Fakat kariyerindeki bu gecikmeyi kısa sürede telafi etmeyi başaracak ve Roma tarihinde iz bırakacaktı⁴⁹.

L. Cornelius Sulla, her ne kadar MÖ 79 yılı içerisinde *dictator*'luğu bırakıp inzivaya çekilmişse de

⁴⁴ Birinci Roma - Mithradates Savaşı olarak da bilinen Pontos seferi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Arslan 2007, 127-247; Mayor 2013, 153-258; Roller 2020, 125-162.

⁴⁵ Bu süreç hakkında bk. Letzner 2000, 218-245; Seager 2006a, 187-197; Sampson 2013, 116-144.

⁴⁶ Vell. 2. 28. 1; Plut. *Sull.* 28. 8; Münzer 1923, 1812-1813; Broughton 1952, 72; Kreiler 2020, 274.

⁴⁷ L. Cornelius Sulla ile P. Servilius Vatia'nın aralarındaki yakınlığın sebebi, muhtemelen dönemin en nüfuzlu ailelerinden biri olan Caecilii Metelli ile olan ilişkileriydi. L. Cornelius Sulla, P. Servilius Vatia'nın annesinin amca oğlu olan L. Caecilius Metellus Delmaticus'un kızı Caecilia Metella ile evliydi. Bu hususta bk. Badian 1958, 8; Münzer 1999, 279-281.

⁴⁸ Söz konusu asgari yaş sınırları, MÖ 180 yılı *plebs tribunus*'u L. Villius tarafından çıkarılan ve *lex Villia annalis* olarak adlandırılan yasa ile belirlenmiştir. Bu sınırlar, L. Cornelius Sulla'nın MÖ 81 yılındaki *cursus honorum* ile ilgili düzenlemelerinde de aynen muhafaza edilmiştir. Konuya ilişkin olarak bk. Astin 1958, 63-64.

⁴⁹ App. *civ.* 1. 103; Oros. *hist.* 5. 22. 1; Münzer 1999, 279; Seager 2006a, 206.

dictator'luğun gölgesi Roma'nın üzerinden henüz kalkmış değildi. P. Servilius Vatia ile Ap. Claudius Pulcher'in *consul*'lukları, Roma siyasetinin normalleşme sürecinde bir geçiş dönemi idi. Dolayısıyla bu ikilinin *consul*'luğunda, merkezinde bizzat kendilerinin yer aldığı kayda değer pek fazla bir gelişme yaşanmamıştı. Bu bağlamda göze çarpan en önemli gelişme, Volaterrae'daki *populares* kalıntılarının ortadan kaldırılmasıydı⁵⁰. Bununla birlikte ikilinin *proconsul*'luk dönemleri *consul*'luklarına nazaran epey hareketli geçecekti. Cilicia *Provincia*'sına atanan P. Servilius Vatia, bölge merkezli korsanlık faaliyetleriyle, Macedonia *Provincia*'sına atanan Ap. Claudius Pulcher ise Scordisci kabilesiyle mücadele etmekle görevlendirilmişti⁵¹.

P. Servilius Vatia'nın uğraşmak zorunda olduğu korsanlık sorunu, aslına bakılacak olursa, MÖ 188 yılına kadar uzanan köklü bir geçmişe sahip bulunmaktaydı. Roma, bilindiği gibi, bu tarihte Apmameia (= Dinar) kentinde imzalanan barış antlaşmasıyla daha önce savaş meydanlarında mağlup ettiği düşmanı Seleukos Krallığı'nı siyasi, askerî ve iktisadi açıdan tam bir yıkıma uğratmıştı. Antlaşmanın maddelerinden biri Seleukos donanmasının dağıtılıp mevcudunun on gemiye indirilmesini ve bu gemilerin Kilikia'daki Sarpedon (=İncekum) Burnu'nun ötesine geçememesini öngörüyordu⁵². Ancak Seleukos donanmasının terk ettiği sular, kısa bir süre içerisinde korsan gemileriyle dolmuştu. Bu noktada bölgedeki korsanlık faaliyetlerinin yayılmasına belki Rhodos Cumhuriyeti engel olabilirdi. Fakat gücünü esasen Roma'ya borçlu olan bu devlet, Roma'nın hoşuna gitmeyen bir hareketinden dolayı iktisadi yaptırımlara uğradığı için korsanlara karşı koyacak büyüklükte bir donanmayı finanse edemez bir hâle gelmişti⁵³. Roma, elbette ki bölgedeki korsanlık sorununun farkındaydı. Ancak korsanlar aracılığıyla işleyen köle ticareti sebebiyle duruma müdahil olmamaktaydı. Bu yüzden korsanlık faaliyetlerinin görüldüğü saha giderek genişlemişti. Öyle ki MÖ 102 yılı itibarıyla Roma artık kendisini korsanlara karşı harekete geçmek zorunda hissetmekteydi⁵⁴.

MÖ 129 yılında Asia *Provincia*'sını oluşturarak Küçük Asya'da doğrudan yönetim modeline geçen Roma, MÖ 102 yılında bölgede yeni bir *provincia* tanımlamıştı. Cilicia adını alan bu *provincia*, kelimenin bugün eyalet olarak algılanan anlamından çok, görev-eylem alanını belirten esas anlamını taşımaktaydı. Zira ilk tanımlanışından MÖ 64 yılına kadar geçen süreçte kendisine Cilicia *Provincia*'sı verilen bir *promagistratus*'un başlıca görevi, korsanlıkla mücadele etmektir. Bu sebeple *provincia*'nın *promagistratus*'a sağladığı *imperium*'un geçerli olduğu saha, Kilikia Bölgesi'yle sınırlı olmayıp değişkenlik göstermekteydi⁵⁵. Kendisine bu *provincia* tahsis edilen ilk isim, MÖ 102 yılı *praetor*'u M. Antonius'tu. *Proconsul* yetkisiyle donatılıp bölgeye gönderilen M. Antonius, korsanlara karşı başarılı bir savaş vermişse de sorunun çözüldüğünü söylemek zordu⁵⁶. Aksine, Roma ile Pontos Krallığı arasında meydana gelen savaşların yarattığı otorite boşluğundan faydalanan korsanlar daha da güçlenmişlerdi. Öyle ki Zeniketes adlı bir korsan şefi, Lykia Bölgesi'nin doğu kıyılarında yer alan Olympos,

⁵⁰ Licin. 32; Münzer 1923, 1813; Santangelo 2007, 173.

⁵¹ Eutr. 6. 2-3; Fest. *Brev.* 9. 2; 11. 1; Amm. Marc. 14. 8. 4; Oros. *hist.* 5. 23. 1; 17; 21; Broughton 1952, 86-87.

⁵² Pol. 21. 42. 13-14; Liv. *perioch.* 38. 38. 8-9; App. *Syr.* 39; Zon. *epit. hist.* 9. 20; Errington 2006, 288-289. Roma ile Seleukos Krallığı arasında meydana gelen ve MÖ 192 yılında başlayıp MÖ 188 yılında resmen sona eren savaş hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Grainger 2002.

⁵³ Pol. 30. 31. 10-12; Starr 2000, 57; Arslan 2003a, 91-92.

⁵⁴ Str. 14. 5. 2; Kallet-Marx 1995, 231-232; Tozan 2016, 175-176.

⁵⁵ Magie 1950, 285; 1165-1166 dn. 15; Kaya 2005, 17-18; Sherwin-White 2006, 232.

⁵⁶ Cic. *de Or.* 2. 2; *Brut.* 168; Liv. *perioch.* 68; Obseq. *Prodig.* 44; Tozan 2016, 179-182; Arslan 2020, 21-22.

Korykos ve Phaselis (= Tekirova) gibi önemli kentlerin yanı sıra Pamphylia Bölgesi'ndeki birçok kenti ele geçirmiş ve kendini bu sahaların kralı ilan etmişti⁵⁷. Roma, giderek büyüyen bu sorun karşısında MÖ 81 yılı *praetor*'u Cn. Cornelius Dolabella'yı *proconsul* olarak bölgeye yollamışsa da bu isim bölgenin zenginliklerini yağmalamaktan başka bir iş yapmamış ve bu durum bölge halkının da korsanlara katılmaya başlamasına yol açmıştı. Başka bir deyişle, MÖ 78 yılında görev süresi sona eren Cn. Cornelius Dolabella, halefi P. Servilius Vatia'ya mücadele edilmek üzere daha da derinleşmiş bir sorun bırakmış bulunmaktaydı⁵⁸.

P. Servilius Vatia, MÖ 78 yılı baharının başlarında Italia'nın güneyindeki Tarentum limanından yelken açarak görev bölgesine geldi. Bölgedeki varlığı, MÖ 74 yılına kadar devam edecekti⁵⁹. Zorlu bir mücadeleyle karşı karşıya olan P. Servilius Vatia, görevdeki ilk yılını askeri açıdan hazırlanmaya ayırdı. Bu hazırlık sürecinin ardından MÖ 77 yılı baharı itibarıyla muhtemelen beş *legio*'luk bir kara ve mevcudu tam olarak bilinmemekle birlikte ağır ve iyi silahlandırılmış gemilerden oluşan bir donanma gücüyle harekâtına başladı⁶⁰. P. Servilius Vatia, iki aşamalı bir harekât planı belirlemişti. Buna göre, öncelikle deniz çarpışmalarıyla korsanları karaya çekilmeye mecbur edecek ve ardından karadaki korsan üslerini teker teker ele geçirecekti. Harekâtın ilk aşaması, henüz o yıl içerisinde tamamlandı. P. Servilius Vatia idaresindeki Roma donanması, ciddi kayıplar vermekle birlikte korsan güçlerini yenilgiye uğratmayı ve böylelikle denizlerde üstünlük sağlamayı başardı⁶¹.

P. Servilius Vatia'nın bu deniz zaferinden sonraki askerî operasyonları tartışmalıdır. Zira antik

⁵⁷ Str. 14. 5. 7; App. *Mithr.* 92; LiebmannFrankfort 1969, 205; Grünwald 2004, 76; Arslan 2007, 291-294. Olympos, bugünkü Antalya ilinin Kumluca ilçesi sınırlarında yer alan Deliktaş mevkiine lokalize edilmekteydi. Kesin yeri tespit edilemeyen Korykos'un ise bu kentin hemen yakınlarındaki Yanartaş mevkiisi civarında olabileceği düşünülmekteydi (Talbert 2000, 998; 1001-1002). Ancak Lykia kentlerinin aralarındaki mesafeleri içeren *Stadiasmus Patarensis* anıtının keşfi, bu hususta yeni bir tartışma başlatmıştır. Zira söz konusu anıtta bölgenin önde gelen kentlerinden biri olmasına rağmen Olympos'un adı bulunmamakta ve Olympos'un kurulu olduğu düşünülen yerde Korykos konumlandırılmaktadır. Bu bilgiden yola çıkan M. Adak (2004, 43), Olympos'u Deliktaş'ın güneyinde yükselen Musa Dağı üzerindeki yerleşime, Korykos'u da Deliktaş'a lokalize etmektedir. Adak'a göre, P. Servilius Vatia'nın MÖ 77 yılındaki saldırısı, zamanla dağdaki yerleşimin önemini yitirmesine ve sahildeki yerleşimin parlamasına sebebiyet vermiş, Hadrianus döneminde (MS 117-138) de sahil yerleşiminin ismi Olympos'a çevrilmiştir. S. Şahin ve M. Adak'ın birlikte yapmış oldukları yayınlarda da (2007, 275-277; 2014, 406-409) yinelenen bu öneri, bazı araştırmacıların itirazlarıyla karşılaşmıştır. Söz gelimi, E. Uğurlu (2007, 90-92), Olympos ile Musa Dağı eşitliğini desteklemekle birlikte sahildeki yerleşimin de Olympos'un bir parçası olarak değerlendirilmesi ve Korykos'un daha kuzeyde, Atbükü civarında aranması gerektiğini savunmaktadır. Güncel arkeolojik ve epigrafik buluntular ışığında meseleyi yeniden ele alan H. S. Öztürk ve Ö. E. Öncü (2020, 262-266), bu tartışmalara yeni bir boyut getirmişlerdir. Musa Dağı üzerindeki yerleşimin bölgenin en önemli kenti olmak şöyle dursun, kent olma vasıflarına bile sahip olmamasına dikkat çeken bu araştırmacılar, sahildeki yerleşimin Musa Dağı'ndaki yerleşim ile Yanartaş'taki kült merkezini de içeren çok daha büyük bir kentin merkezi olduğunu düşünmektedirler. Bu araştırmacılara göre, Musa Dağı'ndaki yerleşim muhtemelen bu kentin *akropolis*'i olmalıdır. Korykos ise ayrı bir kent olarak değil, Çıralı sahilini ifade eden bir bölge ismi olarak ele alınmalıdır. *Korykos*'un toponim olarak kullanımını hakkında ayrıca bk. Arslan & Tüner Önen 2011, 196.

⁵⁸ Cic. *Verr.* 2. 1. 95-102; Ascon. 26; 73; Magie 1950, 285-287; de Souza 1999, 124.

⁵⁹ Cic. *Verr.* 2. 3. 211; Sall. *Hist.* 1. 115; Ormerod 1922, 37-38; Magie 1950, 287.

⁶⁰ Flor. *epit.* 1. 41. 4; Brunt 1971, 452; SherwinWhite 1984, 154-155; Öztürk 2006, 55.

⁶¹ Cic. *Verr.* 2. 5. 66; Leg. *Man.* 68; Flor. *epit.* 1. 41. 4-5; Maróti 1989, 310-311; Tozan 2018, 196.

kaynakların bu hususta verdikleri bilgiler son derece dağınıktır. Bununla birlikte nispeten coğrafyayla uyumlu bir kronolojik anlatım, yalnızca C. Sallustius Crispus'ta görülmektedir⁶². Ancak eserinin ilgili kısımları ne yazık ki günümüze kısa fragmanlar hâlinde ulaştığından sürecin ayrıntılarını kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Bu durum, hâliyle modern tarih yazımının harekât kurgusunda farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Bir kısım araştırmacı, mevcut bilgileri bir araya getirirken C. Sallustius Crispus'un anlatısı doğrultusunda bir kurguyu tercih etmiş, bazı araştırmacılar ise bunun tam tersi bir kurgu kullanmışlardır. H. A. Ormerod, D. Magie, C. Mutafian ve E. Maróti gibi araştırmacılar ilk kurguyu tercih edenler arasında yer almaktadırlar. Bu araştırmacılara göre, muhtemelen Khelidonia (=Beşadalar) Adaları açıklarında gerçekleşen deniz çarpışmasından sonra kara harekâtına başlayan P. Servilius Vatia'nın ilk hedefi, Zeniketes'in krallık merkezi olan Olympos'tur⁶³. Zeniketes, üzerine yönelen Roma saldırısı karşısında kayda değer bir direniş gösterememiş ve teslim olmaksızın ölmeyi yeğleyerek kendisini hane halkıyla birlikte ateşe vermiştir. Olympos kenti, böylelikle Romalıların eline geçmiş ve kent toprakları *ager publicus* hâline getirilmiştir⁶⁴. Zeniketes'in intiharıyla birlikte askerî açıdan epey rahatlayan P. Servilius Vatia, bir sonraki saldırısını Korykos'a yaparak burayı yıkıma uğratmıştır⁶⁵. Korykos'un ardından ise Phaselis'e yönelip bu önemli kenti de ele geçirmeyi başarmış ve topraklarını *ager publicus* ilan ederek kent halkını cezalandırmıştır⁶⁶. P. Servilius Vatia, bu noktadan itibaren harekâtını Pamphylia'ya doğru genişletmiştir. Bu bağlamda, bölgenin önemli kentlerinden biri olan Attaleia (=Antalya) zapt edilerek toprakları *ager publicus* hâline getirilmiş ve böylelikle MÖ 76 yılı itibarıyla harekât sona ermiştir⁶⁷. A. N. Sherwin White, M. Arslan, H. S. Öztürk ve M. Tozan gibi bazı araştırmacılar ise bu harekâtı Attaleia'dan başlatmaktadır. Yukarıda verilen süreç, bu araştırmacılara göre tersten yaşanmış ve harekât Olympos'un ele geçirilmesiyle sonlanmıştır. Fakat bu süreç her nasıl yaşanmış olursa olsun, sonuç değişmemiştir. P. Servilius Vatia, MÖ 77 ile 76 yılları arasında yürüttüğü bu harekât sonucunda Pamphylia (=Antalya) Körfezi batısındaki Roma hâkimiyetini yeniden tesis etmiştir⁶⁸.

P. Servilius Vatia, MÖ 75 yılında yeni bir harekâta başlama kararı aldı. Bu kez hedefinde Tauros (=Toros) Dağları'nın kuzeyi vardı. Aslına bakılacak olursa bu son derece şaşırtıcı bir hareketti. Zira korsanlık faaliyetlerinin esas merkezi, körfezin doğusu yani Kilikia Trakheia olarak isimlendirilen dağlık bölgenin sahil kesimiydi ve dolayısıyla harekâtın bu bölgede gerçekleştirilmesi stratejik açıdan daha uygun düşmekteydi⁶⁹. Fakat elbette ki P. Servilius Vatia'nın harekât için doğu sahilleri yerine

⁶² Sall. *Hist.* 1. 115-119. Paulus Orosius'un bu hususta vermiş olduğu bilgiler (Oros. *hist.* 5. 23. 21-22) de C. Sallustius Crispus'un verdikleri ile benzerdir. Ancak kesin bir kronolojik anlatım bu yazarda da mevcut değildir.

⁶³ Ormerod 1922, 37-40; 1924, 214-218; Ormerod & Cary 1932, 354-355; Magie 1950, 287-288; Mutafian 1988, 220; Maróti 1989, 311-312.

⁶⁴ Cic. *Verr.* 2. 1. 56-57; *leg. agr.* 1. 5; 2. 50; Sall. *Hist.* 1. 117; Str. 14. 5. 7; Flor. *epit.* 1. 41. 5; Eutr. 6. 3; Oros. *hist.* 5. 23. 22; Ps.-Ascon. 237; Schol. Gronov. 347.

⁶⁵ Sall. *Hist.* 1. 118; Str. 14. 5. 7; Eutr. 6. 3; Oros. *hist.* 5. 23. 22; Ps.-Ascon. 237.

⁶⁶ Cic. *Verr.* 2. 4. 21; *leg. agr.* 2. 50; Sall. *Hist.* 1. 117; Str. 14. 5. 7; Flor. *epit.* 1. 41. 5; Eutr. 6. 3; Oros. *hist.* 5. 23. 22; Ps.-Ascon. 237; Schol. Gronov. 347.

⁶⁷ Cic. *leg. agr.* 1. 5; 2. 50; Fest. *Brev.* 11. 1; Oros. *hist.* 5. 23. 21.

⁶⁸ Sherwin White 1984, 154-155; 2006, 232; Arslan 2003a, 102-103; 2003b, 204-205; 2007, 296-297; 2020, 22; Öztürk 2006, 55-62; 2020, 30-39; Tozan 2014, 158-159.

⁶⁹ Bazı antik yazarlarda (Vell. 2. 39. 2; Eutr. 6. 3; Fest. *Brev.* 12. 3; Oros. *hist.* 5. 23. 21), Kilikia'nın P. Servilius Vatia tarafından fethedildiğine dair epey yüzeysel ifadeler geçmektedir. Fakat gerçekte böyle bir durum söz konusu

kuzeydeki dağlık bölgeyi tercih etmesinin mantıklı gerekçeleri bulunmaktaydı. Söz konusu bölgede yaşayan ve epey savaşçı bir karaktere sahip olan halklar, özellikle de Isaurialılar, bölgenin kısıtlı ekonomik imkânlar sunmasından dolayı geçimlerini genellikle haydutluk faaliyetleriyle sağladıkları için sürekli bir sorun kaynağı oluşturmaktaydı ve ayrıca bu halkların korsanlık faaliyetleriyle de ilişkileri vardı⁷⁰. P. Servilius Vatia, anlaşılan o ki bu bölgeyi hedef alarak korsanlık sorununu besleyen damarlardan birini kesmek istemişti⁷¹. Ancak her Romalı aristokrat gibi onun da öncelikli amacının şahsi itibarını arttırmak olduğu göz önünde bulundurulursa Roma ordusunun daha önce ayak basmadığı topraklarda savaşçı bir düşmana karşı zafer kazanma fikri, muhtemelen harekât hedefinin belirlenmesinde söz konusu askerî gerekliliklerden daha önemli bir rol oynamış olsa gerekti⁷².

Antik kaynaklarda P. Servilius Vatia'nın MÖ 75 yılında gerçekleştirdiği harekât ile ilgili ayrıntılı ya da en azından kronolojik bir anlatı, ne yazık ki bulunmamaktadır. Harekâtın Isauria'da geçen aşaması nispeten iyi belgelenmiş olmakla birlikte diğer aşamaları hakkında bilinenler yok denecek kadar azdır. Öyle ki bu hususta yalnızca üç antik yazardan bilgi edinilebilmektedir. Buna göre, P. Servilius Vatia, C. Sallustius Crispus ve Festus'ta geçen yüzeysel ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Pisidia Bölgesi'nde askerî faaliyet göstermiş⁷³; M. Tullius Cicero'nun aktardığı kadarıyla da Aperensis, Orondeis ve Gedusanus bölgelerinin topraklarını *ager publicus* hâline getirmiştir⁷⁴. Söz konusu bölgelerden Karalis (= Beyşehir) Gölü'nün güneydoğusundaki ovalık araziye kapsayan Orondeis'in antik kaynaklarda Pisidia Bölgesi'nin bir parçası olarak anılması, bu üç antik yazar tarafından verilen bilgiler arasında bir örtüşme sağlamaktadır⁷⁵. Ancak bu noktada hemen belirtmek gerekir ki Aperensis ve

değildir. Bölgenin Kilikia Pedia olarak isimlendirilen ovalık kesimi, bu sıralarda Armenia Kralı II. Tigranes'in işgali altındadır. Dolayısıyla söz konusu yazarların Kilikia'dan kastı Kilikia Trakheia olmalıdır ki P. Servilius Vatia'nın bu bölgede fetih bir yana askerî faaliyetler gerçekleştirdiğine yönelik hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Konuya ilişkin olarak bk. Ormerod 1922, 42-44; Magie 1950, 1169-1170 dn. 21; Keyser 1997, 64.

⁷⁰ Antik kaynaklarda adlarının geçtiği en erken tarihli olay, Makedonia Kralı III. Aleksandros tarafından Kilikia satraplığıyla görevlendirilen Balakros'u öldürmelerinin ardından MÖ 322 yılında üzerlerine düzenlenen ceza seferi olan Isaurialılar, sonraki süreçte de bölge üzerinde hâkimiyet iddia eden güçler için bir sorun kaynağı olmaya devam etmişlerdir. Öyle ki Isaurialı sıfatı, zaman içerisinde haydutla aynı anlamda kullanılır bir hâle gelmiştir. MÖ 322 yılındaki cezalandırma seferi hakkında bk. Diod. 18. 22; Iust. 13. 6. 1-3; Feld 2005, 59-60; Alkan & Doğanay 2020, 13-15. Isaurialı ile haydut sıfatlarının eşanlamlı kullanımı için bk. Str. 12. 6. 2; Lenski 2001, 417.

⁷¹ Keyser 1997, 76; Tozan 2014, 160.

⁷² Bilinmeyen diyarlardaki gizemli halklarla kurulan temaslar ve bunlara karşı kazanılan askerî başarılar, Roma kamuoyunda her zaman büyük bir heyecan ve coşku uyandırmış; bu durum, söz konusu olaylarda rol oynayan generallere büyük bir prestij kazandırmıştır. Bunun belki de en güzel örneği, C. Iulius Caesar'ın MÖ 55 yılındaki Britannia harekâtı sonrasında yaşananlardır. Esasen yalnızca bir keşif seferi niteliğinde olan bu harekât, pek de başarılı geçmemiş olmasına rağmen Roma halkını coşkuyla sokaklara dökmeye yetmiştir. Öyle ki *Senatus* bile bu harekât onuruna daha önce örneği görülmemiş bir biçimde yirmi gün sürecek olan şükran kutlamaları (*supplicatio*) düzenlenmesine karar vermiştir. Bu hususta bk. *Caes. Gall.* 4. 38; Goldsworthy 2006, 285.

⁷³ Sall. *Hist.* 3. 1: "*Inter recens domitos Isauros Pisidasque.*" Fest. *Brev.* 11. 1: "...*Pisidiam Servilius pro consule ad bellum piratarum missus obtinuit.*"

⁷⁴ Cic. *leg. agr.* 2. 50: "...*agrūque Aperensem et Oroandicum et Gedusanum. Haec P. Servili imperio et victoria, clarissimi viri, vestra facta sunt.*"

⁷⁵ Plin. *nat.* 5. 147: "...*Oroandicum Pisidiae tractum...*" Orondeis Bölgesi hakkında ayrıca bk. Kaya 2006, 366-369; Bru 2017, 172-182; Kurt 2017; Kurt & Atcı 2021.

Gedusanus adlarına başka herhangi bir antik kaynakta rastlanılmamaktadır. M. Tullius Cicero'nun bu bilgiyi coğrafi bir bağlam içerisinde verdiği varsayılırsa söz konusu bölgeleri Orondeis'e yakın çevrelerde aramak en mantıklı tercih olsa gerektir. Nitekim H. A. Ormerod, Aperensis için Orondeis'in kuzeyindeki Atenia'yı (= Kireli?), Gedusanus için ise Orondeis'in güneyindeki Sedasa'yı (= Namze Yaylası) önermekte ve M. Tullius Cicero'da geçen isimleri Ateniensis ile Sedasanus olarak düzeltmektedir⁷⁶. Bilim çevrelerince genel kabul gören bu öneri, aynı zamanda, harekâtın aşamaları arasında bir bağlantı sağlayabilmek ve P. Servilius Vatia'nın harekât sırasında izlemiş olduğu güzergâhı tespit edebilmek adına önemli bir ipucu sunmaktadır. Ancak başta H. A. Ormerod olmak üzere çoğu araştırmacı, bu ipucunu gözden kaçırmıştır. Bu araştırmacılar, harekâtın Isauria'da geçen aşamasını, Pisidia aşamasından önceye yerleştirmektedir. Dolayısıyla harekât güzergâhı hakkındaki önerileri, P. Servilius Vatia'nın Isauria'ya Tauros Dağları'nı güneyden aşmak suretiyle girdiği varsayımına göre şekillenmiştir. Sözelimi, H. A. Ormerod, P. Servilius Vatia'nın Attaleia'dan hareket edip bir müddet Eurymedon (= Köprüçay) Nehri boyunca ilerledikten sonra Kesikbeli Yolu olarak bilinen yolu kullanarak Isauria'ya ulaştığı kanısındadır⁷⁷. D. Magie'nin önerisi ise Side'nin doğusundaki Karpuz Çayı vadisini izleyip daha sonrasında Susambeli ve Demirkapı geçitleri vasıtasıyla Isauria'ya ulaşan güzergâhtır⁷⁸ (Fig. 2). Ne var ki bu öneriler harekâtı harita üzerinde hayli dolambaçlı bir hâle getirmektedir⁷⁹. Öte yandan önerilen bu güzergâhların coğrafi ve askerî açıdan hareket hâlindeki bir ordu için göze alınamayacak kadar zorlu ve tehlikeli oldukları da bir gerçektir. Hâlbuki P. Servilius Vatia'nın Isauria'ya güneyden değil, kuzeyden girdiği varsayıldığında, başka bir deyişle, harekâtın Pisidia aşaması, Isauria'dan önceye alındığında bu gibi problemler söz konusu olmaktan çıkmaktadır. Zira Atenia - Orondeis - Sedasa hattı üzerinden Isauria'ya ulaşan güzergâh, harekâtın tüm aşamalarını düzgün bir sırayla birbirine bağlamakta ve coğrafi ve askerî açıdan diğer önerilere nazaran çok daha kolay ve güvenli bir güzergâh niteliğine sahip bulunmaktadır. Nitekim R. Syme, B. Levick ve T. B. Mitford gibi araştırmacılar, P. Servilius Vatia'nın Isauria'ya kuzeyden girdiği görüşündedir⁸⁰. Ancak bu hususta en kapsamlı ve mantıklı öneri, P. T. Keyser tarafından getirilmiştir. P. T. Keyser, P. Servilius Vatia'nın Kestros (= Aksu) Nehri vadisi aracılığıyla Tauros Dağlarını aştıktan sonra Karalis Gölü'nün kuzey ve doğu kıyıları boyunca ilerlemek suretiyle Isauria'ya ulaştığı kanısındadır⁸¹. Bu öneri, anlaşılacağı üzere konuyla ilgili açıklığa kavuşturulmamış hiçbir husus bırakmamaktadır ve dolayısıyla burada harekât yeniden kurgulanırken K. Feld'in de tercih ettiği gibi bu öneriden faydalanılacaktır⁸² (Fig. 2).

⁷⁶ Ormerod 1922, 47-48.

⁷⁷ Ormerod 1922, 49 dn. 5.

⁷⁸ Magie 1950, 1176 dn. 23.

⁷⁹ Bu önerilere göre, P. Servilius Vatia, Isauria'ya güneyden girmiş, ardından Isauria içlerinde doğuya doğru ilerlemiş, sonrasında geldiği yoldan tekrar batıya dönüp sırasıyla Sedasa, Orondeis ve Atenia'yı ele geçirmiştir.

⁸⁰ Syme 1939, 300 dn. 4; Levick 1967, 23; Mitford 1980, 1236.

⁸¹ Keyser 1997, 74 dn. 49.

⁸² Feld 2005, 68-69.

Fig. 2. P. Servilius Vatia Isauricus'un Korsan Seferi (Open Street Map üzerinden düzenlenmiştir)

teia (= Fasillar) gibi kentlerde yaşayan Orondeis halkı, bir sonraki hedefiydi. Sonuç olarak bu halka da boyun eğdirip topraklarını *ager publicus* hâline getirdi ve ardından Trogitis (= Suğla) Gölü civarında yaşayan Homonadlar kabilesi üzerine yöneldi. Bu bağlamda, kabilenin yerleşim yerlerinden Sedasa'yı ele geçirip topraklarını *ager publicus* yaptı ve böylece harekâtın ilk aşamasını başarıyla tamamladı⁸³. Şimdi sırada esas hedefi olan Isauria Bölgesi vardı. Bununla birlikte harekâtın bu yeni aşamasının bir önceki kadar kolay geçmeyeceği de bir gerçektir. Zira bölge halkı, biri "Eski" (*Palaia/Vetus*) diğeri ise "Yeni" (*Nea/Nova*) olarak anılan ve her ikisi de Isaura adını taşıyan dağlık arazi üzerine kurulu iyi tahkim edilmiş kentlere sahipti⁸⁴. Başka bir deyişle, bölgede kesin bir hâkimiyet sağlamanın yolu, bu iki müstahkem kente boyun eğdirmekten geçiyordu. Nitekim P. Servilius Vatia'nın bölgedeki ilk askerî eylemi, uzun tartışmaların ardından bugünkü Bozkır ilçe merkezine lokalizesi bilim çevrelerince genel kabul gören, Isaura Vetus kentini kuşatmak oldu⁸⁵. Bir sonraki askerî eylemi ise kentin su kaynağı olan Çarşamba Çayı'nın yatağını değiştirtmekti. Düşmanın direniş gücünü zayıflatıp kuşatmayı en kısa sürede sonuçlandırmayı amaçlayan bu hamlesi, etkisini hemen gösterdi⁸⁶. Susuzluk tehdidiyle karşı karşıya olan Isaurialılar, bir gece vakti savunma pozisyonundan çıkıp kuşatmayı dağıtmak adına bir saldırı başlattı. Fakat Roma ordusu, bu saldırıyı püskürtmeyi başardı ve düşmanını yeniden kent surlarının ardına çekilmeye zorladı. Isaurialılar, ağır kayıplar vererek geri çekildikleri bu saldırı sonucu askerî güçlerini büyük ölçüde yitirmişlerdi. Öte yandan su stokları da giderek tükenmekteydi. Bu şartlar altında yapabilecekleri pek de fazla bir şey bulunmamaktaydı. Ya susuzluktan kırılana kadar direnişte kalacaklar ya da teslim olacaktı⁸⁷. Ancak az da olsa bir bağışlanma umudu taşıyor olmalıydılar ki silahlarını bırakıp kenti Romalılara teslim etmişlerdi.

⁸³ Cic. *leg. agr.* 2. 50; Keyser 1997, 74; Feld 2005, 68-69.

⁸⁴ Str. 12. 6. 2; Arslan 2003a, 103.

⁸⁵ Isaura kentlerinin lokalizasyonu hususunda yapılan tartışmalar hakkında bk. Alkan & Doğanay 2020, 5-9.

⁸⁶ Frontin. *strat.* 3. 7. 1; Feld 2005, 69.

⁸⁷ Sall. *Hist.* 2. 69; Feld 2005, 69.

P. Servilius Vatia, yeni harekât hedefi olarak seçtiği Tauros'un kuzeyindeki bölgelere doğru yürüyüşüne büyük bir olasılıkla Attaleia'dan başladı. Daha sonrasında ise muhtemelen kuzeydoğu yönünde ilerleyip Perge kenti üzerinden Kestros Nehri vadisine giriş yaptı. Tauros'u aşım Limnai (= Eğirdir) Gölü'nün güney kıyısına ulaşınca kadar bu vadi boyunca kuzeye doğru ilerledi ve ardından yönünü doğuya çevirdi. Karalis Gölü'nün kuzeyini dolaarak Killanion (= Şarkikaraağaç) Ovası'na girdikten sonra ise gölün kıyılarına paralel olarak güneydoğu yönünde ilerlemeye geçti. Bu noktadan itibaren artık asıl harekât sahasına ulaşmış bulunmaktaydı. Nitekim yolu üzerinde yer alan Atenia kentini ele geçirip topraklarını *ager publicus* ilan etmek suretiyle harekâtının ilk aşamasına başladı. Pappa (= Yunuslar) ve Mis-

Ne var ki P. Servilius Vatia, düşmanına merhametli davranmadı ve kenti yerle bir ettirip halkını köle olarak sattı⁸⁸. Isauria hâkimiyeti yolundaki iki engelden birini böylelikle aşmayı başaran P. Servilius Vatia, daha sonrasında hiç vakit kaybetmeden bu kentin yaklaşık 20 km doğusundaki Isaura Nova (= Zengibar Kalesi) kentine doğru yürüyüşe geçti. Bu sırada huzuruna Isaura Nova'yı temsilen bir elçilik heyeti geldi. Heyetin amacı, taraflar arasında bir barış zemini oluşturmakta ve barış görüşmelerine başlayabilmek adına rehine vermeyi ve talimatları yerine getirmeyi taahhüt ediyorlardı. Zira Isaura Vetus'un akıbeti, bu kente nazaran daha güçlü bir tahkimata sahip olmalarına rağmen Isaura Nova halkında büyük bir korku uyandırmıştı⁸⁹. Her ne kadar ordusunu kent surlarına mümkün olduğunca yaklaştıracaksa da P. Servilius Vatia'nın barış fikrine bakışı olumluydu. Öyle ki bir iyi niyet göstergesi olarak ordugâhını açık bir alana kurdu ve askerlerinin etrafa zarar vermelerine engel oldu. Bu sırada önceden kararlaştırıldığı üzere yüz rehine kendisine iletildi ve ardından barış görüşmelerine geçildi. P. Servilius Vatia'nın barış için öne sürdüğü şartlar, kentteki bütün silah ve askerî araçların yanı sıra buraya sığınmış Roma düşmanlarının kendisine teslim edilmesi⁹⁰. Ancak anlaşılan o ki geride bırakılan süreç içerisinde kent üzerindeki korku havası dağılmıştı. Zira kentin genç nüfusu, sağ oldukları sürece silahlarını ve kendilerine sığınanları asla teslim etmeyeceklerini söyleyerek dikte edilen barış şartlarına karşı çıkmakta ve Roma gücüne açıkça meydan okumaktaydı. Bununla birlikte kentte barış yanlısı bir kesim hâlâ mevcuttu. Fakat savaşma çağını aşmış insanlardan oluşan bu kesim de silahlarını bıraktıktan sonra kıyımaya maruz kalmaktan korkuyor ve bu yüzden barış şartlarını kabul edip etmeme hususunda tereddüt yaşıyordu. P. Servilius Vatia, elbette ki dikte ettiği şartları yumuşatacak ya da kentten olumlu veya olumsuz bir cevap alana kadar beklemede kalacak değildi. Nitekim barış fikrinden uzaklaşan düşmanına bir gözdağı vermek amacıyla derhâl harekete geçip kente hâkim bir konumda bulunan Magna Mater kültüne adanmış tepe (= Kiremitli Tepe?) üzerine askerlerini mevzilendirdi⁹¹. Bu olaylara dair tek kaynağımız olan C. Sallustius Crispus'un anlatısı, her ne kadar bu noktadan itibaren kesintiye uğramaktaysa da olayların gidişatı göz önüne alındığında muhtemelen sonraki süreçte taraflar arasında bir sıcak savaş durumu oluşmuş olmalıydı. Ancak süreç nasıl şekillenmiş olursa olsun, sonuç aynıydı: Isaura Nova da tıpkı Isaura Vetus gibi P. Servilius Vatia karşısında boyun eğmişti. Böylelikle uzun yıllardan beri nüfuz edilemeyen Isauria Bölgesi de Roma hâkimiyeti altına girmiş ve Tauros Dağları'nın kuzeyine yönelik harekât başarıyla sona ermişti⁹².

Isauria zaferiyle birlikte görev süresinin de sonuna gelen P. Servilius Vatia, MÖ 74 yılında bölgeden ayrılarak Roma'ya döndü. Italia'ya ayak basışından kente ulaşıncaya kadar geçtiği her yerde insanlar onu karşılamak için coşkuyla yollara dökülmüştü⁹³. Anlaşılacağı üzere, görev süresi boyunca elde ettiği askerî başarılar, kamuoyu nezdindeki popülaritesini ve itibarını epey arttırmıştı. Bunun en güzel ifadesi, hiç kuşkusuz kazanmış olduğu unvanlar ve onurlardı. Henüz harekât devam ederken

⁸⁸ Hall 1973, 570 = AE 1977, 816 = CIL I² 2. 4, 2954: "Servilius C. f. imperator / hostibus victis, Isaura Vetere / capta, captivis venum dateis..."; Sall. *Hist.* 2. 69; Str. 12. 6. 2; 14. 3. 3; Frontin. *strat.* 3. 7. 1; Magie 1950, 289.

⁸⁹ Sall. *Hist.* 2. 69; Feld 2005, 69-70.

⁹⁰ Sall. *Hist.* 2. 69; Magie 1950, 289.

⁹¹ Sall. *Hist.* 2. 69; Alkan & Doğanay 2020, 17-19.

⁹² Str. 12. 6. 2; Liv. *perioch.* 93; Flor. *epit.* 1. 41. 5; Eutr. 6. 3; Fest. *Brev.* 12. 3; Amm. Marc. 14. 8. 4; Oros. *hist.* 5. 23. 22; Feld 2005, 70.

⁹³ Cic. *Verr.* 2. 5. 66; Arslan 2003a, 104-105.

emrindeki askerleri tarafından *imperator* olarak selamlanma onuruna erişmişti⁹⁴. Dönüşünde ise zaferlerine izafeten isminin yanına bundan sonra sürekli kullanacağı *Isauricus agnomen*'i eklenmişti⁹⁵. Roma halkının ve ordusunun böylesi büyük onurlara layık gördüğü zaferlerine elbette ki *senatus* da kayıtsız kalamamış ve kendisine *triumphus* töreni düzenleme hakkı tanımıştı. Böylece bu büyük onura birden fazla kez nail olan az sayıdaki ismin arasına katılmış oluyordu ki bu onun için ayrı bir gurur kaynağıydı⁹⁶. Zincire vurulmuş korsanların ve ele geçirilen zengin ganimetlerin sergilendiği *triumphus* töreni, epey görkemli geçmişti⁹⁷. Fakat günün sonunda Roma'da konuşulan konu, törenin görkemli oluşu değildi. P. Servilius Vatia Isauricus, ele geçirdiği ve *triumphus*'unda sergilediği ganimetleri, böyle bir hakkı bulunmasına rağmen, şahsi servetine aktarmamış ve hepsini devlet hazinesine bağışlamıştı. Bu erdemli davranışı, Roma kamuoyunda büyük bir takdir uyandırmış ve kendisini gelmiş geçmiş tüm Romalı devlet adamları arasında seçkin bir konuma taşımıştı⁹⁸.

Her ne kadar kendisine birçok onur kazandırmışsa da P. Servilius Vatia Isauricus'un Cilicia *proconsul*luğu sırasında gerçekleştirmiş olduğu askerî harekâtlar, modern tarih yazımı tarafından genelde stratejik açıdan etkisiz ve hatta başarısız bulunmaktadır⁹⁹. Hatta D. Magie, *Senatus*'un kendisine verdiği onurları bile askerî yetkinliğinden çok *optimates* hizbinin bir parçası olması sayesinde elde ettiği kanısındadır¹⁰⁰. D. Magie'nin bu yorumu, gereğinden fazla küçümseyici bir nitelikte olsa da Roma'nın söz konusu harekâtlardan stratejik açıdan faydalanamadığı da bir gerçektir. Zira P. Servilius Vatia Isauricus'un bölgeden ayrılmasını izleyen birkaç yıl içerisinde korsanlık sorunu doruk noktasına ulaşarak Italia kıyılarını bile etkiler bir hâle gelmiştir¹⁰¹. Ancak bu noktada hemen belirtmek gerekir ki yalnızca bu tarihi gerçeğe odaklanıp onu ortaya çıkaran koşulları ikinci plana atmak hatalı bir yaklaşım olacaktır. Bu yüzden söz konusu harekâtlar hakkında bir değerlendirmede bulunmadan önce Roma'nın o yıllarda korsanlara karşı izlediği genel siyaseti ve MÖ 74 yılından sonraki süreçte yaşanan gelişmeleri dikkatli bir şekilde gözden geçirmekte yarar vardır. Roma, henüz antikçağdan itibaren eleştirildiği üzere, en başından beri korsanlık sorununa gereken önemi vermemiş¹⁰², T. B. Mitford'un da işaret ettiği gibi, korsanlığı tamamen yok etmek yerine dizginlemeye yönelik bir siyaset izlemiştir¹⁰³. Fakat anlaşılana o ki P. Servilius Vatia Isauricus'un başarıları, Roma'yı bu hususta daha kararlı adımlar atmaya teşvik etmiştir. Zira MÖ 74 yılı itibarıyla bu siyaset bir kenara bırakılıp korsanları eş zamanlı bir şekilde karadan ve denizlerden tamamen temizlemeyi amaçlayan yeni bir

⁹⁴ Hall 1973, 570 = AE 1977, 816 = CIL I² 2. 4, 2954; IG VII, 244: "...Σερουίλιον Γαίου υἱόν / Ἰσαυρικόν, ὕπατον, αὐτοκράτορα..."; CIL I² 2. 1, 741 = ILS 36 = ILLRP 371: "P. Servilius C. [f.] / Isauricus / imperator cepi[t]"; Cic. Verr. 2. 1. 56-57; Flacc. 6; Rab. Perd. 21; Rivero Gracia 2006, 229-230.

⁹⁵ Fast. Cap. 76: "P. Servilius C. f. M. n. Vatia qui postea Isauricus appellatus est."; I. Magn. 142: "Πόπλιον Σερουεῖλιον Γαῖου υἱόν Ἰσαυρικόν..."; IG VII, 244; CIL I² 2. 1, 741 = ILS 36 = ILLRP 371; Str. 12. 6. 2; Ovid. Fast. 1. 592-593; Val. Max. 8. 5. 6; Flor. epit. 1. 41. 5; Ampel. 23; Eutr. 6. 3; Fest. Brev. 12. 3; Oros. hist. 5. 23. 22; Schol. Gronov. 347; Öztürk 2006, 62; Steel 2013, 113; Osgood 2018, 110.

⁹⁶ Cic. Pis. 58; Verr. 2. 1. 57; 5. 66; Val. Max. 8. 5. 6; Eutr. 6. 3; Fest. Brev. 12. 3; Ps.-Ascon. 237; Rich 2014, 251.

⁹⁷ Cic. Verr. 2. 5. 66; de Souza 2008, 82.

⁹⁸ Cic. Verr. 2. 1. 57; Morrell 2017, 51.

⁹⁹ Bu konuda bk. Ormerod 1924, 220; Magie 1950, 290-291; Meijer 1986, 192; Maróti 1989, 314; Feld 2005, 71-72.

¹⁰⁰ Magie 1950, 290.

¹⁰¹ Flor. epit. 1. 41. 6; App. Mithr. 93; de Souza 2008, 82; Steel 2013, 113.

¹⁰² Cass. Dio 36. 23. 2.

¹⁰³ Mitford 1980, 1236.

harekât planı uygulamaya konulmuştur. Planın kara ayağı, yeni Cilicia *Proconsul*'u L. Octavius'un komutasına bırakılırken deniz ayağı için söz konusu yılın *praetor*'larından M. Antonius'un şahsında tüm Akdeniz boyunca, muhtemelen kıyıda yaklaşık 80 km içerilere kadar geçerli, sınırsız yetkilere (*imperium infinitum*) sahip yeni bir komutanlık makamı oluşturulmuştur¹⁰⁴. Ne var ki L. Octavius'un ya yoldayken ya da bölgeye ulaştıktan kısa bir süre sonra hayatını kaybetmesiyle birlikte plan henüz başlangıç aşamasında sekteye uğramıştır¹⁰⁵. Zira onun görevini devralan MÖ 74 yılı *consul*'u L. Licinius Lucullus, aynı zamanda söz konusu yılda patlak veren Üçüncü Roma - Mithradates Savaşı'nın komutanlığına getirildiğinden görev süresi boyunca bölgeye ayak bile basmamış ve hatta P. Servilius Vatia Isauricus'un bölgede bıraktığı iki *legio*'yu da buradan çekerek kendi savaşında kullanmıştır¹⁰⁶. Öte yandan planın deniz ayağında da işler istenildiği gibi gitmemiştir. MÖ 72 ya da 71 yılında Crete (=Girit) Adası açıklarında korsanlarla karşılaşan M. Antonius, hafife aldığı düşmanı tarafından bozguna uğratılıp küçük düşürücü bir barış antlaşması imzalamaya mecbur edilmiş ve çok geçmeden bu adada hayatını kaybetmiştir¹⁰⁷. Bu gelişmeyle birlikte korsanlık faaliyetlerinin önündeki son engel de ortadan kalkmıştır. Nitekim VI. Mithradates Eupator'un da desteğini arkalarına alan korsanlar, kısa bir süre içerisinde Akdeniz ticaretini durma noktasına getirecek, tahıl sevkiyatını engelleyerek Roma'yı açlığa mahkûm edecek ve Roma kentinin limanı Ostia'ya bile saldırı düzenleyebilecek kudrete ulaşmışlardır¹⁰⁸. Açıkça görüleceği üzere, korsanlık sorununun böylesi tehlikeli bir hâl alması, MÖ 74 yılından sonra yaşanan söz konusu gelişmelerin bir sonucudur ve kanaatimizce bu durumun ortaya çıkmasında P. Servilius Vatia Isauricus'un harekâtlarının bir etkisi olmamalıdır.

Öte yandan bazı araştırmacılar tarafından P. Servilius Vatia Isauricus'un harekât hedefi olarak Kilikia Trakheia yerine Isauria'yı tercih etmek suretiyle bir anlamda işini yarım bıraktığı ve böylelikle korsan varlığının devamına ve sonraki süreçteki yayılımına olanak sağladığı öne sürülmektedir¹⁰⁹. Bununla birlikte kanaatimizce Roma yönetimi P. Servilius Vatia Isauricus'u bu göreve getirirken kendisinden beklentisi korsanlığın iç bölgelerdeki kaynağını keserek daha fazla güç kazanmalarının önüne geçmek olmalıdır¹¹⁰. Nitekim Isauria seferinin sonucunda Roma'ya döndüğü zaman halk tarafından coşkuyla karşılanması, aldığı onurlar ve en önemlisi ismine Isauricus *agnomen*'inin eklenmiş olması, bu beklentiyi fazlasıyla yerine getirdiğine işaret etmelidir. Başka bir ifadeyle muhtemelen P. Servilius Vatia Isauricus'averilen görev, korsanlığı tamamen ortadan kaldırmaktan ziyade korsanlıktan kaynaklı olayları yatıştırmak olmalıdır. Nitekim Roma'nın korsanlık sorununa kesin olarak son vermek için bölgeye gönderdiği Cn. Pompeius Magnus ile kıyaslandığında P. Servilius Vatia'nın çok daha kısıtlı imkân ve yetkiler kullandığı görülmektedir. Öte yandan Roma'nın korsanlarla olan savaş

¹⁰⁴ Cic. *Verr.* 2. 2. 8; 3. 213; Sall. *Hist.* 2. 82; 3. 2; Liv. *perioch.* 97; Vell. 2. 31. 2-3; Lact. *Inst. Div.* 1. 11. 32; Ps.-Ascon. 202; 239; 259; Seager 2006b, 213; de Souza 2008, 82; Mackay 2009, 202.

¹⁰⁵ Plut. *Luc.* 6. 1; Ormerod & Cary 1932, 355; Tozan 2014, 160.

¹⁰⁶ Cic. *Acad.* 2. 1; Sall. *Hist.* 2. 82; Vell. 2. 33. 1; Mem. 37; Plut. *Luc.* 6; App. *Mithr.* 68; 72; Auct. *Liber de Vir ill.* 74. 4; Magie 1950, 294; Brunt 1971, 452; Keaveney 2003, 70.

¹⁰⁷ Cic. *Verr.* 2. 3. 213; Diod. 40. 1; Sall. *Hist.* 3. 74-76; Liv. *perioch.* 97; Tac. *ann.* 12. 62; Flor. *epit.* 1. 42. 1-3; App. *Sic.* 6. 1; *civ.* 1. 111; Ps.-Ascon. 202; 239; Schol. Bob. 96; Huzar 1978, 15-16; Arslan 2007, 303; de Souza 2008, 83.

¹⁰⁸ Cic. *Leg. Man.* 31-33; Str. 14. 2. 28; 16. 2. 14; Liv. *perioch.* 99; Vell. 2. 31. 2; Plut. *Pomp.* 24-25; Flor. *epit.* 1. 41. 6; App. *Mithr.* 93; Cass. Dio 36. 20-23; Oros. *hist.* 6. 4. 1; Ormerod 1924, 227-233; Arslan 2003b, 206; Tozan 2014, 160-161.

¹⁰⁹ Magie 1950, 290-291; Busuttil 1971, 308; Southern 2002, 60; Arslan 2003a, 108; Demir 2019, 325.

¹¹⁰ Durukan 2009, 82.

bir bütün hâlinde ele alındığında fark edileceği üzere, söz konusu harekâtlar, savaşın başladığı MÖ 102 yılı ile kesin bir Roma zaferiyle sonuçlandığı MÖ 67 yılı arasındaki süreçte korsanlara vurulmuş en ağır darbedir. Dolayısıyla P. Servilius Vatia Isauricus'tan sonraki isimlerin bu kazanımları değerlendirmek bir yana koruyamamış olmaları, onun başarılarını gölgelememelidir¹¹¹.

Geç Dönem Kariyeri

Zaferleri sonucunda büyük bir şahsi prestij ve siyasi nüfuz elde eden P. Servilius Vatia Isauricus, uzun bir aranın ardından Roma'ya döndüğü MÖ 74 yılı itibarıyla artık altmış yaşında bulunuyordu. Yasal olarak MÖ 69 yılından sonra bir kez daha *consul*luk makamına gelebilmesi mümkünse de kendisinden çok daha genç adayların fazlalığı bu olasılığı bir hayli düşük kılıyordu¹¹². Kariyerinin bu yeni aşamasında yaşı ve saygınlığı dolayısıyla kendisine en uygun düşen, *ensor*'luk gibi onursal makamlardı. Fakat her hâlükârda devlet tecrübesi ve itibarı sayesinde bu yeni dönemde de güncel siyasi meselelerde sözü geçen isimlerden biri olacağı açıktı. Bununla birlikte yokluğunda Roma siyasetinde dengeler tamamen değişmişti. Zira inzivadaki *Dictator* L. Cornelius Sulla, geçirdiği bir rahatsızlık sebebiyle MÖ 78 yılında hayatını kaybetmişti¹¹³. *Dictator*'un ölümü, varlığıyla bastırıldığı *populares* hareketine hâliyle yeniden faaliyete geçme fırsatı tanıdı. Roma siyasetinde *optimates* hizbi lehine sağlanmış olan istikrar ortamı, yerini böylece olağan çatışma hâline bırakmıştı. Öyle ki siyasi tansiyon giderek yükselecek ve birkaç küçük ölçekli iç savaşın ardından MÖ 49 yılı itibarıyla sonunda yeni bir *dictator*'luk rejiminin kurulacağı büyük bir iç savaşa dönüşecekti. Başka bir deyişle, P. Servilius Vatia

¹¹¹ Korsanlık sorununun bitiş şekli epey ironiktir. Zira yüz yılı aşkın bir geçmişi bulunan korsanlık faaliyetlerini tamamen ortadan kaldırmak için kırk dokuz gün gibi bir süre yetmiştir. Bu başarıda, komuta kademesindeki Cn. Pompeius Magnus'un askerî yeteneklerinin elbette çok büyük bir payı vardır. Fakat bundan daha da önemli olan, Roma'nın sorunun çözümü hususunda göstermiş olduğu kararlılıktır. Roma, başlangıçta göz yumar bir tavırla karşıladığı, ardından dizginlemeye uğraştığı ve daha sonrasında bastırmaya çalışıp başarısızlığa uğradığı korsanlık faaliyetlerinin MÖ 70'li yılların sonunda büyük bir kriz hâline gelmesiyle birlikte nihâyet sorunun ciddiyetini fark etmiştir. Bu bağlamda, dönemin en kudretli generallerinden biri olan Cn. Pompeius Magnus, MÖ 67 yılında tüm Akdeniz boyunca geçerli *imperium infinitum* ve geniş askerî imkânlarla donatılarak korsanlar üzerine gönderilmiştir. Cn. Pompeius Magnus'un getirilmiş olduğu komuta makamı, fark edileceği gibi MÖ 74 yılında M. Antonius'a verilen makamla aynıdır. Ancak M. Antonius'tan farklı olarak ona çok daha geniş askerî imkânlar sağlanmış ve kendisinin sahip olduğu *imperium infinitum*'un yanı sıra hareket serbestliği kazandırmak adına *legatus*'larına da *propraetor imperium*'u tanınmıştır. Akdeniz'deki korsanlığın çok kısa bir süre içerisinde tamamen ortadan kaldırılması, işte bu sınırsız yetki ve imkânlarla yetkin bir askerî önderliğin bir araya gelmesi sayesinde mümkün olabilmektedir. Cn. Pompeius Magnus, ilk aşamada on üç bölgeye ayırarak *legatus*'ları arasında paylaştığı Akdeniz sularını hızlıca korsanlardan temizlemiş ve ardından Kilikia'da karaya çıkıp Korakesion (=Alanya) açıklarında gerçekleşen son çarpışmadan geriye kalan düşman unsurlarını da yok ederek korsanlık sorununa kesin bir şekilde son vermiştir. MÖ 67 yılındaki bu harekât hakkında bk. Ormerod 1924, 233-241; Magie 1950, 298-301; Salmon 1990, 75; Sartre 1995, 130-133; Seager 2002, 44-52; Southern 2002, 61-66; Arslan 2020, 23-24.

¹¹² C. Marius'un peş peşe *consul*luklarıyla hiç olmadığı kadar ihlâl edilmiş olsa da yerleşik teamüllere göre bir kez daha *consul* seçilebilmek için belli bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla önceleri en az iki yıl (*biennium*) olan bu süre, L. Cornelius Sulla'nın MÖ 81 yılında çıkardığı *lex Cornelia annalis* ile birlikte on yıl (*decennium*) olarak belirlenmişti. Bu hususta bk. App. *civ.* 1. 100; Keaveney 2005, 143-144.

¹¹³ Liv. *perioch.* 90; Val. Max. 9. 3. 8; Plin. *nat.* 7. 137-138; Plut. *Sull.* 36-37; App. *civ.* 1. 105; Paus. 1. 20. 7; 9. 33. 6; Cass. Dio 52. 17. 4; Auct. *Liber de Vir ill.* 75. 12; Hieron. *chron.* 175. 1; Seager 2006a, 207.

Isauricus'un geç dönem kariyeri, işte bu günden güne artan siyasi gerilim ortamında şekillenecekti¹¹⁴.

P. Servilius Vatia Isauricus'un *proconsul*luk görevi sonrası adının geçtiği ilk olay, MÖ 70 yılında gerçekleşen bir duruşmaydı. Duruşmanın konusu, MÖ 73 ile 71 yılları arasında Sicilia'da *propraetor* olarak görev yapan C. Verres hakkındaki yolsuzluk suçlamalarıydı¹¹⁵. Bu yılın *praetor*'larından M'. Acilius Glabrio başkanlığında görülen bu duruşmanın jüri üyeliklerinden biri P. Servilius Vatia Isauricus'a verilmişti¹¹⁶. Duruşmada davalı tarafı MÖ 69 yılı için *consul* olarak seçilen Q. Hortensius Hortalus, davacı taraf olan Sicilia halkını ise MÖ 75 yılında bu adada *quaestor* olarak görev yapan M. Tullius Cicero temsil etmekteydi. Dönemin önde gelen hatiplerinden biri tarafından savunulması ve nüfuzlu dostları, C. Verres'te aklanacağına yönelik güçlü bir beklenti yaratmıştı. Ancak o sıralarda bu yönü pek fazla bilinmiyorsa da sonraki süreçte Roma'nın gelmiş geçmiş en büyük hatibi olarak isim yapacak olan M. Tullius Cicero, davasına çok iyi hazırlanmıştı. Duruşmanın MÖ 5 Ağustos 70 günü görülen ilk celsesinde yapmış olduğu kısa konuşma öyle ağır ve etkiliydi ki C. Verres'in tüm umutları tükenmişti. Nitekim MÖ 20 Eylül 70 günü görülecek olan ikinci celseyi beklemek yerine gönüllü olarak sürgüne gitmeye karar vermişti¹¹⁷. İkinci celse için hazırladığı daha ayrıntılı iddianameye gerek bile kalmadan elde ettiği bu zafer, kariyerinin başlarındaki M. Tullius Cicero'ya hâliyle büyük bir ün kazandırmıştı. Fakat bu kadarıyla yetinmeyecek ve başarısını ölümsüz kılmak amacıyla konuşma metinlerini bir kitap hâlinde toplayıp yayınlıyacaktı. *In Verrem* adıyla tanınan ve hitabet sanatının en güzel örneklerinden biri sayılan bu eserde P. Servilius Vatia Isauricus'a da ideal bir devlet adamı olarak sık sık yer verilmekteydi. İkili arasında sonraki süreçte görülen yakınlığın başlangıcı, muhtemelen bu olay olsa gerekti¹¹⁸.

MÖ 66 yılı başlarında Roma'nın öncelikli gündem maddesi, bu yılın *plebs tribunus*'larından C. Manilius tarafından ortaya atılan yasa tasarısıydı. Bu bağlamda yapılan tartışmalarda P. Servilius Vatia Isauricus da önemli bir rol oynayacaktı. Tasarı, hâlen devam eden Üçüncü Roma - Mithradates Savaşı'nın komutanlığına MÖ 67 yılında korsanlık sorununa son veren Cn. Pompeius Magnus'un getirilmesini öngörüyordu¹¹⁹. Zira son derece başarılı bir savaş yürütmesine rağmen Roma'daki siyasi düşmanları tarafından L. Licinius Lucullus'un *imperium* gücü kademeli bir şekilde elinden alındığı için savaşta bir duraksama dönemi oluşmuştu¹²⁰. *Senatus* oligarşisinin önde gelen isimleri, korsanlık sorunu dolayısıyla hâlihazırda tüm Akdeniz suları ve kıyı kesimleri boyunca *imperium infinitum*'a sahip olan Cn. Pompeius Magnus'u neredeyse devletin tamamında *imperium* sahibi hâline getirecek

¹¹⁴ Roma tarihinin ilk iki büyük çaplı iç savaşı arasındaki süreç hakkında bk. Cary & Scullard 1975, 239-269; Mackay 2009, 196-283; Osgood 2018, 111-142.

¹¹⁵ Cic. *Div. in Caec.* 11; *Verr.* 1. 1. 13; 2. 2. 17; Quint. *Inst.* 5. 13. 35; Plut. *Cic.* 7. 3; Last & Gardner 1932, 336; Goldsworthy 2006, 72.

¹¹⁶ Cic. *Verr.* 2. 1. 56; 3. 210; 4. 82; Suolahti 1963, 481-482; Alexander 1990, 88.

¹¹⁷ Cic. *Brut.* 319; *Off.* 2. 50; *Orat.* 129; Plin. *nat.* 34. 6; 48; Quint. *Inst.* 6. 3. 98; 5. 4; Plut. *Cic.* 7. 3-8. 1; *mor.* 205. B; Cass. Dio 46. 7. 4; Auct. *Liber de Vir ill.* 81. 3; Last & Gardner 1932, 336-337; Mackay 2009, 206-207.

¹¹⁸ Cic. *Verr.* 2. 1. 56-57; 3. 210-211; 4. 82; 5. 66; 79; Morrell 2017, 50-51.

¹¹⁹ Cic. *Leg. Man.* 69; Liv. *perioch.* 100; Vell. 2. 33. 1; Ascon. 65; Plut. *Pomp.* 30. 1; Cass. Dio 36. 42. 4; Seager 2002, 49; Osgood 2018, 117.

¹²⁰ Savaşın L. Licinius Lucullus komutasında yürütülen ilk kısmı ve söz konusu generalin yetkilerinin elinden alınması hakkında bk. Arslan 2007, 305-434; Mayor 2013, 295-356; Roller 2020, 171-191.

olan bu yasa tasarısına şiddetle karşı çıkmaktaydı¹²¹. Ancak P. Servilius Vatia Isauricus, muhtemelen Licinii Luculli ailesiyle aralarındaki geçmişten gelen düşmanlıktan ötürü¹²², önemli bir üyesi olduğu *Senatus* oligarşisinden farklı olarak tasarıdan yana bir tavır almıştı¹²³. Şahsi itibarı, tek başına tasarıya büyük bir güç kazandıracak kadar yüksekse de elbette konuya olumlu bakan tek nüfuzlu isim o değildi. Kendi gibi üç *ex-consul*'un yanı sıra o yılda *praetor*'luk makamında oturan M. Tullius Cicero da tüm hitabet gücüyle tasarıya destek vermekteydi¹²⁴. Sonuç olarak tasarı, Cn. Pompeius Magnus'un halk üzerindeki etkisi ve arkasındaki bu ciddi destek sayesinde *Comitia Tributa* oylamasından geçerek *lex Manilia* adıyla yasalaştı¹²⁵. Bu yasayla birlikte komutayı devralan Cn. Pompeius Magnus, kendisine duyulan güveni boşa çıkarmayacak ve MÖ 63 yılı itibarıyla savaşı zaferle noktalayacaktı¹²⁶.

Üçüncü Mithradates Savaşı'nın sona erdiği MÖ 63 yılı, P. Servilius Vatia Isauricus için önemli bir yıldır. Zira mevcut *Pontifex Maximus* Q. Caecilius Metellus Pius'un ölümüyle boşalan Roma dininin bu en yüksek rahiplik makamı için yapılacak olan seçimde aday olma kararı almıştı¹²⁷. Seçim yarışındaki en ciddi rakibi, MÖ 78 yılı *consul*'u Q. Lutatius Catulus'tu. Öte yandan Cilicia *proconsul*'luğu sırasında bir süreliğine kendisinin kurmay kadrosunda yer alan MÖ 65 yılı *aedilis curulis*'lerinden C. Iulius Caesar da genç yaşına rağmen bu makama adaylığını koymuştu¹²⁸. Adaylar arasındaki güç dengesi bakımından ilginç bir görünüm arz eden seçimden çıkan sonuç, son derece şaşırtıcıydı. Kazanan, seçim kampanyası için epey yüklü miktarlarda borçlanarak bir anlamda kariyeri pahasına

¹²¹ Cic. *Leg. Man.* 51-52; 56; 59-60; 63; 66; Plut. *Pomp.* 30. 3-4; Cass. Dio 36. 43. 1; Schol. Gronov. 322; Brunt 1988, 472-473; Seager 2002, 49.

¹²² İki aile arasındaki düşmanlık, söz konusu generalin babası olan MÖ 104 yılı *praetor*'u L. Licinius Lucullus'un, kesin kimliği bilinmeyen ve bazı kaynaklarda ismi Servilius Augur olarak geçen bir kişi tarafından MÖ 101 yılı dolaylarında sürgüne gitmeye mecbur edilmesiyle başlamıştı. Daha sonrasında oğulları, babalarının intikamını almak adına Servilius Augur'u sürgüne göndermeye çabalamışlarsa da başarılı olamamışlardı. Bununla birlikte MÖ 50'li yılların başlarında ailelerin birbirlerine karşı olan tutumlarında bir yumuşama meydana gelmişti. Öyle ki MÖ 56 yılı itibarıyla aralarındaki düşmanlık artık bir dostluğa dönüşmüş hâldeydi. Bu hususta bk. Cic. *Acad.* 2. 1; *Div. in Caec.* 63; *Off.* 2. 50; *deprov. Cons.* 22; *Verr.* 2. 4. 147; Diod. 36. 8. 5; 9. 1; Plut. *Luc.* 1. 1-2; Auct. *Liber de Vir ill.* 62. 4; Broughton 1951, 568; 573 dn. 6; Epstein 1989, 115; Münzer 1999, 327-328. Servilius Augur'un kimliğiyle ilgili tartışmalar için ayrıca bk. Badian 1984, 59-62; Zanin 2019, 231-233.

¹²³ Cic. *Leg. Man.* 68; *deprov. Cons.* 22; Seager 2002, 49-50.

¹²⁴ Cic. *Leg. Man.* 68; *Fam.* 1. 9. 11; Q. Cic. *Comm. Pet.* 51; Quint. *Inst.* 2. 4. 40; Cass. Dio 36. 43. 2; Wiseman 2006a, 339. Tasarıyı destekleyen diğer üç *ex-consul*, MÖ 76 yılı *consul*'u C. Scribonius Curio, MÖ 73 yılı *consul*'u C. Cassius Longinus ve MÖ 72 yılı *consul*'u Cn. Cornelius Lentulus Clodianus idi.

¹²⁵ Cic. *Corn.* 1. fr. 16; *dom.* 19; *Mur.* 34; *Orat.* 102; *Phil.* 11. 18; Liv. *perioch.* 100; Vell. 2. 33. 1; Ascon. 65; Plut. *Pomp.* 30. 5-6; *Luc.* 35. 7; App. *Mithr.* 91; 97; Cass. Dio 36. 43. 2; Eutr. 2. 4. 12; Zon. *epit. hist.* 10. 4; Seager 2002, 51; Mackay 2009, 217.

¹²⁶ Savaşın Cn. Pompeius Magnus komutasında devam eden son kısmı için bk. Arslan 2007, 447-510; Mayor 2013, 356-403; Roller 2020, 206-212.

¹²⁷ Plut. *Caes.* 7. 1; Cary 1932, 487; Suolahti 1963, 482; Mackay 2009, 240-241.

¹²⁸ Suet. *Caes.* 3; Gelzer 1968, 22; Feld 2005, 71. P. Servilius Vatia Isauricus'un kurmay kadrosunda yer alıp sonraki süreçte ün kazanan isimler yalnızca C. Iulius Caesar ile sınırlı değildi. MÖ 63 yılında *plebs tribunus*'luğu yapan ve daha sonrasında Gallia'nın fethi ile MÖ 49-45 yılları arasındaki iç savaş sürecinde önemli bir askerî rol oynayan T. Labienus ile MÖ 63 yılı *praetor*'u L. Valerius Flaccus'un yanı sıra MÖ 64 yılından sonra Roma'ya bağlı Galatia Krallığı'nın başına getirilen Deiotaros da *proconsul*'luk görevi sırasında kendisine hizmet etmişti. Konuyla ilgili olarak bk. Cic. *Rab. Perd.* 21; *Flacc.* 5. frBob8; 6; 100; *Phil.* 11. 33; Maróti 1989, 313-314.

bir kumar oynayan C. Iulius Caesar'dı. Her ne kadar sonraki sürece damgasını vuracak ve Roma tarihinin gelmiş geçmiş en ünlü ismi olacaksa da C. Iulius Caesar, o sıralarda henüz kariyerinin başlarında olan hırslı bir aristokrat niteliğindedi. Dolayısıyla onun başarısı, aynı zamanda gerek P. Servilius Vatia Isauricus gerekse diğer aday için uzun yıllar içerisinde sağladıkları şahsi itibarlarını zedeleyecek kadar ciddi bir seçim yenilgisiydi¹²⁹.

C. Iulius Caesar'ın seçim zaferi, ne kadar sıra dışı olursa olsun, kısa bir süre sonra gündemden düşecekti. Zira MÖ 63 yılı sonları itibarıyla Roma yeni bir iç savaşın eşiğindedi. Olayların merkezindeki isim, zaman içerisinde Roma siyasetindeki önemini kaybetmiş bir ailenin ferdi olan L. Sergius Catilina'ydı. Bir süredir *consul* olmak için çaba gösteren fakat bu uğurda girmiş olduğu tüm seçimleri kaybeden L. Sergius Catilina, amacına yasal yollarla ulaşamayacağını anlamış ve mevcut siyasi ortamdan memnun olmayan birkaç aristokratla birlikte darbe planlarına başlamıştı¹³⁰. Ancak MÖ 63 yılında *consul*luk makamında bulunan M. Tullius Cicero'nun bu bağlamda çıkan söylentilere kulak verip ısrarlı bir şekilde konunun peşine düşmesiyle planlar mecburen darbeden başka bir yöne doğru evrilmişti¹³¹. *Senatus*'ta artık açık açık suçlanmaya başlanan L. Sergius Catilina, sözde gönüllü bir sürgüne gitmek, gerçekte ise yandaşlarının Etruria'da kurduğu ordunun başına geçmek üzere Roma'yı terk etmişti¹³². Bununla birlikte gizliliklerini koruyan aristokrat ortakları, savaşı başarılı kılacak stratejiler geliştirmek amacıyla Roma'da kalmışlardı. Fakat tedbirsizlikleri yüzünden açığa çıkacaklar ve MÖ 3 Aralık 63 günü yakalanacaklardı¹³³. Bu gelişmeler sonucunda teyakkuza geçen *Senatus*, MÖ 5 Aralık 63 günü düzenlenen oturumda bir araya geldi. Oturumun gündem maddesi, yakalanan komplocuların akıbetleriydi. MÖ 62 yılı için *consul* olarak seçilen D. Iunius Silanus'a göre verilecek ceza en ağır, yani idam olmalıydı¹³⁴. Daha sonrasında söz alan birçok isim gibi P. Servilius Vatia Isauricus'un görüşü de bu doğrultuydu¹³⁵. Nitekim uzun süren tartışmaların ardından oturumdan çıkan karar bu yönde oldu. Aralarında MÖ 71 yılı *consul*'u P. Cornelius Lentulus Sura'nın da bulunduğu beş komplocu, M. Tullius Cicero'nun emriyle aynı gün içerisinde boğduruldu¹³⁶. Kentteki destekçilerinin ortadan kaldırılması, L. Sergius Catilina'nın gücünü hâliyle zayıflatmıştı. Nitekim o, MÖ 62 yılının ocak ayında Etruria'daki Pistoria kenti yakınlarında meydana gelen çarpışmadan sağ

¹²⁹ Sall. *Catil.* 49. 2; Vell. 2. 43. 3; Plut. *Caes.* 7. 2-3; *mor.* 206. A; Suet. *Caes.* 13; 46; Gell. 5. 13. 6; Cass. Dio 37. 37; 44. 48. 3; Lact. *Inst. Div.* 1. 6. 7; Goldsworthy 2006, 124-126; Wiseman 2006a, 353.

¹³⁰ Catilina Komplosu'nun oluşum süreci için bk. Cary 1932, 476-484; Scullard 2011, 90-93; Steel 2013, 150-156.

¹³¹ Cic. *Cat.* 1. 4; 7; Diod. 40. 5a. 1; Sall. *Catil.* 27-29; Liv. *perioch.* 102; Vell. 2. 34. 3; Plut. *Cic.* 15; *Crass.* 13. 3-4; Flor. *epit.* 2. 12. 5; App. *civ.* 2. 2; Cass. Dio 37. 31-32; Eutr. 6. 15; Wiseman 2006a, 354-355; Mackay 2009, 233.

¹³² Cic. *Cat.* 1; 2. 12-13; 3. 17; *Att.* 2. 1. 3; *Mur.* 6; *Pis.* 5; Diod. 40. 5a. 1; Sall. *Catil.* 31-32; Liv. *perioch.* 102; Vell. 2. 34. 4; Plut. *Cic.* 16; *Caes.* 7. 4; *Cat. Min.* 22. 1; Flor. *epit.* 2. 12. 6-8; App. *civ.* 2. 3; Cass. Dio 37. 33. 1-2; Eutr. 6. 15; Rawson 1975, 74-76; Goldsworthy 2006, 128-129.

¹³³ Cic. *Cat.* 3. 4-6; *Flacc.* 102; *Planc.* 90; *Pis.* 5; Sall. *Catil.* 44-46; Plut. *Cic.* 18. 4-5; App. *civ.* 2. 4; Cass. Dio 37. 34; Eutr. 6. 15; Schol. Bob. 107; Cary & Scullard 1975, 247; Mackay 2009, 234-235.

¹³⁴ Cic. *Cat.* 4. 11; Sall. *Catil.* 50. 4; Plut. *Cic.* 20. 3; *Cat. Min.* 22. 3; App. *civ.* 2. 5; Schol. Gronov. 287; Rawson 1975, 82-83; Bauman 1996, 46-47.

¹³⁵ Cic. *Att.* 12. 21. 1; Münzer 1923, 1815; Suolahti 1963, 482; Goldsworthy 2006, 135.

¹³⁶ Cic. *Cat.* 4; *Att.* 1. 19. 6; 2. 1. 3; 12. 21. 1; *Flacc.* 103; *Phil.* 2. 17; *Sull.* 33; Sall. *Catil.* 50-55; Liv. *perioch.* 102; Vell. 2. 34. 4; Plut. *Cic.* 20. 3-22. 5; *Caes.* 7. 4-8. 4; *Cat. Min.* 22. 3-24. 2; *Brut.* 5. 2-3; *Ant.* 2. 1-3; Suet. *Caes.* 14; Flor. *epit.* 2. 12. 10-11; App. *civ.* 2. 5-6; Cass. Dio 37. 35-36; Eutr. 6. 15; İdam edilen diğer dört komplocunun isimleri C. Cornelius Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius Capito ve M. Caeparius idi. Bk. Bauman 1996, 47-48; Wiseman 2006a, 356-357.

çıkamayacak ve Catilina Komplosu (*Coniuratio Catilinae*) adıyla bilinecek olan mesele böylelikle kapanacaktı¹³⁷.

Catilina Komplosu karşısında göstermiş olduğu yönetim başarısı sonucu *parens patriae* unvanıyla onurlandırılmışsa da beş komplocunun idamı hadisesi, sonraki süreçte M. Tullius Cicero'yu bir hayli sıkıntıya sokmuştu¹³⁸. Zira *Senatus*'un herhangi bir vatandaşın idamına hükmetmeye yetkisi yoktu ve dolayısıyla idamlar kâğıt üzerinde M. Tullius Cicero'nun inisiyatifiyle gerçekleşmiş gibi görünüyordu¹³⁹. Bu durum, doğal olarak, gerektiğinde ona karşı kullanılacak önemli bir koz oluşturmaktaydı. Nitekim en büyük düşmanı olan MÖ 58 yılı *plebs tribunus*'larından P. Clodius Pulcher, söz konusu yılın mart ayında Roma vatandaşlarını herhangi bir mahkeme kararı olmaksızın idama mahkûm eden kişilerin sürgüne gönderilmesini öngören geriye dönük bir yasa (*lex Clodia de capite civis Romani*) çıkartacaktı¹⁴⁰. M. Tullius Cicero, durumun ümitsizliğini görerek bu yasanın çıkarılmasından bir gün önce sürgüne gitmek üzere kenti terk etmişti. Fakat sürgün günleri fazla uzun sürmeyecekti¹⁴¹. Yasanın çıkarılmasına engel olamayan nüfuzlu dostları, çok geçmeden onu geri getirmek adına girişimlerde bulunmaya başlamışlardı. Bu uğurda çaba gösteren isimler arasında P. Servilius Vatia Isauricus da yer almaktaydı¹⁴². P. Clodius Pulcher'in görev süresinin dolmasıyla hız kazanan bu girişimler, MÖ 57 yılı yazında sonuç verecekti¹⁴³. *Senatus*'ta alınan ve halk tarafından onaylanan kararlar sürgünden çağrılan M. Tullius Cicero, MÖ 4 Eylül 57 günü coşkulu sevgi gösterileri arasında Roma'ya geri dönecekti¹⁴⁴. M. Tullius Cicero, dönüşünün ertesi günü *senator*'lara ve halka hitaben iki konuşma yaptı¹⁴⁵. Bu konuşmalarda, *hem itibarının hem de hitabetinin tanrısal ağırlığını* kullanarak dönüş sürecinde kendine yardımcı olan *en samimi dostu* P. Servilius Vatia Isauricus'a teşekkürlerini sunmayı da elbette ki unutmuyacaktı¹⁴⁶.

¹³⁷ Cic. *Sest.* 12; Sall. *Catil.* 56-61; Liv. *perioch.* 103; Vell. 2. 35. 5; Val. Max. 2. 8. 7; Plut. *Cic.* 22. 5; Flor. *epit.* 2. 12. 11-12; App. *civ.* 2. 7; Cass. Dio 37. 39-40; Obseq. *Prodig.* 61a; Cass. *Chron.* 693; Schol. Bob. 94; 127; Scullard 2011, 94; Demir 2021, 297.

¹³⁸ Cic. *Pis.* 6; Plin. *nat.* 7. 117; Plut. *Cic.* 23. 3; App. *civ.* 2. 7; Cary & Scullard 1975, 247; Goldsworthy 2006, 493.

¹³⁹ Liv. *perioch.* 103; Vell. 2. 45. 1; Plut. *Cic.* 30. 4; App. *civ.* 2. 15; Cass. Dio 38. 14. 4; Wiseman 2006a, 357; Mackay 2009, 235-236.

¹⁴⁰ Cic. *Att.* 3. 15. 5; *dom.* 50; 54; 62; 110; *Pis.* 16; 30; *Sest.* 25; 53-54; Liv. *perioch.* 103; Vell. 2. 45. 1; Ascon. 46; Plut. *Cic.* 30. 4; *Caes.* 14. 9; *Pomp.* 48. 6; App. *civ.* 2. 15; Cass. Dio 38. 14-17; Schol. Bob. 130; 147; 168; Kelly 2006, 110-112; Osgood 2018, 136.

¹⁴¹ Cic. *dom.* 63-64; 95-99; *har. resp.* 45; *Leg.* 3. 25-26; *Mil.* 36-37; *Pis.* 19-21; 31-33; *Planc.* 73; 86-90; *Red. Sen.* 33-34; *Vat.* 6-9; Liv. *perioch.* 103; Vell. 2. 45. 2; Plut. *Cic.* 31. 4-5; *Cat. Min.* 35. 1; App. *civ.* 2. 15; Cass. Dio 38. 17. 4-5; Obseq. *Prodig.* 68; Auct. *Liber de Vir ill.* 81. 4; Kelly 2006, 113-116; Tempest 2011, 121-123.

¹⁴² Cic. *deprov. Cons.* 22; *Red. Sen.* 25; *Red. Quir.* 17; *Sest.* 130; Mitchell 1991, 157; van der Blom 2010, 194.

¹⁴³ Cic. *Red. Sen.* 27-28; *Red. Quir.* 16-17; *Att.* 4. 1. 4; *dom.* 75; 90; *Pis.* 35-36; Liv. *perioch.* 104; Vell. 2. 45. 3; Ascon. 3; Plut. *Cic.* 33. 3-4; App. *civ.* 2. 16; Cass. Dio 39. 8. 2-3; Auct. *Liber de Vir ill.* 81. 4; Cass. *Chron.* 697; Chron. Pasc. 352; Tempest 2011, 123-124; Demir 2021, 300.

¹⁴⁴ Cic. *Att.* 4. 1. 4-5; *dom.* 75-76; *Pis.* 51-52; Vell. 2. 45. 3; Plut. *Cic.* 33. 5; *Pomp.* 49. 4; App. *civ.* 2. 16; Cass. Dio 39. 9. 1; Rawson 1975, 122; Mitchell 1991, 156.

¹⁴⁵ Cic. *Red. Sen.* 1-39; *Red. Quir.* 1-25; *Att.* 4. 1. 5; *Planc.* 74; Cass. Dio 39. 9. 1; Schol. Bob. 108-110; Kelly 2006, 124-125; Lintott 2008, 183-184.

¹⁴⁶ Cic. *Red. Sen.* 25: "...P. Servilius, vir cum clarissimus tum vero optimus mihi que amicissimus, et auctoritatis et

P. Servilius Vatia Isauricus, MÖ 56 yılının ocak ayında *itibarının ve hitabetinin tanrısal ağırlığını* bir kez daha kullanacaktı. Bu defa konu dış politikayla alakalıydı. MÖ 58 yılında tahtından indirilerek sürgün edilen Mısır Kralı XII. Ptolemaios Auletes, krallığını yeniden kazanmak adına Roma'dan yardım istemişti¹⁴⁷. Nitekim bu isteği kabul edilmiş ve konuyla ilgilenme görevi MÖ 57 yılı *consul*'u P. Cornelius Lentulus Spinther'e verilmişti¹⁴⁸. Fakat bir süre sonra konuyu yeniden değerlendirmeye alma gerekliliği ortaya çıkmıştı. Zira MÖ 56 yılı *plebs tribunus*'larından C. Porcius Cato'nun bildirdiğine göre, Sibylla kitaplarında bir Mısır kralından gelecek yardım isteğine büyük bir güçle destek vermenin tehlikeli olacağına yönelik bir kehanet bulunmaktaydı¹⁴⁹. *Senatus*, bu kehanet ışığında konuyu tekrar görüşmek üzere MÖ 13 Ocak 56 günü düzenlenen oturumda bir araya geldi. *Senator*'ların büyük bir kısmı, kehanet uyarınca devrik kral lehine askeri bir müdahalede bulunulmaması hususunda hemfikirdi. Genel kaniya göre, devrik kral tahtına tekrar oturtulacaksa bu ancak diplomatik yöntemlerle olmalıydı. Bununla birlikte kimin veya kimlerin bu misyonu yerine getireceği konusunda görüş ayrılıkları yaşanmaktaydı. P. Servilius Vatia Isauricus ise genel eğilimin aksine, yaşanan taht kavgasına hiçbir şekilde müdahalede bulunulmaması yönünde bir görüş bildirmişti. Tartışmalar, sonraki günlerde devam edecekse de sonunda onun görüşü kabul edilecek ve devrik krala yardımda bulunmaktan vazgeçilecekti¹⁵⁰. Ancak bu durum, XII. Ptolemaios Auletes'in tahtını geri kazanmak için Roma gücünü kullanma arzusuna engel olmamıştı. Nitekim rüşvet verdiği Syria *proconsul*'u A. Gabinius tarafından MÖ 55 baharında tekrar tahta çıkarılacaktı¹⁵¹.

Roma siyasetinin yoğun gündemi arasında yaşı bir hayli ilerlemişse de anlaşılan o ki P. Servilius Vatia Isauricus'un kariyerinin doruk noktasına ulaşmadan inzivaya çekilmek gibi bir düşüncesi yoktu. Zira MÖ 55 yılı için yapılacak olan seçimlerde *ensor*'luk makamına adaylığını koymuştu. P. Servilius Vatia Isauricus, MÖ 63 yılında aldığı ağır yenilgiden sonra girdiği bu ilk seçim yarışından bu kez zaferle ayrılacaktı. Mevkidaşı olarak kendisine eşlik edecek diğer seçim galibi ise MÖ 61 yılı *consul*'u M. Valerius Messalla'ydı¹⁵². Ancak bu iki ismin *ensor*'luk makamındaki günleri pek de uzun sürmeyecekti. Anlaşıldığı kadarıyla MÖ 54 yılının temmuz ayından sonraki bir tarihte *lustrum*'u gerçekleştirmeden görevden çekileceklerdi¹⁵³. Her ne kadar *census* düzenlemek gibi asli görevlerini yapamamışlarsa da ikilinin *ensor*'luk dönemleri tam anlamıyla boş geçmiş sayılmazdı. MÖ 54 yılında meydana gelen bir sel felaketinin ardından Tiberis Nehri'nin yatağının temizlenmesi ve çevresinin düzenlenmesi işine onlar bakmışlardı¹⁵⁴.

orationis suae divina quadam gravitate..."

¹⁴⁷ Str. 17. 1. 11; Liv. *perioch.* 104; Plut. *Pomp.* 49. 5-6; App. *Syr.* 51; Cass. Dio 39. 12; Euseb. *chron.* 167; Chron. Pasc. 352; Goldsworthy 2006, 436; Mackay 2009, 267.

¹⁴⁸ Cic. *Fam.* 1. 1. 3; 7. 4; *Rab. Post.* 21; *Pis.* 50; Plut. *Pomp.* 49. 6; Cass. Dio 39. 12. 3; Mitchell 1991, 162.

¹⁴⁹ Cic. *Fam.* 1. 1. 3; 4. 2; App. *civ.* 2. 24; *Syr.* 51; Cass. Dio 39. 15. 2-3; 55. 3; 56. 4; SianiDavies 1997, 326.

¹⁵⁰ Cic. *Fam.* 1. 1. 3; *ad Q. fr.* 2. 2. 3; 3. 2; Cass. Dio 39. 16; Brunt 1988, 484-485; Wiseman 2006b, 392.

¹⁵¹ Cic. *Att.* 4. 10. 1; *Phil.* 2. 48; *Pis.* 48-50; *Rab. Post.* 19-21; Str. 12. 3. 34; 17. 1. 11; Liv. *perioch.* 105; Val. Max. 9. 1. ext. 6; Ioseph. *Ant. Iud.* 14. 98-99; *Bell. Iud.* 1. 175; Plut. *Ant.* 3. 2-6; App. *civ.* 2. 24; *Syr.* 51; Cass. Dio 39. 55-58; Schol. Bob. 168; Huzar 1978, 31-32; SianiDavies 1997, 329-332; Goldsworthy 2006, 436-437.

¹⁵² Val. Max. 2. 9. 9; 8. 5. 6; 9. 14. 5; Cram 1940, 101; Broughton 1952, 215; Suolahti 1963, 482.

¹⁵³ Cic. *Att.* 4. 9. 1; 17. 7; Broughton 1952, 215; Suolahti 1963, 482.

¹⁵⁴ CIL P 2. 1, 766 = ILS 5922: "M. Valerius M. f. M'. n. / Messalla / P. Servilius C. f. Isauricus / censores / ex s. c. termin. r. r. prox. cipp. p[---] / Curatores riparum qui primi terminaverunt / ex s. c. restituerunt."; Cass. Dio 39. 61. 1-2;

Kırk beş yıla yakın bir süreyi kapsayan kariyerini *ensor*'luk makamıyla taçlandıran P. Servilius Vatia Isauricus'un yaşantısının bu son döneminde eriştiği onurlar bu kadarıyla sınırlı kalmayacaktı. MÖ 55 yılından itibaren en önde gelen *senator* anlamına gelen *princeps Senatus* unvanını taşımaya başlayacaktı¹⁵⁵. *Senatus*'un başı ve devletin birinci yurttaşı olarak görülen *princeps Senatus, imperium* gücü bulunmamakla birlikte oturum düzenlemek ya da ertelemek, oturumların gündemini belirlemek ve oturumlarda ilk sözü söylemek gibi büyük ayrıcalıklara sahipti. Her ne kadar L. Cornelius Sulla'dan sonra bu ayrıcalıklardan bazılarını yitirmiş gibi görünmekteyse de prestiji hâlâ çok yüksekti¹⁵⁶. Başka bir deyişle, P. Servilius Vatia Isauricus'un mevcut şahsi itibarı bu gelişmeyle birlikte zirveye ulaşmıştı. Öyle ki bir defasında kendisine ufak bir saygısızlık yapan bir adamın, sonraları başka bir nedenden ötürü mahkemeye verildiğinde isnat edilen suçlardan değil, ona yaptığı saygısızlık sebebiyle suçlu bulunması, bu itibarın boyutlarını net bir şekilde ortaya koymaktaydı¹⁵⁷.

P. Servilius Vatia Isauricus'un *princeps Senatus* unvanını taşımaya başladığı yıllar, siyasi gerilimin son derece yükseldiği bir zamana denk gelmişti. MÖ 53 yılından itibaren giderek artmaya başlayan bu gerilim, MÖ 49 yılında yeni bir iç savaşa dönüşecekti¹⁵⁸. P. Servilius Vatia Isauricus, anlaşılan o ki Roma tarihinin bu ikinci büyük çaplı iç savaşının olgunlaşmaya başladığı yıllarda, muhtemelen ilerleyen yaşı dolayısıyla aktif siyasi yaşamdan ayrılmıştı¹⁵⁹. Bununla birlikte kendisiyle aynı adı taşıyan fakat *cognomen* olarak yalnızca Isauricus'u kullanan oğlu, bu iç savaş sürecinde önemli bir rol oynayacaktı. Yaşantısı boyunca *Senatus* oligarşisinden yana olan babasının aksine, P. Servilius Isauricus, bu savaşta *popularis* C. Iulius Caesar'ı desteklemekteydi. Öyle ki MÖ 49 yılındaki anisaldırısı sonucunda düşmanlarını Hellas'a çekilmek zorunda bırakan C. Iulius Caesar, MÖ 48 yılı için kendisini *consul* seçtiğinde mevkidaşı olarak onu tercih etmişti¹⁶⁰. Roma tarihinin ikinci büyük iç savaşı, MÖ 17 Mart 45 günü itibarıyla C. Iulius Caesar'ın kesin zaferiyle sonuçlanacaktı¹⁶¹. Fakat yıllar sonra sağlanan bu siyasi istikrar ortamı da fazla uzun soluklu olmayacak, C. Iulius Caesar'ın MÖ 15 Mart 44 günü bir suikasta kurban gitmesiyle Roma yeni bir iç savaş sürecine giriş yapacaktı¹⁶². Bununla birlikte ömrü boyunca iki büyük iç savaşa tanık olan P. Servilius Vatia Isauricus, bu üçüncüsünün gelişimini göremeyecekti. Zira suikasttan birkaç ay sonra doksan yaşındayken hayatını kaybetmişti. Her ne kadar suikast dolayısıyla hayli çalkantılı günler yaşanmaktaysa da Roma kamuoyu uzun yıllar boyunca gerek askerî gerekse siyasi açıdan ülkesine başarıyla hizmet etmiş bu devlet adamını elbette ki unutmuyacaktı. P. Servilius Vatia Isauricus, son yolculuğuna itibarına yakışır bir şekilde devlet

Cram 1940, 101; Broughton 1952, 215; Suolahti 1963, 482.

¹⁵⁵ Cic. *Phil.* 2. 12; Schol. Gronov. 322; Broughton 1952, 130 dn. 1.

¹⁵⁶ *Princeps Senatus* makamı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Suolahti 1972.

¹⁵⁷ Val. Max. 8. 5. 6; Cass. Dio 45. 16; Münzer 1923, 1815.

¹⁵⁸ Bu süreç hakkında bk. Gelzer 1968, 145-194; Goldsworthy 2006, 358-377; Mackay 2009, 274-283.

¹⁵⁹ P. Servilius Vatia Isauricus'un adının geçtiği son siyasi olay, MÖ 56 yılı *praetor*'larından M. Aemilius Scaurus hakkında açılan ve MÖ 2 Eylül 54 günü karara bağlanan yolsuzluk davasıydı. Diğer birçok nüfuzlu isim gibi P. Servilius Vatia Isauricus da davada sanık lehine şahitlik yapmış ve sonuç olarak sanık aklanmıştı. Bu hususta bk. Ascon. 28; Alexander 1990, 143-144.

¹⁶⁰ *Fast. Cap.* 76-77; *Caes. civ.* 3. 1; Vell. 2. 53. 2; Val. Max. 8. 3. 2; Plut. *Caes.* 37. 1; *App. civ.* 2. 48; Cass. Dio 41. 43. 1; Cass. *Chron.* 706; *Chron. Pasc.* 352; Goldsworthy 2006, 409.

¹⁶¹ İç savaş hakkında bk. Goldsworthy 2006, 380-486; Mackay 2009, 285-302; Steel 2013, 195-207.

¹⁶² C. Iulius Caesar'ın *dictator*'luk dönemi, suikast ve sonrasında kriz ortamı için bk. Gelzer 1968, 272-329; Goldsworthy 2006, 490-511; Mackay 2009, 304-321; Southern 2014, 33-65.

töreniyle (*funus publicum*) uğurlanacaktı¹⁶³.

Sonuç

Günümüzdeki tanınırlığı, ne yazık ki akademik çevrelerce sınırlıysa da P. Servilius Vatia Isauricus, kendi döneminin en önde gelen devlet adamlarından biridir. Ününü gelecek kuşaklara taşıyamamış olması; onun yaşantısının, Roma siyasetinin karakteristik özelliği olan şahsi rekabetin kelimenin gerçek anlamıyla şiddetlendiği bir döneme denk gelmesi sebebiyledir. Zira Roma cumhuriyet rejiminin “tek bir şahsın aşırı derecede güç kazanmasını engellemek” yönündeki temel ilkesinin hiç olmadığı kadar ihlal edildiği bu dönemde, ellerinde muazzam bir askerî ve siyasi güç toplayan kişilikler ortaya çıkmıştır. Bu kudretli kişiliklerin eylemleri, hâliyle, P. Servilius Vatia Isauricus gibi geleneksel devlet adamlarının gölgede kalmalarına yol açmıştır. Kaldı ki hangi siyaset tarzından olurlarsa olsun, dönemin neredeyse tüm devlet adamları, kariyerlerinin hiç değilse bir bölümünde bu kudretli kişiliklerin emri veya etkisi altına girmiştir. Nitekim P. Servilius Vatia Isauricus’un kariyerinin yükselişe geçişi de büyük ölçüde L. Cornelius Sulla ile ilişkisi sayesinde. Bununla birlikte ömrü boyunca *Senatus* oligarşisinden yana olan birinin, kudretini şahsı için değil *Senatus* oligarşisini güçlendirmek adına kullanan L. Cornelius Sulla’nın ardında iç savaşa katılması da son derece doğaldır. İç savaş sonrasında geleneksel Romalı devlet adamı kimliğinden sapmamış olması, P. Servilius Vatia Isauricus’un bu iç savaşa şahsi ikbalinden çok, ideolojik sebeplerden ötürü katıldığının açık bir kanıtıdır. Elbette ki ne uğruna savaşmış olursa olsun, MÖ 79 yılındaki *consul*luğunu iç savaştaki hizmetleri dolayısıyla kazanmış olduğu bir gerçektir. Ancak sonraki süreçteki eylemleriyle bu makamın ağırlığını taşıyabilecek liyakata sahip olduğunu da ispat etmiştir. Daha öncesinde *triumphus* töreniyle ödüllendirilmiş olan askerî komuta becerisini, MÖ 78 ile 74 yılları arasındaki Cilicia *proconsul*luğu sırasında bir kez daha kanıtlamış ve sonuç olarak yeni bir *triumphus*’un yanı sıra bir de zafer *agnomen*’i kazanmıştır. Korsanlara karşı elde ettiği bu başarılar, bazı günümüz araştırmacıları tarafından çok da önemli sayılmasa da kendisine döneminde çok büyük bir itibar sağlamış ve onu Roma siyasetinde seçkin bir konuma taşımıştır. Bununla birlikte sahip olduğu nüfuzu siyasi yaşamının geri kalanında etkili bir şekilde kullanabildiğini söylemek de biraz zordur. Zira bu süreçteki eylemleri, dönemin kudretli kişilikleri gibi gündem belirleyen bir tarzda olmaktan çok, gündem üzerine görüş bildirmekten ibaret olmuştur. Bunun en temel sebebi, *proconsul*luk görevi sonrasında bile geleneksel devlet adamı kimliğinde bir sapma meydana gelmemesi ve beş yıl boyunca komuta ettiği askerlerini daha sonrasında kendi çıkarları için kullanabileceği bir araç hâline getirmemesidir. Başka bir deyişle, P. Servilius Vatia Isauricus, kariyerinin zirve döneminde zamanının dinamiklerine göre değil, Orta Cumhuriyet Dönemi’nden miras kalan değer yargılarına göre hareket etmeyi seçmiş ve Roma tarihindeki yeri bu seçimine göre şekillenmiştir.

¹⁶³ Cic. *Fam.* 16. 23. 2; *Phil.* 2. 12; Cass. Dio 45. 16. 1; Hieron. *chron.* 184. 1; Suda α 3213; Münzer 1923, 1816-1817; Broughton 1952, 333; Suolahti 1963, 482.

BİBLİYOGRAFYA

- Adak M. 2004, "Lokalisierung von Olympos und Korykos in Ostlykien". *Gephyra* 1, 27-51.
- Alexander M. C. 1990, *Trials in the Late Roman Republic, 149 BC to 50 BC*. Toronto.
- Alkan M. & Doğanay O. 2020, *Zengibar Kalesi (Isaura) Araştırmaları 1: Antik Kaynaklar ve Epigrafik Buluntular*. İstanbul.
- Arslan M. & Tüner Önen N. 2011, "Akdeniz'in Korsan Yuvaları: Kilikia, Pamphylia, Lykia ve Ionia Bölgelerindeki Korykoslar". *Adalya* 14, 189-206.
- Arslan M. 2003a, "İ.Ö. 188 Yılından İ.Ö. 67 Yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Trakheia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları". *Adalya* 6, 91-118.
- Arslan M. 2003b, "Piracy on the Southern Coast of Asia Minor and Mithridates Eupator". *OLBA* 8, 195-211.
- Arslan M. 2007, *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*. İstanbul.
- Arslan M. 2020, "Antik Çağ'da Anadolu Akdeniz'inin Öncelikli Güvenlik Sorunu: Korsanlık". Eds. İ. H. Demircioğlu et al., *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Sahil Güvenlik*. Ankara, 3-28.
- Astin A. E. 1958, "The Lex Annalis before Sulla". *Latomus* 17/1, 49-64.
- Badian E. 1958, "Notes on Provincial Governors from the Social War down to Sulla's Victory". *The Proceedings of the African Classical Associations* 1, 1-18.
- Badian E. 1984, "The House of the Servilii Gemini: A Study in the Misuse of Occam's Razor". *Papers of the British School at Rome* 52, 49-71.
- Bauman R. A. 1996, *Crime and Punishment in Ancient Rome*. London.
- Bennett H. 1923, *Cinna and His Times: A Critical and Interpretative Study of Roman History during the Period 87-84 B.C.*. Menasha.
- Bonner S. F. 2012, *Education in Ancient Rome: From the elder Cato to the younger Pliny*. London.
- Brennan T. C. 2000, *The Praetorship in the Roman Republic*. Oxford.
- Broadhead W. 2007, "Colonization, Land Distribution, and Veteran Settlement". Ed. P. Erdkamp, *A Companion to the Roman Army*. Oxford, 148-163.
- Broughton T. R. S. 1951, *The Magistrates of the Roman Republic I*. New York.
- Broughton T. R. S. 1952, *The Magistrates of the Roman Republic II*. New York.
- Broughton T. R. S. 1986, *The Magistrates of the Roman Republic III*. New York.
- Bru H. 2017, *La Phrygie Parorée et la Pisidie septentrionale aux époques hellénistique et romaine*. Leiden.
- Brunt P. A. 1971, *Italian Manpower 225 B.C. - A.D. 14*. Oxford.
- Brunt P. A. 1988, *The Fall of the Roman Republic and Related Essays*. Oxford.
- Bulst C. M. 1964, "Cinnanum Tempus: A Reassessment of the Dominatio Cinnae". *Historia* 13/3, 307-337.
- Busuttill J. 1971, "Pirates in Malta". *Melita Historica* 5/4, 308-310.
- Carney T. F. 1961, *A Biography of C. Marius*. Salisbury.
- Cary M. 1932, "Rome in the Absence of Pompey". Eds. S. A. Cook et al., *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*. Cambridge, 475-505.
- Cary M. & Scullard H. H. 1975, *A History of Rome: Down to the Reign of Constantine*. London.
- Cram R. V. 1940, "The Roman Censors". *Harvard Studies in Classical Philology* 51, 71-110.
- de Souza P. 1999, *Piracy in the Graeco-Roman World*. Cambridge.
- de Souza P. 2008, "Rome's Contribution to the Development of Piracy". Ed. R. L. Hohlfelder, *The Maritime World of Ancient Rome*. Ann Arbor, 71-96.
- de Ste. Croix G. E. M. 1981, *The Class Struggle in the Ancient Greek World*. New York.
- Demir M. 2019, "Roma Cumhuriyet Dönemi Emperyalizmi ve Yakın Doğu Emperyalist Politikaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Phaselis* V, 315-332.
- Demir M. 2021, "Catilina Komplosu (MÖ 63) Üzerine Değerlendirmeler". *Cedrus* IX, 283-302.
- Demir O. & Aydoğan Demir S. 2022, "Bir Asker Siyasetçinin Doğuşu: Gaius Marius". *Tarih İncelemeleri*

- Dergisi* 37/1, 105-127.
- Díaz Fernández A. 2017, "A Survey of the Roman Provincial Command from Republican Epigraphy: The Cases of Sicily and Sardinia". Ed. J. Velaza, *Insularity, Identity and Epigraphy in the Roman World*. Cambridge, 69-92.
- Durukan, M. 2009, "The Connection of Eastern and Central Cilicia with Piracy". *Adalya*12, 77-102.
- Epstein D. F. 1989, *Personal Enmity in Roman Politics 218-43 BC*. London.
- Errington R. M. 2006, "Rome against Philip and Antiochus". Eds. A. E. Astin *et al.*, *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume VIII: Rome and the Mediterranean to 133 B.C.*. Cambridge, 244-289.
- Evans R. J. 1986, "Q. Caecilius Metellus Macedonicus". *Acta Classica* 29, 99-103.
- Evans R. J. 1988, "A Note on the Consuls from 69 to 60 B.C.". *Acta Classica* 31, 97-105.
- Evans R. J. 1991, "Candidates and Competition in Consular Elections at Rome between 218 and 49 BC". *Acta Classica* 34, 111-136.
- Evans R. J. 1994, *Gaius Marius: A Political Biography*. Pretoria.
- Feld K. 2005, *Barbarische Bürger: Die Isaurier und das Römische Reich*. Berlin.
- Gelzer M. 1968, *Caesar: Politician and Statesman*. Trans. P. Needham, Oxford.
- Goldsworthy A. 2006, *Caesar: Life of a Colossus*. London.
- Grainger J. D. 2002, *The Roman War of Antiochos the Great*. Leiden.
- Grünewald T. 2004, *Bandits in the Roman Empire: Myth and Reality*. Trans. J. Drinkwater, London.
- Hall A. S. 1973, "New Light on the Capture of Isaura Vetus by P. Servilius Vatia". Ed. M. Wörrle, *Akten des VI. Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik, München 1972*. München, 568-571.
- Huzar E. G. 1978, *Mark Antony: A Biography*. Minneapolis.
- Kallet- Marx R. M. 1995, *Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.*. Los Angeles.
- Katz B. R. 1976, "Studies on the Period of Cinna and Sulla". *L'Antiquité Classique* 45/2, 497-549.
- Kaya M. A. 2005, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 24/38, 11-30.
- Kaya M. A. 2006, "Roma İmparatorluk Döneminde Beyşehir Gölü Çevresi". *Selçuk Üniversitesi Beyşehir Meslek Yüksekokulu I. Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Konya, 365-370.
- Keaveney A. 2003, *Lucullus: A Life*. London.
- Keaveney A. 2005, *Sulla: The Last Republican*. London.
- Kelly G. P. 2006, *A History of Exile in the Roman Republic*. Cambridge.
- Keyser P. T. 1997, "Sallust's *Historiae*, Dioskorides and the Sites of the Korykos Captured by P. Servilius Vatia". *Historia* 46/1, 64-79.
- Kreiler B. M. 2020, *Ober- und Unterkommandierende der römischen Republik 509-27 v. Chr.*. München.
- Kurt M. 2017, "Roma Döneminde Beyşehir Gölü (Karalis) Çevresinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı". *History Studies* 9/4, 123-137.
- Kurt M. & Atcı E. 2021, "Yazılı ve Arkeolojik Kaynaklar Işığında Orontis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 70, 53-86.
- Last H. & Gardner R. 1932, "The Breakdown of the Sullan System and the Rise of Pompey". Eds. S. A. Cook *et al.*, *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*. Cambridge, 313-349.
- Lenski N. 2001, "Relations between Coast and Hinterland in Rough Cilicia". *Varia Anatolica* 13, 417-424.
- Letzner W. 2000, *Lucius Cornelius Sulla: Versuch einer Biographie*. Münster.
- Levick B. 1967, *Roman Colonies in Southern Asia Minor*. Oxford.
- Liebmann Frankfort T. 1969, *La frontière orientale dans la politique extérieure de la République romaine: depuis le traité d'Apamée jusqu'à la fin des conquêtes asiatiques de Pompée (189/188-63)*. Bruxelles.
- Lintott A. 2006, "Political History 146-95 B.C.". Eds. J. A. Crook *et al.*, *The Cambridge Ancient History*

- Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*. Cambridge, 40-103.
- Lintott A. 2008, *Cicero as Evidence: A Historian's Companion*. Oxford.
- Lovano M. 2002, *The Age of Cinna: Crucible of Late Republican Rome*. Stuttgart.
- Mackay C. S. 2009, *The Breakdown of the Roman Republic: From Oligarchy to Empire*. Cambridge.
- Magie D. 1950, *Roman Rule in Asia Minor I-II*. Princeton.
- Maróti E. 1989, "Der Feldzug des P. Servilius Vatia gegen die Seeräuber Südanatoliens". *Acta Antiqua* 32/1-2, 309-316.
- Mastino A. 2005, *Storia della Sardegna antica: La Sardegna e la sua storia*. Nuoro.
- Matthew C. 2006, "The Enrolment of the Capite Censi by Gaius Marius: A Reappraisal". *Ancient History* 36/1, 1-17.
- Mayor A. 2013, *Mithradates*. Çev. G. Ergin, Ankara.
- Meijer F. J. 1986, *A History of Seafaring in the Classical World*. London.
- Mitchell T. N. 1991, *Cicero: The Senior Statesman*. London.
- Mitford T. B. 1980, "Roman Rough Cilicia". Ed. H. Temporini, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II.7.2*. Berlin, 1230-1261.
- Morrell K. 2017, *Pompey, Cato, and the Governance of the Roman Empire*. Oxford.
- MorsteinMarx R. 2004, *Mass Oratory and Political Power in the Late Roman Republic*. Cambridge.
- Mutafian C. 1988, *La Cilicie au Carrefour des Empires I-II*. Paris.
- Münzer F. 1923, "Servilius (93)". *RE IIA/2*, 1812-1817.
- Münzer F. 1999, *Roman Aristocratic Parties and Families*. Trans. T. Ridley, Baltimore.
- Ormerod H. A. 1922, "The Campaigns of Servilius Isauricus against the Pirates". *The Journal of Roman Studies* 12, 35-56.
- Ormerod H. A. 1924, *Piracy in the Ancient World: An Essay in Mediterranean History*. London.
- Ormerod H. A. & Cary M. 1932, "Rome and the East". Eds. S. A. Cook et al., *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*. Cambridge, 350-396.
- Osgood J. 2018, *Rome and the Making of a World State, 150 BCE-20 CE*. Cambridge.
- Öztürk H. S. & Öncü Ö. E. 2020, "Olympos in Lycia: A Novel Assessment of its History and Localization in Light of Recent Archaeological and Epigraphical Research". *Adalya* 23, 253-275.
- Öztürk H. S. 2006, *M.Ö. II. - M.S. IV. Yüzyillarda Likya-Pamfilya Bölgesinde Kırsal Alan Güvenliği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Öztürk H. S. 2020, "Olympos'ta (Lykia) Bir Korsan Krallığı: Zeniketes". Eds. İ. H. Demircioğlu et al., *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Sahil Güvenlik*. Ankara, 29-44.
- Rawson E. 1975, *Cicero: A Portrait*. London.
- Rich J. 2014, "The Triumph in the Roman Republic: Frequency, Fluctuation and Policy". Eds. C. J. Lange & F. J. Vervaet, *The Roman Republican Triumph beyond the Spectacle*. Roma, 197-258.
- Rivero Gracia M. P. 2006, *Imperator populi Romani: Una aproximación al poder republicano*. Zaragoza.
- Roller D. W. 2020, *Empire of the Black Sea: The Rise and Fall of the Mithridatic World*. Oxford.
- Salmon P. 1997, "À Propos Du Refus De La Différence: L'Image des Peuples D'Asie Mineure à Rome". *Latomus* 56, 67-82.
- Sampson G. C. 2010, *The Crisis of Rome: The Jugurthine and Northern Wars and the Rise of Marius*. Barnsley.
- Sampson G. C. 2013, *The Collapse of Rome: Marius, Sulla and the First Civil War (91-70 BC)*. Barnsley.
- Santangelo F. 2007, *Sulla, the Elites and the Empire: A Study of Roman Policies in Italy and the Greek East*. Leiden.
- Sartre M. 1995, *L'Asie Mineure et l'Anatolie d'Alexandre à Dioclétien (IVe s. av. J.-C./IIIe s. ap. J.-C)*. Paris.
- Scullard H. H. 2011, *From the Gracchi to Nero: A History of Rome from 133 BC to AD 68*. London.
- Seager R. 2002, *Pompey the Great: A Political Biography*. Oxford.

- Seager R. 2006a, "Sulla". Eds. J. A. Crook *et al.*, *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*. Cambridge, 165-207.
- Seager R. 2006b, "The Rise of Pompey". Eds. J. A. Crook *et al.*, *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*. Cambridge, 208-228.
- SherwinWhite A. N. 1984, *Roman Foreign Policy in the East 168 B.C. to A.D. 1*. London.
- Sherwin-White A. N. 2006, "Lucullus, Pompey and the East". Eds. J. A. Crook *et al.*, *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*. Cambridge, 229-273.
- SianiDavies M. 1997, "Ptolemy XII Auletes and the Romans". *Historia* 46/3, 306-340.
- Southern P. 2002, *Pompey the Great*. Gloucestershire.
- Southern P. 2014, *Augustus*. London.
- Starr C. G. 2000, *Antik Çağda Deniz Gücü*. Çev. G. Ergin, İstanbul.
- Steel C. 2013, *The End of the Roman Republic, 146 to 44 BC: Conquest and Crisis*. Edinburgh.
- Suolahti J. 1963, *The Roman Censors: A Study on Social Structure*. Helsinki.
- Suolahti J. 1972, "Princeps Senatus". *Arctos* 7, 207-218.
- Syme R. 1939, "Observations on the Province of Cilicia". Eds. W. M. Calder & J. Keil, *Anatolian Studies Presented to William Hepburn Buckler*. Manchester, 299-332.
- Şahin S. & Adak M. 2007, *Stadiasmus Patarensis: Itinera Romana Provinciae Lyciae*. İstanbul.
- Şahin S. & Adak M. 2014, *Stadiasmus Patarensis: Itinera Romana Provinciae Lyciae, Lykia Eyaleti Roma Yolları*. İstanbul.
- Talbert R. J. A. 2000, *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*. Princeton.
- Tempest K. 2011, *Cicero: Politics and Persuasion in Ancient Rome*. London.
- Tozan M. 2014, "Üçüncü Makedonya Savaşı'ndan Pompeius'un Seferine Roma'nın Doğu Politikası ve Anadolu'nun Güney Kıyılarında Korsanlık (M.Ö. 167-M.Ö. 67)". *Cedrus* II, 135-169.
- Tozan M. 2016, *Roma'nın Anadolu'daki Egemenlik Politikası: Kentler ve Bağımlı Krallıklar (İ.Ö. 133 - İ.Ö. 89)*. İstanbul.
- Tozan M. 2018, "The Naval Expedition of Servilius Isauricus in Western Pamphylia: Conquest or Reconquest?". *Arkeoloji Dergisi* 23, 195-203.
- Treggiari S. 2019, *Servilia and her Family*. Oxford.
- Uğurlu E. 2007, "Olympos ve Zeniketes'in Kalesinin Lokalizasyonu". *Adalya* 10, 81-103.
- van der Blom H. 2010, *Cicero's Role Models: The Political Strategy of a Newcomer*. Oxford.
- Vishnia R. F. 1996, "The transitio ad plebem of C. Servilius Geminus". *ZPE* 114, 289-298.
- Wiseman T. P. 2006a, "The Senate and the Populares 69-60 B.C.". Eds. J. A. Crook *et al.*, *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*. Cambridge, 327-367.
- Wiseman T. P. 2006b, "Caesar, Pompey and Rome 59-50 B.C.". Eds. J. A. Crook *et al.*, *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*. Cambridge, 368-423.
- Zanin M. 2019, "Servilia familia inlustris in fastis: Dubbi e certezze sulla prosopografia dei Servilii Gemini e Vatie tra III e I secolo a.C.". *Tyche* 34, 221-236.

Ovidius'un Tomis'teki Sürgün Hayatı ve Göçebe Kabileler Üzerine Gözlemleri

Ovid's Life of Exile in Tomis and His Observations on the Nomadic Tribes

Muzaffer DEMİR*

Öz: Publius Ovidius Naso, Augustus'un fermanı ile MS 8 yılının Aralık ayında 51 yaşındayken sürgün edilmiştir. Sürgün edilme sebebi tam olarak bilinmese de onun, Augustus'un doğrudan tepkisine yol açabilecek, kusurlu bir davranışından kaynaklanma ihtimali yüksek gözükmektedir. Ovidius'un sürgün yeri olarak Moesia Eyaleti sınırları içinde Tuna Nehri Haliçi'nin biraz kuzeyine düşen Tomis (Constantza/Dobrogea) kenti seçilmiştir. Ovidius hayatının sonuna kadar burada yaşamak zorunda kalmıştır. Roma ile karşılaştırıldığında sert kış şartlarına sahip olan kentin çevresinde göçebe hayat tarzlarını devam ettiren Getae, Sarmatae ve İskitler (Scythae) gibi kabile toplulukları yaşamaktadır. Ovidius sürgün cezasından kurtulmak için af dilekçeleri olarak nitelendirilebilecek şiir şeklinde üç eser yazmıştır: *Tristia/Ağtılar*, *Epistulae ex Ponto/Karadeniz'den Mektuplar* ve *Ibis*. Ovidius bu eserlerinde Tomis'te kış mevsiminin çok sert ve uzun sürdüğünü gerek yağmurlar gerek iklim koşulları nedeniyle kentte sürekli kıtlık yaşandığını iddia etmektedir. Bu makalede Ovidius'un sürgün cezasından kurtulmak için yukarıda bahsedilen üç eserinde içinde bulunduğu hayat koşullarını bilerek kötü gösterdiğine ve hatta bölgede düşmanca tavırlar sergileyen İskit varlığını abarttığına dair kanıtlar ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ovidius • Tomis • Getae • Sarmatae • İskitler

Abstract: Publius Ovidius Naso was exiled by the edict of Augustus at the age of 51 in December 8 A.D. Although the exact reason for his exile is not known, it seems likely that it was due to a fault for behaviour against Augustus that led to this direct reaction. The city of Tomis (Constanta/Dobrogea), which falls a little north of the Danube River Golden Horn, was chosen as the place of exile of Ovidius. He had to live here for the rest of his life. As compared to Rome, this city not only had harsh winter conditions, but at the same time, tribes such as Getae, Sarmatae and Scythae (Scythians) lived in its vicinity, who continued in their nomadic lifestyles. While in exile, Ovidius wrote three works in the form of poetry, which can also be described as apologetic letters: *Tristia/Laments*, *Epistulae ex Ponto/Letters from the Black Sea* and *Ibis*. In these poems, he claims that the winter conditions in Tomis are very harsh and long-lasting, and that food shortages occurred in the city due to both plundering and raids and from the climatic conditions. In this study, evidence is brought forward that Ovidius in the above-mentioned three works aimed at misrepresenting his conditions of life and even exaggerated the existence of the hostile Scythians in the vicinity, in order to free himself from exile.

Keywords: Ovid • Tomis • Getae • Sarmatae • Scythae

Giriş

Romalı şair Publius Ovidius Naso, MS 8 yılının Aralık ayında 51 yaşındayken Augustus'un imparatorluk fermanı ile sürgün edilmiştir. Augustus onun sürgün yeri olarak sadece başkent Roma'dan

* Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muğla. 0000-0001-7270-2317 dmuzaffer68@gmail.com

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 02/02/2023 | Kabul Tarihi: 28/03/2023 ; Demir M. 2023, "Ovidius'un Tomis'teki Sürgün Hayatı ve Göçebe Kabileler Üzerine Gözlemleri". *Cedrus XI*, 165-182.

uzakta değil, aynı zamanda güvenli olmayan Karadeniz'in batı kıyısındaki sınır kenti Tomis'i seçmiştir. Ovidius MS 17 veya 18 yılı başlarında altmış yaşına geldiğinde burada vefat etmiştir¹. Ovidius'un sürgün edilme sebebi gizemini korumaya devam etmektedir². Kaleme aldığı *Ars Amatoria/Aşk Sanatı* adlı meşhur eseri ahlaksız unsurlar içerdiğinden veya imparatora karşı, niteliği tam olarak bilinmeyen bir "kusur" işlediğinden sürgüne gönderildiği ileri sürülmüştür. İddiaya göre Ovidius, Agrippa ile birlikte Fabius Maximus'un da aracılık ettiği bir komplo girişimiyle Augustus'tan sonra Tiberius'un tahta geçmesini önleyerek Claudius soyunun önünün kesilmesine destek vermiştir. Hatta bu komployla bağlantılı olarak imparatorun kızı Iulia'nın zinasına suç ortaklığı yaptığı ithamına maruz kalmıştır. Bu kusurunun yakın zamanda muhafazakârlık yasası çıkarmış olan imparatorun öfkesini tetiklediği neredeyse kesindir³. Artık Ovidius'u zor günler beklemektedir. Hatta kendisinin kesinleşen sürgün cezası karşısında bıkkınlık belirtileri gösterdiği öne sürülmüştür⁴.

Ovidius sürgündeyken yazdığı şiirlerinde eşinden ve dostlarından uzakta, yalnız kaldığını ve kişiliğinde bile değişiklik olduğunu sık sık dile getirmiştir⁵. Öte yandan sürgün hayatının zihinsel olarak şair yeteneklerini bozduğunu dile getirmektense şiirlerini ve kendisini hareketli bir kültürel alışverişin içine yerleştirmiş ve yeteneklerini geliştirerek Sarmatae arasında bile meşhur olduğunu vurgulama gereği duymuştur⁶. Buna ilaveten Tomisliler Ovidius'a karşı büyük bir nezaket, hayranlık ve saygı göstermişlerdir. Kent meclisi onun adına çıkardığı kararnamelerle kendisini sadece yerel vergilerden muaf tutmamış aynı zamanda ona dini oyunlarına başkan (*agonothenes*) olma onurunu bahşetmiş hatta şair, komşu yerleşimler tarafından da benzer haklar verilerek onurlandırılmıştır. Ovidius bütün bunlara karşılık olarak Tomis vatandaşlarına minnettarlık, sevgi ve dostluk duygularını göstermiştir⁷. Hatta bir noktadan sonra affedileceğinden ümidini keserek Tomis'i sürgünde geçici bir dinlenme yeri olarak değil, evi olarak düşünmeye başlamıştır⁸.

Ovidius, yurduna asla geri dönemeyeceği ve yaklaşık dokuz yıl süren sürgün hayatı boyunca şiir şeklinde üç eser yazmıştır: *Tristia/Ağıtlar* (MS 8-12), ölümünden sonra yayınlanan *Epistulae ex Ponto/Karadeniz'den Mektuplar* (MS 12/13-16/17) ve büyük olasılıkla sürgündeyken karısına iftiralara atıp mal varlığını ele geçirmeye çalışan ancak ismi bilinmeyen bir şahsa lanetler yağdırdığı *Ibis*. Bu sürgün şiirlerini, sıklıkla eşine olmak üzere Paullus Fabius Maximus, Marcus Valerius Messalla Messalinus = Marcus Aurelius Cotta Maximus Messalinus kardeşler, Atticus ve Publius Pompeius

¹ Ovid. *Pont.* I. 1. 1-2; *Tri.* I. 1. 61-62, 3. 62-63; II. 199-200; III.14. 9; Jones 2016, 129. Hukuki açıdan *relegatus* olduğunu bildirdiğinden (Ovid. *Tri.* II. 137; V. 2. 61-62) vatandaşlıktan çıkarılmamış ve mal varlığı üzerindeki haklarını yitirmemiştir. Bu konuda ayrıca bk. Thibault 1964, 4-13; McGowan 2009, 20, 39-41, 51. Ovidius'un ölümüyle ilgili verilebilecek son tarih MS 18 yılıdır (Frankel 1945, 162 vd.; 253 vd.). Ovidius'un gerçekten sürgün edilip edilmediğini tartışmaya açan çalışmalar dahi bulunmaktadır (Fitton Brown 1985; Hofmann 1987).

² Keskin 2010, 55-58.

³ Keskin 2010, 56-57. *Ars Amatoria* adlı eserini MS 2 veya daha önce yazmış olması, onun niçin MS 8 yılından önce sürgün edilmediği sorusunu akla getirmektedir. Bunun yanında onun işlediği bir hata yüzünden sürgün edilmiş olduğu görüşü yeni bir yazıtla daha güçlü destek bulmuştur (Hutchinson 2017).

⁴ Nagle 1980, 22-32; Evans 1983, 34-38, 54-56, 59, 65-67, 71-73, 184-187; Williams 1994, 12-13; Claassen 1999, 239, 309 dn. 37; Keskin 2010, 58.

⁵ Petersen 1996, 51 vd.

⁶ Ovid. *Tri.* V. 1. 71-74; Ramsby 2018, 35 vd.

⁷ Ovid. *Pont.* IV. 9. 97-104.

⁸ Ovid. *Tri.* III. 12. 1-54.

Graecinus'un da içinde yer aldığı bir grup arkadaşına yazmıştır⁹. Böylelikle arkadaşlarının da rızasını alarak daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmayı hedeflemiş, sürgünderken maruz kaldığını iddia ettiği iklimsel, siyasi ve sosyal anlamdaki kötü koşulları dile getirerek Roma'da kendi durumunu savunma fırsatı yakalamıştır¹⁰. Zaman zaman eşini ve dostlarını da hatırlattığı mısralarıyla Augustus'un kendisini Roma'ya veya en azından Roma'ya yakın bir yere geri çağırması gerektiğine dair serzenişlerde bulunmuştur¹¹.

Ovidius'un sürgün *corpus*'u olarak adlandırılan üç eserinde duygusal yönler öne çıkarılmaktadır. Buna rağmen bazı modern çalışmalarda bu eserlerin içerik olarak tarihi açıdan bazı güvenilir bilgiler de içerdiği savunulmaktadır¹². Ovidius, verdiği abartılı bilgilerin Roma'dan Tomis'e gidip gelen resmî görevliler, iş adamları veya tüccarlar tarafından yalanlanması ihtimalinin farkındaydı¹³. Bu sebeple Ovidius, Tomis'teyken yazdığı yazılarında aktardıklarının doğru olduğunu zaman zaman vurgulama gereği duymuştur. Örneğin bir dilekçesinde arkadaşı Graecinus'un Tomis'e askeri bir sefer kapsamında uğramış olan ve Roma'ya geri dönen Flaccus'tan verdiği bilgilerin teyidini alabileceğini yazmıştır¹⁴. Yine de ilgili sürgün *corpus*'u belli bir amaç doğrultusunda yazılmış duygusal temalar içerdiğinden tarihçiler açısından dikkat edilmesi gereken abartılı ve kurgusal noktalar barındırmaktadır¹⁵. Bu çalışmada söz konusu noktaların neler olabileceğinin gözden geçirilmesi amaçlanmaktadır.

Sürgün Yolculuğu ve Tomis'te Roma Hâkimiyet Dönemi

Ovidius Roma'da geçirdiği son gece hazırlıklarını, oradan ayrılışını ve özellikle eşinden ayrılmanın hüznünü, acıklı ve duygusal bir şekilde dile getirmiştir¹⁶. Gemisi Adriyatik Denizi'nden Illyria kıyıları boyunca ilerleyerek Corinthus kenti limanı olan Cenchreae'a ulaşmıştır. Burada Minerva adlı bir başka gemiye binerek Ionia/Ege Denizi'nden kuzeye doğru ilerlemiştir. Rüzgâr tanrılarının (Aeolus, Notus, Boreas ve Zephyrus) yol açtığını düşündüğü fırtınadan dolayı ölüm korkusunu sürekli olarak hissettiğini, onlara karşı tanrıların yardımıyla hayatta kalabildiğini vurgulama gereği duymuştur. Gemisi Kuzey Ege'de Zerynthia kıyıları boyunca Samothrace (Semadirek) Adası'na doğru yelken açmıştır. Burada yeniden gemi değiştirerek Thracia kıyısındaki Tempyra¹⁷ yerleşimine geçmiştir. MS 9

⁹ Ramsby 2018, 38; Michalopoulos 2019.

¹⁰ Ovid. *Pont.* IV. 2. 1-8. Ovidius (*Tri.* V. 7. 25-30), hatta zorla sürgüne gönderilmesi sırasında bile bazı çalışmalarının Roma'da icra edildiğini öğrenmekten duyduğu memnuniyeti dile getirmektedir.

¹¹ Ovidius'un Tomis'ten Augustus ile ilgili yazdığı şiirlerin siyasi methiyeler olması yanında neredeyse gizli saldırılar olarak da okunabilecekleri konusunda bk. Syme 1978, 222-225.

¹² Davisson 1983, 171 vd.; Batty 1994, 89. Bu yönde yorum ve konuyla ilgili ek kaynakça için ayrıca bk. Matei Popescu 2017, 17 ve dn. 3.

¹³ Ovid. *Pont.* IV. 10. 35.

¹⁴ Ovid. *Pont.* IV. 9. 76-83. Hatta bir metninde "*Pontus ülkesinin tamamını soruşturmakta özgürsünüz, bunu benim uydurmadığımı söyleyecek ve şahitlik edeceksiniz*" vurgusu yapma gereği duymaktadır (Ovid. *Pont.* IV. 9. 113-114). Anlatımlarını ek bilgilerle pekiştirdiği konusunda bk. Ovid. *Tri.* III. 14. 27-32.

¹⁵ Bu görüşle ilgili tartışmalar için bk. Batty 1994, 89.

¹⁶ Ovid. *Tri.* I. 3. 1-102.

¹⁷ Tympyra, Traianopolis ve Maxiniapolis arasında Transkontinental Egnatia Yolu üzerinde Thracia'nın güneyinde bir yerleşimdir. Çevresindeki vahşi kabilelere karşı operasyonlar için stratejik bir yer hâline getirilen dar bir geçitte bulunmaktaydı (Kline 2003, 610). http://uploads.worldlibrary.net/uploads/pdf/20121106192032ovi-dpoemsfromexilepdf_pdf.pdf

yılı baharında Bistonia Bölgesi üzerinden Tomis'e doğru karadan seyahatine devam etmiştir¹⁸. Gençlik yıllarında eğitim için Atina'ya gittiği günleri ve Augustus'a karşı işlemiş olduğu "kusur" un verdiği ızdırabı hatırlayarak Karadeniz'in yabani sahilleri boyunca ilerlemiş, uzaktan sürprizlerle dolu İskit ve Sarmatae tepelerini görmüştür¹⁹. Sonbaharda şiddetli Karadeniz kışı başlamadan önce imparatorluğun ileri karakolu olan Tomis'e ulaşmıştır²⁰.

Tomis, Romanya'nın modern yazlık yerleşim yerlerinden biri olan Constantza (Köstence) kentinin sınırları içinde, Tuna Nehri Haliçi'nin biraz kuzeyindeki küçük bir yarımada ucunda, günümüzde Dobrogea/Dobruca olarak bilinen rüzgârlı ve kumlu ovaların bulunduğu bölgede yer almaktadır. Ovidius'un da belirttiği üzere bu yerleşim MÖ VI. yüzyılın sonlarında Miletos'tan gelen kolonistlerin yerleştiği bir liman, ticaret ve balıkçılık merkeziydi²¹. Macedonia kralı V. Philippos dönemi (MÖ 221-179) itibarıyla Tomis ve çevresinden gelen barbarların Roma'yı istila edebileceği korkusu bulunmaktaydı. Sonraki dönemde Roma'ya başkaldıran Karadeniz kralı VI. Mithradates, Thracia ve çevresinde üstünlüğü ele alıp buradaki barbar kabilelerle iş birliği yaptığında bu korku üst seviyeye çıkmıştı²². Roma'nın bu barbar istilası tehdidi karşısında MÖ 61 yılından önceki dönemlerde Tomis ve çevresinde zaman zaman varlığını korumayı devam ettirdiği görülmektedir. Ancak Dacialılar ile ittifak yapan Getae kralı Boerebistas, Kırım'a kadar uzanan Pontus merkezli krallığını genişletmek için Thracia, Macedonia ve Illyria ülkesi boyunca bir seri istila hareketine girişmiştir²³. Onun bu istila hırslarının askerî güç bakımından potansiyel kazanabileceği ve tehdit oluşturabileceği fikri Roma'da yankı uyandırmıştır²⁴. Hatta bu fikir gerçeğe dönüşmüş, Macedonia *proconsul*'u C. Antonius Hybrida MÖ 61 yılı civarında Tomis'in kuzeyindeki Histria kenti yakınında ağır bir yenilgiye uğramıştır²⁵. Bu savaş sonucunda Karadeniz'in batısındaki Hellen yerleşimleri Boerebistas'ın egemenliği altına girmiş ve bu durum MÖ 44 yılında kralın ani ölümüne kadar sürmüştür²⁶. MÖ 29 yılına kadar Roma'da devam eden iç savaş bölgeye yönelik askerî seferleri engellemiştir. Triumvir torunu ve aynı zamanda Macedonia *proconsul*'u olan M. Licinius Crassus, aşağı Tuna Havzası'ndan German kökenli bir halk olan Bastarnae'ı yenilgiye uğrattıktan sonra Getae ile bağlantılı birkaç küçük krallığın hâkimiyeti altındaki bölgeyi ele geçirmiştir²⁷. Crassus bu başarılarına rağmen Augustus'un yeterince takdirini kazanamamış, MÖ 27 yılının haziran ayında bir zafer töreni düzenlemesine izin

¹⁸ Ovid. *Tri.* I. 2. 1-74, 4. 1-28, 10. 1-28. Ayrıca bk. Ovid. *Tri.* III. 2. 7-8; IV. 1. 51-53.

¹⁹ Ovid. *Tri.* I. 2. 75-110; I. 8. 38-40. Ayrıca bk. Ovid. *Tri.* V. 2. 61-64. Ovidius gençken Atina'ya seyahat etmiştir ve aynı seyahat esnasında Küçük Asia ve Sicilya'daki bazı kentleri de ziyaret ettiği gözükmektedir (Fraenkel 1945, 8 ve dn. 20). Carl Ruck, MÖ 23 yılı civarındaki Atina ziyareti sırasında Ovidius'un Büyük Semadirek Tanrıları Gizemi kabul törenine katıldığını belirtmektedir (Ruck 2001, 117).

²⁰ Ovid. *Tri.* V. 2. 63-65; III. 2. 18; Green 1982, 116. Öte yandan Ovidius oldukça uzak bir yere gönderildiğini duygusal açıdan vurgulamak için Roma ve Tomis arasındaki yazışmaların bir yıl kadar sürebileceğini bildirmektedir, oysaki bu haberleşme posta kuryeleri aracılığı ile bir ay veya daha kısa sürede gerçekleşmektedir (Green 1982, 116).

²¹ Miletos'tan gelen kolonistlerin vahşi Getae arasında yaşam yeri buldukları hakkında bk. Ovid. *Tri.* III. 9. 1-4.

²² VI. Mithradates'in kesinlikle Bastarnae ve aynı zamanda Sarmatae ile ilişkileri olmuştur. Bu konudaki antik kaynaklar hakkında yapılan çalışmalar için bk. Batty 1994, 96.

²³ Str. VII. 3. 11-12. Strabon, Getae ve Dacialıları bir tutmaktadır.

²⁴ Getik istilası tehdidi karşısında Italia'daki panik havası hakkında bk. Cic. *Att.* IX. 10. 2.

²⁵ Matei Popescu 2017, 18.

²⁶ Matei Popescu 2017, 18.

²⁷ Hor. *Odes* III. 8. 18 ve 24; Ramsby 2001, 149.

verildikten sonra görevinden azledilmiştir. Onun bu askerî zaferlerinden sonra bölgede herhangi bir ciddi gelişme yaşanmamıştır²⁸. Daha sonra Roma İmparatorluğu adına bir *legatus* Macedonia ve Thracia'daki lejyonların başına getirilmiş, böylece ileride kurulacak olan Moesia Eyaleti'nin temelleri atılmıştır²⁹. Muhtemelen bu gelişme L. Calpurnius Piso tarafından Thracialılara karşı yapılan savaş sırasında (MÖ 13-11) gerçekleşmiştir³⁰.

Tomis'e yakın sayılabilecek kentlerden Kallatis'te yeni bulunan bir yazıt, Gnaeus Cornelius Lentulus Augur'u (MÖ 14 yılı *consul*'u) kentin *benefactor*'u ve *patronus*'u olarak onurlandırmaktadır. Onun hâlihazırda Getae/Dacia ve Sarmatae'a karşı sefer düzenlediği bilinmektedir³¹. Muhtemelen MÖ 9-6 yılları arasına tarihlendirilen bu yazıtın içeriğinin değerlendirilmesiyle birlikte onun askerî faaliyetlerinin Tuna Nehri'nin ortalarından Karadeniz kıyıları ve Aşağı Tuna Deltası'na kadar genişlediği ancak Lentulus'un bu askerî seferi sonucunda Batı Karadeniz bölgesinde kesin bir egemenlik kurulmadığı düşünülmektedir³². Bu yazıtı ilaveten Thracia'da Odrys kralı I. Rhoemetalces'in (MÖ 12-MS 12) generali Auluporis'in oğlu Mocaporis'i onurlandıran bir kararname, yine yakın bir tarih aralığına denk gelmektedir. Bu yazıt Dionysopolis'te Pontus Tanrılar Anası Tapınağı'ndaki arkeolojik kazılar sonucunda keşfedilmiştir ve Tuna Nehri ötesinde Iazyges'e karşı düzenlenen bir askerî seferden bahsetmektedir (στρατευσάμενος δὲ πέραν τοῦ Ἰστροῦ ἐπίτοῦς κοινοῦς πολεμίους Ἰαζύγου)³³. Romalılara değinilmese de bu yazıtta geçen metin Florus'un da bahsettiği Lentulus'un "barış bilmez" ve soğuk diyarda yaşayan Sarmatae'a karşı düzenlediği seferle ilgili olabilir³⁴. Daha sonra Ovidius'un şiirlerine tutku beslediği söylenen P. Marcus Vinicius'un Thracia ve Macedonia'daki komutanlığı sırasında (MÖ 3-2) Batı Karadeniz Hellen kentleri Roma yönetimi altına girmiş ve bu kentlerde imparatorluk kültleri takdim edilmiştir³⁵.

Diğer yandan Ovidius, sürgün hayatı sırasında Tomis ve çevresindeki Roma askerî operasyonlarına çok az değinmektedir. Ona göre Roma, bölgede henüz yeni egemenlik sağlamış olsa da siyasi kırılganlık devam etmekteydi³⁶. Ovidius, Roma'nın Tuna'nın güneyindeki toprakları tamamen kontrol edemediğinin farkındaydı çünkü hem kuzeydeki hem de daha önemlisi nehrin güneyindeki halkların oluşturduğu tehdit konusunda açık sözlülüğünü bildirmekten çekinmemiştir³⁷. Vahşi ve okçu birlikleriyle öne çıkan Getae ordusu barışı bozup sürekli çatışma içine girerek şok edici bir savaşta Odrys kralını mağlup ettikten sonra Tomis yakınlarında yüksek mevkiye konumlanmış Aegisus kentini kuşatarak ele geçirmeyi başarmıştı. Augustus bunun üzerine Getae üzerine büyük bir ordu göndermiş ve halkın önde gelenlerini öldürerek dirençlerini kırmayı başarmıştı³⁸. Bu Getae istilası MS 12 yılı civarında gerçekleşmiş ve istilayı durdurarak Thracia'da I. Rhoemetalces'in yardımıyla Aegisus kentini yeniden ele geçiren muhtemelen Publius Vitellius ile birlikte hareket eden *Praefectus Vestalis*

²⁸ Cass. Dio LI. 23-27; Oliver 1965, 51; Syme 1986, 273-275. Ayrıca bk. Str. VII. 3. 12.

²⁹ Syme 1934, 123.

³⁰ Matei Popescu 2017, 20.

³¹ Flor. *epit.* II. 28-29; Tac. *ann.* IV. 44. 1.

³² Bu görüş için bk. Ivantchik 2017, 198.

³³ Matei Popescu 2017, 25. Ovidius'un şiirlerinde Iazyges hakkında bk. Batty 1994, 102-105.

³⁴ Flor. *epit.* II. 29.

³⁵ Vell. II. 101. 3; Ivantchik 2017, 198-199.

³⁶ Ovid. *Tri.* V. 2. 31 vd.

³⁷ Örneğin bk. Ovid. *Pont.* I. 3. 56-60; *Tri.* II. 197-200.

³⁸ Ovid. *Pont.* I. 8. 5-27.

olmuştur³⁹. Bu sırada Ovidius'un arkadaşı Graecinus'un kardeşi Lucius Pomponius Flaccus'un Moesia genel valisi olma ihtimali yüksektir⁴⁰. Ovidius'a göre Flaccus savaşların devam ettiği Tuna Nehri Vadisi'nin her iki yakasını güvenli kılmış, Moesia kabilelerini barış antlaşmasına sadık kılmış, Getaelilerin okçularını sindirmiş, daha önceden düşen Tuna Deltası üzerindeki Troesmis (modern Iglita) kentini, nehrin sularını vahşilerin kanına bulayarak hızla ve cesaretle yeniden ele geçirmiştir⁴¹. MS 12 yılı civarında gerçekleştiği düşünülen Roma askeri başarılarına rağmen Ovidius'un bölgedeki kabilelerin sürekli devam eden saldırılarıyla ilgili karamsar bir tablo çizdiği görülmektedir.

Tomis'in Coğrafyası ve İklim Şartları

Ovidius, Tomis'e ulaştığında kültürel anlamda bir şok yaşamıştır çünkü kendi iddiasına göre çok sevdiği Roma'da ağaçlar budaklanıp üzüm dalları yeni meyveler verdiğindeki gibi ılımlı bir hava ve flora, Pontus ovalarına hâkim değildir⁴². Sürgündeyken yaşadığı sert kış koşullarını tarif ederken yerin mermer gibi donarak kalıcı bir beyazlığa büründüğünü, dondurucu kuzey rüzgârları sebebiyle hiçbir yağmur ve güneş ışığının düşen karları eritemediğini, mevcut karların bir kısmı erise bile arkasından yeniden kar yağışının başladığını ve pek çok yerde iki yıl boyunca karın kaldığını, kuzey rüzgârlarının gücünün yüksek kuleleri, binaların çatılarını ve çadırları bile uçurduğunu, dondurucu soğuktan kiremitlerin çatladığını, insanların sadece yüzlerinin görüldüğü kürklerle bu korkutucu soğuktan korunabildiklerini, saçlarında buz saçaklarının oluşup sakallarının ve içeceklerinin donduğunu, neredeyse Nil Nehri kadar geniş olan ve önceden gemilerin gittiği Tuna'nın soğuktan donmuş sularının atların toynak tepişini hissettiğini, nehrin donmasıyla üzerinden geçen öküz arabalarının tekerleklerinin gıcırta seslerini işittiğini ve kendisinin de nehir üzerinde yürüyebildiğini belirtmektedir⁴³. Hatta denizin de sık sık donduğunu ve bazen amphora içindeki şarabı sertleştirebilecek kadar soğuğa rastlandığını iddia etmektedir⁴⁴. Kış şartlarının sertliği ile ilgili böylesine abartılı tanımlamalarda bulunması Tomis kentinin konum olarak Arktik tundra da yer aldığı zannına yol açmaktadır⁴⁵.

³⁹ Ovid. *Pont.* IV. 7. 1-54.

⁴⁰ Histria (Sacele, Constanta yerleşimi) yakınında keşfedilen yeni bir yazıt sayesinde bazı yeni bakış açılarının önü açılmıştır (Matei Popescu 2017, 23). Tahminen MS 15-16 yılına tarihlendirilen bu yazıt, Flaccus'un *legatus*'luğunu *Augusti pro praetore* olarak teyit eden bir kararnamedir ve Ovidius'un anlatımını teyit etmektedir.

⁴¹ Ovid. *Pont.* IV. 9. 76-83. Ovidius aynı zamanda I. Rhoemetalses'in oğlu IV. Cotys'e mektup yazmıştır (Ovid. *Pont.* II. 9. 1-80). Augustus, IV. Cotys'ün krallığı MS 12 yılında ikiye bölündüğünde amcası Rhescuporis ile birlikte Thracia'nın yönetimini paylaştı (Tac. *ann.* II. 64; Vell. II. 129. 1). L. Pomponius Flaccus, *ripa ferox Histria* ile bağlantılı olarak *dux ve Laevus Pontus* içeriğinde *praeses* olarak isimlendirilmektedir. Her iki terim de sıkça bir Romalı valiyi belirtmek için kullanılmaktadır ve delillerin tamamı Ovidius'un onu bu pozisyonda gördüğüne dair şüphe bırakmamaktadır (Matei Popescu 2017, 22-23).

⁴² Batty 1994, 111.

⁴³ Ovid. *Tri.* III. 10. 1-40.

⁴⁴ Ovid. *Tri.* III. 10. 21-24; *Pont.* IV.7.7-12. Tomis'teki sürgün hayatının kötü koşullarında Tuna Nehri'nin üç kez donduğuna vurgu yapmaktadır. Bk. Ovid. *Tri.* V. 10. 1-2. Ayrıca bk. Ovid. *Tri.* III. 10. 53-54; *Pont.* I. 2. 81-82. Atların bile donmasıyla ilgili bk. Ovid. *Pont.* I. 2. 53-54.

⁴⁵ İskit dünyasının kuzeydeki uzak alanlarından esen dondurucu *Boreas/Aquilo* rüzgârları hakkında bk. Ovid. *Pont.* I. 2. 29, 11. 20; IV. 10. 39-42; *Tri.* III. 10. 11-17, 4 5-52, 11. 8. Göküzünde dördüncü parlak yıldız olup sonbahar ve kış mevsiminin dolayısıyla fırtınalı havanın gelişini simgeleyen *Arcturus* yıldızı hakkında bk. Ovid. *Pont.* II. 7. 57-58.

Bunlara ek olarak Ovidius, Tomis ve çevresinde üzüm de dâhil olmak üzere tarlaların meyve vermediğini, ekim yapılmadığını, nehirler boyunca söğüt ve tepelerde meşe ağaçlarına rastlanmadığını, sert rüzgârlar sebebiyle sürekli dalgalı olduğundan ve yeterince güneş görülmediğinden denizin nimetlerinden de faydalanılmadığını, kimsenin sahip olmadığı geniş ve ekilmemiş topraklara baktığını bildirerek “dünyanın kıyısında” Tomis'in sahillerinde terk edilmiş hissettiğini vurgulamaktadır⁴⁶. Ona göre ne karaağaçları saran üzüm demetleri ne de şarap küplerini dolduran köpüklü sıralar bulunmaktadır; elmalarla yüklü ağaç dallarına da rastlamak mümkün değildir, göze sevimli görünmeyen ekinsiz, ağaçsız, çıplak ve âdeta denizi andıran ovalar ekşi yemişlerle doludur; toprak çorak, ağaçlar da meyveden yoksundur. Sadece buzulların altında yüzen balıklar görünmektedir, tatlı su pınarları yerine sular kavurucu ve tuzludur, baharın taçlandırdığı çiçekler görülemez, uzaktaki ormanın içindekiler dışında kuşların ötüşü işitilemez⁴⁷. Böylelikle Ovidius, Tomis'e hiç bahar gelmiyormuş imasıyla kış şartlarının burada Roma'dakinin tam tersi olduğunu⁴⁸ ve bu sebeple yiyecek kıtlığının yaşandığını iddia etmektedir⁴⁹.

Ovidius genel olarak Scythia Bölgesi'ni de bitmek bilmeyen kışıyla, kalıcı yaz veya bahara sahip olduğunu iddia ettiği Italia'dan farklı göstermektedir⁵⁰. Böylelikle dünyanın sonunda yer aldığını iddia ettiği sürgün yeri bölgesindeki topraklarla ilgili karamsar tablosunu⁵¹ Kırım dünyasına ve Karadeniz steplerine taşımaktadır. Onun yaptığı bu betimlemelerden dolayı birisinin sanki Tuna Nehri'ni geçtikten hemen sonra kendisini Kırım'da bulacağı izlenimi doğmaktadır⁵². Bu bağlamda dondurucu soğuğu ile hakikaten çok sert olan Kimmer Boğazı, Tanais Nehri, İskit bataklıkları ve bölgelerinin

⁴⁶ Ovid. *Pont.* I. 3. 49-56.

⁴⁷ Ovid. *Tri.* III. 10. 71-74; *Pont.* I. 7. 15-16, 8. 50-51; II. 9. 34-36; III. 1. 11-24, 8.13-16. Yine bir başka paragrafında üzüm kümeleri ve ağaçların Getik topraklarının ötesindeki alanlarda büyüdüğüne vurgu yapmaktadır (Ovid. *Tri.* III. 12. 13-16; ayrıca bk. Ovid. *Pont.* I. 2. 24-26).

⁴⁸ Kötü hava şartları ve kötü havadan şikâyet için bk. Ovid. *Tri.* III. 3. 7, 8. 23, 12. 27 vd.; V. 2. 63-66; *Pont.* I. 3. 37, 7. 11; IV. 7. 7 vd., 9. 81-82; Fitton Brown 1985, 18. Sürgünderken Roma'ya duyduğu özlem ve sevgi hakkında bk. Ovid. *Pont.* I. 3. 1-48, 5. 43-86. Roma'nın kendisi açısından önemi ve sürgün hayatının verdiği yorgunluk hakkında bk. Ovid. *Tri.* I. 5. 45-84; III. 2. 1-30.

⁴⁹ Getae arasında yiyeceğin bol olmaması hakkında bk. Ovid. *Pont.* I. 10. 1-44.

⁵⁰ Bu bağlamda Ovidius'un İskitler ve o bölgenin coğrafyası hakkında yaptığı olumsuz tasvirlerinin özellikle Vergilius'tan ve kendinden önceki diğer antik yazarlardan etkilendiği görülmektedir. Vergilius'un benzer yorumları hakkında bk. Verg. *Georg.* III. 349-383; Thomas 1982, 1 vd. Öte yandan denizleri, gölleri ve metal taşıyan gemileriyle övülmekte olan Italia'nın en önemli karakteristik özellikleri arasında; burada bereketliliğinin olması, kentlerin çokluğu, mitolojik korku ve dehşetlerin yaşanmaması gösterilmektedir (Verg. *Georg.* II. 139-150, 158-165). Roma'nın üstün özellikleri konusunda aynı zamanda bk. Prop. *eleg.* III. 22. 1-42. İskit ve barbar dünyasında buzla kaplı, çıplak, verimsiz, bağcılığa elverişli olmayan araziler ve kar koşulları hakkında ayrıca bk. Hdt. IV. 28-31; Caes. *Gall.* VI. 23. 1; Str. VII. 3. 18. Öte yandan Vergilius ve Strabon, Italia topraklarının avantajlarına, halkının cesur, güçlü ve kuvvetli olduğuna dikkat çekmektedir (Verg. *Georg.* II. 167-172; Str. VI. 4. 1). Williams (1994, 11-12; ayrıca bk. Claassen 1999, 191), Ovidius'un kış anlatımını Herodotos ve Strabon'a bağlamaktadır.

⁵¹ Getae için bile uygun olmadığını düşündüğü Tomis kentinin şartları hakkında bk. Ovid. *Pont.* I. 2. 53-100. Roma ile kıyaslayarak nefret ettiği Tomis hakkında bk. Ovid. *Pont.* I. 3. 1-48. İskit veya Sarmatae toprağında gömülmek istememesi hakkında bk. Ovid. *Pont.* I. 2. 53-150.

⁵² Ovid. *Tri.* IV.4.55 vd. Ayrıca bk. Ovid. *Pont.* IV. 10. 1-2. Hatta Tuna boylarında yaşayan Getae'in, Kırım Taurik Kheronesos Bölgesi'ne komşu topraklarda meskûn olduğunu bildirmektedir (Ovid. *Pont.* III. 2. 44-46).

iskâna el vermediğini ve dünyanın en son kısımlarına yakın olduğunu yeniden dile getirmektedir⁵³. Dolayısıyla şair, abartılı bir şekilde sürgündeki konumunun insan yerleşimlerinin tam sınırında ve elverişsiz olduğunu tekrardan vurgulama gereği duymaktadır.

20. yüzyıla kadar Ovidius'un bu yöndeki sözlerinin doğruluğuna yönelik pek fazla eleştiride bulunulmamıştır. Ancak Ovidius'un sürgün *corpus*'unda dostlarından ve ailesinden yardım alarak sürgün hayatından kurtulmak için samimiyetten uzak bir şekilde durumunu maksatlı olarak dramatize ettiği ve abartılı şikâyetlere yer verdiği görülmektedir⁵⁴. Aslında Herodotos ve Strabon Scythia'nın coğrafyası ve sert hava koşulları hakkında daha akıselim bilgiler sunmaktadır⁵⁵. Bu nedenle Ovidius'un özellikle Tomis ve çevresinin tüm yıl boyunca donmuş olduğunu iddia etmesi gerçekçi değildir. Bu konuda bazen kendisiyle de çelişmektedir çünkü *Tristia* adlı eserinde baharın habercisi olan Zephyrus (Batı) rüzgârlarıyla birlikte kentte yaşamın canlandığına, insanların çeşitli oyunlar ve festivallerle eğlenmeye başladığına, Tuna Nehri'nin sularının eridiğine vurgu yapmaktadır⁵⁶.

Antik Tomis kentinin yer aldığı günümüzdeki adıyla Dobrogea, deniz kenarında güzel bir tatil beldesidir. Burası İskit dünyasının Kuzey Karadeniz steplerinin aksine daha güneyde bulunduğu için beldede kış ayları görece yumuşak geçmektedir. Italia'nın kuzeyi ile neredeyse aynı enlemde bulunmaktadır. Kış ayları hiç kuşkusuz daha zor geçse de yazlar Akdeniz iklimine uygun şekilde sıcak, ılıman ve yağmurludur. Bölgeye özgü tarımsal faaliyetler sürekli devam etmekte olup asırlardır buğday hasadı ile ünlü bir yerleşim yeridir⁵⁷. Sadece buğday değil, üzüm ve meyve ağaçları da yetişmektedir. Bunlarla birlikte bölgenin geniş ovaları ve ağaçları vardır çünkü Dobrogea/Dobruca'nın yaklaşık kırk mil kuzeyinde devasa ormanlar başlamaktadır.

Bölgenin iklim şartları ve topoğrafyası hakkındaki bu veriler Ovidius'un sürgün *corpus*'unda geçen bu konudaki abartılı betimlemeleriyle belli noktalarda çelişmektedir⁵⁸. Şair duygusal sömürsünde daha da ileri giderek sadece ruhsal değil, bedensel olarak da rahatsızlandığını belirtmektedir. Yemekten zevk almaz, kayıtsız ve neşesizdir. Bedeni de solgundur, sürekli bitkin ve hâlsiz düşer. Erken yaşlılık belirtileri -beyaz saçlar, titreyen eller, derin kırışıklar- görünmeye başlamıştır⁵⁹. Nihayetinde kış soğuğuna dayalı akciğer kaynaklı kan kusmanın belirtileri arasında olduğu muhtemelen plörezi veya zatürre hastalığından dolayı MS 17/18 yılında ölmüştür.

Tomis ve Çevresindeki Siyasi ve Toplumsal Yapı

Arkeolojik ve epigrafik deliller, Miletoslular tarafından kolonize edilen Tomis'te aktif bir Hellen varlığına işaret etse de uzun zaman diliminde yerleşimdeki Hellen kültürünün ve hatta nüfusunun etkisini kaybettiği görülmektedir⁶⁰. Bunun temel sebebi bazı göçebe halk topluluklarının kent surları

⁵³ Ovid. *Tri.* III. 4. 47-52.

⁵⁴ Sürgün şartlarının verdiği etki ötesinde bu yönde bir yazım geleneğinin olduğu konusunda bk. Gaertner 2007, 156-157. Ayrıca özellikle bk. Williams 1994, 50-99.

⁵⁵ Ovidius'un Tomis ve Pontus dünyası hakkında verdiği bilgilerin yanıltıcı olduğu konusunda bk. Williams 1994, 8-10, 26-34; Claassen 1999, 190-198, özel. 190.

⁵⁶ Genel olarak bk. Ovid. *Tri.* III. 12. 1-54.

⁵⁷ Zahariade 2006, 10-12.

⁵⁸ Hart 2017, 87 dn. 164.

⁵⁹ Ovid. *Tri.* III. 8. 23-34.

⁶⁰ Ramsby 2001, 73. Karadeniz kolonileri üzerinde yerel nüfusların etkisi hakkında ayrıca bk. Danov 1960, 75-80.

içinde de barışçıl ortak yaşam alanı bulmuş olmasıdır⁶¹. Ovidius Tomis ve etrafında yaşayan kabile isimlerini, son ikisi birbirinden zor ayırt edilebilen üç geniş kategoriye ayırmaktadır: Birincisi jenerik terimler olarak Getae, Sarmatae/Sauramatae ve İskitler; ikincisi İskit dünyasının daha erken dönem anlatımlarında bahsi geçmeyen kabilelere ait seçme atıflar⁶²; üçüncüsü dönemin gerçekliklerini yansıtan özel kabile isimleri. İlgili sürgün *corpus*'unda Thracialıların bir alt kolu olan Getae'in isim hâli 57, sıfat hali (Geticus) 26 kez geçmektedir. İskit ismi (Scythicus/Scythes/Scythia) 30 ve sıfat hâli (Scythicus) 23, Sarmatae (Sarmata, Sauromata, Sarmaticus) ismi 29 ve sıfat hâli (Sarmaticus) 15 atıfla çok daha az sıklıkta gözükse de Getae ile referans oranları yaklaşık üçte ikiye denk gelmektedir⁶³. Ayrıca Ovidius'un sürgündeyken yaşadığı kent etrafındaki arazinin fiziksel özelliklerini Getae veya Sarmatae⁶⁴ ve İskit (*vulgus Scythicum*)⁶⁵ bağlantılı sıfatlarla tanımlamış olması önemlidir. Bu yöndeki ayrımını siyaseten baskın olan kabile isimleri bağlamında yapmış olması güçlü bir ihtimaldir. Güçlü olanlar güçsüzleri dönemselsel olarak kolaylıkla içine katabilmiştir çünkü bu göçebeler genelde ortak bir hayat tarzını veya kültürünü paylaşmaktadırlar⁶⁶. Bu sebeple güçsüz olan kabile isimleri antik literatürde satır aralarında geçmektedir.

Ovidius'un aktarımlarından, her ne kadar iki farklı kavim olsa da bölgede nüfus olarak da daha güçlü ve köklü bir varlığa sahip olan Getae'in Sarmatae ile ittifak içine girdiği izlenimi doğmaktadır. Ovidius, daha önce de belirtildiği gibi, bölgedeki Getae varlığına daha fazla değinmektedir. Getae arasında sürgün hayatı yaşadığını yer yer belirtmektedir⁶⁷. Ayrıca Getae'in Tomis ve kıyıları da dâhil olmak üzere Tuna Bölgesi'nde yaşayan eski bir kabile olduğunu ve Hellenlerin onların yaşam alanları içinde kolonilerini kurduklarını vurgulamaktadır⁶⁸. Bu bağlamda şu sözleri dile getirmektedir: "Burada [Tomis'te] beni özendirip besleyecek bol miktarda kitaba sahip değilim: [Kitapların] yerine

⁶¹ Ovid. *Tri.* V. 7. 11-12.

⁶² Ciziges, Colchi ve Teretei hakkında bk. Ovid. *Tri.* II. 191 vd. Bunlar büyük olasılıkla Strabon (VII. 5. 7, 12) tarafından bahsedilen Dardani gibi önemsiz kabileler kitlesinin bir parçasıdır. Ovidius zaman zaman Bessi (ör. Ovid. *Tri.* III. 10. 5) kabilesine ve aşağıda bahsedeceğimiz üzere Bastarnae kabilesine de atıfta bulunmaktadır. Bessi kabilesi hakkında diğer antik kaynaklar için bk. Poulter 1980, 729-737. Ayrıca Florus (*epit.* II. 26), Moesi'den (Moesia) bahsetmektedir. Bu kabilelerle ilgili tartışmalar için ayrıca bk. Papazoğlu 1978, 439 vd.; 491 vd.

⁶³ Hart 2017, 91-92.

⁶⁴ Ovid. *Tri.* I. 2. 83, 5. 63; III. 3. 6 ve 64, 10. 5; IV. 1. 95, 8. 16, 10. 111; V. 1. 13, 3. 8; *Pont.* I. 2. 59; II. 2. 94.

⁶⁵ Bataklıklar: Ovid. *Tri.* III. 4. 49; deniz/deniz kıyıları/dalgaları: Ovid. *Tri.* III. 4. 46; IV. 1. 45, 9. 17; V. 2.18, 10. 15; nehir: Ovid. *Tri.* V. 1. 20; tepe: Ovid. *Tri.* I. 8. 40; hava: Ovid. *Tri.* V. 6. 21; toprak: Ovid. *Pont.* I. 2. 108; II. 2. 113; sınır: Ovid. *Pont.* III. 7. 33-34.

⁶⁶ Bu, şairin kendisinin ve ortalama bir Hellen veya Romalının tatsız ve biraz tiksindirici bulduğunu ima ettiği bir hayat tarzıdır (Ovid. *Pont.* IV.10. 1-2). Geleneksel göçebe tasvirleri, Hellen-Roma edebî ilkelerinde derinlik bulmuş eğitilmiş dinleyicilere kolaylıkla mantıklı gelebilirdi. Herodotos, Aiskhylos, Euripides, Thukydides, Diodoros, Caesar, Cicero, Strabon, Pompeius Trogus, Seneca, Velleius Paterculus, Valerius Flaccus, Martialus, Horatius, Vergilius, Dio Chrysostom, Lucianus ve Tertillianus gibi yazarların eserlerinde başta İskitler olmak üzere geleneksel barbar stereotip tasvirlerine yapılan referanslar ve bunlar içinde sadece Dexippus'un bazı yönlerden ayrıldığı konusunda bk. Grebe 2010, 494-495 dn. 19; Hart 2017, 93-100.

⁶⁷ Ovid. *Tri.* III. 3. 15-16, 10. 5-6, 11. 55; IV. 1. 65-69, 6.46-47, 8. 28; V. III. 8, 5. 28, 12. 10 ve 58, 13. 1; *Pont.* I. 1. 1, 7. 2 ve 14, 9. 45; II. 1. 20 ve 66, 10.30 ve 50, III. 7.20; IV. 4. 8, 10. 2. Özellikle tanımadığı ve kaba olan Sauramatae, Bessi ve Getae barbar halklarının ortasında yaşamaya başladığını bildirmektedir (Ovid. *Tri.* III. 10. 5-6).

⁶⁸ Ovid. *Tri.* I. 10. 39-41; II. 189-192; III. 9. 1-6; V. 1. 20.

oklar ve yaylar ve zırhlar tıkırdamaktadır... surlardaki nöbetçiler ve kapalı kapılar düşman Getae'ı dışarıda tutmakta... Bir şey söyleyebilme gayretimde -utanç verici itirafla- kelimeler genelde beni boşa çıkarıyor ve nasıl konuşmam gerektiğini unuttum. Thracia ve Scythia dilleri etrafımda konuşulmakta ve neredeyse Getae vezinlerinde [şiiir] yazabileceğimi düşünmekteyim. Yazılarımda Pontus kelimelelerini Latince ile karışmış bir şekilde okuyacağınız korkusunu yaşadığıma inanın..."⁶⁹. Diğer satırlarında Latincesinin yavaş yavaş Getae dilindeki kelimelerle karıştığına ve hatta Latince vezinleri kullanarak Getik dilinde şiiir yazdığına vurgu yapmaktadır⁷⁰. Getaelıların kendi dilinde kullandığı kelimelere aptalca güldüğünü ve jestlerle iletişim kurmaya çalıştıklarını da dile getirmektedir⁷¹. Latince, daha doğrusu okuma yazma bilmeyen ve şiiirden anlamayan Getaelıların sesleri arasında orijinal Hellenenin bastırıldığını tekrardan vurgulama gereği duymaktadır⁷². Bunların çok azı bazı Hellence kelimeler kullansa da telaffuzlarının bozuk olduğunu ve Latince konuşabilecek tek bir kişi bulmanın dahi zor olduğunu iddia etmektedir⁷³. Yine de şair, başlangıçta iletişim sorunu yaşasa da daha sonra kendisinin Getae ve Sarmatae dillerini konuşmayı öğrendiği ve hatta konuşmaya zorlandığı anlaşılmaktadır⁷⁴. Kısaca Ovidius, kent içinde barışçıl bir şekilde yaşadıkları Getae ve Sarmatae nüfusunun hem etnik hem de dil açısından baskısı ve etkisinde kaldığını itiraf etmektedir⁷⁵.

Öte yandan Ovidius, kent dışında yaşayan ve yerleşik hayata geçmemiş olan Getae grubunun tehdit oluşturduğuna vurgu yapma gereği duymaktadır. Askeri güçlerine oldukça güvenen Getae yanında onlara destek veren Sarmatae'in Roma otoritesini küçük görerek korkmadıkları konusunda Augustus'u uarmaktadır. Bu iki kavmin orduları dayanıklı atlarıyla sürekli hareket hâlinde kalabilmekte ve böylelikle güç kazanmaktadır; takip edildikleri durumlarda uzun süre aç ve susuz kalabilme becerisine de sahiptir ve bu tecrübelerinden dolayı düşmanları onları kolaylıkla yakalayıp yok edememektedir⁷⁶. Bu ordular, istedikleri zaman geri dönmekte ve kenti kuşatarak özellikle haraç konusunda şartlarını kabul ettirmektedir. Kent dışına kolaylıkla çıkma fırsatı yakalayamayan⁷⁷ Ovidius bu durumu şöyle ifade eder: "Kenti kuşatan düşman en umulmadık anda kuşlar gibi saldırmakta ve yağmaladıklarını alıp götürmeden önce nadiren görülebilmekte. Genellikle kapılar kapatıldığında içeride caddelerin ortasına düşmüş okları toplamaktayız. Bu sebeple tarlaları ekmeye cesaret eden insan sayısı azdır, bir elinde sabanı diğerinde silahı tutmakta. Miğfer giymiş çoban ziftle yapıştırılmış kamıştan flütünü çalarken ürkmüş koyunlar kurtlardan değil, savaştan korkmakta. Kalenin verdiği sığınma imkânları nadiren bizi korumakta ve hatta Hellenlerle karışmış olan içerideki barbar kalabalık korku

⁶⁹ Ovid. *Tri.* III. 14. 37-50.

⁷⁰ Ovid. *Pont.* IV. 13. 17-22.

⁷¹ Ovid. *Tri.* V. 10. 37-40.

⁷² Ovid. *Tri.* V. 2. 68-71.

⁷³ Ovid. *Tri.* V. 7. 51-62.

⁷⁴ Ovid. *Pont.* III. 2. 40; *Tri.* V. 7. 53-54, 12. 57-58.

⁷⁵ Ramsby 2001, 25.

⁷⁶ Ovid. *Pont.* I. 2. 83-86. Tıpkı I. Dareios'un İskit seferi sırasında İskit ordusuyla yüz yüze gelememesi, bozkırlar ve terk edilmiş araziler boyunca ilerleyerek tuzağa düşürülmesi örneğinde olduğu gibi (Hdt. IV. 83-142). Öte yandan Romalılar Getae halkını pek tanımamaktaydı. Ovidius'tan hemen sonra yazan coğrafyacı Pomponius Mela, çağdaşı Ovidius ve Strabon gibi Tuna'nın hemen ötesinde yaşayan halkların İskitli değil Getae olduğunu bildirmekteydi. Mela, kuzeye doğru Scytho-Sarmatae'a (II. 2-15) ve güneye doğru Thracialılara (II. 16-31) detaylı ilgi gösterirken Getae ile ilgili olarak sadece kısaca kendilerine ait kültürleri olmadığını belirtmektedir (II. 18).

⁷⁷ Tomis dışındaki yerleşim yerlerinin varlığından sadece bir kez söz etmektedir (Ovid. *Pont.* IV. 9. 104-105).

yaratmakta çünkü aramızda ayırım olmadan barbarlar yaşamakta ve aynı zamanda evlerin yarısından fazlasını işgal etmekte. Onlardan korkmasanız bile koyun derilerinden elbiselerinin görüntüsünden nefret edebilirsiniz, göğüsleri de uzun saçlarıyla kaplı. Köklerinin Hellen kolonisinden geldiğini düşünenler de atadan kıyafetleri yerine Pers pantolonları giymekteler... Bütün bunlara ilaveten sözde adaleti keskin kılıçları olanlar dağıtmakta ve yaralılara genelde kent forumunda bakılmakta⁷⁸. Ovidius'un bu cümlelerinde Herodotos'un Thracialılar hakkında söylediklerine benzer şekilde soylu yaşamayı savaşta, başkalarını soyma ve yağmalamada gören bir göçebe kabileler topluluğu davranışı algısı hissedilmektedir⁷⁹. Hatta şair, kenti savunmak için kendisinin de isteksiz bir şekilde silaha sarılmak zorunda kaldığını söylemektedir⁸⁰. Ayrıca şairin bu cümlelerindeki satır aralarından, her ne kadar kendisi doğrudan belirtmese de, kenti savunanlar arasında barbar olarak düşünülen halk topluluklarından insanların da bulunduğu, dolayısıyla kendi aralarındaki muhtemelen siyasi anlaşmazlıklar ve yaşam tarzı tercihlerinden dolayı kent içine belli sayıda barbar/yabancı nüfusun da sığındığı ve kent yaşamına alıştığı anlaşılmaktadır. Kent nüfusu içinde genel tabir olarak kullandığı "İskit kalabalığına" karışmış olan Sarmatae'in, Getae gibi düşmanca tavırlar sergilemek yerine sempatik olduklarını, sadakat ve dostluk ilkelerini takdir ettiklerini⁸¹ bildirmesi bu yöndeki görüşü desteklemektedir.

Yine şairin gözlemlerine göre; Pontus stepleri ve Karpathia Dağlarının ötesinden gelen Sarmatae ve Getaeli çobanlar (içlerinde Iazyges de bulunmaktadır), göç hâlinde sık sık yollar boyunca atlarıyla gidip gelmekte ve hemen hemen hepsi ok ve yay torbaları ile birlikte uçlarına engerek yılanı zehirli sürülmüş ciritler taşımaktadır⁸²; sağ yanlarında hançerleri ve sağ ellerinde yara izleri görülebilmektedir; onların uzun saçları, sakalları, kaba saba sesleri ve acımasız yüzleri vardır; vahşi, saldırgan, vücutları kıllı ve çıplak savaşçılardır; sakalları aşırı soğuktan dağılmış ve saçları saçak gibi donmuştur; deriden giysiler ve bol Pers pantolonları giymekte ve düşmanca tavırlarıyla dikkat çekmektedirler⁸³. Aynı zamanda Ovidius düşman Getaelıların, bir kurdun çitle çevrili koyunların etrafından koşuşması gibi surlar içinde korku dolu halkı çevreleyen atlılar olduklarından, ellerinde at kılı siciminden yaylarıyla hedeflerindeki ve mevzilerindeki her şeyi huzursuz edebileceklerinden ve kentin savunma kapısının çok sağlam olmasına rağmen zar zor saldırılarının püskürtülebildiğinden bahsetmektedir⁸⁴.

Ovidius'un sürgün *corpus*'u dışında diğer antik kaynaklar da Getae ve Sarmatae arasında MÖ I. yüzyıl sonları itibarıyla ittifak kurulduğuna işaret etmektedir. MÖ I. yüzyılın sonlarına doğru Augustus döneminde yazan Strabon'un da teyit ettiği üzere Boerebistas'ın MÖ 44 yılında ölmesiyle hâlâ

⁷⁸ Ovid. *Tri.* V.10.19-44. Tomis'te adalet büyük oranda çok güçlünün elindeydi ve kabile reisleri esasen yazılı kanunlara riayet etmemekteydi (Ovid. *Tri.* V.7.47-48).

⁷⁹ Hdt. V. 6. 2.

⁸⁰ Ovid. *Tri.* IV. 1. 70-77.

⁸¹ Ovid. *Pont.* III. 2. 38-39; IV.6.47. Hellen kentlerine sığınan barbarlar hakkındaki yazıt referansları için bk. Jones 2016, 129 dn. 24.

⁸² Ovidius birkaç yerde Getae ve Sarmatae'in kullandıkları bu zehirli oklara değinmektedir. Bk. Ovid. *Tri.* III. 10. 23-24; IV. 1. 78 ve 85; *Pont.* IV. 7. 35-36, 9. 83-84. Ayrıca bk. Ovid. *Tri.* V. 7.15-16; *Pont.* I. 2. 45-46, 3. 60-61, 5. 51; *Ib.* 638. İskit kökenli hanedanlık kurmuş olan Parthların da ucu zehirli oklar kullandıkları bilinmektedir. Bk. Verg. *Aen.* XII. 860-863; Williams 1994, 19.

⁸³ Ovid. *Tri.* V. 7. 13 vd. Ayrıca bk. Ovid. *Tri.* IV. 10. 111-118; V.10. 15 vd.

⁸⁴ Ovid. *Pont.* I. 2. 16-22. Muhtemelen I. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen yazıtta Tomislilerin kent surları inşa etmek için aceleci hareket ettiklerine işaret etmektedir (Batty 1994, 92 dn. 13). İstilacıların kurt imajı için ayrıca bk. Ovid. *Tri.* III. 11. 11-14.

varlığı tartışma konusu olan Getae İmparatorluğu'nun ömrü kısa sürmüştür⁸⁵. M. Licinius Crassus MÖ 29 yılında bölgeye sefer düzenlediğinde Getae, küçük krallıklara veya tiranlıklara bölünmüştür⁸⁶. Diğer yandan Sarmatae'in, Tuna'nın her iki yakasında MÖ II. yüzyılın ortasında Sarmatae Devleti'ni kurduğu ve bu devletin MÖ 60 yılı civarında Getae kralı Burebistas'ın yükselişine kadar sürdüğü fikrine karşı çıkılarak Sarmatae'in MS II. yüzyıla kadar Aşağı Tuna Bölgesi'ne nüfuz etmediği öne sürülmüştür⁸⁷. Hâlbuki özellikle Strabon MÖ I. yüzyılda bölgedeki Sarmatae varlığına işaret etmekte ve onun diğer aktarımları da bu durumu desteklemektedir⁸⁸. Daha sonra yazan Plinius ve Florus da Strabon'un ilgili metinlerini teyit eden bilgiler aktarmaktadır⁸⁹.

Şimdiye kadar yapılan akademik çalışmalarda Ovidius'un ilgili eserlerinde atıf sayısı olarak üçüncü sırada yer verdiği İskit sıfatları dikkate alındığında İskitlerin onun sürgün bölgesinde siyaseten etkin olup olmadıklarına dair herhangi bir detaylı tartışmaya girilmediği görülmektedir. Ovidius, çevresinde barış ve huzurun olmadığını iddia ettiği vahşi topraklar için sadece Getaeli ve Sarmataeli değil, İskitli sıfatını da kullanmaktadır. Roma'dan sürgüne gönderilirken Getae veya Sarmatae'a değil de "Scythia'ya yola çıkıyorum." demiş ve daha sonra *İskit dünyası*'nda yuva bulduğuna vurgu yapma gereği duymuştur⁹⁰. Bunun muhtemel sebebi Scythia teriminin genel anlamda Roma'da daha fazla kullanılması ve bilinmesidir. Bu algı doğrultusunda sürüldüğü vahşi dağlık bölge yanında, genel olarak Tuna Nehri'ne kadar uzanan Karadeniz Bölgesi'ni Scythia toprakları olarak adlandırmakta, Kırım'da Tauris'e kadar uzanan İskit bataklıklarından, sahillerinden ve (İskit denizi olarak adlandırdığı) Karadeniz dalgalarından, soğuk İskit havasının kendisine iyi gelmediğinden ve hatta bu topraklarda gömülmek istemediğinden bahsetmektedir⁹¹. İskit ve Thracia dillerinin etrafında konuşulduğuna dair daha genel coğrafi tabirler kullanmayı tercih etmektedir⁹². Özellikle Roma'daki dostlarına özlemine dile getirdiği satırlarda pantolonlu Getae arasına "İskitli ayaktakımını" karıştırmayı ilgi

⁸⁵ Strabon (VII. 3. 11), Boerebistas'ın iktidar alanının beş parçaya bölündüğüne işaret etmektedir.

⁸⁶ Cass. Dio (LI. 24. 6, 26.1. 2, 4), Roles ve Dapyks adlı iki kraldan bahsetmektedir.

⁸⁷ Batty 1994, 102.

⁸⁸ Str. VII. 3. 13. Ayrıca bk. Str. VII. 3. 2, 17.

⁸⁹ Florus (*epit.* II.29) onlardan MÖ 10 yılı civarına tarihlendirilebilecek Lentulus'un operasyonları bağlamında bahsetmektedir. Ayrıca bk. Plin. *nat.* IV. 25. Sarmatae'in bölgeye gelmesi ve sonrasında Romalılarla ilişkiye girmesi hakkında özellikle bk. Wilkes 1983, 255-289. Öte yandan Ovidius, Sarmatae ile komşu ve Roma ile sınırda yaşayan Bastarnae'dan bir kez söz etmektedir (Ovid. *Tri.* II. 198). Antik kaynaklarda MÖ III. yüzyıldan itibaren tespit edilebilen Bastarnae, MÖ 79 yılı civarında VI. Mithradates'in komutası altında Roma'ya karşı hizmet etmiştir (ayrıca bk. Arslan 2007, 310 vd., 317 vd.). Yukarıda da bahsettiğimiz üzere MÖ 62 yılında Histria'da Antonius Hybrida'nın yenilgiye uğratılmasında rol oynamışlardır. Yaklaşık otuz yıl sonra Haemus'un güneyinde varlık göstermişler ve bunun üzerine bölgeyi boyunduruk altına alma girişiminde bulunan Marcus Crassus'un baş düşmanı olmuşlardır. Ancak P. Vinicius beklenmedik şekilde MS 4 yılında Macar Ovası'nda Bastarnae'ı yenilgiye uğratmayı başarmıştır. Bastarnae, on yıl sonra Odrys kralına destek vererek onun güç kazanmasında etkili olmuştur. Strabon'un anlatımından onların Sarmatae ve İskitler ile birleştiği ve hatta özdeşleştiği izlenimi doğmaktadır. Bastarnae hakkında antik kaynaklar ve değerlendirmesi için bk. Batty 1994, 105-107.

⁹⁰ Ovid. *Tri.* I. 3. 62; III. 2. 1, 12.51.

⁹¹ Ovid. *Tri.* I. 8. 40; III. 4. 46-49; IV. 1. 45, 9.17; V. 1. 20, 2. 63, 6. 20; 10. 14; *Pont.* I. 2. 108, 3. 36-37; II. 2. 9-10; III. 2. 45-46, 7. 29-30; IV. 9. 81-82

⁹² Ovid. *Tri.* III. 14. 47.

çekicidir⁹³. İskitliler hakkında daha fazla bilgiye sahip Romalı dostlarının gözünde kendi durumunu daha anlaşılabilir bir şekilde dramatize etmek için "İskit" terimini kullandığı söylenebilir. Benzer şekilde ülkesini göremediğine ve özlem duyduğuna dair satırlarda "İskit kabileleri" arasında yaşamının büyük bir ceza olduğunu dillendirmektedir⁹⁴. İskitler özellikle okçulukla ilgili hünerleriyle tanındıklarından bu tehdit altında yaşamaktan bezdiğini, daha güvenli bir yere gönderilmeyi arzuladığını, sadece Augustus'un zafer haberleri ulaştığında "İskit" topraklarında biraz da olsa huzur bulabildiğini vurgulama gereği duymaktadır⁹⁵.

Ovidius'un bütün bu aktarımlarında dikkat çeken nokta, onun Tomis kentine yönelik İskit saldırılarından bahsetmemesidir. Buradan hareketle Ovidius'un sürgün edildiği coğrafyada siyaseten aktif bir İskit varlığının olmadığı öngörülebilir⁹⁶. "İskit" terimi MÖ V. yüzyılın ortalarında yazan Herodotos döneminden ortaçağa kadar belli bir hayat tarzına ve bu hayat tarzıyla bağlantılı coğrafi ve sosyal özelliklere sahip bölgelerin göçebe halklarının tamamına uygulanabilen kapsayıcı bir nitelik taşımıştır⁹⁷. Yukarıda belirtildiği gibi aslında Ovidius da benzer bir algıya kapılarak bazı satırlarında bu yönde bir tavır sergilemekte ve bölgedeki İskit varlığı hakkında okuyucuyu yanıltmaktadır. İskit halklarının MÖ VIII. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle kuzey Karadeniz steplerinde güç kazandıkları ve egemenlik alanlarını MÖ IV. yüzyılın ortalarına doğru Kral Ateas döneminde Aşağı Tuna Nehri Vadisi'ne kadar genişlettikleri ancak Macedonia kralı II. Philippos'un MÖ 339 yılında onları ağır bir yenilgiye uğrattığı bilinmektedir⁹⁸. İskitler MÖ 331 yılında Olbia kentini kuşatan Büyük İskender'in valisi ve komutanı Zophyrion'u yenilgiye uğratmayı başarsalar da MÖ III. yüzyılın birinci yarısı veya ortalarından itibaren İskit Krallığı'nın çöküşü hız kazanmıştır. İskitlerin daha sonra birisi Strabon tarafından Küçük Scythia toprakları içinde gösterilen ve Ovidius'un da sürgün edildiği Dobruja bölgesinde, diğeri Kırım ve Aşağı Dinyeper tepe etekleri ve steplerini içine alan ve Büyük Scythia olarak adlandırılan bölgede iki krallık kurdukları düşünülmektedir⁹⁹. Dobruja'daki İskit aristokrasisi her ne kadar bölgedeki tarımla uğraşan Getaelar üzerinde egemenlik kursa da zaman içinde onların da yerleşik hayata geçtikleri, yönetimlerinin kısa sürerek MÖ I. yüzyılın başları itibarıyla sonlandığı iddia edilmektedir¹⁰⁰. Bu arada İskitlerin önemli bir kısmı MÖ II. yüzyılın başları itibarıyla Hazar Denizi'nden Tuna Nehri'ne kadar uzanan Karadeniz steplerinde hâkimiyet kuran Sarmataelilerin egemenliği altına girmiştir. Kırım ve Dobruca bölgesinde siyasi varlıklarını devam ettirdikleri iddia

⁹³ Ovid. *Tri.* IV. 6. 45-48.

⁹⁴ Ovid. *Tri.* V. 10. 48-50.

⁹⁵ Ovid. *Pont.* I. 1. 77-80, 7. 9-10; II. 1. 3, 65, 8.36; III. 8. 19; IV.6.5. İskit okçuları için ayrıca bk. Ovid. *Pont.* I. 1. 79-80, 7.9-10; II. 1. 65. Ovidius'un Paullus'a hediye olarak İskit okları götürmesi hakkında bk. Ovid. *Pont.* III. 8. 19-20. İskitlerde okçuluk hakkında bk. Hdt. IV. 9. 5, 10. 1, 46. 3.

⁹⁶ Bu konuyu tartışmaya açan herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Sadece Ovidius'un kendi kafasında kurguladığı bir "İskitli anlatımcı" ağzından Euripides tarafından da ele alınmış olan Tauris'te Iphigenia hikâyesini (Ovid. *Pont.* III. 2. 1-110) aktardığı önerilmiştir. Bk. Ramsby 2001, 155-160.

⁹⁷ Shaw 1983, 5-31.

⁹⁸ Gardiner Garden 1989, 32-39; Stolyarik 2001, 25; Kleymeonov 2018, 95-99.

⁹⁹ Bu görüş için bk. Khazanov 2015, 43; Harmatta 1950, 8. Ne Khazanov ne de Harmatta bu konuda herhangi bir antik kaynağa atıfta bulunmamaktadır.

¹⁰⁰ Khazanov 2015, 43.

edilse de¹⁰¹ Dobruja'da siyaseten bağımsız bir devlet kurduklarına dair doğrudan bir delil bulunmamaktadır. Bu konuda kaynak olarak gösterilen Strabon, ilgili metninde doğrudan Dobruca'ya işaret etmemekte, sadece genel anlamda Küçük Scythia coğrafyasını tanımlamaktadır¹⁰². Yine de MÖ III. yüzyıl itibarıyla Tuna Vadisi'nden hızla geri çekilmeler sırasında bazı az sayıdaki İskit halk gruplarının bölgedeki diğer güçlü kavimlerin egemenliğini kabul ederek ve onlarla kaynaşarak bölgede kalmayı tercih ettikleri bilinmektedir. Strabon, İskitlerin Tuna'nın güneyinde Keltler ve Thracialılarla karıştığını söylemektedir¹⁰³. Daha geç dönemde yazan Cassius Dio, Dacialıların "bir nevi İskit" kökenli olduğunu ve içinde "Germanialı/Celtaelı/Sarmataelı" unsurlar da barındırdığı söylenen Bastarnae'in "uygun bir şekilde İskitler sınıfından" sayılabileceğini yazmaktadır¹⁰⁴. Öte yandan Getae ve Dacialılar arasındaki etnik ilişkilerin hatları da tam olarak çizilememiştir¹⁰⁵. Kısaca Ovidius'un satır araları okunduğunda MÖ I. yüzyılın sonları itibarıyla Tomis ve çevresinde ayrı ayrı yönetim bölgelerine sahip başta Getae olmak üzere onlara destek veren Sarmataelıların siyaseten güçlü olduğu, İskit adı altında bir siyasi oluşumdan ise söz edilemeyeceği görülmektedir¹⁰⁶.

Ovidius zamanında her ne kadar merkez Balkanlarda nomadik akınların hayatın sıradan bir parçası hâline geldiğine dair şiirsel bir gelenek bulunduğu düşünülse de¹⁰⁷ bu akınların tamamının istila niteliğinde olduğunu ileri sürmek de yanlıştır. Ovidius'un sürgün *corpus*'unda bahsi geçen özellikle Getae, Sarmatae ve İskit göçebe kavimleri hakkında coğrafi ve arkeolojik sınır tanımlamasında bulunabilmek zordur. Balkanlardaki göç hareketliliği her ne kadar siyasi istikrarsızlığı körüklese de¹⁰⁸ aslında bu durum göçebe halkların ekonomik ve hayatta kalabilme stratejilerinin bir parçasıdır. Ovidius, özellikle Tuna Nehri donduğu zamanlarda bu halkların göçebe hareketliliğinin güneye doğru hız kazandığını ve genellikle at arabalarını iskân tipi olarak kullandıklarını belirtmektedir¹⁰⁹. Onların bu kalıplaşmış, sıradanlaşmış ve geleneksel göç hareketliliklerinin genellikle herhangi bir bütüncül siyasi stratejinin parçası olarak karakterize edilmemesi gerekmektedir. Bu göçler siyasi istila hareketinden ziyade onların geçim kaynağı arayışında olmalarından kaynaklanabilir. Nitekim bunların bir kısmının önce yarı yerleşik daha sonra tam anlamıyla yerleşik hayata geçerek Tomis kent halkıyla kaynaştığı anlaşılmaktadır. Aynı durum bölgedeki diğer kentler için de geçerli olmalıdır. Öte yandan şair sürekli olarak sürgün yerinde savaş ortamı olduğunu iddia ederek imparatorun *Res Gestae*'da

¹⁰¹ Durmuş 2012, 103. Benzer şekilde Üstün (2013, 9), "Sarmatae'in tazyikine maruz kalan bu İskitler, Scythia Minor'da (Dobruca) ve Kırım'ın iç bölgelerinde geçici de olsa tutunmayı başardılar fakat nihayetinde yerel halk arasında savrulduklar" yorumunu yapmaktadır.

¹⁰² Khazanov 2015, 49 dn. 61. Khazanov'un 61. dipnotta referans olarak kullandığı Strabon IV. 4. 5'teki metnin Dobruja'daki İskit varlığıyla hiçbir alakası bulunmamaktadır.

¹⁰³ Str. VII. 3. 2.

¹⁰⁴ Dacialılar: Cass. Dio LI. 22. 6; Bastarnae: Cass. Dio LI. 23.3. Aynı Tribali kavmi hakkında da söylenebilir (Papazoğlu 1978, 55).

¹⁰⁵ Str. VII. 3. 12. Ovidius'un hiçbir zaman Dacialılardan bahsetmemesi ve Dacia sıfatını herhangi bir pasajda kullanmaması dikkat çekicidir. Öte yandan diğer antik yazarlar "Dacus" terimini oldukça sık kullanmaktadır (Batty 1994, 107 dn. 176).

¹⁰⁶ Özellikle Sarmatae'in Roma ile sınırda vahşi bir dağlık alanda ve soğuk topraklarda yaşadıklarını bildirmektedir (Ovid. *Tri.* I. 8. 39-40; II. 198).

¹⁰⁷ Batty 1994, 97.

¹⁰⁸ Thuk. I. 2. 1-6; Str. VII. 3. 13.

¹⁰⁹ Ovid. *Tri.* III. 10. 27 vd., 12. 29 vd.; *Pont.* IV. 7. 9-10, 10. 31-34.

Bastarnae, İskit ve Sarmatae ile barış sağladığına dair siyasi söylemlerine bir karşı duruş sergilemektedir¹¹⁰. Ayrıca Ovidius'un onların eğitimsizliği, hukuk tanımazlığı, vahşilikleri, kabalıkları ve hayvani tavırlarıyla ilgili tanımlamaları diğer Hellen ve Roma yazarlarının barbarlarla ilgili basmakalıp sözlerini anımsatmaktadır¹¹¹. Bu sebeple şair, düşüncelerini dile getirirken kendinden önceki bu yazarların önyargılı eserlerinden etkilenecek abartılı bir tarzda, olumsuz yorumlarda bulunmuş olabilir.

Ovidius, durumu daha da dramatize etmek için göçebe akınlarının ekimi engellediğini ve tarım ekonomisine zarar verdiğini tekrar tekrar vurgulama gereği duymuş¹¹²; düşman kabilelerin sürekli saldırıları sebebiyle meydana gelen siyasi istikrarsızlığın ürünlerin üretimini engellediğine işaret etmiştir. Tarımla uğraşan yerel çiftçi sınıfını topraklarını sabanla süremeyecek kadar korku sarmış, bu topraklar geniş olsa da ekilemeden boş kalmıştır çünkü elde edilecek hasatın bahar ve yaz aylarında talan edileceği korkusu onların beynine işlemiştir¹¹³. Daha önce de belirtildiği gibi Ovidius bol miktarda yiyecek bulamadığından yakınırken¹¹⁴ düşmanın da talan edebilecek kadar ürün bulamadığını ima etmiştir¹¹⁵. Ancak Ovidius'un bu konudaki bazı tanımlamaları kendisiyle çelişki göstermektedir¹¹⁶. Aslında kendisi de bölge hakkında hâlihazırda tarih boyunca bilinen karma (nomadik ve çok fazla olmasa da yerleşik tarım) ancak baskın pastoral ekonomi tanımlaması yapmaktadır¹¹⁷. Ayrıca Ovidius, bölgedeki tarımsal üretime ara ara değinmektedir¹¹⁸. Bu doğrultuda Thracia ve Moesia bölgelerinde dönem itibarıyla istikrarlı bir hububat üretimi olduğu da bilinmektedir¹¹⁹.

Sonuç

Ovidius dokuz yıl boyunca sürgün hayatı yaşadığı Tomis'te ölmüştür. Onun *Aşk Sanatı* adlı eserini yazmaktan dolayı değil de Augustus'un hiddetine maruz kalacağı bir kusur sebebiyle sürgün cezasına çarptırılmış olması ihtimali daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Ovidius sürgündeki hayat koşulları hakkında *Ibis* dışındaki diğer iki eserinde daha detaylı bilgiler vermiştir. Sürgün yolculuğuna başladığı andan itibaren oldukça karamsar bir tablo çizmiştir. Sadece yolculuk sürecinde başından geçen fırtınalı hava koşullarını değil, gönderileceği yerin sert kış şartları hakkında da yorum yapmıştır. Coğrafi tanımlamalarında Getae, Sarmatae veya İskit sözcüklerini öne çıkarmış, özellikle Tomis ve çevresindeki kış koşullarının sertliği ve sürekliliğini Karadeniz'in kuzeyindeki esas İskit yaşam alanıyla bir tutarak gerektiğinden fazla abartmıştır. Tomis ve çevresine baharın gelişi ve getirdiği

¹¹⁰ Augustus'un *Res Gestae*'nda (12-13, 31. 2) bir 'Dacorum exercitus'u bastırdıktan sonra bu kavimlerle dostluğu sağladığını bildirmesi Ovidius'un söylemleriyle (örn. *Ovid. Tri. IV. 8. 16*) çelişmektedir. Bk. Claassen 1987, 35 ve dn. 19.

¹¹¹ Herodotos, Euripides, Thukydides, Aristoteles, Diodoros, Caesar, Vergilius, Seneca, Horatius, Velleius Paternus, Iustinus, Iosephus gibi antik Hellen ve Roma yazarlarında eğitimsizlik, hayvani tavırlar, vahşilik ve kabalık, hukuk tanımazlık gibi barbar stereotiplerine yapılan atıflar için bk. Grebe 2010, 494 ve dn. 19.

¹¹² *Ovid. Tri. V. 10. 19* vd.

¹¹³ Ayrıca örnek olarak bk. *Ovid. Tri. III. 10. 56* vd.; *Pont. I. 3. 49* vd., 8. 49 vd.; III. 8. 5-6; IV. 2. 43 vd.

¹¹⁴ *Ovid. Pont. I. 10. 31* vd.

¹¹⁵ *Ovid. Tri. III. 10. 59* vd.

¹¹⁶ Batty 1994, 110.

¹¹⁷ Batty 1990, 258 vd. Ayrıca bk. *Str. VII. 3. 17*.

¹¹⁸ *Ovid. Pont. III. 8. 11*.

¹¹⁹ Oliver 1965, 54-55.

bereketten de bahsederek bu konuda kendisiyle çelişmiştir. Ayrıca gerçekçi olmayan bir şekilde Italia ve Roma'da sanki hiç kış mevsimi yokmuş izlenimi uyandırmış, Tomis ve çevresinde Italia'daki gibi üzüm bağları ve ağaçlara rastlanmadığını iddia etmiştir. Ona göre Tomis ve çevresindeki tarım arazilerinde üretim yapılamamasının en önemli sebeplerinden birisi kent çevresindeki göçebe halk topluluklarının talanlarıdır. Bu bağlamda Ovidius başta Getae olmak üzere Sarmatae ve İskit kabilelerinin vahşi özelliklerine vurgu yaparak bu kabilelerin sürekli olarak kente saldırdıkları ve kentte yaşayanların psikolojisini bozdukları izlenimini vermektedir. Onun ima ile belirtmek istediğinin aksine bölgede İskit kabile saldırılarından söz etmek mümkün değildir. Öte yandan Getae ve Sarmatae'dan insanların Tomis'teki Hellen ve Latin kent nüfusu ile karıştıklarını, onlarla alışveriş yaptıklarını ve hatta dillerinin bile baskın hâle gelerek Hellen kültürünü etkisi altına almaya başladığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla özellikle Tuna Nehri'nin donduğu dönemlerde at arabalarıyla göç ederek bölgeye gelen bu kabilelerin dostane tavırlar da sergilediklerini aktarmaktadır. Ovidius'un Roma'nın sadece MS 12 yılı civarında bu kavimlere karşı gerçekleştirdiği askerî operasyonlarına değinmesi, onun bu kavimlerin sık sık Tomis'e saldırdıklarını ima eden betimlemeleriyle örtüşmemektedir. Bütün bu veriler dikkate alındığında onun geri çağrılmayı ümit ederek Tomis ve çevresindeki kış şartlarını ve civardaki göçebe halkların vahşi, istilacı ve saldırgan tavırlarını özellikle İskitler bazında gereğinden fazla abarttığı görülmektedir. Bu bağlamda Ovidius'un kendinden önceki Hellen ve Roma yazarları gibi bu kabilelerin yaşam şartları, gelenek ve görenekleri hakkında bilinen önyargıya dayalı basmakalıp sözleri kullandığı çıkarımında bulunulabilir. Ovidius'un kendinden önceki bu yazarlardan en önemli farkı, barbar olarak görülen halklar arasında bizzat yaşamış olması ve onların hayat tarzlarını, gelenek ve göreneklerini bire bir gözlemlemiş olmasıdır. Sonuçta sürgünde yaşadığı kentte kendisine önemli imtiyazlar verilmiş, ölümü de vahşiliklerini gereğinden fazla abarttığı bu halkların elinden değil, doğal yollarla gerçekleşmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- Arslan M. 2007, *Mitradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*. İstanbul.
- Batty R. M. 1990, *The Peoples of the Lower Tuna and Rome (Phd Thesis)*. Oxford.
- Batty R. M. 1994, "On Getic and Sarmatian Shores: Ovid's Account of the Tuna Lands". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* XLIII/1, 88-111.
- Claassen J. M. 1987, "Error and The Imperial Household: An Angry God and The Exiled Ovid's Fate". *Acta Classica* XXX, 31-47.
- Claassen J. M. 1999, *Displaced Persons: The Literature of Exile from Cicero to Boethius*. London.
- Danov C. M. 1960, "Thracian Penetration into the Greek Cities on the West Coast of the Black Sea". *Klio* XXXVIII, 75-80.
- Davisson M. H. T. 1983, "Sed sum quam medico notior ipse mihi: Ovid's Use of Some Conventions in the Exile Epistles". *Classical Antiquity* II/2, 171-182.
- Durmuş İ. 2012, *Sarmatlar*. Ankara.
- Evans H. B. 1983, *Publica Carmina: Ovid's Books from Exile*. Lincoln/London.
- Fitton Brown A. D. 1985, "The Unreality of Ovid's Tomitan Exile". *Liverpool Classical Monthly* X, 18-22.
- Fraenkel H. 1945, *Ovid: A Poet Between Two Worlds*. Berkeley/Los Angeles.
- Gaertner J. F. 2007, "Ovid and the 'Poetics of Exile': How exilic is Ovid's exile poetry?". Ed. J. F. Gaertner, *Writing Exile: The Discourse of Displacement in Greco-Roman Antiquity and Beyond*. Leiden, 155-172.
- Gardiner Garden J. 1989, "Ateas and Theopompus". *Journal of Hellenic Studies* CIX, 29-40.
- Grebe S. 2010, "Why Did Ovid Associate His Exile with a Living Death?". *Classical World* CIII/4, 491-509.
- Green P. 1982, "Ovid in Tomis". *Grand Street* II/1, 116-125.
- Harmatta J. 1950, *Studies on the History of the Sarmatians*. Budapest.
- Hart T. C. 2017, *Beyond the River, under the Eye of Rome: Ethnographic Landscapes, Imperial Frontiers, and the Shaping of a Danubian Borderland (Phd Thesis)*. University of Michigan.
- Hofmann H. 1987, "The Unreality of Ovid's Tomitan exile once again". *Liverpool Classical Monthly* XII/2, 23. http://uploads.worldlibrary.net/uploads/pdf/20121106192032ovidpoemsfromexilepdf_pdf.pdf
- Hutchinson G. O. 2017, "Some New and Old Light on the Reasons for Ovid's Exile". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* CCIII, 76-84.
- Ivanchik A. I. 2017, "A New Dedication from Olbia and the Problems of City Organization and of Greco-Barbarian Relations in the 1st Century AD". *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* XXIII, 189-209.
- Jones C. P. 2016, "An Inscription from Istros and Ovid's Last Poems". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* CC, 122-132.
- Keskin L. 2010, *Sürgün Sonrası Eserlerinde Ovidius'un Ruh Hali ve İmparator Augustus ile Çatışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Khazanov A. M. 2015, "Scythians and their Neighbours". Eds. R. Amitai & M. Biran, *Nomads as Agents of Cultural Change: The Mongols and Their Eurasian Predecessors*. Honolulu, 32-49.
- Kleymeonov A. A. 2018, "Scythian Campaign of Philip II: A Problem of Reconstruction and Localisation". *Space and Culture, India* VI/2, 94-101.
- Kline A. S. 2003 (Trans.), *Ovid: The Poems of Exile*.
- Matei Popescu F. 2017, "Ovid at Tomis: The Early History of the Left Pontus under the Roman Rule". *Civiltà Romana: Rivista pluridisciplinare di studi su Roma antica e le sue interpretazioni* IV, 17-27.
- McGowan M. M. 2009, *Ovid in Exile. Power and Poetic Redress in the Tristia and Epistulae ex Ponto*. Leiden/Boston.
- Michalopoulos A. N. 2019, "Asking the right questions in Ovid Tristia 1,8". *Paideia* LXXIV, 575-583.
- Nagle B. R. 1980, *The Poetics of Exile: Program and Polemic in the Tristia and Epistulae ex Ponto*. Brussels.
- Oliver J. H. 1965, "Athens and Roman Problems around Moesia". *Greek, Roman and Byzantine Studies* VI, 51-55.

- Papazoğlu F. 1978, *The Central Balkan Tribes in Pre-Roman Time*. Amsterdam.
- Petersen A. N. 1996, *Ovid's Wife in the Tristia and Epistulae Ex Ponto: Transforming Erotic Elegy into Conjugal Elegy (MA Thesis)*. The University of Minnesota.
- Poulter A. 1980, "Rural Communities (vici and komai) and their Role in the Organization of the limes in Moesia Inferior". Eds. W. S. Hanson & L. J. F. Keppie, *Roman Frontier Studies 1979, Papers presented to the 12. International Congress of Roman Frontier Studies, B.A.R. International Studies 71*. Oxford, 729-744.
- Ramsby T. R. 2001, *Barbarians in the Early Empire: Representations of Otherness in Ovid (Phd Thesis)*. Indiana University.
- Ramsby T. R. 2018, "Ovid as ethnographer in the epistulae Ex Ponto". *Bulletin of the Institute of Classical Studies LXI/2*, 33-44.
- Ruck C. A. P. 2001, *The Great Gods of Samothrake and the Cult of the Little People*. Berkeley.
- Shaw B. 1983, "Eaters of Flesh, Drinkers of Milk: The Ancient Mediterranean Ideology of the Pastoral Nomad". *Ancient Society XIV*, 5-31.
- Stolyarik E. 2001, "Sythians in the West Pontic Area: New Numismatic Evidence". *American Journal of Numismatics XIII*, 21-34.
- Syme R. 1934, "Lentulus and the Origin of Moesia". *Journal of Roman Studies XXIV*, 113-137.
- Syme R. 1978, *History in Ovid*. Oxford.
- Syme R. 1986, *Augustan Aristocracy*. Oxford.
- Thibault J. C. 1964, *The Mystery of Ovid's Exile*. Berkeley.
- Thomas R. F. 1982, *Lands and Peoples in Roman Poetry and the Ethnographical Tradition*. Cambridge.
- Üstün A. 2013, "Kargaşa Etnasında Tarih Yazmak: Geç Roma Müverrihlerinde İskit ve Hun Etnonimlerinin Kullanımı Üzerine". *Karadeniz Araştırmaları XXXVII*, 1-13.
- Wilkes J. J. 1983, "Romans, Dacians and Sarmatians". Eds. B. Hartley & J. Wachter, *Rome and her Northern Frontiers. Papers presented to Sheppard Frere*. Gloucester, 255-289.
- Williams G. D. 1994, *Banished Voices: Readings in Ovid's Exile Poetry*. Cambridge.
- Zahariade M. 2006, *Scythia Minor: A History of a Later Roman Province (284-681)*. Amsterdam.

Likya-Karya Sınırında Kalinda: Tarihi ve Coğrafi Bir Değerlendirme *Calynda on the Lycian-Carian Border: A Historical and Geographical Evaluation*

Fatih ONUR*

Öz: Bu yazı 2022 yılının sonlarında Fethiye Müze Müdürlüğü başkanlığında, Muğla Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı ile Dalaman Belediyesi'nin maddi destekleriyle ve yazarın bilimsel danışmanlığında başlatılan Kalinda-Şerefler Kazısı kapsamında kaleme alınmıştır. Yazı Kalinda ve çevresine yönelik eskiçağ tarihi ve eskiçağ coğrafyası açılarından yapılmış genel bir değerlendirmeyi ve kritik tespitleri içermektedir. Kalinda'nın Arkaik ve Klasik dönemlerde Likya-Karya sınır bölgesinde Kaunos ile birlikte ya da Kaunos'tan sonra en güçlü ve en büyük kent olduğu anlaşılmaktadır. Hellenistik Dönem'de tipik kent kurumlarına ve memurlarına sahip, sikke basan bir polis olup bir Ptolemaioslar garnizonuna ev sahipliği yapmaktaydı. Gerek Kaunos gerekse Rodos bu kente sahip olmak için çeşitli dönemlerde girişimlerde bulundular. Roma Dönemi'nde Lykia Birliği'nin bir üyesi oldu. Patara Yol Anıtı'nda Telmessos, Lyrnai ve Kaunos olmak üzere üç yol bağlantısı verilmiş olan kente MS 141 yılındaki deprem sonrasında Opramoas'ın yardım sağladığı bilinmektedir. Yazıda kentin lokalizasyonuna yönelik sorunlar ve tartışmalar ayrıca değerlendirilmiştir. Bununla birlikte kazısı yapılmakta olan Dalaman-Şerefler'deki kalıntı grubu Kalinda'ya ait en önemli yerlerden bir tanesini oluşturmaktadır. Bu kalıntı grubunda yapılan incelemeler ve kazılardan elde edilecek sonuçların ve yakın çevrede yapılacak olan gözlemlerin bize aydınlatıcı bilgiler sunacağını umuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kalinda • Likya • Karya • Kaunos
Rodos • Eskiçağ Tarihi • Tarihi Coğrafya

Abstract: This paper has been prepared within the scope of the Calynda-Şerefler Excavation, which was initiated in late 2022 under the direction of Fethiye Museum Directorate, with the financial support of Muğla Governorship Investment Monitoring and Coordination Directorate and Dalaman Municipality, under the scientific consultancy of the author. The paper provides a general evaluation and critical observations on Calynda and its surroundings from the perspectives of ancient history and ancient geography. Calynda was the most powerful and the largest city in the Carian-Lycian border region together with or after Kaunos in the Archaic and Classical periods. In the Hellenistic period it was a typical polis with urban institutions and officials, minting coins and hosting a Ptolemaic garrison. Both Kaunos and Rhodes made attempts to own this city at various periods. It was a member of the Lycian League during the Roman Period. Calynda was recorded in three road connections with Telmessos, Lyrnai and Kaunos in the Patara Road Monument and Opramoas provided aid to the city after the earthquake in 141 AD. The problems and debates regarding the localisation of the city are also discussed in the paper. However, the group of ruins at Dalaman-Şerefler, which is currently being excavated, constitutes one of the most important sites of Calynda. We hope that the results of the investigations and excavations conducted on this group of remains and the observations to be made in its immediate vicinity will provide us with enlightening information.

Keywords: Calynda • Lycia • Caria • Caunos • Rhodes
Ancient History • Historical Geography

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Antalya.

0000-0002-8568-0222 | fatihonur@akdeniz.edu.tr

Kalinda-Şerefler Kazısı Fethiye Müze Müdürlüğü başkanlığında, Muğla Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı ile Dalaman Belediyesi destekleriyle yapılmaktadır. Kazı alanındaki çalışmalar bilimsel danışman olan yazar ile Doç. Dr. Mustafa Koçak'ın (Antalya Bilim Üniversitesi) alan denetiminde sürdürülmektedir. Bahsi geçen kurum ve kişilere bu çalışmaların yürütülmesinde verdikleri emekler için çok teşekkür ederim.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 17/03/2023 | Kabul Tarihi: 20/04/2023 ; Onur F. 2023, "Likya-Karya Sınırında Kalinda: Tarihi ve Coğrafi Bir Değerlendirme". *Cedrus XI*, 183-213.

Fig. 1. Likya-Karya Sınır Bölgesi

Giriş

Kalinda¹ kentine ilişkin yeterince antik edebî referans ve sayıca az da olsa isminin geçtiği çeşitli yazıtlar olmasına rağmen, kentin yerinin tam olarak neresi olduğu henüz ispatlanabilmiş değildir. Şerefler'deki kalıntılardan ya da yakın çevredeki diğer kalıntıların bulunduğu alanlardan herhangi bir yazıt bulunmamış olması da bu tespiti zorlaştırmaktadır. Kalinda'ya ait olduğu kabul edilen kalıntıların bulunduğu Asar Tepe ören yeri Muğla ilinin Dalaman ilçesine bağlı Şerefler Mahallesi'nde yer alır. Bu yerleşim alanı Dalaman ilçe merkezinin yak. 3 km doğusunda kalmaktadır. Dalaman Ovası'na hâkim konumdaki tepe üzerinde Arkaik Dönem'e kadar geri gidebilecek surlar, çeşitli yapı temelleri ve mezarlar bulunmaktadır. Tepedeki arkeolojik kalıntıların değerlendirilmesi başka bir yazıda yapılacaktır. Bu yazı Kalinda tarihine ve çevre coğrafyasına toplu bir bakış ve çeşitli tespitler içermektedir.

Şerefler/Asar Tepe'deki ören yerinden ele geçen herhangi bir kanıt olmamakla birlikte tepedeki kalıntıların Kalinda'ya ait olduğu genel olarak kabul görmektedir. R. Hoskyn 1840/1 yıllarında Dalaman'da bulunduğu sırada Kalinda'yı bulma umuduyla kalıntılar aramasına rağmen herhangi bir şey bulamadığını yazmıştır². 1844 yazında Telmessos'tan İnlince ve Göcek üzerinden Ortaca'ya ulaşan L. Ross da Kalinda kalıntılarını bulamaz, fakat sonradan bir köylüden Dalaman'ın 1 saat kadar kuzeydoğusundaki kayalık bir tepe üzerinde içinde yıkık bir kilisenin de olduğu bir kale kalıntısı bulunduğunu duyar ve bu kalıntıların Kalinda olabileceğini belirtir³. Bahsi geçen kalenin Şerefler'deki Asar Tepe üzerindeki kalıntılar olduğuna şüphe yoktur. Tepedeki kalıntıların ilk tanımlamasını yapan Davies'in notları 1895 yılında, kalıntıların Kalinda'ya ait olduğu düşünülen W. Arkwright tarafından aktarılmıştır⁴. Tepeyi 1946 ve 1950 yıllarında ziyaret ederek gözlemlerde bulunan G. Bean bu kalıntıların Kalinda'ya ait olduğuna inanmakla birlikte tüm aramalarına rağmen kentin adını kesinleştirebilecek herhangi bir sikke ya da yazıt bulamamıştır⁵. Roos 1969 yılında tepe ve kalıntılar hakkında gözlemlerini yazmıştır⁶. Daha yakın dönemlerde ise 1999 yılında H. Lohmann ve 2003 yılında da W. Tietz kalıntıları detaylı bir şekilde tanımlamışlardır, Tietz ayrıca Kalinda kentine yönelik tüm antik edebî kaynakları ve yazıtları değerlendirmiştir⁷. S. Şahin ise bu tepeyi Kaunos'un ileri bir karakolu olarak görmektedir⁸. Kalinda kentinin yeri hakkında farklı öneriler de bulunmaktadır. C. Fellows, Kalinda'yı İnlince Asarı mevkiine, M. Collignon ve L. Duchesne İnhisar'a, G. Cousin Ula'nın Karaböğürtlen Mahallesi yakınlarına yerleştirirken T. A. B. Spratt ve E. Forbes Kalinda ile Kadyanda'yı

¹ Kentin adı Hellence Κάλυνδα, Κάλινδα (Ptol.); Latince Calynda olarak yazılmaktadır. Hellence bazlı transliterasyonu ise "Kalynda" şeklindedir. Yarı yapay Erasmus okuma sistemine göre kentin adı "Kalında" olarak telaffuz edilir. Bununla birlikte, özellikle umumi kullanımı yaygın olan kişi ya da yer adı gibi özel isimlerde Türkçe okuma düzenine göre halkın büyük bir kısmı bu yazımları okumakta zorlanmaktadır. Bu nedenle genel bir açılım sağlamak için, Likya, Pamfilya, Frigya örneklerine benzer şekilde, Türkçe kullanımlarda "Kalinda" biçimini kazı ekibi olarak uygun görmekteyiz. Kentin antik kaynaklarda etnik kullanımı dönemsel bir ayrım olmaksızın hem Καλυνδεύς/-ίς hem de Καλύνδιος/-ία olarak görülmektedir.

² Hoskyn 1842, 145.

³ Ross 1850, 79.

⁴ Arkwright 1895, 97-98.

⁵ Bean 1953, 25-26 dn. 82; ayrıca bk. Bean 1978, 33-35.

⁶ Roos 1969, 72-74.

⁷ Lohmann 1999, 54-60; Tietz 2003a, 86-90 ve 201-230.

⁸ Şahin 2014, 169, 180 dn. 278.

özdeştirmek istemişlerdir⁹. Şahin ise, Fellows gibi, Kalinda için İnlice Asarı'nı önermektedir¹⁰. Bahsi geçen çalışmalarla sınırlı olan Şerefler-Asar Tepe Ören yerinde, hâlihazırda devam eden kazı çalışmalarından önce herhangi bir bilimsel kazı ya da, 2019-21 yılları arasında bölgede yapılmış olan yüzey araştırmalarındaki kısa ziyaretler dışında¹¹, özel bir araştırma gerçekleştirilmemiştir.

Fig. 2. Dalaman – Şerefler Mahallesi – Asar Tepe. Havadan Görünüm (Kazı Arşivi)

Kalinda Tarihi ve Bölgenin Eskiçağ Coğrafyası

O. Carruba, MÖ XIII. yüzyılda IV. Tuthalya'nın *Masa, Lukka* ve muhtemelen kısmen de *Karkisa* üzerine düzenlediği bir seferi içeren Hitit Dönemi Yalbur yazıtındaki (*Kuwa*)*kuwaluwa(n)ta* yer adının Kalinda olabileceği düşünmekte ama bunun aynı zamanda Kadyanda olma ihtimalini de göz ardı etmemektedir¹². Tietz, MÖ VI. yüzyılda Kalinda'nın Kaunos gibi Lidya krallığı egemenliğinde olabileceğini öngörerek MÖ 546'da Kyros'un komutanı Harpagos'un Karya ve Likya seferleri esnasında fethedilmiş olabileceğini düşünmektedir, zira Herodotos'un (I. 171) anlattığına göre Harpagos batıdan gelmesine rağmen önce Ksanthos'u sonra da Kaunos'u fethetmiştir ve bu hat üzerinde kalan Kalinda'nın da bir şekilde bu olayların içerisinde kalmış olmaması neredeyse imkansız görünmekte-

⁹ Fellows 1841, 105; Collignon & Duchesne 1877, 364; Spratt & Forbes 1847, I, 42-43; Cousin 1900, 43.

¹⁰ Şahin 2014, 176-183. Şahin'in bu lokalizasyonuna karşı bk. Karabulut 2019, 78-81 ve Onur & Tekoğlu 2020, 10-13.

¹¹ Akyürek Şahin *et al.* 2017a, 398-401; 2017b, 205-212; Onur & Tekoğlu 2020, 10-13.

¹² Carruba 1996, 32; Ayrıca bk. Keen 1998, 215; Tietz 2003a, 28 dn. 130.

dir¹³. Klasik kaynaklarda “Kalinda” adına ilk referans Herodotos’tan gelmektedir:

“Aralarında bazı yabancı tapınma törenleri düzenlenmişti; ama daha sonra, başka türlü davranıp yalnızca atalarının tanrılarına tapınmak istediklerinde, ergin yaştaki bütün Kaunoslu erkekler zırhlarını giyip hep birlikte mızraklarını havaya vurarak yabancı tanrıları Kalinda sınırlarına kadar kovduklarını söylerler”¹⁴.

Bu pasajda geçen μέχρι οὐρων τῶν Καλυδικῶν ifadesindeki οὐρος (Att. ὄρος) sözcüğünün “dağ” anlamında, böylelikle de Καλυδικὰ ὄρη (“Kalyndika Orē”) ya da Kalinda Dağları şeklinde anlaşılabilirliği de önerilmiştir. Fakat sözcüğün “sınırlara” atıfta bulunması daha makuldür, zira Kalinda egemenlik alanı, Kaunos ve Kalinda arasında günümüz Dalaman Havzası’na kadar uzuyor olmalıydı ve söz konusu tanrıların Kaunoslular tarafından çıkarılışı Kalinda topraklarının içine kadar değil, Kaunosluların kendi egemenlik alanlarının sınırına kadar olmalıdır¹⁵. Herodotos bir başka pasajında Kalinalıların MÖ 480 yılında gerçekleşen Salamis Deniz Savaşı’nda kralları Damasithymos komutasında bir gemi ile Pers donanmasına destek sağladığını yazmaktadır:

“Diğer barbarların ya da Helenlerin nasıl savaştığını tam olarak bilemiyorum ama Artemisia’nın başına gelenler kralın (Kserkses) gözündeki saygınlığını daha da artırdı: [2] Kralın tarafı kargaşa içindeyken, o sırada Artemisia’nın gemisi bir Attika gemisi tarafından takip ediliyordu. Kaçamıyordu, çünkü diğer müttefik gemiler onun önündeydi ve onunki düşmana en yakın olanıydı. Bu yüzden, nihayetinde kendisine de fayda sağlayacak bir şey yapmaya karar verdi: Attika gemisi tarafından takip edilirken, Kalinalı bir mürettebat ve Kalinalıların kralı Damasithymos’un da içinde bulunduğu bir müttefik gemisine ilerledi ve ona çarptı. [3] Hellespontos’ta buldukları sırada Damasithymos’la bir tartışması olup olmadığını ya da bunu kasten mi yaptığını yoksa Kalinalıların gemisinin şans eseri mi yoluna çıktığını bilemiyorum. [4] Ama gemiye çarpıp batırıldığında, iki avantaj elde etme şansına sahip olmuştu. Attika gemisinin kaptanı onun barbar mürettebatlı bir gemiye çarptığını gördüğünde, Artemisia’nın gemisinin ya Hellen olduğuna ya da kendileri için savaşan barbarlardan bir kaçak olduğuna karar verdi ve diğerleriyle ilgilenmek üzere geri döndü”¹⁶.

¹³ Tietz 2003a, 86 dn. 392 ile birlikte.

¹⁴ Hdt. I. 172: ἰδρυθέντων δέ σφι ἰρῶν ξεινικῶν, μετέπειτα ὡς σφι ἀπέδοξε, ἔδοξέ δὲ τοῖσι πατρίοισι μοῦνον, χέασθαι θεοῖσι, ἐνδύντες τὰ ὄπλα ἅπαντες Καύνιοι ἠβηδόν, τύπτοντες δόρασι τὸν ἠέρα, μέχρι οὐρων τῶν Καλυδικῶν εἶποντο, καὶ ἔφασαν ἐκβάλλειν τοὺς ξεινικοὺς θεούς.

¹⁵ Konu hakkındaki tartışma ve fikirler için bk. Tietz 2003a, 86-87 (kendisi de “sınır” anlamını tercih etmektedir). Ayrıca bk. Onur & Tekoğlu 2020, 12.

¹⁶ Hdt. VIII. 87: κατὰ μὲν δὴ τοὺς ἄλλους οὐκ ἔχω μετεξετέρους εἰπεῖν ἀτρεκέως ὡς ἕκαστοι τῶν βαρβάρων ἢ τῶν Ἑλλήνων ἠγωνίζοντο: κατὰ δὲ Ἀρτεμισίην τάδε ἐγένετο, ἀπ’ ὧν εὐδοκίμησε μᾶλλον ἔτι παρὰ βασιλεί. [2] ἐπειδὴ γὰρ ἔς θόρυβον πολλὸν ἀπίκετο τὰ βασιλέος πρήγματα, ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ ἡ νηὺς ἡ Ἀρτεμισίης ἐδιώκετο ὑπὸ νεὸς Ἀττικῆς: καὶ ἡ οὐκ ἔχουσα διαφυγεῖν, ἔμπροσθε γὰρ αὐτῆς ἦσαν ἄλλαι νέες φίλιαι, ἡ δὲ αὐτῆς πρὸς τῶν

MS II. yüzyılda Polyainos'un da değindiği¹⁷ bu olay Kalinda'nın bir limanı olduğuna ve bir deniz savaşına destek verebilecek bir askeri yapılanmasına işaret etmektedir. Günümüz Şerefler Mahallesi denizden oldukça içeride kalmış olmakla birlikte, antikçağda Dalaman havzasının büyük bir kısmı denizdi (bk. aş. s. 203 vd.). En azından Arkaik ve Klasik dönemlerde Kalinda limanının Asar Tepe'nin kuzeyindeki Kargınkürü'nün bulunduğu içerlek kısımda konumlanmış olma ihtimali vardır. Bu durumu havzada yapılacak olan jeomorfolojik araştırmalar ve detaylı incelemeler aydınlatabilecektir.

Ayrıca MÖ V. yüzyılda Kalinda'da tiranlık/krallık geleneği sürdürüldüğü de görülmektedir. Herodotos pasajda adı geçen Kalinda kralı Damasithymos'u bir başka pasajında Pers ordusunu oluşturan generalleri sayarken babasının adıyla birlikte Δαμασίθυμος ὁ Κανδαύλεω (Kandaules oğlu Damasithymos) olarak vermiştir¹⁸. Damasithymos I. Kserkses döneminde Perslerin İkinci Hellas İstilasını (MÖ 480-479) esnasında hem Artemision hem de Salamis deniz savaşlarına Perslerin yanında ve I. Artemisia komutası altında katıldı.

Atina vergi listelerine göre, MÖ V. yüzyılın ortalarında Kalinda Attika-Delos Deniz Birliği'ne Kaunos'tan iki kat daha fazla ödeme yapmaktaydı¹⁹. Kalinda'nın Kaunos'tan daha fazla ödeme yapması ekonomik gücü ile doğrudan ilişkili olmakla birlikte o dönemde gerek liman gelirleri gerekse kırsal gelirleri daha fazla olup ticari açıdan Kaunos'tan daha güçlü olduğunu gösterebilir. Kalinda muhtemelen erken V. yüzyıldan itibaren Attika-Delos Deniz Birliği üyesiydi ve en azından Kaunos'un vergi ödediği son tarih olan MÖ 420 yılında kadar birlik üyeliğinde kaldığı varsayılabilir²⁰.

Telmessos ve Kaunos arasındaki alana ait olup menşei bilinmeyen bazı MÖ V. yüzyıl sikkeleri hakkındaki tartışmalar Kalinda ile de ilişkilidir. A. H. Troxell "Kanatlı Karyalılar" ("Winged Carians") olarak adlandırdığı bu sikkeleri A (MÖ 490-400) ve B (MÖ 490-440) tipleri olmak üzere iki gruba ayırmış, A tipini Kaunos ile ilişkilendirmiştir²¹. Her ikisi arasındaki en temel fark, daha sonraki araştırmalarla da Kaunos menşeli olduğu desteklenen²² A tipinde genellikle Nike olarak kabul edilen bir kadın figürü varken B tipinde *kerykeion* taşınmasından dolayı Hermes olarak kabul gören bir erkek figürü olmasıdır. Fakat B grubu için kesin bir yer söylenememesine karşın, Tietz bunların Kalinda'ya

πολεμίων μάλιστα ἐτύγχανε εὐῶσα, ἔδοξέ οἱ τότε ποιῆσαι, τὸ καὶ συνήνεικε ποιησάσῃ. διωκομένη γὰρ ὑπὸ τῆς Ἀττικῆς φέρουσα ἐνέβαλε νηὶ φιλήν ἀνδρῶν τε Καλυνδέων καὶ αὐτοῦ ἐπιπλέοντος τοῦ Καλυνδέων βασιλέος Δαμασίθυμου.

¹⁷ Polyain. *Strat.* VIII. 53. 2: Ἀρτεμισία Λυγδάμιδος κατέδυσε αὐὴν συμμαχίδα Καλυνδίδα καὶ τριήραρχον Δαμασίθυμον. ἔπειμυεν αὐτῇ βασιλεὺς ἀριστεῖον πανοπλίαν Ἑλληνικὴν, τῷ δὲ ναύαρχῳ τοῦ στόλου ἄτρακτον καὶ ἡλακάτην (*Lygdamis'in kızı Artemisia, Kalindalı müttefiklerin bir gemisini ve amiral Damasithymos'u sulara gömdü. Kral, bir cesaret ödülü olarak ona en iyisinden bir Hellen zırh takımı gönderdi, geminin kaptanına da bir öreke ve iğ hediye etti*).

¹⁸ Hdt. VII. 98.

¹⁹ Bu listelerde Κλαυνδέξ olarak görünmekle birlikte *ATL* editörlerinin bu ismin Kalinda ile ilişkili olduğundan şüpheleri yoktur, bk. *ATL* I, 314-315, 504 ve III, 210; ayrıca bk. Bean 1997, 34; Tietz 2003, 201. Karşılaştırma amaçlı örnekendirirsek; aynı dönemlerdeki listelerde Kaunos 50 drahmi ve Kalinda 100 drahmi öderken Phaselis 300 drahmi, Perinthos 1000 drahmi, Lampsakos 1200 drahmi, Byzantion yak. 1500 drahmi, Parion 1800 drahmi ödemekteydi. Bk. *IG* 1³ 71, 268, 269, 270, 271 ve 272.

²⁰ Tietz 2003a, 88.

²¹ Troxell 1979, *passim*.

²² Konuk 1998, *passim*.

ait olabileceğini önermekte, Müseler de bu sikkelerin Telmessos'ta basılan Kuprilli ve Wekhssere sikkeleri için model oluşturduğunu düşünmektedir²³.

Ptolemaioslar Dönemi'ne kadar Kalinda hakkında bir şey bilinmemektedir. Kentin güneyindeki komşusu olarak bu dönemde ortaya çıkan Lissai bölgedeki Ptolemaioslar etkisini gözler önüne seren MÖ III. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir dizi onurlandırma yazıtına sahiptir²⁴. Aynı dönemde Zenon Arşivi papirüsleri arasındaki bazı belgelerde Kalinda anılmaktadır. Bu papirüslerden MÖ 247 tarihli olan bir tanesi oldukça ilginç olup, çeşitli konular açısından Kalinda için önem arz etmektedir:

“Kalinda'dan gelen theoros (kutsal elçi) Theopropos, dioiketes Apollonios'a selam eder. 38. yılda çiftçim Theron, Kypranda'da her yıl düzenlenen festival için şarap sağlamak üzere kentten bir imtiyaz satın aldı ve ben de [[Theron'un harcayacak parası olmadığı ve satın alma işlemini benim aracılığımla yaptığı için yasal faizle borçlanarak]] onun adına metretesi 10 drahmiden 85²⁵ metretes tutup toplamda 850 drahmi eden şarap sağladım. Haznedarlar Diophantos ve Akrisios bana bu meblağın 600 drahmisini ödeyip ödemelerin hepsi gelmediği için 250 drahmilik bakiyeyi alıkoyduklarından, onları strategos Motes ve oikonomos Diodotos'un huzuruna çıkarıp 250 drahmeyi [[ve faizini]] talep ettim. Ancak haznedarlar Diophantos ve Akrisios bir kararname olmadan ödeme yapma yetkileri olmadığını söyleyerek, bunlar için bir kararname hazırlanmasını gerekli gördüler. Fakat prytaneis ve grammateus, haznedarlardan Diophantos'la birlikte kent tarafından kutsal elçi olarak atanıp buraya kralın huzuruna geldiğim zamana kadar kararnameyi ertelediler ve yazmadılar. Bu nedenle, eğer uygun görürseniz, kentimize, strategos'a ve oikonomos'a 250 drahmi tutarındaki paranın bana ödenmesi için [[başkalarından borç aldığım ve hala faiz ödemediğimden, şarap için kente para harcadığım zamandan itibaren olan faiziyle birlikte, ödenecek miktar alıcılardan elde edilemediğinde bu tür diğer hak sahiplerine (?) geri ödeme yapılmasına karar verildiğini bilerek]], haksızlığa uğramamam ve yardımseverliğinizi kişisel olarak deneyimleyebilmem için lütfen gerekeni yapınız. İyi dileklerimle”. (Metnin aslı için bk. aş. dn. 32, 2 A).

Olayın sade bir özeti şöyledir: Kalindalı Theopropos'un “çiftçi”si (γεωργός) olan Theron Kalinda top- raklarında yer alan Kypranda'da yıllık olarak düzenlenen festival için 850 drahmi karşılığında 85 metretes, yani yak. 3400 litre şarap sağlamak üzere polis ile bir sözleşme imzalar. Fakat Theron'un aslında bu şarabı sağlayacak parası yoktur ve Theopropos araya girerek şarabı bir şekilde temin eder, ancak bunun için faizli borç alması gerekmiştir. Kent haznedarları (ταμίαι) festivalde kullanılan şarabın tüm parasının gelen bağışlardan toplanmadığı gerekçesiyle 600 drahmi, yani 250 drahmi eksik ödeme

²³ Tietz 2003a, 88-90; Müseler 2019, ayrıca Konuk 2009'un üzerinde B tipi kanatlı erkek figürü olup Erbbina Dönemi'ne, yak. MÖ 400 civarlarına tarihlediği Telmessos bağlantılı bir sikkenin daha erken bir döneme MÖ V. yüzyıl ortasına tarihlenmesi gerektiğini belirtmektedir.

²⁴ TAM II 158-161.

²⁵ Papirüs üzerinde πδ (84) olarak görünen sayı hesaplamalara uymadığından Edgar (aş. bk. dn. 32, 2 A) sat. 13'teki 850 sayısını 840 ve sat. 21 ve 30'daki 250 sayısını da 240 olarak düzeltmişti. Fakat K. Rigsby 2019, 107'de, üç hata yerine tek hata yapılmış olmasını daha doğru bir yaklaşım olarak görmüş ve 84 sayısını 85 (πε) olarak düzeltmiştir, böylelikle diğer sayılar yerinde kalmıştır.

yapmak durumunda kalırlar ve böyle bir ödeme yapabilmeleri için *polis* kararname (ψηφισμα) olması gerektiğini bildirerek ödemeyi reddederler. Haznedarların sadece 600 drahmi ödemelerindeki yasal gerekçe muhtemelen bağışçılardan ancak bu kadar toplanmış olması, arta kalan kısmın ise hazineden ödenmesi gerekeceğidir ve bunun için de karar çıkarılması gerekmektedir. Böyle bir kararname çıkarılmış görünmekle birlikte, kent *arkhon*'ları, yani idarecileri olan *prytaneis* ve *grammateus* bu kararnamenin onayını geciktirirler. Theopropos ve söz konusu iki haznedardan bir tanesi olan Diophantos, beş yılda bir kutlanan MÖ 248 yılı *Ptolemaieia* ya da *Basileia* etkinliklerine İskenderiye'de veya bir başka *Ptolemaieia* için Hiera Nesos'ta Kalinda adına katılım²⁶ için *theoroi*, yani "kutsal elçiler" olarak görevlendirilirler. Theopropos oradayken *dioiketes* Apollonios'a bu dilekçeyi sunup, Kalinda kentine ve kraliyet görevlileri olan *strategos* ve *oikonomosa* karşı haklarını savunarak kalan 250 drahminin kendisine ödenmesi için gerekenin yapılmasını talep eder. Dilekçe üzerindeki birtakım işaretlemeler, 250 drahminin yanı sıra bunun faizinin de istendiği kısımların çıkarıldığını göstermektedir. Ya kendisinin doğrudan ya da bir tavsiye üzerine, faiz istememesinin doğru olacağına karar verdiği anlaşılmaktadır.

Dilekçede anılan resmî makamlar ve görevler Kalinda'nın tam bir *polis* yönetim sistemi içerisinde olduğunu açıkça göstermektedir. Kent kararnamesi (ψηφισμα) çıkarabilmek için gerekli olan meclisler, *boule* ve *demos* (ayrıca bk. aş. dn. 32 b), maliyeyi kontrol eden haznedarlar (ταμίαι), kararları hukuken onaylayıp yürürlüğe koyan ve devlet arşivine kaydeden üst idareciler (πρυτάνεις ve γραμματεύς) dilekçeden doğrudan çıkarılabilmektedir. Bunun yanı sıra kentlerin hem Ptolemaioslar kraliyet merkezi ile idari ilişkilerindeki önemli görevliler de görülebilmektedir. Kentte kraliyet görevlileri olarak *strategos* ve *oikonomos* bulunuyordu, bunlar da kraliyet görevlisi bölgesel olan *dioiketes*'e tabiydiler. Her ne kadar krallık merkezi otoritesi kent otoritesine müdahale etmeme eğiliminde olsa da ilgili tarafların gerekli gördüğünde sorunlarını kraliyet makamına iletilebildiği ve bu kraliyet memurlarının vereceği karara kentin uyacağı görülmektedir.

Dilekçede görülen diğer önemli bir nokta da Kalinda toprakları içerisinde söz konusu festivalin yapıldığı *Kypranda* (Κυπρανδα) adında bir yer olduğudur. *Kypranda* muhtemelen kent içerisinde olmayıp bir tanrı ya da tanrıçaya adanmış bir kutsal alanın bulunduğu ve *polis*'in yönetimiyle yıllık olarak düzenlenen bir festivale ev sahipliği yapan bir yerd. Bu nedenle yerel bir kült olmayıp tüm kenti ilgilendiren bir dini unsur olduğu açıktır. Festivalin Kalinda'ya ait sikkelerin neredeyse tümünde görülen Artemis'e²⁷ adanmış olma ihtimali yüksektir. Strabon'un (XIV. 2. 2) "... daha sonra Artemision Burnu ve Tapınağı, sonra ise Letoon koruluğu (gelir), buranın ve denizin 60 stadion (=yak. 11 km) yukarısında Kalinda kenti vardır" (bk. aş. dn. 64) ifadelerinden bildiğimiz kadarıyla Kalinda'ya en yakın kutsal alan Letoon'dur²⁸. Fakat Tietz makul bir şekilde bu kutsal alanı, dönem itibariyle Lissai ya da Kaunos topraklarında kalacağından seçenek dışı bırakmıştır²⁹. Şu ana kadar kent çevresinde yapılmış araştırmalarda bu yönde bir veriye rastlanmamış olmakla birlikte konu hakkında detaylı bir çevre araştırması gerekmektedir. Çiftçi Theron ve muhtemelen altında çalıştığı Theopropos'un şarap temini ile ilgilenmesinden Kalinda'da bağcılık ve şarap üretimi yapıldığı düşünülebilir; bununla birlikte şarabın dışarıdan satın alınmış olması da mümkündür çünkü bölgede oldukça yaygın bir şekilde

²⁶ Tietz 2003a, 206-208; Rigsby 2019, 108.

²⁷ Sikkeler için bk. <https://www.britishmuseum.org/collection/search?place=Calynda>

²⁸ Letoon hakkında bilgi için bk. Tietz 2003a, 177-178.

²⁹ Tietz 2003a, 209.

Rodos şaraplarının kullanıldığı bilinmektedir³⁰. Örneğin aynı dönemde Rodos Peraia'sında bulunan Amos'ta ticarete yönelik yüksek miktarda bağcılık ve şarap üretimi yapıldığı bilgisi bir dizi kira sözleşmesi aracılığıyla günümüze ulaşmıştır³¹.

Bu dilekçe literatüre Zenon Arşivi olarak geçen bir papirüs grubundan olup bu papirüs grubu Mısır'ın Ptolemaioslar Dönemi'ne ilişkin en erken önemli verilere sahiptir. Kaunoslu Agreophon oğlu Zenon'un Ptolemaios II Philadelphos döneminde *dioiketes* (bir nevi "maliye bakanı") olarak görev yapan Apollonios'un kadrosunda işe başlayıp onun özel kalemi olarak görevi tamamlayana kadar (MÖ yak. 260-230 yılları arası) tuttuğu belgeleri ve resmi kayıtları içermektedir. Muhtemelen Zenon vesilesiyle Kalindalıların Mısır'a gelip Ptolemaioslar yönetim birimlerinde görev aldıkları çeşitli papirüslerden çıkarılabilmektedir³². Zenon'un selefi Antipatros oğlu Panakestor zaten bir

³⁰ Kalinda'da bulunan amphora mühürleri için yakında bk. Düндar 2023.

³¹ Amos kira sözleşmeleri, bunlara yönelik yorumlar ve ilgili tüm referanslar için bk. Pernin 2014, 445-458.

³² Kalinda ya da Kalindalılarla ilgili papirüs belgeleri şunlardır:

- 1) **P.Cair.Zen III 59340** (MÖ 247; bk: <http://papyri.info/ddbdp/p.cair.zen;3;59340>), ll. 3 (ve 25): ἐμίσθωσεν Ἰάσων Κερκίωνος Κ[α]λ[υ]νδεῦς τ[ῶ]ν περὶ Ζή[νων]α Δημητρίωι καὶ Λιμναίωι [... αἰγ]ας τε[λ]είας ἑκατὸν τε[σ]σαράκοντ[α] τέσσαρας εἰς ἕτη δύο (*Zenon'un görevlilerinden Kerkion oğlu Kalindalı Iason, Demetrios ve Limnaios'a ... yüz kırk dört yetişkin keçiyi iki yıllığına kiraladı*).
- 2) **P.Cair.Zen III 59341** (MÖ 247; bk: <https://papyri.info/ddbdp/p.cair.zen;3;59341>), A ll. 7-36: Ἀπολλωνίωι διοικητῆι χαίρειν Θεόπροπος | θεωρὸς ἀπὸ Καλύνδων. τοῦ η καὶ λ (ἔτους) | ὁ γεωργός μου Θήρων ἐπρίατο παρὰ | τῆς πόλεως παρασχεῖν οἶνον τῆι γινομένηι | πανηγύρει ἐγ Κυπράνδοις κατ' ἐνιαυτόν, | ὑπὲρ οὗ ἐγὼ παρέσχον τὸν οἶνον μετρη|τὰς πδ τὸμ μετρητὴν ἀνὰ (δραχμὰς) ι | ὃ γίνονται (δραχμαὶ) ων, [[δανεισά]μενος τόκων ἐννόμων διὰ τὸ τὸν Θήρωνα | μὴ ἔχειν ἀνηλώσαι, δι' ἐμοῦ δὲ ἡγορακότα]]. | καὶ εἰς τοῦτο ἀποδεδωκότων μοι τῶν ταμιῶν Διοφάντου καὶ Ἀκρισίου | [[ἀποδεδωκότων μοι] (δραχμὰς) χ, τὸ δὲ λοιπὸν [[(δραχμὰς) σν] | (δραχμὰς) σν διὰ τὸ μὴ πεσεῖν πάσας τὰς συμβολὰς, | οὐκ ἀποδιδόντων κατέστησα τοὺς ταμίας [[Διο]]. | ἐπὶ τε τὸν στρατηγὸν Μότην καὶ τὸν οἰκονόμον | Διόδοτον ἀπαιτῶν τὰς σν (δραχμὰς) [[καὶ τὸν τόκον]]. | οἱ δὲ ταμίαι Διόφαντος καὶ Ἀκρίσιος ἤξιον | ψήφισμα αὐτοῖς γραφῆναι, φάμενοι οὐκ [[μὴ κύριοι]] εἶναι κύριοι ἄνευ ψηφίσματος[ς] ἀποδιδόντες, οἱ δὲ πρυτάνεις | καὶ ὁ γραμματεὺς παρήλκυσαν καὶ οὐκ ἔγραψαν | τὸ ψηφισμα ἕως ὅτου προχειρισθεῖς ὑπὸ τῆς πόλεως θεωρὸς | μετὰ Διοφάντου ἐνός τῶν ταμιῶν παρεγενή|θην ἐνταῦθα πρὸς τὸν βασιλέα. εἰ οὖν σοι | δοκεῖ, καλῶς ποιήσεις γράψας πρὸς τε τὴν πόλιν | ἡμῶν καὶ τὸν στρατηγὸν [[Μο]] καὶ τὸν οἰκονόμον | ἀποδοθῆναι μοι τὰς σν (δραχμὰς) [[καὶ τὸν τόκον] | [[ὅσος ἂν γένηται ἀφ' οὗ εἰσανήλωκα εἰς τὸν οἶνον] | [[τῆι πόλει αὐτὸς παρ' ἐτέρων δανεισάμενος] | [[καὶ τόκους φέρων ἔτι καὶ νῦν ἴνα] μὴ ἀδικηθῶ, [[ἐπειδ]ῆ καὶ πρότερον ἕτερο[.] . . σιν | ε[.] . το ἀπο|δ[οῦναι] διὰ τὸ μὴ | ἐ[κπο]ιῆσαι ἐκ τῶν | σ[υμβ]ολῶν τὴν | ἀ[πόδ]οσιν γενέσθαι]] | ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ὦ [[] τῆς παρὰ σοῦ φιλανθρωπίας | τετευχώς. | εὐτύχει. **B:** Νέων Δαμονίκωι χαίρει[ν] [.] [ε]ἰ ἔρρωσαι καὶ τὰ λοιπὰ σοι | κατὰ γνώμην ἐστίν, εὖ ἂν ἔχοι · καὶ αὐτὸς ὑγίαινον | κ[αὶ] ο[ἱ] λοιποὶ πάντες. καλῶς ἂν ποιήσῃς | μνησ[θεῖς] Ζήνωνι περὶ το[ῦ] σταθμοῦ καὶ τοῦ | χ[όρ]τ[ου] καὶ τῆς γράσσεως τῶν ζημερισίων | ὅπως γραφῆι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα · νυνὶ μὲν γὰρ | ἔχομεν καὶ ἐπιστάθμους καὶ τὸν χόρτον | καὶ τὴν γράστιν τελοῦμεν τῶι ἱππεῖ, οὐ | προσεχόντων αὐτῶν τῆι πρώτηι ἐπιστολῆι · ἀλλὰ καὶ ὡς γράφει γραψάτω τῆι βουλῆι καὶ | τῶι δήμωι. ἐγχειρῶ δὲ καὶ αὐτὸς παραγενέσθαι | πάντως. σὺ οὖν ἕως ἂν παραγένωμαι μνησῆθι | αὐτῶι, παραλαβὼν καὶ Ἀρ[ι]στωνα καὶ Ἐφάρμοστον | καὶ Ἀπολλώνιον. γέγραφα δὲ καὶ Ἀπολλώνωι καὶ Ἐφαρμόστωι ὅπως καὶ ὑπὲρ σοῦ μνησθῶσιν τῶι | Ζήνωνι. | ἔρρωσο (*Neon Damonikos'a selam eder. Eger*

Kalındalıydı. Rostovtzeff Kaunos ve Kalinda vatandaşlarının gerek Zenon'un gerekse onun önceli Panakestor'un etrafında olup merkezi idarede bu kadar yer almalarına izafeten "Kaunoslular ve Kalındalılar Yuvası" tanımlamasını kullanmıştır³³. Ayrıca yine aynı papirüslerden gelen bilgilere göre (bk. dn. 32, 2 B ve C), Zenon'un halası Kalındalı Therarkhos ile evliydi ve Kalinda'da yaşıyordu. Zenon bu aile bağı nedeniyle Kalinda ile daha özel bir ilişki içindeydi, örneğin Therarkhos askerlerin bakımını, süvarilerin saman ve taze yem ihtiyaçlarını karşılama gibi merkezi idareden gelen yükümlülüklerden muaftı. Therarkhos öldüğünde oğlu Neon yasal olarak bu yükümlülükleri yeniden üst-

iyiyisen ve geriye kalan işlerin de yolundaysa, bu harika olur; ben ve diğer herkes de sağlıklıyız. Zenon'a benim adıma emir çıkarılacak şekilde altmış günlük yükümlülük için konaklama, saman ve yeşil yem hakkındaki meseleyi hatırlatabilirsen çok iyi olur; çünkü şu anda üzerimizde askerler var ve ilk mektubu dikkate almadıkları için süvari birliği için de saman ve yeşil yem sağlamak zorundayız. Ayrıca yazdığı şeyi boule ve demos'a da yazsın. Her koşulda yanımıza gelmeye uğraşıyorum. Ben gelene kadar, Ariston, Epharmostos ve Apollonios'u da yanına alarak ona kendin hatırlat. Apollonios'a da Epharmostos'a da mektup yazdım ve Zenon'la senin adına hatırlatmalarını da istedim. Sağlıcakla". C: παρὰ Ζήνωνος. [[γράψα[. . .]]ντός σου πρότερον]] | ὑπὲρ Θηράρχου τοῦ ἔχοντος τὴν ἀδελφὴν τοῦ | πατρός, ἢ κατοικεῖ ἐν Καλύνδοις ἔγραψας [[σου]] ἀνεπισταθμο[[ση]]ν εἶναι | [κα]ὶ τοῦ διδομένου χόρτου καὶ τῆς [[τῆς]] γράσσεως παραλῦσαι. | [τε]λευτήσαντος δὲ τοῦ Θηράρχου ἐπισταθμεύονται | [καὶ] τὸν χόρτον καὶ τὴν γράστιν [[εἰς]] πρᾶττονται. | [καλ]ῶς οὖν ποιήσεις γράψας Διοδότῳ τῷ οἰκονόμῳ τε καὶ τῇ βουλῇ | [καὶ] τῷ δῆμῳ ὅπως Νέων[ι] τῷ υἱῷ [[τῆς ἀδελ.]] [[Νέων κα ἀνεπισταθμός τε ἦ]] | [[. . .]] τὰ ταυτὰ γίνητ[α]ι (Zenon'dan. Kalinda'da yaşayan babamın kız kardeşiyle evlenen Therarkhos adına, onun üzerine asker sorumluluğu verilmeyeceği ve saman ile taze yem sağlamaktan muaf tutulacağımı yazmıştınız. Ancak şimdi Therarkhos öldüğü için ailesi asker barındırmak ve saman ile taze yem sağlamakla yükümlü hale gelmiştir. Bu nedenle oikonomos Diodotos'a, boule ve demos'a Neon'un, babasıyla aynı ayrıcalıklara sahip olduğunu yazmanızı rica ediyorum).

- 3) P.Mich.Zen. 66 (MÖ 245/4; bk. <http://papyri.info/ddbdp/p.mich;1;66>) sat. 14: [[Ἰάσων Κ[ερ]κίωος Καλυνδευ[ς] παρεπίδημος]] (Kerkion oğlu Iason, Kalındalı, geçici ikamet eden). Demetrios'un Zenon'a, Zenon'un bir temsilcisinden iki yıllığına kiraladığı 144 küçükbaş hayvan sürüsü için ödemeyi kabul ettiği kira bedelinden 153 oğlak borcu olduğunu kabul ettiği, altı şahit tarafından tasdik edilen bir senet suretidir.
- 4) P. Mich. Zen. 108 (MÖ 263-229; <http://papyri.info/ddbdp/p.mich;1;108>): ξένια παρὰ | Πανακέστορος | Καλυνδέως | κριόν | δελφάκιον | Χιον (Kalındalı Panakestor'dan hediyeler: bir koç, genç bir domuz, Khios şarabı).
- 5) PSI V 509 (MÖ 256; <http://papyri.info/ddbdp/psi;5;509>), sat. 5-9: συνετάξατο | Ἥγησιππος Φίλωνος Ναυκρατίτης εἰς τῶν ἐξεληφότων | τὸ ἐννόμιον τοῦ Ἀρσινοίτου πρὸς Πανακέστορα | Ἀντιπάτρου Καλυνδέα, συμπάροντος Ζωίλου | [ο]ικονόμου καὶ Διοτίμου ἀντιγραφέως (Arsinoites'in otlatma haklarını almış kimselerden bir tanesi olan Philon oğlu Naukratisli Hegesippos, oikonomos Zoilos ve vekil yazman Diotimos huzurunda Antipatros oğlu Panakestor'a tahsis etti).
- 6) PSI VI 626 (MÖ 275-226; <http://papyri.info/ddbdp/psi;6;626>), sat. 5-6: Ἰάσων Κερκίωος | Καλυνδευς (δραχμαὶ) οε (δῶβολον) (Kerkion oğlu Kalındalı Iason, 75 drahmi 7 obolon). Liste küçük baş hayvancılık giderleri ile ilgilidir.
- 7) PSI IV 385 (MÖ 246/5; <http://papyri.info/ddbdp/psi;4;385>), sat. 3-4: [ἐμίσθωσεν Φίλων Βερύλιος... Ἰάσωνι Κερκίωος Καλυνδεῖ παρεπίδημῳ τὸν αὐτοῦ κλ[ῆ]ρον...] (Berylis oğlu Philon ... geçici ikamet eden Kerkion oğlu Kalındalı Iason'a kendi mülkünü kiraladı ...).

³³ Rostovtzeff 1922, 158-161 dn. 112-113. Bu kadrolaşmaya yönelik ayrıca bk. Van Bremen 2013, 151-152.

lenmek durumunda kalmış fakat kısa süre sonra Neon'un dilekçeleri sonrası yine Zenon aracılığıyla o da yükümlülüklerden muaf tutulmuştur. Bu yükümlülükler yakın çevrelerde konuşlanmış olan Ptolemaios garnizonları ve bu garnizonlara bağlı atlı birlikler için yerine getiriliyordu. Bu da Kalinda'da bu tip bir garnizon olduğunu göstermektedir³⁴.

Kalinda'nın Ptolemaioslar egemenliği altında ne kadar kaldığını tam olarak bilemiyoruz fakat bölgedeki olaylara genel olarak bakıldığında bunun, Rodos ve Kaunos çekişmelerinin başlayacağı MÖ II. yüzyıl başlarına kadar sürmüş olması muhtemeldir. A. H. M. Jones MÖ III. yüzyılın sonunda Kalinda'nın Kaunos egemenliğine geçtiğini belirtse de, Bean'ın de tespit ettiği şekilde, MÖ 200 civarlarında Delphoi "kutsal elçileri"nin (*theoroi*) Kalinda'yı ziyaret etmiş olması kentin hâlâ bağımsız olduğunu göstermektedir³⁵. Polybios, MÖ 168/7 tarihli Üçüncü Makedon Savaşı'ndaki Roma çıkarına ters tutumları nedeniyle Likya ve Karya'daki topraklarından olan Rodosluların bazı haklarını savunmak için MÖ 165/4 civarında Roma senatosuna giden Astymedes'in konuşmasını aktarır. Astymedes senatoda Likya ve Karya toprakları hakkında genel olarak Romalılara hak vermekle birlikte, Kaunos kentini Ptolemaios generallerinden 200 talent karşılığında satın aldıklarını, Stratonikeia'nın onlara III. Antiokhos tarafından verildiğini öne sürerek, tek bir hata yüzünden bu kadar ceza almanın adil olmadığını iletmektedir³⁶. Tietz, Astymedes'in referans verdiği tarihin Apameia Barışı öncesinde yak. MÖ 190 civarlarında olduğunu ve Rodosluların Kaunos'u satın almakla Kalinda'yı da elde ettiklerini düşünmektedir. Bunun için ilk neden olarak Rodosluların Kaunos ve Stratonikeia'dan toplam 120 talent gibi yüksek bir gelir elde etmesini (bk. yuk. dn. 36) gösterir ve Polybios'un sadece Kaunos demekle yetindiği alanın aslında Kalinda'yı da içine alan çok daha geniş bir coğrafyayı kapsamış olabileceğini düşünür, fakat bunun Kalinda'nın Kaunos'a bağlı olduğunun kanıtı olmadığını da ekler³⁷. Nitekim bu dönemlerde Kalinda'nın Kaunos'a bağlı olabileceğini gösteren bir veri yoktur. Bununla birlikte 120 talentin ne kadarının Kaunos'tan alındığı bilinmediği gibi o dönemde Kaunos'a yakın bir güçte olan bağımsız Kalinda'nın payının azımsanamayacağı ortadadır, bu nedenle Astymedes'in senato karşısında sadece Kaunos ve Stratonikeia'dan bahsetmesi büyük ihtimalle konunun sadece bu iki kentle ilgili olmasındandır. Her koşulda Kalinda en geç Apameia Barışı ile, yani MÖ 188 yılında, Attaloslara ait olan Telmessos hariç Lykia ve (Kaunos dahil) Karia kentleriyle birlikte Rodos

³⁴ Van Bremen 2013, 152 dn. 32. Ayrıca orada s. 168'de bu bilgilere dayanarak, bölgedeki yerel kent isimlerinin arasında Hellence olan tek kent Hippou Kome'nin anlamından ("At Köyü") dolayı Ptolemaioslar Dönemi'nde kurulmuş bir süvari birliği karargahına ev sahipliği yapmış olabileceğini belirtmektedir.

³⁵ Jones 1971, 50; Bean 1953, 25 ve dn. 78. Delphoi'dan gelen elçilerle ilgili yazıt için bk. Plassart 1921, 6, Col I C (a) sat. 10: ἐν Καλύνδωι Ἄθ[---].

³⁶ Pol. 30. 31. 5-6: "ἀλλ' ἴσως" ἔφη "ταῦτα μὲν ἔχει λόγον· καὶ γὰρ ἐδώκαθ' ὑμεῖς αὐτὰ τῷ δήμῳ, μετὰ χάριτος διὰ τὴν εὐνοίαν, καὶ ἀφανίζοντες αὐτὰ κατὰ λόγον ἐδοκεῖτε τοῦτο πράττειν, ἐμπεσοῦσης τινὸς ὑποψίας καὶ διαφορᾶς ὑμῖν. ἀλλὰ Καῦνον δήπου διακοσίων τάλαντων ἐξηγοράσαμεν παρὰ τῶν Πτολεμαίου στρατηγῶν καὶ Στρατονίκειαν ἐλάβομεν ἐν μεγάλῃ χάριτι παρ' Ἀντιόχου τοῦ Σελεύκου· καὶ παρὰ τούτων τῶν πόλεων ἀμφοτέρων ἑκατὸν καὶ εἴκοσι τάλαντα τῷ δήμῳ πρόσοδος ἔπιπτε καθ' ἕκαστον ἔτος. (*Astymedes dedi ki: "Ama belki de bu konuda haklısınız; çünkü bu bölgeleri halkımıza bir iyilik ve iyi niyet göstergesi olarak verdiğiniz doğrudur ve şimdi sizin kuşku ve düşmanlığımıza maruz kaldığımız için hediyenizi geri almakla makul davranmış gibi görünebilirsiniz. Ama Kaunos'a gelince, onu Ptolemaios'un generallerinden iki yüz talente satın aldık ve Stratonikeia'yı Seleukos oğlu Antiokhos'tan bize büyük bir iyilik olarak aldık. Bu kentlerin her ikisinden yıllık olarak halkımıza yüz yirmi talent gelir düşmekteydi).*)

³⁷ Tietz 2003a, 215-216.

egemenliği altına girmiştir. Rodos'un MÖ 168/7 yılında Likya ve Karya'daki tüm kontrolü elinden alınana kadar olan süreçte Kalinda hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kaunos'un bu olay sonrasında Kalinda'yı da içine alan geniş bir alana sahip olduğunu yak. MÖ 164/3 yılında Kleogoras başkanlığında bir Rodos heyetinin Kalinda'yı istemek üzere Roma senatosuna gitmesinden anlamaktayız. Bu bilgileri öğrendiğimiz Polybios'un ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“İçinde buldukları zor durumdan kurtulan Rodoslular artık rahat bir nefes aldılar ve Kleogoras'ı Roma'ya elçi olarak göndererek Kalinda'nın kendilerine bırakılmasını ve senatodan Likya ve Karya'da mülk sahibi olan yurttaşlarının eskisi gibi buraları ellerinde tutmalarına izin vermesini istediler. Ayrıca Athena Tapınağı'na Roma halkının otuz arşın (yak. 13,5 m) yüksekliğinde devasa bir heykelin dikilmesine karar verdiler.

Kalindaların Kaunoslulara karşı ayaklanması ve Kaunosluların kenti kuşatmaya başlaması üzerine Kalindalılar önce Knidosluları yardıma çağırıldılar. Knidosluların yardımıyla düşmana karşı bir süre direndiler, ancak başarılarına gelebileceklerden korktukları için kentlerini Rodoslulara teslim etmek üzere elçi göndermeye karar verdiler. Denizden ve karadan yardım gönderen Rodoslular kuşatmayı kaldırdılar ve kenti aldılar. Senato da Kalindalıların sahipliğinin onlara (Rodoslular) bırakılmasını teminat altına aldı”³⁸.

Buna göre, MÖ 168/7 ile MÖ 164/3 arasındaki birkaç yıl Kaunos'a bağlı kalan Kalinda Kaunos idaresine karşı ayaklanmış, nihayetinde Rodosluları yardıma çağırılmışlar ve senatodan Kalinda topraklarının sahipliği için onay alan Rodos'a kenti teslim etmişlerdir. Kalinda'daki Rodos kontrolünün ne kadar sürdüğü bilinmediği gibi, çoğunlukla kentin MÖ I. yüzyılda Kaunos kontrolüne geçmiş olabileceği ya da kontrolünde olduğu kabul edilir³⁹. Fakat buna yönelik hiçbir doğrulayıcı veri olmadığı gibi, MÖ 129'daki Asya Eyaleti'nin kuruluşundan MS 43 yılındaki Likya eyaletinin kuruluşuna kadarki siyasi hareketlilik sürecinde, özellikle Mithradates Savaşları ve sonrasında, Kaunos'un değil Kalinda'yı kontrolü altında tutması, kendi toprak bütünlüğü dahi korumakta pek çok sıkıntı ile karşı karşıya geldiği zaten bilinmektedir (bk. aş.). C. Marek, içinde bir tane Symbralının anıldığı bir *thiasos*'un üyelerini listeleyen Hellenistik bir yazıtı dayanarak, MÖ 167'den itibaren özgür olan Kaunos'un egemenlik alanının Symbra'ya kadar ulaştığını düşünmektedir⁴⁰. Fakat, Tietz'in de dikkat çek-

³⁸ Pol. 31. 4-5: Ὅτι Ῥόδιοι διαπεπνευκότες ἐκ τῆς περὶ αὐτοὺς γενομένης δυσχερείας ἐπεμπον εἰς τὴν Ῥώμην πρεσβευτὰς τοὺς περὶ Κλεαγόραν, Κάλυνδα μὲν ἀξιώσαντας σφίσι παραχωρηθῆναι, περὶ δὲ τῶν ἐχόντων ἐν τῇ Λυκίᾳ καὶ Καρίᾳ κτήσεις αἰτησομένους τὴν σύγκλητον, ἴν' αὐτοῖς ἔχειν ἐξῆ, καθὰ καὶ πρότερον. ἐψηφίσαντο δὲ καὶ κολοσσὸν στήσαι τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων ἐν τῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερῷ τριακοντάπηχυν. (5) Ὅτι τῶν Καλυνδέων ἀποστάντων Καυνίων, καὶ μετὰ ταῦτα πολιορκεῖν ἐπιβαλομένων αὐτοὺς τῶν Καυνίων, τὰς μὲν ἀρχὰς ἐπεκαλέσαντο Κνιδίους οἱ Καλυνδεῖς· ὧν καὶ παραπεσόντων κατὰ βοήθειαν, ἐπὶ ποσὸν ἀντεῖχον τοῖς ὑπεναντίοις, ἀγωνιώντες δὲ τὸ μέλλον πρεσβεύειν μὲν, ἐγχειρίζοντες σφᾶς αὐτοὺς καὶ τὴν πόλιν. οἱ δὲ Ῥόδιοι πέμψαντες βοήθειαν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν τὴν τε πολιορκίαν ἔλυσαν καὶ παρέλαβον τὴν πόλιν. συνέβη δὲ καὶ τὴν σύγκλητον αὐτοῖς βεβαιῶσαι τὴν τῶν Καλυνδέων κτήσιν.

³⁹ Bean 1978, 34; Lohmann 1999, 60.

⁴⁰ Marek 2006, 229-231 no. 39, sat. 34: Μένιππος Ἀπολλωνίου Συμβρεῦς. Yazıtın ilk edisyonu için bk. Bean 1953, 23-7 no. 6.

tiği gibi⁴¹, Symbra Kaunos'a çok uzaktır (yak. 67 km). Ayrıca Kaunos'ta bulunan birçok liste içerisinde, Kaunos ile Symbra arasında yer alan Hippou Kome (Çukurasar), Lyrnai (Kayadibi) ve/veya İnhisar'da bulunan bağış listesinde (TAM II 168) adı geçen diğer topluluklardan tek bir kişi bile yoktur. Elbette listelerin hiçbirisi günümüze eksiksiz bir şekilde ulaşmamıştır ve listelerin kayıp parçaları bu topluluklardan da kişi isimleri içeriyor olabilirler, ancak en küçük yerleşim birimlerinden bile birçok isim var olduğu halde Oktapolis topluluklarından kimsenin olmaması ve sadece bir Symbralının ismi bulunması böyle bir varsayım için oldukça yetersizdir. Ayrıca Hippou Kome, Lyrnai ve Symbra'nın listelerle her zaman çağdaş olmasa bile Hellenistik Dönem'de bağımsız olduklarını gösteren açık veriler bulunmaktadır (bk. aş.).

Yakın zamanda Kibyra'da bulunan bir Hellenistik yazıt Symbralıları büyük olasılıkla özgür Symbra vatandaşları olarak kaydetmektedir⁴². Yazıt Moagetes, Kibyra, Boubon ve Balboura arasında, bir tür toprak anlaşmazlığı ve komşularla iş birliği üzerine bir bağlılık yemini içermektedir. Meier, Marek'in Kaunos ve Symbra hakkındaki görüşünü izleyerek, Kibyra yazıtı için (ve dolayısıyla özgür bir Symbra için) *terminus post quem* olarak MÖ 164/3'ü alır, çünkü Tietz gibi⁴³ o da listede bir Kalindalı (*Kalyndeus*) olduğu ve Kalinda'nın ancak bu yıllar arasında Kaunos'a bağımlı hale geldiği gerekçesiyle Kaunos'taki aynı *thiasos* yazıtını MÖ 167-164/3 arasına tarihlendirir. Ancak elbette bu tarihlendirmelere kesin gözüyle bakılmamalıdır, çünkü Kaunos'taki bu liste, Bean tarafından daha önce zaten vurgulandığı gibi⁴⁴, üyeleri herhangi bir yerden olabilecek bir *thiasos*'a aittir ve bu listede bir *Symbreus* veya bir *Kalyndeus*'un görünmesi Kaunos'a bağlı olduğuna işaret etmez. Kibyra metninin tarihi her halükârda Strabon'un (XIII. 4. 17) anlatımına göre Kibyris Birliği'nin feshedildiği ve ardından Kibyra'nın Asya'ya dahil edildiği, Boubon ve Balboura'nın ise Murena'nın seferleri sonucunda Likya'ya verildiği⁴⁵ MÖ 82/1'den öncedir. Bu dönem için ilk sorulması gereken sorulardan bir tanesi Asia eyaletinin Kaunos ve doğusundaki alanları kapsayıp kapsamadığıdır. Marek, Murena'nın MÖ 82/1'de Kaunos'u Rodos kontrolünden almış olabileceğinden şüphelenir ve Kaunos'un MÖ 67'de Asya Eyaleti'nde olduğundan neredeyse emindir⁴⁶. Oktapolis Bölgesi'nde ele geçen yeni Hellenistik yazıtlar, hem bu duruma bir parça ışık tutabilmekte hem de Hippou Kome ve Lyrnai'nin bağımsız *polis*'ler olduklarını göstermektedir⁴⁷. Çukurasar'da (Hippou Kome) bulunan, *boule* ve *demos* tarafından Mithradates'in onurlandırılmasını içeren yeni bir yazıt Kaunos'un doğusunda kalan Oktapolis Bölgesi'ndeki kentlerin Mithradates Savaşları, yani MÖ 89 öncesinde Asya Eyaleti'ne dahil edilmiş olduğuna işaret etmektedir. Bu yazıtta göre Hippou Kome ile özdeşleştirdiğimiz Çukurasar'daki antik kent Kaunos kontrolünde olmayıp bağımsız bir karakter taşımaktadır. Aynı dönemler-

⁴¹ Tietz 2003b, 124 fn. 18.

⁴² Meier 2019, 51-62 no.3.

⁴³ Tietz 2003a, 217 fn. 474.

⁴⁴ Bean 1953, 24: "members of a *thiasus* need not by any means be citizens of Caunus, the place-names in the present list are, or may be, in different case from those in No. 5". Bean'in buradaki 5 no'lu yazıtı Marek 2006, 231'de 40 no'lu yazıttır.

⁴⁵ Ancak Strabon'un pasajı, özellikle Boubon ve Balboura'nın Likya'ya dahil edilmesi hususunda şüphe uyandırıcıdır ya da en azından geçici bir durumu yansıtıyor gibi görünmektedir, çünkü Termessos/Oinoanda, Balboura ve Boubon MÖ 46'da Caesar ve Likya arasında yapılan müttefiklik antlaşmasında (bk. aş. dn. 49) çizilen Likya sınırlarının dışındadır. Strabon'un ifadesinin tutarsızlığı hakkında ayrıca bk. Rousset 2010, 105.

⁴⁶ Marek 2006, 106, 287-90 no. 106.

⁴⁷ Yıldız & Onur 2022, 350-353 (yazıtlar henüz yayımlanmamıştır).

den bir hayırseverin onurlandırıldığı ve Hippou Kome'nin bağımsızlığını bir kez daha ortaya koyan bir başka kararname Kayadibi'nde ele geçmiş olup Lyrnai meclisi tarafından çıkarıldığı için Lyrnai'in da bağımsız olduğu görülür. Kalinda'nın kuzey komşusu olan bu küçük kent bile bağımsız ise, Kalinda için de aynı durum rahat bir şekilde varsayılabilir. Mithradates'in yaklaşık MÖ 85'teki yenilgisinden sonra, Sulla'nın reformları kapsamında Rodos, Roma'ya sadakatinin bir ödülü olarak Karya'da Kaunos ve komşu toplulukları da dahil olmak üzere büyük bir toprak parçası elde etti. Mithradates'i destekleyen Oktapolis'teki kentlerin de Rodosluların boyunduruğu altına girmiş olması mümkündür. Gerek Mithradates Savaşları gerekse sonraki Sulla düzenlemeleri esnasında Kalinda'nın durumunu anlayabilmek için hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Rodos'un Kaunos'u elde ettikten sonra, onun büyümesini istemeyeceği ve diğer kentlerle iş birliğine girmeyeceğini temin etmiş olması beklenir. Bu durumda, Kalinda'nın belki de Rodos'a bağımlı şekilde ama Kaunos etki alanı dışında kalmış olması doğal bir sonuç olacaktır⁴⁸.

MÖ 46 yılında Caesar ve Likya Birliği arasında imzalanan *foedus*'un⁴⁹ bir kısmında Likya'ya verilen ya da iade edilen yerler listelenmektedir. İlk grup, coğrafi olmayan bir sırayla "Telmessos, Khoma, Phaselis, ΣΙΛΟΥΑΣΕΡΡΑ ve Lissai" olarak verilen ve dördü zaten bilinen *polis*'lerden oluşur; ΣΙΛΟΥΑΣΕΡΡΑ ise – eğer bir *lapsus calami* değilse – ilk defa karşımıza çıkmaktadır ve olası bir konum için hiçbir ipucu vermemektedir. S. Mitchell, Silva Serra gibi ormanlık bir alanı ifade eden bu yapının Latince kökenli olduğunu ve belki de Indos Nehri'nin (Dalaman) Oktapolis Bölgesi'ne yakın kısımlarında bir yerde bulunduğunu tahmin ederken C. Schuler, isimde yerel bir kökeni daha olası görerek, ΣΙΛΟΥΑΣΕΡΡΑ'nın Likya'nın sınırlarında olabileceğine işaret eder⁵⁰. Bilinen bu dört *polis*'in ortak noktası, antlaşmada adı geçen diğer küçük yerleşimler grubundaki yerlerin çoğunda olduğu gibi, Likya kökenli olmadıkları ve antlaşma öncesinde her zaman Likya siyasi sınırları içinde kalmadıklarıdır. ΣΙΛΟΥΑΣΕΡΡΑ yer adı ya da yer adları – zira birden fazla isim de içerebilir – benzer bir karaktere sahip olabilir ve Likya kökenli olmayan bir sınır bölgesinde aranmalıdır. Ancak, nerede olabileceğini belirlemek mümkün olmamakla birlikte, antlaşmada çizilen sınır çizgisi boyunca boş kalan yerlere bakarak bazı tahminler yürütülebilir. Lissai ve Telmessos arasındaki bölgenin kuzey uzantısı, yani Hippou Kome ve Symbra civarındaki bölgenin antlaşmadaki durumu net değildir ve bu kısımdaki sınırı belirlemek için bir kuzeybatı noktası gerekebileceğinden ΣΙΛΟΥΑΣΕΡΡΑ bu kısımlarda bir yerde olabilir⁵¹. Antlaşmada Kalinda'nın doğu komşusu Telmessos ve güney komşusu Lissai'nın Likya'ya verildiğini görüyoruz. Kalinda'nın bu metinde yer almamasının nedenini bilmek henüz mümkün olmamakla birlikte, Sulla reformları ile başlayan Rodos egemenliğinin en azından bu döneme kadar Kalinda'yı da içine alacak bir bölgede kalmış olmasına işaret ediyor olabilir. Öte yan-

⁴⁸ Jones 1971, 405; Tietz 2003a, 219.

⁴⁹ Mitchell 2005; *SEG* 55, 1452; *AE* 2005, 514-20, no. 1487; *BE* 2006, 638-42, no. 143.

⁵⁰ Mitchell 2005, 214-215; Schuler 2007, 77.

⁵¹ Benzer şekilde, Phaselis'in kuzeyindeki bölgenin, yani Patara Yol Anıtı'nın Mnarike'si, yani Kosara (Kavak Dağı) çevresindeki bölgenin sınır noktası da net değildir. Ancak bu bölgenin batı sınırında, Phaselis'in kuş uçuşu yaklaşık 22 km kuzeybatısındaki Kitanaura'nın, Patara Yol Anıtı kayıtlarına göre MS I. yüzyılın ortalarına kadar Termessos'a ait kaldığını biliyoruz. Oinoanda ve Milyas çevresindeki birçok yer adı, kuzeydeki sınır çizgisini çizmek için neredeyse yeterlidir. Milyas ve Phaselis arasındaki boşluk, büyük olasılıkla Büyük Termessos'a ait olan geniş dağlık alanla açıklanabilir. Ayrıca, Korma'daki Sulla yazıtı (*TAM* II 899) bölgenin zaten Likya topraklarının bir parçası olduğunu ya da haline geldiğini göstermektedir. Bu nedenle, ΣΙΛΟΥΑΣΕΡΡΑ'nın kuzeydoğuda Mnarike'de de olması muhtemeldir.

dan MÖ I. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bazı Likya Birlik tipini taklit eden sikkeler⁵², Kalinda'nın bu dönemlerde bağımsız olduğunu göstermektedir. Bu sikkelerin çoğunda ön yüzde Artemis, arka yüzde geyik bulunmaktadır. Tietz, Likya birlik sikkelerini taklit eden bu sikkelerle Kalinda'nın artık Likya'ya yönünü çevirdiğini düşünmektedir⁵³. Pinara'dan bulunmuş MÖ I. yüzyıla tarihlenen bir yazıt (*TAM II 508*) bu durumu desteklemektedir. Bu yazıtta çeşitli kentlere bağışlarda bulunan ve Likyalı bir hayırsever onurlandırılmaktadır. Yazıtta kişinin hayırseverlikte bulunduğu kentlerden Pinara, Tlos, Kyaneai, Korydalla ve Telmessos'un adları okunabilmektedir. Yazıtın ilerleyen kısımlarında kişiyi daha önce onurlandırmış olarak Sidyma, Balboura, Lydai ve "Karya'ya ait" Kalinda kentleri verilmektedir⁵⁴. Böylelikle Kalinda'nın henüz Likya'ya bağlanmadığı fakat diğer Likya kentleri ile bir arada görünmesinden dolayı da Likya ile oluşan yakın ilişkilere işaret edebileceği anlaşılmaktadır.

Kocagöl'ün yak. 1 km güneyinde ve muhtemelen Ptolemaioslar Dönemi yazıtlarının (*TAM II 158-161*) bulunduğu Kızılağaç'ın yak. 1 km doğusunda bulunan bir mezar yazıtında⁵⁵ kaydedilen Λίσσαι τῆς Καυνίας ("Kaunia'nın Lissai") ifadesine de değinmek gerekmektedir. Tietz, Lissai'in Ptolemaioslar Dönemi yazıtlarıyla bir *polis* olarak ortaya çıktığı MÖ 246/5 yılını *terminus post quem* olarak kabul etmekte ve harf formları nedeniyle yazıtı MÖ I. yüzyıl ile MS I. yüzyıl arasına tarihlemektedir. ἡ Καυνία ifadesini de "Kaunos'un egemenlik alanı" olarak değerlendirir ve böylece yazıtın yazıldığı dönemde Lissai'in Kaunos'a bağlı olduğunu kabul eder⁵⁶. Yazıtı (muhtemelen harf formlarına dayanarak) Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Marek de Kaunia'nın *zaruri olarak* "Kaunos egemenlik alanı" anlamına geldiğini kabul etmiş, ayrıca MÖ 46 *foedus*'unda özgür bir kent olarak görünen Lissai'in bağımsız statüsünü koruyamadığını ve İmparatorluk Dönemi'nde tekrar Kaunos'a bağlandığını düşünmüştür⁵⁷. Bu yazıtın hem tarihlenmesine hem de ἡ Καυνία'nın anlamına yönelik birkaç noktaya değinmek yerinde olacaktır. Yazıtın İmparatorluk Dönemi'ne ait olduğunu gösterebilecek tek harf, MS II. yüzyıldan önce yaygın bir özellik olmayan köşeli formda işlenmiş olan *sigma*'dır (Ϛ). Bununla birlikte, bu tür sigmalar Geç Hellenistik ve Erken İmparatorluk Dönemi yazıtlarında, hatta komşu bölgelerde kaydedilmiş olanlarda da bulunabilir⁵⁸. Ancak *apices* kullanımı

⁵² *BMC Lycia 3-8*. Tarihleme tartışması için bk. Tietz 2003a, 220-221; *SNG von Aulock 4292, 8487*; Müseler 2016, 191-192 X,9 - 10, 194 (foto). Ayrıca British Museum çevrimiçi kataloğunda bk.

Mus.No.: 1913,0713.2 (https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1913-0713-2)

Mus.No.: 1979,0101.837 (https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1979-0101-837)

⁵³ Tietz 2003a, 220-221.

⁵⁴ *TAM II 508* no'lu yazıtın ilk yayınındaki ilgili kısım (sat. 19-20) şu şekildedir: τ[ε]τειμημένον δὲ πρ[ι]ν καὶ ὑπὸ Σιδυμέων καὶ Βα[λ]βουρέ[ων καὶ Λυ]δατῶν καὶ Καλυνδίων καὶ ὑπὸ τῆς Καρίας. Buradaki ὑπὸ τῆς Καρίας kişinin "Karya tarafından" da onurlandırıldığı şeklinde kabul edilmekteydi. Fakat K. Rigsby 1998, 138-139, 20. satırda geçen "καὶ ὑπὸ" kısmının bir üst satırdaki aynı ifade ile alt alta gelmesinden dolayı taş ustasının yanlışlıkla tekrar yaptığını tespit etmiş ve gayet makul bir şekilde bu kısmın metinden çıkarılması gerektiği belirtmiştir. Böylelikle 20. satırdaki durum aslen Καλυνδίων τῆς Καρίας olarak anlaşılmalıdır.

⁵⁵ Tietz 2003b, 122: [PN ---- οἰκῶν ἐν] Λίσσαις τῆς Καυνίας | [κατεσκεύασεν τὸ] μνημεῖον ἑαυτῷ καὶ τῇ γυ|ναικί [καὶ τοῖς τέκ]νοῖς μου καὶ τοῖς ^{unc} | ἐξ αὐτῶν ^{unc} (... *Lissai'da yaşayan [(ben) NN] bu anıtı kendim, eşim ve çocuklarım ve de onlardan doğanlar için inşa ettim*).

⁵⁶ Tietz 2003b, 123.

⁵⁷ Marek 2006, 86, 89, 101 and 358 no. 183.

⁵⁸ Tietz 2003b, 124 dn. 11'de verilen iki örnekten biri olan *TAM II 183* (Sidyma) Augustus Dönemi'ne aitken *TAM*

ve harflerin boyutu (yaklaşık 6 cm), ayrıca genişliği ve derinliği, Roma İmparatorluk Dönemi'nden daha erken bir tarihi yeterince desteklemez. ἡ Καυνία ifadesini ise "Kaunos'un egemenlik alanı" anlamında almak, bir kent ya da bir kentin vatandaşları için kullanılabilecek bir mülkiyet şablonuna uymamaktadır⁵⁹. Sonuç olarak, kanaatimce ἡ Καυνία teknik kullanımında doğrudan "Kaunos egemenlik alanına" atıfta bulunmaz, ancak büyük olasılıkla Kaunos'u ve bir zamanlar Kaunos'a bağımlı veya müttefik olan diğer bazı toplulukları veya komşu şehirleri içeren coğrafi ve belki de idari bir birim olarak bir bölgeyi (*regio*) tanımlayabilir. Bu olası bölgenin hangi gerekçelerle düzenlenmiş olabileceğine dair elimizde bir kanıt olmamasına rağmen bazı cevapları Sulla reformlarında arayabiliriz çünkü Mithradates Savaşları sonrasındaki olaylarla ilişkisi olabilir⁶⁰. Cassiodorus MS VI. yüzyılda, MÖ 84 yılına atfen "L. Cinna III ve Cn. Papirius II. Sulla, bu konsüllerin yönetiminde Asia'yı 44 bölgeye ayırdı" diye yazar; bu bölgeler temelde Birinci Mithradates Savaşı'ndan kaynaklanan beş yıllık vergi (MÖ 88-84) ve savaş tazminatını toplamak için düzenlenen bölgelerdir⁶¹. Bu 44 bölge ile ne kastedildiği çok tartışılmış olup bu bölgelerin başında ya her biri kendi bölgesine sahip ya da bazıları birden fazla bölgeye atanmış kentler olduğu kabul edilmektedir⁶². Bu durumda Lissai'in böylesi bir bölgenin ana kenti olma ihtimali bulunmaktadır. Dolayısıyla Kaunia ifadesi, Lissai'in henüz Likya'ya verilmemiş olduğu bir zamana, yani MÖ 46 *foedus*'u öncesine götürebilir. Öte yandan yazıt, Yol Anıtı'ndaki benzer örnekler olan Λύρναι τῆς Ὀκταπόλεως (*Oktapolis'in Lyrnai'i*), Κόδοπα τῆς Μυλιάδος (*Mylias'in Kodopa'sı*) ve Κόσαρα τῆς Μναρικῆς (*Mnarike'nin Kosara'sı*) gibi Erken İmparatorluk Dönemi'ne de tarihlenebilir. Bunun sonucunda, Lissai'in (τῆς Καυνίας ile birlikte) neden Yol Anıtı'nda yer almadığı sorusu, belki Lydai ve yarımada'daki diğer yerleşimlere olduğu gibi Lissai'a da yol verilmediği şeklinde yanıtlanabilir. Böylelikle, Lissai MÖ 46'da Likya'ya verilmiş olduğundan, Kaunia bölgesinin ve dolayısıyla Kaunos'un kuruluşundan itibaren Likya eyaletinde olduğu sonucu çıkarılabildi fakat böyle bir çıkarım için Kaunos'un MÖ 46 *foedus*'unda neden geçmediği sorusu karşıt bir şekilde ya da cevapsız olarak önümüzde durmaktadır. Tüm bu süreçler içerisinde Kalinda'nın pozisyonu ise bilinmemektedir.

MÖ I. yüzyılın dördüncü çeyreğinden sonraki antik kaynaklar Kalinda hakkında tarihi bilgi sun-

II 43 (Telmessos) daha erken bir yazıt olabilir. Augustus Dönemi Sidyma'sından bir başka örnek de Takmer 2010, 115 No. I'de görülebilir. Ayrıca isim listesi içeren yeni bir Hellenistik yazıtın harfleri için bk. Onur 2022b, 207-210.

⁵⁹ Normalde, Yol Anıtı'ndaki Κιτάναυρα τῶν Τερμησιέων kullanımına benzer bir şekilde, Kaunos'u etnik kullanımda, yani Λίσσαι τῶν Καυνίων, ya da en azından *ketikon*, yani ἡ Καυνική (χώρα) olarak görmeyi beklerdik. Καυνία'yi χώρα'nın sıfatı olarak düşünürsek, o zaman büyük ihtimalle χώρα kelimesinin kendisi de mevcut olacak ve bir sonraki satır da o şekilde tamamlanacaktı. Elbette, χώρα sözcüğü olmasa da varmış gibi (*scilicet*) sayabiliriz, ancak bunu daha iyi ifade etmenin yolu, örn. Büyük Termessos egemenlik alanındaki bir yazıtta görülen ἡ Τερμησιέων χώρα (Zimmermann 1996, 268) kullanımı gibi, yine etnik kullanımla, yani ἡ Καυνίων χώρα şeklinde mümkündür.

⁶⁰ Bu konuya ilişkin detaylı bir tartışma yazarın baskı aşamasındaki "Notes on the Border Regions of Lycia: Oktapolis, Milyas and Mnarike" başlıklı makalesinde ele alınmıştır.

⁶¹ Cass. *Chron.* 483-484: L. Cinna III et Cn. Papirius II | *His cons. Asiam in XLIII regiones Sylla distribuit*. Kassiodorus'un bu bilgiyi, bu döneme ilişkin kitabı kayıp olan Livius'tan aldığı yaygın olarak kabul edilmektedir, bk. Magie 1950, II, 1116-7; Mitchell 1999, 29-30; Santangelo 2007, 115; ayrıca bk. App. *Mithr.* 260. 1-4.

⁶² Bu tartışmalara ilişkin referanslar için bk. Merola 2001, 108-9, 177-9. Kırk dört bölge için yapılan tüm önermeler arasında en ilgi çekici olanı, Asya'nın on bir *conventus*'unun her birinin dört bölgeye ayrıldığını düşünen E. W. Gray'in önerisidir, bk. Gray 1978, 972-3, krş. Santangelo 2007, 115.

mamakla birlikte verdikleri coğrafi bilgiler aracılığıyla kentin lokalizasyonunun tartışılmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda Robert'in 1937 yılında yazdığı "Zenon papirüslerinin ilginç ayrıntılar sunduğu Kalinda'nın yeri oldukça belirsizdir" ifadesinin geçerliliğini hâlâ koruduğunu belirtmek gerekir⁶³. Augustus Dönemi yazarlarından Strabon, bölge coğrafyasını ve Kalinda'nın yerini şöyle anlatır:

Daidala, Rodosluların Peraia'sının başlangıcıdır, Phoiniks olarak adlandırılan ve yine Rodos'a ait olan dağ da (Peraia'nın) sonudur. Bunun önünde, Rodos'un yüz yirmi stadion açığında yer alan Elaiussa adası vardır. Bu aralıkta, Kilikya, Pamfilya ve Likya kıyı hattı doğrultusunda batıya doğru yelken açanlar için, Daidala'dan sonra ilkin Glaukos adlı iyi limanlandırılmış bir körfez gelir; sonra bir burun ve kutsal alan olan Artemision, sonra Letoon Koruluğu vardır. Hem bunun hem de denizin yukarısında, almış stadion uzaklıkta bir şehir olan Kalinda yer alır; sonra ise Kaunos ve Kaunos'un dibindeki derin ve limana girişi sağlayan Kalbis Nehri gelir; ve ikisi (Kalinda ve Kaunos) arasında Pisilis bulunur⁶⁴.

Stadiasmus Maris Magni'de (*Peripl. mar. Mag.*) geçen Pedalion Burnu (bk. aş. dn. 85) ile aynı yer olduğu düşünülen Artemision Kapudağ Yarımadası'nın en güney ucundaki Kurtoğlu Burnu ile özdeşleştirilmektedir⁶⁵. Leto kutsal koruluğunun yeri olarak da Kızılağaç'ın hemen güneyindeki Lakos Koyu ya da Akçaburun önerilirken Tietz, Kargın Gölü'nün güneybatısındaki alanı daha isabetli bulmaktadır⁶⁶. Birbirine yakın olan bu alanların yak. 11 km kadar kuzeyi Şerefler ve Göcek Tüneli arasındaki bölgedeki herhangi bir yere tekabül edebilir.

Kalinda'nın en geç MS 43 yılında bağımsız bir statüde⁶⁷ Likya'ya dahil edilmiş olduğunu gösteren ilk kanıt Patara Yol Anıtı'ndan gelmektedir. Burada verilen mesafeler ise Kalinda'nın yerine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. B yüzü sat. 19-21:

ἀπὸ Τελμησοῦ εἰς Κάλυνδα [Ϝ σ]τάδια Ϝ ρπδ'	Telmessos'tan Kalinda'ya 184 <i>stadion</i> (yak. 34 km)
ἀπὸ Καλύνδων εἰς Καῦνον Ϝ στάδια Ϝ ρδ'	Kalinda'dan Kaunos'a 104 <i>stadion</i> (yak. 19 km)
ἀπὸ Καλύνδων εἰς Λύρνας τῆς Ὀκτα[π]όλεως Ϝ στάδια Ϝ'	Kalinda'dan Oktapolis'in ⁶⁸ Lyrnai'ına 90 <i>stadion</i> (yak. 16,5 km)

Telmessos – Kalinda – Kaunos arasında verilen bu mesafelerin Kalinda'nın yeri açısından tartışılması gerekir, çünkü bu mesafeler ilgili kentlerin günümüzde konumlandırıldığı yerler arasındaki mesafe-

⁶³ Robert 1937, 493 dn. 2: "Le site de Kalynda, sur laquelle les papyrus de Zenon nous apporté d'intéressant détails, est tout à fait incertain".

⁶⁴ Str. 14. 2. 2: ἀρχὴ δὲ τὰ Δαίδαλα τῆς Ῥοδίας χωρίον, πέρασ δὲ τὸ καλούμενον ὄρος Φοῖνιξ, καὶ τοῦτο τῆς Ῥοδίας, πρόκειται δ' Ἐλαιούσσα νῆσος διέχουσα τῆς Ῥόδου σταδίου ἐκατὸν εἴκοσι. μεταξὺ δὲ πρῶτον μὲν ἀπὸ Δαϊδάλων πλέουσιν ἐπὶ τὴν δύσιν ἐπ' εὐθείας τῆ ἐκ Κιλικίας καὶ Παμφυλίας καὶ Λυκίας παραλίᾳ κόλπος ἐστὶν εὐλίμενος Γλαῦκος καλούμενος, εἶτα τὸ Ἀρτεμίσιον ἄκρα καὶ ἱερόν, εἶτα τὸ Λητῶν ἄλσος· ὑπὲρ αὐτοῦ δὲ καὶ τῆς θαλάττης ἐν ἐξήκοντα σταδίοις Κάλυνδα πόλις· εἶτα Καῦνος καὶ ποταμὸς πλησίον Κάλβις βαθὺς ἔχων εἰσαγωγὴν, καὶ μεταξὺ Πίσιλις.

⁶⁵ Tietz 2003a, 120-121.

⁶⁶ Detaylar için bk. Tietz 2003a, 177-178.

⁶⁷ Patara Yol Anıtı'nda geçen yerleşimlerin bağımsız olduklarına dair bk. Tietz 2003a, 276 dn. 207, 292; Schuler 2007, 77; 2010, 81 dn. 79; Onur 2016a, 105-109; 2016b, 104-111; 2022a, 501-502. Buna karşın bu yerleşimlerin tümünün de *polis* olamayacağı fikri için bk. Şahin 2010, 144 dn. 11; 2014, 25.

⁶⁸ Burada bir bölge adı olan Oktapolis hakkındaki en yeni değerlendirmeler için bk. Yıldız & Onur 2022, 349-350.

ler ile uyuşmamaktadır. Yol Anıtı'nda verilen mesafelerin kent kapıları arasında olduğu⁶⁹ düşünülürken, Telmessos'tan Kalinda'ya verilen yak. 34 km mesafe, kazısı yapılmakta olan günümüz Şerefler Asar Tepe'nin yak. 5 km kadar doğusunda Göcek Tüneli yakınlarında bir alana denk gelmektedir. Fakat bu alanda herhangi bir kentsel kalıntı bulunmamaktadır. Bu alandaki en yakın kalıntı grubu birazcık daha batıda kalan Palamutluk tepe üzerinde olup sadece tescil kayıtlarında geçen ve her koşulda Kalinda toprakları içerisinde kalması gereken muhtemelen askeri nitelikteki bir yapı kompleksidir. Elbette bu iki kent arasındaki yol hattı tamamen tespit edilememiştir ve belki bir ihtimal öngörülenden daha kısa bir mesafede Şerefler yakınlarına ulaşmış olabileceğinden bu anlamda ayrı bir araştırma gerekebilir⁷⁰. Fakat coğrafya incelendiğinde yolun kestirme güzergahlardan ilerleyerek daha kısa bir şekilde Şerefler civarına ulaşma ihtimalinin çok düşük olduğu gözlemlenmektedir. Tietz bu mesafenin 34 km kadar verilmesinin nedeni olarak İnlince'ye yerleştirilen Daidala'nın Rodos teritoryumunda olmasını ve Daidala'ya ait olup arada kalan yak. 6-7 kmlik bölgenin yol yapım planına dahil edilmemiş olabileceğini öne sürmüştür⁷¹. Fakat böylesi bir durum, yani Telmessos'tan Daidala'nın doğu teritoryum sınırına ve Daidala'nın batı teritoryum sınırından Kalinda'ya kadar iki parça halinde bir yol yapımı oldukça beklenmedik olup anıt içerisinde yolların geçtiği teritoryumlara vurgu yapılması ya da herhangi özel bir durumda detay verilmesi ile çelişkili görünmektedir⁷². Böyle bir durum olsa bile bir şekilde yol listesinde buna yönelik bir detay verilmesi beklenirdi. Telmessos'tan çıkmış olan antik yolun düz bir hatta yak. 14 km civarında bir mesafede Yanıklar civarına kadar ulaşmış olması olağandır. Yanıklar'dan sonra arazi sarplığı için yol doğal olarak kıvrımlarla ilerlemiş olmalıdır. İnlince'ye kadar olan sarp kısımda günümüz asfalt yolun yak. 10 km kadar ilerlediği hat büyük ihtimalle yine antik hattı, zira gerek eğim açısından gerekse topografik olarak bir yolun geçirilebileceği en uygun hat olarak görünmektedir. Eğer bu yol kısaltılmak istense bile bu sarp alandaki olası daha düz bir yol en fazla 3 km kazandırabilir fakat bu araziden dolayı imkânsız görünmektedir. İnlince'den sonra yolun günümüz asfaltının hattında ilerlemiş olduğu Hacıbucağı Mahallesi'nin

⁶⁹ Onur 2016a, 99-101; 2016b, 90-97.

⁷⁰ Fatih Onur başkanlığındaki yüzey araştırmalarında 2017-2019 yılları arasında verilen izindeki Dalaman ilçesi yönelik kısıtlamalar nedeniyle bu alanda bir yol araştırması yapılamadı (bk. Onur & Tekoğlu 2020, 10). Yüzey araştırmasının son sezonu olan 2021 yılında Dalaman için bir izin verildi fakat 2021 çalışmaları Oktapolis Bölgesi için planlanmış olduğu için (sonuçlar için bk. Yıldız & Onur 2022) bu yol hattı yine araştırılmadı.

⁷¹ Tietz 2021, 168-171.

⁷² Yollar ve kent teritoryumları konusu Onur 2016a'da (=Onur 2016b, Türkçe versiyon) ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bağımsız Termessos anıtta şu şekilde anılmaktadır: (C 3-4) ἀπὸ Ἰδεβησοῦ ἢ εἰς Κιτάνα[αυρ]α τῶν Τερμησιέων φέρουσα κατεσκευάσται ἐ[πι]σ[τά]δια λβ'. Eğer Telmessos'tan Kalinda'ya giden yol üzerinde bir Rodos bölgesi varsa, muhtemelen, Κιτάναυρα τῶν Τερμησιέων gibi, bir şekilde Δαίδαλα τῶν Ροδίων göndermesinin bulunmasını bekleyebilirdik. Fakat Telmessos'tan Kalinda'ya giden yol üzerinde Rhodos topraklarının bulunmaması kuvvetle muhtemeldir. Bu da ya Daidala'nın İnlince Asarı'nda değil başka bir yerde olduğunu (ki Daidala'nın İnlince olduğuna dair hiçbir net kanıt yoktur) ya da Daidala'nın, eğer İnlince'de ise, Roma'nın idari kontrolü altında Kalinda veya Telmessos topraklarına dahil edildiğini göstermektedir. Hatta İnlince Asarı'ndaki kalıntıların, en azından Erken İmparatorluk döneminde, Telmessos topraklarının batı ucunda ya da daha olasılıkla Kalinda topraklarının doğu ucunda bir sınır kalesi olduğunu düşünebiliriz, çünkü İnlince Asarı'ndaki yerleşim kuzeydoğu, güney ve doğuya, yani Telmessos'tan İnlince Nehri vadisine giden yol bakan bir konumdadır. İnlince Vadisi Kalinda ve Telmessos arasında doğal bir sınır oluşturmuş olabilir. Bu da Yol Anıtı'nın burada bir yerleşimden bahsetmemesinin nedeni olabilir.

hemen kuzeyinde ana yolun doğusunda kalan kaya mezarından anlaşılmaktadır. Yol yine asfalt yolun hattına paralel bir şekilde Tüllü Dağ'ın kuzey yamaçlarından Belenpınar Mahallesi'nin batısından Göcek'e iniyor olmalıydı. Bu durumda İnlice Asarı'ndan Göcek'in batı ucuna kadar olan mesafe olabilecek en kısa şekliyle 6,5 km kadardır. Göcek'in batı ucundan, altında günümüz Göcek Tüneli'nin yer aldığı Kızılbel'e en kısa şekliyle ancak 4 km'de ulaşılabilir ki arazi sarp olduğundan bu mesafenin antik dönemde daha uzun olması beklenebilir. Şu haliyle bile Telmessos'tan bu noktaya kadar olan uzaklık yak. 34 km kadardır. Bu noktadan sonra Şerefler-Asar Tepe'ye kadar en azından 5 km daha bulunmaktadır. Dolayısıyla Telmessos ve Şerefler arasındaki toplam mesafe en azından ort. 40 km civarında görünmektedir. Bu mesafe, Kalinda kent merkezinin – en azından artık Roma Dönemi'nde – Şerefler civarında olmayabileceğini ve buradaki kalenin kent merkezinin dışında kalmış olabileceğini göstermektedir, bununla birlikte Kalinda egemenlik sınırları içerisinde kalan bu tepe üzerindeki yapı temelleri ve diğer kalıntılar kutsal bir alana ya da bir garnizona ait olabilir. Patara Yol Anıtı'na göre kent merkezi Şerefler'den biraz daha doğuda görünse de, Şahin'in düşündüğü gibi Şerefler kalıntılarının Kaunos'un ileri bir karakolu olma ihtimali (bk. yuk. dn. 8) neredeyse yoktur, çünkü yukarıda görüldüğü ve aşağıda görüleceği gibi bir tarihsel sürece sahip Kalinda'nın, kent merkezi etrafında herhangi yöne doğru sadece 5 km'lik bir egemenlik alanı olması neredeyse imkânsız olup, doğuya doğru hiç tarım arazisi olmadığından Indos (Dalaman) Havzası'ndaki denizin ulaşmadığı (krş. a.ş. s. 203) kuzey alandaki arazileri kullanmış ve elinde tutmuş olması beklenir.

Patara Yol Anıtı verileriyle karşımıza çıkan bir sonraki sorun da Kalinda ve Kaunos arasında verilen yak. 19-20 km'lik yoldur. Bu mesafe günümüz Şerefler'den dahi Kaunos'a ulaşmak için yetersiz kalmaktadır. Her koşulda yolun Kaunos'un içine kadar ulaşması zaten mümkün değildir çünkü antikçağda Kaunos'un limanı olan Dalyan'ın etrafı denizle çevriliydi ve Kalbis (Dalyan) Nehri'ni köprü ile aşmak da mümkün değildi. Yak. 34 km'lik Telmessos – Kalinda yolunun bittiği nokta olarak görünen Göcek Tüneli/Kızılbel mevkiinden itibaren 19-20 km'lik bir yolun ulaşacağı yer, Şerefler'e uğramadan modern asfaltın da bulunduğu kuzey hattından ilerlediği takdirde Ortaca'nın batısı, Şerefler'e uğrayarak daha doğrusal bir şekilde ilerlediği takdirde ise Mergenli ve Gökbel üzerinden daha kısa bir güzergah ile Kaunos körfezinin güneydoğusundaki antik Pas(s)anda⁷³ yakınlarında, antikçağda korunaklı iyi bir liman olduğu anlaşılan Sülüngür Gölü'nün kuzeydoğusunda Kaunos'a daha yakın bir konumdaki koy olabilir. Tabi ki ikinci olasılık için Indos (Dalaman) Nehri'nin MS I. yüzyılda bu arada kalan kısmı zaten doldurmuş olması beklenir. Bu durum ancak jeomorfolojik bir araştırma ile anlaşılabilir ancak benzer bir şekilde Patara ve Ksanthos arasındaki yolun, Ksanthos (Eşen) Nehri'nin alüvyon yatağı olmasına rağmen burasının üzerinde oldukça düz bir şekilde ilerlemiş olması⁷⁴ bu durumun mümkün olabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, Osmaniye'de antik Pisilis yakınlarında bulunan mil taşı⁷⁵, eğer *in situ* ise, muhtemelen Kaunos ve Kalinda arasındaki bir yola ait değildir çünkü Kaunos'a yaklaşık 20 km'lik bir güzergâh oluşturmak için çok güneyde kalmaktadır.

⁷³ Bean 1976, 679; Ayrıca bk. <https://topostext.org/place/368287UPas> (erişim tarihi: 13.02.2023).

⁷⁴ Patara Yol Anıtı'nda Patara'dan Ksanthos'a verilen yolun uzunluğu 50 *stadion*, yani yak. 10,5 km kadardır (B yüzü sat. 9). Bu yol Ksanthos'a en kısa şekilde eski karayolunu takiben ulaşmakta, yani daha önceki dönemlerde Ksanthos Nehri'nin aktığı fakat zamanla doldurduğu günümüz Ova Gelemiş alüvyonlu arazisi üzerinden ilerlemektedir, bk. Şahin 2014, 125. Bölgedeki jeomorfolojik araştırmalar için bk. Öner & Akbulut 2015, özl. 95 Şekil. 15 (=Öner & Vardar 2018, 301 Şekil 5).

⁷⁵ Marek 2006, 336 no. 145; French 2014, 230 no. 124.

Yol Anıtı'nda Kalinda'dan günümüz Kayadibi'ndeki Lyrnai'a⁷⁶ verilen üçüncü bir yol daha bulunmaktadır. İlgili satırın sonundaki mesafeyi veren sayı tam olarak okunamamakla birlikte, sayının kalan kısmından bu harfin Φ (*koppa*) olduğu kesindir. Bununla birlikte Şahin bu rakamın sağında bir rakam daha olabileceğini düşünmüş ve sayının $\Phi[B]$ (9[2]) ya da $\Phi[\zeta]$ (9[6]) olabileceğini belirtmiştir. Fakat estampaj üzerinden yapılan inceleme sonucu bu sayının sadece Φ (90) olduğu ve başka bir rakam için yer olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle Kalinda ve Lyrnai arasında verilen mesafe yak. 16,5 km kadardır. Daha önceki çalışmalarda bu yolun güzergahı Karginkürü – Gürköy – Karağaç – Kayadibi olarak önerilmişti⁷⁷ ve böyle bir hattın başlayacağı nokta Kızılbel civarları da olsa Şerefler de olsa mesafeye uymaktadır. Fakat bu ihtimallerden sadece bir tanesidir. Kalinda kent merkezinin yeri henüz kesinleşmediği için bu yol doğu hattını takiben Kızılbel – Göcek – Taşbaşı – Dikili – Kepez – Karanlık üzerinden de Kayadibi'ne ulaşabilir.

Yukarıda bahsedilen yol bağlantılarının tam olarak anlaşılması hem yeni verilere hem de Kalinda kent merkezinin tespit edilmesine bağlıdır ve bu anlamda çevre araştırmaları yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte bu sorunları fark eden Şahin durumu farklı bir yaklaşımla çözmeye çalışmıştır. Şahin, Kalinda'nın Şerefler kalıntıları ile özdeşleştirilmesini yeniden ele almış ve Daidala olduğu düşünülen İnlce Asarı'nın aslında Kalinda olması gerektiğini ileri sürmüştür⁷⁸. Şahin'in bu düşüncesi iki ana temel argümana dayanmaktadır: 1) Kalinda'nın Şerefler-Asar Tepe'ye lokalize edilmesi durumunda Yol Anıtı'nda verilen yol sıralamasının coğrafi konumlarla uyuşmadığını yazarak, anıta göre Telmessos'tan Kalinda ve Lyrnai üzerinden Hippou Kome'ye ilerleyen hattın Kalinda Şerefler-Asar Tepe'ye lokalize edildiği takdirde yaklaşık 55 km daha uzun olacağını belirtmektedir. Dolayısıyla, Kalinda'yı Telmessos'tan Hippou Kome'ye daha doğrudan ulaşabilecek bir hat üzerinde, yani İnlce Asarı'na, aradaki Lyrnai'ı da Karacaören'e konumlandırmıştır. 2) Kaunos/Karia ile Lykia arasındaki sınırın Indos (Dalaman) Nehri değil, Şerefler ile İnlce arasındaki dağlar olduğunu kabul etmektedir. Fakat bu, Herodotos (bk. yuk. dn. 14) ve Quintus Smyrnaeus'un⁷⁹, Şerefler çevresindeki toprakları Likya topraklarının dışında tuttuğu şeklindeki yorumlarına dayanmaktadır. Dolayısıyla, bu dağları geçmek için yolun önemli bir antik yerleşime ait olan İnlce harabelerinden geçmesi gerekirdi ve Yol Anıtı tarafından bu yerleşim atlanmış olamazdı. Şahin Kalinda'nın deniz kıyısında olması gerektiği vurgulamak ve bu şekilde görüşünü desteklemek için Strabon'un pasajını (bk. yuk. dn. 64) ve Kalinda'nın limanlarla ilgili bir kısımda geçtiği Andriake'de bulunan Nero Dönemi gümrük yazıtını (bk. aş. dn. 82) da tartışmasına katmıştır. Ayrıca Herodotos (VIII. 87. 2, bk. yuk. dn. 16) ve Ptolemaios da Kalinda'nın deniz kıyısında olduğunu gösterdiğinden (bk. aş. dn. 84), İnlce Asarı'nı denize yakın olduğu için (yaklaşık 1,5 km) Kalinda'ya daha iyi bir aday olarak görmektedir. Telmessos ile Kalinda arasındaki (yak. 34 km) ve Kalinda ile Kaunos arasındaki (yak. 20 km) yollar için Yol Anıtı'nda verilen uzunlukların uyuşmaması

⁷⁶ Kayadibi daha önce Hild 2000, 152 ve Tietz 2003a, 265-267 tarafından da önerilmişti fakat Şahin 2014, 171-175 Lyrnai'nın Karacaören'de olduğunu düşünmüştü. Kayadibi Asar Tepe'de bulunan bir yazıt Lyrnai'nın Kayadibi'nde olduğunu kanıtlamıştır, bk. Yıldız & Onur 2022, 351. Yazıt Doç. Dr. Hüseyin Uzunoğlu tarafından yayına hazırlanmaktadır.

⁷⁷ Yıldız & Onur 2022, 360 Fig. 1.

⁷⁸ Şahin 2014, 176-183.

⁷⁹ Quint. Smyr. 8.81-83: κτεῖνε δὲ Κασσάνδροιο θοὸν ποσὶ παῖδα Μένητα, ὃν τέκε δια Κρέουσα παρὰ προχοῆς ποταμοῖο | Λίνδου ἑὺρρεῖταιο, μενεπτολέμων ὄθι Καρῶν | πείρατα καὶ Λυκίης ἔρικυδέος ἄκρα πέλονται (^{Neoptolemos} Kassandros'un ayakları çevik çocuğu Menes'i öldürdü, onu cengâver Karyalıların sınırlarında ve ünlü Likya'nın tepelerinin bulunduğu güzel akan Lindos'un denizle buluştuğu yerde tanrısal Kreousa dünyaya getirmişti).

sorununu çözmek içinse bu mesafelerin anıt üzerinde yanlışlıkla birbirlerinin yerine yazıldığı fikrini ortaya atmıştır. Şahin ayrıca, Strabon'un "Letoon ve denizden" Kalinda'ya verdiği 60 *stadion* (bk. yuk. 64), yani yak. 11 km'lik mesafenin İnlce Asarı (ya da İnlce Asarı'ndaki yerleşime bağlı bir liman, muhtemelen Velidada) ile Kurtoğlu Burnu arasında olduğunu düşünmektedir ancak bu iki yer arasındaki gerçek mesafe kuş uçuşu en az 20 km'dir. Her koşulda Şerefler-Asar Tepe'yi Kalinda egemenlik sınırları içerisinde bir liman noktası olarak konumlandırmak mümkündür ve Myra ile Andriake limanı arasındaki ilişkiye benzer bir şekilde bir nehir bağlantısı varsaymaya bile gerek yoktur. Çünkü antikçağda Dalaman Ovası'nın kıyı şeridinin çok içeride olduğu muhakkaktır (bk. Fig. 3). Jeomorfolojik araştırmalar, vaktiyle Dalyan'a akan Indos'un (Dalaman Nehri) yak. MÖ 500 civarlarında yatağını doldurarak Dalaman Ovası'na akmaya başladığını göstermektedir ve bu da ana limanın muhtemelen bir zamanlar birkaç adalı bir koy olan Dalaman Ovası'nın doğu iç kısmında olduğunu göstermektedir⁸⁰. Ayrıca, Patara Yol Anıtı'ndaki "Telmessos – Kalinda" ve "Kalinda – Kaunos" arasındaki mesafelerin yanlışlıkla birbirlerinin yerine yazılmış olabileceğini düşünmek için hiçbir neden yoktur. Bu, metni kompozisyonunun ve inşasının her aşamasında incelenmiş olan önemli bir anıtta beklenmedik bir hata olurdu. Şahin, Daidala içinse herhangi kesin bir yer göstermeyip, Göcek güneyindeki adalardan bir tanesinde olabileceğini öngörmüştür. Şahin'in bu önerileri hem bazı tutarsızlıklar hem de daha sonra ele geçen veriler nedeniyle kabul görmemiştir⁸¹.

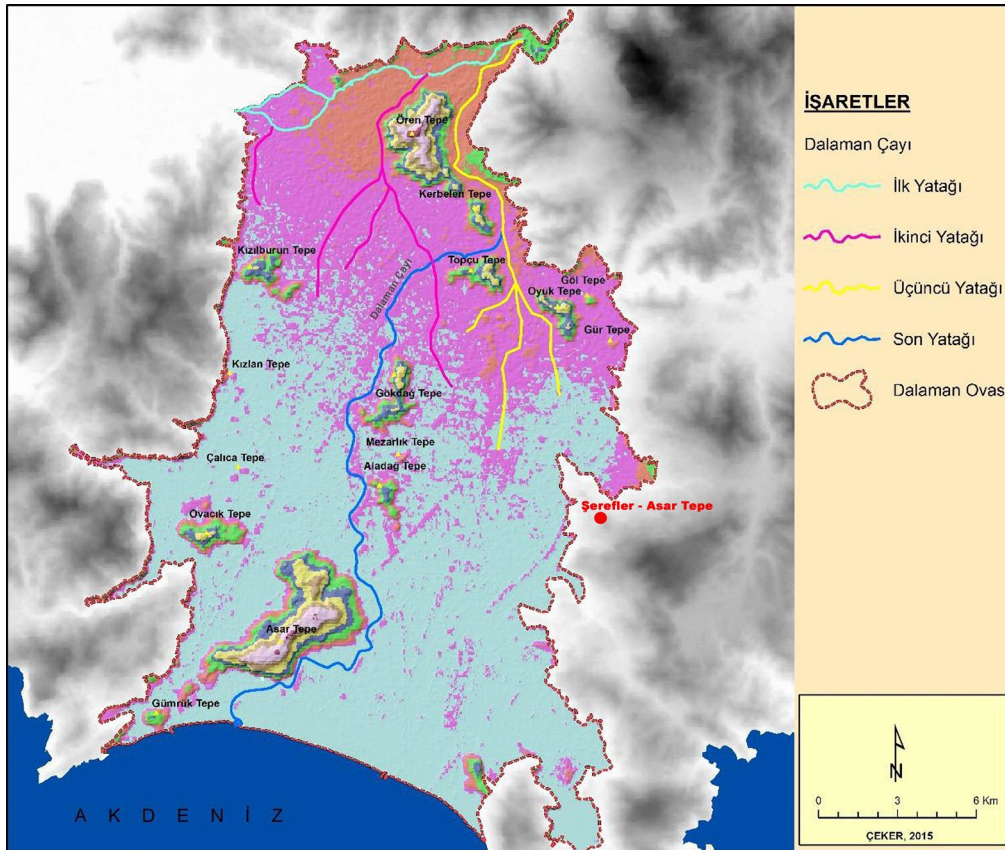

Fig. 3. Dalaman Çayı'nın Yatak Değişimleri ve Dalaman Ovası'nın Oluşumu (Harita: Çeker 2016, 31 Şekil 1).

Not: Şerefler – Asar Tepe yazar tarafından eklenmiştir.

⁸⁰ Pons & Edelman 1963, 32-34, 37 ve 41; Doğu 1988, 323-324; Çeker 2016, 31-32. Ayrıca bk. Tietz 2003a, 204-206.

⁸¹ Karabulut 2019, 78-81; Onur & Tekoğlu 2020, 10-13; Tietz 2021, 166.

Patara Yol Anıtı aracılığıyla en geç MS 43 yılında *provincia Lyciae* kurulurken Likya'ya dahil edildiğini anladığımız Kalinda, yak. 20 yıl kadar sonra, Nero Dönemi'ne ait olan Andriake Gümrük yazıtında (MS yak. 62) Kaunos, Kalinda, Lissai?, Lydai gibi bazı limanlar için özel konulan şartlarla ilgili olabilecek maddelerde anılmaktadır⁸². Fakat yazıtın ilgili kısmı çok eksiktir ve durumun mahiyeti anlaşılabilir değildir. MS I. yüzyıl sonlarında Yaşlı Plinius Kalinda'yı Indos (Dalaman) Nehri ile Akson (Kargı) Çayı arasında göstermektedir:

*Bitişik kıyılarda Karya, sonra İyonya ve onun ötesinde de Aiolis yer alır. Karya, ortada yer alan Doris'i çevreler ve iki yandan denize doğru iner. İçinde Pedalion Burnu, Telmedius'un döküldüğü Glaukos Irmağı, Daidala, kaçakların yaşadığı Krya, Akson Irmağı ve Kalinda kenti vardır. Kibyatis dağlarından doğan Indos Nehri, yüz kadar dağ selinin yanı sıra sürekli akan altmış dereyi içine katar. Burada özgür bir kent olan Kaunos, ardından Pynnos kenti, Rodos Adasının yirmi mil uzağındaki Kressa limanı bulunmaktadır.*⁸³

Doğudan batıya doğru bir sıralama yapan Plinius, Telmessos ile Likya'yı bitirdikten sonra Karya'yı başlatır. Buna göre sırayla Pedalion Burnu (Kurtoğlu Burnu), Telmedius (Nif Çayı) ile birlikte Glaukos (Kızıl Dere), Daidala (İnlince), Krya, Akson (Kargın) Çayı, Kalinda, Indos (Dalaman) Nehri ve Kaunos bulunur. Anılan isimlerden lokalizasyonları ya da özdeşleştirilmeleri kesin olanlar sadece Indos (Dalaman) Nehri ve Kaunos'tur. MS II. yüzyılda Ptolemaios bölgenin ilgili kısmı için şu bilgileri vermektedir⁸⁴:

⁸² Takmer 2006, 19 sat. 22: ... εἰ[σα][γομέ]νω[v] πάντων ἔστω ἀτέλεια· ἐν δὲ Καύνω κα[ὶ] Καλύνδοις καὶ Λί[σσαις] κα[ὶ] Λύδαϊς ... (ayrıca bk. Takmer 2007, 173) ve sat. 31: ... Καλύνδ[ων] καὶ Καύνου [...; fakat Marek 2006, 73 [168] sat. 20 için biraz daha farklı bir tamamlama yapmış, Lissai yerine Symbra kabul etmiş ve ilk sözcüğü açık bırakmıştır: : ... -----21-----]ω[v] πάντων ἔστω ἀτέλεια· ἐν δὲ Καύνω κα[ὶ] Καλύνδ[οις] καὶ [Σύμβροις καὶ] Λύδαϊς. Marek buraya İmparatorluk Dönemi için en iyi uyan kentin Symbra olduğunu belirtse de, burası o bölgede bir kıyı kentinin ya da limanının olması her koşulda çok daha iyi bir seçenek olacaktır. Sat. 22'deki kentlerle ilgili olarak, Yol Anıtı'nda Kalinda varken, neden Lissai, Lydai, Krya gibi liman kentlerin geçmediği de bir başka soru olarak karmakla birlikte, bunların Likya'da olmadığından ziyade üzerinde buldukları Kapudağ Yarımadası'nın karayolları koşulları açısından uygun olmaması ile açıklanabilir. Öte yandan MÖ 46 *foedus*'una göre Likya'ya verilen Lissai'nin İmparatorluk Dönemi'nde hala bir polis olabileceğine dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Lydai'nin erken imparatorluk döneminde dahi bir Likya kenti olduğu aşıkarken, Krya'nın İmparatorluk Dönemi'ndeki *polis* statüsüne yönelik tek verisi MS 1 yy ortalarından, Opramos Anıtı'ndan gelmektedir, bk. Kokkinia 2000, 66 (XVII C sat. 8) ve 71 (XIX C sat. 2).

⁸³ Plin. *nat.* 5. 29: In proxima ora Caria est, mox Ionia, ultra eam <A>eolis. Caria mediae Doridi circumfunditur, ad mare utroque latere ambiens. in ea promunturium Pedalium, amnis Glaucus, deferens Telmedium, oppida Daedala, Crya fugitivorum, flumen Axon, oppidum Calynda. amnis Indus, in Cibyatarum iugis ortus, recipit LX perennes fluvios, torrentes vero amplius centum. oppidum Caunos liberum, dein Pynnos. portus Cressa, a quo Rhodus insula passuum XX.

⁸⁴ Ptol. *geogr.* 5. 3. 2. 1-5 (ed. Stückelberger & Graßhoff 2017, 499-500): Λυκίας θέσις. [Ἀσίας πίναξ α'.] Ἡ Λυκία περιορίζεται ἀπὸ μὲν δύσεως καὶ ἄρκτων Ἀσία κατὰ τὰς ἐκτεθειμένας γραμμάς· ἀπὸ δὲ ἀνατολῶν Παμφυλίας μέρει τῷ ἀπὸ τοῦ πρὸς τῇ Ἀσία πέρατος μέχρι θαλάσσης διὰ τοῦ Μασικύτου ὄρους, οὗ τὸ ἐπὶ τῇ θαλάσσει πέρας ἐπέχει μοίρας ξα° Λγ' λς° Λ'. ἀπὸ δὲ μεσημβρίας τῷ Λυκικῷ πελάγει κατὰ περιγραφὴν τῆς παραλίου τοιαύτην·

Likya batıda ve kuzeyde belirtilen hatlar boyunca Asya ile, doğuda ise Asya ile sınır noktasından Masikytos Dağı üzerinden denize kadar uzanan Pamfilya'nın bir bölümü ile sınırlanır; denizdeki nokta

61° 50' 36° 30' (koordinatlarındadır). Kaunos'tan sonra (ise):

Kalinda	59° 20'	35° 55'
Lydai	59° 35' (40')	35° 50' (55')
Krya	59° 50'	35° 55'
Daidala mevki	60°	35° 55'
Telmessos	60° 10'	35° 50'

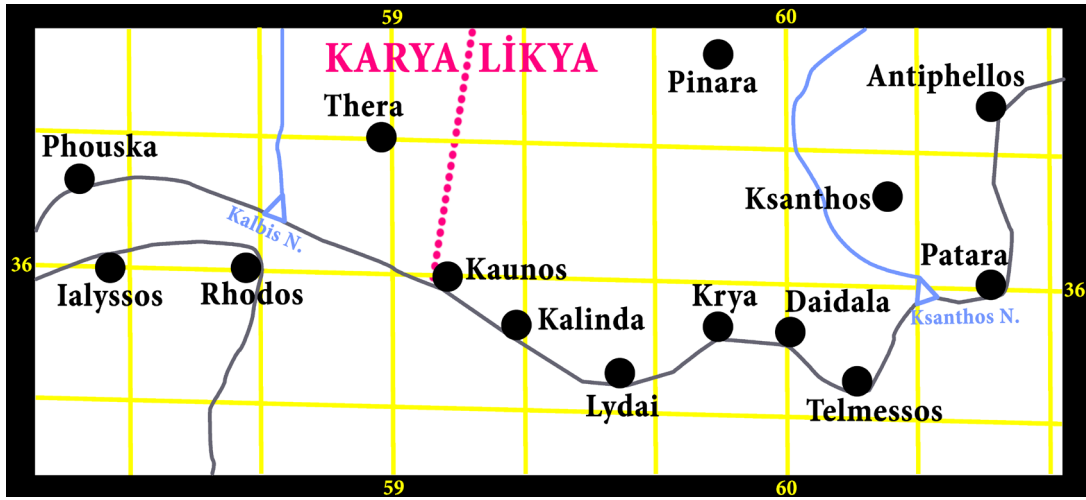

Fig. 4. Ptolemaios'un Verilerine Göre Kalinda ve Çevresinin Haritası
(Stückelberger – Graßhoff 2017, Asien, 1. Karte kullanılarak oluşturulmuştur)

Kalinda'yı anmayan *Peripl. mar. Mag.*'de ise doğudan batıya olmak üzere bu kıyı şeridi şu şekilde geçmektedir (Helm edisyonu kullanılmıştır):

Lagousa'dan Telmessos'a 5 stadion (yak. 1 km). *Hiera Akra'dan Telmessos'a kadar toplam 1500 stadion* (yak. 277,5 km) eder.

[Sonra Karya:] *Telmessos'tan Ropisa üzerinden Pedalion'a 200 stadion* (yak. 37 km).

Telmessos'tan Daidala'ya 50 stadion (yak. 9,2 km).

Daidala'dan Kallimakhe'ye 50 stadion (yak. 9,2 km).

Kallimakhe'den Krya'ya 60 stadion (yak. 11,1 km).

Krya'dan Kokhlia'ya 50 stadion (yak. 9,2 km).

Lydai'dan Pedalion Burnu'na 30 stadion (yak. 5,5 km).

Pedalion'dan Glaukos üzerindeki Ankon'a kadar 80 stadion (yak. 15 km).

Ankon'dan Kaunosluların Panormos'una kadar 120 stadion (yak. 22,2 km).⁸⁵

μετὰ Καῦνον· Κάλινδα νθ° γ' λε° Λγιβ' | Λύδαι νθ° Λιβ'(γο') λε° Λγ' (Λγιβ') | Καρύα νθ° Λγ' λε° Λγιβ' | Δαίδαλα τόπος ξ° λε° Λγιβ' | Τελμησσός ξ° ζ' λε° Λγ'.

⁸⁵ Bu yazıda Helm edisyonu baz alınmış olsa da, *Peripl. mar. Mag.*'nin birbirinden biraz farklı üç edisyonu bulunmaktadır. Söz konusu bölüm her birinde şu şekillerde verilmiştir:

Öncelikle *Peripl. mar. Mag.*'nin güvenilirliğinin araştırmacılar tarafından sorgulanmış olduğunu belirtmekte fayda vardır⁸⁶. *Peripl. mar. Mag.* aralara yapılan eklemeler, yanlış yer adları, aynı yerlerin farklı isimlerle tekrarlanması, çakışmalar, karıştırmalar ve mesafe hataları içermekte olup MS V. yüzyıla kadar çeşitli eserlerin bir araya getirilmesiyle derlenmiştir. Metin hem eski derleyiciler/kopyacılar hem de modern editörler tarafından büyük ölçüde düzeltilmiştir. Bunların en bilinenlerinden Karl Müller (1855) orijinal el yazmalarında korunan yer adları ve mesafelerde çok sayıda oynamalar yapmıştır. Dolayısıyla bu metinde Kalinda'nın olmayışı, manuskriptte atlanmış bir satırda olabileceği, Kalinda'ya ait bir limanın isminin verilmiş olabileceği ya da isminin yanlış yazılmış olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmamaktadır⁸⁷.

Letoon'da bulunmuş olup MS 130-140 civarlarına tarihlenen bir yazıt Kalinda ve Kaunos arasındaki bazı gümrük meselelerini ve bunlara yönelik düzenlemeleri içermektedir⁸⁸. Yazıt parçalar

1) Hoffman 1841, 245-247:	2) Müller 1855, 494-495 (sat. 254-262):	3) Helm 1929, 124-125 (sat. 508-517):
Ἀπὸ Λαγουσῶν εἰς Τελεμεσὸν στάδιοι ε'. Ἀπὸ Τελεμεσοῦ ἐπὶ Πηδάλιον κατὰ τὴν Ῥόπισαν σταδ. σ'.	Ἀπὸ Λαγούσης ἐπὶ Τελεμησὸν στάδιοι ε'. Γίνονται ὁμοῦ οἱ πάντες [ἀπὸ τῆς Ἰερᾶς ἄκρας] ἕως Τελεμησοῦ στάδιοι ,αφ'.	Ἀπὸ Λαγουσῶν εἰς Τελεμεσὸν στάδιοι ε'. Γίνονται ὁμοῦ οἱ πάντες <ἀπὸ τῆς Ἰερᾶς ἄκρας> ἕως Τελεμησοῦ στάδιοι ,αφ'.
Γίνονται ὁμοῦ οἱ πάντες ἕως Τελεμεσοῦ σταδδ. ,αφ'.	Λοιπὸν Καρία.	[Λοιπὸν Καρία]
Λοιπὸν Καρία.	Ἀπὸ Τελεμησοῦ ἐπὶ Πηδάλιον κατὰ τὴν Ῥόπισαν στάδιοι σ'.	Ἀπὸ Τελεμεσοῦ ἐπὶ Πηδάλιον κατὰ τὴν Ῥόπισαν στάδιοι σ'.
Ἐκ Τελεμεσοῦ εἰς Δαίδαλα σταδ. ν'.	Ἐκ Τελεμησοῦ εἰς Δαίδαλα στάδιοι ν'.	Ἐκ Τελεμεσοῦ εἰς Δαίδαλα στάδιοι ν'.
Ἐκ Δαιδάλων εἰς Καλλιμάχην σταδ. ν'.	Ἐκ Δαιδάλων εἰς Καλλιμάχην στάδιοι ν'.	Ἐκ Δαιδάλων εἰς Καλλιμάχην στάδιοι ν'.
Ἐκ Καλλιμάχης εἰς Κρούαν σταδ. ξ'.	Ἐκ Καλλιμάχης εἰς Κρύα στάδιοι ξ'.	Ἐκ Καλλιμάχης εἰς Κρούαν στάδιοι ξ'.
Ἐκ Κρούων εἰς τὸν Κοχλίον σταδ. ν'.	Ἐκ Κρύων εἰς τὰς Κλύδας, στάδιοι ν'.	Ἐκ Κρούων εἰς τὸν Κοχλιαν στάδιοι ν'.
Ἐκ Κλυδῶν ἐπὶ τὸ Πηδάλιον ἄκρωτήριον σταδ. λ'.	Ἐκ Κλυδῶν ἐπὶ τὸ Πηδάλιον ἄκρωτήριον στάδιοι λ'.	Ἐκ Κλυδῶν ἐπὶ τὸ Πηδάλιον ἄκρωτήριον στάδιοι λ'.
Ἀπὸ τοῦ Πηδαλίου ἐπὶ τὸν Ἀγκῶνα τὸν ἐπὶ τοῦ Γλαύκου σταδ. π'.	Ἀπὸ τοῦ Πηδαλίου ἐπὶ τὸν Ἀγκῶνα τὸν ἐπὶ τοῦ Γλαύκου στάδιοι π'.	Ἀπὸ τοῦ Πηδαλίου ἐπὶ τὸν ἀγκῶνα τὸν ἐπὶ τοῦ Γλαύκου στάδιοι π'.
Ἀπὸ τοῦ Ἀγκῶνος ἐπὶ τὸν Κουνίω πάνορμον σταδ. ρκ'.	Ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος ἐπὶ τὸν Καυνίω Πάνορμον στάδιοι ρκ'.	Ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος ἐπὶ τὸν Καυνίω Πάνορμον στάδιοι ρκ'.

⁸⁶ Arnaud 2009, 167; Arnaud 2011, 415, 418-419; Arnaud 2017, 15-18; Onur 2019, 272; Ayrıca genel olarak *stadion* biriminin günümüzde tam olarak hangi uzunlukta alınması gerektiğine yönelik tartışmalar için bk. Shcheglov 2016, 694-701 ve Tupikova 2022. Ayrıca deniz mesafelerinin gelişimi ve bir değerlendirmesi için bk. Arnaud 1993.

⁸⁷ Telmessos ile Kaunos arasındaki kısım ile ilgili bir örnek olarak şunu verebiliriz: G. Hoffman ve R. Helm'e göre asıl metinde geçen ἔκ Κρούων εἰς τὸν Κοχλίον/-αν στάδιοι ν' kısmını Müller aynı şekilde okumuş olmasına rağmen ἔκ Κρύων εἰς τὰς Κλύδας, στάδιοι ν' (Κλύδα=Λύδα) şeklinde düzeltilmiştir (bk. yuk. dn. 85) ve bunun nedenlerini bir alttaki çıkış yerinin ἔκ Κλυδῶν olarak kayıtlı olması ve Ptolemaios'ta Lydai'nin Krya'nın hemen batısında yer alması olarak verir (Müller 1855, 495 n. §259). Fakat kanımca burada bir karışıklık söz konusudur. Öncelikle kent isimleri nadiren artikel alırlar ve *Peripl. mar. Mag.*'nin kendisinde bile buna oldukça az rastlanır. Nitekim bir sonraki kullanım olan ἔκ Κλυδῶν'da zaten artikel yoktur. Her üç editör de manuskriptte τὸν Κοχλίον/-αν okumuşlardır, dolayısıyla – Hoffman'ın bir harf farkla -αν yerine -ov görmesi dışında – okuma ile ilgili bir tartışma da yoktur. Bu, belki de Krya'nın güneyinde bir uğrak noktasıdır ve bu noktadan Lydai'a olabilecek bir hat el yazması kopyalanırken atlanmış olabilir.

⁸⁸ Balland 1981, 260-266, nr. 86; Marek 2006, 75-78 [174].

halinde ve oldukça eksik olarak elimize ulaştığından tüm içeriği anlamak mümkün değildir. Bir ya da daha fazla mahkeme konusu olduğunu anladığımız anlaşmazlığın daha eskiye giden bir hikayesi olduğu da görülebilmektedir. A. Balland, daha sonra Tietz, bu yazıtı, Bean'ın 1954 yılında yayımlayıp MÖ I. yüzyıla tarihlediği fakat Marek'in edisyonuyla Hadrianus dönemi olduğu anlaşılan Kaunos gümrük yazıtıyla⁸⁹ ilişkilendirmişlerdir⁹⁰. Marek, Kaunos'un gümrük ve liman yönetmeliği gibi görünen bu metnin C 4 (...ΤΙ φρονῶ ΔΗΛΩΣ...) ve C 12 (... ἐ]μοῦ πραῦνοντος μὲν τῆ[ν ...) satırlarındaki birinci tekil kullanımı nedeniyle aslında bir vali mektubu olabileceğini düşünmektedir⁹¹. Balland'ın yorumlarına göre⁹², bu ayrıntılı düzenlemenin temel konusu tüccarların vergiden muaf tutulması, malların girişi, transit geçişleri ve ihracat için serbest bir piyasa kurulmasını sağlamak ve düzenlemede öngörülen vergi muafiyetinin bölgenin ticari akışını Kaunos'a yönlendirerek şehrin ve liman(lar)ının ticari faaliyetlerini canlandırmaktır. Fakat bu durum muhtemelen Kalinda ile ticari rekabete dayalı bir çatışmaya neden olmuştur. Kalındalılar Kaunoslulardan (ya da küçük bir ihtimal tersi) bu vergilere yönelik indirim ya da muafiyet uygulamamasını talep etmektedir çünkü bu doğal olarak haksız rekabete neden olmaktadır. Nitekim Kaunos gümrük yazıtında (bk. aş. dn. 89) vergi muafiyetleri yoluyla deniz ve kara yoluyla mümkün olduğunca çok sayıda tüccarı çekmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Metinde B1 12. satırda geçen πανηγύρεος ὀνόματι ("festival adına") ifadesi bu uygulamaların festivallerde de olmaması gerektiği yönündedir. Düzenlemede ayrıca Telandra ve Ankon limanlarının da anılması, Kaunos'a bağlı diğer limanların da bu işin bir parçası olduğunu göstermektedir. Tietz, bu limanlar aracılığıyla, Kaunos'un Kalinda ticaretine zarar verecek şekilde Indos'un içerisine ve Kalinda limanına girecek olan gemilerden vergi aldığını düşünmektedir⁹³. Metinde ayrıca bu kıyılardaki bazı kentlerin Rodos'a ödeme yaptıklarına dair bir ifade vardır. Balland bu ifadenin, Dion Khrysostomos'un Vespasianus Dönemi'nde yaptığı konuşmada Rodos'un Likya ve Karya topraklarının bir kısmından gelir elde ettiği söylemini⁹⁴ doğruladığını düşünür ve Kaunos'a ek olarak Rodos'la bu anlamda ilişkisi olan kentlerin Daidala, Krya, Lydai ve Kalinda olabileceğini önermektedir⁹⁵.

Roma Dönemi'nde Kalındalıların isimlerinin geçtiği başka yazıtlar da bulunmaktadır. Bunlar arasında öne çıkan Opramoas'ın MS 141 depremi sonrasında Kalinda'ya bağışta bulunduğu bilgisidir. Hangi binalara yönelik ya da hangi işleve yönelik olduğu bilinmemekle birlikte, yardım kayıtlarının bir tanesinde verilen para 9000 dinar olarak görünür ya da önerilirken, diğerinde para miktarı belli değildir⁹⁶. Bu kayıtlar, yukarıda anlatılan Patara Yol Anıtı'ndaki mesafelerde de karşımıza çıkmış olan Kalinda kent merkezinin lokalizasyon sorununu (bk. yuk. s. 199-203) bir kez daha önümüze koymaktadır. Şerefler/Kozpınar'daki kalıntılar arasında Roma Dönemi'ne kesin tarihlenebilecek yapılar olmadığı gibi, Opramoas'ın yardımları kamu binalarına kullanıldığından bu tepe üzerinde bu tip

⁸⁹ Bean 1954, 97-105 no. 38; Marek 2006, 175-221 no. 35.

⁹⁰ Balland 1981, 265; Tietz 2003a, 225.

⁹¹ Marek 2006, 78.

⁹² Balland 1981, 265-266.

⁹³ Tietz 2003a, 226 dn. 521 ile.

⁹⁴ Dion. Chr. *Orat.* 31, 101: ... ὅτι γὰρ οὐθ' ἡ νῆσος χείρων γέγονε καὶ τὴν Καρίαν καρποῦσθε καὶ μέρος τι τῆς Λυκίας καὶ πόλεις ὑποφόρους κέκτησθε ... (... zira adamız kötüye gitmedi, Karya'dan ve Likya'nın bir bölümünden gelir elde ediyorsunuz ve vergi ödeyen kentlere sahipsiniz ...).

⁹⁵ Balland 1981, 266.

⁹⁶ Kokkinia 2000, 66, XVII C, sat. 4-5: ... Κα]λυνδίοις (δην.) [ἐννάκις χεῖλια] ve Kokkinia 2000, 71, XIX B, sat. 14: κ[αὶ τῆ Κα]λυνδίων ... (krş. TAM II 905, 344, XIX B, sat. 14: κ[αὶ τῆ Κα]λυνδίων * θ')

binalara yönelik bir ize de henüz rastlanmamıştır. Bu yardımlar elbette küçük bir ihtimal de olsa kent merkezi dışındaki kutsal alanlar gibi diğer kamu binaları için kullanılmış da olabilir (örn. Patara'da Apollon Kehanet Merkezi'ne yapılan yardım⁹⁷) fakat Opramoas'ın yardımlarının çoğu doğrudan kent merkezi içerisindeki onarımlara yöneliktir. Dolayısıyla Kalinda kent merkezinin henüz tespit edilemeyen başka bir yerde olabileceği bu kayıtlarla da kendini göstermektedir.

Diğer epigrafik belgeler genel olarak Kalindalı bireylerin anıldığı kayıtlardır. Eretria'da (Boiotia) bulunan bir grup mezar yazıtı arasında MÖ 300 civarlarında tarihlenen bir tanesi üzerinde "Agreophon kızı Kalindalı Mikka" ifadesi yer almaktadır⁹⁸. Mikka muhtemelen evliliği nedeniyle Eretria'da yaşamaktaydı. Delos'ta bulunan ve MÖ III. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta (Demetrios oğlu) Kalindalı Glaukos'un, oğlu adına aynı tapınak alanında bulunan, kült kurulumu Ptolemaios hanedanlığı ile yakın ilgili Serapis, Isis ve Anubis'e adak sunduğu görülür⁹⁹. Kaunos'ta MÖ II. yüzyıldan bir *thiasos*'un üye bağış listesinde (Basileides oğlu) Kalindalı Damonikos'un 3 drahmi katkıda bulunduğu kayıtlıdır¹⁰⁰. Latmos Herakleia'sından Hellenistik Dönem'den bir yazıtta (Oikodamas oğlu) Kalindalı Diodotos'un Hikesios oğlu Melanippos'u onurlandırdığı kayıtlıdır¹⁰¹. Boiotia'nın Thespiiai kentindeki MS I. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta Erotideia müsabakalarında zafer kazananlar arasında uzun mesafe koşu şampiyonu (Androkles oğlu) Kalindalı Damon anılmaktadır¹⁰². Kaunos'tan Roma Dönemi'ne ait bir başka yazıtta (Agreophon kızı) Kaunoslu ve Kalindalı Sikelia'nın, Nike ve Zeus Olympios rahipliği yapmış olan merhum oğlunu onurlandırdığını okuruz¹⁰³. Lydai'da bulunan imparatorluk dönemi yazıtlarında kent aristokrat ailelerinden olup Lydailı ve Kalindalı olan Aelia Aurelia Olympias ve Iulia Meis onurlandırılmaktadır¹⁰⁴. Bu kadınlardan ilki MS 141 yılında Likya birlik rahipliği görevi yapan Gaius Iulius Heliodoros'un oğlu Gaius Iulius Heliodoros Tlepolemos'un eşi ve ikincisi ise Gaius Iulius Heliodoros'un kızıdır¹⁰⁵. Yani aslen Lydailı olup muhtemelen Kalinda'daki Aelii ailesinden biriyle – belki de P. Aelius Diophantos Modestus'un bir oğluyla¹⁰⁶ –

⁹⁷ Kokkinia 2000, 67, XVII E 10–13 (=TAM II 905 col. XVIII 65–68): Παταρεῦ[σιν] εἰς μὲν λόγον θεοῦ | πατρῶου Ἀπόλλ[λ]ωνος, ἐπεὶ χρόνῳ σ[ι] | γῆσαν τὸ μαντε[ιον] αὐτοῦ [πάλιν ἤρ] | ξατο θεσπίζειν.

⁹⁸ Dunant 1978, 57, no. 175 (SEG 28 725, C. 175): Μίκα | Ἀγρεοφῶντος | Καλυνδία.

⁹⁹ IG XI,4 1239: [Γ]λαῦκος Δημητρίου | [Κ]αλύνδιος ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ | Δημητρίου Σαράπι, Ἴσι, Ἀνουβ[ι], | θεοῖς ἐντεμενίσις.

¹⁰⁰ Marek 2006, 229-231 nr. 39: Δαμόνικος Βασιλείδου Καλ[υ]νδεύς ^{vac.} γ'

¹⁰¹ Judeich 1890, 253 no. 4: Μελάνιππον | Ἴκεσίου | Διόδοτος | Οἰκοδάμαντος | Καλυνδεύς.

¹⁰² I.Thespies 175; SEG 29 452, sat. 18-19: ... δόλιχ]ον [Δ]άμων Ἄνδρο[κλέ]ο]υς Καλυνδεύς ...

¹⁰³ Marek 2006, 257-258 no. 73: ... | ζήσαντα σωφρόνως καὶ | σεμνῶς καὶ ἀναλογούν|τως τῇ ἰδίᾳ ἀξίᾳ, ἱερα|τεύσαντα δὲ καὶ Νείκης | καὶ Διὸς Ὀλυμπίου | Σικελία Ἀγρεοφῶντος | Καυνία καὶ Καλυνδία τὸν | ἐαυτῆς ^{vac.} υἱὸν θεοῖς.

¹⁰⁴ TAM II 146: Αἰλίαν Ἀῤρηλίαν Ὀλυμπιάδα θυγα|τέρα Ποπλίου Αἰλίου Διοφάν|του τοῦ καὶ Μοδέστου Καλυν|δίαν καὶ Λυδάτιν, γυναῖκα | τοῦ πρώτου τῆς πόλεως | ἡμῶν Γά(ιου) Ἰουλίου Ἡλιοδώ|ρου τοῦ καὶ Τληπολέμου, | τὴν ἀξιολογώτατην, | Λυδατῶν ἢ βουλή καὶ ὁ | δήμος· τὸν δὲ ἀνδριάντα | κατεσκεύασεν καὶ ἀνέστη|[σεν ὁ πατή?]ρ αὐτ[ῆς] . . . c.7 . . .]; TAM II 156: Ἰουλίαν Γάιου Ἰουλίου Ἡλιοδώρου θυγατέρα Μείν Ῥω|μαίαν καὶ Λυδάτιν καὶ Καλυν|δίαν· μητρὸς Μείδος τῆς | Μενεδήμου τοῦ Ἐρμαπίου | Πιναρίδος καὶ Λυδάτιδος ζῆ|σασαν ἔτη τριάκοντα τρία καὶ | μῆνας ἑννέα σεμνῶς κ[α] | ἰ σωφρόνως Γάιος Ἰούλιος Δ[ι]οφάντο[υ] υἱὸς Βουλτιν[ί]α | Ἡλιοδωρος Ῥωμαῖος κ[α] | ἰ Λυ|δάτης τὴν [α]ύτο[υ] θυγα|τέρα.

¹⁰⁵ Gaius Iulius Heliodoros (Diophantos) için bk. Reitzenstein 2011, 198-201 no. 48, ayrıca 249 Soyağacı no. 8; Bu aile hakkında ayrıca bk. Adak 2013, 462-465.

¹⁰⁶ Tietz 2003a, 228.

evlendirilmiş olabilecek Iulia Meis, aslen Kalındalı olması gereken ve gelin olarak Lydai'a gelen Aelia Aurelia Olympias'ın görüncesi olmaktadır. Bu tür bir aile içi kız alıp verme işlemi, her iki ailenin de kendi kentlerinin önde gelen ailelerinden olduğunu ve bu kentlerin eşit düzeyde statülere sahip olduğunu göstermektedir.

MS VI. yüzyılda yaşamış olan Byzantionlu Stephanos'un, Alexander Cornelius Polyhistor'dan (MÖ I. yüzyıl) ve Herodotos'tan olmak üzere iki yerde Kalinda ile ilgili aktarım yaptığını görmekteyiz:

Dyndason. Karya kenti ^(polis). *Aleksandros "Karia Hakkında" eserinin ikinci cildinde "Dyndason ve Kalinda üzerine tekrar ilerleyiş"i (yazar). Ethnikonu Pegaseus gibi Dyndaseus'tur.*¹⁰⁷

Kalinda. Karya kenti ^(polis), *Karyanda gibi. Ethnikonu Kalyndeus'tur. Herodotos'un 8. kitabında (anılır).*¹⁰⁸

İlk aktarımda göze çarpan isim, Kalinda ile görünen Dyndason kentidir. Fakat bu isim başka hiçbir yerde geçmemektedir ve bu kente yönelik hiçbir veri bulunmamaktadır. Kalinda yakınlarında olduğu anlaşılan bu kentin ismi hakkında linguistik bir yorum yapılarak, "iki" anlamına gelen bir sözcük (örn. Hellence δύο) ile belirlenemeyen ikinci bir unsurla bir araya getirilerek oluşturulmuş olabileceği düşünülmüştür¹⁰⁹. Bu dönemden sonra kaynaklarda Kalinda'nın ismine rastlanmamaktadır. Le Quien Kalinda'dan Leontius adında sadece bir tane piskopos kaydetmektedir¹¹⁰. Hierokles ve piskopos listelerinde (*notitiae episcopatum*) görünmemekte, bu durum da kentin Kaunos piskoposluğuna bağlanmış olabileceğini düşündürmektedir¹¹¹.

¹⁰⁷ Steph. Byz. *Ethnika* §D 242.5: Δύνδασον. πόλις Καρίας. Ἀλέξανδρος ἐν τῷ περὶ Καρίας β' "αὐθις δ' ἐπὶ Δύνδασον καὶ Κάλυνδα ὀρμησαί". τὸ ἐθνικὸν Δυνδασεύς ὡς Πηγασεύς.

¹⁰⁸ Steph. Byz. *Ethnika* §K 350.16: Κάλυνδα, πόλις Καρίας, ὡς Καρύανδα. τὸ ἐθνικὸν Καλυνδεύς. Ἡρόδοτος ὀγδόη.

¹⁰⁹ Meyer 1886, 192; Büchner 1905; Zgusta 1984, 167 § 281.

¹¹⁰ Le Quien 1740, I, 991-992.

¹¹¹ Tietz 2003a, 229.

BİBLİYOGRAFYA

- Adak M. 2013, "Claudia Iasonis, eine Asiarchin aus Lykien". *Hermes* 141/4, 459-475.
- Akyürek Şahin N. E., F. Onur, M. Alkan & M. E. Yıldız 2017a, "Likya/Pamfilya Ulaşım Sistemlerinin Epigrafik ve Tarihi Coğrafik Açılardan Araştırılması 2015 ve 2016 Yılları Sonuçları". *AST* 35, 387-410.
- Akyürek Şahin N. E., F. Onur, M. Alkan & M. E. Yıldız 2017b, "Surveys on the Transportation Systems in Lycia/Pamphylia 2016 - Likya/Pamfilya Ulaşım Sistemleri Yüzey Araştırması 2016". *ANMED* 15, 203-212.
- Arkwright W. 1895, "The Frontier of Lycia and Caria". *JHS* 15, 93-99.
- Arnaud P. 1993, "De la durée à la distance : l'évaluation des distances maritimes dans le monde gréco-romain". *Histoire & Mesure* 8/3-4, 225-247.
- Arnaud P. 2009, "Notes sur le Stadiasme de la Grande Mer (1): la Lycie et la Carie". *Geographia Antiqua* 18, 165-193.
- Arnaud P. 2011, "La Lycie et la Carie du Stadiasme". *Anatolia Antiqua* 19, 411-432.
- Arnaud P. 2017, "Playing Dominoes with the Stadiasmus Maris Magni. The Description of Syria: Sources, Compilation, Historical Topography". Eds. A. Külzer & M. S. Popović, *Space, Landscapes and Settlements in Byzantium. Studies in Historical Geography of the Eastern Mediterranean, presented to Johannes Koder*. Vienna, 15-49.
- Balland A. 1981, *Fouilles de Xanthos. Tome VII, Inscriptions d'époque impériale du Létôon*. Paris.
- Bean G. E. 1953, "Notes and Inscriptions from Caunus". *JHS* 73, 10-35.
- Bean G. E. 1954, "Notes and Inscriptions from Caunus (Continued)". *JHS* 74, 85-110.
- Bean G. E. 1976, "Pasanda". *PECS*, 679.
- Bean G. E. 1978, *Lycian Turkey: An Archaeological Guide*. London.
- Bürchner L. 1905, "Dyndason". *RE* V.2, 1880.
- Carruba O. 1996, "Neues zur Frühgeschichte Lykiens". Eds. F. Blakolmer, K. R. Krierer, F. Krinzing, Landskron-Dinstl, H. D. Szemethy & K. Zhuber-Okrog, *Fremde Zeiten. Festschrift für Jürgen Borchhardt zum 60. Geburtstag am 25. Februar 1996, dargebracht von Kollegen, Schülern und Freunden I*. Vienna, 25-39.
- Çeker A. 2016, "Doğal Ortamın (Jeomorfoloji-Hidrografiya) Tarımsal Faaliyetlere Etkileri Bağlamında Bir Alan İncelemesi: Dalaman Ovası Örneği". *Yenifikir* 16, 29-50.
- Collignon M. & Duchesne L. 1877, "Rapport sur un voyage archéologique en Asie Mineure". *BCH* 1, 361-376.
- Cousin G. 1900, "Voyage en Carie". *BCH* 24, 24-69.
- Doğu A. F. 1988, "Köyceğiz-Dalaman Çevresindeki Tarihi Yerleşme Alanlarının Jeomorfolojik Birimlerle İlişkisi (Güneybatı Anadolu)". *DTCF Dergisi* 32/1-2, 319-328.
- Dunant C. 1978, "Stèles funéraires". *Eretria. Ausgrabungen und Forschungen. Fouilles et recherches VI*. Bern, 21-61.
- Dündar E. 2023, "Amphora Stamps from Kalynda". *Gephyra* 26 (hazırlanıyor).
- Fellows C. 1841, *An Account of Discoveries in Lycia: Being a Journal Kept During a Second Excursion in Asia Minor*. London.
- French D. 2014, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor Vol. 3: (Milestones, Fasc. 3.5: Asia. BIAA Electronic Monograph 5)*. London.
- Gray E. W. 1978, "M. Aquillius and the organisation of the Roman province of Asia". *The proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology, Ankara-İzmir, 23-30/IX/1973*. Ankara, 965-977.
- Helm R. 1929, "Stadiasmus Maris Magni". Ed. R. Helm, *Hippolytus Werke. IV: Die Chronik*. Leipzig, 95-139.
- Hild F. 2000, "Die lykische Oktapolis und das Bistum Lornaia". *EpigrAnat* 32, 151-153.
- Hoffman G. 1841, *Marciani Periplus. Menippi Periplus fragmentum quod Artemidori nomine ferebatur. Periplus qui stadiasmus Magni Maris inscribi solet fragmentum*. Leipzig.
- Hoskyn R. 1842, "Narrative of a Survey of Part of the South Coast of Asia Minor; And of a Tour into the Interior of Lycia in 1840-1; Accompanied by a Map". *The Journal of the Royal Geographical Society*

- of London 12, 143-161.
- Jones A. H. M. 1971, *Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford.
- Judeich W. 1890, "Inschriften aus Karien". *MDAI (A)* 15/3, 252-282.
- Karabulut B. 2019, "Batı Lykia'da Oktapolis'in Politik Yapısı". Eds. N. E. Akyürek Şahin & M. E. Yıldız & F. Avcu, *Eskiçağ Yazıları 13* (AKRON 17). İstanbul, 69-96.
- Keen A. G. 1998, *Dynastic Lycia: A Political History of the Lycians and Their Relations with Foreign Powers: C. 545-362 B.C.* Leiden-Boston-Köln.
- Kokkinia C. 2000, *Die Opramoas-Inschrift von Rhodiapolis. Euergetismus und soziale Elite in Lykien 40*. Antiquitas Bonn.
- Konuk K. 1998, "The Early Coinage of Kaunos". Eds. R. Ashton & S. Hurter, *Studies in Greek Numismatics in Memory of Martin Jessop Price*. London, 197-223, pl. 47-50.
- Konuk K. 2009, "Erbina in Caria?", Ed. O. Tekin, *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World. Studies in memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in honour of Nezahat Baydur*. İstanbul, 193-199.
- Le Quien M. 1740, *Oriens Christianus, in quatuor patriarchatus digestus ...* Paris.
- Lohmann H. 1999, "Zwischen Kaunos und Telmessos. Reisenotizen aus dem karischlykischen Grenzgebiet". *Orbis Terrarum* 5, 43-83.
- Magie D. 1950, *Roman Rule in Asia Minor I-II*. Princeton.
- Marek C. 2006, *Die Inschriften von Kaunos*. München.
- Meier L. 2019, *Kibyra in hellenistischer Zeit. Neue Staatsverträge und Ehreninschriften*. Denkschriften der philosophisch-historischen Klasse 516. Vienna.
- Merola G. D. 2001, *Autonomia locale governo imperiale. Fiscalità e amministrazione nelle province asiatiche*. Pragmateiai 5. Bari.
- Meyer G. 1886, "Die Karier. Eine ethnographisch-linguistische Untersuchung". *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen* 10, 147-202.
- Mitchell S. 1999, "The Administration of Roman Asia from 133 BC to AD 250". Eds. W. Eck & E. Müller-Luckner, *Lokale Autonomie und römische Ordnungsmacht in den kaiserzeitlichen Provinzen vom 1. bis 3. Jahrhundert*. Munich, 17-46.
- Mitchell S. 2005, "The Treaty between Rome and Lycia of 46 BC (MS 2070)". Ed. R. Pintaudi, *Papyri Graecae Schøyen Papyrologica Florentina* 35. Firenze, 164-259.
- Müller K. W. L. 1855, "Anonymi Stadiasmus Maris Magni". *Geographi Graeci Minores*. Cambridge, 427-514.
- Müseler W. 2016, *Lykische Münzen in europäischen Privatsammlungen* (Gephyra Monografi Serisi 4). İstanbul.
- Müseler W. 2019, "Beyond the Valley II. Lycian Rulers at Telmessos and in the Carian Borderland around the Middle of The 5th Century BC". Eds. M. Nollé & P. M. Rothenhöfer & G. Schmied-Kowarzik & H. Schwarz & H. C. von Mosch, *Panegyrikoi Logoi. Festschrift für Johannes Nollé zum 65. Geburtstag*. Bonn.
- Öner E. & Akbulut H. 2015, "Paleocoğrafik – Jeoarkeolojik Bulgular Işığında Patara Apollon Tapınağı'nın Yerinin Tartışılması: Patara Apollon Tapınağı Kısık Boğazı'nda mıydı? (Eşen Ovası – Muğla/Antalya)". *Ege Coğrafya Dergisi* 24/2, 69-106.
- Öner E. & Vardar S. 2018, "Eşen Deltasının Paleocoğrafyasında Letoon ve Patara'nın Jeoarkeolojisi". *ASEAD* 5/6, 286-312.
- Onur F. & Tekoğlu Ş. R. 2020, "The Ancient Routes and New Lycian Inscriptions around Fethiye". *Gephyra* 19, 1-32.
- Onur F. 2016a, "Parerga to the Stadiasmus Patarensis (16): The Roads, Settlements and Territories". *Gephyra* 13, 89-118.
- Onur F. 2016b, "Stadiasmus Patarensis'te Yollar, Yerleşimler ve Territoryumlar". Eds. N. E. Akyürek Şahin, M. E. Yıldız & H. Uzunoglu, *Eskiçağ Yazıları 8* (AKRON 10). İstanbul, 73-126.
- Onur F. 2019, "An Investigation around Kragos in Lycia: The Question of Sidyma and Kalabatia". *Adalya*

- 22, 259-296.
- Onur F. 2022a, "Likya'da Yürütülen Antik Yol Araştırmaları ve Bölgenin Tarihi Coğrafyasına Katkıları". Eds. M. Demirel & M. Arslan & S. Atalay & U. Orhan, *Antalya'nın Arkeolojik Mirası. Antalya Müzesi 100 Yaşında. II*. Ankara, 498-525.
- Onur F. 2022b, "A Name List from Lyrnai (Kayadibi) of Oktapolis on the Border between Lycia and Caria". *Gephyra* 23, 197-221.
- Pernin I. 2014, *Les baux ruraux en Grèce ancienne : corpus épigraphique et étude*. Paris.
- Plassart A. 1921, "Inscriptions de Delphes, la liste des Théorodques". *BCH* 45, 1-85.
- Pons L. J. & Edelman C. H. 1963, *A Soil Survey of the Köyceğiz-Dalaman Area (Turkey)*. Ankara.
- Reitzenstein D. 2011, *Die Lykischen Bundespriester: Repräsentation Der Kaiserzeitlichen Elite Lykiens*. Berlin.
- Rigsby K. J. 1998, "Geographical Readings". *EpigrAnat* 30, 137-142.
- Rigsby K. J. 2019, "Notes on Anatolian Cities". *EpigrAnat* 52, 107-115.
- Robert L. 1937, *Études anatoliennes : Recherches sur les inscriptions grecques de l'Asie Mineure*. Paris.
- Roos P. 1969, "Topographical and Other Notes on South-Eastern Caria". *Opuscula Atheniensia* 9, 59-93.
- Ross L. 1850, *Kleinasien und Deutschland. Reisebriefe und aufsätze mit bezugnahme auf die möglichkeit Deutscher niederlassungen in Kleinasien*. Halle.
- Rostovtzeff M. 1922, *A Large Estate in Egypt in the Third Century B.C. A Study in Economic History*. Wisconsin.
- Roussel D. 2010, *De Lycie en Cabalide: la convention entre les Lyciens et Termessos près d'Oinoanda Fouilles de Xanthos X. Hautes études du monde gréco-romain 45*. Geneva.
- Şahin S. 2010, "Parerga zum Stadiasmus Patarensis (3): Die Inschrift von Köybaşı in Zentrallykien". *Gephyra* 7, 137-152.
- Şahin S. 2014, *Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae. Lykia Eyaleti Roma Yolları*. İstanbul.
- Santangelo F. 2007, *Sulla, the Elites and the Empire*. Leiden - Boston.
- Schuler C. 2007, "Ein Vertrag zwischen Rom und den Lykiern aus Tyberissos". Ed. C. Schuler, *Griechische Epigraphik in Lykien. Eine Zwischenblanz. Akten des int. Kolloquiums, München, 24-26. Februar 2005*. Munich, 51-79.
- Schuler C. 2010, "Priester πρὸ πόλεως in Lykien: Eine neue Inschrift aus dem Territorium von Patara". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 173, 69-86.
- Shcheglov D. A. 2016, "The Accuracy of Ancient Cartography Reassessed: The Longitude Error in Ptolemy's Map". *Isis* 107/4, 687-706.
- Spratt T. A. B. & Forbes E. 1847, *Travels in Lycia, Milyas, and the Cibyratis I-II*. London.
- Stükelberger A. & Graßhoff G. 2017, *Klaudios Ptolemaios. Handbuch der Geographie 2*. Basel.
- Takmer B. 2006, *Lex Portorii Provinciae Lyciae. Lykia Eyaleti Gümruk Yasası*. Antalya.
- Takmer B. 2007, "Lex Portorii Provinciae Lyciae. Ein Vorbericht über die Zollinschrift aus Andriake aus ernerischer Zeit". *Gephyra* 4, 165-188.
- Takmer B. 2010, "Stadiasmus Patarensis için Parerga 2: Sidyma I. Yeni Yazıtlarla Birlikte Yerleşim Tarihi". *Gephyra* 7, 95-136.
- Tietz W. 2003a, *Der Golf von Fethiye: Politische, ethnische und kulturelle Strukturen einer Grenzregion vom Beginn der nachweisbaren Besiedlung bis in die römische Kaiserzeit*. Bonn.
- Tietz W. 2003b, "Lissai und Kaunos - Eine neue Grabinschrift aus dem lykisch-karischen Grenzgebiet". *EpigrAnat* 36, 121-126.
- Tietz W. 2021, "Das westlykische Daidala in der Kaiserzeit: Eine neue Inschrift und historische Überlegungen". *Gephyra* 21, 159-174.
- Troxell H. A. 1979, "Winged Carians". Eds. O. Mørkholm & N. Waggoner, *Greek Numismatics and Archaeology. Essays in Honor of Margaret Thompson*. Wetteren, 257-268.

- Tupikova I. 2022, "A Common-sense Approach to the Problem of the Itinerary Stadion". *Archive for History of Exact Sciences* 76, 319–361.
- Van Bremen R. 2013, "From Aphrodisias to Alexandria with Agroitas and Agreophon (via Hippoukome, Kalynda and Kaunos)". Ed. R. Parker, *Personal Names in Ancient Anatolia*. Oxford, 145-173.
- Yıldız M. E. & Onur F. 2022, "Lykia ve Karia Arasında Sınır Bölgesi olarak Oktapolis". *Olba* 30, 347-362.
- Zgusta L. 1984, *Kleinasiatische Ortsnamen*. Heidelberg.
- Zimmermann M. 1996, "Probus, Carus und die Räuber im Gebiet des pisidischen Termessos". *ZPE* 110, 265-277.

Surveys in the Necropolis of Cadianda *Cadianda Nekropolis'inde Yüzey Araştırmaları*

Pınar DÖĞERLİ BAŞERKAFAOĞLU*

Abstract: Cadianda is located at the border of West Lycia and Caria, near the Tekirlik neighborhood of Yeşilüzümlü of modern day Muğla/Fethiye. It is situated on the road to important Lycian cities such as Araxa, Oinoanda, Telmessos, Tlos, Letoon and Xanthos. Built on steep rocky cliffs at 970 m and surrounded by city walls, it overlooks Telmessos Harbor and the Valley of the Xanthos. 162 funerary structures have been discovered in surface surveys, which are sprinkled across a wide area inside and outside the city walls. The tomb structures include: pillar tomb, sarcophagus, heroon, rock-cut tombs and chamber tombs with gable, flat or vaulted roofs and chamosorium. The variety of the tomb architectures is especially striking. The chamber tombs with vaulted roof are the group with the highest count, despite not being widely seen elsewhere in Lycia; and it can be said that Cadianda has the largest number among Lycian cities. Conversely, the Lycian style of sarcophagi with “Semerdam”, also termed “Saddle roof”, has only one example in Cadianda, and rock-cut tombs are also few. Additionally, chamber tombs with vault roofs are seen built adjacent to those with gable and flat roofs. The purpose of this article is to help future studies by defining and summarizing the graves identified, plans drawn and documented on a map in 2021. The tombs have been weathered by the years and nature, but a few have been preserved somewhat due to the lack of new development in the acropolis.

Keywords: Cadianda • Lykia • Rock-cut Tombs • Chamber Tombs • Salas Monument

Öz: Batı Lykia'nın Karia ile sınırında, bugünkü Muğla/Fethiye'ye bağlı Yeşilüzümlü'nün Tekirlik mevkiinde yer alan Cadianda, Araxa, Oinoanda, Telmessos, Tlos, Letoon, Ksanthos gibi Lykia'nın önemli kent yollarının üzerindedir. 970 m rakımda, sarp kayalar üzerinde, surlarla çevrili yerleşim, Telmessos Limanı'na ve Ksanthos Vadisi'ne hâkim bir konumdadır. Yüzey araştırmaları sonucunda tespit edilen 162 mezar yapısı, surların dışında ve içinde geniş bir alana yayılmıştır. Dikme mezar, kaya mezarları, lahit, tapınak formu mezarlar, heroon ile tonoz, düz, ve üçgen çatılı oda mezarlar ve khamosorion mezar tespit edilmiştir. Özellikle mimarinin çeşitliliği dikkat çekicidir. Bazı kentler dışında Lykia Bölgesi'nde yaygın olmayan tonoz çatılı oda mezarlar sayıca en fazla grubu oluşturmuştur. Dolayısıyla Batı Lykia'da bu tip mezarın en fazla görüldüğü kentin Cadianda olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşın Lykia'ya özgün semerdam kapaklı lahitlerin burada tek örnekle temsil edilmesi ve kaya mezarlarının azlığı dikkat çekicidir. Cadianda'da tonoz çatılı oda mezarların üçgen çatılı ve düz çatılı oda mezarlarla yan yana bitişik nizamda olması da diğer bir gözlemdir. Makalenin amacı; 2021'de kayıt altına aldığımız, çizimlerini yaptığımız, haritaya işlenerek plankotesini çıkardığımız mezarların genel tanımını yaparak ileriki çalışmalara yardımcı olmaktır. Mezarlar zamanın yıkıcı tahribatına yenik düşmüş, eksilme sürecine girmiştir. Bununla birlikte akropolis bölgesinde yeni yapılaşma olmaması, mezar yapılarının kısmen de olsa korunmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Cadianda • Lykia • Tonoz Çatılı Mezarlar • Kaya Mezarları • Salas Lahdi

* Private sector, Muğla. ☎ 0000-0003-3093-8721 | lamatur@superonline.com

Plans are drawn by Architect Dr. Nisa Erkovan and her students at Alaaddin Keykubat University, Department of Architecture. The rock-cut tombs were drawn by MA Architect Dilara Genç; plankote and maps are drawn by İmge Göcek Architecture Engineering Co. Ltd., sponsored by Lama Turizm Inc.

Article Type: Research | Received Date: 22/11/2022 | Acceptance Date: 30/03/2023 ; Döğerli Başerkafaoglu P. 2023, “Surveys in the Necropolis of Cadianda”. *Cedrus XI*, 215-232.

The Cadianda Necropolis Areas

Three necropolis areas belonging to different periods were identified at Cadianda (Fig. 1) and its surrounding territory during the field surveys carried out in 2021¹.

The early necropolis sites are located on the north-eastern outskirts of the Acropolis (Fig. 2). The tomb structure is in the In-Village Necropolis, the Salas Monument and the rock-cut tombs are in the Ova Necropolis. The Central Necropolis is divided into Inside and Outside the Wall South Necropolises and Outside the Wall East Necropolis, based on the Acropolis. The tomb structures recorded in the 2021 research were: in the Central South Necropolises combined, 74 vaulted chamber tombs, 28 flat-roofed chamber tombs, 9 gable-roofed chamber tombs, 4 temple tombs whose superstructures were completely destroyed, and khamosorion and heroon tomb structures represented by a single specimen². The vaulted room between the heroon and the steps of the stadion is located outside the city walls, while the tomb is inside the wall. The Central Necropolises consist of 44% vault-roof chamber tombs, 24% unidentified chamber tombs with damaged or destroyed roofs, 6% gable-roof chamber tombs, 4% temple tombs and 2% flat-roof chamber tombs (Fig. 18).

Fig. 1. Detail of Map of Lycia (Provided by Lykien-Projekt Tübingen)

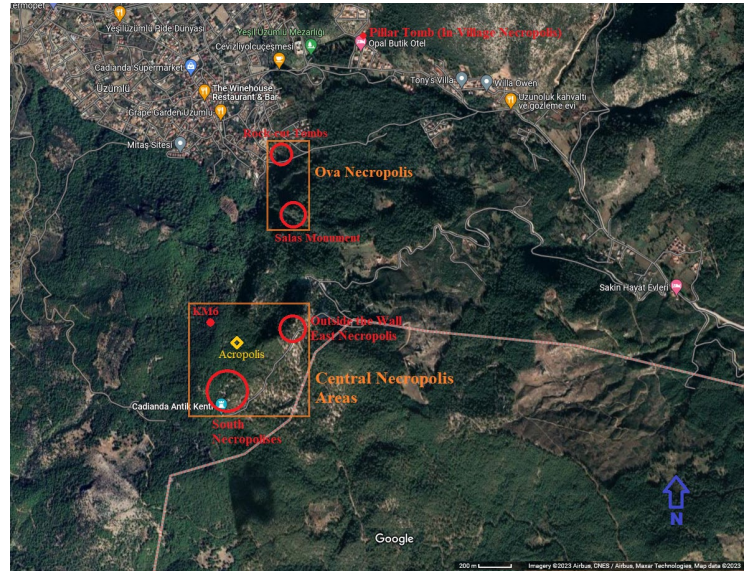

Fig. 2. The Necropolis Areas of Cadianda (Google Earth, 4/2/2023)

According to the latest arrangement, the Cadianda Necropolis is divided into sections as follows and the tombs are inventoried according to their type.

¹ I would like to thank the General Directorate of Cultural Heritage and Museums and the Fethiye Museum Directorate for the study permit.

² These are the findings in the period up to the cleaning and arrangement works initiated by the Fethiye Museum in 2022. It is likely that this number will increase with the excavations to be carried out.

In-Village Necropolis

This necropolis area in the Yeşilüzümlü neighborhood, just northeast of today's village cemetery, is 2,5 km northeast of the Cadianda Acropolis. To date no architectural finds have been made about the settlement of the region belonging to the period in which it was built in the immediate vicinity. It can be assumed that the area in question may be the tomb of the owner of a farm settlement³. The 25 square meters area of the pillar tomb, which is the only known example in Cadianda at present, is slightly sloping and rocky in places.

Fig. 3. Pillar Tomb (Photo by Pınar Döğerli Başerkafaoglu)

In the 1841 publication by Fellows, it is stated that the pillar tomb is standing and in one piece, and that there is a Lycian inscription⁴ on it that could not be read because it was too faint⁵. From our observations, today the writing cannot be seen on all three surfaces of the monolith, thus the inscription is on the surface facing the ground (Fig. 3). The podium is in three parts in the destroyed strut ground, and a large number of dwellings and sites are being built within its immediate surroundings⁶.

As it is known, pillar tombs which are typical of the Lycian Region consist of a monolithic limestone block placed on a platform formed by the shaping of the rock⁷. The height of the monoliths on average are 5-8 meters. The height of the Cadianda monolith is about 5 m. Borchhardt states that these tombs, which were seen until the IV century B.C., were not family graves but belonged to one person, he divided them into two groups as decorated and undecorated⁸. Kolb, on

the other hand, cites the Harpy Tomb as an example and states that this tomb type is the highest family tomb⁹. There are no visible decorations on the exposed faces of the pillar. With these characteristics it is similar to the two monuments in Hıdırlık, one of which was vandalized and the other was brought down but preserved in one piece¹⁰.

³ For the most in-depth research about the pillar tomb, see: Deltour-Levie 1982.

⁴ Kalinka *TAM I*, 34.

⁵ Spratt & Forbes 2008, 43 et seq.

⁶ There is danger that the monument will be eroded by weather.

⁷ Deltour-Levie 1982,

⁸ Borchhardt 1975, 99 et seq.

⁹ Kolb 2016, 41.

¹⁰ 2 pillar tombs were found during our trip in 2020 in the Hıdırlık area, which is thought to be the early settlement of Telmessos, 24 kilometers south of Cadianda. The detailed study from the 2023 season will be carried out within the body of the Telmessos Surveys conducted under the direction of Prof. Dr. İsa KIZGUT.

Most of the 50 pillar tombs discovered so far in the Lycian Region were found in settlements surrounded by walls consisting of acropolis and residential buildings¹¹. The example in Cadianda is outside the acropolis and settlement, but inside the territory. A similar monument is the Xanthos Pillar Tomb in the Xanthos Agora, known for its Lycian and Greek inscriptions, where the names of 12 gods are mentioned and victories are recorded.

Borchhardt states that rock-cut tombs continued to exist in Lycia from the second half of the VI to IV centuries B.C.¹². It can be suggested that the Cadianda example was the tomb of a “Bey” (Dynast) who dominated its region and was built during the Dynastic Period (V century B.C.).

Ova Necropolis

The Ova Necropolis is located 1.5 km northeast of the Cadianda Acropolis and covers about 20 acres of flat and in places rocky terrain (Fig. 4). In the Ova Necropolis, six rock tombs including KM1, KM2, KM3, KM4, KM4A, KM5 and the rock facade that can be interpreted as a cult area formed by processing the bedrock for these rock-cut tombs have been identified.

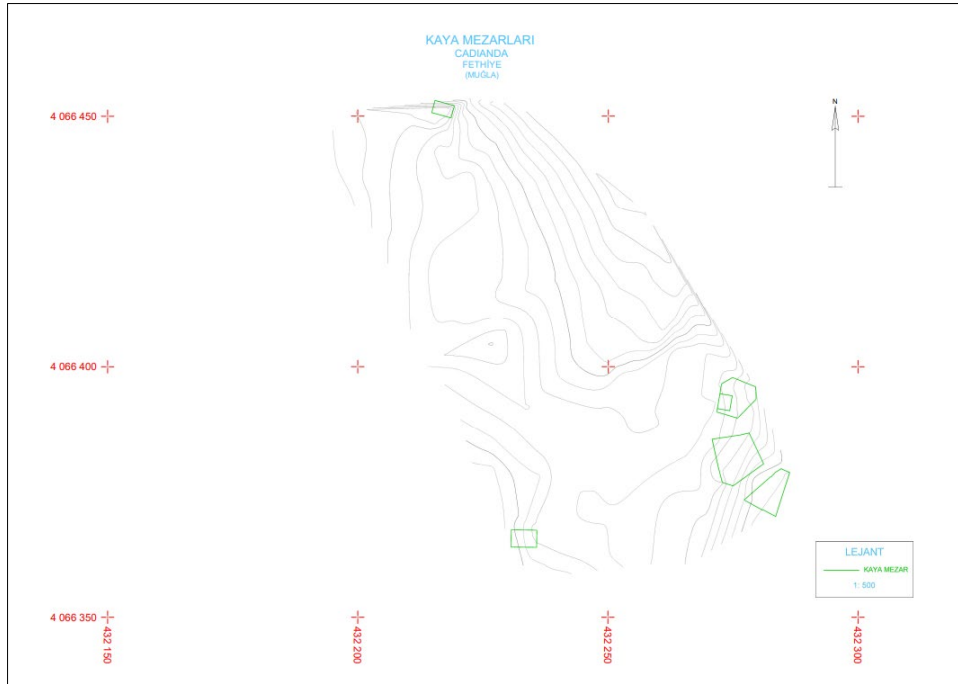

Fig. 4. Map of Rock-cut Tombs in the Ova Necropolis (Map Provided by İmge Göcek, Architecture Engineering Co. Ltd)

Among the rock tombs in question, the KM1 tomb is prominent with its architectural characteristics and depictions. The KM1 tomb, the entrance of which is oriented to the east, was formed by carving and shaping a monolithic rock mass. The first research on the tomb was done by Fellows¹³. Located in a dynamic topography, the tomb has slipped to the edge of the steep cliff to its west and is in danger of falling down at the slightest jolt. The dangerous position of the tomb attracted the attention of Bachofen in 1862 and he described it thus:

¹¹ Buschmann has stated the existence of the rock tomb in Hıdırlık (Buschmann 1993, 429 et seq.).

¹² Borchhardt 1975, 99 et seq.

¹³ Fellows 1841, 118 et seq.

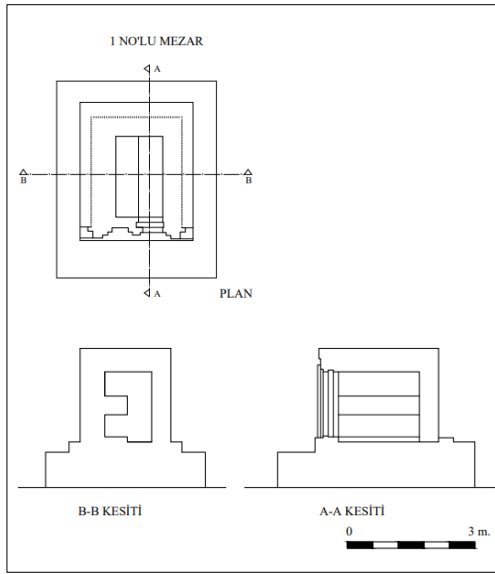

Fig. 5. Drawing of KM1 (Uzebeemi Monument, Drawn by MA Architect Dilara Genç)

Fig. 6. a) Uzebeemi Monument North Face; b) Drawing of Relief (Fellows 1841; Photo by Pınar Dögerli Başerkafaoğlu)

“The highly ornate sarcophagus on the top edge of the valley with the large rock mass from which it was carved, standing at an angle of 30 degrees is waiting for the next tremor that will bring it down”¹⁴.

After Benndorf and Niemann’s¹⁵ research about the tomb, the most detailed examination was carried out by Borchhardt¹⁶ together with the Salas Monument, the most important tomb of Cadianda.

The tomb measures close to a square on a two-step platform and has a residential front. The front part of the platform, 0.90 m high and 3.13 m wide, was carved from the bedrock in the form of a balcony and created for gatherings for cult or burial ceremonies. The burial chamber measures 1.10 x 1.90 m and the height is 1.05 m. Two benches, in the form of bunk beds, for laying the dead were built on top of each other to the south of the entrance. This feature, which is not frequently seen in Lycian rock tombs, was probably due to a lack of space (Fig. 5).

The facade of the tomb, north and south faces are covered in depictions whereas the back (west) is left as a rough surface. The door sills of the tomb were made into increasingly small pieces, creating a kaleidoscopic impression and evoking the feeling of transitioning from one world to another. There are wooden line overhangs, in the corners. Uzebeemi, the war phenomenon owner of the tomb, is depicted on the face of the northern side, and has the appearance of a hero who has the enemy soldier under his rearing horse, achieving victory by bringing the enemy soldier to his knees (Fig. 6)¹⁷. “Uzebeemi lies in this house” is written in the Lycian inscription on his helmet¹⁸. The word “*prnawa*” in this inscription is identical with house in Lycian. It is a significant inscription documenting that the Lycians

¹⁴ Bachofen 1924, 44

¹⁵ Benndorf & Niemann 1884, Fig. 45

¹⁶ Borchhardt 1968, 174 et seq.

¹⁷ Fellows 1841, 116 et seq.

¹⁸ Schweyer 2002, 24. In the Book of Lykia by Çevik, the same inscription has been translated to “Uzebeemi, wife of Zzala (Salas)”. See: Çevik 2015, 195 et seq.

Fig. 7. KM1 (Uzebeemi Monument) South Face
(Photo by Pınar Dögerli Başerkafaoğlu)

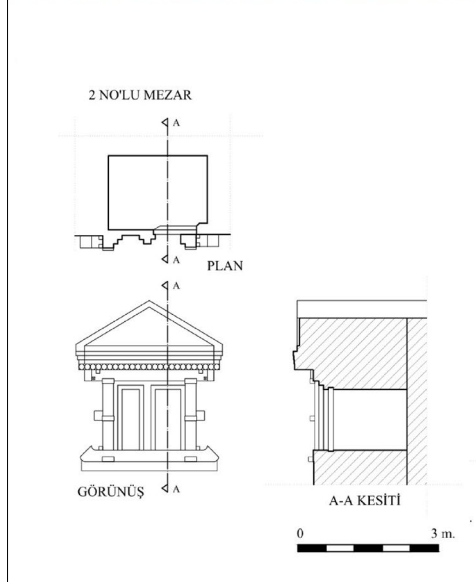

Fig. 8. a) KM2 (Photo by Pınar Dögerli Başerkafaoğlu; b) Drawing of KM2 (Drawn by Architect MA Dilara Genç)

adopted their tombs as their home. On the other southern side in a symposion scene, which is one of the superior statuses of the Lycian lords reflected in tomb art, Uzebeemi is lying on a rock sofa to reflect the tiredness of war and the rest he deserves, while three figures in hymation clothes are depicted standing in front of him (Fig. 7). According to inscriptions and descriptions, it was suggested by Borchhardt that the tomb was contemporary with the Lycian king Pericles¹⁹. The KM2 tomb opposite this tomb is one of the examples of the reflection of wooden house architecture on stone, which is very common for Lycian tomb architecture, and it does not have a sofa (Fig. 8). On the lower and upper parts of the exterior, wooden-looking horizontal thick carrier beams are carved in relief. Opposite the upper beam is a row of wooden logs, above the row of logs there is a border with three steps and a triangular pediment architrave with corner acroteria. The tombs KM3, KM4, KM4A, which show similar features to the south of KM2, were destroyed as a result of the overturning of the rock mass.

7 rock-cut tombs have been identified in Cadianda, which are commonly found in the Lycian region. The number of rock sofas is usually double or triple. The rock sofas are arranged with an inverted “U” form on either side of the door entrance or with a “L” form on the opposite wall with two side walls, depending on the room size. The only example where rock sofas were arranged as bunk beds is in tomb KM1. For a tomb with the rock sofa with 0.38m depth, Borchhardt points to the example of Myra, stating that it was made for the installation of a wooden sarcophagus²⁰. It is not known whether the burial was placed with a wooden coffin or directly, but it is suggested that this place was made for the storage of gifts for the dead.

The Salas Monument

It is located 1.5 km north of the acropolis, 350 m northwest of the KM5 rock tomb, in a privately owned garden²¹. The Salas Monument, which is the most

¹⁹ Borchhardt 1968, 174 et seq.

²⁰ Borchhardt, 1968, 215 et seq.

²¹ The sarcophagus was recently registered by the Ministry of Culture and Tourism with its letter dated 15.12.2016

prominent in the literature relating to Cadianda, was discovered in 1840 and introduced to the scientific world by Fellows²². Some of the inscriptions on the tomb were read by Kalinka in 1901 and published in *TAM*²³. Petersen and Luschan²⁴, Spratt and Forbes²⁵, Kurtz & Boardman²⁶ and Zahle²⁷ have carried out studies on the Salas Monument. Borchhardt, who made investigations between 1966 and 1968, also carried out reconstruction experiments²⁸. Borchhardt states that the back of the burial chamber and most of the depictions and inscriptions are underground²⁹. İdil states in his Lycian Sarcophagi publication that there was a flat-roofed burial house under the Salas Monument, so she examined it within the group of burial house sarcophagi with a two-story appearance³⁰.

On the three-step podium, the house tomb of which the dimensions (1.93x1.60 m) are close to a square, consists of a middle intermediate block, a sarcophagus, a saddle-shaped cover with roof ridge. At the western entrance of the tomb, there is a standing male figure facing left with an oinochoe in his hand. Over the male figure dressed in chiton and hymation is the inscription of Salas³¹. Two warriors with shields in their hands are depicted fighting with spears on the north side face, The same template is also found on the south side. On the north side above the warriors is a banquet scene consisting of twelve people in a rectangular frieze. On the southern side, a scene of a sacrifice consisting of twelve people and under it two warriors can be seen. On the left side of the frieze there are figures playing knucklebones over a table. In the right corner of the frieze, a scene of sacrifice is seen holding a bull with both hands. In addition, six figures are seen above the thrice indented border on the north side face: Two mounted cavalry, raised on their hind legs at a trot, are fighting four enemies. On the south side, there are five fighters on foot³².

For the tomb, which is dated to the V century B.C. with inscriptions and descriptions, Fellows states that it is a satrap tomb. According to the publication of Fellows, who made the first comment

and numbered 2087.

²² Fellows 1841, 116.

²³ Kalinka 1901, 28 et seq.

²⁴ Petersen & von Luschan 1889, 194 et seq.

²⁵ Forbes & Spratt 1847,

²⁶ Boardmann 1971, 283, Fig. 67.

²⁷ Zahle 1979, 265 et seq.

²⁸ Borchhardt, 1968, 215 et seq.

²⁹ In our investigations in 2021, it was not possible for us to take measurements and take a clear photograph since the surface of the stones belonging to the work was made invisible by the surface covering of moss and brushwood. The sarcophagus was torn down in the 19th century and a part of it was taken to the British Museum, and the remaining pieces are scattered over an area of about ten meters where the foundation of the sarcophagus is located today. In the area where the tomb is located, today there is only the lid of the sarcophagus in an upside-down position. This sarcophagus was left to its fate covered with bushes and moss. Unfortunately, this tomb, which should be among the main known tomb structures of Lykia, has not received the necessary attention to date.

³⁰ İdil 1985, 14 and 38, Lev. 22, 4; 23, 1-2.

³¹ In *TAM I* 32, Kalinka interpreted the figure as female. Fellows identified him as bearded, and Borchhardt identified him as male by supplementing it with the piece he found in the field.

³² The descriptions are based on the drawings in: Borchhardt 1968, 219, fn. 205.

on the sarcophagus, it is claimed to belong to the father of Salas and Hecatomnus, and to the grandfather of Pixodarus and Mausolos³³. Borchhardt has also agreed that the owner of the tomb must be a person of importance, but the relationship between these rulers has been yet to be confirmed³⁴.

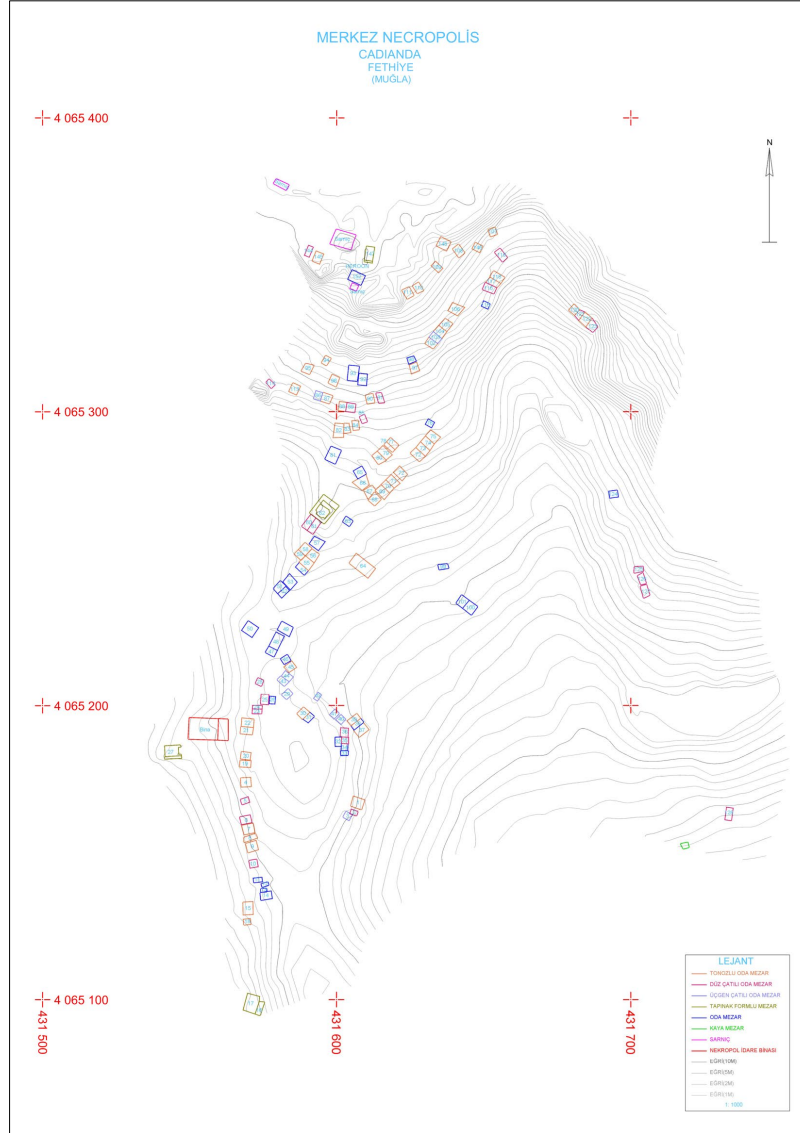

Fig. 9. Map of the Central South Necropolis Areas (Map Provided by İmge Göcek Architecture Engineering Co. Ltd.)

The Central South Necropolis Inside the Wall

A group of tombs located to the east of the Central South Necropolis were examined as a subgroup and indicated as the Eastern Necropolis (Fig. 9).

Two tombs have been identified within the city wall. The first of these is the most magnificent tomb of Cadianda, which is described as a Heroon, numbered M152. M152 is located north of the Central South Necropolis, just at the end of the city wall, located overlooking the valley and port of

³³ Fellows 1855, 19.

³⁴ Borchhardt 1968, 174-214

Telmessos. The other tomb M112 is a covered tomb with a vaulted roof, between the steps of the stadium in the most central part of the city, which we can define as the place which was the beating heart of the city (Figs. 10, 11).

Fig. 10. M112 (Photo by Pınar Döğerli Başerkafaoğlu)

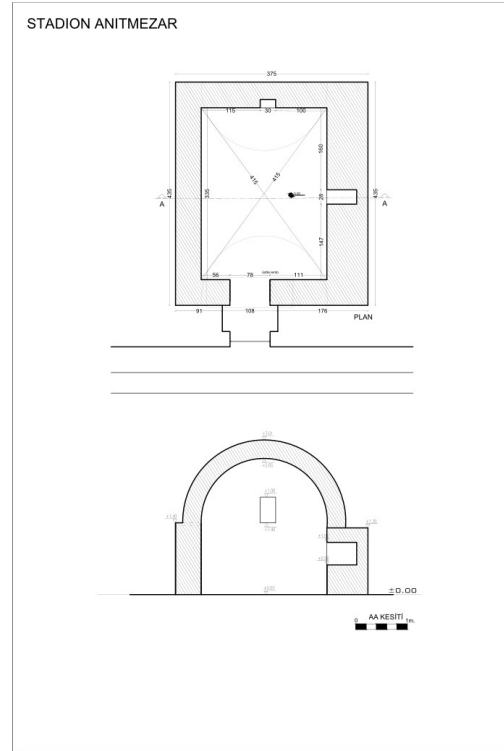

Fig. 11. Drawing of M112 (Drawn by Architect Nisa Erkovan)

In-Stadion Tomb

Despite the fact that during the Roman Empire period, the graves of some influential people were made in the most central place of the city, despite the penalties³⁵ against building graves in the city centers, it can be stated that the vaulted roof chamber tomb between the steps of the stadium is unique due to its location. The inscription (Fig. 10b) in Ancient Greek found in the immediate vicinity of the tomb, which is considered to belong to this tomb considering the matching material with the lintel block of the tomb, contains the expression:

“In memory of Dositheos, son of Lykon; by Arsasis, daughter of Lykon”,

and the other inscription contains the expression

*“In memory of Epikharis, daughter of Arsasis, daughter of Lykon”*³⁶.

In the tomb a weaving loom made of bone depicting a goat was found during 1992 cleaning work by the Fethiye Museum³⁷. This find indicates the practice of local weaving, which is noteworthy in the

³⁵ Dardaine & Frézouls 1985, 216; Coulton 1982, 58.

³⁶ Translated by Prof. Dr. Recai Tekoğlu.

³⁷ 2596/KAD 92/3 A libation vessel was seen by us in the tomb and the museum was informed.

town of Yeşilüzümlü to which Cadianda is connected, has ancient precedent.

The Heroon

Its location overlooking Telmessos and the luxurious and high-quality workmanship of its ornate block has been interpreted as indicating a tomb belonging to an important person. All the upper layer architectural parts of the building, which is understood to be two-layered from the architectural remains, were scattered in front of the building, falling to the lower levels and into the valley (Fig. 12).

The stylobate is reached by a four-step crepis on the east side. There is a vaulted chamber tomb with north-south orientation under the stylobate. The vaulted chamber tomb was built in polygonal technique with properly worked block stones. There is a niche with dimensions of 0.67x0.44x0.34 m, just opposite the entrance on the north back wall. The facade of the burial chamber demonstrates highly qualified workmanship built with smooth stone blocks. The protrusion of the ante end is 0.65 m and the top is vaulted. It is not possible to enter the vaulted burial chamber from lack of space due to the wall structure in front of the entrance. Therefore, the entrance to the tomb must have been provided via a brick passage from the right side of the tomb facade - in the west direction. The width of the brick passage door is 0.50 m, and the corridor of the passage space is 1.48 x 1.30 m. In other words, the body was first brought to this passage space and then brought through the arched brick door to the front of the burial chamber, and moved into the room. Due to illegal excavation and debris filling, the ground cannot be seen and the burial form cannot be interpreted.

Next to this corridor entrance and tomb structure, the large water cistern makes us think that this may be a tomb with a garden, and that the cistern was built to irrigate the gardens around the tomb. During the Roman Imperial period, the existence of tombs with gardens was detected in Patara

Fig. 12. Heroon Architectural Fragments (Photo by Pınar Döğerli Başerkafaoglu)

Fig. 13. a) Inscription at Heroon, b) Coin, obv. and Reverse (Photos by Pınar Döğerli Başerkafaoglu)

Markia Temple Tomb³⁸ in Sagalassos³⁹ near the Pisidian Region, Akdam, Günlük, Kurşunlu tombs in Lycia. It is known that such tombs with gardens were common in the Roman Imperial Period and were called “Kepotaphion”⁴⁰. Two coins found inside the Heroon tomb in the Cadianda archaeological site excursion route study carried out by the Fethiye Museum Directorate in 1992 are important in terms of dating the tombs. These Maximinus and III. Gordianus coins date from 235-238 A.D.⁴¹ (Fig. 13b).

“Phanias, son of Dositheos” is written⁴² on the architrave fragment that is not insitu on the stylobate of the tomb (Fig. 13a).

M144, M145-146, M147 are located outside the city walls, on a lower level of the Heroon tomb structure. One of the walls of the westernmost tomb M144 is adjacent to the city wall. M145 extends inward under the city wall. The tombs are thought to have a symbiotic relationship; that is, they may belong to the relatives or the servants of the grave owner.

Central South Necropolis Area Outside the City Wall

In the Cadianda Central South Necropolis area, four tomb structures with temple forms M16, M17, M27, M62 have been identified. The tombs were largely destroyed, their superstructures completely collapsed. The tombs were evaluated as temple tombs considering their architectural location and size⁴³. Brick walls can only be seen in heroon’s entryway door and the gable-roof of the burial chamber of M62 (Fig. 14). The bricks of the burial room have been laid vertically. The thickness of the plaster can be found in a chronological table⁴⁴ by Dodge and points to the III century B.C.⁴⁵.

Chamber Tombs with Vaulted Roofs

Cadianda is the city with the largest number of chamber tombs with vaulted roofs in Western Lycia. The number of tombs, which are considered to be those with an intact roof cover and those with a vaulted roof made of stone profile, although the roof has collapsed, is 74. It is also noteworthy that the tombs with vaulted roofs are made in the same technique and in the same material as the tombs with flat roofs and with gable roofs. Seen frequently as contiguous pairs (Figs. 15-16), the gated side and back walls of the burial chambers, which are fitted into small parcels, are sloppy compared to the entrance facades. It is possible to summarize the distinctive features of the tombs as follows:

The floor is thickly plastered with compacted soil or small rubble stones and stone artifacts ranging from 0.25 to 0.40 m with plenty of material.

³⁸ Gülşen 2010, 27.

³⁹ Cleymans & Poblome 2017, 100-107.

⁴⁰ Brundrett 2011, 51-69.

⁴¹ I would like to thank Selçuk Gür for providing information about the coins. Sear 1981, 223 no: 2388, 216 no: 2253.

⁴² Frézouls & Morant 1985, 243 et seq.

⁴³ In the excavations carried out jointly by Muğla University and Fethiye Museum in 2022, based on the columns and architrave fragments on the surface that we specified as M17, it was understood that the tomb was a temple tomb with 10 steps and it was found our determination was appropriate.

⁴⁴ Dodge 1987, 106-117.

⁴⁵ Yegül discusses the problems with using brick and plaster in determining chronology in bathhouse and gymnasium architectures in Sardis; see: Yegül, 1991, 345-355

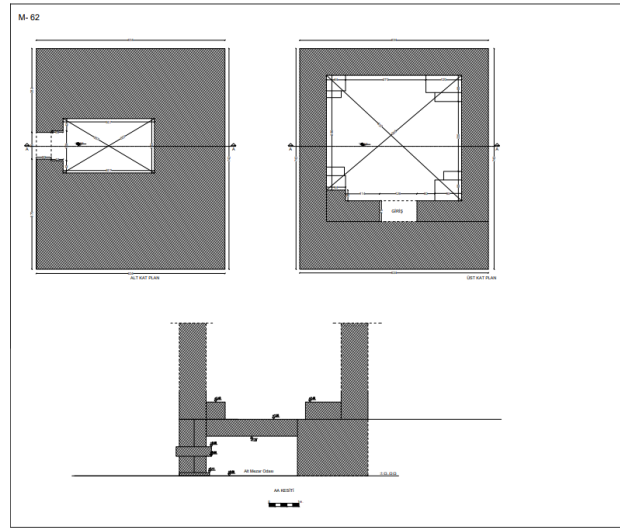

Fig. 14. a) M62 (Photo by Pınar Döğerli Başerkafaoglu); b) Drawing of M62 (Drawn by Architect Nisa Erkovan)

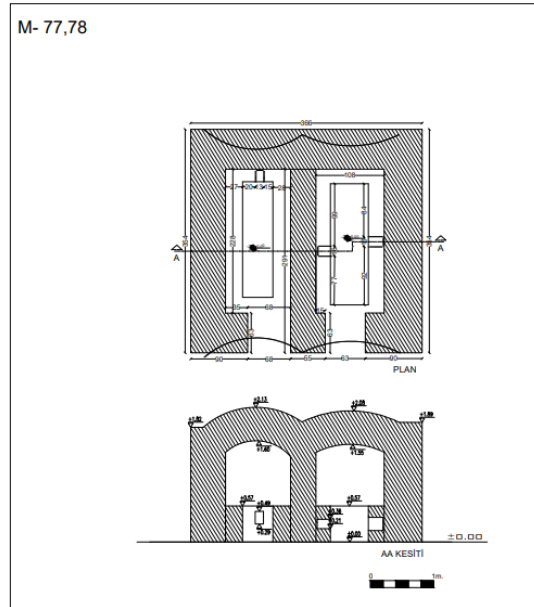

Fig. 15. a) M77-78 (Photo by Pınar Döğerli Başerkafaoglu); b) Drawing of M77-78 (Drawn by Architect Nisa Erkovan)

On the side walls, a 0.15-0.20 m protrusion was made at the starting point of the vault to increase the resistance of the vault roof. Again, monolithic stones in the form of semicircles were used to the size of the vault to increase the resistance and to provide a more aesthetic appearance. These monolith stones were sometimes used only on the front and sometimes on the front and back (M45, Fig. 16). It was understood from the surface finds that there were inscriptions on these monolith stones (M88).

The wall thicknesses vary between 0.40-0.70 m. It was sometimes built with neatly cut large stone blocks, sometimes with rubble stones, and sometimes it was built using both rubble and smooth stones. The spaces between the large and small stones were filled with lime and sand mixture and plastered thickly, and traces of a pink-colored liquid was found only in the M9 tomb (Fig. 17). The small holes in the side wall of this tomb where the vault begins suggest that there may have been a second floor made of reed or thatch, or that an intermediate floor was built here to leave gifts. In the

tombs, brickwork was found only in the entrance courtyard gate of Heroon and in the vault cover of the cell tomb under the temple-shaped tomb M64.

The entrance to the tomb consists of a jamb block, a side block, a lintel block and a sliding door. It is the profile of the jamb block in the tombs where meticulous workmanship is observed. The doors are made to open and close by sliding them to the right and left.

The burial chambers are sized between 1,53x2,30, and 1,80x3,50 m and their height is between 2-2,30 m. All but M09 are niched. The number of niches is usually more than one, and the M79 burial chamber has four niches. They are located on the wall opposite the entrance to the burial chamber and in the side walls. Rectangular or nearly square niches of different sizes (maximum 0.30x0.42x0.55 m; minimum 0.20x0.23x0.16 m) are simple and not too deep. These niches, which are usually two, side by side or one on the opposite wall, are not symmetrical side by side and vary in size between them, are close to ground level and are easily accessible within the tomb.

With these features, the Cadianda vaulted tombs are similar to the tomb structures in the cities of Phaselis⁴⁶, Perge⁴⁷, Patara⁴⁸, Arykanda⁴⁹, Tlos⁵⁰ and Olympos⁵¹ and additionally Halikarnassos in Karia⁵² and Laodikeia in Phrygia⁵³. The tombs seen in Anemorion⁵⁴ in Cilicia and in Elaeussa Sebaste⁵⁵, similar to Type I and Type II with vestibule⁵⁶, have been dated from the end of the II century to the III century onwards, similar to those previously named. The oldest known occurrence of vaulted roofs in tombs dates back to IV century B.C. in Macedonia's Necropolis⁵⁷.

Waelkens traces Roman architecture to the colonies of Roman soldiers⁵⁸. An inscription found on a vaulted-roof tomb, very similar to the ones in Cadianda, was discovered to have belonged to a retired soldier in Olba⁵⁹. Although it is early to talk about a Roman military colony in Cadianda, it can be said that these tombs were built in Cadianda under the influence of the Romans. The presence of Roman citizens in the city is understood from epigraphic texts⁶⁰. It is observed that some of the people mentioned

⁴⁶ Schäfer 1981, Fig. 6.

⁴⁷ Abbasoğlu 2001, 187.

⁴⁸ Bulut & Gülşen 1998, 195.

⁴⁹ Schäfer 1981, Fig. 6; Özbek 2005, 103 et seq.

⁵⁰ İşkan & Çevik 1998, 426 et seq.

⁵¹ Uğurlu 2006, 105 et seq.

⁵² Özler 2009, 73.

⁵³ Şimşek *et al.* 2011, 9 et seq.

⁵⁴ Rosenbaum 1971, 90 et seq.

⁵⁵ Machatschek 1967, 81.

⁵⁶ The specimen in Cadianda has an open vestibule and doesn't contain a bench. Additionally, there are no mosaics or decorations.

⁵⁷ Orlandos 1968, 253.

⁵⁸ Waelkens 1987, 102 et seq.

⁵⁹ Erten & Özyıldırım 2007, 39.

⁶⁰ TAM II 694-677.

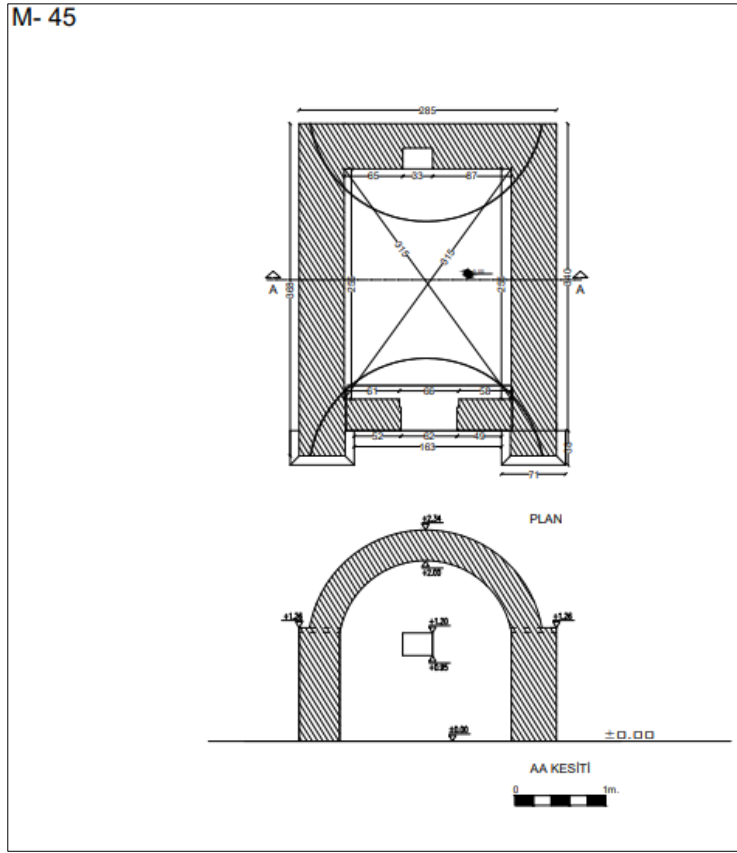

Fig. 16. a) M45 (Photo by Pınar Dögerli Başerkafaoglu); b) Drawing of M45 (Drawn by Architect Nisa Erkovan)

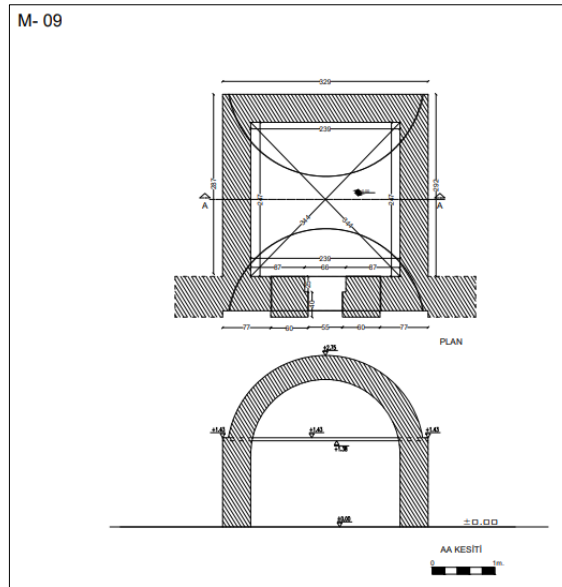

Fig. 17. a) Plaster in-situ inside M09 (Photo by Pınar Dögerli Başerkafaoglu); b) Drawing of M09 (Drawn by Architect Nisa Erkovan)

in the inscriptions have the right to citizenship in more than one city⁶¹. The leading cities of these are

⁶¹ Claudius Tlepolemos is described as both from Pinara and from Cadianda in his inscription written on the

Caunus, Pinara and Patara⁶².

It is possible to summarize the information about the burial traditions in Cadianda on the basis of the architectural remains, epigraphic documents and observations as follows: As a daunting and preventive measure to those who want to damage the tomb or make unauthorized burials; fines, curse texts, apotropaic anti-evil depictions have been seen to discourage criminals. The amount to be paid to the Cadianda demos is 500-1000 denarias as a penalty. The penalty imposed by the local cemetery commission is quite common and appropriate for the time period⁶³.

The word “minta” found in a Lycian inscription in Cadianda (TL 31.3-4¹te se-ije:ñta-tâtê:/tasa:miñta) points to an organization or foundation present before the Roman Imperial Period in the Necropolis of Cadianda. A building to the west of the vaulted-roof chamber tombs M21 and M22 and to the east of temple tomb M27 was discovered in the Central South Necropolis. We believe it might have been used as an administrative building or for meetings and ceremonies. In Cadianda, the word “simetria” appears in TAM II 661 with the meaning of “weighing (and/or) distributing wheat”⁶⁴. An inscription found in Kos details simetrians as having a creed and the usage of a separate burial ground⁶⁵. It can be deduced that creed members might also have been buried in a separate area in Cadianda.

The curse text is only one example found to date. On the facade of gable-roofed chamber tomb M155, after naming the relatives to be buried, the owner of the tomb Cadiandan Soes? Daughter of Hermolouskos wanted to protect her tomb with the phrase “*Let him be a sinner before the gods of the sun and the gods of the underworld*” written in a larger and more visible form⁶⁶.

In addition to fines and curses, there are depictions of the head of Medusa and hands with thumbs turned outward as an apotropaic depiction. The head of Medusa is quite faint on the M29 gable-roofed tomb facade. In the tomb with the temple form M17, a block depicting a medusa was found during excavations in 2022. The depiction of Medusa is linked to death in tomb iconography⁶⁷ and is the most common depiction on Roman tombs⁶⁸. On the burial altar⁶⁹ in the Central South Necropolis area of Cadianda there are two hands with outward-pointing thumbs on either side of the depiction of a woman in a himation garment, whose name appears to be Rhodope. These hands⁷⁰, seen on tomb altars at Telmessos, are interpreted as a message to not damage my grave or a supplication to a god⁷¹.

To summarize; it is possible to state that Cadianda is the place where the vaulted roof chamber tombs are most often seen in Western Lycia (Fig. 18). Multiple burials were made in a symbiotic relationship in the tombs and they were used for a long period of time. Large ceramic fragments were found inside

occasion of his victory in the junior wrestling competition. See TAM II 681; Çokbankir 2010, 305.

⁶² TAM II 679

⁶³ Although this amount is widely seen in the tombs of Olympos as well, the amount of the penalty can be up to 5000 denarias (Uğurlu 2006, 105 et seq.).

⁶⁴ Akdoğu Arca 2016, 115.

⁶⁵ Akdoğu Arca 2016, 116, fn. 10.

⁶⁶ TAM II 692, Trans. by Baykal G., Akdeniz Uni. MA. in Ancient Languages and Cultures.

⁶⁷ Budun 1997, 45.

⁶⁸ Himmelmann 1974, 45, Fig. 23b; Young 2003, 171.

⁶⁹ Tomb altar with inventory number 2600 in Fethiye Archeology Museum

⁷⁰ Altar with inventory number 3608 in the garden of Fethiye Archeology Museum

⁷¹ Morant 1999, 289-294

and outside the tombs, as in tombs M123 and M145. These pithos fragments suggest that in addition to inhumation burial, cremation was also practiced in Cadianda. In the tombs made in accordance with the permaculture rules, limestone rocks -which are abundant in the region- were used. It is known that Roman soldiers lived in the Cilicia Region. Waelkens attributes the influence of Roman architecture to the presence of the Roman colony⁷². Epigraphic inscriptions have shown the presence of Roman soldiers in Lykia and Olympos, and that they have migrated from Cilicia to Olympos and lived there for the rest of their lives⁷³. Özer states that the vaulted roof is not characteristic of the region and that it came through Roman influence⁷⁴. The vaulted-roof tombs in Cadianda have the closest similarity to those in Olympos in the Roman Period. It is obvious the architecture of vaulted roofs entered Cadianda through the influence of Romans. Although the names of Roman citizens have been found in Cadianda, it is too early to make assumptions about a Roman military colony in Cadianda.

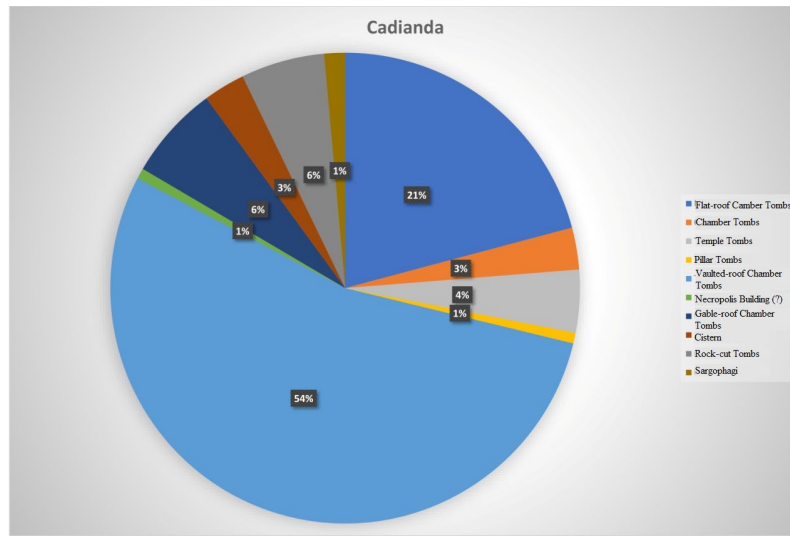

Fig. 18. Graph of Tomb Types in Cadianda (Provided by İmge Göcek Architecture Engineering Co. Ltd.)

⁷² Waelkens 1987, 102 et seq.

⁷³ Uğurlu 2006, 105 et seq.

⁷⁴ Özer 2013, 33.

BIBLIOGRAPHY

- Abbasoğlu H. 2001, "The Founding of Perge and its Development in the Hellenistic and Roman Periods". Ed. D. Parrish, *JRA Sup. Series Number 45, Urbanism in the western Asia Minor, New Studies on Afrodiasias, Ephesus, Hierapolis, Bergamon, Perge and Xanthos*. Porthsmouth, Rhode Island, 172-188.
- Akdoğu Arca 2016, "Lykia'ya Özgü Bir Kavram Olarak Sitometroumenoi Andres'i Plinius'un X, 116/117 Mektupları Işığında Yeniden Değerlendirme". *Adalya* XIX, 115-133.
- Bachofen J. 1924, *Das Lykische Volk (1862)*. Freiburg im Breisgau.
- Bendorf O. & Niemann G. 1884, *Riesen in Lykien und Karien*. Wien.
- Boardman D. & Kurtz J. 1971, *Greek Burial Customs*. London.
- Borchhardt J. 1968, "Dynastische Grabanlagen von Kadyanda". *AA* 2/83, 174-215.
- Borchhardt J. 1975, *Myra - Eine Lykische Metropole in Antiker und Byzantinischer Zeit*. Berlin.
- Brundrett N. 2011, "Roman Tomb Gardens: The Construction of Sacred Commemorative Landscapes". *The Brock Review* 11/2, 51-69.
- Budun S. 1997, *Ayinden Törene*. İstanbul.
- Bulut S. & Gülşen F. 1998, "Patara-Bodrum Gömütü". *Adalya* II, 189-203.
- Buschmann K. 1993, "Hızırlık, Fethiye: Das Altykische Telebehi". *AST* 10, 429-437.
- Cleymans S. & Poblome J. 2017, "Sagalassos PQ4 Mezar Kompleksi 2016 Kazıları". *ANMED* 15, 100-107.
- Çevik N. 2015, *Lykia Kitabı*. Antalya.
- Dardaine S. & Frézouls E. 1985, "Sidyma: étude topographique". *Ktèma* 10, 211-217.
- Deltour Levie C. 1982, *Les piliers funéraires de Lycie*. Louvain-la-Neuve.
- Dodge H. 1987, "Brick Construction in Roman Greece and Asia Minor". Eds. S. Macready & F. H. Thompson, *Occasional Papers New Series X*. London, 106-117.
- Erten E. & Özyıldırım M. 2007, "Olba Yüzey Araştırmaları 2005". *AST* XXIV, 39-50.
- Frézouls E. & Morant M. 1986, "Inscriptions de Sidyma et de Kadyanda II". *Ktèma* XI, 239-253.
- Fellows C. 1841, *An Account of Discoveries in Lycia, Being a Journal Kept During a Second Excursion in Asia Minor*. London.
- Fellows C. 1855, *Coins of Ancient Lycia Before The Reign of Alexander*. London.
- Forbes E. & Spratt T. A. B. 1847. *Travels in Lycia, Milyas and the Cibyratis*.
- Gülşen F. F. 2010, *Patara Markia Anıt Mezarı Mimarisi ve Restitüsyonu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.
- İdil V. 1985, *Likya Lahitleri*. Ankara.
- İşkan H. & Çevik N. 1998, "Tlos 1997". *AST* XVI-II, 423-442.
- Kolb F. 2016, "Beylikler Döneminde Likya (MÖ 550-360)". Eds. H. İşkan & E. Dünder, *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*. İstanbul, 36-45.
- Machatschek A. 1967, *Die Nekropolen und Grabmäler im Gebiet von Elaiussa Sebaste und Korykos im Rauhen Kilikien*. Wien.
- Morant M.-J. 1999, "Mains levées, mains supines, à propos d'une base funéraire de Kadyanda (Lycie)". *Ktèma* XXIV, 289-294.
- Orlandos A. K. 1968, "Les Materieux de Construction et la Technique Architecturale des Anciens Greca". *Athens* II, Paris.
- Özbek Ç. 2005, *Arykanda Nekropolü'ndeki Tonoğlu Anıt Mezar Yapıları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Özer E. 2013, "Olympos Kenti Roma Dönemi Tonoğlu Mezarları". *Höyük* 6, 27-38.
- Özler G. 2009, "Halikarnassos Tonoğlu Mezar Grubu". *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 9, 73-92.
- Petersen E. L. & von Luschan F. 1889, *Reisen im südwestlichen Kleinasien, Bd. II. Reisen in Lykien, Milyas und Kibyrtis*. Wien.

- Rosenbaum E. 1971, *Anamur Nekropolü - Necropolis of Anemurium*. Ankara.
- Schäfer J. 1981, *Phaselis, Beiträge zur Topographie und Geschichte der Stadt und ihrer Häfen*. Tübingen.
- Schweyer A. V. 2002, *Les Lyciens et la Mort, une étude d'histoire sociale*. Paris.
- Sear D. R. 1981, *Roman Coins and Their Values*. London.
- Şimşek C., M. Okunak & M. Bilgin 2011, *Laodikeia Nekropolü (2004-2010 Yılları)*. İstanbul.
- TAM Tituli Asiae Minoris*. Vindobonae 1901 –.
- Uğurlu E. 2006, *Olympos Nekropolü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Waelkens M. 1987, "Roman Architecture in the Roman World". Eds. S. Macready, & F. Thompson, *The Adoption of Roman Building Techniques in the Architecture of Asia Minor*. London, 97-105.
- Yegül 1991, "Roman Architecture in the Greek World". *Journal of Roman Archeology* IV, 345-355
- Young S. 2003, "Pamphylian Architectural Decoration in the Second AD: Purely Derivative or an Independent Tradition?". *Adalya* VI, 171-187.
- Zahle J. 1979, "Lykische Felsgräber mit Reliefs aus dem 4. Jahrhundert v. Chr.". *JdI* 94, 245-265.

Ariassos Kentine Atfedilen Bazı Geç Hellenistik Dönem Sikkeleri Üzerine Değerlendirme

Assessment of Some Late Hellenistic Coins Attributed to Ariassos

Esra TÜTÜNCÜ* Hüseyin KÖKER**

Öz: Pisidia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Ariassos, günümüzde Antalya İli Döşemealtı İlçesi Akkoç Köyü yakınlarına konumlanmaktadır. Kent, Magnesia Muharebesi'nin (MÖ 190) ardından imzalanan Apameia Anlaşması'nın (MÖ 188) hemen sonrasında kurulmuştur. Ariassos'un ilk sikkeleri bronz olup Geç Hellenistik Dönem'e (MÖ I. yüzyıl) tarihlenmektedir. Kent Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerini üretmeye Augustus döneminde (MÖ 27-MS 14) başlamış ve son sikkelerini de Gallienus döneminde (MS 253-268) darp etmiştir. Kentin söz konusu Geç Hellenistik Dönem sikkeleri bronz ve 6 emisyon olarak 4 seri ve bunlardan sadece birinin 3 varyasyonu olacak şekilde darp edilmişlerdir. Roma İmparatorluk Dönemi şehir sikkeleriyle 55 emisyonunda darp edilirlerken 20 farklı arka yüz tipi kullanılmıştır. Bu çalışmada kentnin Geç Hellenistik Dönem sikkeleri genel hatlarıyla ele alınırken, esas olarak şimdiye kadar yapılan yayınlarda karşılaşılan bazı yanlış atribüsyonlar üzerinde durulmakta ve düzeltilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pisidia • Ariassos • Termessos • Sagalassos • Hadrianeaia • Thebai

Abstract: Ariassos, within the borders of Pisidia, is located in close vicinity of Akkoç village of Döşemealtı district of Antalya province today. The city was founded immediately after the Treaty of Apameia (188 BC), which was signed after the Magnesia War (190 BC). While the bronze coins of Ariassos dated to the Late Hellenistic period (1st century BC), during the Roman Imperial period she minted coins, albeit with interruptions, between the reign of Augustus (28 BC – AD 14) and Gallienus (253-260 AD). The mentioned Late Hellenistic coins of the city were minted in bronze and 6 emissions with 4 series and 3 variations. Roman provincial coins of the city were minted in 55 emissions, while 20 different reverse types were used. In this study, while the Late Hellenistic coins of the city are discussed in general terms, mainly some erroneous attributions encountered in the publications made so far are emphasized and corrected.

Keywords: Pisidia • Ariassos • Termessos • Sagalassos • Hadrianeaia • Thebes

Pisidia Bölgesi'nin güneyinde yer alan ve küçük ölçekli bir kent olan Ariassos, Antalya İli Döşemealtı İlçesi Akkoç Köyü'ne 1 km mesafede konumlanmaktadır. Kentte ele geçen ve Caracalla dönemine

* Doktorant, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Isparta.
0000-0002-7967-6964 | esratutuncu32@gmail.com

** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Isparta.
0000-0003-0784-505X | huseyinkoker@gmail.com

Bu makale Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Esra Tütüncü tarafından sürdürülmekte olan "Ariassos Tarihi ve Sikkeleri" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir. Doktora tezi YÖK Doktora 100/2000 Programı, Koç Üniversitesi Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED), Doktora Bursu, Internationalen Stipendienprogramms der Staatlichen Museen zu Berlin-Preßischer Kulturbesitz (Berlin Münzkabinett) ve TÜBİTAK 2214A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı tarafından desteklenmektedir. Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 11/02/2023 | Kabul Tarihi: 03/04/2023 ; Tütüncü E. & Köker H. 2023, "Ariassos Kentine Atfedilen Bazı Geç Hellenistik Dönem Sikkeleri Üzerine Değerlendirme". *Cedrus* XI, 233-241.

tarihlenen bir yazıttan¹ kentin Apameia Anlaşması'nın yapıldığı MÖ 188 yılının hemen sonrasında kurulduğu anlaşılmaktadır. Kentte yapılan araştırmalarda elde edilen bulgular da kentin yine aynı dönemlerde kurulmuş olduğunu doğrular niteliktedir². Kentin Hellenistik Dönem'den Geç Antik Çağ'a kadar varlığını devam ettirdiğine, az sayıdaki antik kaynak da tanıklık etmektedir. Ariassos adı ilk kez Strabon'un *Geographika* adlı eserinde geçmektedir³. Strabon, Artemidoros'tan (MÖ I. yüzyıl) alıntı yaparak verdiği Pisidia kentleri listesinde kentin adını 'Aarassos' olarak vermiştir. MS II. yüzyılda yaşamış bir başka coğrafyacı olan Ptolemaios ise kenti Kabalia Bölgesi sınırları içinde saymaktadır⁴. Kent ismine son olarak Hierokles'in (MS VI. yüzyıl) *Synekdemos* adlı eserinde⁵ ve *Notitiae Episcopatium*'da⁶ rastlanmaktadır. Ariassos'un keşfi 19. yüzyıl sonlarında kenti 1892 yılında ziyaret eden Lanckoroński ve ekibi tarafından yapılmış fakat kent Kretopolis (Yüreğil) olarak adlandırılmıştır⁷. Aynı yıl kentte araştırma yapan Bérard ise incelediği bir yazıt üzerinde kentin ismini okuyarak burasının Kretopolis değil Ariassos olduğunu ortaya koymuştur⁸. Bu araştırmaların ardından kısa soluklu fakat oldukça verimli sonuçlara ulaşılan çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir⁹.

Ariassos sikkelerini içeren veya konu alan çalışmalar da yine kentteki araştırmalar gibi 19. yüzyıl sonlarına kadar geriye gitmektedir ki bu çalışmalar müze ve özel koleksiyonları oluşturan sikkelerin kataloglarıdır ve bunların bazıları sikkeler hakkında çok kısa bilgiler de içermektedirler¹⁰. 20. yüzyılın ortasından itibaren yayımlanmaya başlayan ve pek çok koleksiyonu numismatik dünyasına tanıtan SNG serileri de yine kent sikkeleri için başlıca kaynaklardır¹¹. Bu katalog çalışmaları dışında, Ariassos Definesi¹², yayımlandığı tarihte bir corpus oluşturan bir başka çalışma¹³, yeni bir bronz sikke tipini tanıtan diğer bir çalışma¹⁴ ve son olarak da Afyon Müzesi koleksiyonundaki Pisidia sikkelerini

¹ Horsley-Mitchell 2000, no. 110; Mitchell 1990, 149. Söz konusu yazıtta kent erası ile yazılmış 402 yılı okunmaktadır.

² Mitchell 1990; 1992.

³ Str. *Geog.* XII. 7. 2.

⁴ Ptol. *Geog.* 5.5.6.

⁵ Hier. *Syn.* 681.4.

⁶ *Not. Episc.* I. 450; III. 399; VII. 500; IX. 410; X. 516; XIII. 366.

⁷ Lanckoroński 1892, 123-126.

⁸ Bérard 1892, 417-446.

⁹ Anadolu'da yürüttükleri çalışmalar esnasında Ariassos kentine uğrayıp kent hakkında genel bilgiler veren çalışmalar için bk. Rott 1908, 23-34 ve Paribeni-Romanelli 1914, 242-244; Kentte yapılan yüzey araştırmaları için bk. Mitchell-Owens-Waelkens, 1989, 63-77; Mitchell 1990, s. 147-152; Mitchell 1991, 159-172; Mitchell 1992, 93-108. Nekropolis alanındaki çalışmalar için bk. Cormark 1989; Cormark 1996; Kahya 2008. Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi mimari kalıntıları üzerine yapılan çalışma için bk. Schulz 1992. Giriş kapısı/takı üzerine yapılan çalışma için bk. Doruk 1997, 251-270. Su sistemi üzerine yapılan çalışmalar için bk. Owens 2005; Owens 2006; Kürkcü 2015. Yazıtlar üzerine yapılan çalışma için bk. Horsley-Mitchell 2000, no. 114-143.

¹⁰ Söz konusu kataloglar için bk. *BMC Pisidia*, 205-206 no. 1-7; Babelon 1898, 199 no. 3630-3637; Imhoof-Blumer 1902, 365 no. 1-2; Svoronos 1903, no. 452-453.

¹¹ Söz konusu SNG serileri için bk. *SNG Cop. Pisidia*, no. 206; *SNG Aul. Pisidiens*, no. 5001-5007; *SNG Tüb. Pisidien*, 4438-4439; *SNG Schweiz II*, no. 1380-1383; *SNG PfPs. Pisidien*, no. 182-189; *SNG Greece 5*, no. 1622; *SNG Turkey 6. I*, no. 42-67; *SNG Ashmolean XI*, no. 1488.

¹² Olcay 1969.

¹³ Aulock 1977, 26-29, 67-76 no. 229-495

¹⁴ Köker 2013.

ele alan çalışma¹⁵ kent sikkeleri için diğer kaynakları oluşturmaktadır.

Pisidia Bölgesi kentlerinin büyük bir kısmının sikke darbına Geç Hellenistik Dönem’de başladıkları bilinmektedir¹⁶. Ariassos MÖ 189/8 yılında kurulmuş olmasına rağmen öyle anlaşılıyor ki ilk sikkelerini Pisidia genelinde olduğu gibi MÖ I. yüzyılda darp etmeye başlamıştır. Kentin bu dönem sikkeleri sadece bronz olarak darp edilmiştir. Kent, Roma İmparatorluk Dönemi’nde Augustus döneminde başladığı sikke darbını Gallienus döneminde sonlandırmıştır. Bu zaman aralığında 55 emisyon olarak üretilen söz konusu bu şehir sikkelerinin ön yüzlerinde yalnızca imparator ve imparatoriçe büstleri görülürken arka yüzlerinde 20 farklı tip kullanıldığı görülmektedir.

Ariassos’un MÖ I. yüzyılda darp ettiği bronz seriler 6 emisyon ve 4 ana seri (Seri 1-4) ve bunlardan yalnızca bir serinin varyasyonları olacak şekilde darp edilmiştir (Seri 3a-c). Az sayıda sikkesi günümüze kalan kentin sikke üretim hacminin düşük olduğu ve bu serilerin de uzun bir zaman dilimi değil görece kısa bir zaman diliminde yalnızca dört seri halinde tedavüle sokulmalarından da anlaşılmaktadır¹⁷. Söz konusu bu bronz serilerin ön yüzlerinde Zeus, yan yana iki sakallı baş, Artemis ve Hermes başları ve arka yüzlerinde de hörgüçlü boğa, kartal ve kerykeion betimleri yer alırken, kent ethnikonu APIA ve A-P lejantları ile belirtilmiştir (Tablo 1. Figs. 1-6).

Seri 1.	Zeus başı s., defne çelenkli / Hörgüçlü boğa sl.; kesimde, APIA	166
Seri 2.	Yan yana iki sakallı baş s. / Hörgüçlü boğa sl.; APIA	11
Seri 3a.	Artemis başı s., defne çelenkli, başında sakkos / Kartal sl.; kesimde, APIA	7
Seri 3b.	Artemis başı s., defne çelenkli / Kartal sl.; kesimde, APIA	11
Seri 3c.	Artemis başı s., saçlar arkada toplu / Kartal s.; üstte solda, APIA	1
Seri 4.	Hermes başı s., petatoslu / Çelenk içinde kerykeion; A-P	1
Toplam		197

Tablo 1. Ariassos Bronz Sikkelerinin Tiplerine Göre Sayısal Dağılımı

Ariassos kentinin Hellenistik Dönem’de darp etmiş olduğu bronz sikkelerin kondisyonlarının kalıp çalışması yapmak için yeterli olmaması nedeniyle her bir serinin kaçar ön ve arka yüz kalıbı kullanılarak üretildiğini söylemek mümkün değildir. Ancak her bir serinin kendi içinde ön ve arka yüz tiplerinin biçim olarak benzer yönleri üzerinden bir karşılaştırma yaparak görece bir kronoloji oluşturmak olasıdır¹⁸. Söz konusu bronz sikkelerin Seri 1 ve Seri 2 büyük birimde yani yaklaşık 20-14 mm ve 2,08-5,04 g ölçülerindeyken Seri 3 ve Seri 4 küçük birimde yani yaklaşık 18-12 mm ve 1,45-2,79-g ölçülerine sahiptir.

Ariassos sikkelerini ele alan az sayıdaki çalışmada farklı kentlere ait olan bazı sikke serilerinin ta-

¹⁵ Ashton 2020.

¹⁶ Pisidia Bölgesi kentlerinin sikkeleri için bk. *BMC Pisidia* 171-305; Head 1967, s. 705-712; Aulock 1977; Aulock 1979; *SNG Cop. Pisidia*; *SNG France* 3, 1016-2246; *SNG Pfp. Pisidien*, no. 1-561; *SNG Aul. Pisidia*, no. 4894-5381; *SNG Turkey 6.1*, no. 1-1405; *SNG Turkey 6.2*, no. 1406-3602; Stroobants 2017; Ashton 2020; Köker 2022; Sekunda 2021.

¹⁷ Ariassos sikkeleri için bk. Aulock 1977, s. 26-29 ve 67-76 no. 229-495; *BMC Pisidia*, xcvi ve 205-206 no.1-7; Babelon 1898, s. 199 no. 3630-3637; *SNG Cop. Pisidia*, no. 206; *SNG Pfp. Pisidien*, no. 182-189; *SNG Aul. Pisidien*, no. 5001-5007; *SNG Turkey 6.1*, no. 42-67.

¹⁸ Bu çalışma henüz tamamlanmadığı için doktora bittiğinde daha doğru bir değerlendirme yapmak mümkün olacaktır. Benzer bir çalışma için bk. Köker 2022, 69-72.

şıkları benzer tipler ve bunlardan bazılarının arka yüzlerindeki lejantların yanlış okunmaları nedeniyle Ariassos'a atfedildikleri görülmektedir. Şimdi söz konusu bu sikkelerin hangi kentlere ait oldukları ve tarihlendirmelerine bir göz atalım.

İlk örnek Antalya Müzesi koleksiyonunda yer alan ve “Artemis başı s./Hörgüçlü boğa sl.” tipini taşıyan bronz bir sikkedir (Fig. 7). Bu sikkenin ön yüzündeki Artemis başı, Ariassos'un yukarıda belirtilen Seri 3 ön yüzündeki Artemis başı betimiyle yakın benzerlik göstermektedir. Sikkenin arka yüzündeki hörgüçlü boğa ise Ariassos'un Seri 1 ve Seri 2 arka yüzündeki betimi hatırlatmakla birlikte aralarında oldukça önemli farklar bulunmaktadır. Ancak, söz konusu sikkenin arka yüzünde kesim çizgisinin altındaki ethnikon sikke pulunun dışında kaldığı için tam olarak okunmamakta ve sadece bir harfin üst kısmı kısmen de olsa hafif bir yay çizer şekilde görülebilmektedir. Bu sikke ön ve arka yüz tiplerinin aynı oluşu nedeniyle Ariassos kentine atfedilmiştir¹⁹. Fakat bir başka Pisidia kenti olan Termessos'un da aynı ön ve arka yüz tipine sahip bir bronz sikke serisi bulunmaktadır (Fig. 8). MÖ I. yüzyıla tarihlenen bu serinin arka yüzünde, kesim çizgisi altında “TEP” lejantı okunmaktadır²⁰. Termessos'un bu serinin arka yüzündeki hörgüçlü boğa betimi Ariassos serilerinininkinden oldukça farklıdır. Ariassos sikkelerindeki boğanın hörgücü çok belirgin ve büyük, sol ön ayağı dizden kıvrık olarak öne eğilmiş şekilde ve kuyruğu da yukarı ve sola doğru bir daire çizerek gövdeye birleşmiş şekilde betimlenmiştir. Buna karşın, Termessos sikkelerinde boğanın hörgücü küçük, sol ayağı düz ve kuyruk geriye doğru uzanarak yukarı doğru “S” kıvrımı yapar şekilde betimlenmiştir. Bu farkların yanı sıra, incelenen sikkenin arka yüzünde yukarıda sözü edilen ve kısmen görülebilen harf, “P = rho” harfinin üst kısmı olmalıdır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, bu sikkenin Ariassos değil Termessos kentine atfedilmesi gerekmektedir.

İkinci örnek Berlin Münzkabine koleksiyonunda yer alan ve “Herakles başı s./Aslan veya panter, s.; kesimde, APIA” tipini taşıyan bronz bir sikkedir ki MÖ I. yüzyıla tarihlendirilerek Ariassos'a atfedilmiştir²¹ (Fig. 9). Bu serinin bir başka örneği, 2017 yılında bir müzayede şirketi tarafından satışa çıkarılmıştır²² (Fig. 10). Her iki örneğin de aynı ön ve arka yüz kalıbına ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu sikkelerin arka yüzünde yer alan ethnikon APIA değil A ΔPI A NE biçiminde soldan başlayıp saat yönünde dönmekte ve kesim çizgisi altında bitmektedir. Açıkça görüldüğü gibi çoğul genitivus ile bitmeyen lejant, sikkenin Ariassos değil Hadrianeia kentine ait olduğunu göstermektedir ki bu ismi taşıyan tek kent Mysia Bölgesi'nde yer almaktadır. Ayrıca ikinci örnekte ethnikonun ilk harfi sola doğru ilerleyen hayvanın kuyruk başlangıcında görülebilen ilk örnekte bu harfe ait bir iz dahi görülememektedir ki bu da söz konusu “A” harfinin silinmiş olabileceğini akla getirmektedir. İncelenen sikkeler, pseudo otonom olarak da adlandırılan ön yüzünde imparator/imparatoriçe portresi taşımayan şehir sikkelerindedir ve MÖ I. yüzyıla değil MS II-III. yüzyıllara tarihlenmelidir. Öte yandan kent sikkeleri arasında şu ana kadar böyle bir tipe rastlanılmadığı gibi, bilinen sikkelerinin tümünde ethnikonun her zaman çoğul genitivus olarak yazılmış olduğunu da söylemek gerekmektedir²³. Bu serinin dışında, kentin MS II. yüzyıla tarihlenen ve “Hermes başı s./Koç s.; AΔPIANEΩN”

¹⁹ Aulock 1977, 68 no. 371.

²⁰ SNG France 3, no. 2102-2104.

²¹ Aulock 1977, no. 373.

²² Savoca Numismatik, 2nd Blue Auction, Lot 624 (28.10.2017). Burada sikkenin Lydia Bölgesi kentlerinden birisi olan Attaleia kentine ait olabileceği belirtilmiştir.

²³ Hadrianeia sikkeleri için bk. SNG France 5, no. 1028-1056.

tipini taşıyan bir serisi daha vardır ki buna aşağıda değinilecektir²⁴ (Fig. 11). Burada, benzer bir ikonografi kullanan bir başka kentin sikkesine de bir göz atmakta yarar vardır. Bu kent Lydia kenti Attaleia'dır. Kentin MS I-III. yüzyıllara tarihlenen bir serisi "Herakles başı s./Aslan s. veya sl.; ATTA-Λ-ΕΑΤΩΝ, ATTA-Λ-ΕΑΤΩ, ATTA-Λ-ΕΑΤ" tipini taşımaktadır²⁵ (Fig. 12). Özellikle ön yüzde betimlenen Herakles başlarının biçim özellikleri çok yakın benzerlik gösterse de her serinin arka yüzündeki hayvan betimleri farklıdır. Attaleia kentinin arka yüzündeki hayvanın şüpheye yer bırakmayacak şekilde aslan olduğu görülürken Hadrianeia sikkelerinin arka yüzündeki hayvanın aslan olmadığı net bir şekilde görülmektedir. Bu hayvan betimini tanımlamak güç olsa da panter mi yoksa koç veya koyun mu olduğu tartışılması gereken bir durumdur. İlk örnekte (Fig. 9) sağa dönük olan hayvanın kafası öne doğru uzanmakta ve sağ ön bacağı öne doğru adım atarken sağ arka bacağı ise yerden güç aldığını gösterir şekilde hafif eğik olarak görünmektedir. Sol ön ve arka bacaklar birbirine çok yakın bir şekilde sanki karın kısmından çıkıyor gibi gösterilmiş, bu da sağ ön ve arka bacakla anatomik olarak uyumsuzluk yaratmıştır. Kuyruk ise aşağıya doğru sarkacak şekilde ince bir çizgi şeklinde uzamış ve yarıdan sonrası da daha kalın (sanki püskül gibi) belirtilmiştir. İkinci örnek de yine kuyruk haricinde ilki gibi betimlenirken bu kez kuyruğun tamamının kalın belirtildiği görülmektedir (Fig. 10). Yukarıda sözü edilen koç betimli seri düşünüldüğünde bu hayvanın koç olma ihtimalini de göz önüne almak gerekmektedir. Fakat bu serinin arka yüzündeki koç betimi ile diğer serideki hayvan betimi arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. İlk olarak iki hayvanın duruşlarındaki farklılık göze çarpmaktadır. Koçun boynu dik ve başı karşıya bakarken, boynuzları belirgin, daha küçük adımlarla ilerlerken ve tüyleri belirgin yuvarlaklar hâlinde betimlenirken, kuyruksa incelenen ikinci sikkedeki gibi kalın betimlenmiştir (Fig. 11). Görüldüğü gibi her iki serinin arkasındaki hayvan betimleri arasındaki büyük farklılıklar nedeniyle incelenen bu yeni bronz serinin arka yüzündeki hayvan betimine koç demek pek mümkün değildir. Bu betim ne aslan ne de koça benzemekle birlikte, kalıp sanatçısı tarafından bu hayvanlardan birine benzetilmek istenmiş olabilir. Öte yandan bu hayvan betimi koyun veya pantere de benzemektedir. Ancak sikkenin kondisyonu ve de betimin ikonografik olarak belirsizliği kesin bir tanımlama yapmayı engelse de arka yüz lejantı bu sikkenin Hadrianeia kentine ait olduğunu ve bu serinin bilinmeyen bir seriye işaret ettiğini söyleyebiliriz.

Üçüncü örnek ise Ashmolean Müzesi koleksiyonundaki "Baş s./Gürz ve palmiye dalı; AP/T?" tipini taşıyan bronz bir sikkedir²⁶ (Fig. 13). Sikkenin ön yüzüne daha dikkatli bakıldığında başın aslan postlu olduğu yani Herakles'e ait olduğu görülmektedir. Fakat arka yüzde yatay olarak betimlenmiş ve belirgin bir şekilde çıkıntı yapan budaklı gürzün (Herakles'in sopası) üzerinde yer alan figürün palmiye ağacı değil yatay duran yay olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Lejant ise üstte AP ve kesim çizgisi altında olasılıkla T harfinden oluşmaktadır. Bu hâliyle sikke, yukarıda sözü edilen Ariassos bronz serilerinden farklı ön ve arka yüz tipleri taşımaktadır. Aynı ön ve arka yüz tipi, Boiotia Bölgesi'nde bulunan Thebai kentinin MÖ IV. yüzyıla tarihlenen bir bronz serisi üzerinde görülmektedir²⁷. Söz konusu bu serinin arka yüzünde ethnikon yerine magistrat isimleri yer almaktadır. Buna göre, incelenen sikkenin arka yüzündeki AP/T harfleri, kesin bir tanımlama yapmak mümkün olmamakla birlikte, ΑΠΣ ve ΤΙΜΙ ya da ΤΟΜΟ gibi isimlerin kısaltmaları olarak

²⁴ RPC IV.2, no. 499 (temp.), RPC IV.2, no. 500 (temp.); SNG Aul. Mysien, no. 1127.

²⁵ SNG Cop. Lydia, no. 39; BMC Lydia, no. 15-18.

²⁶ SNG Ashmolean XI, no. 1488.

²⁷ Thebes kenti tarafından darp edilen benzer tipte sikkeler için bk. BMC Boeotia, 85, no. 174-177.

düşünülebilir²⁸. Dolayısıyla incelenen bu sikke Ariassos değil Thebai kentine aittir.

Son örnek ise Burdur Müzesi koleksiyonunda yer alan “Artemis başı s./Kartal sl.” tipini taşıyan altı adet sikkedir. Arka yüzlerinde herhangi bir lejant bulunmayan bu seri, Ariassos’un “Artemis başı s./Kartal sl.; APIA” tipini taşıyan serisinin lejantsız varyasyonu olarak düşünülerek bu kente atfedilmiştir²⁹ (Fig. 14). Fakat söz konusu serinin ön yüzünde yer alan baş Artemis’e değil Zeus’a aittir. Dikkatli bir incelemeyle bu Zeus başının kentin Seri 1 ön yüzünde görülen Zeus başlarından; daha küçük olması, saçlarının biçimi, defne çelengi ve çok az belirgin olan sakalları gibi özellikleri açısından oldukça farklı olduğu hemen görülebilmektedir. Buna rağmen, kentin Seri 3b (Fig. 4) ön yüzündeki Artemis başına benzetilerek bu seri içerisine eklenmiştir. Ancak, Sagalassos kentinin “Zeus başı s./Kartal” tipini taşıyan ve MÖ I. yüzyıla tarihlenen bir bronz serisi bulunmaktadır ki söz konusu altı adet sikke bu kente aittir³⁰.

Sonuç olarak Magnesia Muharebesi’nin (MÖ 190) ardından imzalanan Apameia Anlaşması (MÖ 188) sonrasında kurulduğu bilinen Ariassos kentinin sikke darbına, kuruluşundan neredeyse yüz yıl sonra başladığı görülmektedir. Sikke basım hacmi oldukça düşük olan kent, sadece 6 emisyon ve 4 ana seri hâlinde sikke darbı yapmıştır. Bunlar; Seri 1: “Zeus başı s./Hörgüçlü boğa sl.; APIA”, Seri 2: “Yan yana iki sakallı baş s./Hörgüçlü boğa sl.; APIA”, Seri 3: “Artemis başı s./Kartal; APIA” ve Seri 4: “Hermes başı s./Kerykeion; A-P” serileridir. Bu serilerden yalnızca Seri 3, üç varyasyon hâlinde darp edilmiştir. Kent, Roma İmparatorluk Dönemi’nde kesintilerle de olsa Augustus döneminde başladığı sikke darbını Gallienus döneminde sonlandırmıştır. Şimdiye kadar yapılan ve kent sikkelerini ele alan bazı çalışmalarda aslında farklı kentlere ait olan bazı sikkelerin hatalı olarak Ariassos’a atfedildiği görülmektedir. Buna göre “Herakles başı s./Aslan ya da leopar; [A] ΔPI A NE” tipini taşıyan sikke Mysia Bölgesi’nde yer alan Hadrianeia kentine, “Artemis s./Hörgüçlü boğa; [TEP]” tipini taşıyan sikke Termessos kentine, “Baş s./Gürz ve yay; AP/T” tipini taşıyan sikke Boiotia Bölgesi’nde yer alan Thebai kentine ve son olarak da “Zeus s./Kartal” tipini taşıyan sikke de Sagalassos kentine aittir.

²⁸ *BMC Boeotia*, 150-151; Head 1974, 70.

²⁹ *SNG Turkey* 6.1., no. 59-64.

³⁰ Stroobants 2017, no. 25; *SNG Turkey* 6.2, no. 1624-1635.

Fig. 1. Seri 1 (İstanbul 64)

Öy. Zeus başı s.; defne çelenkli.

Ay. Hörüngüçlü boğa sl.; kesimde, APIA

Fig. 2. Seri 2 (İstanbul 85)

Öy. Yan yana iki sakallı baş s.; defne çelenkli.

Ay. Hörüngüçlü boğa sl.; kesimde, APIA

Fig. 3. Seri 3a (Burdur 15002)

Öy. Artemis başı s.; defne çelenkli, başında sakkos; omzunda sadak ve yay.

Ay. Kartal sl.; kesimde APIA

Fig. 4. Seri 3b (İstanbul 46)

Öy. Artemis başı s.; defne çelenkli; omzunda sadak ve yay.

Ay. Kartal sl.; kesimde APIA

Fig. 5. Seri 3c (BN 2, 476)

Öy. Artemis başı s.; saçları toplu.

Ay. Kartal s., APIA

Fig. 6. Seri 4 (Aulock 1977, no. 372)

Öy. Hermes başı s., petaoslu.

Ay. Çelenk içinde kerykeion; A-P

Fig. 7. Termessos (Aulock 1977, 371)

Öy. Artemis s., omzunda sadak ve yay

Ay. Hörüngüçlü boğa sl.; kesimde T[CP]

Fig. 8. Termessos (Roma Numismatics 77, 571)

Öy. Artemis başı s.; omzunda sadak ve yay

Ay. Hörüngüçlü boğa sl.; kesimde, TEP

Fig. 9. Hadrianeia (Berlin)

Öy. Herakles başı s.

Ay. Aslan ya da leopar s., kesim çizgisi üzerinde;

[A] ΔPI A NC

Fig. 10. Hadrianeia (Savoca, 2nd Blue, 624)

Öy. Herakles başı s.

Ay. Koç (?) s., kesim çizgisi üzerinde; AΔPI A NC

Fig. 11. Mysia/Hadrianeia (Nauman 36, 380)

Öy. Hermes başı s.; omzunda kerykeion.

Ay. Koç s., kesim çizgisi üzerinde; AΔPIANEΩN

Fig. 12. Lydia/Attalea (Tauler & Fau 65, 1023)

Öy. Herakles s.

Ay. Aslan s., kesim çizgisi üzerinde; ATTA Λ € TΩ

Fig. 13. Thebai Ashmolean

Öy. Baş s.

Ay. Gürz; üstte palmiye ağacı; AP/T (?)

Fig. 14. Sagalassos (Burdur 14492)

Öy. Zeus başı s.; defne çelenkli.

Ay. Kartal s.

BİBLİYOGRAFYA

- Ashton R. 2020, "The coins of Pisidia in the Archaeological Museum of Afyon Karahisar and Fethiye". *NZ* 126, 227–263.
- Aulock H. von. 1977, *Münzen und Städte Pisidiens I*. Tübingen.
- Aulock H. von. 1979, *Münzen und Städte Pisidiens II*. Tübingen.
- Babelon E. 1898, *Inventaire Sommaire de la Collection Waddington. Acquisée Par L'état en 1897. Pour le Département des Médailles et Antiques de la Bibliothèque Nationale*. Paris.
- Bérard V. 1892, "Inscriptions d' Asia Mineure 2". *BCH* 16, 417-446.
- BMC Pisidia* Hill G. F. 1897, *A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Lykia, Pamphylia, and Pisidia*. London.
- BMC Boeotia* Head, B. V. 1884, *A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Central Greece. Locris, Phocis, Boeotia and Euboea*. London.
- Cormack S. 1989, "A Mausoleum at Ariassos, Pisidia". *AS* 39, 31-40.
- Cormack S. 1996, "The Roman-Period Necropolis of Ariassos, Pisidia". *AS* 46, 1-25.
- Doruk S. 1997, "Ariassos Takı". *Anadolu* XXIII, 251-270.
- BMC Lydia* Head, B. V. 1901, *A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Lydia*. London.
- Head B. V. 1967, *Historia Nummorum. A Manual of greek Numismatics*. Chicago.
- Head B. V. 1974, *On the Chronological Sequence of the Coins of Boeotia*. Chicago.
- Horsley G. H. R. & Mitchell S. 2000, *The Inscriptions Central Pisidia* (IK 57). Bonn.
- Imhoof Blumer F. 1902, *Kleinasiatische Münzen II*. Viyana.
- Kahya T. 2008, "Evidence fort he re-dating of the N8 Mausoleum at Ariassos". *CollAn* VII, 218-228.
- Köker H. 2013, "A New Bronze Coin Type of Ariassos". Eds. L. Bombardieri *et al.*, *SOMA 2012 Identity and Connectivity Proceedings of the 16th Symposium on Mediterranean Archaeology, Florance, Italy, 1-3 March 2012, Vol. 1* (Bar International Series 2581 I). Oxford, 475-477.
- Köker H. 2022, *Komama Tarihi ve Sikkeleri*. Ankara.
- Kürkçü M. 2015, "Ariassos ve Kremna'da Gözlemlenen Su Sistemleri ve Sarnıçlar Hakkında Bir Değerlendirme". *MJH* V/1, 301-311.
- Lanckoroński K. 1892, *Städte Pamphyliens und Pisidiens Vol. 2*. Wien.
- Mitchell S., E. Owens & M. Waelkens 1989, "Ariassos and Sagalassos 1988". *AS* 39, 63-77.
- Mitchell S. 1990, "1988 Yılı Ariassos Yüzey Araştırması". *AST* VII, 147-152.
- Mitchell S. 1991, "Ariassos 1990". *AS* 41, 159-172.
- Mitchell S. 1992, "Ariassos 1991". *AST* IX, 93-108.
- Olçay N. 1969, "Ariassos Definesi". *İAMY* 15-16, 289-303.
- Owens E. J. 2005, "The Ariassos Aqueduct and Cultural Developments in Roman Cities in Asia Minor". *MA* 18, 31-43.
- Owens E. J. 2006, "The Aqueduct of Ariassos and the Development of the Roman City". *Cura Aquarum in Epheus* 1, 151-157.
- Paribeni R. & Romanelli P. 1914, *Studii e Ricerche Archeologiche Nell'Anatolia Meridionale*. Roma.
- Rott H. 1908, *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphyliden, Kappadokien und Lykien*. Leipzig.
- Sekunda N. 2021, "The Cretan and Pisidian Keraïtai". Eds. A. Meadows & U. Wartenberg, *Presbeus. Studies in Ancient Coinage Presented to Richard Ashton*. New York, 335-364.
- Schulz A. 1992, "Ariassos-Eine Hellenistisch-Römische Städt in Pisidien". *AMS* 6, 29-41.
- SNG Aul. Pisidia, Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung von Aulock. Pisidien-Lykaonien-Isaurien. Heft 12*. Berlin 1964.
- SNG Aul. Mysien, Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung von Aulock. Nr. 1050-1438*.

- Berlin 1957.
- SNG Ashmolean V.11. 2013. *Sylloge Nummorum Graecorum. Ashmolean Museum Oxford. Vol. V. Part XI. Asia Minor, Caria to Commagene (except Cyprus)*. Oxford.
- SNG Cop. Pisidia, *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish Nationale Museum. Pisidia*. Copenhagen 1956.
- SNG Cop. Lydia, *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish Nationale Museum. Volume 5. Lydia*. New Jersey 1982.
- SNG Greece 5, *Sylloge Nummorum Graecorum. Numismatic Museum, Athens The A. G. Soutzos Collection. 5 Band*. Athens, 2007.
- SNG France 3, *Sylloge Nummorum Graecorum. France 3. Cabinet des médailles: Pamphylie, Pisidie, Lycaonie, Galatie*. Paris 1999.
- SNG France 5, *Sylloge Nummorum Graecorum. Département des Monnaies Médailles et Antiques. Mysie. Bibliothèque Nationale de France Numismatica Ars Classica*. Paris 2001.
- SNG PfPs. Pisidien, *Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Pfälzer Privatsammlungen. 5. Band. Pisidien und Lykaonien Nr. 1-586*, München 1999.
- SNG Schweiz II, *Sylloge Nummorum Graecorum, Schweiz II, Münzen der Antike. Katalog der Sammlung Jean-Pierre Righetti im Bernischen Historischen Museum*. Bern 1993, no: 1380-1383.
- SNG Turkey 6.1, *Sylloge Nummorum Graecorum. Turkey 6. Burdur Museum. Volume 1. Pisidia. Part 1. Adada-Prostanna*. İstanbul 2011.
- SNG Turkey 6.2, *Sylloge Nummorum Graecorum. Turkey 6. Burdur Museum. Volume 2. Pisidia. Part 2. Sagalassos-Termessos*. İstanbul 2021.
- SNG Tüb. Pisidien, *Sylloge Nummorum Graecorum. Münzsammlung der Universität Tübingen. Heft 6. Nr. 3887-4744*. München 1964.
- Stroobants F. 2017, *The Long-Term Monetization of Sagalassos: Questioning Monetary Production, Circulation and Use from a Regional Perspective*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Leuven University. Leuven.
- Svoronos I. N. 1903, “Νομισματικὴ Συλλογὴ Δεμετρίου Π. Μαυρομιχαλῆ (Nomismatike Sylloge Demetriou P. Mauromikhale)”. *JIAN VI*, 458.

Online Kaynaklar

- Nauman 36, 380: <https://www.acsearch.info/search.html?id=2656567> (Erişim tarihi: 11.01.2023)
- Roma Numismatics 77, 571: <https://www.acsearch.info/search.html?id=7586240> (Erişim tarihi: 11.01.2023)
- RPC: Roman Imperial Coinage: <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/> (Erişim tarihi: 11.01.2023)
- Savoca, 2nd Blue, Lot 624: <https://www.acsearch.info/search.html?id=4471393> (Erişim tarihi: 11.01.2023)
- Tauler & Fau 65, 1023: <https://www.acsearch.info/search.html?id=7385932> (Erişim tarihi: 11.01.2023)

A Group of Roman Provincial Coins of Caesarea in Cappadocia from Niğde Museum

Niğde Müzesi'nden Bir Grup Kappadokia Kaisareia Roma Eyalet Sikkesi

Serhat FOÇA*

Abstract: Due to the city's strategically important geographical position in the eastern part of the Roman Empire, the Caesarean mint remained active for the next three centuries, since AD 17, when Cappadocia was constituted as a Roman Province. The Caesarean coinage is distinct and displays a number of features that justify its significance. As part of this paper, we present a catalogue of selected Roman provincial coins of Caesarea in Cappadocia from the Niğde Museum's collection, denoting different legend and type combinations on the obverse and reverse of the coins. Later there follows a brief study of the variety of coins issued under the Roman sovereignty of the province from the time of Claudius to Gordianus III. Even though the legends on the coins follow the same order, the designs, particularly those on the reverse of the coins, reveal the broad diversity of the objects. The majority of the types have merely local significance, and any possible variance tends to refer to the local cults pertinent to the city, with Mount Argaeus appearing as the most commonly represented image on the coins of Caesarea. Other types are infrequently used, yet we see imperial symbols making their way into provincial coinage, alluding to historical events and conquests of the Empire.

Keywords: Roman Province • Caesarea • Cappadocia • Coins • Mount Argaeus

Öz: MS 17'de Kappadokia'nın bir Roma Eyaleti olmasıyla imparatorluğunun doğusunda stratejik olarak önemli bir konumda bulunan Kaisareia kenti, üç yüzyıl boyunca aktif bir darphane olarak varlığını sürdürmüştür. Kaisareia sikkelerindeki çok sayıda farklı betimlemeler bu sikkelerin çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın katalog kısmında, Niğde Müzesi Koleksiyonu'nda korunan ve Kappadokia eyaletinde yer alan Kaisareia'nın Roma Eyalet sikkeleri incelenirken; metin kısmında Roma Egemenliği altında bir eyalet olarak varlığını sürdüren Kaisareia'nın, Claudius'dan III. Gordianus'a kadar olan zaman aralığını kapsayan sikkeler ayrıntılarıyla açıklanmaktadır. Bu sikkelerin ön ve arka yüzlerindeki yazılar çok değişkenlik göstermezken, özellikle arka yüzü olmak üzere, betimlemelerde farklılıklar görülmektedir. Çalışmada incelenen sikkelerin çoğunluğunda yerel özellikler ağır basmakta olup, kentin kült ile ilgili betimlemelerine yer verilmiştir. Bu bağlamda, Kaisareia sikkelerinin üzerinde en çok kullanılan betimleme Argaios (Erciyes) Dağı olarak göze çarpmaktadır. Buna karşın tarihsel olaylar ve imparatorluğun fethettiği yerlerin gösterimlerinin yer aldığı sembolik betimlemeler daha az kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Roma Eyaleti • Kaisareia • Kappadokia • Sikkeler • Argaios Dağı

Introduction

Located in the east of Central Anatolia and inhabited since the earliest times, the Cappadocia region has always maintained prominence due to its geographical expanse. The city of Caesarea, the subject of our study, is the most important settlement in the area, and it is presently located within the borders of Kayseri

* Dr. 0000-0002-9735-8126 | serhat.foca@gmail.com

Article Type: Research | Received Date: 25/10/2022 | Acceptance Date: 07/02/2023 ; Foça S. 2023, "A Group of Roman Provincial Coins of Caesarea in Cappadocia from Niğde Museum". *Cedrus XI*, 243-288.

province¹. The city was formerly called Mazaca, the royal capital of the Cappadocian kings, until the name was changed to Eusebeia by one of the kings, presumably by Ariarathes V Eusebes, between BC 163-130². Following the use of this name, the name Caesarea began to appear between BC 11-9³. When Cappadocia became a province of the Roman Empire in AD 17, Roman dominance in the region officially began⁴. Since Caesarea was in a strategically important geographical position for Rome to reach the eastern part of the empire, the city had an active mint used from the time of Tiberius, when Cappadocia became a Roman province, to Trebonianus Gallus⁵. Hence, Caesarea carried the burden of minting silver coins for imperial dominance over the region. The silver coinage of Caesarea consists of three denominations (according to the Phoenician standard): didrachm with a maximum weight of 7.25 gr, drachm with a maximum of 3.62 gr, and hemidrachm (half a drachm⁶), where the Caesarean drachm is roughly equivalent to the Roman denarius and hemidrachm to quinarius⁷. Meanwhile, as locally controlled, bronze coins are sloppy and monotonous compared to silver coins⁸ and bear no indication of value.

This paper is partly a catalogue of Caesarean coins. However, a study also summarizes the great diversity of designs and legends on Roman Provincial Coins of Caesarea in Cappadocia held in the Niğde Museum. The museum has an extensive collection of coins from the Hellenistic, Roman, Byzantine, and Islamic Periods⁹. The Roman provincial coinage lot includes over 450 coins from Cappadocia (Caesarea and Tyana combined) and approximately 90 coins from neighboring and farther provinces, including Bithynia, Cilicia, Galatia, Mesopotamia, Mysia, Pamphylia, Phrygia, Pisidia, Pontus, and Syria. Until 2018, the museum's collection of the Roman provincial coinage of Caesarea included 377 coins that were recognized as such and were obtained through purchase, donation, or confiscation. On the other hand, as the goal of this paper is to examine the variety of Roman Provincial Coins of Caesarea in Cappadocia from the Niğde Museum, the current catalogue on our paper contains only 164 coins, selected as the essential examples of that variety denoting different legend and type combinations of obverse and reverse of the coins, by omitting severely worn/poor condition, and thus less legible similar or identical struck coins.

In the following catalogue, the coins are arranged chronologically by ruler and the year of their reign, beginning with silver coins, if any, and continuing with bronze, considering the coin type. Afterward, there are nine plates, which illustrate the variety of the design types of the coins.

¹ More than one settlement is known as Caesarea in Anatolian geography. The name Caesarea was not used in Anatolia before the last quarter of the 1st century BC since this name is associated with the Roman emperor Augustus. Tekin 2007, 767.

² Sydenham 1978, 1-2; *BMC Galatia*, xxxiv.

³ *BMC Galatia*, xxxv.

⁴ Millar 2004, 165; Str. XII.1.4, C535.

⁵ Tekin 1998, 215.

⁶ In Caesarea, the accuracy of the weight of the coins was not considered important, so it was not easy to determine the size of denominations other than the regular didrachm and drachm. Sydenham 1978, 4-5. Since a hemidrachm is known to be half a drachm, this equates to around 1.81 gr.

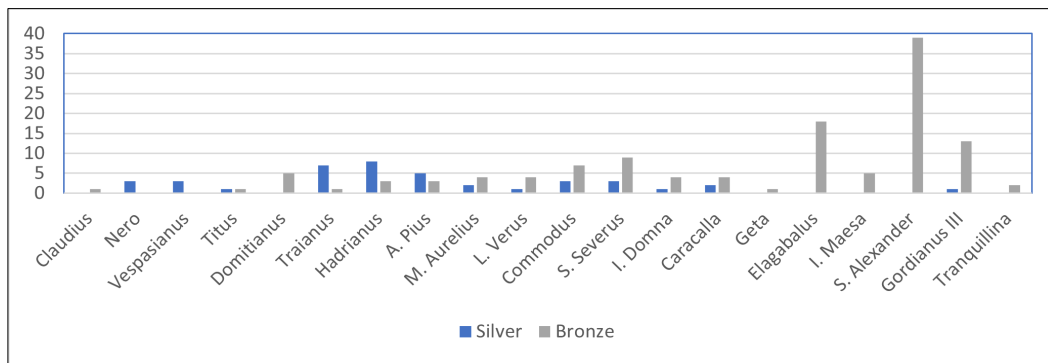
⁷ Sydenham 1978, 4.

⁸ Sydenham 1978, 12.

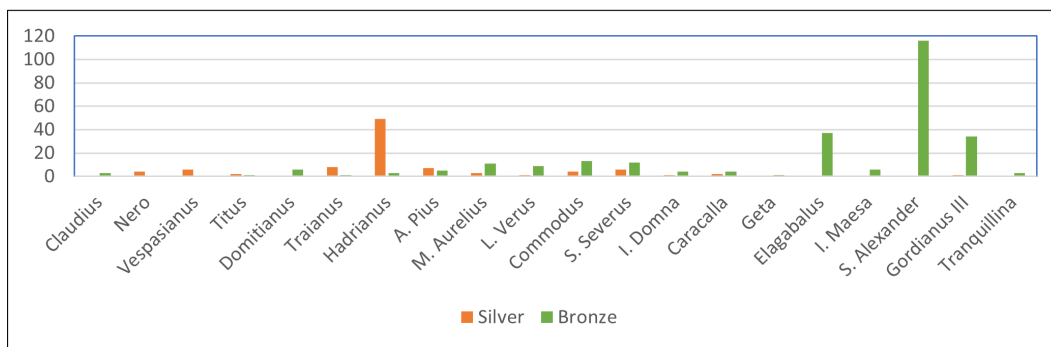
⁹ This research has been supported by the Scientific Research Projects Coordination Unit of Niğde Ömer Halisdemir University. Project Number: SOB2016/08BAGEP, Year.

A Group of Caesarean Coins from Niğde Museum

The coins in our catalogue appear to contain no examples prior to the reign of Claudius¹⁰ and end with Gordianus III, year 7. Out of 164 selected coins, 40 are silver coins ranging through all the dynasties, and the remaining 124 are bronze coins. During the reigns of Marcus Aurelius, Lucius Verus, Commodus, Septimius Severus, and Caracalla, we notice a steady increase in the output of bronze. At the same time, there is a corresponding decrease in silver. Under Elagabalus and Severus Alexander, the silver coinage temporarily disappears, while the issue of bronze is the largest of any single period, including Gordianus III, with one silver coin appearing under his reign. The distribution of silver and bronze altering from emperor to emperor in our selected coin lot is seen in the following chart.

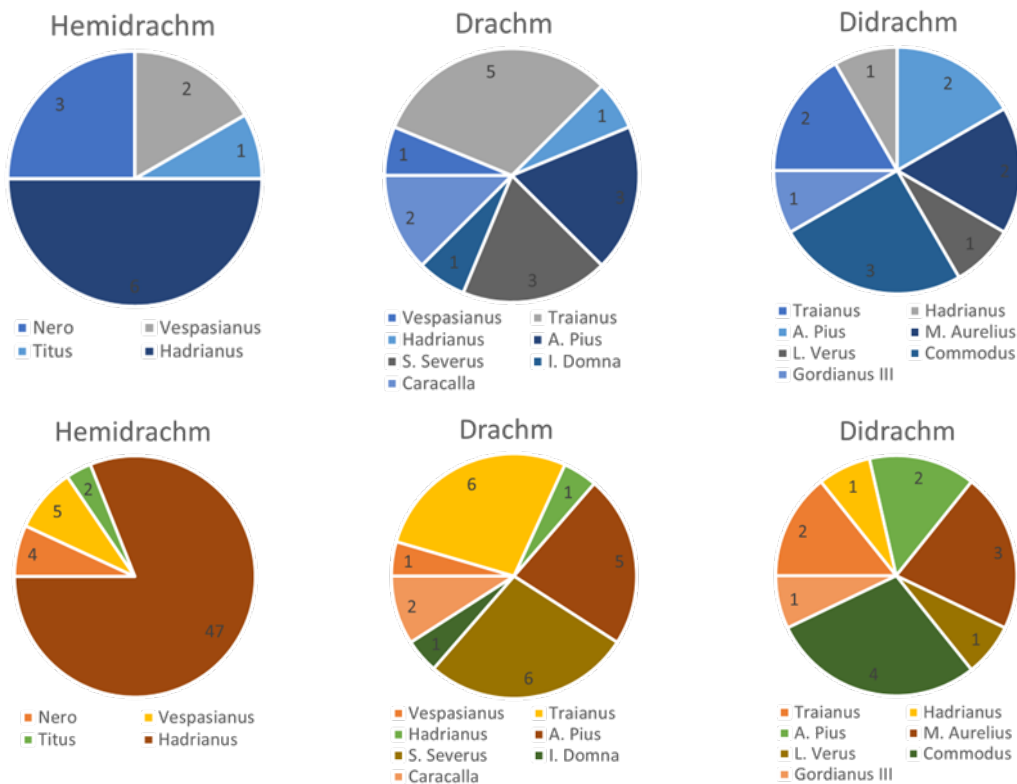

For a complete and correct evaluation, the distribution information of the coins according to the emperors of the whole Caesarean coinage from the Niğde Museum's collection is given in the second chart. Here, as we see, the alteration of the distributed silver and bronze coins stays the same as in the selected group, only with the significant increase of silver coins under the reign of Hadrianus.

¹⁰ In the literature, this series of coins, such as Cat. No. 1, minted in the name of Claudius, was attributed to various cities. Firstly, by Imhoof-Blumer 1883, 181; Babelon 1898, 6746; and later as well by SNG v. Aulock 6347; Sydenham 1978, 58; SNG Cop 177; Lindgren & Kovacs 1985, 1695; SNG Schweiz II, 1758; Sear 2001, 470; and SNG Anamur 379, they were identified as Cappadocian Caesarea coins. Next, G. F. Hill assigned this group of coins to Anazarbus. *BMC Lycaonia*, 32, No. 5. Like other specimens given in Lindgren & Kovacs 1985, 1423, and SNG Tübingen 4535-4536. The similarity of the letter forms presented in both the *RPC* I 4084 examples and the coin discussed in K. Butcher's "Miscellaneous Provincials" suggests a connection between the coin types and attributes it to "Uncertain Caesarea" in Syria. Butcher 2011, 76. Further, it was believed that those coins were minted in Mopsus, as Mopsus called itself Caesarea during this period as well. Tahberer 2015, 47-55. Furthermore, T. Ganschow has recently refuted Imhoof-Blumer's opinion, saying that due to the style, the shape of the letters, the placement of the legends and the weight, these coins cannot belong to the Cappadocia Caesarea coin, which is simply atypical for the region. Ganschow 2018, 56.

The silver coinage consists of three denominations: hemidrachm, drachm, and didrachm. Hemidrachm coins appear under Nero, Vespasianus, Titus, and Hadrianus, the only or primarily used denomination under their reigns. Drachm is used by Vespasianus, Traianus, Hadrianus, Antoninus Pius, and the Severian family: Septimius Severus, Iulia Domna, and Caracalla. And didrachm was used from Hadrianus' time to Commodus' time, with one billion didrachm appearing under Gordianus III. The hemidrachm, drachm, and didrachm distributions are submitted in the charts below¹¹.

Since Caesarea was a mint for Imperial control in the East¹², with the intention to circulate issued money as an Imperial currency in the eastern part of the empire, the coins were usually dated in the same manner as the Imperial coinage of Rome, despite using Greek legends. Generally, the types of obverses were borrowed from Roman coins without any local styling on them¹³. Yet, the reverse type representing Mount Argaeus on Caesarean coins was the only exception to the rule of using Roman personifications, which usually appear on the coins in the West¹⁴.

Speaking of the legends and the types of Caesarean coins, in the next part of our work, I want to overview the peculiarities depicted on the obverse and reverse of the coins displayed in our catalogue.

¹¹ The first three bluish charts reveal the distribution of silver coin denominations in our selected coin lot; the last three charts illustrate the distribution of silver Caesarean coin denominations in the Niğde Museum's collection.

¹² Fully pursuing the development of the mint was impossible since, at least in the first century, the coins of each emperor were distinct; therefore, only silver coins were used. Bronze coins were exceptional only as a local matter. Pick 1887, 316.

¹³ *BMC Galatia*, xxxv.

¹⁴ Sydenham 1978, 3.

And draw the main lines of the picture by giving a brief view of the variety of the designs, in its inscriptions and types.

There are coins minted in the names of S. Severus, Cat. No. 72; I. Domna, Cat. Nos. 77, 79; I. Maesa, Cat. No. 108; and S. Alexander, Cat. Nos. 118, 127 that refer to new samples which still need to be recorded in published scientific catalogues or online museum collections and allow us to include them in the known examples of city coins.

Obverses of the Coins

Legends

The obverse of the coins reflects the effigy of an imperial person, with an adequate inscription of their name and title. Generally, the names of emperors and empresses are written in the common Greek form of their actual names, which can be easily read on the coin. Unlike the titles that sometimes accompany their names, they might be challenging to understand for those unfamiliar with them. On the coins shown in the catalogue, the following titles are most commonly recognized (there goes the Greek title, with usually appearing abbreviations and the Latin equivalent of the title):

ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ (ΑΥ(T). or ΑΥΤΟΚ(P).) = IMPERATOR (appears on the coins from Vespasianus onwards); ΚΑΙCΑΡ (Κ. or ΚΑΙ(C)) = CAESAR (not shown on the coins of Marcus Aurelius and Lucius Verus only); ΑΥΤΟΥCΤΟC (ΑΥΤ.)/ΑΥΤΟΥCΤΑ (ΑΥΤ.) = AVGVSTVS/AVGVSTA (on the coins of I. Domna, Tranquillina); CEBACTOC (CEB.)/CEBACTH (CEB.) = AVGVSTVS/AVGVSTA (no on S. Severus, Caracalla, and Geta coins); ΓΕΡΜΑΝΙΚΟC (ΓΕΡΜ.) = GERMANICVS (on the coins of Nero, Domitianus, and Traianus); ΔΑΚΙΚΟC (ΔΑΚ.) = DACICVS (appears only on the coins of Traianus); ΑΠΙCΤΟC (ΑΠΙ(CT).) = OPTIMVS¹⁵ (only on the coins of Traianus).

The use of Latin legends on Nero's (Cat. Nos. 2-4) hemidrachms is an exception to the rule of using Greek legends on provincial coinage. Cat. No. 40 presents another odd exception, where ΑΝΤΩΜΗΙΟC and Z shaped reverse. Retrograde written letters are unusual in Caesarea on bronze coins. Under Antoninus Pius, they appear only on the coins of years 7 and 9. Perhaps a workshop with little experience was temporarily commissioned with cutting the stamps¹⁶.

Types

Since the use of portraiture was not limited to the emperor alone, it also included imperial rank women, members of his family, and heirs to the throne. A great variety of busts of the emperors and empresses appear on the coins. Usually, the emperor is depicted as a bare-headed, laureate, radiate head or a draped bust wearing cuirass¹⁷ and paludamentum, sometimes as a bust with drapery on a shoulder, and always looking right, except on one coin of Elagabalus, where he is depicted as looking left with a spear and a shield (Cat. No. 100). Empresses' draped busts are shown with or without a diadem or wearing a stephane. *"The Imperial portrait is rather as a sign of loyalty to the Empire,*

¹⁵ The inscriptions above and the ones mentioned in the following paragraph with titles of Emperors were used by D. R. Sear. The author also gives the complete list of the names of the Emperors and Empresses. Sear 2001, xi.

¹⁶ Ganschow 2018, 220.

¹⁷ On many coins of both M. Aurelius and L. Verus (Cat. Nos. 42-43), it is difficult to determine whether a cuirass is intended; but neither is there any trace of a paludamentum. In general, if the outline of the shoulder is seen and it is not draped, it is interpreted as cuirassed. Metcalf 1996, 131.

*expressed in the person of its ruler*¹⁸, and not as mint-authority.

Reverses of the Coins

Legends

Reverse legends usually follow the same order. They start with the name of the city ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΚΑΠΙΩΝ, meaning the *Capital City* of a district or province¹⁹, shortened to ΜΗΤΡΟ(ΠΟ) ΚΑΙ(Α) in most cases, sometimes followed by the new title of the city ΝΕΩΚΟΡΟΝ. At Gordianus III and Tranquillina, the inscription Β ΝΕ appears, meaning the title for the city was given the second time, and then legends end with the date (ΕΤ Α, Β, Γ...). Bronze coins are generally dated by the regnal year after the word ΕΤ, ΕΤΟ, ΕΤΟΥΣ = *anno*. However, the silver coins, in addition to giving the date in the regnal year, record the date by inscribing the year of the consulship of the reigning emperor and naming his titles, as such (there goes the Greek title, with usually appearing abbreviations, and the Latin equivalent):

ΔΗΜΑΡΧΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ (ΔΗΜΑΡΧ. ΕΞ.) = TRIBVNICIA POTESTAS (*Power of tribune* - usually granted for life, and renewed from year to year²⁰), appears on the silver coins of Traianus (Cat. Nos. 15-21);

ΥΠΑΤΟC Β, ΥΠΑΤΟC Γ, etc. = CONSVL abb. as COS. II, COS. III, etc. (The *consulship* was held from time to time, at least for a part of the year, and during these periods the title appears, with an indication of the number of times the emperor has taken office²¹), is shown on the silver coins of Traianus (Cat. Nos. 15-21), Hadrianus (Cat. Nos. 29-30), Antoninus Pius (Cat. Nos. 34-38), Marcus Aurelius (Cat. Nos. 42-43), Lucius Verus (Cat. No. 48), and Commodus (Cat. Nos. 53-55);

ΠΑΤΗΡ ΠΑΤΡΙΔΟC (ΠΑΤΗΡ ΠΑΤ, ΠΑΤ ΠΑΤΡ) = PATER PATRIAE (*Father of the Fatherlands*), are found on the silver coins of Hadrianus (Cat. Nos. 29-30), Antoninus Pius (Cat. No. 38), and Commodus (Cat. Nos. 53-55).

Furthermore, besides the legends depicting the titles of the emperors, reverses may also record the names and titles of the magistrates. The names of legati appear on bronze coins from Titus to Hadrianus. The legends contain the magistrate's name after the preposition ΕΠΙ, meaning "*in the time of*", and then, in a few cases, follows the title of the magistrate ΠΡΕCΒΕΥ ΤΟΥ of the mean *Legatus*, which was given if the person held the position of the chief magistrate of the city²². On Cat. No. 9, the name of the magistrate Aulus Caesennius Gallus is mentioned²³ - ΕΠΙ ΓΑΛΛΟΥ, on Cat. Nos. 12-14, Titus Pomponius Bassus' name ΕΠΙ (ΤΙΤ ΠΟΜ) ΒΑCCOΥ ΠΡΕCΒΕΥ (ΤΟΥ)²⁴ appears, Cat. No. 22

¹⁸ Mattingly 1960, 196.

¹⁹ The literal meaning of this word is "*mother city*". Still, the title was rarely used to respect the colonies, as many cities that carried this name had never sent forth colonies. For this reason, the word overtook the meaning of the province's chief city. Head 1887, lxxiv.

²⁰ Abbott 1901, 356, no. 429.

²¹ Abbott 1901, 342, no. 402; 376, no. 464.

²² Sear 2001, xix-xx; Head 1887, lxiv-lxviii.

²³ Aulus Caesennius Gallus, legatus Augusti pro praetore of Galatia and Cappadocia AD 80-82. Liebenam 1888, 172, no. 10; Rémy 1989, 190-191, no. 157.

²⁴ Titus Pomponius Bassus, legatus Augusti in Galatia and Cappadocia AD 96-99. Liebenam 1888, 174-175, no. 14; Pick 1891, 74; Rémy 1989, 195-197, no. 160.

reveals Marcus Iunius Homullus' name being inscribed as ΕΠΙ ΟΜΟΥΛΛΟΥ²⁵, and Cat. No. 33 coin gives the information of the coin being minted under the magistrate Lucius Statorius Secundus - ΕΠΙ ΣΕΚΟΥΝΔΟΥ²⁶.

Another essential element of the reverse legends of our listed coins is the epithets given to the city. Despite the usually shortened inscription ΜΗΤΡΟ(ΠΟ) ΚΑΙC(A) appearing on most of the reverses, with the bronze coins of Hadrianus (Cat. Nos. 31-32) ΚΑΙCΑΡ(ΕΩΝ) Τ(ΩΝ) ΠΡ(ΟC) Τ ΑΡΓΑΙΩΝ (abb. as ΚΑΙC Τ ΠΡ Τ ΑΡΓΑΙΩ) appears. It makes allusions to the proximity of Caesarea to Argaeus²⁷ with the meaning "*Caesarea next to Argaeus*". This epithet was used only under the Antonine dynasty, after Hadrianus, followed by Antoninus Pius (Cat. Nos. 39-41), Marcus Aurelius (Cat. Nos. 44-47), and Lucius Verus (Cat. Nos. 49-52). The usually shortened inscription of the city changes to its full version ΜΗΤΡΟΠΟΛΙC ΚΑΙCΑΡΙΑC under Severus Alexander (Cat. Nos. 133-137, 146), with one example under Gordianus III (Cat. No. 157). In the reign year 14 of Septimius Severus (Cat. No. 72), ΝΕΩΚΟΡΟC appears for the first time, meaning "*Temple-Keeper*" or a guardian of a provincial temple. It is the title granted to a city when the temples and altars were set up in honor of the Roman Emperor and the Imperial City²⁸. It doesn't have much political significance but only indicates goodwill relations between States²⁹. At this time, Caesarea was known to be the only city issuing coins with this title³⁰. Later ΝΕΩΚΟΡΟC can be found on Iulia Domna's coin (Cat. No. 79), Elagabalus' (Cat. Nos. 90-91), Iulia Maesa's coin (Cat. No. 106), and Severus Alexander's coin (Cat. Nos. 117-118)³¹. Under Gordianus III, the city epithet appears as ΜΗΤΡΟΠΟΛΙC ΚΑΙCΑΡΙΑC, ΕΝΤΙΧ(ΙΟΝ) Β ΝΕ. The new word ΕΝΤΙΧΙΟΝ also seems to be abbreviated to ΕΝΤ, ΕΝΤΙ or ΕΝΤΙΧ, inscribed on the altar of some of the coins with the Mount Argaeus set on it. This word was first explained by F. Imhoof-Blumer, referring to the building of the walls around the city of Caesarea at this time³² because, during the time of Strabo, the city was not fortified yet, through the neglect of the governors³³. Β ΝΕ indicates that the title ΝΕΩΚΟΡΟC for the city was given the second time.

The names of games and festivals appear as an element of the reverse legend from time to time, inscribed on the field of the coin, named in honor of (CΕΟΥΗΡΙΟC) ΦΙΛΑΔΕΛΦΙΟC, brothers Caracalla and Geta³⁴ (Cat. Nos. 70, 78, 85).

Dates, however, are not inscribed in any manner on the silver coins of Nero (Cat. Nos. 2-4), Vespasianus (Cat. Nos. 5-7), and Titus (Cat. No. 8). On the other hand, we got one example of a legend appearing on the Nero hemidrachm coin (Cat. No. 2)³⁵ with Nike holding a wreath and a palm

²⁵ Marcus Iunius Homullus, legatus Augusti pro praetore in Cappadocia AD 111-114. Rémy 1989, 205, no. 164.

²⁶ AD 124-128. Rémy 1989, 211, no. 167.

²⁷ Sydenham 1978, 23.

²⁸ Sear 2001, xx.

²⁹ Mattingly 1960, 201.

³⁰ Burrell 2004, 246.

³¹ B. Burrell thinks that the second neokoria could happen in the reign of Severus Alexander. Burrell 2004, 249-250.

³² Imhoof-Blumer 1898, 22-23.

³³ Str. XII. 2. 7 c. 538.

³⁴ For more information, see below in the paragraph about *Agonistic crowns* on the reverses.

³⁵ T. Ganschow claims that the series of Nero silver coins, whose obverse legend ends with GERMANI, mean the

branch, saying ARMENIAC, which indicates a historical allusion to Domitius Corbulo's victories in Armenia in AD 58-59³⁶.

Types

With a few exceptions, the reverses are local in style and have nothing in common with Roman models³⁷, resulting in an enormous iconographic variety. The sacred Mount Argaeus, today known as Erciyes Mountain, is the most famous and frequently depicted image on the reverse of Caesarean coins. It rises from the valley to 3916 meters high³⁸, making it one of the greatest volcanic mountains in Anatolian geography. Strabo, the famous geographer, describes Argaeus as a tremendous mountain; during his time, flames were observed to rise from the fracture at the base of Argaeus, the sides of the mountain were capped off with forest trees, and the summit was always covered in the snow³⁹. Visually, the highest peak appears to be in the middle, between two smaller hills. There is a natural crater behind the summit where an artificial tunnel can be seen; the same crater appears on various coins from time to time⁴⁰. So far, Argaeus is the most depicted mountain in antiquity. Above all, it appears on countless Caesarean coins, which, as the Imperial mint, created a vast volume of embossing⁴¹.

The surroundings of Mount Argaeus have been localized since the Neolithic cultures, and the cults associated with Argaeus have been influential in the beliefs of the Anatolian people⁴². Therefore, from the earliest times, the mountain was worshipped and has served society as an object of cult⁴³. As P. Weiß refers to it, the Holy Mountain achieved its name by being volcanically active⁴⁴, as volcanos and volcanic fire scared people of all times. E. A. Sydenham cogitates on the sanctity of the mountain, wondering if it was worshipped as a focal point of a local religious cult or if it was dedicated to some deity. Moreover, beyond a doubt, he believes it is connected with Mithraism since celestial objects such as stars and crescents keep appearing in depictions of Mount Argaeus. On the other hand, E. A. Sydenham also agrees with W. Wroth, claiming that Argaeus could be merged into the Imperial cult under the Empire's influence⁴⁵. Nevertheless, Argaeus became a symbol of Roman power in Cappadocia due to its geographically predetermined importance to the provincial capital, Caesarea⁴⁶.

Mount Argaeus appears in many different forms, either as the leading figure or as an object in the scene. While pyramidal-shaped representations are mainly preferred, there are visuals in which all

victories of Domitius Corbulo in Armenia in AD 58. To the same type, he also assigns coins, such as those shown on our Cat. No. 2-4, and puts them under the group named "Undated: 58-59". Ganschow 2018, 59.

³⁶ Ganschow 2018, 59; Sydenham 1978, 22.

³⁷ Sydenham 1978, 12.

³⁸ Weiß 1985, 21.

³⁹ Str. XII. 2. 7 c. 538.

⁴⁰ Weiß 1985, 43-44.

⁴¹ Weiß 1985, 25.

⁴² For cults associated with Argaeus, see Güler 1995, 19-33.

⁴³ Argaeus, derived from the Greek word *Argos*, meaning *white*, *bright*, is expressed as a white, bright mountain due to the image provided by its physical conditions. Weiß 1985, 24-25.

⁴⁴ Weiß 1985, 40.

⁴⁵ Sydenham 1978, 20-21.

⁴⁶ Weiß 1985, 47.

three peaks are emphasized. The coins of Caesarea depict Argaeus as many-peaked, with trees on its slopes, surmounted either by a wreath, by a star, or by a naked figure. A few examples of Elagabalus', Severus Alexander's, and Iulia Maesa's coins show three-peaked Mount Argaeus with three figures on top (Cat. Nos. 88-89, 97, 105, 117), or three figures with one on each summit (Cat. Nos. 91, 106). Coins of Septimius Severus and Iulia Domna (Cat. Nos. 71, 77) depict three stars on three different mountain peaks. Sometimes a star and a crescent occur on either side, individually or together, in various combinations. One specimen presents Argaeus with an eagle on the summit (Cat. No. 132). It appears to culminate in a tall peak with a conical top on the reverse of Marcus Aurelius and Lucius Verus coins. On one of Traianus's coins, we see Argaeus with a cave on the central summit (Cat. No. 17). Mount Argaeus is typically shown with or without a base, set on a plain, with a garland or wreath (Cat. No. 59) decorated, or the regnal year inscribed altar. Sometimes an agalma of the mountain appears on the body of the altar (Cat. Nos. 93-94), which is enclosed in the distyle (Cat. Nos. 67, 119-120) or tetrastyle (Cat. No. 68) temple, where the altar and the temple give sanctity meaning to the mountain⁴⁷. Further, Argaeus appears between the agonistic prize crowns (Cat. Nos. 70, 78, 85), located between two army stands (Cat. No. 132). Only a few examples depict it in a different scene: between the coin inscription (Cat. No. 156), being held by Tyche (Cat. No. 92), or in the field over the scenery of Septimius Severus driving a quadriga (Cat. No. 66).

A nude male figure, Helios (?), is the most commonly observed symbol atop Mount Argaeus' peak. He wears a radiate crown on his head, holds a sceptre in his left hand and a globe in his right, and appears as a single or triple-figure on the summit or as a figure on each of three peaks. There are various opinions on identifying this personification. W. Wroth is inclined to think "that the personage represented is the deified Emperor" himself, at the same time associating it with the Greek Helios as a way to worship the emperor⁴⁸. However, E. A. Sydenham tends to disagree with W. Wroth's presumptions regarding celestial bodies and instead associates him with the cult of Mithra⁴⁹. A. B. Cook believes the radiate figure on Mount Argaeus to be the Hellenistic Zeus⁵⁰. From the paragraph before, we may deduce that E. A. Sydenham supports W. Wroth's suggestion of Argaeus being merged into the Imperial cult after the power and influence of the Roman Empire rose in the region. On the other hand, E. A. Sydenham faces difficulties connecting Argaeus with the Imperial cult when few figures appear on the mountain⁵¹. W. Wroth sticks to his opinion and interprets two or more figures as Imperial personages⁵². At this point, P. Weiß tends to believe that three figures are likely to represent the deity in a triple appearance, or three distinct deities, rather than one as the perfection⁵³.

⁴⁷ *BMC Galatia*, xxxix.

⁴⁸ Because representation is as well suited to *divus Augustus* as it is to Helios. *BMC Galatia*, xl.

⁴⁹ Sydenham 1978, 20. Mithra is a radiate god who emerged from the rocky summits of the eastern mountains at dawn; yet "he is not sun or moon, or any star, but a spirit of light". Mithra has attributes of guardian and savior, and soldiers were his missionaries. With the victories of armies, Mithraism spread among the soldiers. Finally, under the reign of Tiberius, when Cappadocia was incorporated into the Empire, Pontus under Nero, and Commagene under Vespasianus, the channel from East to West for Mithraism to spread was opened, as it had deep roots in Cappadocia long ago. Dill 1904, 585-593.

⁵⁰ Cook 1925, 980.

⁵¹ Sydenham 1978, 21.

⁵² *BMC Galatia*, xl.

⁵³ Weiß 1985, 46.

Stars, crescents, and pellets are the most prevalent symbols associated with celestial objects. The star is the second most common depiction on the reverse of the coins. The greatest amount is used on the summit of Mount Argaeus. It first appears in our catalogue during the reign of Commodus (Cat. Nos. 53-54), then throughout the reigns of Septimius Severus (Cat. Nos. 63-65), Iulia Domna (Cat. No. 75), Caracalla (Cat. Nos. 80, 83-84), Elagabalus (Cat. Nos. 103-104) and ends with Severus Alexander (Cat. Nos. 110, 113-116). Mount Argaeus is surmounted by three stars, one on each top, on a few examples of the bronze coins of Septimius Severus (Cat. No. 71) and Iulia Domna (Cat. No. 77). Another specimen of Antoninus Pius' Cat. No. 38 coin shows the star placed under Mount Argaeus. Furthermore, one of the Commodus coins depicts a star on the field, by the side of the altar (Cat. No. 58). An example from under the reign of Severus Alexander shows a star on the temple's pediment (Cat. No. 120).

A crescent accompanies the depiction of Mount Argaeus with the star on its summit in a few specimens of our catalogue. On the silver coins of Septimius Severus (Cat. No. 64) and Caracalla (Cat. No. 80), it appears on the left side of the mountain. On the bronze coins of Severus Alexander, it occurs on the left side of the mountain, with the star on the right (Cat. No. 131), and in the same position, but as a mountain enclosed by a distyle temple (Cat. No. 119). When it comes to pellets, they appear on two of our coins. Firstly, the bronze coin of Septimius Severus (Cat. No. 67) shows Mount Argaeus enclosed by the distyle temple with the pellet on its pediment, while the only silver coin of Gordianus III (Cat. No. 149) depicts two pellets, one on each side of the summit of Mount Argaeus.

The third symbol that appears on the summit of Mount Argaeus is a wreath (*Corona Triumphalis*), an item used to crown the triumphs⁵⁴. In ancient Rome, the wreath was the highest medal awarded to victors coming back from wars⁵⁵. It is considered to be the symbol of the Roman legions⁵⁶, which by Tertullianus was named *Corona Militaris*⁵⁷. Therefore, the wreaths of victory were associated with the army, military affairs, war, and the triumph of the whole Roman army⁵⁸. As mentioned above, in our catalogue, the wreath mostly appears on the summit of Mount Argaeus. However, no less, we see it carried by Nike. Most commonly, the depiction of Nike holding the wreath appears from the time of Nero to Hadrianus. Later, we find it only on single coins, one example at a time, on Commodus' (Cat. No. 55) and Iulia Domna's (Cat. No. 79) coins. Further, the wreath appears on the body of the altar on one of the Gordianus III coins (Cat. No. 159). One coin specimen from the Severus Alexander mint shows the wreath in the beak of an eagle standing on the mountain's summit (Cat. No. 132). Wroth believes it to be the Roman legion's eagle, and the wreath that surmounts the summit of Mount Argaeus on the other coins must be the same wreath held by it⁵⁹.

The last-mentioned coin reverse, showing Mount Argaeus surmounted by an eagle holding a wreath in its beak, requires our special attention as two military standards, so-called a vexillum, appear. D. R. Sear assigns those coins to colonial type, with standards representing "the legions from

⁵⁴ Karczewska 2018, 37.

⁵⁵ Plin. *nat.* XV. V.

⁵⁶ Sear 2001, xvi.

⁵⁷ Tert. *De Corona* XI.1, V176.

⁵⁸ Karczewska 2018, 34.

⁵⁹ *BMC Galatia*, xl.

which the original colonists were drawn”⁶⁰.

Further, clasped hands holding a standard placed on a prow that appears on silver Traianus coins (Cat. Nos. 18, 20) reflect other symbolic meanings referring to Roman legions and depict the agreement of *Concordia Exercituum*⁶¹. “This reverse alludes to the concurrence and union of the forces, both on land and at sea”, during the reign of Nerva⁶².

Before moving on to the following type of coins, it is necessary to mention that the right to host games was an honor bestowed upon a city as a sign of the emperor’s favor⁶³. And so here, on both sides of Mount Argaeus, we observe two agonistic⁶⁴/prize crowns⁶⁵ with palm branches. This type appears on the coins of Septimius Severus (Cat. No. 70), Iulia Domna (Cat. No. 78), and Caracalla (Cat. No. 85) and represents the celebration of public games held in honor of members of the Severan dynasty. In these particular cases, KOINOC⁶⁶ brings the meaning that the sacred festival was held on the occasion of the provincial assembly meeting and was organized in honor of *Severan Brotherly Love* (CΕΟΥΗΡΙΟC) ΦΙΛΑΔΕΛΦΙΟC, associated with Caracalla and Geta⁶⁷. In such a way, Septimius Severus desired to show the public that the brotherly love of two princes could guarantee a blissful future for the Empire⁶⁸.

The other big type group of the reverse of the coins contains a bunch of corn-ears. It is the most frequently used depiction after Mount Argaeus. It appears as a quadruple on the altar, in addition to being seen as a bunch of three or six tied together and four or five ears of corn shown in the kalathos. In our displayed examples, it first arises on the coin of Commodus (Cat. No. 56), where four corn-ears are set on the altar. Continuing with two different coins from this type under Septimius Severus, where four ears of corn are placed on the altar (Cat. No. 74) or three ears tied together in a bunch (Cat. No. 73). Next, we see three examples of Elagabalus’s coins depicting four corn-ears on the altar (Cat. Nos. 87, 93-94). Severus Alexander’s coins show the broadest spectrum of variety, with either four (Cat. Nos. 122, 143-144) or five (Cat. No. 145) corn-ears in kalathos, four corn-ears set on the altar (Cat. Nos. 121, 125), and three corn-ears tied together (Cat. Nos. 129-130, 138-139, 147-148). One of the Gordianus’ III coins first occurs with six ears of corn tied together (Cat. Nos. 161-162), followed

⁶⁰ Sear 2001, xviii.

⁶¹ *BMC Galatia*, 53. The same type occurs on Nerva coins inscribed as OMON(OIA) CTRAT(IAC) with the meaning of CONCORDIA EXERCITVVM, see Loebbecke 1885, 349, no. 1; Cohen 1882, 3, nos. 24-36.

⁶² Stevenson *et al.* 1889, 243.

⁶³ Burrell 2004, 246-251.

⁶⁴ This form of victory award is thought to have emerged during the Roman Imperial Period. Salzmann 1998, 89. The depictions of the prize urns, on which there are sometimes horizontal lines, geometric or floral decorations, and inscriptions of the names and characters of the agons in the middle band, are called agonistic reward crowns. Erol-Özdizbay 2012, 204.

⁶⁵ On the coins, it appeared for the first time during the reign of Commodus and was adopted and spread rapidly during the Severan period. Over time, it has become a symbol of games and festivals. Erol-Özdizbay 2012, 204.

⁶⁶ The title “*neokoros*” on Caesarean coins appears from AD 204-206, at the same time as the sacred games of *Severios Philadelphios*, *koinos* of Cappadocia were celebrated, so it is most likely that at least one of those festivals was connected with the grant of *neokoria*. Burrell 2004, 247, 338.

⁶⁷ Sear 2001, xxi.

⁶⁸ Bosch 1948, 341.

by one coin of the same design from Tranquillina's time (Cat. No. 164).

A comparatively small group of reverses depict deities or their personifications. Here, on two didrachm coins of Traianus, we see Artemis (Cat. Nos. 15, 19), in her huntress role, with a spear in her right hand and a patera in her left. Later, Apollo's graceful naked figure appears with his foot on an omphalos, holding an arrow and a bow in his hands, resting an arm on his knee on the bronze coin of Commodus (Cat. No. 62). On a few exemplary Caesarean coins displayed in our catalogue, there is a noteworthy depiction of Tyche, who was always known as a tutelary deity that governs a city's destiny, fortune, and prosperity. On the coin of Septimius Severus with the inscription of ΝΕΩΚΟΡΟC under the throne (Cat. No. 72), Tyche appears seated on the throne holding cornucopiae and patera; another seated Tyche holding cornucopiae and Mount Argaeus is shown on the coin from Elagabalus' reign (Cat. No. 92). A bust of the turreted and veiled bust of Tyche appears on the bronze coin of Claudius (Cat. No. 1). Nike is another widely used personification famous from early times, with a laurel wreath typically presented in her hands as an integral part of the composition of triumph⁶⁹. The symbol of a palm branch, which frequently appears on Nike coins, is associated with rising and victory, yet it can be interpreted as a triumph over death⁷⁰. Therefore, the whole image is associated with honoring victories. On displayed coins, Nike is depicted as a winged figure in a long dress, advancing or standing, holding a wreath in her hand and a palm branch on her shoulder, while she may also be seen seated on the globe (Cat. Nos. 3, 7) or with her foot on a globe, inscribing the shield set on her knee (Cat. No. 4)⁷¹. Nike most commonly appears on silver coins from Nero through Hadrianus. Later, it reappears mainly on single coins; one example is found on the didrachm of Commodus (Cat. No. 55) and one on the bronze coin of Iulia Domna (Cat. No. 79).

One of the other rarely used types on the reverse of the coins is a club. It is considered to be taken from the coins of King Archelaus, with the allusion to Heracles⁷². We have only two examples of it in our catalogue. One appears on a drachm of Traianus (Cat. No. 16), and the second on the hemidrachm of Hadrianus (Cat. No. 24).

Images of the Roman Emperor depicted on the civic coin reverses reveal which qualities of the emperor were deemed significant, whether he is shown as a warrior, a guardian of the Empire, or a keeper of the peace. "*Whereas in Rome the Imperial worship only began at death, in the provinces it would naturally begin at accession*"⁷³. Therefore, those images are not particularly prevalent. Here we have the coin of Severus Alexander (Cat. No. 140), which shows the emperor galloping on horseback, wearing chlamys, and holding a javelin in his upraised right hand. As with personal qualities, the image may be associated with military victories or the victorious nature of the emperor as well. The coin of Septimius Severus depicts him victorious in the triumphal chariot carried by four horses (quadriga), with Mount Argaeus pictured above (Cat. No. 66). It was most likely struck shortly after the defeat of Gaius Pescennius Niger's forces against Septimius Severus' army at Cyzicus and Nicaea in

⁶⁹ Rogić *et al.* 2012, 343.

⁷⁰ Rogić *et al.* 2012, 346.

⁷¹ Engraving on the shield is a practice to celebrate and immortalize victories. Elderkin 1938, 236.

⁷² *BMC Galatia*, xxxviii; S. W. Stevenson adduces club as the symbol of Heracles. Stevenson *et al.* 1889, 770.

⁷³ Mattingly 1960, 199.

AD 194, expressing the loyalty of Caesarea to the winner of the civil war⁷⁴.

Further, we see inscriptional coins, where the reverse legend appears engraved in a few lines within a wreath or a dotted border. This article includes eleven distinct coin examples that belong to this group. Firstly, we find it on the bronze coins of Domitianus (Cat. Nos. 12, 14), bearing the magistrate's name on them. The rest of the coins carry the epithets applied to the city, given in various forms. One coin of Hadrianus (Cat. No. 32), six coins of Severus Alexander (Cat. Nos. 133-137, 146), and two coins of Gordianus III (Cat. Nos. 156, 157)⁷⁵.

Conclusion

Excluding the highly worn/poor condition and thus less legible similar specimens from the Niğde Museum's Roman Provincial Coin collection, we have selected and displayed 164 Caesarean coins in our catalogue, spanning all dynasties from Claudius to Gordianus III. Forty are silver coins, and the remaining 124 are bronze.

This paper summarizes the diversity of legends and types of obverses and reverses on Roman Provincial Coins of Caesarea in Cappadocia held in the Niğde Museum's collection. Based on what is known at this point, it is undeniable that Caesarean coinage is diverse. Considering that each coin in our work reflects the different and peculiar variation of the types and legends concerning both sides of the specimen, the coins in our catalogue are the only and unique, providing invaluable information about the region's cultural, political, and religious life. The rules for the obverse design are relatively simple, reflecting the effigy of the imperial person, with an adequate inscription of their name and title, which indicates that the Roman authority and, in other words, the independence of the city ended. On the other hand, the reverses are a great source of information since they are purely local. Since the reverses of the provincial coins had a continuation of certain types used in the minting of coins during the earlier periods of the city's autonomy, many of the coins issued at this time were associated with cults promoted and followed in the area even before the imperial age. The sacred Mount Argaeus, the most famous and frequently depicted image on the reverse of Caesarean coins, appears here, which most likely played a considerable role in people's lives back then by becoming a symbol of the entire Caesarea. Some coins illustrate various aspects of mythology with deities and personifications (Artemis, Apollo, Tyche, and Nike) depicted on the reverses, which gives us an idea of how Greek mythology permeated the life of the city. Other coins depict the celebration of public games organized in honor of the imperial family, which, together with different imperial symbols appearing on the coins, show what part the Empire played in social life. Military-type coins, such as those with clasped hands holding a standard placed on a prow, depicted vexilla, and eagle of the Roman legions, reflect the interest in politics. In other words, it reflects the way that the Empire "played" politics. Further, other coins tell us about some great historical events and the victories of the emperor. Anyhow, it all together reflects the power of the Empire, as in the end, any symbol on the coins could be merged with the Imperial cultus.

However, it is impossible to fully understand how people socialized, what they believed in, and whom they prayed to, but coins definitely can draw the main lines of the picture of the things that

⁷⁴ Herodian describes the battle and victory of Septimius Severus in Cyzicus. Herodian. 3.2.2. He depicts the victory in Nicaea. Herodian. 3.2.10. Later writes how the army of Septimius Severus invades Cappadocia and starts the defense works there. Herodian. 3.3.1.

⁷⁵ For more information, see above in the paragraph about *legends* of reverses.

prevailed in their lives at those times. In either case, this paper is a source of information and will significantly contribute to future iconographical numismatic studies, with a great variety of coins displayed in our paper. A few sufficiently exceptional specimens will extend the knowledge of Caesarean coins in general.

Catalogue of Coins

The description of each coin is followed by a reference, where possible. Auction catalogues have been used as a reference when there are none or when the coin has only a few references from published scientific catalogues or online museum collections. After that comes the catalogue number, metal, diameter, weight, die-axis, and inventory number.

Claudius (AD 41-54)

Obv.: Laureate head of Claudius, r.; ΚΛΑΥΔΙΟC
KAICAP

Rev.: Turreted and veiled bust of Tyche, r.;
ΕΤΟΥC ΚΑ[ΙC]ΑΡΕΩΝ, Γ (= year 3 = 42/43)

Ref.: (*Caesarea in Cappadocia*): Imhoof-Blumer 1883, 181; Babelon 1898, 6746; SNG v. Aulock 6347; Sydenham 1978, 58; SNG Cop 177; Lindgren & Kovacs 1985, 1695; SNG Schweiz II 1758; SNG Anamur 379. (*Uncertain Caesarea in Syria*): RPC I 4084. (*Mopsos as Caesarea in Cilicia*): Tahberer 2015, Type 1. (*Anazarbus as Caesarea in Cilicia*): *BMCLycaonia* 5; Lindgren & Kovacs 1985, 1423; SNG Tübingen 4535-4536.

- 1 AE 19 mm, 4.64 gr, 12 h. Inv. No: 17.2.96

Nero (AD 54-68)

Obv.: Laureate head of Nero, r.; [NĒRO CLAVD
D]IVI CLAVD [F CAESAR AVG GERMANI]

Rev.: Nike advancing r., holding wreath and palm
branch; [AR]MENIA[C]

Ref.: Cohen 1880, 32; *BMCRE* I 406-408; SNG v. Aulock 6360; Sydenham 1978, 81; *RIC* I 616; *RPC* I 3644; Ganschow 2018, 58: 115-116; *ANS* 1996.110.4; *London* 1860,0515.1

- 2 AR (hemidrachm) 1.59 gr, 14.3 mm, 12 h. Inv. No: 5.2.91

Obv.: Laureate head of Nero, r.; [NĒRO CLAVD
DIVI CLAVD F CAESAR] AVG [GERMANI]

Rev.: Nike seated on globe, r., holding wreath.

Ref.: Cohen 1880, 352; *BMCRE* I 409-410; SNG Fitzwilliam 5426; SNG v. Aulock 6358; Sydenham 1978, 82; SNG Cop 182; *RIC* I 617; *RPC* I 3645; SNG Schweiz II 1760; Sear 2001, 616; SNG Glasgow 2202; Ganschow 2018, 59a: 117-119; *ANS* 1944.100.55168; *London* 1853,0324.5

- 3 AR (hemidrachm) 1.55 gr, 14.7 mm, 12 h. Inv. No: 35.1.90

Obv.: Laureate head of Nero, r.; [NĒRO CLAVD]
DIVI CLAVD F CA[ESAR AVG GERMANI]

Rev.: Nike standing, r., with foot on globe,
inscribing shield set on knee.

Ref.: Cohen 1880, 351; *BMCRE* I 411-412; SNG v. Aulock 6359; Sydenham 1978, 83; SNG Cop 183; *RIC* I 618; *RPC* I 3646; SNG Tübingen 4617-4619; SNG Glasgow 2203; Ganschow 2018, 60: 120-121; *ANS* 1974.95.178; *Freiburg* 00766; *London* 1979,0101.1105

- 4 AR (hemidrachm) 1.38 gr, 13.9 mm, 12 h. Inv. No: 2008/8

Vespasianus (AD 69-79)

Obv.: Laureate head of Vespasianus, r.;
[AYTOKPA KAICAP O]ΥΕCΠΙΑC[IANOC
CEBACTOC]

Rev.: Nike advancing r., holding wreath and palm
branch; [NIKH CEBACTH]

Ref.: Sydenham 1978, 91; SNG Cop 186; Metcalf 1996, 9, pl.52; *RPC* II 1637; Ganschow 2018, 69; *ANS* 1944.100.57795; *London* 1931,0601.54

- 5 AR (drachm) 3.54 gr, 17.3 mm, 12 h. Inv. No: T 8.8.83

Obv.: Laureate head of Vespasianus, r.;
[AYT]OKP KAICAP OΥΕCΠΙΑCΙΑ[NOC
CEBA]

Rev.: Nike advancing r., holding wreath and palm
branch.

Ref.: Mionnet 1809, 23; Mionnet 1835, 22; *BMC Galatia* 17, pl. VIII.11; MacDonald 1901, p.583, 8; SNG v. Aulock 6362; Sydenham 1978, 94; SNG Cop 187; Metcalf 1996, 17, pl.52; SNG Tübingen 4622-4625; *RPC* II 1659; Sear 2001, 735; SNG

- Glasgow 2207; Ganschow 2018, 71: 138-140; ANS 2004.14.94; *BnFFG* 255-256; *Boston* 63.2649
- 6 *AR (hemidrachm)* 1.79 gr, 15.3 mm, 12 h. Inv. No: 31.1.90
Obv.: Laureate head of Vespasianus, r.; [AYT]OKP KAICAP OYECII[ACIANOC CEBA]
Rev.: Nike seated on globe, r., holding wreath.
Ref.: Mionnet 1835, 21; Sydenham 1978, 95; Metcalf 1996, 18; *RPC* II 1660; Ganschow 2018, 72a: 141; *BnFFG* 257; *Bertolami* 41, 2017, Lot 260
- 7 *AR (hemidrachm)* 1.73 gr, 16.2 mm, 12 h. Inv. No: 3.7.96
- Titus (AD 79-81)**
Obv.: Laureate head of Titus, r.; [AYTOKP]ATWP TITOC KAICAP [CEBA]
Rev.: Nike standing, r., holding wreath and palm branch;
Ref.: *BMC Galatia* 21-22; MacDonald 1901, p.583, 10; *SNG v. Aulock* 6367; *SNG v. Aulock* Nach. IV 8728; Sydenham 1978, 116; *SNG Schweiz* II 1762; Metcalf 1996, 19; *RPC* II 1661; Sear 2001, 775; *SNG Glasgow* 2210; Ganschow 2018, 83a: 156; ANS 1944.100.58056; *BnF FG* 271; *Boston* 64.502
- 8 *AR (hemidrachm)* 1.78 gr, 15.1 mm, 12 h. Inv. No: T 10.1.92
Obv.: Laureate head of Titus, r.; [AYTOKPATWP TITOC KAICAP CEBA]
Rev.: Mount Argaeus surmounted by wreath; [ΕΠΙ ΓΑΛΛΟΥ, ΕΤ Γ] ? (= year 3 = 80/81)
Ref.: Mionnet 1835, 25; Babelon 1898, 6752; *BMC Galatia* 27, pl.IX.2; *SNG v. Aulock* 6368; Sydenham 1978, 119; *RPC* II 1684; Ganschow 2018, 84: 157; *BnFFG* 269-270
- 9 *AE* 15.8 mm, 4.78 gr, 12 h. Inv. No: 6.25.79
- Domitianus (Caesar AD 69-81, Augustus AD 81-96)**
Obv.: Laureate head of Domitianus, r.; [ΔOMIT]ANOC KAI C [E]BACTO[C]
Rev.: Mount Argaeus surmounted by wreath; [K]AICAP[E]IAC, ΕΤ [I] ? (*reign of Vespasianus* = year 10 = 77/78)
Ref.: Mionnet 1809, 31; Forrer 1929, 7795; Sydenham 1978, (Suppl.) 118a; Weiß 1985, 20a; *RPC* II 1683; Ganschow 2018, 87: 162; *BnFFG* 278
- 10 *AE* 19.6 mm, 5.62 gr, 12 h. Inv. No: T 30.3.96
Obv.: Laureate head of Domitianus, r.; AYT K[AI ΔOMITIANOC CEBACTOC ΓEPM]
Rev.: Mount Argaeus surmounted by wreath; [KAICAP]E]IAC, ΕΤ Δ[I](= year 14 = 94/95)
Ref.: *BMC Galatia* 35-36; Sydenham 1978, 132 (93/94); *RPC* II 1686; Sear 2001, 870; Ganschow 2018, 96: 176; *CNG* 510, 2022, Lot 450; *Roma* 59, 2019, Lot 629
- 11 *AE* 17 mm, 4.02 gr, 1 h. Inv. No: 29.1.90
Obv.: Laureate head of Domitianus, r.; [AYT KAI] ΔOMITIANOC CEBACTO[C ΓEPM]
Rev.: Legend within wreath: ΕΠΙ [BAC] COY ΠIPECBEY TOY, ΕΤ ΔI (= year 14 = 94/95)
Ref.: Babelon 1898, 6755-6756; *BMC Galatia* 34; *SNG Fitzwilliam* 5431; Sydenham 1978, 131 (93/94); *RPC* II 1685; Ganschow 2018, 97: 177-178; *BnFFG* 286, 288-289
- 12 *AE* 20.8 mm, 6.32 gr, 12 h. Inv. No: 22.3.93
Obv.: Laureate head of Domitianus, r.; [AYTO KA]I ΔOMITIANOC CEBACTO[C ΓEPM]
Rev.: Mount Argaeus surmounted by figure; ΕΠΙ [TIT ΠOM BACCOY ΠIPE]CBEY, ΕΤ IΕ (= year 15 = 95/96)
Ref.: *BMC Galatia* 38; Sydenham 1978, 134; *RPC* II 1687; *SNG Glasgow* 2212; *SNG Anamur* 380; Ganschow 2018, 98: 179-182; *BnF FG* 287, 290; *Freiburg* 12141
- 13 *AE* 26.2 mm, 13.32 gr, 12 h. Inv. No: T 1.7.89
Obv.: Laureate head of Domitianus, r.; [AYT KAI ΔOMIT]IANOC CEBA[CTOC ΓEPM]
Rev.: Legend within wreath: ΕΠΙ BACCOY ΠI[PE]CBEY [TOY], ΕΤ IΕ (= year 15 = 95/96)
Ref.: Mionnet 1835, 35; Babelon 1898, 6757; Sydenham 1978, 135 (94/95); *RPC* II 1688; *RPC Suppl.* 4, 1688; Ganschow 2018, 99: 183; *BnF K* 3122, *FG* 291-293
- 14 *AE* 20.8 mm, 7.32 gr, 12 h. Inv. No: 4.2.79
- Traianus (AD 98-117)**
Obv.: Laureate head of Traianus, r., drapery on l. shoulder, aegis (?), globe beneath (?); AYTOKP K[AIC N]EP TPAIANOC CEBA[CTOC ΓEPM] ΔAK
Rev.: Female bust (Artemis ?) in chiton, holding

- spear and patera; [ΔΗΜΑΡΧ ΕΞ ΥΠΙΑΤΟ] ς (*not yet optimus* = COS VI = 112-117)
 Ref.: Blanchet 1901, 15; Forrer 1929, 7797; SNG Fitzwilliam 5435; Sydenham 1978, 195, 197; Sydenham 1978, (Suppl.) 195b; SNG Cop 208; Metcalf 1996, 64a-e; Metcalf 1996, (Hoard) 295-351, pl.16-19; SNG Tübingen 4637; RPC III 3002-3006 (112-114); Ganschow 2018, 131: 221 (112-114); *Boston* 63.89; *London* 1860,0602.120
- 15 *AR (didrachm)* 6.75 gr, 20.7 mm, 6 h. Inv. No: T 3.1.85
 Obv.: Laureate, draped bust of Traianus, r.; [ΑΥΤΟ]ΚΡ ΚΑΙC ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΟC CΕΒ Γ[ΕΡΜ ΔΑΚ]
 Rev.: Club; [ΔΗ]ΜΑΡΧ ΕΞ ΥΠΙΑΤΟ ς (*not yet optimus* = COS VI = 112-117)
 Ref.: Hoffmann 1872, 1005; *BMC Galatia* 83; Sydenham 1978, 216; SNG Cop 214; Metcalf 1996, 69b; SNG Tübingen 4641; RPC III 3024 (112-114); Ganschow 2018, 137b: 230 (112-114); *BnF* 1966.453.2936; *London* 1931,0601.50
- 16 *AR (drachm)* 3.29 gr, 18.9 mm, 1 h. Inv. No: T 8.2.80
 Obv.: Laureate, draped (?) bust of Traianus, r., or drapery on l. shoulder (?); [ΑΥΤΟΚΡ ΚΑΙC ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΟC ΤΡΑΙΑΝΟC [CΕΒ ΓΕΡΜ ΔΑΚ]
 Rev.: Mount Argaeus. At top, grotto/cave, surmounted by figure; ΔΗΜΑ[ΡΧ ΕΞ ΥΠΙΑ]ΤΟ ς (*not yet optimus* = COS VI = 112-117)
 Ref.: Metcalf 1996, 71a-b; RPC III 3027, 3028 (112-114); Ganschow 2018, 134: 227-228 (112-114); *BnF* FG 360; *London* 1981,0915.1
- 17 *AR (drachm)* 3.50 gr, 19 mm, 6 h. Inv. No: T 1.7.96
 Obv.: Laureate, draped bust of Traianus, r.; [ΑΥΤΟΚΡ ΚΑΙC Ν]ΕΡ ΤΡΑΙΑΝΟC CΕΒ ΓΕΡΜ [ΔΑΚ]
 Rev.: Clasped hands holding standard on prow; [ΔΗΜΑΡΧ ΕΞ ΥΠΙΑΤΟ ς] ? (*not yet optimus* = COS VI = 112-117)
 Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 223a; Metcalf 1996, 71A; RPC III 3030 (112-114); Ganschow 2018, 136b: 229 (112-114); *ANS* 1911.95.9; *London* 1931,0601.49; *Uppsala* 400609
- 18 *AR (drachm)* 3.19 gr, 19.3 mm, 6 h. Inv. No: 2.3.89
 Obv.: Laureate, draped bust of Traianus, r.; [ΑΥΤΟΚΡ ΚΑΙC ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝ]Ω ΑΠΙCΤΩ CΕΒ Γ[ΕΡΜ ΔΑΚ]
 Rev.: Female bust (Artemis ?) in chiton, holding spear and patera; [ΔΗΜ]ΑΡΧ Ε [Ξ ΥΠΙΑΤΟ ς] (*optimus, not yet Parthicus* = COS VI = 112-117)
 Ref.: Sydenham 1978, 199; Metcalf 1996, 74d; Metcalf 1996, (Hoard) 481-483; RPC III 3040 (114-116); Ganschow 2018, 141e (114-116)
- 19 *AR (didrachm)* 6.70 gr, 20.9 mm, 6 h. Inv. No: T 8.3.80
 Obv.: Laureate, draped bust of Traianus, r.; [ΑΥΤΟΚΡ ΚΑΙC ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΩ ΑΠΙCΤΩ CΕΒ Γ[ΕΡΜ ΔΑΚ]
 Rev.: Clasped hands holding standard on prow; ΔΗΜΑΡ[Χ ΕΞ] ΥΠΙΑΤΟ ς (*optimus, not yet Parthicus* = COS VI = 112-117)
 Ref.: Sydenham 1978, 223; Metcalf 1996, 83b; RPC III 3069 (114-116); Ganschow 2018, 146c (114-116); *Agora* 75, 2018, Lot 220
- 20 *AR (drachm)* 3.24 gr, 18.1 mm, 6 h. Inv. No: 8.1.97
 Obv.: Laureate head of Traianus, r., drapery on l. shoulder; [ΑΥ]ΤΟΚΡ ΚΑΙC ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΩ ΑΠΙC [ΤΩ C]ΕΒ ΓΕΡΜ ΔΑΚ
 Rev.: Nike advancing r., holding wreath and palm branch; [ΔΗΜΑΡΧ] Ε[Ξ ΥΠΙΑΤΟ ς] (*optimus, not yet Parthicus* = COS VI = 112-117)
 Ref.: Edwards 1933, 463; Metcalf 1996, 82a; RPC III 3064 (114-116); Ganschow 2018, 148a: 240 (114-116)
- 21 *AR (drachm)* 3.03 gr, 18.6 mm, 6 h. Inv. No: T 1.6.94
 Obv.: Laureate head of Traianus, r.; [ΑΥ ΚΑΙ ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΟC CΕ ΓΕΡ ΔΑ(ΚΙ)]
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by wreath; [ΕΠΙ ΟΜΟΥΛΛΟΥ], ΕΤ ΙϷ (= year 16 = 113/114)
 Ref.: Babelon 1898, 6765; Imhoof-Blumer 1898, p.17, 63; SNG v. Aulock 6409; Sydenham 1978, 237; SNG Cop 220; Lindgren & Kovacs 1985, 1704-1705; SNG Tübingen 4642; SNG Anamur 382; RPC III 3143; Ganschow 2018, 152a-d: 243-246 (112/113)
- 22 *AE* 16.2 mm, 3.32 gr, 1 h. Inv. No: 2017/6

Hadrianus (AD 117-138)

- Obv.: Laureate head of Hadrianus, r., drapery on l. shoulder; [AYT]O KAIC TPAI AΔPIANOC [CEBACT]
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by figure; ET Δ (= year 4 = 119/120)
 Ref.: MacDonald 1901, p.588, 48; *SNG v. Aulock* 6411; Sydenham 1978, 258 (120/121); Metcalf 1996, 84; *SNG Glasgow* 2225; *RPC III* 3071; Ganschow 2018, 192: 320-321; *BnF B* 750; Boston 63.102; *London* 1927,1202.6
- 23 *AR (hemidrachm)* 1.76 gr, 14.6 mm, 12 h. Inv. No: T 12.1.92
 Obv.: Laureate head of Hadrianus, r., drapery on l. shoulder; AYTO KAIC TPAI [AΔP]IANOC [CEBACT]
 Rev.: Club; ET Δ (= year 4 = 119/120)
 Ref.: Mionnet 1809, 55; *BMC Galatia* 143-145; MacDonald 1901, p.588, 47; *SNG Fitzwilliam* 5449; Sydenham 1978, 257 (120/121); *SNG Cop* 223; Metcalf 1996, 85; *SNG Tübingen* 4643; *SNG Glasgow* 2226; *RPC III* 3072; Ganschow 2018, 193a: 322-324; *BnF FG* 409; *London G.*2270
- 24 *AR (hemidrachm)* 1.84 gr, 14.8 mm, 12 h. Inv. No: 2009/342
 Obv.: Laureate head of Hadrianus, r., drapery on l. shoulder; [AYTO] KAIC [TPA]I AΔPIANOC C[EB]ACT
 Rev.: Nike advancing r., holding wreath and palm branch; (= year 4 = 119/120)
 Ref.: Sydenham 1978, 254 (undated); *SNG Cop* 221; Metcalf 1996, 88 (120/122); *SNG Tübingen* 4647; *RPC III* 3077; Ganschow 2018, 194c: 326; *London G.*1025
- 25 *AR (hemidrachm)* 1.84 gr, 15.4 mm, 12 h. Inv. No: 10.3.79
 Obv.: Laureate head of Hadrianus, r., drapery on l. shoulder; [AY]TO [KAIC TPAI AΔP]IANOC CEBACT
 Rev.: Nike advancing r., holding wreath and palm branch; ET Δ (= year 4 = 119/120)
 Ref.: *BMC Galatia* 140-141; *SNG Fitzwilliam* 5450; *SNG v. Aulock* 6413; Sydenham 1978, 255 (120/121); Metcalf 1996, 86a; *SNG Tübingen* 4644; *SNG Glasgow* 2227; *RPC III* 3074; Ganschow 2018, 194a: 325; *BnF FG* 410-412
- 26 *AR (hemidrachm)* 1.63 gr, 13.9 mm, 12 h. Inv. No: T 18.14.96
 Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Hadrianus, r.; AYTO KAIC TPAI AΔPIANOC C[EBAC]T
 Rev.: Nike advancing r., holding wreath and palm branch; ET Δ (= year 4 = 119/120)
 Ref.: Mionnet 1835, 70; *BMC Galatia* 142; MacDonald 1901, p.588, 46; *SNG Fitzwilliam* 5451; *SNG v. Aulock* 6412; Sydenham 1978, 256 (120/121); *SNG Schweiz II* 1767; Metcalf 1996, 86b; *SNG Tübingen* 4646; Sear 2001, 1232; *SNG Glasgow* 2228; *RPC III* 3075; Ganschow 2018, 194d: 327-331; *BnF FG* 413; *Freiburg* 12157
- 27 *AR (hemidrachm)* 1.64 gr, 15.2 mm, 12 h. Inv. No: 2.8.96
 Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Hadrianus, r.; [AYTO] KAIC TPAI AΔPIANOC CEBACT
 Rev.: Nike advancing r., holding wreath and palm branch; ET E (= year 5 = 120/121)
 Ref.: Mionnet 1835, 71; *BMC Galatia* 146; *SNG v. Aulock* 6414; Sydenham 1978, 260 (121/122); *SNG Cop* 224; *RPC III* 3076; Ganschow 2018, 197a: 334-335; *BnF FG* 414-415; *London* 1895,0508.155
- 28 *AR (hemidrachm)* 1.92 gr, 14.8 mm, 12 h. Inv. No: 2014/3
 Obv.: Laureate head of Hadrianus, r.; AΔPIANOC CEBACTOC
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by figure; YΠATOC Γ ΠATHP ΠAT (= COS III *pater patriae* = 128-138)
 Ref.: *BMC Galatia* 119; Grose 1929, 9220; *SNG v. Aulock* 6416; Sydenham 1978, 263; *SNG Cop* 226; *SNG Schweiz II* 1768; Metcalf 1996, 92a; *SNG Tübingen* 4650 (119-128); *RPC III* 3087; Ganschow 2018, 169b: 288; *London G.*2266
- 29 *AR (didrachm)* 6.30 gr, 22.2 mm, 12 h. Inv. No: T 10.1.82
 Obv.: Laureate head of Hadrianus, r.; AΔPIANOC CEBA[CTOC]
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by figure; [YΠATOC Γ ΠAT]HP ΠATP (= COS III *pater*

- patriae* = 128-138)
 Ref.: Sydenham 1978, 267; Ireland & Ateşoğulları 1996, 101; Metcalf 1996, 107; Ganschow 2018, 184c; London 1925,0105.81
- 30 *AR (drachm)* 2.91 gr, 17.2 mm, 12 h. Inv. No: T 4.8.93
 Obv.: Laureate head of Hadrianus, r.; AYTO KAIC TPAI AΔPIA[NOC CEBAC]TOC
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by figure; KA[IC] T ΠP APΓAIW, ET B (= year 2 = 117/118)
 Ref.: *BMC Galatia* 147; Grose 1929, 9221; *SNG* v. Aulock 6410; Sydenham 1978, 284; Lindgren & Kovacs 1985, 1706; *RPC* III 3145; Ganschow 2018, 198: 337; *BnFFG* 386
- 31 *AE* 25.8 mm, 11.32 gr, 1 h. Inv. No: T 8.4.83
 Obv.: Laureate head of Hadrianus, r.; AYTO KAIC TPAI [AΔPIANOC CEBACTOC]
 Rev.: Legend within wreath: KAIC T ΠP T APΓAIW, ET B (= year 2 = 117/118)
 Ref.: *BMC Galatia* 148; *SNG* v. Aulock Nach. IV 8729; Sydenham 1978, 285; Lindgren & Kovacs 1985, 1707; *RPC* III 3146; Ganschow 2018, 199b: 338-340; *ANS* 1944.100.62448, *Leeds* 995
- 32 *AE* 21.7 mm, 5.80 gr, 12 h. Inv. No: T 1.14.90
 Obv.: Laureate head of Hadrianus, r.; [AYT]O [KAIC TP]AI A[ΔPI]AN[OC CEB(AC)TOC]
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by wreath; EΠI CEKO[YNAOY] ET IA (= year 11 = 126/127)
 Ref.: Sydenham 1978, 239 (as *Traianus*); *RPC* III 3148; Ganschow 2018, 202: 343-348
- 33 *AE* 14.6 mm, 2.97 gr, 12 h. Inv. No: 2007/214
Antoninus Pius (AD 138-161)
 Obv.: Bare head of Antoninus Pius, r.; AY TOKP ANTWNEINOC CEBACTOC
 Rev.: Mount Argaeus with trees; YΠI[ATO]CB (= COS II *not yet pater patriae* = 139)
 Ref.: MacDonald 1901, p.588, 50; Metcalf 1996, 122; *SNG* Glasgow 2233; Ganschow 2018, 212a; *RPC* IV.3 Online 6933; *BnF* FG 425
- 34 *AR (drachm)* 2.67 gr, 16.6 mm, 6 h. Inv. No: T 21.3.82
 Obv.: Bare head of Antoninus Pius, r.; AY TOKP ANTWNEINOC CEBACTOC
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by figure; YΠIA[TOC] B (= COS II *not yet pater patriae* = 139)
 Ref.: Hoffmann 1872, 1481; Sydenham 1978, 299; *SNG* Cop 238; Metcalf 1996, 119a, 120a; *SNG* Tübingen 4657; *SNG* Glasgow 2232 (with *drapery*); Ganschow 2018, 213a: 367-371; *RPC* IV.3 Online 6924, 6928
- 35 *AR (drachm)* 2.29 gr, 17.8 mm, 6 h. Inv. No: T 1.11.95
 Obv.: Laureate head of Antoninus Pius, r.; [AY TOKP] ANTWNEIN[OC] CEBACT[OC]
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by figure; [YΠIA]TO[C] B (= COS II *not yet pater patriae* = 139)
 Ref.: *BMC Galatia* 151-152; *SNG* Fitzwilliam 5453; Sydenham 1978, 298; Metcalf 1996, 119b, 120b; Ganschow 2018, 213c-d: 373; *RPC* IV.3 Online 6925, 6929; *BnF* FG 422; *London* 1847,0525.3
- 36 *AR (drachm)* 2.86 gr, 17.2 mm, 6 h. Inv. No: 18
 Obv.: Laureate head of Antoninus Pius, r., drapery on shoulder (?); [AYT]O[KP] ANTWNEINOC CEBACTOC
 Rev.: Mount Argaeus with trees; surmounted by figure; YΠIATOC B (= COS II *not yet pater patriae* = 139)
 Ref.: *BMC Galatia* 150; Sydenham 1978, 297; Metcalf 1996, 118c; Ganschow 2018, 210c: 364; *RPC* IV.3 Online 6923; *London* 1895,0508.156
- 37 *AR (didrachm)* 5.36 gr, 18.8 mm, 12 h. Inv. No: T 10.16.92
 Obv.: Laureate head of Antoninus Pius, r.; AN[TΩN(Ε)INOC] CEBACTOC
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by figure; in exergue, star; YΠIAT B [ΠA]T ΠIATP (= COS II *pater patriae* = 139)
 Ref.: Metcalf 1996, 124b; *SNG* Tübingen 4658; Ganschow 2018, 214c-d: 374-376; *RPC* IV.3 Online 6935; *BnF* M 4889; *Boston* 63.100, 64.499
- 38 *AR (didrachm)* 6.10 gr, 21.7 mm, 12 h. Inv. No: T 6.10.90

- Obv.: Bare head of Antoninus Pius, r.; [ANTΩN(Ε)]INOC [CEBACTOC]
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by wreath; KAI[CAPE TΩ Π APΓ]AIΩ, ET B (= year 2 = 138/139)
 Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 308a; Lindgren & Kovacs 1985, 1709; Ganschow 2018, 221: 387; *RPC* IV.3 Online 7997; *BnF* FG 431
- 39 AE 15.1 mm, 2.74 gr, 11 h. Inv. No: 11.7.81
 Obv.: Laureate head of Antoninus Pius, r.; AYT [KAI ANTΩNINOC]
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by wreath; KAICAPE TΩ [Π APΓAIΩ, ET Z] ? (*Z may be shaped reverse*) (= year 7 = 143/144)
 Ref.: Babelon 1898, 6767; Ganschow 2018, 226; *RPC* IV.3 Online 7998; *BnF* FG 432; *Savoca* 3, 2017, Lot 589
- 40 AE 14.1 mm, 3.10 gr, 12 h. Inv. No: 2007/83
 Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Antoninus Pius, r., wearing paludamentum; [AYT]O(K) ANTWN[EI[NOC] CEB[ACTOC]
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by figure (?); conical top (?); [KAICAPEWN T Π APΓAIW], ET [] ?
 Ref.: ET H (= year 8 = 144/145): *Conical top*: Sydenham 1978, (Suppl.) 309b; *RPC* IV.3 Online 6832
 ET Θ (= year 9 = 145/146): *Figure*: *BMC Galatia* 156; Sydenham 1978, 310; Ganschow 2018, 227: 395; *RPC* IV.3 Online 6711
 ET I (= year 10 = 146/147): *Conical top*: Ganschow 2018, 233: 400; *RPC* Online IV.3 8523
 ET ζI (= year 16 = 152/153): *Figure*: Mionnet 1835, 81; Sydenham 1978, 320 (*uncertain date*); Sydenham 1978, (Suppl.) 314b; Ganschow 2018, 239: 414-421; *RPC* IV.3 Online 6720
- 41 AE 22.9 mm, 9.74 gr, 12 h. Inv. No: 1.6.77
- Marcus Aurelius (AD 161-180)**
 Obv.: Laureate bust of Marcus Aurelius with cuirass, r.; AYTOKP ANTWN[EINOC] CEB
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by figure; ΥΠΑΤOC Γ (= COS III = 161-166)
 Ref.: *BMC Galatia* 169; *SNG* v. Aulock 6432; Sydenham 1978, 325; Weiß 1985, 18g; Metcalf 1996, 129f; Metcalf 1996, (Hoard) 587-603, pl.32-33; Ganschow 2018, 254h: 453-455; *RPC* IV.3 Online 6946; *London* 1860,0602.27
- 42 AR (*didrachm*) 6.38 gr, 21.1 mm, 6 h. Inv. No: T 21.4.82
 Obv.: Laureate bust of Marcus Aurelius with cuirass, r.; AYTOKP ANTWN[EINOC] CEB
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by figure; [ΥΠΑΤOC] Γ (= COS III = 161-166)
 Ref.: *BMC Galatia* 169; *SNG* v. Aulock 6432; Sydenham 1978, 325; Metcalf 1996, 129f; Metcalf 1996, (Hoard) 587-603, pl.32-33; Ganschow 2018, 254h: 453-455, 458; *RPC* IV.3 Online 6946
- 43 AR (*didrachm*) 6.95 gr, 20.9 mm, 6 h. Inv. No: T 1.3.85
 Obv.: Laureate head of Marcus Aurelius, r.; [AYTOK AN]TWNEI[NOC]
 Rev.: Mount Argaeus with tall conical top; [KAICAPEWN T] Π APΓAIW, [E]T B (= year 2 = 161/162)
 Ref.: *BMC Galatia* 181, pl.XI.1; Sydenham 1978, 337; Sydenham 1978, (Suppl.) 337a; *SNG* Cop 243; *SNG* Schweiz II 1775; Ganschow 2018, 268b: 478-482; *RPC* IV.3 Online 6843
- 44 AE 20.7 mm, 8.19 gr, 12 h. Inv. No: 8.541.82
 Obv.: Laureate head of Marcus Aurelius, wearing cuirass and paludamentum, r.; [AYTOK ANTWN]EINOC CEBA[CTOC]
 Rev.: Mount Argaeus with tall conical top; [KAICAPEWN]N T Π APΓAIW, [E]T O B (= year 2 = 161/162)
 Ref.: *SNG* Glasgow 2238; Ganschow 2018, 267b-c: 473-476; *RPC* IV.3 Online 8005
- 45 AE 23.4 mm, 10.19 gr, 12 h. Inv. No: 2011/70
 Obv.: Laureate head of Marcus Aurelius, r.; [AYT]OK ANTWN[EIN[OC] CEBACTOC]
 Rev.: Mount Argaeus with tall conical top; [KAICAPEWN T Π] APΓAIW, ET Γ (= year 3 = 162/163)
 Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 338a; Ganschow 2018, 269c; *RPC* IV.3 Online 6860; *CNG* 132, 2006, Lot 129
- 46 AE 21.1 mm, 7.29 gr, 11 h. Inv. No: T 12.5.96

Obv.: Laureate (?) head of Marcus Aurelius, r.; [AYTOK(PA) ANTWNEINOC]

Rev.: Mount Argaeus with tall conical top; [KAICAPEWN T ΠI APFAIW], ET € (= year 5 = 164/165)

Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 338b; *SNG Cop* 244; Ganschow 2018, 271c-e: 504-505; *RPC IV.3* Online 6861

47 AE 21.3 mm, 8.23 gr, 12 h. Inv. No: 6.24.79

Lucius Verus (AD 161-169)

Co-emperor with Marcus Aurelius

Obv.: Bare-headed, draped bust of Lucius Verus wearing cuirass and paludamentum (?), r.; AYTOKPO OYHPOC CEBACTOC

Rev.: Mount Argaeus surmounted by figure; YΠIATOC B (= COS II = 161-166)

Ref.: Imhoof-Blumer 1883, p.418, 187; *BMC Galatia* 192; Grose 1929, 9224; Sydenham 1978, 351; Metcalf 1996, 131f; Metcalf 1996, (Hoard) 736-741, pl.41; Ganschow 2018, 277d: 527; *RPC IV.3* Online 7032

48 AR (*didrachm*) 6.73 gr, 21.9 mm, 12 h. Inv. No: 6.1.85

Obv.: Laureate head of Lucius Verus, r.; [AYTO]KPA OYHPOC [CE]

Rev.: Mount Argaeus with tall conical top; [KAICAPEWN]N T ΠI APFAIW, [€]T Γ (= year 3 = 162/163)

Ref.: *BMC Galatia* 198-200; Sydenham 1978, 360; Ganschow 2018, 281d: 561-565; *RPC IV.3* Online 6867

49 AE 22.1 mm, 6.87 gr, 11 h. Inv. No: T 20.3.93

Obv.: Laureate head of Lucius Verus, r.; [AY]TOKPA OYH[POC] CEB

Rev.: Mount Argaeus with tall conical top; KAICA[PEWN T ΠI APFAIW], ET € (= year 5 = 164/165)

Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 361b; Ganschow 2018, 282b: 576-577; *RPC IV.3* Online 8010; *Demos* 4, 2021, Lot 462, 463

50 AE 20.6 mm, 7.07 gr, 12 h. Inv. No: T 1.8.95

Obv.: Laureate head of Lucius Verus wearing cuirass and paludamentum, r.; AYTOKPATWP OYHPOC

Rev.: Mount Argaeus with tall conical top; KAICAPEWN T ΠI APFA[IW], ET [€] ? (= year 5 = 164/165)

Ref.: Ganschow 2018, 282d: 578; *RPC IV.3* Online 8011; *BnF* FG 469, 471

51 AE 21.8 mm, 7.07 gr, 11 h. Inv. No: 2007/77

Obv.: Laureate head of Lucius Verus, r.; AYTOKP[(AT)] OYH[POC (CEB)]

Rev.: Mount Argaeus with tall conical top; [KAICAPEWN T ΠI APFAIW], ETOYC € (= year 5 = 164/165)

Ref.: *SNG Glasgow* 2242; Ganschow 2018, 282e: 580 (*as draped*); *RPC IV.3* Online 8010

52 AE 20.7 mm, 7.07 gr, 12 h. Inv. No: 2017/41

Commodus (AD 177-192)

Obv.: Laureate head of Commodus, r.; [AV]T M AVP KOMO ANTWNIN[O(C) (CE)]

Rev.: Mount Argaeus with trees; surmounted by star; VΠIATOC Γ ΠIAT ΠIATPI (= COS III = 181-182)

Ref.: *BMC Galatia* 204; *SNG v. Aulock* 6440; Sydenham 1978, 366; Sydenham 1978, (Suppl.) 366a; Metcalf 1996, 148b-e; Metcalf 1996, (Hoard) 799-801, 803-810, pl.45/ 813-816, pl.46; *SNG Glasgow* 2243; Ganschow 2018, 295c-e: 604-605; *RPC IV.3* Online 7084-7087 (180-182); *ANS* 1986.76.15; *London* 1981.0915.4

53 AR (*didrachm*) 4.41 gr, 20.6 mm, 12 h. Inv. No: T 2.3.94

Obv.: Laureate head of Commodus, r.; [A]VT M [AVP] KOMO ANTWNINO[C (CE)]

Rev.: Mount Argaeus with trees; surmounted by star; VΠIATOC Δ ΠIAT ΠIATPI (= COS IIII = 183-185)

Ref.: *BMC Galatia* 208-210, pl.XI.6; Grose 1929, 9225; *SNG v. Aulock* 6443; Sydenham 1978, 372; *SNG Cop* 252 (183-186); *SNG Schweiz* II 1778; Metcalf 1996, 155d-g; Metcalf 1996, (Hoard) 834-836, 838, 840-845, 852-854, pl.47/ 862-866, 868, pl.48/ 905-912, pl.50/ 915-917, pl.51; *SNG Glasgow* 2244; Ganschow 2018, 300e-f, h, k: 625-630; *RPC IV.3* Online 7112-7114, 7130; *London* 1979.0101.1142

54 AR (*didrachm*) 4.32 gr, 19.8 mm, 11 h. Inv. No: 1.13.73

- Obv.: Laureate head of Commodus, r.; [AV]T M AVP KOMO ANTWNINOC [(CE)]
 Rev.: Nike standing on globe, r., holding wreath and palm branch; VIIATOC Δ ΠΑΤ ΠΑΤΠΙ (= COS IIII = 183-185)
 Ref.: *SNG* Fitzwilliam 5460; *SNG* v. Aulock 6444; Sydenham 1978, (Suppl.) 372c, 373a; Metcalf 1996, 157a-c; Metcalf 1996, (Hoard) 925-930, pl.51; Ganschow 2018, 302b, f, l; *RPC* IV.3 Online 7121-7123
- 55 *AR* (*didrachm*) 4.27 gr, 20.4 mm, 12 h. Inv. No: T 20.1.82
 Obv.: Laureate-headed bust of Commodus wearing cuirass and paludamentum, r.; [AVT M AVP M K]OMO [AN]TWNINOC [(NOC)]
 Rev.: Four corn-ears placed on inscribed altar; [MHTPOΠIO KA]ICAPETAC, ET I (= year 10 = 188/189)
 Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 373e; Sear 2001, 2040 (189/190); Ganschow 2018, 304c: 637-638; *RPC* IV.3 Online 6895; *ANS* 1951.64.67
- 56 *AE* 25.8 mm, 11.14 gr, 12 h. Inv. No: 23.11.95
 Obv.: Laureate-headed bust of Commodus wearing cuirass and paludamentum, r.; M KOMO ANTWNINOC [(C)]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; MHTPOΠIO KAICAPETAC [(C)], ET IA (= year 11 = 189/190)
 Ref.: Hoffmann 1872, 1969; *BMC Galatia* 212; Sydenham 1978, 374; Weiß 1985, 27a; *SNG* Tübingen 4673; Ganschow 2018, 308b,d-e: 640-642; *RPC* IV.3 Online 6880; *BnF* FG 490; *Boston* 66.58
- 57 *AE* 29.3 mm, 17.40 gr, 12 h. Inv. No: 2013/40
 Obv.: Laureate-headed bust of Commodus wearing cuirass and paludamentum, r.; [M K]OMO ANTWNINOC [(O)]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; in l. field, star; [MHT]POΠIO KAICAPETAC [(A(C))], ET IA (= year 11 = 189/190)
 Ref.: Sydenham 1978, 375; Ganschow 2018, 310b-e: 645; *RPC* IV.3 Online 8068; *BnF* FG 491
- 58 *AE* 29.7 mm, 16.14 gr, 6 h. Inv. No: T 17.8.82
 Obv.: Laureate-headed bust of Commodus wearing cuirass and paludamentum, r.; M AV KOMO ANT[WNINOC]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; [MHTP]OΠIO KAICAPETAC, ET AI (= year 11 = 189/190)
 Ref.: *SNG* Glasgow 2250; Ganschow 2018, 309a; *RPC* IV.3 Online 10082; *BnF* AA.GR.1184
- 59 *AE* 30.9 mm, 16.77 gr, 12 h. Inv. No: T 8
 Obv.: Bear-headed bust of Commodus wearing cuirass and paludamentum r.; [M K]OMO [ANTWNIN]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; MHTPOΠIO KAICAPETAC, ET ΠI (= year 13 = 191/192)
 Ref.: Ganschow 2018, 315b; *RPC* IV.3 Online 10079; *Harlan* 218, 2022, Lot 298; *Heritage* 61151, 2020, Lot 97051; *Roma* 4, 2012, Lot 2226
- 60 *AE* 31.2 mm, 15.24 gr, 12 h. Inv. No: T 2.10.90
 Obv.: Laureate head of Commodus, r.; [(A K) M] AV KOMOΔ[OC ANTΩNINOC]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; MHT[POΠI(OA) KAICAPETAC (IA)], ET ΠI (= year 13 = 191/192)
 Ref.: *BMC Galatia* 218; Sydenham 1978, 383; Sydenham 1978, (Suppl.) 378b; *SNG* Cop 255; *SNG* Schweiz II 1782; Ganschow 2018, 316c-h: 656; *RPC* IV.3 Online 6889; *Cambridge* 175634
- 61 *AE* 31.3 mm, 15.24 gr, 12 h. Inv. No: 2018/51
 Obv.: Bare head of Commodus, r.; M A KOMO ANTΩ[NINOC]
 Rev.: Nude Apollo (?) standing with foot on omphalos, r., holding bow and arrow, resting arm on knee; [MHTPOΠIOAET] KAICAPETAC [(A(C))], ET ΠI (= year 13 = 191/192)
 Ref.: Ganschow 2018, 329; *RPC* IV.3 Online 8017; *BnF* FG 506
- 62 *AE* 18.9 mm, 5.02 gr, 6 h. Inv. No: 6.8.90
- Septimius Severus (AD 193-211)**
 Obv.: Laureate head of Septimius Severus, r.; AY A CEΠ CEOYHPOC
 Rev.: Mount Argaeus surmounted by star; MHTPO[(ΠI) KAICA]PI, ET B (= year 2 = 193/194)
 Ref.: *BMC Galatia* 220; *SNG* Fitzwilliam 5462; Sydenham 1978, 388-389; *SNG* Cop 256; *SNG*

- Schweiz II 1783; Ganschow 2018, 334e, h: 675; ANS 1911.87.19, 1992.41.48; *London G.2277*
- 63 *AR (drachm)* 2.78 gr, 18 mm, 12 h. Inv. No: 2016/58
- Obv.: Laureate head of Septimius Severus, r.; [AY Λ CEΠ CEOYHPOC]
- Rev.: Mount Argaeus surmounted by star; in upper l. field, crescent; ΜΗΤΡΟΠΟ ΚΑΙ CAPIA, ΕΤ Ε (= year 5 = 196/197)
- Ref.: SNG Tübingen 4675 (*crescent is not mentioned, but it is shown on a coin*); Ganschow 2018, 384b: 726-727
- 64 *AR (drachm)* 2.83 gr, 18.3 mm, 11 h. Inv. No: T 3.4.93
- Obv.: Laureate head of Septimius Severus, r.; AY KAI Λ CEΠIT[I] CEOYHPOC
- Rev.: Mount Argaeus surmounted by star; ΜΗΤΡΟ ΚΑΙ CAPI[I], ΕΤ ΙΔ (= year 14 = 205/206)
- Ref.: Sydenham 1978, 399a; SNG Schweiz II 1785; Ganschow 2018, 403i; *London G.2279*
- 65 *AR (drachm)* 2.98 gr, 17.8 mm, 11 h. Inv. No: 8.10.84
- Obv.: Laureate head of Septimius Severus, r.; [Λ CEΠ CE]OYH[POC ΠEP(TIN)]
- Rev.: Septimius Severus, togate, driving quadriga r., eagle-tipped scepter in r. hand, reins in l.; in field above, Mount Argaeus; MH[TPOΠ(O) KAI CAPI(AC)], ΕΤ Β (= year 2 = 193/194)
- Ref.: Sydenham 1978, 436a (*uncertain date*); Sydenham 1978, (Suppl.) 419c; Lindgren & Kovacs 1985, A1716A; Ganschow 2018, 351; *Bucephalus* 6, 2022, Lot 667; *Leu* 5, 2018, Lot 572
- 66 *AE* 29.7 mm, 15.78 gr, 1 h. Inv. No: T 13.7.93
- Obv.: Laureate head of Septimius Severus, r.; Λ CEΠ CEOYHPOC Π[ΕPTI]
- Rev.: Distyle temple, with pellet in pediment, enclosing agalma of Mount Argaeus set on garlanded altar; [M]HTPOΠ[O KAI]CAPI, ΕΤ Β (= year 2 = 193/194)
- Ref.: SNG v. Aulock 6455; Sydenham 1978, (Suppl.) 410c; Weiß 1985, 36b; Ganschow 2018, 360c: 707; *BnFK* 4139
- 67 *AE* 20.7 mm, 6.78 gr, 6 h. Inv. No: 14.16.92
- Obv.: Laureate head of Septimius Severus, r.; [AY K Λ] CEΠ CEOYHPOC
- Rev.: Tetrastyle temple, enclosing agalma of Mount Argaeus; globus in pediment; [M]HTPOΠO KAI CAPI, [ΕΤ Γ] ? (= year 3 = 194/195)
- Ref.: Ganschow 2018, 377: 721; *Aquila* 1, 2022, Lot 576
- 68 *AE* 21.6 mm, 5.74 gr, 12 h. Inv. No: 5.22.85
- Obv.: Laureate head of Septimius Severus, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); AY KAI Λ CEΠ[(TI) CEOYHPOC (A)]
- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on garlanded altar; [MHTP]OΠ[O KAI CAPI((E)IAC)] ΕΤ ΙΓ (= year 13 = 204/205)
- Ref.: *BMC Galatia* 244; SNG v. Aulock 6459; Sydenham 1978, 427; Sydenham 1978, (Suppl.) 428a, 429b; SNG Anamur 398; Ganschow 2018, 396d-m: 743; *BnF* AA.GR.23852
- 69 *AE* 30.5 mm, 15.78 gr, 12 h. Inv. No: 10.4.85
- Obv.: Laureate head of Septimius Severus, r.; AY KAI Λ CEΠ CE[OYHPOC]
- Rev.: Mount Argaeus between two agonistic prize crowns containing palm branch; ΜΗΤΡΟ ΚΑ[ICA], KOINOC, CEOYHPIOC [ΦI] ΛΑΔ[Ε]ΛΦΙΟ[C], Ε[Τ ΙΓ] (= year 13 = 204/205)
- Ref.: Mionnet 1835, 128; SNG Cop 264; Ganschow 2018, 399b; ANS 1974.226.144; *BnF* M 4879; CNG 91, 2012, Lot 583; *Naumann* 36, 2015, Lot 524
- 70 *AE* 30.4 mm, 13.22 gr, 6 h. Inv. No: T 11.2.94
- Obv.: Laureate head of Septimius Severus, r.; AY KAI Λ CEΠITI CEOYHPOC
- Rev.: Mount Argaeus placed on low base; surmounted by three stars, one on each top; [MHTPOΠI] KAI CAPI, ΕΤ ΙΔ (= year 14 = 205/206)
- Ref.: SNG v. Aulock 6463; Sydenham 1978, (Suppl.) 432b; Weiß 1985, 30; Ganschow 2018, 406a
- 71 *AE* 29.3 mm, 14.01 gr, 11 h. Inv. No: T 8.1.83
- Obv.: Laureate head of Septimius Severus, r.; [AY KAI Λ CEΠITI] CEOYHPOC
- Rev.: Tyche seated on throne l., holding patera and cornucopiae; ΜΗΤΡΟΠΟ ΚΑΙ CAPIAC, Ν[Ε]ΩΚΟΠΟ[N], ΕΤ ΙΔ (= year 14 = 205/206)

- Ref.: *Naumann* 39, 2016, Lot 772
- 72 AE 28.7 mm, 13.72 gr, 11 h. Inv. No: T 3.10.90
- Obv.: Laureate head of Septimius Severus, r.; [AY] KAI A CEIT CEOYH[POC]
- Rev.: Three corn-ears tied together; MHTPOΠO KAICAPIA, ET IA (= year 14 = 205/206)
- Ref.: *SNG v. Aulock* 6465; *Sydenham* 1978, (Suppl.) 433a; *Ganschow* 2018, 427a: 772; *BnF* FG 542
- 73 AE 23.2 mm, 7.75 gr, 12 h. Inv. No: T 2.11.92
- Obv.: Laureate head of Septimius Severus, r.; [AY (KAI) A CEΠ(T)] CEOYHPOC [(ΠE)]
- Rev.: Four corn-ears placed on inscribed altar; MHTPOΠO KA[ICAPI(AC)], [] ?
- Ref.: *ETB* (= year 2 = 193/194): *BMC Galatia* 237; *Sydenham* 1978, 415; *Ganschow* 2018, 354c; *BnF* B 756
- ETT* (= year 3 = 194/195): *Ganschow* 2018, 368: 714
- ET IA* (= year 14 = 205/206): *BMC Galatia* 248; *Sydenham* 1978, 432; *Ganschow* 2018, 424a
- 74 AE 26.7 mm, 13.78 gr, 12 h. Inv. No: T 8.2.83
- Iulia Domna (AD 193-217)**
Wife of Septimius Severus
- Obv.: Draped bust of Iulia Domna, r.; IOYΛIA ΔOMNA AYT
- Rev.: Mount Argaeus surmounted by star; MH[T]P[(O)] KAIC[(API)], ET IF (*reign of Septimius Severus* = year 13 = 204/205)
- Ref.: *SNG v. Aulock* 6475; *Sydenham* 1978, (Suppl.) 443b; *Ganschow* 2018, 473d: 824; *BnF* FG 549A
- 75 AR (*drachm*) 3.12 gr, 19.4 mm, 12 h. Inv. No: 6.3.96
- Obv.: Draped bust of Iulia Domna, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); [IOYΛIA] ΔOMNA [AYTO(YC)]
- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on altar; MHT[P(OI)] KAIC]API, ET IF (*reign of Septimius Severus* = year 13 = 204/205)
- Ref.: *BMC Galatia* 262 (*year unknown*); *MacDonald* 1901, p.592, 75; *SNG Glasgow* 2259; *Ganschow* 2018, 475c: 828; *BnF* AA.GR.26058
- 76 AE 30.2 mm, 14.33 gr, 12 h. Inv. No: T 5.16.92
- Obv.: Draped bust of Iulia Domna, r.; IOYΛIA ΔOMNA [AYT]
- Rev.: Mount Argaeus with three stars, one on each top; MHTPOΠ KA[ICAPI], ET IA (*reign of Septimius Severus* = year 14 = 205/206)
- Ref.: -
- 77 AE 31.4 mm, 14.01 gr, 12 h. Inv. No: T 11.3.93
- Obv.: Draped bust of Iulia Domna, r.; IOYΛIA ΔOMNA [AYT(OYC)]
- Rev.: Mount Argaeus between two agonistic prize crowns containing palm branch; MHTPOΠO KAICAPIAC, KOINOC ΦΙΛΑΔΕΛΦΙΟ[(C)], ET IA (*reign of Septimius Severus* = year 14 = 205/206)
- Ref.: *Mionnet* 1835, 151; *Babelon* 1898, 6782; *SNG Fitzwilliam* 5469; *Sydenham* 1978, (Suppl.) 464a; *Ganschow* 2018, 485: 837; *BnF* FG 558
- 78 AE 29.1 mm, 13.89 gr, 12 h. Inv. No: 3.14.92
- Obv.: Draped bust of Iulia Domna, r.; [IOY]ΛIA ΔOMN[A AYTOY]
- Rev.: Nike advancing r., holding wreath and palm branch; MHTPO [KAICAP NEΩ], ET IC (*reign of Septimius Severus* = year 16 = 207/208)
- Ref.: -
- 79 AE 29.2 mm, 14.25 gr, 12 h. Inv. No: 6.1.86
- Caracalla (Caesar AD 196-198, Augustus AD 198-217)**
- Obv.: Bare, draped, cuirassed bust of young Caracalla, r.; [MAP] AYPHAI ANTWN I KAI
- Rev.: Mount Argaeus surmounted by star, (in upper l. field, crescent (?)); [MHTPOΠO] KAICAPI, ET E (*reign of Septimius Severus* = year 5 = 196/197)
- Ref.: *BMC Galatia* 264-266; *SNG Fitzwilliam* 5473; *SNG v. Aulock* 6483; *Sydenham* 1978, 467-469; *Sydenham* 1978, (Suppl.) 470a; *SNG Cop* 269; *SNG Schweiz II* 1791; *Ganschow* 2018, 535: 879-880; *Leeds* 1001; *London* 1935,0619.53
- 80 AR (*drachm*) 2.83 gr, 17 mm, 11 h. Inv. No: 3.14.80
- Obv.: Laureate head of Caracalla, r.; AY KAI M AYPH ANTΩNINOC
- Rev.: Mount Argaeus with trees; surmounted by figure; MHTPO KAICAP, ET IF (= year 13 =

- 204/205)
 Ref.: Ganschow 2018, 538; *BnF* K 3159
- 81 *AR (drachm)* 2.19 gr, 19.2 mm, 12 h. Inv. No: T 2
 Obv.: Laureate head of Caracalla, r.; [AY KAI M] AYPHAI ANTWNINO[C]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on altar; [MHTPOII KAIC]API, ET II (= year 13 = 204/205)
 Ref.: Babelon 1898, 6786; *BMC Galatia* 274; Ganschow 2018, 543d; *BnF* FG 595
- 82 *AE* 30.6 mm, 14.68 gr, 12 h. Inv. No: 12.8.95
 Obv.: Laureate head of Caracalla, r.; AY KAI M AYPHAI ANTWNINOC
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on garlanded altar; surmounted by star; MHTPOII KAICAPE, ET II (= year 13 = 204/205)
 Ref.: *SNG* v. Aulock 6486; Sydenham 1978, 485 (*no garland*), 487; *SNG Schweiz* II 1792; Ganschow 2018, 544i; *ANS* 1944.100.62582; *Boston* 64.1441
- 83 *AE* 31.1 mm, 15.86 gr, 12 h. Inv. No: T 8.530.82
 Obv.: Laureate head of Caracalla, r.; AY KAI M AYPH ANTWNINOC
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on garlanded altar; surmounted by star; MHTPO [PIO KAICAPIAC, ET I]Γ (= year 13 = 204/205)
 Ref.: *BMC Galatia* 272; Sydenham 1978, 487; Ganschow 2018, 544f-h: 888; *ANS* 1944.100.62583, 1911.87.29; *Boston* 64.1441
- 84 *AE* 31.9 mm, 15.86 gr, 12 h. Inv. No: T 10.1.81
 Obv.: Laureate head of Caracalla, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); [AY KAI M] AYPHAI [ANTWNINOC]
 Rev.: Mount Argaeus between two agonistic prize crowns containing palm branch; [.. K]OINOC, CEOYHPHIOC ΦI[Λ]AΔEΛΦIOC, [ET II] (= year 13 = 204/205)
 Ref.: Sydenham 1978, 493 (Rev), 494 (Obv); Ganschow 2018, 553: 900-904; *BnF* FG 599; *ANS* 1944.100.51946
- 85 *AE* 29.2 mm, 14.16 gr, 1 h. Inv. No: 7.2.83
Geta (as Caesar AD 198-209)
 Obv.: Bare, draped and cuirassed bust of Geta, r.;
- (?) [A CEITTI] ΓE[TAC K(AI)]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on garlanded altar; MHTPO[PIO KAICAP(E)IA(C)], ET II (*reign of Septimius Severus* = year 13 = 204/205)
 Ref.: Mionnet 1809, 154; *SNG Cop* 275; Ganschow 2018, 627: 972; *ANS* 1911.87.30; *BnF* FG 615; *CNG* 249, 2011, Lot 263
- 86 *AE* 29.4 mm, 13.82 gr, 11 h. Inv. No: 2007/213
Elagabalus (AD 218-222)
 Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; AY K M AYPHAI O AN[TWNEIN]
 Rev.: Inscribed altar surmounted by four corn ears; [MH]TPOII KAICA, ET A (= year 1 = 218)
 Ref.: Sydenham 1978, 482 (*as Caracalla*); Sydenham 1978, (Suppl.) 527b (*as Δ*); Ganschow 2018, 678: 1018; *RPC VI Online* 6651; *ANS* 1944.100.62481
- 87 *AE* 23.5 mm, 8.35 gr, 12 h. Inv. No: 3.3.89
 Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; [AY K M AY]PHAI ANTWNEIN[OC (CE)]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; surmounted by three figures; MHTPOPIO KAICAPIA, ET B (= year 2 = 218/219)
 Ref.: MacDonald 1901, p.593, 80; Sydenham 1978, (Suppl.) 512b; *SNG Cop* 278; *SNG Glasgow* 2266; Ganschow 2018, 686k-l; *ANS* 1944.100.62591; *BnF* FG 578; *Boston* 64.1444; *Leeds* 1570
- 88 *AE* 28.4 mm, 11.87 gr, 12 h. Inv. No: 16.2.88
 Obv.: Radiate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); [AY K M AYPHAI(OC) ANTW]NEI[N]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; surmounted by three figures; MHTPOPIO KAIC[APIA], ET B (= year 2 = 218/219)
 Ref.: *BMC Galatia* 291; Sydenham 1978, 515-516; Sydenham 1978, (Suppl.) 519a; Ganschow 2018, 686t-u: 1033; *RPC VI Online* 6666; *ANS* 1911.87.33; *Naumann* 53, 2017, Lot 586
- 89 *AE* 27.6 mm, 12.41 gr, 12 h. Inv. No: T 15.1.82

- Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; *Cmk.*: indistinct; [AY K M AYPHAI(OC) ANTWNEINOC (CEB)]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; [MHTPOΠ KAICAPIA(C), N]ЄΩKO, ЄT B (= year 2 = 218/219)
 Ref.: *BMC Galatia* 289; Sydenham 1978, 513; SNG Tübingen 4684; Ganschow 2018, 687a-e: 1036-1038; *RPC VI Online* 6662; *ANS* 1953.171.1395; *BnF K* 3164; *Leeds* 1571
- 90 AE 25.9 mm, 9.91 gr, 12 h. Inv. No: 1.3.73
- Obv.: Radiate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); [AY K M AYPHAI(OC) ANTWNEIN]OC CEB[AC]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; surmounted by three figures; one on each summit; MHTPO[Π KAICAPIA(C)], NEΩK[O], ЄT B (= year 2 = 218/219)
 Ref.: SNG Tübingen 4685; Ganschow 2018, 688e-h: 1043-1045; *RPC VI Online* 6664; *BnF FG* 638; *Leeds* 1572; *CNG* 381, 2016, Lot 333
- 91 AE 26.9 mm, 12.30 gr, 12 h. Inv. No: 2.7.87
- Obv.: Laureate draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; *Cmk.*: Mount Argaeus (?); [AY K M] AYPH[AI(OC)] AN[TWNEINOC CEBAC]
 Rev.: Tyche seated on throne l., holding Mount Argaeus and cornucopiae; [MHT]POΠO KA[ICAPIAC], ЄT B (= year 2 = 218/219)
 Ref.: *As radiate: BMC Galatia* 294, pl.XII.6; SNG v. Aulock 6501; Sydenham 1978, (Suppl.) 520a; Ganschow 2018, 690; *RPC VI Online* 6674
- 92 AE 28.1 mm, 9.85 gr, 12 h. Inv. No: 2011/211
- Obv.: Laureate head of Elagabalus, r.; AY K M AYPHAI ANTWNEINO (C)
 Rev.: Altar, decorated with small Mount Argaeus, surmounted by four corn ears; MHTPOΠO KAICA, ЄT B (= year 2 = 218/219)
 Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 525d (220); Ganschow 2018, 691a: 1046; *RPC VI Online* 6684
- 93 AE 23.1 mm, 7.51 gr, 12 h. Inv. No: 1.6.73
- Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; AY K M AY ANTWNEI
 Rev.: Altar, decorated with small Mount Argaeus, surmounted by four corn ears; MHTPOΠ
- KAICAPIA, ЄT B (= year 2 = 218/219)
 Ref.: MacDonald 1901, p.593, 81; SNG Glasgow 2267; Ganschow 2018, 691b; *RPC VI Online* 6683; *BnF K* 3171
- 94 AE 24.2 mm, 8.70 gr, 12 h. Inv. No: 5.3.89
- Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; [AY K M AYPHAI(OC) ANTWNEIN]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on altar; MHTPO[ΠO KAI]CAPI, ЄT Γ (= year 3 = 219/220)
 Ref.: Sydenham 1978, 522; Sydenham 1978, (Suppl.) 522a; SNG Cop 283; SNG Tübingen 4687; Ganschow 2018, 697d: 1051-1053; *ANS* 1911.87.34, 1953.171.1396; *BnF FG* 582; *Leeds* 1574
- 95 AE 27.9 mm, 10.41 gr, 12 h. Inv. No: 2.5.94
- Obv.: Radiate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); [AY K M AYPHAI(OC) ANTWNEIN(OC)]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on altar; MHT[POΠO KAICAPIA], ЄT Γ (= year 3 = 219/220)
 Ref.: Tournour 1913, p.126, 49; Sydenham 1978, 523-524; Ganschow 2018, 697i-o: 1055-1059; *RPC VI Online* 6702; *BnF B* 757
- 96 AE 26.7 mm, 11.93 gr, 6 h. Inv. No: 1.4.94
- Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; [AY K M AYPH]AI(OC) ANTWNEI[NOC]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on garlanded altar; surmounted by three figures; MHTPOΠO KAIC[AP]IA, ЄT Γ (= year 3 = 219/220)
 Ref.: Ganschow 2018, 698a-d: 1060-1062; *RPC VI Online* 6703; *BnF FG* 583, 643
- 97 AE 28.2 mm, 11.90 gr, 12 h. Inv. No: 8.5.83
- Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; [AY K M AYP]HAI(OC) ANTWNEINOC CEB[A]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; surmounted by figure; [MHTPO]ΠO KAICAPIAC, ЄT Γ (= year 3 = 219/220)

- Ref.: *SNG* Fitzwilliam 5474; *SNG* v. Aulock 6503; Sydenham 1978, 521a; *SNG* Cop 281-282; *SNG* Tübingen 4686; Ganschow 2018, 700b-i: 1064-1069; *RPC* VI Online 6696; *ANS* 1953.171.1397; *BnF* FG 590, 644, K 3165
- 98 *AE* 28.1 mm, 12.25 gr, 6 h. Inv. No: 3.1.87
- Obv.: Radiate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; AY K M [AYPHAIOC ANT]WNEIN[OC CE]
- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; MHTPOII KAICAPI, ET Γ (= year 3 = 219/220)
- Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 521b; Ganschow 2018, 700k-l; *RPC* VI Online 6700; *ANS* 1944.100.62594, 1951.64.71; *Harlan* 218, 2022, Lot 314
- 99 *AE* 26.8 mm, 11.88 gr, 12 h. Inv. No: 8.9.80
- Obv.: Laureate, cuirassed bust of Elagabalus, l, with spear and shield; AY K M AYPHAI ANTWNEINOC
- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; MHTPOII KAICAPIA, ET Γ (= year 3 = 219/220)
- Ref.: Sydenham 1978, 521; *SNG* Cop 280; Ganschow 2018, 700m-n: 1070; *RPC* VI Online 6697; *BnF* FG 581
- 100 *AE* 32.8 mm, 12.04 gr, 12 h. Inv. No: T 1.14.94
- Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; AY [K M AYPHAIOC] ANTWNEIN
- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; surmounted by figure; MHTPOII KAICAPI, ET Δ (= year 4 = 220/221)
- Ref.: Sydenham 1978, 527; Sydenham 1978, (Suppl.) 526a; *SNG* Cop 285; *SNG* Tübingen 4688; Ganschow 2018, 708b-o: 1082-1085; *RPC* VI Online 6713; *ANS* 1944.100.62598; *BnF* FG 585, 645; *Leeds* 1575
- 101 *AE* 27.3 mm, 11.85 gr, 6 h. Inv. No: T 5.20.85
- Obv.: Radiate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; AY K M AYPHAI ANTWNE[INO]
- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; MHTPOII [KAICAPIA], ET Δ (= year 4 = 220/221)
- Ref.: Ganschow 2018, 708p-s: 1086; *RPC* VI Online 6712; *BnF* 1966.453, AA.GR.1190
- 102 *AE* 29.7 mm, 12.85 gr, 6 h. Inv. No: 2007/197
- Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); AY K M AYPHAI[(OC)] ANTWNEI[(N)]
- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; surmounted by star; MHTPOII KAICAPI, ET € (= year 5 = 221/222)
- Ref.: Mionnet 1835, 212; *SNG* Fitzwilliam 5475; Sydenham 1978, (Suppl.) 527e-f; *SNG* Tübingen 4690; Ganschow 2018, 714a-i: 1090-1093; *RPC* VI Online 6722; *ANS* 1944.100.62599, 1953.171.1398; *BnFK* 3166, FG 646
- 103 *AE* 27.9 mm, 11.94 gr, 12 h. Inv. No: T 9.6.85
- Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Elagabalus, r.; [K M AY]PHAI[(OC)] AN[TWNEI(N)]
- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; surmounted by star; [MHTPOII KAICAPI], ET Θ (inverse print of ET €) (= year 5 = 221/222)
- Ref.: Mionnet 1835, 212; *SNG* Fitzwilliam 5475; Sydenham 1978, 527f; *SNG* Tübingen 4690; Ganschow 2018, 714a-i: 1090-1093; *RPC* VI Online 6722; *BnF* FG 588
- 104 *AE* 26.9 mm, 11.83 gr, 12 h. Inv. No: 1.26.75
- Iulia Maesa (AD 218-224)**
Grandmother of Elagabalus and S. Alexander
- Obv.: Draped bust of Iulia Maesa, r.; *Cmk.*: indistinct; IOYAI A M[A]I CA CE[BACTH]
- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar, surmounted by three figures; MHTPOII KAICAPIA, ET B (*reign of Elagabalus* = year 2 = 218/219)
- Ref.: *BMC Galatia* 296; *SNG* v. Aulock 6507; Sydenham 1978, 530; Sydenham 1978, (Suppl.) 530a, 531a; Lindgren & Kovacs 1985, 1721; Weiß 1985, 34; Ganschow 2018, 722a-d: 1100; *RPC* VI Online 6675
- 105 *AE* 30.4 mm, 13.79 gr, 11 h. Inv. No: T 7.1.94
- Obv.: Draped bust of Iulia Maesa, r., wearing stephane; *Cmk.*: uncertain (*Howgego* 1985, 12?); [IOYAI] A MAICA CEB[ACTH]
- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on

inscribed altar, surmounted by three figures, one on each top; ΜΗΤΡΟΠΙ [KAICAPIA(ΝΕΩΚΟ)], ΕΤ Β (*reign of Elagabalus* = year 2 = 218/219)

Ref.: *BMC Galatia* 295-296; MacDonald 1901, p.594, 83; *SNG Fitzwilliam* 5481; *SNG v. Aulock* 6507; Sydenham 1978, 529; *SNG Glasgow* 2269; Ganschow 2018, 723c-f: 1103; *RPC VI Online* 6675; *Leeds* 1573

106AE 28.3 mm, 10.75 gr, 11 h. Inv. No: T 7.1.83

Obv.: Draped bust of Iulia Maesa, r., wearing stephane; IOYΛΙΑ ΜΕΚΚΑ ΚΕ[BACTH]

Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; [MHTPOΠIO] KAICAPI, ΕΤ Β (double-struck) (*reign of Elagabalus* = year 2 = 218/219)

Ref.: Löbbecke p.351, 11; Sydenham 1978, 531; Ganschow 2018, 722m; *RPC VI Online* 6678; *Ares* 1, 2019, Lot 290

107AE 28.1 mm, 13.20 gr, 12 h. Inv. No: 5.1.86

Obv.: Draped bust of Iulia Maesa, r.; [IO]YΛΙΑ MAIC[A ΚΕBAC]

Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; ΜΗΤΡΟΠΙ KAICAPI, ΕΤ Γ (*reign of Elagabalus* = year 3 = 219/220)

Ref.: -

108AE 25.8 mm, 10.82 gr, 12 h. Inv. No: 6.14.79

Obv.: Draped bust of Iulia Maesa, r.; IOY[ΛΙΑ] MAICA ΚΕBA[CTH]

Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; [MH]TPOΠIO KAIC[API], ΕΤ Δ (*reign of Elagabalus* = year 4 = 220/221) (*Coins of I. Maesa are known only for year 2 (and a unique piece for year 3). The numeral does look very much like a Δ, but there is a possibility that it might be a poor Α, and one might then consider to be the coin that shows Aquilia Severa, the second wife of Elagabalus. RPC VI Online 10886; Ganschow 2018, p.234.*)

Ref.: *RPC VI Online* 10886

109AE 26.9 mm, 11.68 gr, 1 h. Inv. No: 1.6.87

Severus Alexander (Caesar AD 221-222; Augustus AD 222-235)

Obv.: Bare-headed, draped bust of Severus Alexander, r.; [K M AYPHAIOC] AΛΕΞΑΝΔ[POC]

Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on garlanded altar; surmounted by star; [M]HTPOΠIO KAICAPI, ΕΤ Ε (*reign of Elagabalus* = year 5 = 221/222)

Ref.: *SNG v. Aulock* 6508; Sydenham 1978, (Suppl.) 531f; Ganschow 2018, 732: 1113; *RPC VI Online* 6729

110AE 26.6 mm, 11.88 gr, 12 h. Inv. No: 1.4.73

Obv.: Laureate and draped bust of Severus Alexander, r.; [AY K M] ΚΕΟΥ ΑΛ[ΕΞΑ]ΝΔ

Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on garlanded altar; [MH]TPOΠI KAICAP[I], ΕΤ Α (= year 1 = 222)

Ref.: Sydenham 1978, 533; *SNG Anamur* 406; *RPC VI Online* 6738; *BnF FG* 674; *Münster M* 1383

111AE 27.1 mm, 12.34 gr, 12 h. Inv. No: 8.1.81

Obv.: Laureate and draped bust of Severus Alexander, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); AY K M [AYPH C]ΚΟΥΗ [A]ΛΕ[ΞΑΝΔ]

Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; [MHTPOΠ(O) KA]ICAPI, [Ε]ΤΟΥ Α (= year 1 = 222)

Ref.: Mionnet 1835, 223; *SNG Anamur* 407; Ganschow 2018, 736; *RPC VI Online* 6736; *BnF FG* 663; *Zeus* 13, 2020, Lot 647

112AE 26.6 mm, 11.98 gr, 12 h. Inv. No: 1.27.75

Obv.: Laureate head of Severus Alexander, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); AY K M AY P ΚΟΥ[H] A[ΛΕΞΑΝΔΡ(OC)]

Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; surmounted by star; [MHT]POΠI KAICAPI, ΕΤ Α (= year 1 = 222)

Ref.: *BMC Galatia* 298; MacDonald 1901, p.594, 84; Grose 1929, 9229; Sydenham 1978, 537-538; *SNG Schweiz II* 1797 (*writing*)/1798 (*picture*); *SNG Glasgow* 2270; Ganschow 2018, 737a-g: 1121-1123; *RPC VI Online* 6735; *BnF FG* 661-662

113AE 26.7 mm, 11.48 gr, 6 h. Inv. No: 2009/192

Obv.: Radiate head of Severus Alexander, r.; [AY K] M AY P ΚΟΥ AΛΕΞΑΝΔΡ

Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; surmounted by star; [MHTPOΠI] KAICAPI, ΕΤ Α (= year 1 = 222)

- Ref.: Ganschow 2018, 737k: 1124-1125; *RPC VI Online* 6734
 114AE 26.6 mm, 12.63 gr, 12 h. Inv. No: 16.3.93
 Obv.: Laureate and draped bust of Severus Alexander, r.; [AY K M] AYPH CEOY AΛEΞANΔ
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; surmounted by star; MHTPOII KAICAPI, ET Γ (= year 1 = 222)
 Ref.: *BMC Galatia* 297; *SNG Fitzwilliam* 5482; *SNG v. Aulock* 6510; Sydenham 1978, 536; Sydenham 1978, (Suppl.) 537a; *SNG Schweiz II* 1798 (*writing*)/1797 (*picture*); Ganschow 2018, 737x; *RPC VI Online* 6736; *BnF FG* 659; *Freiburg* 12581
 115AE 27.4 mm, 11.55 gr, 12 h. Inv. No: 1.6.95
 Obv.: Radiate and draped bust of Severus Alexander, r.; [AY K M AYP] CEOY AΛEΞANΔP
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; surmounted by star; MHTPOII KAICAPI, ET Γ (= year 1 = 222)
 Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 538a; *SNG Cop* 287; Ganschow 2018, 737h; *RPC VI Online* 6733; *BnF FG* 658
 116AE 25.7 mm, 12.45 gr, 11 h. Inv. No: 4.16.92
 Obv.: Laureate and draped bust of Severus Alexander, r.; [AY K CEOYHP AΛEΞANΔP]
 Rev.: Mount Argaeus placed on inscribed low base; surmounted by three figures; MHTPOIIO [KAI], NEΩKOP, ET Γ (= year 3 = 223/224)
 Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 543a; *SNG Cop* 288; Ganschow 2018, 750; *RPC VI Online* 6753
 117AE 27.4 mm, 12.14 gr, 12 h. Inv. No: 2.3.90
 Obv.: Radiate and draped bust of Severus Alexander, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); [AY K CE]OYHPOC AΛE[ΞA]NΔP
 Rev.: Mount Argaeus placed on inscribed low base; surmounted by figure; [MHTPO]IIO KAICAPI, [NEΩKOP], ET Γ (= year 3 = 223/224)
 Ref.: -
 118AE 26.3 mm, 11.97 gr, 11 h. Inv. No: 1.7.87
 Obv.: Laureate and draped bust of Severus Alexander, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); [AY K CEOYHP] AΛEΞ[ANΔ]
 Rev.: Distyle temple, enclosing agalma of Mount Argaeus with crescent and star above; globe in pediment; [MHT]PO KAICA, [ET Γ] ? (= year 3 = 223/224)
 Ref.: Sydenham 1978, 544a; *SNG Anamur* 404; Ganschow 2018, 759a; *RPC VI Online* 6758; *BnF AA.GR.1183*
 119AE 25.6 mm, 11.81 gr, 12 h. Inv. No: 2012/32
 Obv.: Laureate and draped bust of Severus Alexander, r.; [AY K C]EOYH AΛE[ΞANΔP]
 Rev.: Distyle temple, enclosing agalma of Mount Argaeus; star in pediment; [MHT]PO KAICAPIA, ET Γ (= year 3 = 223/224)
 Ref.: Weiß 1985, 36c; Sydenham 1978, 544; Sydenham 1978, (Suppl.) 544e; *SNG Cop* 290; *SNG Anamur* 405; Ganschow 2018, 761a-g: 1150-1152; *RPC VI Online* 6758
 120AE 27.1 mm, 12.11 gr, 11 h. Inv. No: T 3.4.86
 Obv.: Laureate and draped bust of Severus Alexander, r.; AY K CEOYHPOC AΛEΞAN
 Rev.: Four corn-ears placed on garlanded altar; MHTPO K[AIC]AP, ET Γ (= year 3 = 223/224)
 Ref.: Sydenham 1978, 549; Ganschow 2018, 764b: 1155-1156; *RPC VI Online* 6765
 121AE 22.4 mm, 8.12 gr, 12 h. Inv. No: 1.8.73
 Obv.: Laureate head of Severus Alexander, r.; AY K CEOYHP AΛEΞANΔ
 Rev.: Kalathos containing four corn-ears; MHTPOII KAICAPI, ET Γ (= year 3 = 223/224)
 Ref.: *BMC Galatia* 304; MacDonald 1901, p.594, 86; Sydenham 1978, 548; Sydenham 1978, (Suppl.) 548a-b; *SNG Glasgow* 2272; Ganschow 2018, 765i; *RPC VI Online* 6767; *BnF FG* 670
 122AE 23.1 mm, 7.89 gr, 12 h. Inv. No: T 2.11.94
 Obv.: Laureate head of Severus Alexander, r.; *Cmk.*: indistinct; AY K C [EOYH] AΛ[EΞANΔP]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on garlanded altar; surmounted by wreath; [M]HTPOII KAICAP, ET Δ (= year 4 = 224/225)
 Ref.: *BMC Galatia* 308; Sydenham 1978, 556; Ganschow 2018, 779a; *RPC VI Online* 6782
 123AE 26.9 mm, 11.32 gr, 12 h. Inv. No: 8.8.90
 Obv.: Laureate and draped bust of Severus Alexander, r.; AY K CEOYH [AΛEΞANΔP]

- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on garlanded altar; surmounted by wreath; MHTΠOΠ KAICAPI, ET Δ (= year 4 = 224/225)
Ref.: SNG Fitzwilliam 5483; Sydenham 1978, 559; Sydenham 1978, (Suppl.) 557a; SNG Tübingen 4691; SNG Anamur 409; Ganschow 2018, 779k-m: 1181-1182; *RPC VI Online* 6783; *Cambridge* 175635
- 124AE 26.2 mm, 12.74 gr, 12 h. Inv. No: 2.14.94
- Obv.: Radiate and draped bust of Severus Alexander, r.; AY K CEOY AΛEΞAN
- Rev.: Four corn-ears placed on garlanded (?) altar; MHTΠOΠ KAICA, ET Δ (= year 4 = 224/225)
Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 559a; Ganschow 2018, 781-782: 1188; *RPC VI Online* 6788
- 125AE 22.8 mm, 7.21 gr, 12 h. Inv. No: 20.3.82
- Obv.: Laureate and draped bust of Severus Alexander, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); [AY K CEOY(H)] AΛEΞ[AN(ΔP)]
- Rev.: Mount Argaeus surmounted by wreath; MHTΠO [KAICAPI], ET E (= year 5 = 225/226)
Ref.: *BMC Galatia* 310; Sydenham 1978, 560, 560a; SNG Schweiz II 1799; Ganschow 2018, 787b, e: 1195-1196; *RPC VI Online* 6799; *Leeds* 1577
- 126AE 24.9 mm, 11.58 gr, 12 h. Inv. No: 10.8.90
- Obv.: Laureate head of Severus Alexander, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); [AY] K M A CEOY AΛ[EΞANΔP]
- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on altar with two garlands; [MHT]ΠOΠ KAICA, ET E (= year 5 = 225/226)
Ref.: -
- 127AE 26.5 mm, 11.24 gr, 12 h. Inv. No: 6.4.85
- Obv.: Laureate and draped bust of Severus Alexander, r.; AY K M A CEOYH AΛ[E]Ξ[ANΔP]
- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on garlanded altar; MHTΠOΠ [KAIC]API, ET E (= year 5 = 225/226)
Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 560d; SNG Cop 294; Ganschow 2018, 790b: 1197; *RPC VI Online* 6794
- 128AE 25.6 mm, 11.93 gr, 12 h. Inv. No: 9.1.84
- Obv.: Laureate head of Severus Alexander, r.; AY
- K CEOYH AΛEΞAN
- Rev.: Three corn-ears tied together; MHT[ΠOΠO KA]ICA, ET - E (= year 5 = 225/226)
Ref.: *BMC Galatia* 313, pl.XII.13; Sydenham 1978, 563, 563a; Sydenham 1978, (Suppl.) 563f-g; Ganschow 2018, 797: 1201-1204; *RPC VI Online* 6807
- 129AE 21.7 mm, 7.01 gr, 6 h. Inv. No: T 8.2.91
- Obv.: Laureate head of Severus Alexander, r.; AY K CEOYH AΛEΞANΔ]
- Rev.: Three corn-ears tied together; MHTΠO KAI[(CA)], E-T E (= year 5 = 225/226)
Ref.: *BMC Galatia* 313, pl.XII.13; Sydenham 1978, 563, 563b; Sydenham 1978, (Suppl.) 563f-g; Ganschow 2018, 797: 1201-1204; *RPC VI Online* 6807; *BnF FG* 681B
- 130AE 21.1 mm, 6.32 gr, 6 h. Inv. No: 1.13.96
- Obv.: Laureate and draped bust of Severus Alexander, r.; AY K CEOYHPOC [AΛEΞ]ANΔPO
- Rev.: Mount Argaeus on a low base surmounted by wreath; (in field, crescent l. (?), star r. (?); MHTΠO KAICAPI, ET ζ (= year 6 = 226/227)
Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 567b; SNG Cop 295; Ganschow 2018, 806: 1214-1217; *RPC VI Online* 6817; *BnF FG* 682; *Leeds* 1578
- 131AE 27.1 mm, 11.05 gr, 11 h. Inv. No: T 29.3.96
- Obv.: Laureate and draped bust of Severus Alexander, r.; AY K CEOYHPOC AΛEΞANΔPO
- Rev.: Mount Argaeus between two standards (vexilla); on summit, eagle, l., holding wreath in beak; MHTΠOΠ KAICAPI, ET ζ (= year 6 = 226/227)
Ref.: *BMC Galatia* 315; Tourneur 1913, p.126, 50; SNG v. Aulock 6517; Sydenham 1978, 564-565; Sydenham 1978, (Suppl.) 565a; Weiß 1985, 42; Ganschow 2018, 812a-h: 1222; *RPC VI Online* 6815; *BnF FG* 685
- 132AE 27.9 mm, 12.21 gr, 6 h. Inv. No: T 8.7.93
- Obv.: Radiate and draped bust of Severus Alexander, r.; [A]Y K CEOYH AΛEΞANΔP
- Rev.: Legend in lines: MHTΠOΠOΛ[EWC] KAICAPI, ET ζ (= year 6 = 226/227)

- Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 576a; *SNG Cop* 296; Ganschow 2018, 823y; *RPC VI Online* 6823
133AE 21.1 mm, 8.33 gr, 6 h. Inv. No: 4.8.92
- Obv.: Radiate and draped bust of Severus Alexander, r.; AY K CEOYH AΛEΞANΔP
Rev.: Legend in lines: MHTPOΠIOΛEWC KAICAPIA, ET ζ (= year 6 = 226/227)
Ref.: Sydenham 1978, 575; Ganschow 2018, 823n: 1231; *RPC VI Online* 6823
- 134AE 21.7 mm, 7.61 gr, 6 h. Inv. No: 5.1.83
- Obv.: Radiate and draped bust of Severus Alexander, r.; [AY K] CEOYHP AΛEΞ[AN]ΔP
Rev.: Legend in lines: MHTPOΠIOΛEΩC KAICAPIAC, ET [ζ] (= year 6 = 226/227)
Ref.: *BMC Galatia* 321; MacDonald 1901, p.595, 90; Sydenham 1978, 574; *SNG Tübingen* 4693; *SNG Glasgow* 2276; Ganschow 2018, 823b: 1238; *RPC VI Online* 6823
- 135AE 22.9 mm, 7.07 gr, 12 h. Inv. No: T 12
- Obv.: Radiate and draped bust of Severus Alexander, r.; AY K CEOYH AΛEΞANΔ[P]
Rev.: Legend in lines: MHTPOΠIOΛEWC KAICAPI[AC], [ET] ζ (= year 6 = 226/227)
Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 575a; Ganschow 2018, 823k, o: 1232-1233; *RPC VI Online* 6823
- 136AE 21.8 mm, 8.01 gr, 6 h. Inv. No: 2.7.86
- Obv.: Radiate and draped bust of Severus Alexander, r.; AY K CEOY[HP] AΛEΞANΔP
Rev.: Legend in lines: [MH]TPO[ΠIO]ΛEWC [C KAI]CAPIAC NEWKO, ET ζ (= year 6 = 226/227)
Ref.: Ganschow 2018, 823d: 1239; *RPC VI Online* 6824
- 137AE 23.1 mm, 7.58 gr, 12 h. Inv. No: 8.550.82
- Obv.: Laureate head of Severus Alexander, r.; AY K CEOYH AΛEΞANΔ
Rev.: Three corn-ears tied together; MHTP KAIC, ET - ζ (= year 6 = 226/227)
Ref.: *BMC Galatia* 318; *SNG v. Aulock* 6519; Sydenham 1978, 570; *SNG Anamur* 418; Ganschow 2018, 824a-y: 1240; *RPC VI Online* 6831
- 138AE 20.5 mm, 6.14 gr, 12 h. Inv. No: 2011/228
- Obv.: Laureate head of Severus Alexander, r.; AY K CEOYH AΛEΞANΔPOC
Rev.: Three corn-ears tied together; MHTP KAIC, ET - T ζ (= year 6 = 226/227)
Ref.: *BMC Galatia* 318; Sydenham 1978, 570a; *SNG Anamur* 418; Ganschow 2018, 824a-y: 124; *RPC VI Online* 6831; *BnF FG* 689
- 139AE 21.3 mm, 7.26 gr, 6 h. Inv. No: T 2.2.88
- Obv.: Laureate head of Severus Alexander, r.; AY K CEOYH AΛEΞANΔ
Rev.: Emperor on horse galloping, r., wearing chlamys, javelin in upraised r. hand; MHTPO KAICA, ET ζ (= year 6 = 226/227)
Ref.: *BMC Galatia* 320; Sydenham 1978, 573; Ganschow 2018, 825b; *RPC VI Online* 6829; *BnF* 1973.98
- 140AE 21.2 mm, 6.10 gr, 12 h. Inv. No: 8.29.80
- Obv.: Laureate head of Severus Alexander, r.; AY K C[EOYH AΛEΞ]ANΔ
Rev.: Mount Argaeus surmounted by wreath (?); [MHTPOΠ KAIC]API, ET Z (= year 7 = 227/228)
Ref.: *Without wreath*: Babelon 1898, 6792; *BMC Galatia* 327; Sydenham 1978, 580; Sydenham 1978, (Suppl.) 580c; *SNG Cop* 297; Ganschow 2018, 830a-e; *RPC VI Online* 6837; *Leeds* 1579
With wreath: Babelon 1898, 6790; MacDonald 1901, p.595, 91; Sydenham 1978, (Suppl.) 580d; *SNG Cop* 298; *SNG Glasgow* 2277; Ganschow 2018, 831a-g: 1253-1254; *RPC VI Online* 6844; *BnF FG* 696
- 141AE 26.3 mm, 11.61 gr, 6 h. Inv. No: 9.7.85
- Obv.: Laureate and draped bust of Severus Alexander, r.; AY K CEOYHPOC AΛE[ΞANΔPOC]
Rev.: Mount Argaeus; MHTPO KAICAP, ET Z (= year 7 = 227/228)
Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 580a-b, e, 581a; Ganschow 2018, 830f-p: 1249-1251; *RPC VI Online* 6835; *Freiburg* 12197
- 142AE 27.1 mm, 12.22 gr, 6 h. Inv. No: 2008/9
- Obv.: Radiate and draped bust of Severus Alexander, r.; [AY K] CEOYH AΛEΞA[NA]
Rev.: Kalathos containing four corn-ears; MHTP KAICA, ET Z (= year 7 = 227/228)
Ref.: *BMC Galatia* 333, pl. XIII.5; *SNG v. Aulock*

6520; Sydenham 1978, 588; *SNG* Tübingen 4695; Ganschow 2018, 835: 1266-1267; *RPC* VI Online 6847; *BnF* M 6428

143AE 22.9 mm, 7.83 gr, 12 h. Inv. No: T 19.3.93

Obv.: Radiate and draped bust of Severus Alexander, r.; AY K CEOY AΛEΞAN

Rev.: Kalathos containing four corn-ears; MHTPO [K]AICA, ET Z (= year 7 = 227/228)

Ref.: *BMC Galatia* 333, pl. XIII.5; *SNG* v. Aulock 6520; Sydenham 1978, 589; *SNG* Tübingen 4695; Ganschow 2018, 835: 1263-1265; *RPC* VI Online 6847; *BnF* FG 703

144AE 22.4 mm, 8.02 gr, 12 h. Inv. No: 2007/82

Obv.: Radiate and draped bust of Severus Alexander, r.; AY K CEOYH AΛEΞAN

Rev.: Kalathos containing five corn-ears; MHTPO KAIC, ET Z (= year 7 = 227/228)

Ref.: Sydenham 1978, 590; Ganschow 2018, 836: 1268; *RPC* VI Online 6847

145AE 22.3 mm, 8.87 gr, 12 h. Inv. No: 18.3.93

Obv.: Radiate and draped bust of Severus Alexander, r.; AY K CEOY AΛEΞA[N]

Rev.: Legend in lines: MHTPOII[O]AECWC KAICAPIAC, ET Z (= year 7 = 227/228)

Ref.: *BMC Galatia* 334; *SNG* v. Aulock 6521; Sydenham 1978, 591; Lindgren & Kovacs 1985, 1726; Ganschow 2018, 837d: 1270; *RPC* VI Online 6845; *BnF* FG 704

146AE 22.6 mm, 7.99 gr, 11 h. Inv. No: 2009/194

Obv.: Laureate head of Severus Alexander, r., with drapery on shoulder (?); AY K CEOYH AΛEΞANΔ

Rev.: Three corn-ears tied together; MHTPO KAICAP, ET Z (= year 7 = 227/228)

Ref.: *BMC Galatia* 332; Sydenham 1978, 587, 587a; Sydenham 1978, (Suppl.) 590a; *SNG* Schweiz II 1803; *SNG* Glasgow 2278; Ganschow 2018, 838a-f, 838g-h: 1272-1274; *RPC* VI Online 6848

147AE 21 mm, 6.71 gr, 12 h. Inv. No: T 1.11.94

Obv.: Laureate head of Severus Alexander, r.; AY K CEOY AΛEΞANΔ

Rev.: Three corn-ears tied together; MHTP KAICA, ET H (= year 8 = 228/229)

Ref.: Mionnet 1809, 199; Sydenham 1978, 596; *SNG*

Tübingen 4696; *SNG* Anamur 415-417; Ganschow 2018, 843f: 1286; *RPC* VI Online 6853; *BnF* AA.GR. 25794; *Boston* 63.2640, 63.2649; *Freiburg* 12199

148AE 20.6 mm, 6.58 gr, 12 h. Inv. No: 2018/35

Gordianus III (AD 238-244)

Obv.: Laureate, draped, cuirassed bust of Gordianus III, r.; AY K M ANT GOPΔIANOC CE

Rev.: Mount Argaeus; to l. and r., pellet; MHTPO K[AICA B NE], ET E (= year 5 = 241/242)

Ref.: Bland 1991a, 64; Bland 1991b, 122-123; Bland 1996, 63-63A; Ganschow 2018, 897c-e; *RPC* VII.2 3372; *BnF* FG 729; *Freiburg* 12204; *Bucephalus* 2, 2022, Lot 514

149BI (*didrachm*) 5.23 gr, 19.4 mm, 12 h. Inv. No: T 3.10.95

Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Gordianus III, r.; AY K M ANT GOPΔIANOC

Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on altar; MHTPO KAIC B N, ET Δ (= year 4 = 240/241)

Ref.: *BMC Galatia* 342; Sydenham 1978, 607; Sydenham 1978, (Suppl.) 613c; Bland 1991b, 71; Bland 1996, 112; *SNG* Tübingen 4702; Ganschow 2018, 881k; *RPC* VII.2 3339; *BnF* FG 722

150AE 27.5 mm, 10.97 gr, 11 h. Inv. No: T 1.5.89

Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Gordianus III, r.; AY K M A[NT] GOPΔIANO[C] C(E)

Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on altar; MHTPO KAICA B NE, ET Δ (= year 4 = 240/241)

Ref.: *BMC Galatia* 343; Sydenham 1978, 608; *SNG* Cop 309; Bland 1991b, 72; Bland 1996, 114; Ganschow 2018, 881r: 1362; *RPC* VII.2 3341

151AE 26.1 mm, 11.42 gr, 6 h. Inv. No: 1.15.90

Obv.: Radiate, draped, cuirassed bust of Gordianus III, r.; [AY K M ANT GOP]ΔIANOC C

Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on altar; [M]H[TPO K]AIC B N, ET Δ (= year 4 = 240/241)

Ref.: Bland 1996, 113; Ganschow 2018, 881s-t: 1363; *RPC* VII.2 3343; *N&N* 4, 2022, Lot 226

152AE 25.6 mm, 11.21 gr, 6 h. Inv. No: 9.3.81

Obv.: Laureate head of Gordianus III, r.; *Cmk.*: indistinct; AY K M ANT GOPΔIANO[C]

- Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; MHTPO [KAIC B N], ENT I, ET Δ (= year 4 = 240/241)
 Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 613h, i; Bland 1991b, 79; Bland 1996, 122; SNG Anamur 426; Ganschow 2018, 884a: 1368-1369; *RPC* VII.2 3348; *ANS* 1944.100.62625; *BnF* FG 736; *Freiburg* 122203
- 153AE 24.1 mm, 9.87 gr, 12 h. Inv. No: 2011/203
 Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Gordianus III, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); AY K M ANT ΓOPΔIANOC
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; MHTPO KAIC B N, ENT I, ET Δ (= year 4 = 240/241)
 Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 613j; *SNG* Cop 307; Bland 1991b, 86; Bland 1996, 132; Ganschow 2018, 884c: 1370-1371; *RPC* VII.2 3351; *BnF* FG 723-724, AA.GR.1175
- 154 AE 26.4 mm, 9.89 gr, 11 h. Inv. No: T 13.1.81
 Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Gordianus III, r.; *Cmk.*: indistinct; [AY K M ANT ΓOPΔIAN]OC
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; MHTPO KAIC B N, ENT IX, [ET Δ] (= year 4 = 240/241)
 Ref.: Imhoof-Blumer 1898, p.21, 71; Bland 1991b, 84; *SNG* Schweiz II 1805; Bland 1996, 130; *SNG* Tübingen 4704; Ganschow 2018, 885c: 1372-1373; *RPC* VII.2 3351; *BnF* FG 725
- 155 AE 24.4 mm, 9.75 gr, 12 h. Inv. No: 1.25.75
 Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Gordianus III, r.; [AY K M ANT] ΓOPΔIANO[C]
 Rev.: Legend in five lines within wreath; Agalma of Mount Argaeus in centre of the first line; MHTPOΠ KAICAPIAC, ENT IX B [N(€)], [€]T Δ (= year 4 = 240/241)
 Ref.: *SNG* v. Aulock 6526; Sydenham 1978, (Suppl.) 610b; Bland 1991b, 107; Bland 1996, 153; Ganschow 2018, 888o: 1377; *RPC* VII.2 3334
- 156 AE 25.2 mm, 9.22 gr, 11 h. Inv. No: 5.14.71
 Obv.: Laureate head of Gordianus III, r., drapery on l. shoulder; [AY] K M ANT ΓOPΔI[A]NOC CE
 Rev.: Legend in lines: MHTPOΠOΛEWC KAICAP B N, ET Δ (= year 4 = 240/241)
 Ref.: Bland 1991b, 114; Bland 1996, 161; Ganschow 2018, 893; *RPC* VII.2 3366
- 157AE 21.8 mm, 5.30 gr, 12 h. Inv. No: 8.549.82
 Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Gordianus III, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego* 1985, 12); [AY K M ANT Γ]OPΔIANOC
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on altar; MHTPO KAIC B N, ET ζ (= year 6 = 242/243)
 Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 615a; Bland 1991b, 134; Bland 1996, 173; Ganschow 2018, 899d, f; *RPC* VII.2 3381, 3382
- 158AE 25.3 mm, 9.38 gr, 12 h. Inv. No: 2018/8
 Obv.: Laureate head of Gordianus III, r.; *Cmk.*: indistinct; [AY] K M ANT ΓOPΔIANO[C (C)]
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on altar with a wreath; MHTPO KAIC B N, €[T ζ] ? (= year 6 = 242/243)
 Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 615b; Lindgren & Kovacs 1985, 1728 (*wrongly paired with no. 1723 coin on plate* 68); Bland 1991b, 131-132; Bland 1996, 169, 171; Ganschow 2018, 900a-b: 1405-1406; *RPC* VII.2 3385; *BnF* 732-733
- 159 AE 26.8 mm, 9.04 gr, 12 h. Inv. No: 2012/30
 Obv.: Laureate head of Gordianus III, r.; *Cmk.*: indistinct; AY K M [ANT Γ]OPΔIANOC
 Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on inscribed altar; MHTPO KAICA B N, ENT, ET ζ (= year 6 = 242/243)
 Ref.: Sydenham 1978, (Suppl.) 615c; *SNG* Cop 310; Bland 1991b, 140; Bland 1996, 178; Ganschow 2018, 901: 1408; *RPC* VII.2 3389; *BnF* FG 731
- 160 AE 26.4 mm, 11.50 gr, 6 h. Inv. No: 2003/17
 Obv.: Laureate head of Gordianus III, r.; AY K M ANT ΓOPΔIANOC
 Rev.: Six corn-ears tied together; MHTP K[AI B N(€)], ET Z (= year 7 = 243/244)
 Ref.: Sydenham 1978, 616a; Bland 1991b, 144-145; Bland 1996, 182-183; Ganschow 2018, 907a-b: 1412-1413; *RPC* VII.2 3396; *BnF* AA.GR.25982; *Cambridge* 175641
- 161 AE 22.5 mm, 6.71 gr, 12 h. Inv. No: T 4.5.75
 Obv.: Laureate, draped and cuirassed bust of Gordianus III, r.; AY KAI M ANT ΓOPΔIANOC

Rev.: Six corn-ears tied together; [M]HTP KAI B
NE, [€]T Z (= year 7 = 243/244)

Ref.: *BMC Galatia* 346-349; Sydenham 1978, 616;
Bland 1991b, 156; Bland 1996, 195; *SNG*
Tübingen 4706; Sear 2001, 3778; Ganschow
2018, 907m: 1418-1420; *RPC* VII.2 3400; *BnFG*
737-738; *Leeds* 1007-108

162 AE 24.8 mm, 6.91 gr, 12 h. Inv. No: T 1.5.73

Tranquillina (AD 241-244)

Wife of Gordianus III

Obv.: Diademed and draped bust of
Tranquillina, r.; *Cmk.*: radiate head, r., (*Howgego*
1985, 12); CABINIA TPANKYΛΛIAN[H]

Rev.: Agalma of Mount Argaeus placed on
inscribed altar; [MHTPO K]AIC BN, €NTI, [€T
Δ] ? (*reign of Gordianus III* = year 4 = 240/241)

Ref.: Ganschow 2018, 912b: 1427; *RPC* VII.2
3359; *Nomos* 21, 2022, Lot 721

163 AE 24.3 mm, 8.68 gr, 12 h. Inv. No: 2017/77

Obv.: Diademed and draped bust of Tranquillina,
r.; [CAB] TPANK[Y]ΛΛINA [(AY)]

Rev.: Six corn-ears tied together; [M]HTP KAI [B
N(€), €T] Z (*reign of Gordianus III* = year 7 =
243/244)

Ref.: *BMC Galatia* 350; *SNG* v. Aulock 6534;
Sydenham 1978, 618-619; Sydenham 1978,
(Suppl.) 618a, 619a, 621b; Lindgren & Kovacs
1985, 1731; Bland 1991b, 160-161; *SNG* Schweiz
II 1808; Bland 1996, 199-200; *SNG* Tübingen
4707; Sear 2001, 3864; *SNG* Glasgow 2286;
Ganschow 2018, 921b-c: 1435; *RPC* VII.2 3402;
BnF 744; *Boston* 67.900

164 AE 21.8 mm, 6.61 gr, 6 h. Inv. No: 7.1.81

Claudius / Nero / Vespasianus / Titus / Domitianus / Traianus / Hadrianus

Hadrianus / Antoninus Pius / Marcus Aurelius / Lucius Verus

Commodus / Septimius Severus

Septimius Severus / Iulia Domna / Caracalla

Caracalla / Geta / Elagabalus

Elagabalus / Iulia Maesa / Severus Alexander

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

Severus Alexander

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

146

147

148

Severus Alexander

Gordianus III / Tranquillina

BIBLIOGRAPHY

- Abbott F. F. 1901, *A History and Description of Roman Political Institutions*. Boston, U.S.A.
- Babelon M. E. 1898, *Inventaire Sommaire de la Collection Waddington*. Paris.
- Blanchet A. 1901, "Monnaies de Césarée de Cappadoce". *Études de Numismatique* II, 61-71. Paris.
- Bland R. 1991a, "The Last Coinage of Caesarea in Cappadocia". Eds. R. Martini & N. Vismara, *Ermanno A. Arslan Studia Dicata*, Glaux 7, Milano, 213-252.
- Bland R. 1991b, *The Coinage of Gordian III from the Mints of Antioch and Caesarea*. PhD diss., University College. London.
- Bland R. 1996, "The Bronze Coinage of Gordian III from Caesarea in Cappadocia". Ed. R. Ashton, *Studies in Ancient Coinage from Turkey*. London, 49-96.
- BMC Galatia, Wroth W. 1899, *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Galatia, Cappadocia, and Syria*. London.
- BMC Lycaonia, Hill G. F. 1900, *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Lycaonia, Isauria, and Cilicia*. London.
- BMCRE I, Mattingly H. 1923, *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Coins of the Roman Empire in the British Museum, Vol. I: Augustus to Vitellius*. London.
- Bosch E. 1948, "Nikaia (İznik) Bayram Oyunları". *Belleten* XII/46, 325-348.
- Burrell B. 2004, *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*. Leiden – Boston.
- Butcher K. 2011, "Miscellaneous Provincials". *The Numismatic Chronicle* 171, 75-79.
- Cohen H. 1880, *Description Historique des Monnaies Frappées Sous L'Empire Romain Communément Appelées Médailles Impériales*, Vol. I. Paris.
- Cohen H. 1882, *Description Historique des Monnaies Frappées Sous L'Empire Romain Communément Appelées Médailles Impériales*, Vol. II. Paris.
- Cook A. B. 1925, *Zeus: A Study in Ancient Religion*, Vol. II, Part 2. Cambridge.
- Dill S. 1904, *Roman Society from Nero to Marcus Aurelius*. London.
- Edwards K. M. 1933, *Coins: 1896-1929, Corinth*, Vol. VI, Cambridge – Massachusetts.
- Elderkin G. W. 1938, "Shield and Mandorla". *AJA* 42/2, 227-236.
- Erol-Özdizbay A. 2012, "Perge Sikkelerinde Agonistik Ödül Taçları". *Adalya* XV, 203-221.
- Forrer L. 1929, *Descriptive Catalogue of the Collection of Greek Coins formed by Sir Hermann Weber M. D. 1823-1918, The Weber Collection, Vol. III, Part 2: Greek Coins*. London.
- Ganschow T. 2018, *Münzen von Kappadokien. Sammlung Henseler*, Vol. I-II. İstanbul.
- Grose S. W. 1929, *Fitzwilliam Museum: Catalogue of the McClean Collection of Greek Coins, Vol. III: Asia Minor, Farther Asia, Egypt, Africa*. Cambridge.
- Güler O. 1995, *Antik Çağ İkonografisinde Erciyes*, İstanbul.
- Head B. V. 1887, *Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics*. Oxford.
- Hoffmann M. H. 1872, *Catalogue des Médailles Romaines Composant la Collection de Feu M. Le Marquis de Moustier*. Paris.
- Howgego C. J. 1985, *Greek Imperial Countermarks: Studies in the Provincial Coinage of the Roman Empire*. London.
- Imhoof-Blumer F. 1883, *Monnaies Grecques*. Paris – Leipzig.
- Imhoof-Blumer F. 1898, "Zur Griechischen Münzkunde". *Revue Suisse de Numismatique* 8, 1-48.
- Ireland S. & Ateşoğulları S. 1996, "The Ancient Coins in Amasra Museum". Ed. R. Ashton, *Studies in Ancient Coinage from Turkey*. London, 115-138.
- Karczewska H. 2018, "Corona Triumphalis - Znaczenie i Symbolika w Starożytnym Rzymie". *Saeculum Christianum* XXV, 33-41.
- Liebenam W. 1888, *Forschungen zur Verwaltungsgeschichte des Römischen Kaiserreichs*, Vol. I. Leipzig.

- Lindgren H. C. & Kovacs F. L. 1985, *Ancient Bronze Coins of Asia Minor and the Levant from the Lindgren Collection*. San Francisco.
- Loebbecke A. 1885, "Griechische Münzen aus Meiner Sammlung II". *ZfNum* 12, 307-351.
- MacDonald G. 1901, *Catalogue of Greek Coins in the Hunterian Collection, University of Glasgow, Vol II: North Western Greece, Central Greece, Southern Greece, and Asia Minor*. Glasgow.
- Mattingly H. 1960, *Roman Coins: From the Earliest Times to the Fall of the Western Empire*. London.
- Metcalf W. E. 1996, *The Silver Coinage of Cappadocia, Vespasian-Commodus*. (Numismatic notes and Monographs 166). New York.
- Millar F. 2004, *Rome, the Greek World, and the East, Vol. II: Government, Society, and Culture in the Roman Empire*. Eds. H. M. Cotton & G. M. Rogers. Chapel Hill – London.
- Mionnet T. E. 1809, *Description de Médailles Antiques, Grecques et Romaines*, Vol. IV. Paris.
- Mionnet T. E. 1835, *Description de Médailles Antiques Grecques et Romaines*, (Suppl. 7). Paris.
- Pick B. 1887, "Zur Titulatur der Flavier: 3. Die griechischen Münzen". *ZfNum* 14, 294-374.
- Pick B. 1891, "Inedita der Sammlung Mandl in Budapest. Beiträge zur griechischen Numismatik der Kaiserzeit". *NumZ* 23, 29-79.
- Rémy B. 1989, *Les Carrières Sénatoriales dans les Provinces Romaines D'Anatolie au Haut-Empire (31 av. J.-C. - 284 ap. J.-C.) (Pont-Bithynie, Galatie, Cappadoce, Lycie-Pamphylie et Cilicie)*. Varia Anatolica II. Istanbul – Paris.
- RIC I, Sutherland C. H. V. 1984, *The Roman Imperial Coinage, Vol. I. From 31 BC to AD 69*. Eds. C. H. V. Sutherland & R. A. G. Carson. London.
- Rogić, D., J. A. Grašar & E. Nikolić 2012, "Wreath - Its Use and Meaning in Ancient Visual Culture". *Religion and Tolerance* X/18, 341-358.
- RPC I, Burnett A., M. Amandry & P. P. Ripollès 1992, *Roman Provincial Coinage Vol. I. From the Death of Caesar to the Death of Vitellius (44 BC-AD 69)*. London – Paris.
- RPC II, Burnett A., M. Amandry & I. Carradice 1999, *Roman Provincial Coinage Vol. II. From Vespasian to Domitian (AD 69-96)*. London – Paris.
- RPC III, Amandry M., A. Burnett & J. Mairat 2015, *Roman Provincial Coinage Vol. III. Nerva, Trajan and Hadrian (AD 96-138)*. London – Paris.
- RPC IV.3 Online, Heuchert V. since 2005, *Roman Provincial Coinage Vol. IV.3. The Antonines (AD 138-192): Lycia-Pamphylia to Arabia*. Online: <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk>.
- RPC VI Online, Calomino D. & Burnett A., since 2017, *Roman Provincial Coinage Vol. VI. From Elagabalus to Maximinus (AD 218-238)*. Online: <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk>.
- RPC VII.2, Mairat J., M. Spoerri Butcher, M. Amandry, R. Bland, K. Butcher, J. Nurpetlian, & U. Peter 2022, *Roman Provincial Coinage Vol. VII.2. From Gordian I to Gordian III (AD 238-244): all provinces except Asia*. London – Paris.
- RPC Suppl. 4, Amandry M., A. Burnett, A. Hostein, J. Mairat, P. P. Ripollès & M. Spoerri Butcher 2017. *Roman Provincial Coinage*, (Suppl. 4). Online: <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/supp/rpc-supp-4.pdf>.
- Salzmann D. 1998, "Kaiserzeitliche Denkmäler mit Preiskronen. Agonistische Siegespreise als Zeichen Privater und öffentlicher Selbstdarstellung". *Stadion. Internationale Zeitschrift für Geschichte des Sports* XXIV/1. Colloquium "Agonistik in der Römischen Kaiserzeit". Landhaus Rothenberge bei Münster. 25-27 Oktober, 1995. Sankt Augustin, 89-99.
- Sear D. R. 2001, *Greek Imperial Coins and Their Values: The Local Coinages of the Roman Empire*. London.
- SNG Anamur, Tekin O. & Altmoluk S. 2007, *Sylloge Nummorum Graecorum, Turkey 2: Anamur Museum, Vol. I. Roman Provincial Coins*. Istanbul.
- SNG Cop, 1982, *Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum: Cyprus-Cappadocia, Uncertain Coins, Imperial Cistophori*. New Jersey.
- SNG Fitzwilliam, 1967, *Sylloge Nummorum Graecorum, Vol. IV. Fitzwilliam Museum, Leake and General Collections, Part 7: Asia Minor: Lycia - Cappadocia*. London.

- SNG Glasgow, Goddard J. 2004, *Sylloge Nummorum Graecorum, Vol. XII. The Hunterian Museum, University of Glasgow, Part 1: Roman Provincial Coins, Spain - Kingdoms of Asia Minor*. New York.
- SNG Schweiz II, Kapossy B. 1993, *Sylloge Nummorum Graecorum, Schweiz II, Münzen der Antike, Katalog der Sammlung Jean-Pierre Righetti im Bernischen Historischen Museum*. Bern, Stuttgart – Wien.
- SNG Tübingen, 1998, *Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland, Münzsammlung der Universität Tübingen, Part 6: Phrygien - Kappadokien, Römische Provinzprägungen in Kleinasien*. München.
- SNG v. Aulock, 1967, *Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland, Vol. XIV. Sammlung v. Aulock: Galatien, Kappadokien, Kaiserzeitliche Kistophoren, Posthume Lysimachus - und Alexander - Tetradrachmen, Incerti*. Berlin.
- SNG v. Aulock Nach. IV, 1968, *Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland, Vol. XVIII. Sammlung v. Aulock, Nachträge IV: Phrygien, Lykien, Pamphylien, Pisidien, Lykaonien, Isaurien, Kilikien, Galatien, Kappadokien, Kaiserzeitl. Kistophoren, Incerti*. Berlin.
- Stevenson S. W., C. R. Smith & F. W. Madden 1889, *A Dictionary of Roman Coins, Republican and Imperial*. London.
- Sydenham E. A. 1978, *The Coinage of Caesarea in Cappadocia*. (Suppl. by A. G. Malloy). New York.
- Tahberer B. 2015, "A Series of Coins from an Uncertain Caesarea". *NumChron* 175, 47-55.
- Tekin O. 1998, "MÖ IV. - MS VI. Yüzyıllar: Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kapadokya Krallığı". Ed. M. Sözen, *Kapadokya*. İstanbul, 194-225.
- Tekin O. 2007, "Kilikia'daki Anazarbos ile Kappadokia'daki Kaisareia Üzerine Numismatik Notlar". Eds. M. Alparslan, M. Doğan-Alparslan & H. Peker, *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan, VITA, Festschrift in Honor of Belkıs Dinçol and Ali Dinçol*. İstanbul, 767-771.
- Tourneur V. 1913, "Monnaies Grecques D'Asie, recueillies par M. Fr. Cumont". *RBelgNum* 69, 109-137.
- Weiß P. 1985, "Argaios / Erciyas Dağı – Heiliger Berg Kappadokiens, Monumente und Ikonographie". *JNG* 35, 21-48.

Online Databank (of Museums, Universities and Libraries)

- ANS, *American Numismatic Society*, A Numismatic Technologies Integration Service MANTIS/
<http://numismatics.org/search/search>
- Berlin, *Staatliche Museen zu Berlin - Stiftung Preussischer Kulturbesitz*, Münzkabinett Online Catalogue/
<https://ikmk.smb.museum>
- BnF, *Bibliothèque Nationale de France*, Département des monnaies, médailles et antiques/
<https://catalogue.bnf.fr>
- Boston, *Museum of Fine Arts*, Theodora Wilbour Fund in memory of Zoé Wilbour/
<https://collections.mfa.org/collections>
- Cambridge, *The Fitzwilliam Museum*/
<https://fitzmuseum.cam.ac.uk/objects-and-artworks>
- Freiburg, *Albert-Ludwigs-Universität Freiburg*, Coin Collection Online Catalogue/
<https://ikmk.uni-freiburg.de>
- Leeds, *Leeds University Library, University of Leeds*/
https://library.leeds.ac.uk/coin_collection
- London, *The British Museum*, Department of Coins and Medals/
<https://www.britishmuseum.org/collection>
- Münster, *Westfälische Wilhelms-Universität, Münster - Archäologisches Museum*, The Digital Coin Cabinet Münster University/
<https://archaeologie.uni-muenster.de>
- Uppsala, *Uppsala University Coin Cabinet*, Platform for digital collections and digitized cultural heritage, ALVIN/
<http://www.alvin-portal.org>

Auctions

- Agora, *Agora Auctions*, New York. Url: <http://agoraauctions.com/>
- Aquila, *Aquila Numismatics*, Salzgitter. Url: <https://www.biddr.com/auctions/aquilanumismatics>
- Ares, *Ares Numismatics*, Schiedam. Url: <https://www.biddr.com/auctions/aresnumismatics/>

- Bertolami*, Bertolami Fine Arts (E-Live Auction), Rome. Url: <http://www.bertolamifinearts.com/>
- Bucephalus*, Bucephalus Numismatic, Gent. Url: <https://www.bidder.com/auctions/bucephalusnumismatic/>
- CNG*, Classical Numismatic Group, Inc., London. Url: <http://www.coins.com/>
- Demos*, Demos Auctions, Warsaw. Url: <https://demos-auctions.com/>
- Harlan*, Harlan J. Berk Ltd., Chicago. Url: <https://www.hjbltd.com/>
- Heritage*, Heritage Auctions, Inc., Dallas. Url: <http://coins.ha.com/>
- Leu*, Leu Numismatik (Web Auction), Winterthur. Url: <https://leunumismatik.com>
- N&N*, N&N London Ltd (Green Auction), London. Url: <https://www.nnlondonltd.com/>
- Naumann*, Numismatik Naumann (formerly Gitbud & Naumann), Wien. Url: <https://www.numismatik-naumann.at/>
- Nomos*, Nomos (Obolos Web Auction), Zürich. Url: <https://www.nomosag.com/>
- Roma*, Roma Numismatics Limited, London. Url: <https://www.romanumismatics.com/>
- Savoca*, Savoca Numismatik (Blue Auction), München. Url: <https://www.savoca-coins.com/en/>
- Zeus*, Zeus Numismatics, Eindhoven. Url: <https://www.bidder.com/auctions/zeusnumismatics/>

Zeytinliada Doğu Kazı Alanı'nda Bulunan Geç Antikçağ Sikkeleri

Late Antique Coins Found at Zeytinliada East Excavation Area

Mehmet Kayhan MURAT*

Öz: Zeytinliada, Balıkesir'e bağlı Erdek İlçesi'nin yaklaşık 250 m açıklarında yer alır. Zeytinliada'da 2006-2016 yılları arasında yapılan kazılarda Meryem Ana Manastırı, manastır içerisinde kiliseler ve günlük yaşam ile ilgili yapılar tespit edilmiştir. Zeytinliada Doğu Kazı Alanı'ndaki çalışmalar 2009, 2011, 2012 ile 2016 yıllarında yapılmıştır. Kazılar sonucunda alanda dini ve günlük yaşam ile ilgili yapılar grubu açığa çıkarılmıştır. Söz konusu yapılar adada dini yaşamın yanı sıra sosyal yaşam ile de ilgili yapılar topluluğu olduğunu göstermiştir. Zeytinliada'da şapelde 108, Doğu Kazı Alanı'nda 59 ve Meryem Ana Kilisesi'nde 44 tane olmak üzere toplam 211 sikke bulunmuştur. Sosyal yaşam ile ilgili yapılar topluluğunun yer aldığı Doğu Kazı Alanı'nda çok sayıda seramik, kandil, metal eser ve sikkeler ele geçen küçük buluntular arasındadır. Makalenin konusunu oluşturan 59 sikke alanın değişik yerlerinde ve farklı kot seviyelerinde bulunmuştur. Sikkelerin 43'ü tanımlanmış, 16 sikke ise aşırı korozyona uğradığından dolayı tanımlanamamıştır. Kataloğu oluşturulan tanımlanan sikkelerden 1'i Aurelianus dönemine (MS 270-275) diğer sikkeler MS V. yüzyıl sonu ile MS VII. yüzyılın ilk çeyreği arasına tarihlenmektedir. Sikkeler 8 imparatorun hanedanlık yıllarında 6 farklı darphanede basılmıştır. Genel kondisyonları kötü olan sikkeler toplamda 6 farklı birimde darp edilmişlerdir. İncelenen sikkeler Doğu Kazı Alanı'nda ele geçip yayımı yapılan eserler ile karşılaştırılıp alanının kullanım evreleri tespit edilmiştir.

Abstract: Zeytinliada is located approximately 250 m offshore from the Erdek District of Balıkesir. During the excavations carried out in Zeytinliada between 2006 and 2016, the Virgin Mary Monastery, churches within the monastery and structures related to daily life were identified. Studies in Zeytinliada East Excavation Area were carried out in 2009, 2011, 2012 and 2016. As a result of these excavations, a group of structures relating to religious and daily life in the area were unearthed. These structures showed that there was a collection of structures related to social, as well as religious life on the island. On Zeytinliada, a total of 211 coins were found, 108 in the chapel, 59 in the East Excavation Site, and 44 in the Virgin Mary Church. Many examples of ceramics, oil lamps, metal artifacts and coins were among the small finds unearthed in the East Excavation Site, where a group of structures related to social life are located. 59 coins, which are the subject of the article, were found in different parts of the area and in different strata of the excavations. 43 of the coins were identified, while 16 coins could not be identified due to excessive corrosion. One of the identified coins catalogued is dated to the Aurelianus period (270-275 A.D.), while the other coins date from the end of the V cent. A.D. and to the first quarter of the VII cent. A.D. These coins were struck at 6 different mints during the dynastic years of 8 emperors. The coins poor general condition were minted in 6 different units in total. The analyzed coins were compared with the works found and published from the Eastern Excavation Site, and the phases of use of the area were determined.

Anahtar Kelimeler: Zeytinliada • Doğu Kazı Alanı • Geç Antikçağ • Sikke

Keywords: Zeytinliada • East Excavation Site • Late Antiquity • Coin

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Kars. 0000-0001-5314-6108
kyhmrt@gmail.com

Bu çalışma, Zeytinliada Kazısı Bilimsel Danışmanı Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK'ün onayı ve Bandırma Arkeoloji Müzesinden 28.10.2022 tarihinde alınan izin ile gerçekleştirilmiştir.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 01/01/2023 | Kabul Tarihi: 23/03/2023 ; Murat M. K. 2023, "Zeytinliada Doğu Kazı Alanı'nda Bulunan Geç Antikçağ Sikkeleri". *Cedrus XI*, 289-305.

Giriş

Balıkesir ili, Erdek İlçesi'nde yer alan Zeytinliada'dan antikçağa Artake ve Arteceon adlarıyla bahsedilmiştir¹ (Fig. 1). Zeytinliada hakkındaki bilgilerimiz antik kaynaklar ile sınırlı kalmayıp adanın farklı dönemlerde farklı adlarla anıldığını bilmekteyiz². Meksaniota ve Kera Panagia, adaya verilen isimlerdendir³. Kıydan yaklaşık 250 m açıktaki bulunan ada, 9 dönümlük bir alanı kaplamaktadır. Zeytinliada'da 2006 yılında başlayan arkeolojik kazılar 2014-2015 sezonlarında 2 yıl kesintiye uğramış ve 2016 yılında yapılan çalışmalar ile adanın kazısı kısmen bitirilmiştir. Kazılar sonucunda adada bir manastırın varlığı ve manastır içerisinde kiliseler ile dinî ve sosyal yaşam ile ilgili birçok yapı tespit edilmiştir⁴. Doğu Kazı Alanı'ndaki kazı çalışmaları 2009, 2011, 2012 ve 2016 yıllarında gerçekleştirilmiştir⁵ (Fig. 2). Yaklaşık 22 m genişliğinde 28 m uzunluğundaki alanın batı tarafı düz bir alan olup doğu tarafı ise eğimlidir. Kazılar sonucunda söz konusu alanda dinî ve sosyal yaşam ile ilgili yapılar topluluğu açığa çıkarılmıştır. Bu yapılar açık hava tapınım alanı, üretim odaları, fırınlar, kil çökertme havuzları, çamaşırhane, su tekneleri, seramik çöplüğü ve kanalizasyon sistemi elemanlarından oluşmaktadır⁶.

Fig. 1. Zeytinliada Genel Görünüm (Zeytinliada Kazı Arşivi)

Doğu Kazı Alanı'nın batısında ana kayanın oyulmasıyla birbirine yakın ölçülerde 3 nişten oluşan ve geç antikçağda inşa edildiği düşünülen açık hava tapınım alanı yer almaktadır⁷. Açık hava tapınım alanının önünden kompleks yapıların yer aldığı alandan geçip denize uzanan 26,13 m uzunluğunda ve 30 cm genişliğinde su kanalı tespit edilmiştir⁸. Su kanalının doğusunda yer alan yapılar eğimli bir alanda birbirlerine son derece yakın inşa edilmiştir. Alanın kuzey ucunda 2 adet çeşitli işlevlerde kul-

¹ Str. XII. 8. 11; Plin. *nat.* V. 44. 1; Öztürk & Kavaz 2012, 1.

² Zeytinliada'nın tarihçesi için bk. Ertüzün 1998; Öztürk & Kavaz 2012.

³ Mottraye 1727, 470; Hasluck 1910, 18.

⁴ Öztürk & Kavaz 2012.

⁵ Öztürk & Kavaz 2011, 33-46; 2013, 365-374; 2014, 48-59; Öztürk *et al.* 2018, 453-465.

⁶ Öztürk & Kavaz 2013, 365-366.

⁷ Öztürk & Kavaz 2011, 36-37; Öztürk *et al.* 2018, 454-455.

⁸ Öztürk & Kavaz 2011, 38.

lanıldığı düşünölen üretim odaları, kuzeydeki odanın doğusunda 4 adet kil çökertme havuzu, güneydeki odanın doğusunda ise pişmiş toprak tuğlalardan yapılmış 3 tane fırın yer almaktadır⁹. Fırınların güneyinden açık hava tapınım alanına doğru ana kaya oyularak yapılmış 11 basamaklı merdiven bulunmaktadır¹⁰. Merdivenin güneyinde seramik çöplüğü ve onun da hemen doğusunda ele geçen sütun tamburlarından dolayı üstünün çatı olduğu düşünölen çamaşırhane yer almaktadır¹¹. Seramik çöplüğü ve çamaşırhanenin güneyinde yaklaşık 1 m yükseklikte 7 adet mermerden su teknesi bulunmaktadır¹². Farklı işlevlere sahip yapıların bir alanda toplanması, adadaki alan darlığından dolayıdır. Bu yapılardan hareketle adada yoğun bir sosyal yaşamın yanı sıra kil çökertme havuzları ve fırınlardan dolayı da üretimin olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu ele geçen buluntuların bilimsel çalışmalara konu olması alanın tarihlendirilmesi açısından önemli bir hâl alacaktır.

Fig. 2. Doğu Kazı Alanı (Zeytinliada Kazı Arşivi)

Doğu Kazı Alanı'nda Bulunan Sikkeler

Doğu Kazı Alanı'nda gerçekleştirilen kazılarda toplam 59 sikke ele geçmiştir. Alanda 4 sezon gerçekleştirilen çalışmalarda sikkelerin yıllara göre buluntu sayılarına bakıldığında, büyük çoğunluğun 2011 kazı sezonunda ele geçtiği görölmektedir (Fig. 3). Bu durumun nedeni Doğu Kazı Alanı'ndaki kazı çalışmalarının 2011 yılında yoğunluk kazanması ve alanın büyük bölümünün bu sezonda kazılmasıyla alakalıdır. Doğu Kazı Alanı'nın zemini yer yer farklı derinliklerde olmakla birlikte alanda zeminin en derin mesafesi yaklaşık

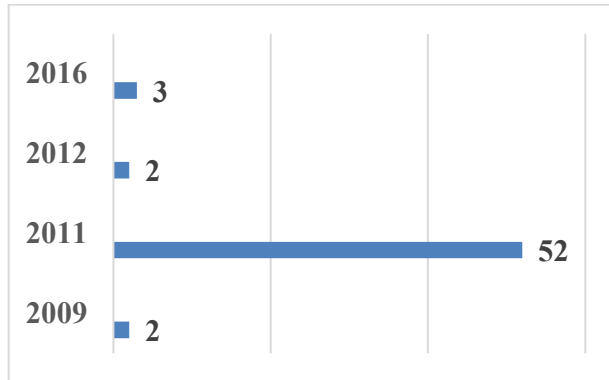

Fig. 3. Sikkelerin Buluntu Yıllarına Göre Sayısal Dağılımı

⁹ Öztürk & Kavaz 2013, 365-374; 2014, 48-59.

¹⁰ Öztürk & Kavaz 2013, 366.

¹¹ Öztürk *et al.* 2018, 456.

¹² Öztürk & Kavaz 2013, 365-374; 2014, 48-59; Öztürk *et al.* 2018, 455-456.

80 cm ile üretim odalarında ölçülmüştür. Alanda yaklaşık 20 cm'lik üst dolgu toprağından sonra karşılaşılan kültür katmanları ile buluntular gelmeye başlamıştır. Böylelikle sikkeler farklı kot seviyelerinde yaklaşık 20-80 cm arasında değişen derinliklerde dağınık buluntu şekliyle ele geçmiştir.

Doğu Kazı Alanı'nda gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda 59 sikke bulunmuştur. Bu sikkelerden 43'ü tanımlanmıştır. 16 sikke ise bozuk kondisyonlarından dolayı tanımlanamamıştır. Buna göre sikkelerin tespit oranlarına bakıldığında tanımlanan sikkelerin genel toplama oranı %72,88 iken tanımlanamayanların oranı %27,12'dir. Katalogda yer alan sikkelerden 1'i altın, diğerleri bronzdur. Tanımlanan sikkelerin katalogu oluşturulmuş, tanımlanamayan sikkelerin bilgileri katalog sonunda verilmiştir. Sikkelerin kondisyonları son derece düşüktür. Bu durum sikkelerin ele geçtiği Doğu Kazı Alanı'nın deniz seviyesinden yer yer 1-3 m arasında değişen yükseklikte ve denize 2 ile 13 m arasında değişen uzaklıkta ve nemli bir toprak yapısına sahip olması ile açıklanabilir.

Katalogda yer alan 43 sikkeden 1'i Aurelianus dönemine, 42'si MS V. yüzyıl sonu ile MS VII. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir. 42 sikkenin darp yıllarına bakıldığında MS VI. yüzyıl sikkelerinin daha yoğun olduğu görülmektedir. Tanımlanamayan 16 sikkenin metrolojik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda geç antikçağa tarihlenmesi muhtemeldir.

İmparatoru tespit edilen sikkeler içerisinde 8 farklı imparatora ait örnekler bulunmaktadır (Fig. 4). Katalogda dikkat çeken sikke, 1 numarada yer alan Aurelianus sikkesidir. MS 274 yılında darp edilen sikkenin dikkat çeken yönü diğer sikkeler ile arasındaki zaman farkıdır. Geç antikçağa tarihlenen diğer 42 sikkenin en erken tarihli MS 498-518 yıllarında darp edilmiş Anastasius (MS 491-518) sikkeleridir (kat. No. 2 ve 3). Katalogda yer alan en geç tarihli sikkeler Heraclius dönemine (MS 610-641) tarihlenen kat. no. 36, 37 ve 39 olan ve MS 610-613 yılları arasında darp edilen sikkelerdir.

Doğu Kazı Alanı'nda ele geçen 59 sikke, 6 farklı birimdedir. Kat. no. 1'de yer alan sikke Caracalla dönemi (MS 198-217) ile birlikte tedavüle konan *antoninianus* biriminde darp edilmiştir¹³. Bronz sikkelerinin ise *follis* (16), yarım *follis* (15), *decanummium* (5) ve *pentanummium* (5) olmak üzere 4 farklı birimde darp edildiği tespit edilmiştir (Fig. 5). İmparator Heraclius'a ait katalogda tek örneği bulunan altın sikkenin birimi *tremissis*'tir.

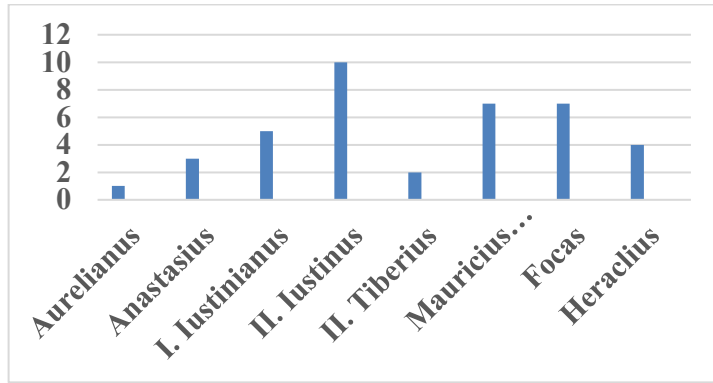

Fig. 4. Sikkelerin İmparatorlara Göre Dağılımı

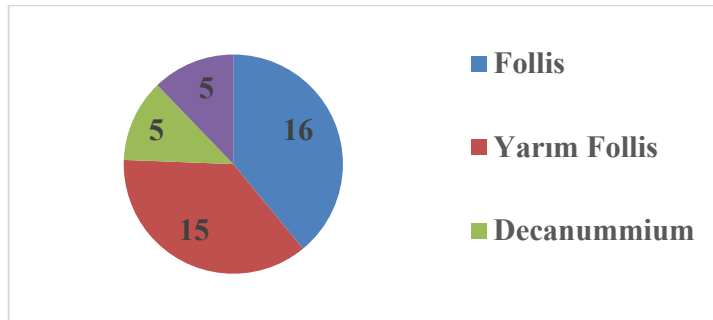

Fig. 5. Bronz Sikkelerin Birimlere Göre Dağılımı

¹³ Sydenham 1919, 51; Harl 2002, 17.

Doğu Kazı Alanı'nda ele geçen sikkelerin 36'sının darphanesi okunmakta olup sikkeler içerisinde 6 farklı darphaneyle ait örnekler bulunmaktadır. Sikkeler Konstantinopolis, Thessalonika, Nikomedia, Kyzikos, Tripolis ve Antiokheia darphanelerine aittir (Fig. 6). Darphanelere ait sikkeler

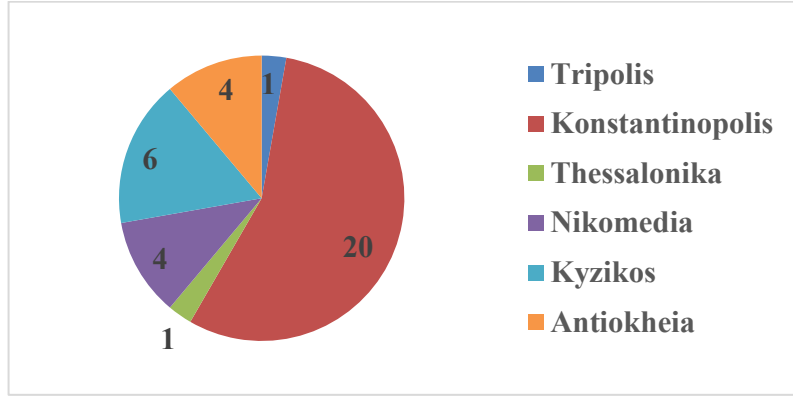

Fig. 6. Sikkelerin Darphanelere Göre Dağılımı

incelendiğinde en fazla sikkeler Konstantinopolis darphanesinden görülmektedir. Bu durum Konstantinopolis'in başkent olması ve imparatorluğun doğusuna sikkeler basan darphaneler olması ile alakalıdır¹⁴. Konstantinopolis darphanesinden sonra en fazla sikkeler Kyzikos darphanesinden görülmektedir. Kyzikos'un Zeytinliada'ya yaklaşık 10 km'lik yakınlığıyla ilişkilendirilebilir.

Zeytinliada Doğu Kazı Alanı'nda ele geçen sikkeler, adanın konumu itibarıyla Mysia ve Troas bölge kentlerinde ele geçen sikkeler ile karşılaştırıldığında benzer sonuçları vermektedir. Antikçağda Mysia Bölgesi sınırları içerisinde kalan Allianoı'da ele geçen sikkelere baktığımızda, geç antikçağ sikkelerinin yoğun olduğu ve Heraclius dönemi ile birlikte sikkeler sayısında azalma olduğu gözlemlenmiştir¹⁵. Mysia Bölgesi kentlerinden Pergamon kenti sikkelerinde de MS V ile VII. yüzyıllar arasındaki yoğunluğun giderek azaldığı görülmektedir¹⁶. Troas Bölgesi kentlerinden Parion'da ele geçen geç antikçağ sikkeleri içinde benzer özellikler söz konusudur. Kentte ele geçen sikkelerdeki MS VI. Yüzyıl yoğunluğu Heraclius dönemi ile azalma göstermesinin yanı sıra katalogta incelediğimiz sikkeler ile imparator sikkeler sayısı ve darphane yoğunluğu gibi benzer özellikleri tespit edilmiştir¹⁷. Troas Bölgesi'nin önemli kentlerinden olan Assos'taki kazılarda ele geçen sikkeler sayılarının geç antikçağın sonuna doğru bir kesintiye uğradığı görülmektedir¹⁸. Her ne kadar Troas Bölgesi kadar yakından olmadığından dolayı direkt karşılaştırmaya dâhil edilmese de sikkelerin benzer dönemsel artış ve azalışları Phrygia Bölgesi'nde gözlemlenmiştir¹⁹. Mysia ve Troas bölge kentlerindeki geç antikçağ sikkeler yoğunluğundaki yakın benzerlikler Sasanilerin bölgeye yoğun akınları ile açıklanabilir²⁰. Doğu Kazı Alanı'nda ele geçen sikkelerde de Mysia ve Troas bölge kentlerinde olduğu gibi geç antikçağın sonuna doğru kesinti görülmektedir. Sasani saldırılarından dolayı bazı darphanelerin belirli dönemlerde sikkeler basımına ara verdiği bilinmektedir²¹. Her ne kadar Zeytinliada'nın Sasani saldırılarından olumsuz etkilendiğine dair herhangi bir tarihi bilgiye ulaşılmamış olsa da Zeytinliada kazılarında bulunan

¹⁴ Demirel Gökcalp 2014, 12.

¹⁵ Tekin & Erol Özdzıbay 2012, 347-401; 2013, 299-331; 2014, 293-336; 2016, 117-146.

¹⁶ Demirel Gökcalp 2018, 83.

¹⁷ Keleş *et al.* 2014, 21-36; 2015, 53-68; Oyarçin 2016; 2017, 239; 2020; Keleş & Oyarçin 2020, 51-66.

¹⁸ Keleş & Oyarçin 2020, 55.

¹⁹ Demirel Gökcalp 2017a.

²⁰ Demirel Gökcalp 2018, 86; Keleş & Oyarçin 2020, 55-56.

²¹ Tek 2015, 120.

sikkelerinin MS 610-613 yılları sonrasında kesintiye uğraması, Zeytinliada'nın da MS 615-616 yıllarındaki Sasani akınlarından diğer Batı Anadolu kentleri gibi olumsuz etkilendiği izlenimi uyandırmaktadır²². Mysia ve Troas bölgesi kentlerinde ele geçen geç antikçağ sikkelerinin Zeytinliada sikkeleri benzerlikleri kazı sikkeleri dışında da görülmektedir. Zeytinliada kazılarında bulunan geç antikçağ sikkelerinin dağılımı Balıkesir ve çevresinde yer alan müze ve özel koleksiyonlarda bulunan geç antikçağ sikkeleri ile karşılaştırıldığında, sikkelerinin imparatorlara göre dağılımı benzerlik göstermektedir²³. Ayrıca Zeytinliada özelinde Mysia ve Troas bölgesi kentlerinde ele geçen sikkeler ile müze ve koleksiyoner sikkeleri geç antikçağ sikke dolaşımının yoğunluğunu gözler önüne sermektedir.

Sonuç

Zeytinliada Doğu Kazı Alanı'nda 2009, 2011, 2012 ve 2016 yıllarında gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda açık hava tapınım alanı, üretim odaları, fırınlar, kil çökertme havuzları, çamaşırhane, su tekneleri, seramik çöplüğü ve kanalizasyon sistemi elemanlarından oluşan dini ve sosyal yaşam ile ilgili yapılar topluluğu açığa çıkarılmıştır. Söz konusu yapılar Zeytinliada da yoğun bir günlük yaşamın yanı sıra adada yaşayanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla da yoğun bir üretimin var olduğuna işaret etmektedir.

2006 yılında başlayan Zeytinliada kazılarında adanın farklı alan ve yapılarında toplam 211 sikke ele geçmiştir. Bu sikkelerin 108'i şapelde, 44'ü Meryem Ana Kilisesi'nde ve 59'u Doğu Kazı Alanı'nda bulunmuştur. Sikkeler geç antikçağ ve Osmanlı dönemlerine aittir. Bu çalışmada incelenen Doğu Kazı Alanı'nda bulunan 59 sikkenin tanımlanabilenleri geç antikçağa tarihlenmektedir. Dağınık hâlde bulunan sikkelerden katalogda 32. sırada yer alan Heraclius'a ait altın sikke açık hava tapınım alanında, diğer sikkeler ise kompleks yapıların farklı yerlerinde bulunmuştur. Doğu Kazı Alanı'nda küçük buluntu olarak sikkelerin yanı sıra çok sayıda seramik parçası, kandil ve çeşitli metal eserler (Haç, kapı tutamağı, anahtar vb.) ele geçmiştir²⁴. Doğu Kazı Alanı'nda ele geçen sikkeler yapı topluluğunun MS V. yüzyılın başlarından VII. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna kadar yoğun bir kullanıma sahne olduğunu göstermektedir. Doğu Kazı Alanı ve güneybatısında yer alan Büyük Ayazma önünde yapılan kazılarda ele geçen seramikler de MS V-VII. yüzyılları işaret etmektedir²⁵. Doğu Kazı Alanı'nda ele geçen sikkelerde MS VII. yüzyılda görülen kesinti, Batı Anadolu kentlerinde görülen Sasani akınları ile ilişkilendirilebilir. Alanda ele geçen sikkeler gibi seramiklerin de geç antikçağın sonuna doğru kesintiye uğradığı ve bu tarihten sonrasına ait herhangi bir buluntunun olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum Doğu Kazı Alanı'nın MS VII. yüzyılın ortasına doğru terk edildiği bilgisini numismatik verilerin de desteklediğini göstermektedir.

²² Tek 2015, 119-120.

²³ Bursa, Bilecik, Bolu, Kütahya ve Manisa müzeleri ile koleksiyoner sikkeleri için bk. Ünal 2004, 119-137; Demirel Gökalp & Kılıç 2011, 251-263; Ünal 2012; Demirel Gökalp 2014, 11-28; 2017b; Ünal *et al.* 2017; Mercanoğlu 2022, 178-194.

²⁴ Alanda ele geçen küçük buluntulardan sadece seramiklerin bir kısmının yayını yapılmış olup bu seramikler MS V- VII. yüzyıllara tarihlenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kavaz Kındığılı 2017a.

²⁵ Kavaz Kındığılı 2017a, 103; 2017b, 251-276; 2020, 239-264.

Katalog

Aurelianus (MS 270-275)

Tripolis

Kat. no.: 1

MS 274

Ö.y.: IMPCAVRELIANSVAVG; İmparatorun ışın taçlı ve zırlı büstü, sola.

A.y.: SOLIINVICTO; Sol, ayakta, sola, sağ elini havaya kaldırmış, sol elinde küre tutuyor, ayaklarının önünde esir, solda yıldız.

AE Antoninianus, 4,78 g., 22 mm, Ky. 6. Kazı Env. No. ZA12DKA2

Ref.: RIC V. 1, s. 309, 390.

Anastasius (MS 491-518)

Konstantinopolis

Follis

Kat. no.: 2

MS 498-518

Ö.y.: DNANASTA-SI[VSPP]AVC; Büst sağa, diademli, zırlı ve paludamentumlu.

A.y.: M, yukarıda haç, sağ ve solda yıldız, aşağıda Of harfi. Kesimde: CON

AE 36 mm, 18 g., Ky. 12, Of.: B; Kazı Env. No. ZA12DKA1.

Ref.: DOC I, s. 19, 23b.4.

Kat. no.: 3

MS 498-518

Ö.y.: DNANAS[TA-SIVSPPAV]C; Büst sağa, diademli, zırlı ve paludamentumlu.

A.y.: M, yukarıda haç, sağ ve solda yıldız, aşağıda Of harfi. Kesimde: CON

AE 30 mm, 14,37 g., Ky. 12, Of.: B; Kazı Env. No. ZA09DKA2.

Ref.: DOC I, s. 19, 23b.5.

Nikomedia

Decanummium

Kat. no.: 4

MS 498-518

Ö.y.: [DN]ANASTA-SIVSPPAVC; Büst sağa, diademli, zırlı ve paludamentumlu.

A.y.: I, solda I ve sağda N, sağda yukarı doğru ICON,

solda aşağıya doğru CORD

AE 19 mm, 3,28 g., Ky. 12, Kazı Env. No. ZA11DKA51.

Ref.; DOC I, s. 30, 38.1.

I. Iustinianus (MS 527-565)

Konstantinopolis

Follis

Kat. no.: 5

MS 538-539

Ö.y.: DNIVST[INI-AN]VSPPAVC; Büst cepheden, tüy sorguçlu miğferli, zırlı ve kalkanlı, kalkan üzerinde süvari betimi, sağ elinde haçlı globus, sağ boşlukta haç.

A.y.: M, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda tarih, aşağıda Of harfi. Kesimde: CON.

AE 33 mm, 22,45 g., Ky. 6, Of. E; tarih: X/II; Kazı Env. No. ZA11DKA12.

Ref.: DOC I, s. 84, 37e.3.

Kat. no.: 6

MS 541-542

Ö.y.: DNIVSTINI-ANVSPPAVC; Büst cepheden, tüy sorguçlu miğferli, zırlı ve kalkanlı, kalkan üzerinde süvari betimi, sağ elinde haçlı globus, sağ boşlukta haç.

A.y.: M, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda tarih, aşağıda Of harfi. Kesimde: CON.

AE 34 mm, 22,17 g., Ky. 6, Of.: Δ; tarih: X/Υ; Kazı Env. No. ZA11DKA7.

Ref.: DOC I, s. 87, 40d.1.

Kat. no.: 7

MS 543-544

Ö.y.: [DNIVSTINI-ANV]SP[PAVC]; Büst cepheden, tüy sorguçlu miğferli, zırlı ve kalkanlı, kalkan üzerinde süvari betimi, sağ elinde haçlı globus, sağ boşlukta haç.

A.y.: M, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda tarih, aşağıda Of harfi. Kesimde: CON.

AE Follis, 28 mm, 9,14 g. Ky. 6, Of. B; tarih: X / Υ / II; Kazı Env. No. ZA11DKA6.

Ref.: DOC I, s. 89, 42b.1.

Yarım Follis**Kat. no.: 8**

MS 527-565

Ö.y.: [DNIVSTINI-ANV]SPPAVC; Büst cepheden, miğferli ve zırlı, sağ elinde haçlı globus tutuyor.

A.y.: K, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda tarih, aşağıda Of. harfi.

AE 27 mm, 11 g., Ky. 6, Of. B; tarih: ?; Kazı Env. No. ZA11DKA13.

Antiokheia**Yarım Follis****Kat. no.: 9**

MS 533-537

Ö.y.: DNIVSTINI-[ANV]SPPAVC; Büst sağa, diademli, zırlı ve paludamentumlu.

A.y.: K, solda uzun haç, haç kolları arasında T/€ ve H/U/O/P, sağda Of. harfi.

AE 23 mm, 6,92 g., Ky. 12, Of.: Γ; Kazı Env. No. ZA11DKA11.

Ref.: DOC I, s. 139, 211c.1.

II. Iustinus (MS 565-578)**Konsantinopolis****Follis****Kat. no.: 10**

MS 568-569

Ö.y.: [DNIVST-I]NVSPPAVC; Solda II. Iustinus ve sağda Sophia, cepheden, tahta oturuyorlar, II. Iustinus sağ elinde haçlı globus, Sophia sağ elinde haçlı asa tutuyor. Her ikisinin de başında nimbus var.

A.y.: M, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda yıl rakamı, aşağıda Of. harfi. Kesimde: CON

AE 27 mm, 14,25 g., Ky. 12, Of.: Γ; tarih: II /II; Kazı Env. No. ZA11DKA5.

Ref.: DOC I, s. 206, 25c.1.

Kat. no.: 11

MS 569-570

Ö.y.: [D]NIVSTI-[NVSPPAVC]; Solda II. Iustinus ve sağda Sophia, cepheden, tahta oturuyorlar, II. Iustinus sağ elinde haçlı globus, Sophia sağ elinde haçlı asa tutuyor. Her ikisinin de başında nimbus var.

A.y.: M, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda yıl rakamı, aşağıda Of. harfi. Kesimde: CON

AE 27 mm, 13,23 g., Ky. 12, Of.: Γ; tarih: Ç; Kazı Env. No. ZA11DKA24.

Ref.: DOC I, s. 206, 26b.

Yarım Follis**Kat. no.: 12**

MS 574-575

Ö.y.: [DN]IV[STI-N]VSPPAVC; II. Iustinus ve Sophia tahta oturuyorlar, cepheden, II. Iustinus sağ elinde haçlı globus tutuyor, Sophia sağ elinde haçlı asa tutuyor. Her ikisinin başında da nimbus var.

A.y.: K, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda yıl rakamı, aşağıda Of. harfi.

AE 24 mm, 7,25 g., Ky. 12, Of.: B; tarih: X; Kazı Env. No. ZA11DKA38.

Ref.: DOC I, s. 217, 56b.

Pentanummium**Kat. no.: 13**

MS 565-578

Ö.y.: Monogram.

A.y.: €, sağda Of. harfi.

AE 14 mm, 1,73 g., Ky. 6, Of.: A; Kazı Env. No. ZA11DKA17.

Ref.: DOC I, s. 218, 60a.3.

Kat. no.: 14

MS 565-578.

Ö.y.: Monogram.

A.y.: €, sağda Of. harfi.

AE 13 mm, 1,57 g., Ky. 12, Of.: A; Kazı Env. No. ZA16DKA1.

Ref.: DOC I, s. 218, 60a.5.

Thessalonika**Yarım Follis****Kat. no.: 15**

MS 569-570

Ö.y.: DNIVST[I-NVSP]AV; Solda II. Iustinus ve sağda Sophia, cepheden, tahta oturuyorlar, II. Iustinus sağ elinde haçlı globus, Sophia haçlı asa tutuyor, başlarında mimbus var.

A.y.: K, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda yıl rakamı. Kesimde: TES

AE 23 mm, 5,85 g., Ky. 12, tarih: Ç; Kazı Env. No.

ZA11DKA48.

Ref.: DOC I, s. 222, 68.

Kat. no.: 16

MS 569-570

Ö.y.: DNIVST[I-NVSP]AV; Solda II. Iustinus ve sağda Sophia, cepheden, tahta oturuyorlar, II. Iustinus sağ elinde haçlı globus, Sophia haçlı asa tutuyor, başlarında mimbus var.

A.y.: K, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda yıl rakamı. Kesimde: T€S

AE 22 mm, 6,89 g., Ky. 6, Of.: €; tarih: 4; Kazı Env. No. ZA11DKA41

Ref.: DOC I, s. 222, 68.

Nikomedia

Follis

Kat. no.: 17

MS 569-570

Ö.y.: DN[IVSTI-N]VSP[AVC]; II. Iustinus ve Sophia tahta oturuyorlar, cepheden.

A.y.: M, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda yıl rakamı. Kesimde: NIKO

AE 26 mm, 14,42 g., Ky. 6, Of.: B; tarih: 4; Kazı Env. No. ZA11DKA9.

Ref.: DOC I, s. 227, 95b.1.

Kyzikos

Pentanummium

Kat. no.: 18

MS 565-578

Ö.y.: Monogram.

A.y.: €, sağda K.

AE 14 mm, 1,68 g., Ky. 12; Kazı Env. No. ZA11DKA52.

Ref.: DOC I, s. 240, 137.4.

Kat. no.: 19

MS 565-578

Ö.y.: Monogram.

A.y.: €, sağda K.

AE 13 mm, 1,45 g., Ky. 12; Kazı Env. No. ZA11DKA26.

Ref.: DOC I, s. 240, 137.4.

II. Tiberius (MS 578-582)

Konstantinopolis

Decanummium

Kat. no.: 20

MS 579-582

Ö.y.: OMTIBCO[NS-TANPPA]VI; Büst cepheden, zırlı ve haçlı taç giyimli.

A.y.: X, yukarıda haç.

AE 17 mm, 3,52 g., Ky. 12, Kazı Env. No. ZA11DKA3.

Ref.: DOC I, s. 275, 20a.1

Darphanesi Okunamayan

Yarım Follis

Kat. no.: 21

MS 578-582

Ö.y.: [dMTI]bCON-[STANTP]P; Büst cepheden, konsul kıyafetli ve haçlı taç giyimli. Sağ elinde mappa, sol elinde kartallı asa tutuyor.

A.y.: XX

AE 24 mm, 8,41 g., Ky. 6, Kazı Env. No. ZA11DKA10.

Mauricius Tiberius (MS 582-602)

Konstantinopolis

Follis

Kat. no.: 22

MS 582-583

Ö.y.: ONMAV[RIC-TIB€]PPAVI; Büst cepheden, zırlı ve haçlı taçlı, sağ elinde haçlı globus tutuyor.

A.y.: M, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda yıl rakamı, aşağıda Of. harfi. Kesimde: CON

AE 29 mm, 11,37 g., Ky. 6, Of. A; tarih: I; Kazı Env. No. ZA11DKA14.

Ref.: DOC I, s. 302, 21.

Kat. no.: 23

MS 600-601

Ö.y.: ONMAVRC-TIB€RI[PPAV]; Büst cepheden, zırlı ve haçlı taçlı, sağ elinde haçlı globus tutuyor.

A.y.: M, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda yıl rakamı, aşağıda Of. harfi. Kesimde: CON

AE 29 mm, 12,65 g., Ky. 12, Of.: Δ; tarih: II/II; Kazı Env. No. ZA11DKA35.

Ref.: DOC I, s. 310, 42c.

Yarım Follis**Kat. no.: 24**

MS 588-589

Ö.y.: [dN]MAV[RC]-TIB[ERPPAVC]; Büst cephe-
den, zırlı, tüy sorguçlu miğferli. Sağ elinde haçlı glo-
bus A.y.: K, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda yıl
rakamı, aşağıda Of. harfi.

AE 27 mm, 5,58 g., Ky. 12, Of.: Γ; tarih: 9I; Kazı Env.
No. ZA11DKA19.

Ref.: DOC I, s. 313, no.52c.

Decanummium**Kat. no.: 25**

MS 582-602

Ö.y.: DNM[AVRI-Tb]PPA; Büst cepheden, zırlı ve
yonca süslü taç giyimli. Elleri görünmüyor.

A.y.: I, yukarıda haç, sağda ve solda yıldız. Kesimde:
CON

AE 18 mm, 3,90 g., Ky. 6, Kazı Env. No. ZA11DKA30.

Ref.: DOC I, s. 363, 262.1.

Nikomedia**Decanummium****Kat. no.: 26**

MS 582-602

Ö.y.: ON[M-AVRI]; Büst cepheden, zırlı ve haçlı
taçlı. Elleri görünmüyor.

A.y.: I, yukarıda haç, sağda ve solda yıldız. Kesimde:
NIKO

AE 16 mm, 3,23 g., Ky. 12, ZA11DKA43.

Ref.: DOC I, s. 329, 117.2.

Kyzikos**Decanummium****Kat. no.: 27**

MS 583-602

Ö.y.: ON[MAYRI-TI]BERPAV; Büst cepheden, zırlı
ve haçlı taç giyimli. Sağ elinde haçlı globus.

A.y.: I, Üstte haç, solda yıldız, sağda Of. harfi. Ke-
simde: KYZ

AE 16 mm, 3,45 g., Ky. 12, Of.: B; Kazı Env. No.
ZA11DKA34.

Ref.: DOC I, s. 336, 147b.

Antiokheia**Follis****Kat. no.: 28**

MS 590-591

Ö.y.: [ON]MA4ΓI-C[NPA45]; Büst cepheden, kon-
sul kıyafetli ve yonca süslü taçlı. Sağ elinde mappa, sol
elinde kartallı asa tutuyor.

A.y.: M, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda yıl ra-
kamı, aşağıda Of. harfi. Kesimde: THE4P

AE 24 mm, 12,65 g., Ky. 6, Of.: Γ; tarih: 9I/II; Kazı
Env. No. ZA11DKA33.

Ref.: DOC I, s. 341, 161-1.

Focas (MS 602-610)**Konstantinopolis****Follis****Kat. no.: 29**

MS 603-604

Ö.y.: dNFOCA-PER[PAVC]; Büst cepheden, konsul
kıyafetli, haçlı taç giyiyor. Sağ elinde mappa, sol
elinde haç tutuyor.

A.y.: XXXX, yukarıda A/N/N/O, sağda yıl rakamı,
sonda Of. harfi. Kesimde: CON

AE 28 mm, 12 g., Ky. 6, Of.: Δ; tarih: 9I; Kazı Env. No.
ZA11DKA50.

Ref.: DOC II/I, s. 163, 26c.

Yarım Follis**Kat. no.: 30**

MS 603-610

Ö.y.: [dNF]OCAS-PERPA[VC]; Büst cepheden,
konsul kıyafetli, haçlı taç giyiyor. Sağ elinde mappa,
sol elinde haç tutuyor.

A.y.: XX, yukarıda yıldız. Kesimde: CON

AE 25 mm, 5,13 g., Ky. 6, Of.: Δ; Kazı Env. No.
ZA16DKA3.

Ref.: DOC II/I, s. 167, 36c.2.

Kat. no.: 31

MS 603-610

Ö.y.: ONFO[CAS-PER]PAVC; Büst cepheden, kon-
sul kıyafetli, haçlı taç giyiyor. Sağ elinde mappa, sol
elinde haç tutuyor.

A.y.: XX, yukarıda haç. Kesimde: CON

AE 23 mm, 5,37 g., Ky. 6, Of.: Δ; Kazı Env. No.

ZA11DKA15.

Ref.: DOC II/I, s. 168, 37d.

Kyzikos

Yarım Follis

Kat. no.: 32

MS 603-604

Ö.y.: $\Delta N[FOCA-PER]PAVC$; Büst cepheden, konsül kıyafetli, haçlı taç giyiyor. Sağ elinde mappa, sol elinde haç tutuyor.

A.y.: XX, yukarıda haç, sağda yıl rakamı, sonda Of. harfi. Kesimde KYZ

AE 20 mm, 5,52 g., Ky. 6, Of.: A; Kazı Env. No. ZA11DKA42.

Ref.: DOC II/I, s. 185, 79a.

Kat. no.: 33

MS 603-604

Ö.y.: $[\Delta NFOCA-PE]RPAVC$; Büst cepheden, konsül kıyafetli, haçlı taç giyiyor. Sağ elinde mappa, sol elinde haç tutuyor.

A.y.: XX, yukarıda haç, sağda yıl rakamı, sonda Of. harfi. Kesimde KYZ

AE 21 mm, 5,78 g., Ky. 12, Of.: B; Kazı Env. No. ZA11DKA8.

Ref.: DOC II/I, s. 185, 79b.1.

Antiokheia

Follis

Kat. no.: 34

MS 604-605

Ö.y.: $ONF[OCA-NEPE]AV$; Solda Focas, ayakta, taçlı, sağ elinde haçlı globus tutuyor. Sağda Leontia, ayakta, sağ elinde çapraz haçlı asa tutuyor. Başları arasında haç var.

A.y.: M, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda tarih. Kesimde: $THE\Upsilon P$

AE 26 mm, 10,24 g., Ky. 12, tarih: UI; Kazı Env. No. ZA11DKA21.

Ref.: DOC II/I, s. 188, 88.1

Yarım Follis

Kat. no.: 35

MS 604-605

Ö.y.: $ONFO[CA]-NEPEAV$; Solda Focas, ayakta,

taçlı, sağ elinde haçlı globus tutuyor. Sağda Leontia, ayakta, sağ elinde çapraz haçlı asa tutuyor. Başları arasında haç var.

A.y.: XX, yukarıda haç, sağda yıl rakamı. Kesimde: i
AE 24 mm, 5,45 g., Ky. 6, tarih: III; Kazı Env. No. ZA11DKA32.

Ref.: DOC II/I, s. 190, 93.3.

Heraclius (MS 610-641)

Konstantinopolis

Tremissis

Kat. no.: 36

MS 610-613

Ö.y.: $dNNhERACI-\Upsilon SPPTAV$; Büst sağa, sakalsız. Diademli, zırhlı ve paludamentumlu.

A.y.: $VICTORIAAV\Upsilon\Upsilon$; Potent haç. Kesimde CONOB

AV 1,47 g., 16 mm, Ky. 6, Kazı Env. No. ZA09DKA1.

Ref.: DOC II/I, s. 266, 53a.

Follis

Kat. no.: 37

MS 611-612

Ö.y.: Lejand yok. Üç figür cepheden ayakta. Heraclius ortada, Heraclius Konstantin sağda, solda Martina. Her biri khlamys ve haçlı taç giyimli.

A.y.: M, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda yıl rakamı, aşağıda Of. harfi, kesimde: CON

AE 20 mm, 5,74 g., Ky. 10, Of. Δ ; tarih: II; Kazı Env. No. ZA11DKA39.

Ref.: DOC II/I, s. 288-289, 89-91.

Nikomedia

Follis

Kat. no.: 38

MS 610-611

Ö.y.: $dNhERAC-[LIPERPAVC]$; Büst cepheden, kısa sakallı, pendilialı taçlı, zırhlı ve paludamentumlu. Sağ elinde haçlı globus, sol elinde kalkan tutuyor.

A.y.: M, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda yıl rakamı, aşağıda Of. harfi. Kesimde: NIKO

AE 26 mm, 10,85 g., Ky. 6, Of. B; tarih: I; Kazı Env. No. ZA11DKA1.

Ref.: DOC II/I, s. 315, 153b.1.

Kyzikos**Follis****Kat. no.: 39**

MS 611-612

Ö.y.: dN[hRACLI-PER]PPAVI; Büst cepheden, sakallı, zırlı. Tüy sorguçlu ve pendilialı miğferli, sol omuzda süvari betimli kalkan, Sağ elinde haçlı globus var.

A.y.: M, solda A/N/N/O, yukarıda haç, sağda yıl rakamı, aşağıda Of. harfi. Kesimde: KYZ

AE 30 mm, 13,5 g., Ky. 6, Of. ?; tarih: II; Kazı Env. No. ZA16DKA2.

Ref.: DOC II/I, s. 321-322, ?

İmparatoru ve Darphanesi Belirsiz Geç Antik-çağ Sikkeleri**Yarım Follis****Kat. no.: 40**

Ö.y.: Büst cepheden, sağ elinde haç tutuyor.

A.y.: K

AE 26 mm, 11,47 g., Ky. 6, ZA11DKA31.

Kat. no.: 41

Ö.y.: Belirsiz.

A.y.: K, sağda yıl rakamı

AE 24 mm, 9,32 g., Ky. ?; tarih: ?; ZA11DKA44.

Kat. no.: 42

Ö.y.: Belirsiz.

A.y.: K, sağda yıl rakamı

AE 23 mm, 8,62 g., Ky. ?, tarih: X; ZA11DKA25.

Pentanummium**Kat. no.: 43**

Ö.y.: Belirsiz.

A.y.: E

AE 13 mm, 1,83 g., Ky. ?; ZA11DKA36

Tanımlanamayan Geç Antikçağ Sikkeleri

44. AE 28 mm, 12,43 g., Kazı Env. No. ZA11DKA23

45. AE 26 mm, 11,36 g., Kazı Env. No. ZA11DKA46

46. AE 26 mm, 10,45 g., Kazı Env. No. ZA11DKA45

47. AE 25 mm, 10,57 g., Kazı Env. No. ZA11DKA29

48. AE 25 mm, 10,28 g., Kazı Env. No. ZA11DKA16

49. AE 24 mm, 9,87 g., Kazı Env. No. ZA11DKA18

50. AE 24 mm, 8,82 g., Kazı Env. No. ZA11DKA20

51. AE 24 mm, 8,74 g., Kazı Env. No. ZA11DKA22

52. AE 22 mm, 8,65 g., Kazı Env. No. ZA11DKA27

53. AE 20 mm, 6,75 g., Kazı Env. No. ZA11DKA28

54. AE 18 mm, 3,24 g., Kazı Env. No. ZA11DKA47

55. AE 15 mm, 2,14 g., Kazı Env. No. ZA11DKA37

56. AE 15 mm, 1,92 g., Kazı Env. No. ZA11DKA40

57. AE 14 mm, 1,89 g., Kazı Env. No. ZA11DKA49

58. AE 14 mm, 1,58 g., Kazı Env. No. ZA11DKA2

59. AE 13 mm, 1,45 g., Kazı Env. No. ZA11DKA4

Katalog Figürleri

1a

1b

2a

2b

3a

3b

4a

4b

5a

5b

6a

6c

7a

7b

8a

8b

9a

9b

10a

10b

11a

11b

12a

12b

13a

13b

14a

14b

15a

15b

16a

16b

17a

17b

18a

18b

19a

19b

20a

20b

21a

21b

22a

22b

23a

23b

24a

24b

25a

25b

26a

26b

27a

27b

28a

28b

29a

29b

30a

30b

31a

31b

32a

32b

33a

33b

34a

34b

35a

35b

36a

36b

37a

37b

38a

38b

39a

39b

40a

41b

42a

42b

43a

43b

44a

44b

BİBLİYOGRAFYA

- Demirel Gökalp Z. & Kılıç S. 2011, "Heraclius'un Follisleri; Bolu Arkeoloji Müzesi Örnekleri". Eds. A. C. Erel, B. İşler, N. Peker & G. Sağır, *Anadolu Kültürlerinde Süreklilik ve Değişim: Dr. A. Mine Kadioğlu'na Armağan*. Ankara, 251-263.
- Demirel Gökalp Z. 2014, "Bilecik Müzesindeki Bizans Bronz Sikkeleri". *TÜBA-KED* 12/2014, 11-28.
- Demirel Gökalp Z. 2017, "Antik Phrygia'da Bizans Sikke Dolaşımı". *STD XXVI*, 379-393.
- Demirel Gökalp Z. 2017, *Kütahya Müzesi Bizans Sikkeleri*. Ankara.
- Demirel Gökalp Z. 2018, "Anadolu'nun Ege Kıyılarında Erken Bizans Dönemi Sikke Dolaşımı". Eds. C. Ünal, A. Ersoy, C. Gürbıyık & B. K. Kasalı, *Ege Dünyası Liman Kentleri Sikke, Mühür ve Ağırıkları*. Manisa, 83-98.
- DOC I. 1966, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume I, Anastasius to Maurice 491-602*. Eds. A. R. Bellinger & P. Grierson. Washington.
- DOC II/I. 1966, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume II, Phocas to Theodosius III 602-717, Part 1, Phocas and Heraclius (602-641)*. Eds. A. R. Bellinger & P. Grierson. Washington.
- Ertüzün R. M. 1998, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar*. İstanbul.
- Hasluck F. W. 1910, *Cyzicus*. Cambridge.
- Kavaz Kındıgılı B. 2017, "Zeytinliada Light Colored (Açık Renkli) Geç Roma Seramikleri". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 38, 151-176.
- Kavaz Kındıgılı B. 2017, *Zeytinliada Geç Roma ve Bizans Seramikleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Kavaz Kındıgılı B. 2020, "Zeytinliada Kırmızı Astarlı Seramikleri". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24 (Aralık Özel Sayı), 239-264.
- Kavaz Kındıgılı B. 2022, "Zeytinliada Manastırı'nda Su Kültü ve Aziz Tryphonos". *Cedrus X*, 289-300.
- Keleş V. & Oyarçin K. 2020, "Akropol Doğu (İç) Sur Yangın Tabakasında Bulunan Sikkeler Işığında Parion'da Tahribat İzleri Üzerine Bir Ön Değerlendirme". *TÜBA-KED* 22/2020, 51-66.
- Keleş V., A. Yılmaz & K. Oyarçin 2014, "Parion Roma Hamamı 2013 Kazıları ve Sikke Buluntuları". *Arkeoloji ve Sanat* 147, 21-36.
- Keleş V., A. Yılmaz & K. Oyarçin 2015, "Parion Roma Hamamı 2014 Kazıları ve Sikke Buluntuları". *Arkeoloji ve Sanat* 150, 53-68.
- Mercanoğlu F. 2022, "Bursa Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Herakleios Dönemi Sikkesi". *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* 6/16, 178-194.
- Mottraye A. 1727, *Voyages du Sr. A.de La Mottraye en Europe, en Asie et en Afrique I*. La Haye.
- Oyarçin K. 2016, "Parion Tiyatrosu Sikkeleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme". Eds. C. Başaran & H. E. Ergürer, *Parion Roma Tiyatrosu*. İstanbul, 181-191.
- Oyarçin K. 2017, *Parion'da 2005-2014 Yılları Arasında Ele Geçen Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi Sikkeleri (MS 3.-7. YY)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Oyarçin K. 2020, "The Early Byzantine Period of Parion in Ligth of Numismatic Data". Ed. V. Keleş, *Parion Studies III, Propontis ve Çevre Kültürleri*. İstanbul, 619-628.
- Öztürk N. & Kavaz B. 2011, "Zeytinliada Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları". *KST* 32/1, 33-46.
- Öztürk N. & Kavaz B. 2012, *Erdek Zeytinliada Meryemana Manastırı*. Bandırma.
- Öztürk N. & Kavaz B. 2013, "Zeytinliada 2011 Yılı Kazı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi". *KST* 34/2, 365-374.
- Öztürk N. & Kavaz B. 2014, "Zeytinliada 2012 Yılı Kazı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi". *KST* 35/1, 48-59.
- Öztürk N., M. Çekilmez, B. Kavaz Kındıgılı, G. Güloğlu, M. K. Murat, İ. Özcihan & B. Takunyacıoğlu 2018, "Zeytinliada 2016 Yılı Kazı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi". *KST* 39/1, 453-465.
- RIC V/I. 1968, *The Roman Imperial Coinage. Vol. V Part I. Valerian to Florian*. Eds. H. Mattingly & E. A. Sydenham. London.

- Sydenham E. A. 1919, *The Roman Monetary System: Part I*. London.
- Tek A. T. 2015, "Side Sikke Buluntuları Işığında MS 622/3'de Pamphylia'ya "Olası" Bir Sasani Saldırısı". *Colloquium Anatolicum* 2015/14, 116-129.
- Tekin O. & Erol Özdizbay A. 2012, "Coins from Allianoi Excavations: Campaign of 1998". *CollAn*. XI, 347-401.
- Tekin O. & Erol Özdizbay A. 2013, "Coins from Allianoi Excavations: Campaign of 1999". *CollAn*. XII, 299-331.
- Tekin O. & Erol Özdizbay A. 2014, "Coins from Allianoi Excavations: Campaign 2000". *CollAn*. XIII, 293-336.
- Tekin O. & Erol Özdizbay A. 2016, "Coins from Allianoi Excavations: Campaign 2001". *Anatolia Antiqua* XXIII, 117-146.
- Ünal C. 2004, "Ödemiş Müzesinden Bir Grup I. Iustinianus ve II. Iustinos Dönemi Sikkeleri". *Sanat Tarihi Dergisi* XIII/2, 119-137.
- Ünal C. 2012, *Manisa Müzesi Bizans Sikkeleri*. Manisa.
- Ünal C., Ö. Tatar & M. Toy 2017, *Tunay Demran Koleksiyonu*. Manisa.

A New Inscription from Alexandria Troas, Honouring Quintus Burricius Follius Classicus

Aleksandreia Troas'tan Quintus Burricius Follius Classicus Onuruna Yeni Bir Yazıt

Tolga ÖZHAN*

Abstract: This article presents a Latin honorary inscription found in the cemetery of the town of Geyikli in the province of Çanakkale. Like other epigraphic finds previously discovered at the cemetery, the inscribed stone was likely transported from the ancient city of Alexandria Troas. The inscription was found on an architectural fragment decorated with grooves on the right side. This stone is likely part of a pilaster that once belonged to a monumental building. The inscription honours Quintus Burricius Follius Classicus, a member of the *gens Burricia*. Other members of the *gens* were also mentioned in an unpublished honorary inscription that was found in the Smintheion. The bestowal of *ornamenta decurionalia*, *duoviralia* and *sacerdotalia* suggest Quintus Burricius Follius Classicus was a distinguished person. Epigraphic examples of *ornamenta* are not common in Alexandria Troas. This inscription is significant because it is the only example of a person being honoured with three *ornamenta* in the city. Q. Burricius Follius Classicus was probably too young to be a member of the *ordo decurionum*, and as a member of a local elite family, he was able to benefit from these honours.

Keywords: Alexandria Troas • Quintus Burricius Follius Classicus • *Ornamenta* • *Decurionalia* • *Duoviralia* • *Sacerdotalia*

Öz: Bu makalede Çanakkale'nin Geyikli beldesi mezarlığında bulunan Latince bir onurlandırma yazıtı tanıtılmaktadır. Mezarlıkta daha önceden tespit edilen diğer epigrafik buluntular gibi bu parça da Aleksandreia Troas antik kentinden buraya taşınmış olmalıdır. Yazıt, sağ yüzü flütler ile bezenmiş mimari bir parça üzerinde yer almaktadır. Bu taş, bir pilasterin günümüze ulaşan parçasıdır ve muhtemelen bir zamanlar anıtsal bir yapının mimari unsuru idi. Yazıtta daha önce Smintheion'da bulunmuş ancak henüz yayımlanmamış olan başka bir onurlandırma yazıtında geçen ve Aleksandreia Troas dışında henüz epigrafik olarak kayıt altına alınmamış olan *gens Burricia*'nın bir üyesi olan Quintus Burricius Follius Classicus onurlandırılmaktadır. *Ornamenta decurionalia*, *duoviralia* ve *sacerdotalia* Quintus Burricius Follius Classicus'un ayrıcalıklı bir birey olduğunu göstermektedir. Aleksandreia Troas'ta *ornamenta* örneklerine sık rastlanmamakla birlikte mevcut yazıt, kentte bir kişinin üç *ornamenta* ile onurlandırıldığını gösteren tek örnek olması bakımından önemlidir. Q. Burricius Follius Classicus, olasılıkla *ordo decurionum*'un üyesi olmak için epey genç olduğu için yerel elit bir ailenin üyesi olarak bu onursal nişanlardan (*ornamenta*) faydalanma imkânı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aleksandreia Troas • Quintus Burricius Follius Classicus • *Ornamenta* • *Decurionalia* • *Duoviralia* • *Sacerdotalia*

In the summer of 2020, E. Öztepe, the director of the Alexandria Troas excavations, informed me of the existence of the inscribed stone presented in this paper. The stone stands in the cemetery of Geyikli in the Ezine district of Çanakkale. Upon receiving this information, I visited the cemetery and located the stone. I took photographs but did not examine the stone in detail, because some parts of the inscribed surface were covered with a layer of moss, making it difficult to read the inscription. In

* Assist. prof., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Archaeology, Çanakkale. ☎ 0000-0002-7541-9864 | tolgauezhan@gmail.com

Article Type: Research | Received Date: 30/01/2023 | Acceptance Date: 16/03/2023 ; Özhan T. 2023, "A New Inscription from Alexandria Troas, Honouring Quintus Burricius Follius Classicus". *Cedrus* XI, 307-312.

2021, my colleague H. Yaman received permission to carry out an archaeological survey in the districts of Ezine and Bayramiç, as well as the central district of the Çanakkale province. I joined the survey team, and my colleague and I revisited the cemetery in 2022 as part of the survey. This visit provided us with an opportunity to examine the inscribed stone in detail, after meticulously removing the moss from its surface¹.

This rectangular fragmentary block of fine-grained white marble, partly buried in the ground, is the surviving upper, moulded piece of a pilaster. The right side of the block is decorated with seven wide grooves with rounded ends. The left and the rear sides are smoothly finished but undecorated, aside from a small oval hole at the rear. The front and left sides are decorated with upper mouldings. The top is flat. It should be noted that this block is not a statue base; the groove decoration on the right suggests that this fragmentary pilaster was an architectural element of a monumental building. As J. K. Bailie has mentioned, Geyikli had two cemeteries, a Greek one and a Turkish one. Both cemeteries contained numerous inscriptions that were brought there from the ancient city of Alexandria Troas². Like other inscribed pieces found in the cemetery, this block may also have been transported from Alexandria Troas/*colonia Augusta Troadensis* to the site where it now stands as a grave marker.

The first and last lines of the inscription are well preserved. The rest of the inscription is badly weathered, especially in the central part. However, it is still legible under the right conditions. A long vertical scratch can be seen on the lower left side of the inscribed area. The letters in the first line, where the honoured person's first *nomen* is engraved are larger than the letters in the other lines of the inscription, aside from the last line. The measurable height of the stone is 54 cm, its width is 34 cm, and its depth is 30 cm. The height of the letters varies between 2.1 and 4.5 cm (Fig. 1).

The inscription reads:

Q(uinto) Burricio Q(uinti) f(ilio) Añ[i](ensi)
 Follio Cl[a]ssico
 decurio[n]alibus
 et Ilvir[a]li[b]us et
 5 ş[a]cerdotalibus
 vv [orna]mentis vv
 vv [h]onorato vv
 d(ecreto) d(ecurionum)

Fig. 1. Inscription Honouring Q. Burricius Follius Classicus

¹ The abbreviations of the epigraphic corpora used in this paper are those of *AIEGL* (Association Internationale d'Épigraphie Grecque et Latine).

² See Bailie 1846, 185-186 no. 194 (Greek cemetery, cf. *I.Alexandria Troas* 55), 186 no. 195 (Greek cemetery, cf. *I.Alexandria Troas* 57), 188 no. 196 (Greek cemetery, cf. *I.Alexandria Troas* 116), 185 no. 193 (Turkish cemetery, cf. *I.Alexandria Troas* 164), 185 no. 192 (Greek cemetery, cf. *I.Alexandria Troas* 171). During our survey, we were only able to find one of these previously documented inscriptions in the cemetery of Geyikli; this is the milestone recorded in Bailie 1846, 185-186 no. 194 (*I.Alexandria Troas* 55), which was later reported lost by M. Ricl.

Translation: “For Quintus Burricius Follius Classicus, son of Quintus, of the voting tribe *Aniensis*, honoured with decurional and duoviral and sacerdotal ornaments by decree of the decurions”.

This inscription honours Quintus Burricius Follius Classicus, who was granted three *ornamenta* by decree of the decurions. His nomenclature consists of two *nomina*, Burricius and Follius; the second *nomen* is listed after the tribe and before the *cognomen*. There are various explanations for the appearance of the double *nomina*; the second *nomen* could be adoptive or non-adoptive³. In the present inscription, however, the most plausible non-adoptive explanation is that Follius was Classicus’ maternal *nomen*⁴. This is not the first known epigraphic attestation of the *nomen* Burricius in Alexandria Troas, two other Burricii from the city are known from an unpublished Latin inscription found in the Smintheion. In that inscription, Quintus Burricius Proculus Decimianus, *pontifex maximus*, honoured his *piissimus* father, Quintus Burricius Proculus Cornelianus, the *prophetes* of Apollo Smintheus, whose municipal and equestrian career is detailed⁵. It should be noted that the *nomen* Burricius has not yet been found outside Alexandria Troas. Furthermore, this is the first attestation of the *nomen* Follius in Alexandria Troas. It is not a common *nomen* in general; prior to the discovery of the present inscription, two examples were documented in Italy, one from Aquinum and the other from Tarentum⁶. In addition to these examples, another Follius is recorded in a funerary inscription from Puteoli, as Follia Tertulla⁷. The *cognomen* Classicus is well attested⁸. Another example of this *cognomen* in Alexandria Troas was found in an unpublished honorary inscription from the Smintheion, in which Gaius Decimius Classicus, the *prophetes* of Apollo Smintheus, was honoured by the people of the *colonia*⁹.

Quintus Burricius Follius Classicus was honoured with *ornamenta decurionalia*, *duoviralia* and *sacerdotalia*; these honours would have allowed him to enjoy the concessions and honorary rights of these offices in the public¹⁰. In addition to honorary rights, the award of *ornamenta*, in some cases, may also have involved financial benefits¹¹. In the Roman colonies, the recipients of these privileged honours were often distinguished persons who were not members of the *ordo decurionum* or children

³ On double *nomina*, see Salomies 1992, 61-62. For other persons from Alexandria Troas, bearing double *nomina*, see *I.Alexandria Troas* 39: Sextus Quintilius Valerius Maximus (see note 17 below); *I.Alexandria Troas* 83: Aelia Claudia Sympherousa, *I. Alexandria Troas* 103: Aurelius Valerius; *I.Alexandria Troas* 129: Marcus Paulinus Aelius Aurelius; Özhan & Yaman 2019, 80: Sulpicius Aurelius [*cognomen*] and Sulpicius Aurelius Smintheus.

⁴ For maternal *nomen* following paternal *nomen*, see Salomies 1992, 63-67.

⁵ Özhan 2015, 107; cf. *AE* 2018, 1455. On the suffix -icius, see Chase 1897, 126. On *nomina* ending in -icius, see Schulze 1966, 518 and n. 1.

⁶ Salomies 1986, 149-150, referring to *AE* 1978, 110 and Gasperini 1971, 193 n. 4; Solin & Salomies 1994, 81.

⁷ *CIL* X 2458. Cf. Solin & Salomies 1994, 483. Despite the rarity of the *nomen* Follius, the spelling Follius is well-attested, see Solin & Salomies 1994, 81.

⁸ See *ThLL* onom. II s.v. Classicus; Kajanto 1982, 319. See also *LGPN* I s.v. Κλασσικός (Mytilene), *LGPN* VA s.v. Κλασσικός (area of Lydia).

⁹ Özhan 2015, 107.

¹⁰ In general, on *ornamenta*, see Lécrivain 1918, 238-239; Borzsák 1939, col. 1110-1122; Reinhold 1971, 287-288; Eck 2007, col. 221-222. See also Gregori 2008, esp. 661-665 with an extensive bibliography on *ornamenta*; Gil & Neila 2012, 137-163.

¹¹ Gil & Neila 2012, 155, referring to Kleijwegt 1992, 135 and 140 (*non vidi*).

of local elite families who did not yet possess the necessary qualifications¹². In the present inscription, the honoured person, Q. Burricius Follius Classicus, was a young member of the Burricii of Alexandria Troas, who had not yet reached the legal age for holding office¹³. The highest *ornamenta duoviralia* and *sacerdotalia* were likely granted to Q. Burricius Follius Classicus after family members who took part in the *ordo decurionum* or held priestly offices made the suggestion to the *ordo decurionum*¹⁴. Epigraphic examples of *ornamenta* in Alexandria Troas are few. This may be explained by the paucity of inscriptions bearing *cursus honorum* found to date. It is also possible that the practice of granting *ornamenta* was not widespread in the *colonia*¹⁵. The present inscription is the only surviving example from Alexandria Troas documenting the granting of three *ornamenta* to one person.

As J. L. Gregori determined, *ornamenta decurionalia* is the most commonly recorded *ornamenta*, both in Italy and in the provinces¹⁶. Despite its prevalence, only one person from Alexandria Troas was known to have received *ornamenta decurionalia* before the discovery of the present inscription; this is Quintus Pellius Severus, an athlete who received the titles of *bis actionices* and *hieronices*¹⁷. Other epigraphic evidence for the granting of *ornamenta* in Alexandria Troas illustrate the sequence of the higher *ornamenta duoviralia* and *sacerdotalia* or, interestingly, in one example, vice versa. A description of the municipal career of Sextus Quintilius Valerius Maximus, a member of the famous Quintilii of Alexandria Troas, who was elevated to the rank of senator by Nerva, shows that, as a member of an elite family, he enjoyed the honorary rights provided by *ornamenta duoviralia* and *sacerdotalia* before he became *duovir* and *pontifex*¹⁸. However, E.M. Gil and J.F.R. Neila assumed that Sextus Quintilius Valerius Maximus received these *ornamenta* when he was *quaestor Ponti et Bithyniae*¹⁹. An intriguing example of the sequence of *ornamenta* at Alexandria Troas can be found in a dedication made to the Genius Populi; unlike the usual sequence of *ornamenta duoviralia* and *sacerdotalia*, the *ornamenta duoviralia* awarded to Caius Iunius Iunianus follows the *ornamenta sacerdotalia*²⁰. This suggests that there may not have been a particular order in the bestowal of the *ornamenta*, although in other examples from Alexandria Troas, the *duoviralia* precedes the *sacerdotalia*. A small

¹² See e.g. Gil & Neila 2012, 142.

¹³ On the requirements for becoming *decurio*, see e.g. Gizewski 2004, col. 164.

¹⁴ See Gil & Neila 2012, 140.

¹⁵ It is known that the granting of *ornamenta decurionalia* was widely practised, for example, in the *colonia Iulia Philippensis* in Macedonia. See Brelaz & Rizakis 2003, 158-159.

¹⁶ Gregori 2008, 664. Cf. Gil & Neila 2012, 141.

¹⁷ *I.Alexandria Troas* 49 (first/second century A.D.): Q(uito) Pelli[o] Sever[us] | bis actionice, hieroni[ce], | ornamentis decurionalib[us] | honorato d(ecreto) d(ecurionum).

¹⁸ *I.Alexandria Troas* 39 (between 97 and 100): Sex(to) Quinctilio | Sex(ti) f(ilio) Ani(ensi tribu) Valerio | Maximo, lato clavo | exornato a Divo Aug(usto) || Nerva, quaestori Pont[i] | et Bithyniae, patrono | coloniae, pontifici, Il[viro], praef(ecto) ^{vac.} fabrum, | Ilviralib(us) et sacerdotilib(us) || ornam(entis) ^{vac} honor(ato) | d(ecreto) d(ecurionum) | vic(us) X. On the Quintilii of Alexandria Troas, see *I.Alexandria Troas* T175, Kuhn 2012, 421-458; Esch 2018, 1-60.

¹⁹ Gil & Neila 2012, 154.

²⁰ *I.Alexandria Troas* 74 (first century A.D.): Gen(io) populi | C(aius) Iulius C(ai) f(ilius) Ani(ensi tribu) Iunianus | Ilvir iterum Ilvir quinquennalis aed(ilis), | sacerdotali(bus) et Ilviralib(us) || [orna]ment(is) et iure contionan[di] | et sta[t]uis pedestrib(us) et equestrib(us) | stat[ui]s item a civitate Iliensi[um] clupeis? | e[st] statuis inaurat(is) honora[tus] | consecravit.

piece of marble found at the Smintheion bears another example of *ornamenta* but it is not possible to determine what type of *ornamenta* it was²¹. Other examples are known from a fragmentary funerary inscription dated to the first century A.D.; a Sabinus, whose *praenomen* and *nomen* are missing was given *ornamenta duoviralia* and *sacerdotalia*²². In the same funerary inscription, an anonymous person, whose relationship to Sabinus is unknown, but who was most likely his father, was described as a member of the *ordo decurionum*. M. Riel has suggested that Sabinus may have received these honours posthumously. Furthermore, the honours of *ornamenta duoviralia* and *sacerdotalia* conferred on this anonymous member of the family were listed alongside other offices in his municipal *cursus*. Based on the inscription presented in this paper, it can now be assumed that the section before the *ornamenta duoviralia* and *sacerdotalia* that is missing from Sabinus' funerary inscription can be restored with *ornamenta decurionalia*. It is known that honouring the male children of local elite families with *ornamenta* if they died before they were eligible to hold office was common practice²³. Gil and Neila have argued that the posthumous grant of *ornamenta* should be interpreted as a consolation to the family of the deceased, who had died before the beginning of his *cursus*. In addition, it may also have conferred the right to a privileged funeral ceremony²⁴.

The inscriptions attesting to the practice of *ornamenta* in Alexandria Troas are dated to the first/late first century A.D. The same date can also be applied to the present inscription.

²¹ Özhan 2015, 119 no. 13: [- - -]ÇIAI[- - -] | [- - -]lib(us) or̄n[amentis - - -]; cf. *AE* 2018, 1462.

²² *I.Alexandria Troas* 135 (first century A.D.): [*praen., nomen, filiation*] Ani(ensi tribu) Sabino, | [. Iivira]lib(us) et sacerdotalib(us) | [ornamentis hono]rato d(ecreto) d(ecurionum) piissimo f(ratri), | [*praenomen, nomen* pr]aef(ecto) Iivir(ali) potes(tate), || [Iivir]lib(us) et sacerdot[al]ib(us) ornamentis | [honorato, praef(ecto) fa]brorum q(uestori) et sibi | [et piissimae m]atri piissima f(ilia) v(iva) f(ecit). It should be noted that the reading of the inscription is problematic; other editions have proposed different readings. For other editions, see *I.Alexandria Troas* 135. On the other hand, if we take the letter F preceding the letter V in the last line as a mistake on the part of the stonemason, and read it as E, the text can alternatively be read as follows: [*praen., nomen, filiation*] Ani(ensi tribu) Sabino, | [. Iivira]lib(us) et sacerdotalib(us) | [ornamentis hono]rato d(ecreto) d(ecurionum) piissimo f(ratri), | [*praen., nomen, cognomen* pr]aef(ectus) Iivir(ali) potes(tate), || [Iivir]lib(us) et sacerdot[al]ib(us) ornamentis | [honoratus, praef(ectus) fa]brorum q(uaestor) et sibi | [*praen., nomen, cognomen* m]atri piissima<e> v(iva) f(ecit). Thus, according to the proposed reading, the anonymous person whose career is listed between the fourth and sixth lines built this funerary monument for himself, his brother, and his mother.

²³ See e.g. Gil & Neila 2012, 160-162, with examples from the provinces of Hispania.

²⁴ Gil & Neila 2012, 160.

BIBLIOGRAPHY

- Baillie J. K. 1846, *Fasciculus inscriptionum, graecarum potissimum, quas apud sedes celeberrimas Asianas chartis mandata, et nunc denuo instauratas, notisque tum criticis tum exegeticis instructas*. Dublin - London.
- Borzák S. 1939, "Ornamenta". *RE* XVIII/1, col. 1110-1122.
- Brelaz C. & Rizakis A. 2003, "Le fonctionnement des institutions et le déroulement des carrières dans la colonie de Philippi". *Cahiers du Centre Gustave Glotz* 14, 155-165.
- Chase G. D. 1897, "The Origin of Roman Praenomina". *Harvard Studies in Classical Philology* 8, 103-184.
- Eck W. 2007, "Ornamenta". *Brill's New Pauly, Antiquity* X, col. 221-222.
- Esch T. 2018, "Die Quintilii aus Alexandria Troas: Aufstieg und fall einer familie". Ed. E. Schwertheim, *Neue Forschungen in Alexandria Troas* (AMS 88). Bonn, 1-60.
- Gasperini L. 1971, "Il municipio tarentino. Ricerche epigrafiche". *Miscellanea Greca e Romana* 3, 143-209.
- Gil E. M. & Neila J. F. R. 2012, "La integración real o ficticia en los ordines decurionum: Lecti, coopatati, adlecti y ornamentarii". *Epigraphica* 74, 109-171.
- Gizewski C. 2004, "Decurio, decuriones". *Brill's New Pauly, Antiquity* IV, col. 164-166.
- Gregori J. L. 2008, "Huic ordo decurionum ornamenta ... decrevit. Forme pubbliche di riconoscimento del successo personale nell'Italia Romana". Eds. C. Berrendonner et al., *Le quotidien municipal dans l'occident romain*. Clermont — Ferrand, 661-685.
- Kajanto I. 1982, *The Latin Cognomina*. Rome.
- Kleijwegt M. 1992, "The value of empty honours". *Epigraphica* 54, 131-142.
- Kuhn A. B. 2012, "Herodes Atticus and the Quintilii of Alexandria Troas: Elite Competition and Status Relations in the Graeco-Roman East". *Chiron* 42, 421-458.
- Lécrivain C. 1918, "Ornamenta". Eds. C. Daremberg & E. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines d'après les textes et les monuments* IV/1. Paris, 238-239.
- Özhan T. & Yaman H. 2019, "A New Inscribed Assos Sarcophagus from Alexandria Troas and The Collegium of Shipwrights". *Gephyra* 18, 77-95.
- Özhan T. 2015, "New Inscriptions from Smintheion: Dedications, Epitaphs, and Fragments". Ed. A. C. Özgünel, *In Search of Apollo Smintheus*. İstanbul, 107-123.
- Reinhold M. 1971, "Usurpation of Status and Status Symbols in the Roman Empire". *Historia* 20/2-3, 275-302.
- Salomies O. 1986, "Ligoriana". *Arctos* 20, 145-151.
- Salomies O. 1992, *Adoptive and Polyonymous Nomenclature in The Roman Empire* (Commentationes Humanarum Litterarum 97). Helsinki.
- Schulze W. 1966, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*. Berlin - Zürich - Dublin.
- Solin H. & Salomies O. 1994, *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*. Hildesheim - Zürich - New York.
- ThLL* onom. II = 1907-1913, *Thesaurus Linguae Latinae Onomasticon*. Vol. II. Leipzig.

Konya Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bronz Kandiller (MS I – MS VII. Yüzyıllar)

Bronze Oil Lamps in the Konya Archeological Museum (Ist – VIIth Centuries A.D.)

Yurdagül ÖZDEMİR* M. Tuncay ÖZDEMİR**

Öz: Çalışmamızın konusunu Konya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ'a tarihlenen bronz kandiller oluşturmaktadır. Erken dönemlerden itibaren kandillerin, günlük yaşamda evlerin aydınlatılmasında, resmi ve dini törenlerde kullanıldığı, ayrıca ölü hediyesi olarak da mezarlara konulduğu bilinmektedir. Çalışmamızda Konya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan satın alma ve müsadere yoluyla müze koleksiyonuna dâhil edilen 33 adet bronz kandil ele alınmıştır. Bronz kandiller bronzun eritilerek yeniden kullanılabilen bir malzeme olması nedeniyle pişmiş toprak kandillere göre daha az sayıda günümüze ulaşmıştır. Bronz kandil yapımının MS I. yüzyıldan itibaren yaygınlaştığı bilinmektedir. Bu dönem bronz kandillerin Geç Hellenistik Dönem pişmiş toprak kandillere benzedikleri görülmektedir. MS IV-V. yüzyıldan itibaren ise Antik Çağ kandillerinin üslup özelliklerine Hristiyanlık sembolleri eklenerek dini ve günlük kullanıma uygun kandillerin yapımı yaygınlaşmıştır. Konya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ kandillerinde de bu değişimi izlemek mümkündür. Çalışmamızda incelediğimiz eserler, formlarına göre gruplandırılarak Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ olmak üzere alt başlıklar altında detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Eserler, Türkiye ve yurt dışı müzeleri ile özel koleksiyonlardaki benzer örneklerle ilişkilendirilerek tarihlendirme önerileri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kandil • Roma Dönemi • Geç Antik Çağ • Maden Eserler • Konya Arkeoloji Müzesi

Abstract: The subject of this study is the bronze oil lamps dating from the Roman and Late Antique Periods, today in the Konya Archaeological Museum. It is known that from early periods that oil lamps were used in daily life to illuminate homes and in the course of official and religious ceremonies, and were also placed within tombs as gifts for the dead. In our study, 33 bronze oil lamps in the Konya Archeology Museum collection acquired through purchase and from confiscation are discussed. Due to the fact that bronze is a material that can be melted and reused, bronze oil lamps have survived in fewer numbers than terracotta oil lamps. The production of bronze oil lamps become widespread from the 1st century A.D. onwards. The bronze oil lamps of this period resembled the terracotta oil lamps of the Late Hellenistic period. Beginning from the IVth-Vth century A.D., Christian symbols were added to the stylistic features of ancient oil lamps and production of oil lamps suitable for religious and daily use became widespread. This change is observable in the collection of Roman and Late Antique Age oil lamps in the Konya Archaeological Museum. The oil lamps examined in this study are grouped according to their forms and discussed in detail under the subheadings of the Roman period and Late Antique Period. The related similar artifacts in museums and private collections in Turkey and abroad were identified and dating suggestions were made accordingly.

Keywords: Oil Lamp • Roman Period • Late Antique Period • Metal Works • Konya Archeological Museum

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya. 0000-0002-0594-4655 yurdagulozdemir@selcuk.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Buldan Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon Bölümü, Buldan-Denizli. 0000-0003-3969-2692 | mtuncayo@pau.edu.tr

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 07/09/2022 | Kabul Tarihi: 05/01/2023; Özdemir Y. & Özdemir M. T. 2023, "Konya Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bronz Kandiller (MS I – MS VII. Yüzyıllar)". *Cedrus XI*, 313-338.

Giriş

Çalışmamızın konusunu Konya Arkeoloji Müzesi'nde¹ bulunan Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ'a tarihlendirilen bronz kandiller oluşturmaktadır. Çalışmamızda müzedeki Roma ve Geç Antik Çağ koleksiyonunun tamamını oluşturan 33 adet kandil incelenmiştir². Eserler 1957-2018 yılları arasında satın alma ve müsadere yolu ile müze koleksiyonuna dâhil edilmiştir. Eserlerin en erken örnekleri MS I. yüzyıla, geç örnekleri ise MS V-VII. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Üç kandil müze teşhirinde sergilenmekte olup (Kat. No. 24, 26, 31), diğer tüm eserler müze deposunda korunmaktadır. Çalışmamızda incelediğimiz eserler, dönem özellikleri ve formlarına göre gruplandırılarak kataloglanmış, Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ alt başlıkları altında detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Buluntu yerleri bilinmeyen eserler malzeme-teknik, form, üslup ve süsleme özelliklerine göre Türkiye ve yurt dışındaki müzeler ile özel koleksiyonlardaki benzer örneklerle ilişkilendirilerek tarihlendirme önerileri yapılmıştır.

Antik Çağ'da aydınlatma amacıyla kullanılan kandiller³, içine yakıt⁴ ve fitil⁵ konularak kullanılmıştır. Kandillerin kullanım alanlarına bakılırsa günlük yaşamımızın her alanında yer aldıkları görülmektedir⁶. Kandillerin tapınak ve kutsal mekânlara adak eşyası olarak bırakılmasının yanı sıra birçok fitil deliği açılarak mekânların aydınlatılmasında kullanıldığı bilinmektedir⁷. Yunan ve Roma dönemlerinde aydınlatma amacı dışında terfi eden kişilerin onurlandırılması amacıyla kullanılan kandiller⁸, Doğu Roma Dönemi'nde de dinî törenlerde sembolik anlamlar taşıyan önemli eşyalardır.

¹ Çalışmamız, Selçuk Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimi tarafından desteklenen 22401021 numaralı "Konya Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Roma ve Erken Bizans Dönemine Tarihlenen Bronz Kandil ve Buhurdanlar" konulu proje kapsamında hazırlanmıştır. Desteklerinden dolayı Selçuk Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimine teşekkür ederiz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Konya Müzeler Müdürlüğü'nün izni ile 2021 ve 2022 yıllarında Konya Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bronz Kandiller konulu araştırma gerçekleştirilmiştir. Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki bronz eserler üzerinde çalışmamıza izin veren Konya Müzeler Müdürü Sayın Ömer Faruk Türkan'a, müzedeki çalışmalarımız boyunca yardım ve ilgilerini eksik etmeyen Uzman Nuriye Ülker ve Nedime Özçalık Yılmaz'a, çalışmadaki desteklerinden dolayı Arkeolog Songül Sözel'e teşekkür ederiz.

² Çalışmamızdaki eserlerden bazıları Lisansüstü tezlerde ele alınmıştır. Bk. Acara 1990; Doğruluk 2016.

³ Hellence "Lykhnos", Latince "Lychnus" ve "Lucerna" olarak isimlendirilmiştir, bk. Walters 1914, xii; Çokay 1996, 13; Metin 2012, 16.

⁴ Kandillerde kullanılan yağlar çeşitlilik göstermektedir. Klasik Dönem'de başta zeytin yağı olmak üzere, susam, fındık ve ceviz gibi meyvelerin yağı ayrıca balık yağı kullanılmıştır (Çokay 1996, 13).

⁵ Hellencesi "Ellykhnon" olan fitil için en iyi malzemenin ketenbezi lifleri olduğu bilinmektedir (Walters 1914, xii; Çokay 1996, 13).

⁶ Kandillerin maden ocaklarının belirli bölümlerinde; ev, cadde, dükkân, eğlence yeri ve hamamların aydınlatılmasının yanı sıra tapınak ile kutsal mekânların aydınlatılmasında kullanıldığı, ayrıca yeni yıl hediyesi olarak da verildiği bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Bailey 1972, 11-12; Radt 1986, 42-43; Çokay 1996, 21-23; Tuluk 1996, 9; Metin 2012, 18-19.

⁷ Kinal 1960, 154; Bailey 1972, 12; Çokay 1996, 21; Metin 2012, 18-19.

⁸ Galavaris'in verdiği bilgiye göre, "Hellen ve Roma döneminde yüksek terfiye ermiş kişiler, önlerinde ışık taşıyarak onurlandırılırdı. Bu, insanları aydınlatma ve yol göstermek anlamını taşımaktadır. Yüksek rütbeli kişilerin ışık ile onurlandırılması, Hristiyanlıkta kiliselerde azizlerin ikonalarının aydınlatılması geleneğine dönüşmüştür" (Galavaris 1978, 69-70; Aktaran: Demirel Gökbal 2001, 29).

Kandillerin ayrıca ölümden sonraki hayatı aydınlatma amacıyla, ölü hediyesi olarak mezarlara bırakıldığı bilinmektedir⁹.

Aydınlatma araçlarının erken dönemlerden itibaren kullanılmaya başlandığı kabul edilmektedir¹⁰. Tarihi süreç içerisinde yeni form ve yapım teknikleriyle kullanımına devam edilen kandillerin¹¹, Hellenistik Dönem'le birlikte çarkın yanında kalıp tekniğinin de kullanılmasından dolayı üretiminin yoğunluk kazandığı kabul edilmektedir¹². MÖ I. yüzyıl sonları ve MS I. yüzyıl arasında yeni formlar üretilmiştir¹³. Bu kandillerin çoğunluğunda, özellikle çalışmamızın konusunu oluşturan çok sayıda eserde olduğu gibi, burnun iki yanında volütler yer almaktadır. Bu örneklerde kulpların üzerinde genelde üçgen, hilal yaprak veya kabartma yaprak bezemesi bulunmaktadır¹⁴. MS II. ve III. yüzyıllarda Korinthos ve Atina ustaları en nitelikli eserlerini vermeye başlamış, MS III. yüzyılda Yunanistan, Kuzey Afrika ve Anadolu'da üretim artmaya başlamıştır¹⁵. Bu örneklerde özellikle palmiye yapraklı ve rozetli bezemeler yer almaktadır¹⁶. MS IV.-V. yüzyıl kandillerinde Hristiyanlık sembolleri¹⁷ yer alır. Örneklerde pişmiş topraktan yapılmış Hellenistik Dönem kandil tiplerinin yalnızca haç motifinin bir kulp ilavesiyle değiştirildiği görülmektedir¹⁸. Haç motiflerinin metal kandillerde yoğun olarak MS V. yüzyıl ve sonrasında kullanıldığı görülmektedir¹⁹. Bu dönemden sonra kandillerin kulp ve diskus deliği kapaklarında haç betimi taşıyan yeni biçimler ortaya çıkmıştır²⁰. Erken örneklerde gövde yuvarlakken geç dönemde ise gövdenin ovalleştiği ve burun kısımlarının uzadığı görülmektedir²¹.

⁹ Tuluk 1996, 9; Metin 2012, 18-19.

¹⁰ Kandil kullanımı Erken Paleolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Bu dönemde kullanılan kandillerin taştan yapıldığı bilinmektedir, bk. Bailey 1972, 17; Çokay 1996, 15.

¹¹ MÖ 8000-6000'lerde deniz kabukları kandil olarak kullanılmıştır, bk. Kinal 1960, 155; Bailey 1972, 17; Fitch & Goldman 1994, 5; Barın 1995, 4; Çokay 1996, 15; Öztürk 2003, 23; Metin 2012, 19. Mısır'da, Orta Krallık Dönemi'ne ait pişmiş toprak kandillere rastlanmıştır (Kinal 1960, 55). Sümerler zamanında kandilin kullanıldığını, Ur Kral mezarlarında bulunan altın ve gümüş kandillerden öğreniyoruz (Walters 1914, XI; Civelek 2001, 11). Ege medeniyetlerinden Girit'te Erken Minos Dönemi'nde çok gelişmiş taş kandiller, Orta Minos Dönemi'nde pişmiş toprak kandiller kullanılmıştır (Walters 1914, XI; Öztürk 2003, 25). MÖ VI. yüzyılın ilk yarısından itibaren çarkta kandil üretimi yaygınlaşır. Arkaik Dönem'de; Atina, Korinthos ve Batı Anadolu'da yeni tipler üretilir. Klasik Dönem'de, küresel gövdenin yaygın olarak kullanılmasıyla kandillerin üst kısmı iyice kapanmış, ağız ise uca doğru daralarak yuvarlatılmıştır (Öztürk 2003, 25; Metin 2012, 21).

¹² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Broneer 1930, 2.

¹³ Çokay 1996, 16-17.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Çokay 1996, 16-17; Öztürk 2003, 26; Metin 2012, 19. Bronz kandiller için bk. Bailey 1996, 24-27; Metin & Polat Becks 2015, 279 Fig. 2-3.

¹⁵ Metin 2012, 22.

¹⁶ Bailey 1972, 20; Öztürk 2003, 27; Metin 2012, 22.

¹⁷ Hristiyan dininde ışığa sembolik ve metafizik anlamlar yüklediği bilinmektedir (Demirel Gökalp 2001, 29). Doğu Roma Dönemi'nde günlük ve dini yaşamda sembolik anlamlar taşıyan ışık (yani Güneş) İsa'dır. İsa, *Ben dünyada olduğum, dünyanın nuruyum* (Yuhanna 9:5) demiştir.

¹⁸ Atasoy 2005a, 194.

¹⁹ Metin & Polat Becks 2015, 284.

²⁰ Batı Anadolu'da, MS V. ve VI. yüzyıllarda çoğu Hristiyan sembolleriyle bezeli, başta Ephesos olmak üzere, Smyrna, Miletos ve Sardeis'te üretilmiş kaliteli kandillerin üretiminin yaygınlaştığı bilinmektedir (Çokay 1996, 17).

²¹ Metin & Polat Becks 2015, 284.

Doğu Roma Dönemi'nde kandillerin çoğu kiliselerde kullanılmak üzere yapılmasına karşın evlerde kullanılanların da bunlara benzediği düşünülmektedir. Bu kandillerde dinsel objelerdeki Hristiyan sembollerinin yerini klasik ve geometrik desenler almış ve muhtemelen en ucuz olan kandiller bezemesiz yapılmıştır²². Doğu Roma Dönemi bronz kandillerin çoğunluğu MS V.-VII. yüzyıllara aittir²³. MS VII. yüzyıldan sonra bronz kandiller çoğunlukla bilinmemektedir²⁴. Erken Orta Çağ'da yağ ithalatının kısıtlanması nedeniyle MS VII.-VIII. yüzyıldan sonra pişmiş toprak ve bronz kandillerin üretiminin azaldığı görülür²⁵. MS IX. yüzyıldan itibaren aydınlatma araçlarının malzemesinde değişim izlenmektedir. MS 12-13. yüzyıllarda ise ekonomik nedenlerden dolayı bakır kullanımının arttığı bilinmektedir²⁶.

Roma Dönemi Kandilleri

Konya Arkeoloji Müzesi envanterine kayıtlı Roma Dönemi'ne tarihlendirilen toplam 12 adet bronz kandil bulunmaktadır. Bu kandiller çalışmamızda öncelikle burun sayılarına göre iki burunlu (*bilychnis*) ve tek burunlu olarak gruplandırılmıştır. Tek burunlu kandillerin gövde formlarına göre yuvarlak gövdeliler, yassı yuvarlak gövdeliler; burun formlarına göre ise volüt burunlular, yuvarlak burunlular, emzik burunlular gibi farklı tipolojik alt gruplarını belirlemek mümkün olmuştur. İki burunlu (*bilychnis*) tek bir kandil bulunmaktadır. Çalışmamızda ele aldığımız eserlerin buluntu yerlerinin bilinmemesi, dönemsel değerlendirme yapmayı güçleştirmiştir. Ancak tekil örnekler olmakla birlikte birçoğunun birbirlerine benzer gövde veya burun yapısına sahip olması, dönemler içerisinde çeşitli tipolojik alt gruplar belirlenerek buna göre bir değerlendirme yapılmasına imkân sağlamıştır.

Roma Dönemi'ne tarihlendirilen ilk örnek iki burunlu kandildir (Fig. 1). Kat. No. 1'deki eser karşılıklı burunlu ve volütlüdür. Karşılıklı burunların üzeri düzdür. Burnun gövdeyle birleştiği yerde üzeri rozet bezemeli volütler yer almaktadır. Fital delikleri dairesel olarak yapılmıştır. Kandilin her iki burnunun üzerinde zincirle askıya asılabilmesi için yapılmış olan askı delikleri bulunmaktadır. Diskus deliğinin çember biçimiyle sınırlandırılmış kademeli yapısı bir kapak için tasarlandığını göstermektedir. Eser yükseltilmiş dairesel bir kaideye sahiptir. Kat. No. 1'deki eserin yakın bir benzeri burun üzerindeki askı delikleriyle bağlantısı bulunan zinciriyle günümüze ulaşmış J. Paul Getty Museum'da bulunan 623 envanter numaralı eserdir. Bu eser, MS I. yüzyıla tarihlendirilmektedir²⁷. Eserin yine benzer örnekleri British Museum'da yer almaktadır²⁸. Ayrıca Kat. No. 1'deki kandilin aynısı Bailey kataloğunda Q 3655 numarasıyla yer almaktadır²⁹. Q 3655 numaralı eserin diskus deliği üzerinde kapağı bulunmaktadır. Bailey Kat. No. 1'in aynısını ve benzer örnekleri MS I. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Kat. No. 1'deki kandil, benzer örnekler dikkate alınarak MS I. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Roma Dönemi'ne tarihlenen ikinci grubu, Kat. No. 2 - Kat. No. 12 arasındaki yuvarlak gövdeli ve yassı yuvarlak gövdeli kandiller oluşturmaktadır (Figs. 2-5). Kat. No. 2 - Kat. No. 7 yuvarlak gövdeli volütlü kandiller, Kat. No. 8 - Kat. No. 9 yassı yuvarlak gövdeli volütlü kandiller, Kat. No. 10 - Kat.

²² Rice 2002, 167.

²³ Laffl & Buora 2014, 433.

²⁴ Bailey 1994, 18.

²⁵ Demirel Gökalp 2001, 32.

²⁶ Acara 2002, 27-28.

²⁷ Bussiere & Wohl 2017, 459 Kat. 623.

²⁸ Walters 1914, 10 Pl. VII, 55.

²⁹ Bailey 1996, 35 Pl. 40, Q 3655.

No. 11'deki kandiller yassı yuvarlak gövdeli, Kat. No. 12'deki kandil ise yuvarlak gövdeli olup farklı burun yapısına sahip eserlerden oluşmaktadır. Kat. No. 2 - Kat. No. 9'daki volütlü kandil³⁰ örnekleri, Roma Dönemi kandil grupları arasında en iyi bilinen form örneklerinin bir kısmını oluşturur³¹. Anadolu, İtalya, Afrika gibi birçok coğrafyada kullanılmış olan pişmiş topraktan yapılmış volütlü kandiller, figürlü bezemeli ve kaliteli işçilikli formlarıyla dikkat çeker³². Bu kandillerde en belirleyici özellik, burnun iki yanında tam bir volüt şeklinde ya da volüt benzeri çıkıntıların olmasıdır³³.

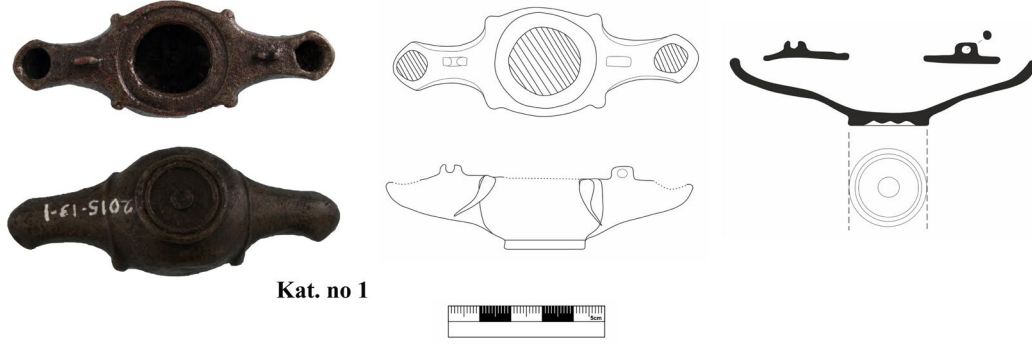

Fig. 1

Gövdesi yuvarlak ve basık hazneli olan Kat. No. 2'deki kandil (Fig. 2), Loeschcke Tip 19'da değerlendirilir³⁴. Eserin burun-gövde geçişinde küçük volütler bulunurken, volütlerin içerisine rozet motifi işlenmiştir. Omuzun iki yanından yükselen ve içe doğru genişleyerek kıvrılan kulp³⁵ sarmaşık

³⁰ En erken örnekleri Hellenistik Dönem'e kadar izlenen volütlü kandiller, Roma İmparatorluk Dönemi'nde yaygın olarak üretilmiş ve kullanılmıştır (Fuchs 1963, Lev. 43-44). MS I. yüzyıl, volütlü kandillerin başlangıç dönemidir. Bu dönemden sonra kulplar büyük ve yüksek yapılmaya başlanırken erken örneklerde yuvarlak olan gövde biçimi oval veya armut biçimde yapılmaya başlanır. Daha geç dönemlerde gövde üzerleri kabartmalarla süslenirken diskus deliğini örten menteşeli bir kapak kullanılır (Atasoy 2005a, 194).

³¹ Loeschcke tarafından, Vindonissa malzemesiyle birlikte değerlendirilmiştir (Loeschcke 1919, 211-227). Fremersdorf tarafından Mainz eserlerinin tanıtıldığı bir çalışmada volütlü kandillerin yapım ve boyama teknikleri aktarılır (Fremersdorf 1922, 8-107). Ivanyi, Pannonia volütlü kandillerini ayrıntılı biçimde irdeleyerek tarihlendirme ve form gelişimindeki bazı sorunları çözümlenmiştir (Ivanyi 1935, 10-11). Daha başka birçok değerli araştırmacı tarafından eserler gruplanmaya ve çeşitli çalışmalarda tanıtılmaya devam etmiştir, Ayrıca bk. Civelek 2008, 115-116; Fırat 2015, 536-537.

³² Civelek 2008, 121; Metin & Polat Becks 2015, 277; Öz 2018, 560-561, 579 Res. 13.

³³ MÖ IV. yüzyıl sonlarından itibaren kandillerin kolay tutulması amacıyla kulakçıklar yapılmaya başlanmıştır. Sonrasında hem tutamaklı hem de kulplu kandillerin üretildiği bilinmektedir (Schafer 1968, 130-143; Aktaran: İnanan 2004, 17). Kulakçıkların kandillerin kullanılmadığı zamanlarda asılması ve kandil fitilini ayarlamak için kullanılan aletin buraya bağlanması amacıyla delikli yapıldığı düşünülmektedir. Yarım asırlık bir kullanımdan sonra delinmiş kulakçığın pratik olmadığı görülmüştür. Delinmiş kulakçığın sadece fitil çubuğunu (maşayı) ayarlamak için tasarlanmış olmadığı düşünülmektedir. Kulakçıklar MS I. yüzyıla kadar bazı kandillerde körelmiş uzantılar olarak kullanılmaya devam etmiştir (Howland 1958, 80-81). Zamanla bu işlevini kaybeden kulakçık kısmının çıkıntısı azalmış ve geometrik bitkisel motifler bulunan dekoratif unsurlara dönüşmüştür (İnanan 2004, 17).

³⁴ Loeschcke 1919, 452-453 Taf. II.

³⁵ Burun-gövde geçişinde küçük volütler ve omuzun iki yanından yükselerek içe doğru genişleyerek kıvrılan kulp, bu kandiller için karakteristik özelliğdir (Metin & Polat Becks 2015, 278).

yaprağı şeklindedir. Diskus deliği çember biçimiyle sınırlı kandilin benzer örneklerini Menzel³⁶, Ulbert³⁷, Leibundgut³⁸, Sandler³⁹, Szentleky⁴⁰, Boube Piccot⁴¹, Spangolis & Carolis⁴², Atasoy⁴³, Metin & Polat Becks⁴⁴ MS I. yüzyıla, Kirch⁴⁵ ve Mele⁴⁶ MS I. yüzyılın ikinci yarısı - MS II. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmişlerdir. Burun üzerinde üç tane hava deliği yer alan ve burnun ucu kırık olan Kat. No. 2' deki kandilin aynısı Bailey kataloğunda Q 3639 numarasıyla yer almaktadır⁴⁷. Bu kandilin burnu yuvarlak fitil deliklidir ve diskus deliğinin üzerinde bir kapak bulunmaktadır. Kat. No. 2'deki kandilin kademeli dairesel doldurma deliğinin aynısı Q 3639 numaralı eserdeki gibi kapak için tasarlandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Kat. No. 2'deki örneğin de yuvarlak fitil delikli ve kapaklı olduğu düşünülebilir. Kandilin yakın benzerlerinin yanı sıra aynısının Bailey tarafından MS I. yüzyıla tarihlendirilmesinden⁴⁸ dolayı Kat. No. 2'deki eser, MS I. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Kat. No. 2'de olduğu gibi diskus deliği çemberle sınırlı ve gövde burun bağlantısında volütlere sahip bir diğer eser Kat. No. 3'te bulunur (Fig. 2). Yine Kat. No. 2'deki eserde olduğu gibi gövdesi yuvarlak ve basık olan Kat. No. 3'teki eserin burnu üzerinde üç tane hava deliği bulunmaktadır. Burdur Müzesi'nde bulunan örnekte de burun üzerinde üçlü küçük halka bezemesi işlenmiştir⁴⁹. Diskus deliği kapağı günümüze ulaşmış olan Kat. No. 3'ün halka biçimli kulpu üzerinde hilal şeklinde eklentisi yer almaktadır⁵⁰. Ivanyi'e göre hilal şeklinde kulplu kandillerin hem pişmiş toprak örnekleri hem de bronz örnekleri en erken Augustus Çağı'nda görülmeye başlamakla birlikte güncel araştırmalarda Anadolu örneklerinin kronolojisi MÖ I. yüzyıldan MS II. yüzyıla kadar uzanmaktadır⁵¹. Kandilin benzer örnekleri Mainz⁵² ve Napoli⁵³'de, burun kısmı kırık olan birer kandil ise İstanbul Arkeoloji Müzesi⁵⁴ ile British Museum'da⁵⁵ bulunmaktadır. Bu eserler MS I. yüzyıla

³⁶ Menzel 1954, 106-107 Abb. 89.

³⁷ Ulbert 1959, Taf. 52 No. 15.

³⁸ Leibundgut 1977, 60 Taf. 20 Abb. 1003.

³⁹ Sandler 1964, 248 Fig. 7.

⁴⁰ Szentleky 1969, 145-146 Fig. 282a

⁴¹ Boube Piccot 1975, 274 Pl. 204 No. 468.

⁴² Spangolis & Carolis 1986, 24-25 Fig. 5; 1988, 67 No. 29.

⁴³ Atasoy 2005b, 196 Res. 5.

⁴⁴ Metin & Polat Becks 2015, 291 Fig. 2, K7.

⁴⁵ Kirsch 2002, 160 Taf. 27 Abb. 60.

⁴⁶ Mele 1983, 47-52 Fig. 86-90.

⁴⁷ Bailey 1996, Plate 32, Q 3639.

⁴⁸ Bailey 1996, 27, 30.

⁴⁹ Metin & Polat Becks 2015, 279 Fig. 3, K11.

⁵⁰ Çokay'a göre, uzun burunlu ve yüksek ayaklı olan volütlü kandillere ağırlıkları nedeniyle dengelerinin bozulmaması için genellikle hilal biçimli kıvrık dallı süslerin kulpa eklendiği görülmektedir (Çokay 1996, 18).

⁵¹ Laflı & Buora 2021, 289, 291.

⁵² Menzel 1954, 106-107 Abb. 89-94.

⁵³ Mele 1983, 55 Fig. 101.

⁵⁴ İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan kandilin burnu kırıktır, fakat form olarak kat. no. 3'teki eserin aynısıdır (Atasoy 2005a, 5 No. 9; Laflı & Buora 2021, 291 No. 2 Fig. 29. 2).

⁵⁵ Bailey 1996, 31 Pl. 34, Q 3644. Ayrıca benzer örnekler için bk. Ivanyi 1935, 23 Pl. 60 Abb. 1; Spangolis & Carolis 1988, 70 No. 48.

tarihlendirilmektedir. Benzer örneklerle ilişkilendirilerek Kat. No. 3'teki kandil de MS I. yüzyıla tarihlendirilebilir.

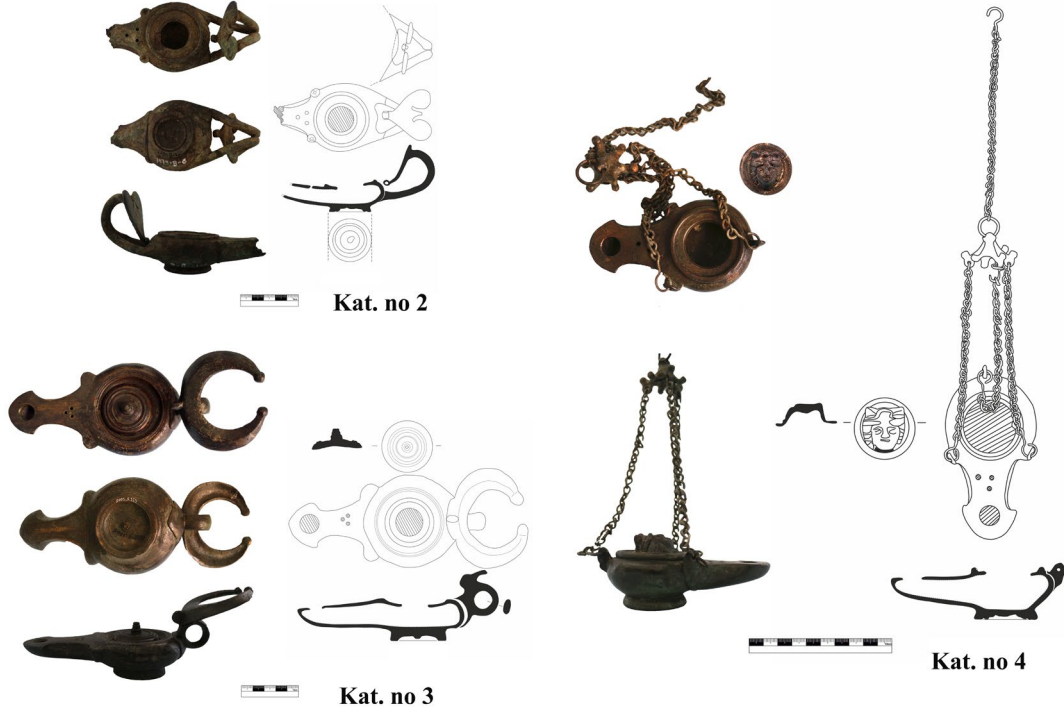

Fig. 2

Kat. No. 4'teki kandil (Fig. 2), Kat. No. 2 ve Kat. No. 3'teki kandiller ile benzer özellikler gösterir. Basık gövdesi yuvarlak olan Kat. No. 4'teki kandilin diskus deliği çemberle sınırlandırılmıştır. Gövde burun bağlantısında volütlere sahiptir. Burun üzerinde üç adet hava deliği bunun diğer kandillerle benzer özelliğidir. Eserin diskus deliği kapağının üzerinde çene altına bağlanmış yılanlarla kanatlanmış bir Medusa başı betimlemesi vardır. Kandil üzerinde ikisi burnun gövdeyle birleştiği yerde, diğeri ise arkada üç ayrı zincirin asılması için bağlantı halkası bulunur. Bu üç bağlantı halkasına eşit aralıklarla yerleştirilmiş "S" biçimli kancalarla tutturulan zincirler takılmıştır. Bu zincirler uçları yuvarlatılmış altı köşeli ve altında üç halka bulunan bir kancada bir araya gelir. Bu kancanın üst kısmında daire şeklinde bir kancaya takılmış zincir uzanmakta ve "S" şeklinde bir kancayla son bulmaktadır. Kat. No. 4'teki kandilin benzeri Pompei'de bulunmuştur⁵⁶. Ayrıca gövde üzerindeki bağlantı halkalarına takılmış daha kısa zincirleriyle günümüze ulaşan bir örnek British Museum'da bulunmaktadır⁵⁷. MS I. yüzyıla tarihlendirilen bu eser, Kat. No. 4'teki kandilin aynısıdır. Benzer örneklerin tarihlendirmesi dikkate alınarak Kat. No. 4'teki eser de MS I. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Kat. No. 5, Kat. No. 6 ve Kat. No. 7'deki kandiller basık ve yuvarlak gövdelidir (Fig. 3). Kat. No. 5'teki kandilin fitil deliği ovaldir. Gövde burun bağlantısında ise volütlere sahiptir. Kandilin arkasındaki kırıkta orijinalinde bir kulpa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Diskus deliğinin etrafını yükseltilmiş bir çember çevrelemektedir. Kat. No. 5'teki kandilin benzer örneği British Museum'da yer

⁵⁶ Mele 1983, Fig. 110.

⁵⁷ Bailey 1996 31 Pl. 34, Q 3642.

almakta olup eser MS I. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁵⁸. Kat. No. 5'teki kandil ile benzerliğiyle dikkat çeken diğer bir eser Kat. No. 6'daki kandildir. Eserin kulpu günümüze kırık olarak ulaşmıştır ve süslemesi anlaşılammaktadır. Diskus deliğinin etrafı düzleştirilmiş olan Kat. No. 6'daki kandilin burnunun üzerinde ise üç delik yer almaktadır. Kat. No. 7'deki kandil ise diskus deliği çevresindeki çember hariç Kat. No. 5'teki eser ile form açısından benzerlikler göstermektedir. Kulpsuz olan Kat. No. 7, MS I. yüzyılın özelliği olarak bilinen⁵⁹ çift sarmallı burun yapısına sahiptir. Kat. No. 7'deki kandil, Burdur Arkeoloji Müzesi'nde bulunan MS I-II. yüzyıla tarihlenen K13 numaralı eserle oldukça benzerdir⁶⁰. Benzer örneklerle ilişkilendirerek Kat. No. 5 - Kat. No. 7'deki örnekler de MS I-II. yüzyıla tarihlendirilebilir.

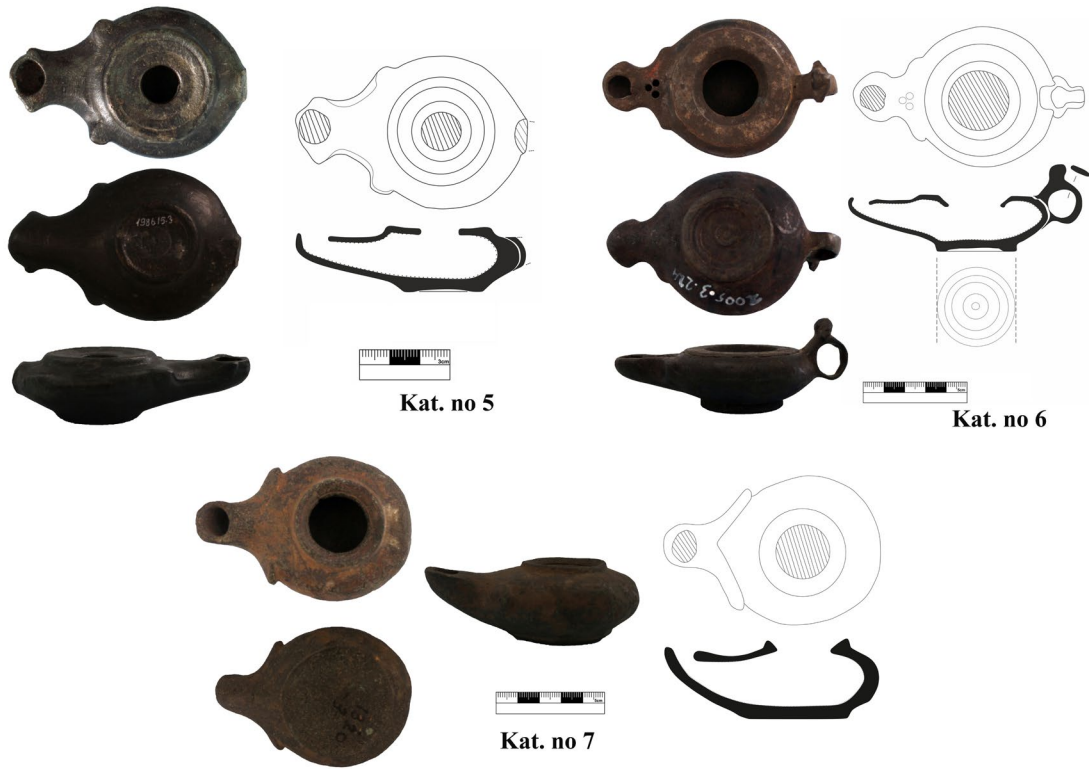

Fig. 3

Kat. No. 8 ve Kat. No. 9'daki kandillerin gövdesi yassı-yuvarlak olarak tasarlanmıştır (Fig. 4). Eserlerin uzun burun kısımları çift sarmallıdır ve gövde burun bağlantısında körelmiş volütlere sahiptir. Kat. No. 8'in menteşe delikleri mevcutken diskus deliği kapağı eksiktir. Kandilin halka kulpu üzerinde sarmaşık dalı yaprağı eklentisi yer almaktadır. Kandilin hilal şeklinde kulpa sahip benzer örneği İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer almaktadır. Bu eser, MS I. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁶¹. Günümüzde J. Paul

⁵⁸ Bailey 1996 31 Pl. 34, Q 3643.

⁵⁹ Metin & Polat Becks 2015, 279.

⁶⁰ K13 numaralı eserin bire bir benzeri olmadığı belirtilerek, burun yapısı hariç form benzerliğinin olduğu diğer eserler esas alınarak bu kandil MS I. yüzyılın ikinci yarısı - II. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Metin & Polat Becks 2015, 279).

⁶¹ Atasoy 2005a, 5 No. 9; Lafli & Buora 2021, 291 No. 1 Fig. 29.1.

Getty Museum'da bulunan, Anadolu kökenli halka kulplu bir kandil, Kat. No. 8'deki esere benzemekte ve MS I. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁶². Yine daha küçük boyutlu benzer bir örnek British Museum'da bulunmakta ve MS I. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁶³. Kat. No. 9'daki kandil ise kapaksız olduğu anlaşılan diskus deliği, kalp formundaki fitil deliği ve stilize edilmiş yaprak motifi şeklindeki kulp dışında Kat. No. 8'deki kandille benzerdir. Kat. No. 8 ve Kat. No. 9'daki eserler, benzer örneklerdeki tarihlendirmeler dikkate alınarak MS I. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Fig. 4

Roma Dönemi'ne tarihlendirilen ikinci grup eserler Kat. No. 10 - Kat. No. 12'deki örneklerden oluşmaktadır (Fig. 5). Kat. No. 10'daki eserin gövdesi yassı yuvarlak ve fitil deliği oval olarak tasarlanmıştır. Diskus deliğinin etrafını çeviren yüksek çember, üzerine oturacak kapak için tasarlanmıştır. British Museum'da MS I. yüzyıla tarihlendirilen bir eser, örneğimize yakın benzerlik göstermektedir⁶⁴. Bu eserin de gövdesi yassı yuvarlak ve burun kısmı gövdeye paralel uzanmaktadır. Kat. No. 10 ile kulp kısmı da aynı olan kandilin menteşe delikleri bulunmamakla birlikte diskus deliğinin etrafını çeviren yüksek çemberden dolayı kapak için tasarlandığı anlaşılmaktadır. Kat. No. 10'daki kandil, benzer örneklerin tarihlendirilmesi dikkate alınarak MS I. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Kat. No. 11'deki minyatür kandil, yassı yuvarlak gövdelidir (Fig. 5). Diğer örneklerden farklı olarak burun kısmı ok ucu şeklindedir. Fitil deliği yuvarlak olarak yapılmıştır. Kulp kısmı gövdenin arka üst kısmından başlayarak yukarı doğru uzanan yaprak motifli bir tutamak şeklindedir. Kaide kısmında kandelabruma⁶⁵ yerleştirilmek üzere açılmış bir delik bulunmaktadır. Kandilin üçgen burunlu, yuvarlak gövdeli fakat kulp kısmı üçgen şekilde tasarlanmış benzer bir örneği Le Musée archeologique de Nîmes'de yer almakta ve bu eser, MS I-II. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁶⁶. Yine Kat. No. 11'deki esere benzeyen minyatür, üçgen burunlu bronz bir kandil, Bailey kataloğunda yer almaktadır. Kulpu kırık olarak günümüze ulaşan bu eser, MS I. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁶⁷. Benzer diğer bir diğer örnek J. Paul Getty Museum'da bulunmakta ve bu eser de MS I. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁶⁸. Kat. No. 11'deki kandil, benzer örneklerin tarihlendirmeleri dikkate alınarak MS I-II. yüzyıllara

⁶² Bussiere & Wohl 2017, 458 No. 618.

⁶³ Bailey 1996, 31 Pl. 4, Q 3546, 3545.

⁶⁴ Bailey 1996, 47 Pl. 58, Q 3703.

⁶⁵ Kandelabrum, kandilin içine yerleştirildiği sıg bir tabak ve onu zeminden yükselten bir ayaktan oluşur. Duvara asılarak kullanılan ve dik duran, kandil veya mum asılan, iki farklı tipi bulunmaktadır (Çokay 1996, 24).

⁶⁶ Eser *type 2*'nin varyantı olarak *type 3a* kapsamında değerlendirilmiştir. Bu eserin kandelabrum üzerinde bulunan bir çizimi de çalışmada yer almaktadır (Manniez 2010, 77-78, 89 Kat. 16 Fig. 7, 50-53).

⁶⁷ Bailey 1996, 48 Pl. 59, Q 3707.

⁶⁸ Bussiere & Wohl 2017, 457 No. 616.

tariflendirilebilir.

Kat. No. 12'deki (Fig. 5) kandilin pişmiş toprak benzerleri Loeschcke Type VIII⁶⁹, Broneer Tip 25⁷⁰, Ivanyi Tip 7⁷¹, Bailey Tip P Grup⁷² olarak sınıflandırılmıştır. Bu formların karakteristik özelliğini, yuvarlak bir gövde ve kısa burun⁷³, ayrıca burnun gövdeye bağlandığı kısımda, diskus deliğine paralel düz çizgiler oluşturmaktadır⁷⁴. Yuvarlak gövdeli kandilin burun kısmı kısa ve fitil deliği "U" formudur. Diskus deliği oldukça küçük yapılmış olan eserin kulpu kırılmıştır. Kat. No. 12'nin British Museum'da bulunan benzer örneğinin halka kulpu günümüze sağlam olarak ulaşmıştır⁷⁵. Bu eser MS 60-100 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Atina Agorası'nda bulunan pişmiş toprak bir eser de yuvarlak gövdesi, kısa burun kısmı ve "U" formulu fitil deliği ile Kat. No. 12'deki eserle oldukça benzerdir⁷⁶. Bu pişmiş toprak kandil MS I. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir. L. Basch Koleksiyonu'nda yer alan metal bir örnek ise MS II. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁷⁷. Yine Burdur Müzesi'nde bulunan metal bir kandil MS I-II. yüzyıl içerisinde değerlendirilmiştir⁷⁸. Benzer örneklerin tarihlendirmesine göre, Kat. No. 12'deki kandil de MS I-II. yüzyıla tarihlendirilebilir.

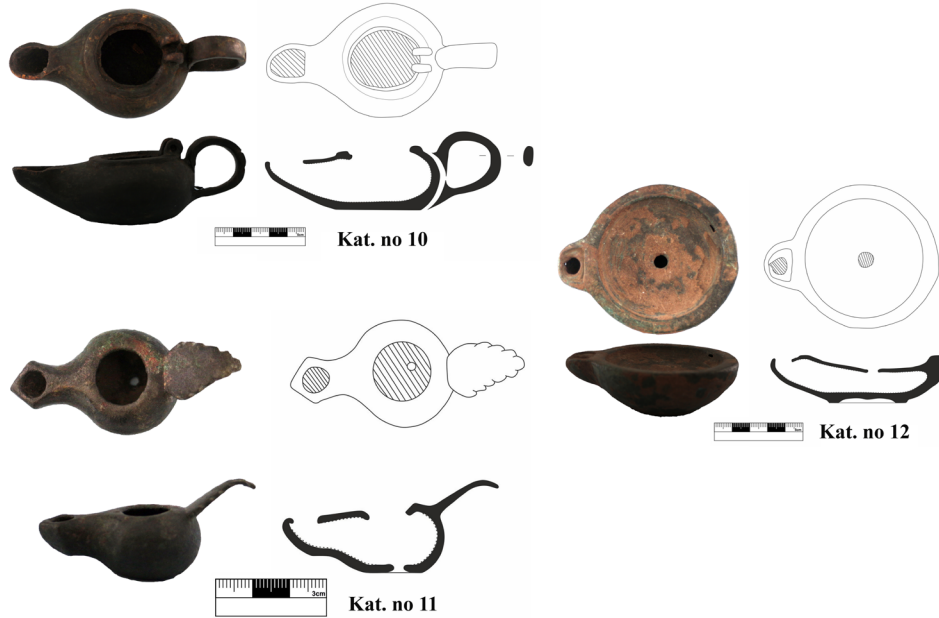

Fig. 5

⁶⁹ Loeschcke 1919, 237.

⁷⁰ Broneer 1930, 83-87.

⁷¹ Ivanyi 1935, 10.

⁷² Bailey 1980, 314, 330.

⁷³ Bussiere & Wohl 2017, 194.

⁷⁴ Metin & Polat Becks 2015, 281.

⁷⁵ Bailey 1996, 46 Pl. 57, Q 3700.

⁷⁶ Perlzweig 1961, 83 Pl. 5, 126; Bussiere & Wohl 2017, 195.

⁷⁷ Szentleky 1969, 143 Fig. 285.

⁷⁸ Metin & Polat Becks 2015, 281-282 Fig. 3, K16.

Geç Antik Çağ Kandilleri

Konya Arkeoloji Müzesi'nde Geç Antik Çağ'a tarihlendirilen 21 adet bronz kandil (Kat. No. 13-33) bulunmaktadır (Figs. 6-9). Kandillerin tamamı tek burunludur. Formlarına göre yassı yuvarlak gövdeli, yuvarlak gövdeli ve yüksek ayaklı farklı gövde formlarına sahip kandiller olmak üzere üç gruba ayrılırlar.

Kat. No. 13-23 arasındaki kandillerin ortak özelliği omuzdan yukarı doğru uzatılmış emzik biçimli buruna sahip olmalarıdır⁷⁹ (Fig. 6). Kat. No. 13-20 arasındaki eserlerin emzik burunlarının üzeri küt, Kat. No. 21-23 arasındaki eserlerin ise emzik şeklindeki burunlarının üzeri düz yapılmıştır. Kat. No. 22'deki kandil dışında eserlerin tamamında halka kulp bulunmaktadır. Bu halka kulpların önünde Kat. No. 13, Kat. No. 15, Kat. No. 16, Kat. No. 21, Kat. No. 23'teki eserlerde sarmaşık yaprağı şeklinde süsleme yer almaktadır. Kat. no. 14'te ise kulpun önünde yılan süslemesi yer almaktadır. Kat. No. 17 ve Kat. No. 18'deki eserlerin kulplarının eklentileri eksiktir. Gövdesi yassı-yuvarlak formda olan eserlerin, Kat. No. 19, 22 ve 23 hariç tamamının diskus deliğinin üzerini örten kapağı bulunmaktadır. Kat. No. 13, 14 ve 15'deki kandilin diskus deliği kapağı istiridye kabuğu şeklinde⁸⁰, Kat. No. 16'daki eserin kapağı ise düz levha şeklinde tasarlanmıştır. Kat. No. 17, 18 ve 20'deki eserlerin kapakları günümüze ulaşmamıştır fakat kulpun önünde kapakların menteşeleri bulunmaktadır. Kat. No. 20 omuz kısmında karşılıklı iki yanda küçük kulak şeklinde tutamakla⁸¹, Kat. No. 21'deki eser, gövdesinde yer alan sarmaşık dalı motifleriyle diğer örneklerden ayrılmaktadır. Kat. No. 13-Kat. No. 23'teki kandilleri Ivanyi, Tip 35 içerisinde değerlendirmiştir⁸². İstanbul Arkeoloji Müzesi⁸³ ve Haluk Perk Koleksiyonu'nda bulunan benzer örnekler MS III-IV. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁸⁴. Mersin'den iki örnek, eserlere benzerlikleriyle dikkat çekmektedir⁸⁵. Yine söz konusu eserlerin Burdur Arkeoloji Müzesi'nde bulunan aynı ve benzerler örnekleri MS III-IV. yüzyıl içerisinde değerlendirilmiştir⁸⁶. Kat. No. 13-Kat. No. 23 numaralı eserler benzer örneklerin tarihlendirmesi dikkate alınarak MS III.-IV. yüzyıllara tarihlendirilebilir.

Kat. No. 24 ve 25'te bulunan eserler gövde, burun formları ve tutamak kısmı ile benzer özellikler taşırlar (Fig. 7). Her iki eserin de halka kulpu üzerinde yaprak şeklinde tutamak kısmı mevcuttur. Eserler burun kısımlarının gövdeden hafif yukarıda olması ve yuvarlak burun delikleri ile benzer özellikler taşır. Kat. No. 24'teki orijinalde diskus deliği kapağı mevcut olduğu anlaşılan kandilin kapağı eksiktir. Kat. No. 25'in ise diskus deliği kapağının orijinalde de olmadığı anlaşılmaktadır. Kat. No. 24 ve 25'teki kandiller; Manisa Müzesi⁸⁷, Afyon Arkeoloji Müzesi⁸⁸, Kayseri Arkeoloji Müzesi⁸⁹

⁷⁹ D. M. Bailey, bu formun pişmiş toprak kandil örneklerini "tea-pot" yani "demlik form" olarak isimlendirmiştir (Bailey 1975, 98 Pl. 30-31, Q 158; 1998, 418 Pl. 125, Q 3338).

⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Öz 2019, 357.

⁸¹ Eserin aynısı Burdur Arkeoloji Müzesi'nde yer almaktadır, bkz. Metin & Polat Becks 2015, 284 Fig. 5, K22.

⁸² Ivanyi 1935, 24 Taf. 61, 11.

⁸³ Atasoy 2005b, 24 No. 44

⁸⁴ Atasoy 2005a, 202 Res. 31.

⁸⁵ Lafli & Buora 2014, 447-448 Plt. 3, 2-3.

⁸⁶ Metin & Polat Becks 2015, 284 Fig. 6, K25-28.

⁸⁷ Env. no. 739 (Acara 1990, 113).

⁸⁸ Env. no. 6202. Bu kandilde farklı olarak diskus deliği etrafı bilezik ile çevrilidir ve halka kaidelidir (Demirel Gökalp 2001, 119-120 kat. no. 26).

⁸⁹ Env. no. 74/121. Bu kandilde Konya örneğinden farklı olarak burun deliği etrafı beşgendir (Demirel Gökalp

ve British Museum'da bulunan kandiller⁹⁰ ile benzer özelliktedir. Demirel Gökcalp, Afyon Müzesi'ndeki örneği MS V-VI. yüzyıla,⁹¹ Bailey, British Museum'daki kandili MS VI-VII. yüzyıllara tarihlendirmiştir. Acara, çalışmasında ele aldığı Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki eserin (Kat. No. 24) MS VI. yüzyıla tarihlenebileceğini belirtmiştir⁹². Benzer örneklerin tarihlendirilmesi dikkate alınarak Kat. No. 24 ve 25'teki eserler MS V-VI. yüzyıllara tarihlendirilebilir.

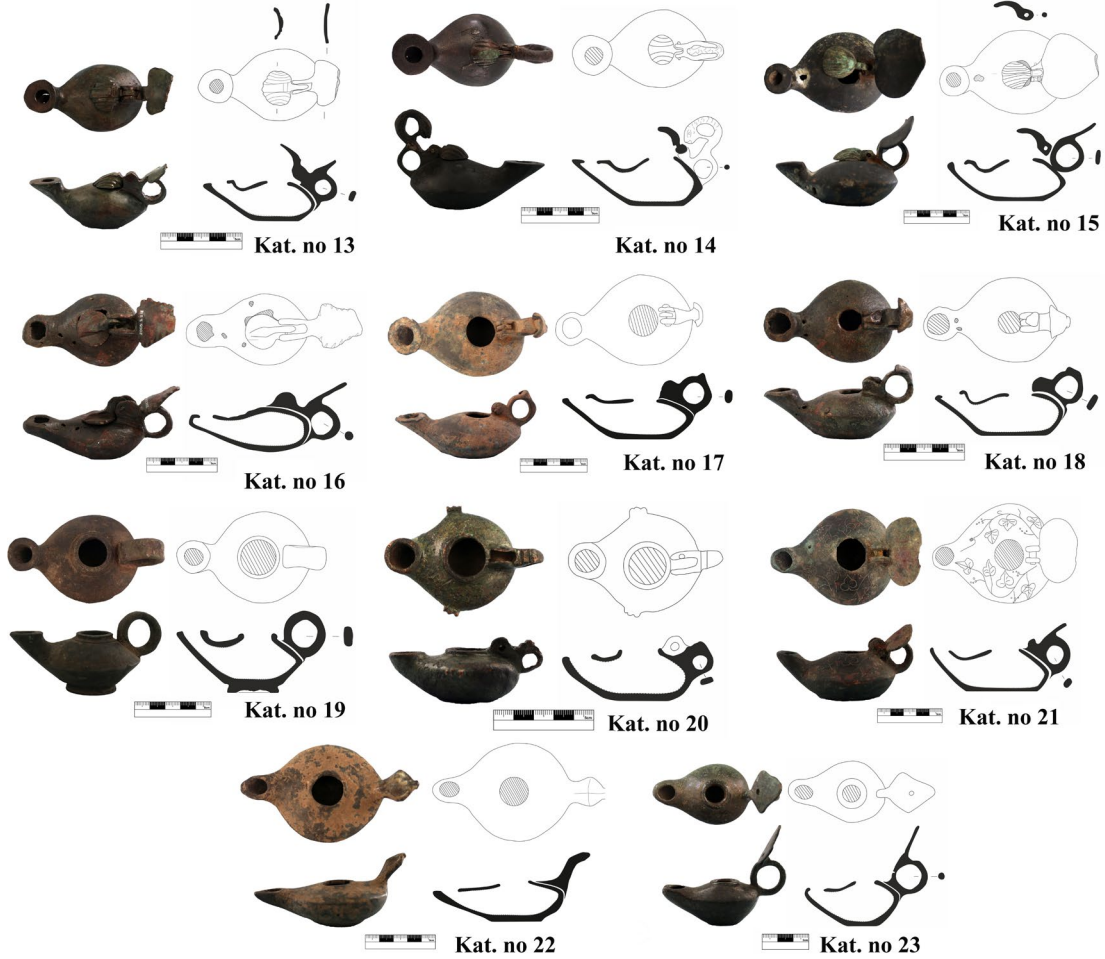

Fig. 6

Kat. No. 26'daki yassı-yuvarlak gövdeli kandil Grek haç biçimli kulpa sahiptir (Fig. 8). Bir daire içerisinde verilen haçin kolları merkezden uçlara doğru aynı kalınlıkta devam etmekte ve düz bir şekilde sonlanmaktadır. Kandilin levha şeklinde küçük bir diskus deliği kapağı bulunmaktadır. Burun kısmı sivrilerek sonlanan kandilin fitil deliği ovaldir. Kat. no. 26'daki kandil ile benzer örnek Atina Paul and

2001, 120 kat. no. 27).

⁹⁰ Env. no. 106.56 12-23 49.3. Eser halka kaidelidir ve içte kandelabruma oturtulan kare kesitli çıkıntı bulunmaktadır. Diskus deliği kapağı eksiktir, menteşesi bulunmaktadır. Halka kaide üzerindeki üçgen şekilde tutamağın üzerinde Konya örneğinde olduğu gibi topuz bulunmaktadır (Bailey 1962, Pl. 8 a, no. 45).

⁹¹ Demirel Gökcalp 2001, 119.

⁹² Acara 1990, 113 kat. no. 68 Res. 58a.

Alexandra Canellopoulos Museum'da bulunan 854 envanter numaralı kandil⁹³ ve haç formulu kulpu ile benzer örnek ise Damascus National Museum'da bulunan 6326/15012 envanter numaralı⁹⁴ kandildir. Atina Paul and Alexandra Canellopoulos Museum'daki eser, Xanthopoulou tarafından MS V-VII. yüzyıllara tarihlendirilirken,⁹⁵ Damascus Nationalmuseum'daki kandil ise Taş & Özcan tarafından MS IV-VII. yüzyıllara⁹⁶ tarihlendirilmiştir. Acara, çalışmasında ele aldığı Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki kandili (Kat. No. 26) MS V-VI. yüzyıla tarihlendirilebileceğini belirtmiştir⁹⁷. Benzer örneklerin tarihlendirmesi dikkate alınarak Kat. No. 26'daki eser, MS V-VII. yüzyıllara tarihlendirilebilir.

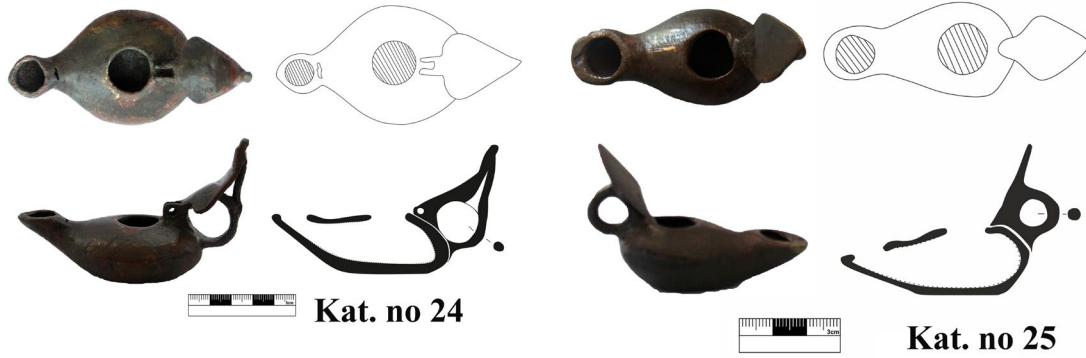

Fig. 7

Kat. No. 27, 28 ve 29'daki kandiller yassı yuvarlak gövdeli, gövde hizasından yüksek uzun burun kısmı ile benzer özelliktedir (Fig. 8). Her üç örnekte de kandillerin gövdesi incelerek öne doğru yükselmekte ve burun kısmını meydana getirmektedir. Kat. No. 27 ve 28'in fitil delikleri daha büyük tutulmuşken Kat. No. 29'un fitil deliği daha küçüktür. Kat. No. 27 ve 28'deki kandillerde, içte alttan sabitleme aparatıyla ilgili çıkıntı ve altta kandelabrum deliğine monte edilen kare kesitli girinti bulunmaktayken Kat. No. 29'daki kandilin alt kısmı açık şekildedir. Kat. No. 27'deki kandil istiridye kabuğu şeklindeki diskus deliği kapağı ve kulpu önünde Latin haçı biçiminde tutamağa sahipken Kat. No. 28'deki kandilin ise muhtemelen haç şeklinde olan kulp eklentisi kırık ve kapağı eksiktir. Kat. No. 29'daki kandilin ise kulp eklentisi eksiktir. Kat. No. 27 ve 28, gövde biçimleri, burun formları, geniş yuvarlak burun delikleri, kandelabruma oturtulmak üzere tasarlanmış taban kısmı ile aynı özelliklere sahiptir.

Yassı yuvarlak gövdesi, istiridye şeklindeki kapağı ve haç biçimli kulp eklentisi ile Anadolu ve Anadolu dışında çok sayıda benzer örneği bulunan Kat. No. 27 ve 28'deki kandillerin benzer örnekleri,

⁹³ Atina Paul and Alexandra Canellopoulos Museum'daki kandilde farklı olarak menteşe deliği bulunur ancak kapak mevcut değildir (Xanthopoulou 2010, 122, LA 3.102).

⁹⁴ Taş & Özcan 2015, 270 kat. no. 22.

⁹⁵ Xanthopoulou 2010, 122, LA 3.102.

⁹⁶ Taş & Özcan 2015, 270 kat. no. 22.

⁹⁷ Acara 1990, 114 kat. 69.

Eskişehir Arkeoloji Müzesi⁹⁸, Gaziantep Arkeoloji Müzesi,⁹⁹ Afyon Arkeoloji Müzesi¹⁰⁰, İzmir Arkeoloji Müzesi¹⁰¹, Tire Müzesi¹⁰², Bükreş Tarih Müzesi¹⁰³, Burdur Arkeoloji Müzesi¹⁰⁴, Kahire Kıpti Müzesi¹⁰⁵, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi¹⁰⁶, Alanya Arkeoloji Müzesi¹⁰⁷ ve Haluk Perk Koleksiyonu'ndaki¹⁰⁸ kandillerle Atina Agorası'nda bulunan kandil¹⁰⁹, British Museum'da bulunan Edfu Büyük Kilise buluntusu kandiller¹¹⁰ ve Vatikan, Museo della Biblioteca Appostolica'daki kandiller¹¹¹ olarak sayılabilir. Demirel Gökalp; Alanya, Eskişehir, Gaziantep ve Afyon Arkeoloji Müzesi'ndeki kandilleri MS IV-VII. yüzyıllar arasına tarihlendirirken¹¹² Perlzweig, Atina Agorası'nda bulunan kandili MS IV-VI. yüzyıllara¹¹³; Xanthopoulou, aynı eseri MS V-VII. yüzyıllara¹¹⁴ tarihlendirmiştir. Xanthopoulou, ayrıca Bükreş Tarih Müzesi'ndeki eseri ve Haluk Perk Koleksiyonu'ndaki kandili de (env.no.420) MS V-VII. yüzyıllara¹¹⁵ tarihlendirmiştir. Acara ise Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki kandili MS V-VI. yüzyıllara tarihlendirmiştir. Atasoy, Haluk Perk Koleksiyonu'ndaki¹¹⁶; Bailey, British Museum'daki¹¹⁷; Altun ve Erginer, İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki¹¹⁸; Metin ve Polat Becks, Burdur Arkeoloji Müzesi'ndeki kandilleri¹¹⁹ MS VI-VII. yüzyıla

⁹⁸ Env.no. A-267-79. Demirel Gökalp 2001, 107 kat. no. 12 Çiz.10 c, j Res.14-15.

⁹⁹ Env.no. 4011. Bu örnekte Konya örneğinden farklı olarak haç kollarının köşelerinde birer kürecik bulunur (Demirel Gökalp 2001, 108 kat. no. 13 Çiz. 10 c Res. 16-17).

¹⁰⁰ Env. no. 6200. Demirel Gökalp 2001, 109 kat. no. 14 Çiz. 10 c Res. 18.

¹⁰¹ Env. no. 23207. Kandilin Konya örneğinden farklı olarak diskus deliği kapağı eksik ve burnu kırıktır (Altun & Erginer 2020, 554 kat. no. 5 res.5 a-b).

¹⁰² Env.no. 94/26. Bu kandilde farklı olarak haçın kolları köşeli olarak sonlanmaktadır ve diskus deliği kapağı levha şeklindedir (Gürler 2004, 93 kat. no. 75).

¹⁰³ Env. no. 17466. Xanthopoulou 2010, 100, LA 3.003.

¹⁰⁴ Bu kandilin diskus deliği kapağı farklı olarak levha şeklindedir (Metin & Polat Becks 2015, 305, K42, fig. 10).

¹⁰⁵ Xanthopoulou 2010, 101, LA 3.006.

¹⁰⁶ Env.no. 8433. Konya örneğinden farklı olarak haçın üzerinde küçük halka ve buruna geçirilmiş iki zincir ile burun kısmında da halka bulunmaktadır (Acara 1990, 63 kat. no. 22).

¹⁰⁷ Env.no.81. (Demirel Gökalp 2001, 106-107 kat. no. 11 Çiz. 10 c Res. 13); Env.No.1783 (Lafli & Buora 2014, 438 Pl. 2. No. 2).

¹⁰⁸ Env.no. 420. (Xanthopoulou 2010, 103. LA 3.018), Env.no. 4431. Bu örnekte kapak eksiktir (Atasoy 2005b, 206-207 kat. no. 49-50 res. 49-50).

¹⁰⁹ Perlzweig 1961, 200 Pl. 48 Fig. 2948; Xanthopoulou 2010, 122, LA 3.001.

¹¹⁰ Env.no. 1923.5-12.372; EA 57297 (Xanthopoulou 2010, 102, LA 3.014; 103, LA 3.015) ve env.no.1923.5-12.371; EA 57296 (Bailey 1996, 70-71, Q 3800, Q 3801).

¹¹¹ Env.no. 10143 ve env.no. 906. Her iki eserde de Konya örneğinden farklı olarak haçın üzerinde ve burun kısmında birer halka bulunmaktadır (Xanthopoulou 2010, 101, LA 3.008, LA 3.009).

¹¹² Demirel Gökalp 2001, 213.

¹¹³ Perlzweig 1961, 200.

¹¹⁴ Xanthopoulou 2010, 122, LA 3.001.

¹¹⁵ Xanthopoulou 2010, 101, LA 3.006.

¹¹⁶ Atasoy 2005a, 206-207.

¹¹⁷ Bailey 1996, 70-71.

¹¹⁸ Altun & Erginer 2020, 553-554.

¹¹⁹ Metin & Polat-Becks 2015, 303-304, K39-41 Fig.9-10.

tarihlendirmişlerdir.

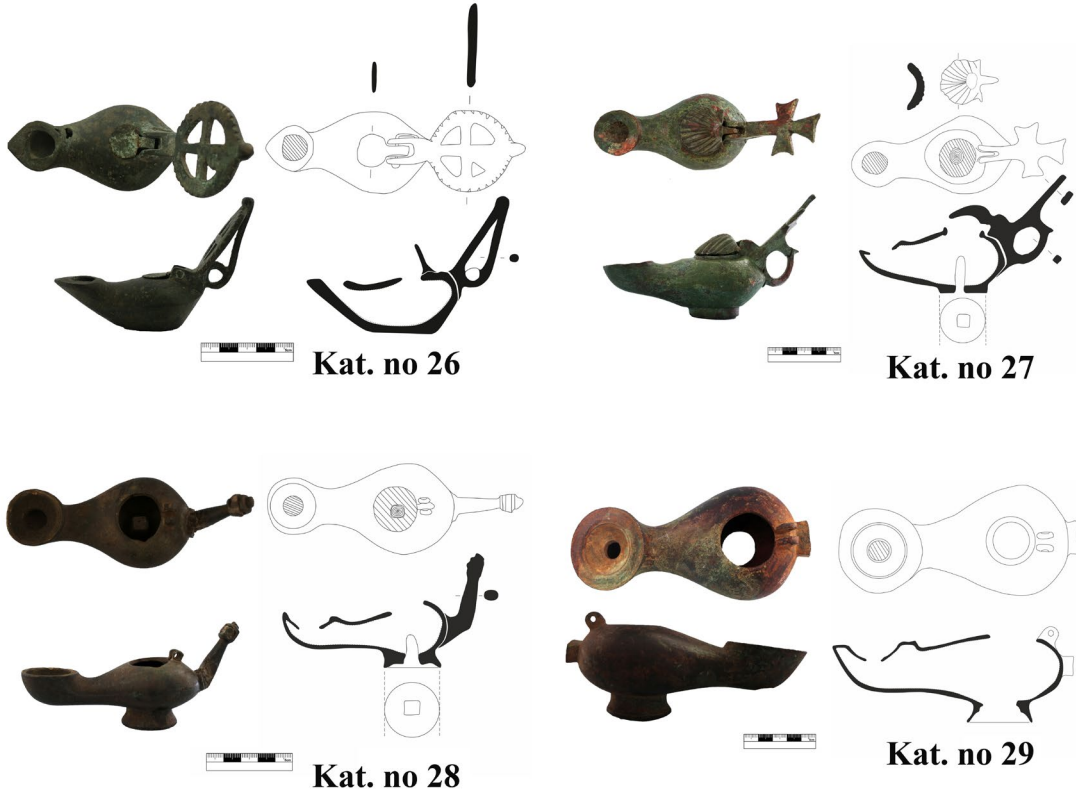

Fig. 8

Kat. No. 27 ve 28'deki kandillerle aynı tipoloji içerisinde değerlendirebileceğimiz ancak fitil deliğinin daha küçük olması, kulp eklentisinin bulunmaması ve kaide kısmının açık şekilde olması gibi özelliklerle farklılık gösteren Kat. No. 29'un benzer örnekleri ise Burdur Arkeoloji Müzesi¹²⁰, Kayseri Arkeoloji Müzesi¹²¹, İzmir Arkeoloji Müzesi¹²² ile Royal Ontario Müzesi Koleksiyonu¹²³ ve Atina Paul and Alexandra Canellopoulos Museum'da¹²⁴ bulunan kandillerdir. Metin ve Polat Becks,

¹²⁰ Env.no. E.6349 ve Env.no. K291.89.89. Gövde ve burun formu, burun deliği ile neredeyse aynı diyebileceğimiz K39 numaralı kandilin farklı olarak istiridyeye şeklinde kapağı mevcuttur. Ayrıca bu örnekte içte kandelabruma oturtulan kare kesitli çıkıntı bulunmaktadır. Ancak gövde formu, burun formu ve taban kısmının eksik olması gibi özelliklerle neredeyse aynı diyebileceğimiz K41'in de kapağı, burun ve kulp eklentisi eksiktir (Metin & Polat Becks 2015, 303-304, K39, 41 fig. 9-10).

¹²¹ Env.no.73/580. Konya örneğinden farklı olarak içte kandelabruma oturtulan kare kesitli çıkıntı bulunmaktadır (Demirel Gökalp 2001, 113 kat. no. 19 Res. 24-25 Çiz. 10 c).

¹²² Env.no.17087 ve Env.no.973-6-112. İzmir Arkeoloji Müzesi koleksiyonundaki eserlerde, Konya örneğinden farklı olarak içte kandelabruma oturtulan kare kesitli çıkıntı bulunmaktadır (Altun & Erginer 2020, 553-554 kat. no. 3-4 Res. 3-4).

¹²³ Env.no.910.166.115A. Bu örnekte içte kandelabruma oturtulan kare kesitli çıkıntı bulunmaktadır ve kandilin küresel kapağı mevcuttur (Xanthopoulou 2010, 155, LA 3.253).

¹²⁴ Env.no.yok. Atina Paul and Alexandra Canellopoulos Museum'daki eserde, içte kandelabruma oturtulan kare kesitli çıkıntı bulunmaktadır. Konya örneğinin çok yakın benzeri olan bu örnekte kapak ve kulp eklentisi eksiktir

Burdur Arkeoloji Müzesi'ndeki kandilleri MS VI-VII. yüzyıllara¹²⁵; Demirel Gökalp, Kayseri Arkeoloji Müzesi'ndeki örneği MS VI-VII. yüzyıllara¹²⁶; Altun ve Erginer, İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki eseri MS V-VI. yüzyıllara tarihlendirilirken¹²⁷ Xanthopoulou da Royal Ontario Müzesi'ndeki ve Atina Paul and Alexandra Canellopoulos Museum'daki kandilleri MS V-VI. yüzyıllara tarihlendirmiştir¹²⁸. Kat. No. 27-28 ve 29'daki eserler, benzer örneklerdeki tarihlendirmeler dikkate alınarak MS V-VII. yüzyıllara tarihlendirilebilir.

Konya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Geç Antik Çağ kandilleri içerisinde, yüksek ayaklı kaideleri ile farklılık gösteren iki örnek bulunmaktadır (Kat. No. 30-31, Fig. 9). Daha yüksek ve ince ayaklı kaidesi, geniş burun yapısıyla dikkat çeken Kat. No. 30'daki kandilin haç biçimli kulpu bulunmaktadır. Haçın sol kolu günümüzde kırık durumdadır. Benzer örnekleri Gaziantep Arkeoloji Müzesi¹²⁹, Atina Paul and Alexandra Canellopoulos Museum¹³⁰ ve British Museum'daki¹³¹ kandiller olarak sayılabilir. Demirel Gökalp, Gaziantep Müzesi'ndeki kandil için tarihlendirme önerisinde bulunmazken Xanthopoulou, Atina Paul and Alexandra Canellopoulos Museum'daki örneği MS IV-VI. yüzyıla; Bailey, British Museum'daki eseri MS V-VI. yüzyıla¹³²; Xanthopoulou, aynı kandili MS IV-V. yüzyıla tarihlendirmiştir¹³³. Kat. No. 31'deki eserin kadeh formlu gövdesi bulunmaktadır. Burun kısmından kırık olan eserin yaprak şeklindeki tutamağında yaprağın damarları kazıma tekniğinde yapılmış çizgilerle belirtilmiştir. Acara, çalışmasında ele aldığı kandili MS V-VI. yüzyıllara tarihlendirmiştir¹³⁴. Kat. no 30 ve 31'deki kandiller de benzer örneklerdeki tarihlendirmeler dikkate alınarak MS V-VI. yüzyıllara tarihlendirilebilir.

Konya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Kat. No. 32 ve 33'teki kandiller yuvarlak gövdeli, uzun burunlu formları ve yaprak biçimindeki kulplarıyla birbirine benzerdir (Fig. 10). Her iki eserin de diskus deliği etrafı dışbükey formda yükseltilmiş bir bilezik ile çevrilidir. Kat. No. 32'deki kandilde bilezik kısmı kazıma kalın çizgilerle bezenirken Kat. No. 33'te ise grafiti şeklinde yazı karakterleri bulunmaktadır. Her iki eserin de burun kısmı oval, burun delikleri Kat. No. 32'deki kandilde yuvarlak iken Kat. No. 33'te düzgün olmayan kalp şeklindedir. Tutamaklarındaki yaprak formları aynı olan eserlerde Kat. No. 32'de yaprak damarları kazıma çizgilerle belirtilirken Kat. No. 33'te korozyondan kaynaklı olarak süsleme görülmemekle birlikte kalan izlerden bunun da aynı kompozisyona sahip olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu dışı üretim olduğunu düşündüğümüz örneklerin gövde ve kulpu

(Xanthopoulou 2010, 156, LA 3. 256).

¹²⁵ Metin & Polat Becks 2015, 303-304.

¹²⁶ Demirel Gökalp 2001, 113.

¹²⁷ Altun & Erginer 2020, 553-554.

¹²⁸ Xanthopoulou 2010, 155-156.

¹²⁹ Env. No. 3989. Kandilin kulpu farklı olarak altı dilimli bir yapraktan oluşmaktadır (Demirel Gökalp 2001, kat. no. 43)

¹³⁰ Env.no. 605. Bu kandilde Konya örneğinden farklı olarak haç, daire içerisinde verilmiştir. Ayrıca burundan gövdeye geçişte bir menteşe deliği yer almaktadır (Xanthopoulou 2010, 99, LA 2.002).

¹³¹ British Museum'daki MLA 1929.7-13.2 envanter numaralı örnekte, Konya örneğinden farklı olarak kulpu daire içerisinde monogramdan oluşmakta ve burun ile gövde arasında bir askı deliği bulunmaktadır (Bailey 1996, Q 3825 Pl. 88; Xanthopoulou 2010, 99, LA 2.001).

¹³² Bailey 1996, 76.

¹³³ Xanthopoulou 2010, 99, LA 2.001.

¹³⁴ Acara 1990, 114 kat. no. 69.

yapısı ile ayrı ayrı olmak üzere benzerlik kurabileceğimiz pişmiş toprak kandiller¹³⁵, MS V-VI. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir. Söz konusu eserler benzer pişmiş toprak eserlerin tarihlendirilmesi dikkate alınarak MS V-VI. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Fig. 9

Fig. 10

Değerlendirme ve Sonuç

Çalışmamızda Konya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan 33 adet bronz kandil incelenmiştir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda metal kandiller için oluşturulmuş bir tipoloji bulunmamaktadır. Bunun sebebi örneklerin tekli olması ve genellikle Konya Arkeoloji Müzesi'nde olduğu gibi buluntu yeri belirlenemeyen satın alma ve müsadere yoluyla müze koleksiyonuna kazandırılmış eserler olmasıdır.

Bronzun eritilerek yeniden kullanılabilme özelliği ve metal kandillerin genellikle gelir düzeyi yüksek kişiler tarafından kullanılması¹³⁶, pişmiş toprak kandillere göre daha az sayıda günümüze ulaşmasının nedenleri arasındadır¹³⁷. Pişmiş toprak kandilleri formları ve hamur yapıları ile yaklaşık olarak

¹³⁵ Yapılan araştırmalarda Kat. no. 31 ve 32'deki eserler ile benzer bronz kandiller tespit edilememiştir. Ancak kat. no. 31'deki eser, diskus deliği çevresindeki yükseltilmiş çemberde yer alan çentikli süslemesi ile Kuzey Afrika'da bulunan ve MS V-VI. yüzyıllara tarihlendirilen iki pişmiş toprak kandil ile benzerdir (Brants 1998, 68, 74 Pl. 8. 1182 ve 1189).

¹³⁶ Radt 1986, 58.

¹³⁷ Demirel Gökcalp 2001, 30.

tarihlendirmek metal kandillere göre daha mümkündür¹³⁸. Çalışmamızdaki eserlerin değerlendirilmesi sırasında, bronz örneklerin gövde, burun ve kulp formları bakımından pişmiş toprak kandillere paralellik gösterdiği tespit edilmiştir. Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki eserlerin çokluğu ve aralarında kendini tekrarlayan formların varlığı, dönemler içerisinde çeşitli tipolojilerin oluşturulmasına imkân tanımıştır. Eserler öncelikle teknik, form ve süsleme özelliklerine göre ayrılarak, bu özelliklere göre farklı müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunan benzer örneklerle ilişkilendirilerek tarihlendirme önerileri yapılmıştır.

Koleksiyonun ilk grubunu MS I. yüzyıla tarihlendirilen eserler oluşturmaktadır. Bu eserlerden birini iki burunlu (*bilychnis*) kandil (Kat. No. 1, Fig. 1), diğerlerini ise tek burunlu kandiller oluşturmaktadır. Tek burunlu kandiller içinde ilk grubu volütlü kandiller (Kat. No. 2-Kat. No. 9, Figs. 2-4) oluşturmaktadır. Volütlü pişmiş toprak kandillere formları bakımından büyük benzerlik gösteren Konya Arkeoloji Müzesi'nde yer alan volütlü bronz kandiller MS I.-II. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Yassı yuvarlak gövdeli (Kat. No. 10-Kat. No. 11) ve yuvarlak gövdeli (Kat. No. 12) kandiller MS I. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Fig. 5). Geç Antik Çağ'a tarihlendirilen sayıca çoğunlukta olan grubu emzik burunlu kandiller oluşturmaktadır. Kulpları ve üzerindeki süslemelerin dışında aynı formda yapıldığı görülen emzik burunlu bronz kandiller (Kat. No. 13-Kat. No. 23, Fig. 6) MS III.-IV. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Geç Antik Çağ'a tarihlendirilen yassı yuvarlak gövdeli, yuvarlak gövdeli ve yüksek ayaklı kadeh biçimli farklı formlardaki diğer eserler ise (Kat. No. 24-Kat. No. 33, Figs. 7-10), form ve süsleme özelliklerine göre benzer örneklerle ilişkilendirilerek Kat. No. 24, 25, 30, 31, 32, 33 MS V-VI. yüzyıllara, Kat. No. 26, 27, 28, 29'daki kandiller ise MS V-VII. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.

Çalışmamızda ele aldığımız eserlerin tamamında bronz malzeme kullanılmış olup döküm tekniği uygulanmıştır. Kulp, kapak gibi parçaların ayrı yapılarak lehimlendiği anlaşılmaktadır. Süsleme tekniği olarak ise bitkisel, geometrik ve yazı kompozisyonlarında kazıma tekniğinin uygulandığı görülmektedir. Örneklerde çoğunlukla kulplardaki yaprakların detayları kazıma tekniğinde verilirken (Kat. No. 31, 32, 33) tek bir örneğin gövdesinde asma yaprağı motifinde (Kat. No. 21) kazıma tekniği uygulanmıştır. Ayrıca iki kandilde (Kat. No. 32 ve 33) diskus deliği çevresindeki çember üzerindeki çizgisel bezeme ve yazı karakterleri kazıma tekniğinde yapılmıştır. Konya Arkeoloji Müzesi koleksiyonundaki figürlü süsleme olarak tek örnek olan Medusa tasviri ise (Kat. No. 4) döküm tekniğinde yapılmıştır.

Sonuç olarak bu çalışmada Konya Arkeoloji Müzesi teşhir salonları ve deposunda bulunan Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ'a tarihlendirilen bronz kandiller teknik, form ve süsleme özellikleriyle ayrıntılı bir şekilde ele alınıp tarihlendirmeleri yapılmıştır. Bronz kandillerin pişmiş toprak kandillere göre az sayıda örneğinin bulunduğu düşünüldüğünde Konya Arkeoloji Müzesi koleksiyonundaki, büyük oranda sağlam durumda günümüze ulaşan bronz kandillerin bilim dünyasına tanıtılması, daha sonra yapılacak olan benzer çalışmalara fayda sağlaması açısından önem taşımaktadır.

¹³⁸ Bailey 1994, 18.

Katalog

(Kat. No.: Katalog numarası, Env. no: Envanter numarası, Uz: Uzunluk, Yük: Yükseklik, Göv. Gen: Gövde genişliği, Diskus Del. Ç: Diskus deliği çapı, Dip Ç: Dip çapı, Kaide Ç: Kaide çapı, Kaide Yük: Kaide yüksekliği, Kaide içi Del. Ç: Kaide içi delik çapı, Fitol Del. Ç: Fitol deliği çapı, Kulp Yük: Kulp yüksekliği, Kulp Gen: Kulp genişliği, Kulp Uz: Kulp uzunluğu, Kapak Ç: Kapak çapı, Zincir Uz: Zincir uzunluğu)

Kat. No. 1 (Fig. 1)

Env. No: 2015.13.1

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 9.7 cm, Yük: 2.3 cm, Göv. Gen: 3.5 cm, Diskus Del. Ç: 2.5 cm, Fitol Del. Ç: 1 cm, Kaide Ç: 2.4 cm, Kaide Yük: 0.3 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma - 25. 05. 2015

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Durumu: Zincir bağlantı halkalarından bir tanesi kırıktır.

Benzerleri: Walters 1914, 10 Pl. VII, 55; Bailey 1996, 35 Pl. 40, Q 3655; Bussiere & Wohl 2017, 459 Kat. 623.

Dönemi: MS I. yüzyıl

Kat. No. 2 (Fig. 2)

Env. No: 1979.8.6.

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 13.5 cm, Yük: 5.8 cm, Göv. Gen: 5.8 cm, Diskus Del. Ç: 2.2 cm, Kulp Yük: 4.8 cm, Kaide Ç: 3.5 cm, Kaide Yük: 0.5 cm

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Müsadere, 1967

Buluntu Yeri: Konya - Mevlana Müzesi'nden devir

Eserin durumu: Yoğun korozyonludur. Burnun uç kısmı kırık durumdaki eserin kapağı eksiktir. Kulp üzerinde de yer yer çatlaklar mevcuttur.

Benzerleri: Loeschcke 1919, 452-453 Taf. II; Menzel 1954, 106-107 Abb. 89; Ulbert 1959, Taf. 52 No. 15; Sandler 1964, 248 Fig. 7; Szentleky 1969, 145-146 Fig. 282a; Boube Piccot 1975, 274 Pl. 204. No. 468; Leibundgut 1977, 60 Taf. 20 Abb. 1003; Mele 1983, 47-52 Fig. 86-90; Spangolis & Carolis 1986, 24-25 Fig. 5; 1988, 67 No. 29; Bailey 1996, Plate 32, Q 3639; Kirsch 2002, 160 Taf. 27 Abb. 60; Atasoy 2005b, 196 Res. 5 Fig. 2, K7; Metin & Polat Becks 2015, 278, 291.

Dönemi: MS I. yüzyıl

Kat. No. 3 (Fig. 2)

Env. No: 2005.3.223

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 17.2 cm, Yük: 6.1 cm, Göv. Gen: 8.1 cm,

Diskus Del. Ç: 2.4 cm, Fitol Del. Ç: 1.7 cm, Kaide Ç: 4.6 cm, Kaide Yük: 1.1 cm, Kulp Yük: 5 cm, Kapak Ç: 4.5 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Müsadere-31.08.2005

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Durumu: Sağlam durumdadır.

Benzerleri: Menzel 1954, 106-107 Abb. 89-94; Mele 1983, 55 Fig. 101; Bailey 1996, 31 Pl. 34, Q 3644; Atasoy 2005a, 5 No. 9; Metin & Polat Becks 2015, 279 Fig. 3, K11; Laflı & Buora 2021, 291 No. 2 Fig. 29. 2.

Dönemi: MS I. yüzyıl

Kat. No. 4 (Fig. 2)

Env. No: 2005.3.220

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 12. 2 cm, Yük: 4 cm, Göv. Gen: 6.3 cm, Diskus Del. Ç: 3.2 cm, Fitol Del. Ç: 1.3 cm, Kulp Yük: 1.8 cm. Kaide Ç: 4 cm, Kaide Yük: 0.7 cm, Kapak Ç: 4.2 cm, Zincir Uz: 19 cm

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Müsadere-31.08.2005

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Durumu: Sağlam durumdadır.

Benzerleri: Bailey 1996 31 Pl. 34, Q 3642; Mele 1983, Fig. 110.

Dönemi: MS I. yüzyıl

Kat. No. 5 (Fig. 3)

Env. No: 1986.15.3

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 7.5 cm, Yük: 2 cm, Göv. Gen: 5 cm, Diskus Del. Ç: 1.2 cm, Fitol Del. Ç: 1.1 cm, Kaide Ç: 2.4 cm, Kaide Yük: 0.3 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-17.09.1986

Buluntu Yeri: Balcılar Kasabası-Hadim/Konya Eserin durumu: Eserin kulpu kırıktır.

Benzerleri: Bailey 1996 31 Pl. 34, Q 3643; Metin & Polat Becks 2015, 279.

Dönemi: MS I.-II. yüzyıl

Kat. No. 6 (Fig. 3)

Env. No: 2005.3.224

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 11.1 cm, Yük: 4.1 cm, Göv. Gen: 6.7 cm
Kaide Ç: 3.6 cm, Diskus Del. Ç: 2.6 cm, Kulp Yük: 2.9 cm, Fitol Del. Ç: 1.1 cm

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Müsadere-31.08.2005

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Kapak mevcut değildir. Fitol deliğinde küçük bir kırık vardır.

Benzerleri: Bailey 1996 31 Pl. 34, Q 3643. Metin & Polat Becks 2015, 279.

Dönemi: MS I.-II. yüzyıl

Kat. No. 7 (Fig. 3)

Env. No.: 1320/3

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 9.4 cm, Yük: 3.5 cm, Göv. Gen: 6.5 cm, Diskus Del. Ç: 3.4 cm, Fitol Del. Ç: 1 cm, Dip. Ç: 4.1 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-29.01.1965

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Eser üzerinde yer yer korozyon görülmektedir. Gövdenin arka kısmına bir delik açılmaya çalışılmış, ancak tam işlenmeden bırakılmıştır.

Benzerleri: Metin & Polat Becks 2015, 279.

Dönemi: MS I.-II. yüzyıl

Kat. No. 8 (Fig. 4)

Env. No: 1320/2

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 8.2 cm., Yük: 5 cm, Göv. Gen: 3.5 cm, Diskus D. Ç: 1.4 cm, Fitol Del. Ç: 1.1, Kaide Ç: 2.3 cm, Kulp Yük: 4.5 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma/19.01.1965

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Kulp kısmı kırık, kulpun alt kısmında büyük delikler mevcuttur. Ayrıca ağız ile burun arasına küçük dikdörtgen şeklinde sonradan açıldığı anlaşılan bir delik mevcuttur. Mentese tutturma delikleri mevcuttur. Kapak eksiktir. Yaprak şeklindeki kulpun üst kısmı kırıktır.

Benzerleri: Bailey 1996, 31 Pl. 4, Q 3546, 3545; Atasoy 2005a, 5 No. 9; Bussiere & Wohl 2017, 458 No. 618; Laflı & Buora 2021, 291 No. 1 Fig. 29. 1.

Dönemi: MS I yüzyıl

Kat. No. 9 (Fig. 4)

Env. No: 2005.3.221

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 8.1 cm, Yük: 4 cm, Göv. Gen: 3.7 cm, Diskus. Del. Ç: 1.4 cm, Fitol Del. Ç: 1.2x1.6 cm, Kulp Yük: 2.5 cm, Dip Ç: 2.1 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Müsadere-31.08.2005

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Kapak eksiktir.

Benzerleri: Bailey 1996, 31 Pl. 4, Q 3546, 3545; Atasoy 2005a, 5 No. 9; Bussiere & Wohl 2017, 458 No. 618; Laflı & Buora 2021, 291 No. 1 Fig. 29. 1.

Dönemi: MS I. yüzyıl

Kat. No. 10 (Fig. 5)

Env. No: 915

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 12.7 cm, Yük: 4.3 cm, Göv. Gen: 6.3 cm, Diskus Del. Ç: 3.8 cm, Fitol Del. Ç: 1.9 cm, Kaide Ç: 4.6 cm, Kulp Yük: 4.1 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-20.7.1957

Buluntu Yeri: Ilgın Aşağı Çiğil Nahiyesi
Eserin durumu: Kandilin kapağı eksiktir. Kulpta küçük çatlaklar mevcuttur, uç bölümde kırıklar ve tahribat vardır.

Benzerleri: Bailey 1996, 47 Pl. 58, Q 3703.

Dönemi: MS I. yüzyıl

Kat. No. 11 (Fig. 5)

Env. No: 1972.11.38

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 5.8 cm, Yük: 2.5 cm, Göv. Gen: 2.9 cm., Diskus. Del. Ç: 1.3 cm, Fitol Del. Ç: 0.7 cm, Kaide Ç: 1.4 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-1972

Buluntu Yeri: Konya

Eserin durumu: Sağlam durumdadır.

Benzerleri: Bailey 1996, 47 Pl. 58, Q 3703.

Dönemi: MS I.-II. yüzyıl

Kat. No. 12 (Fig. 5)

Env. no: 1979.9.24

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 9.8 cm, Yük: 2.7 cm, Göv. Gen: 8.1 cm,

Diskus Del. Ç: 0.9 cm, Fitol Del. Ç: 1.1 cm, Kaide Ç: 4.2 cm, Kaide Yük: 0.2 cm.

Müzeeye Geliş Şekli/Tarihi: Müsadere-14.12.1972

Buluntu Yeri: Konya-Merkez

Eserin durumu: Yoğun korozyonlu eserin kulpu eksiktir.

Benzerleri: Perlzweig 1961, 83 Pl. 5, 126; Szentleleky 1969, 143 Fig. 285; Metin & Polat Becks 2015, 281-282 Fig. 3, K16; Bussiere & Wohl 2017, 195.

Dönemi: MS I.-II. yüzyıl

Kat. No. 13 (Fig. 6)

Env. no.: 1970.17.104

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 8.8 cm, Yük: 3.7 cm, Göv. Gen: 4.4 cm.

Diskus Del. Ç: 1.3 cm, Fitol Del. Ç: 0.8 cm, Kaide Ç: 2.6 cm, Kulp Yük: 3 cm., Kapak Ç: 2.1 cm.

Müzeeye Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-07.04.1970

Buluntu Yeri: Adana Çevresi

Eserin durumu: Tutamağın üst kısmı kırık durumdadır. Ayrıca burnun bir yanında menteşe izi mevcuttur. Kandilin altında da yer yer küçük delikler ve kırıklar mevcuttur.

Benzerleri: Ivanyi 1935, 24 Taf. 61, 11; Laflı & Buora 2014, 447-448 Plt. 3, 2-3; Atasoy 2005a, 202 Res. 31; 2005b, 24 No. 44; Metin & Polat Becks 2015, 284 Fig. 5-6, K25-28.

Dönemi: MS III.-IV. yüzyıl

Kat. No. 14 (Fig. 6)

Env. no: 2005.3.222

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 9.6 cm, Yük: 5.9 cm, Göv. Gen: 5 cm,

Diskus Del. Ç: 1.8 cm, Fitol Delik Ç: 1.1 cm, Kaide Ç: 3.4 cm, Kapak Ç: 1.8

Müzeeye Geliş Şekli/Tarihi: Müsadere-31.08.2005

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Sağlam durumdadır.

Benzerleri: Ivanyi 1935, 24 Taf. 61, 11; Laflı & Buora 2014, 447-448 Plt. 3, 2-3; Atasoy 2005a, 202 Res. 31; 2005b, 24 No. 44; Metin & Polat Becks 2015, 284 Fig. 5-6 K25-28.

Dönemi: MS III-IV. yüzyıl

Kat. No. 15 (Fig. 6)

Env. no: 2010.8.1

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 12.2 cm, Yük: 6 cm, Göv. Gen: 6.4 cm,

Diskus Del. Ç: 1.8 cm, Fitol Del. Ç: 1.1 cm Kaide Ç: 3 cm, Kulp Yük: 3.8 cm, Kapak Ç: 2.2 cm.

Müzeeye Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-13.12.2010

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Tutamağın uç kısmı kırıktır. Gövden buruna geçişte sağ altta ve tam üstte bir delik mevcuttur.

Benzerleri: Ivanyi 1935, 24 Taf. 61, 11; Laflı & Buora 2014, 447-448 Plt. 3, 2-3; Atasoy 2005a, 202 Res. 31; 2005b, 24 No. 44; Metin & Polat Becks 2015, 284 Fig. 5-6, K25-28.

Dönemi: MS III.-IV. yüzyıl

Kat. No. 16 (Fig. 6)

Env. no: 2005.3.218

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 11 cm, Yük: 4.8 cm, Göv. Gen: 5.1 cm,

Diskus Del. Ç: 2.2 cm, Fitol Del. Ç: 1.4 cm, Kaide Ç: 12. cm, Kulp Yük: 4.4 cm, Kapak Ç: 2.5 cm.

Müzeeye Geliş Şekli/Tarihi: Müsadere-31.08.2005

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Tutamağın üst kısmında kırıklar vardır. Gövde ile burun arasında sonradan açılmış delikler mevcuttur. Kapak restorasyonla yapılandırılmış, günümüzde açılmamaktadır.

Benzerleri: Ivanyi 1935, 24 Taf. 61, 11; Laflı & Buora 2014, 447-448 Plt. 3, 2-3; Atasoy 2005a, 202 Res. 31; 2005b, 24 No. 44; Metin & Polat Becks 2015, 284 Fig. 5-6, K25-28.

Dönemi: MS III.-IV. yüzyıl

Kat. No.17 (Fig. 6)

Env. no: 1979.8.5

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 11.1 cm, Yük: 4.9 cm, Göv. Gen: 6.7 cm,

Diskus Del. Ç: 2.1 cm, Fitol Del. Ç: 1.4 cm Kaide Ç: 3.5 cm.

Müzeeye Geliş Şekli/Tarihi: Müsadere-1967

Buluntu Yeri: Konya Mevlana Müzesi'nden devir

Eserin durumu: Yoğun korozyona uğramıştır. Kapak

mevcut değildir. Kapağın tutturulduğu menteşe delikleri mevcuttur. Burun çevresinde bozulmalar mevcuttur.

Benzerleri: Ivanyi 1935, 24 Taf. 61, 11; Laflı & Buora 2014, 447-448 Plt. 3, 2-3; Atasoy 2005a, 202 Res. 31; 2005b, 24 No. 44; Metin & Polat Becks 2015, 284 Fig. 5-6, K25-28.

Dönemi: MS III.-IV. yüzyıl

Kat. No. 18 (Fig. 6)

Env. no: 1986.15.2

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 9.2 cm, Yük: 2.9 cm, Diskus Del Ç: 1.4 cm, Göv. Gen: 5.2 cm, Fitol Del. Ç: 1.3 cm, Kaide Ç: 4 cm, Kulp Yük: 3.1 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-17.09.1986

Buluntu Yeri: Balçılar Kasabası-Hadim/Konya

Eserin durumu: Kulptaki kırık mevcuttur. Gövde ve diskus deliği kısmında yoğun korozyon vardır.

Benzerleri: Ivanyi 1935, 24 Taf. 61, 11; Laflı & Buora 2014, 447-448 Plt. 3, 2-3; Atasoy 2005a, 202 Res. 31; 2005b, 24 No. 44; Metin & Polat Becks 2015, 284 Fig. 5-6, K25-28.

Dönemi: MS III.-IV. yüzyıl

Kat. No. 19 (Fig. 6)

Env. No: 2005.3.225

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 9.8 cm, Yük: 5.3 cm, Göv. Gen: 6 cm, Kaide Ç: 3.2 cm, Diskus Del. Ç: 2.1 cm, Fitol Del. Ç: 1.4 cm, Kulp Yük: 3.3 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Müsadere-31.08.2005

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Kulpun birleşen yerinde çatlaklar bulunur. Gövde ile kulp arasında delikler mevcuttur.

Benzerleri: Ivanyi 1935, 24 Taf. 61, 11; Laflı & Buora 2014, 447-448 Plt. 3, 2-3; Atasoy 2005a, 202 Res. 31; 2005b, 24 No. 44; Metin & Polat Becks 2015, 284 Fig. 5-6, K25-28.

Dönemi: MS III.-IV. yüzyıl

Kat. No. 20 (Fig. 6)

Env. no: 1320-1

Malzemesi: Bronz

Yapım Tekniği: Döküm

Ölçüleri: Uz: 7.5 cm, Yük: 3 cm, Gen: 5.4 cm, Diskus Del. Ç: 1.8 cm, Kaide Ç: 2.6 cm, Fitol Del. Ç: 1.2 cm, Kulp Yük: 2.5 cm

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-29.01.1965

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Kulp kısmı kırık olan eserin kapağı eksiktir.

Benzerleri: Ivanyi 1935, 24 Taf. 61, 11; Laflı & Buora 2014, 447-448 Plt. 3, 2-3; Atasoy 2005a, 202 Res. 31; 2005b, 24 No. 44; Metin & Polat Becks 2015, 284 Fig. 5-6, K25-28.

Dönemi: MS III.-IV. yüzyıl

Kat. No. 21 (Fig. 6)

Env. no: 1996.2.2

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 10.7 cm, Yük: 4.8 cm, Göv. Gen: 7.1 cm, Diskus. Del. Ç: 2.1 cm, Fitol Del. Ç: 1.4 Kaide Ç: 5.5 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-16.05.1996

Buluntu Yeri: Kadınhamı İlçesi-Şahören Köyü/Konya

Eserin durumu: Tutamak kısmındaki yaprakta kırık mevcuttur. Kapak eksiktir.

Benzerleri: Ivanyi 1935, 24 Taf. 61, 11; Laflı & Buora 2014, 447-448 Plt. 3, 2-3; Atasoy 2005a, 202 Res. 31; 2005b, 24, No. 44; Metin & Polat Becks 2015, 284 Fig. 5-6, K25-28.

Dönemi: MS III.-IV. yüzyıl

Kat. No. 22 (Fig. 6)

Env. no: 1973.20.04

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz:11.5 cm, Yük: 4.9 cm, Göv. Gen: 7 cm, Diskus. Del. Ç: 2 cm, Fitol Del. Ç: 1.4 cm, Dip. Ç: 3.5 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-7.11.1973

Buluntu Yeri: Konya

Eserin durumu: Yoğun korozyonludur.

Benzerleri: Ivanyi 1935, 24 Taf. 61, 11; Laflı & Buora 2014, 447-448 Plt. 3, 2-3; Atasoy 2005a, 202 Res. 31; 2005b, 24 No. 44; Metin & Polat Becks 2015, 284 Fig. 5-6, K25-28.

Dönemi: MS III.-IV. yüzyıl

Kat. No. 23 (Fig. 6)

Env. No: 2015.13.2.

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 7.8 cm Yük: 6.4 cm. Göv. Gen: 4 cm, Diskus Del. Ç: 1.2 cm Dip. Ç: 1.8 cm Fitol Del. Ç: 1.1 cm, Kulp Yük: 4.5 cm

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-25.05.2015

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Sağlam durumdadır.

Benzerleri: Ivanyi 1935, 24 Taf. 61, 11; Laflı & Buora 2014, 447-448 Plt. 3, 2-3; Atasoy 2005a, 202 Res. 31; 2005b, 24 No. 44; Metin & Polat Becks 2015, 284 Fig. 5-6, K25-28.

Dönemi: MS III.-IV. yüzyıl

Kat. No. 24 (Fig. 7)

Env. no: 1123

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 9.9 cm, Yük: 5.7 cm, Diskus Del. Ç: 1.9 cm, Göv. Gen: 5.1 cm, Dip. Ç: 2.8 cm, Kulp Yük: 5 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: 18.05.1962/Satın alma

Buluntu Yeri: Yarma Gene Köyü-Konya

Eserin durumu: Diskus deliği kapağı eksiktir. Gövdeden burna geçişte sonraki bir dönemde açıldığı anlaşılan bir delik mevcuttur.

Benzerleri: Bailey 1962, Pl. 8 a, no. 45; Acara 1990, 113; Demirel Gökölç 2001, 119-120 kat. no. 26, 120, kat. no. 27.

Dönemi: MS V.-VI. yüzyıl

Kat. No. 25 (Fig. 7)

Env. no: 1686

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 6.5 cm, Yük: 4.4 cm, Göv. Gen: 2.8 cm, Diskus Del. Ç: 1.3 cm, Kaide Ç: 2.1 cm, Fitol Del. Ç: 1.1 cm, Kulp Yük: 3.1 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-30.04.1969

Buluntu Yeri: Konya

Eserin durumu: Sağlam durumdadır.

Benzerleri: Bailey 1962, Pl. 8 a, no. 45; Acara 1990, 113; Demirel Gökölç 2001, 119-120 kat. no. 26, 120 kat. no. 27.

Dönemi: MS V.-VI. yüzyıl

Kat. No. 26 (Fig. 8)

Env. No: 1210/1

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 11.6 cm Yük: 7.5 cm, Göv. Gen: 4.4 cm, Kaide Ç: 3 cm, Diskus Del. Ç: 1.2 cm, Fitol Del. Çap: 1.4 cm, Kulp Gen: 4.5 cm, Kulp Yük: 5 cm, Kapak Ç: 1.7 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-05.10.1963

Buluntu Yeri: Karapınar-Kayalı Köyü/ Konya

Eserin durumu: Gövdeden buruna geçişte sonradan açıldığı anlaşılan delikler mevcuttur.

Benzerleri: Xanthopoulou 2010, 122, LA

3.102; Taş & Özcan 2015, 270 kat. no. 22.

Dönemi: MS V.-VII. yüzyıl

Kat. No. 27 (Fig. 8)

Env. No: 2009.8.40

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 15.1 cm, Yük: 8.1 cm, Göv. Gen: 5.4 cm, Diskus Del. Ç: 2.5 cm, Kaide Ç: 3.2 cm, Fitol Del. Ç: 1.5 cm, Kulp Yük: 7 cm, Kapak Ç: 2.9 cm, Kaide içi Del. Ç: 0.9 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-25.12.2008

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Eserde yer yer korozyon görülür. Gövde ve burunda, kulpun gövde ve üstteki haç koluna birleşim yerinde çatlaklar mevcuttur. Eser tümelenmiştir.

Benzerleri: Perlzweig 1961, 200 Pl. 48 Fig. 2948; Acara 1990, 63 kat. no. 22; Bailey 1996, 70-71, Q 3800, Q 3801; Demirel Gökölç 2001, 106-107 kat. no. 11 Çiz. 10 c Res. 13, 107 kat. no. 12 Çiz. 10 c, j Res. 14-15, 108 kat. no. 13 Çiz. 10 c Res. 16-17; Gürler 2004, 93 kat. no. 75; Atasoy 2005b, 206-207 kat. no. 49-50 res. 49-50; Xanthopoulou 2010, 100, LA 3.003, 101, LA 3.006, LA 3.008, LA 3.009, 102, LA 3.014, 103, LA 3.015, 122, LA 3.001; Metin & Polat Becks 2015, 305, K42 Fig. 10; Altun & Erginer 2020, 554 kat. no. 5 res. 5 a-b.

Dönemi: MS V.-VII. yüzyıl

Kat. No. 28 (Fig. 8)

Env. no.: 2018.16.4

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 12.1 cm, Yük: 6.7 cm, Göv. Gen: 5.3 cm, Diskus. Del. Ç: 2.5 cm, Kaide Ç: 3.1cm, Fitol Delik Ç: 1.1 cm, Kulp Yük.: 5.6 cm, Kaide içi Del. Ç: 0.8x0.9 cm

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Müsadere-27.03.2018

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Eserin diskus deliği kapağı ve kulpu eksiktir.

Benzerleri: Perlzweig 1961, 200 Pl. 48 Fig. 2948; Acara 1990, 63 kat. no. 22; Bailey 1996, 70-71, Q 3800, Q 3801; Demirel Gökalp 2001, 106-107 kat. no. 11 Çiz. 10 c Res. 13, 107 kat. no. 12 Çiz.10 c, j Res.14-15,108 kat. no. 13 Çiz. 10 c Res. 16-17; Gürler 2004, 93 kat.no. 75; Atasoy 2005b, 206-207 kat. no. 49-50, res. 49-50; Xanthopoulou 2010, 100, LA 3.003,101, LA 3.006, LA 3.008, LA 3.009, 102, LA 3.014,103, LA 3.015, 122, LA 3.001; Metin & Polat Becks 2015, 305, K42 Fig. 10, Altun & Erginer 2020, 554 kat. no. 5 res.5 a-b.

Dönemi: MS V.-VII. yüzyıl

Kat. No. 29 (Fig. 8)

Env. no.: 1999.3.1

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 16.8 cm, Yük: 6.7 cm, Göv. Gen: 7.7 cm, Diskus. Del Ç: 3.2 cm, Fitol Del. Ç: 1.4 cm, Kaide Ç: 4.5 cm, Kaide İçi Del. Ç: 2.3 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-27.05.1999

Buluntu Yeri: Kadınhamı-Karahöyük Köyü/Konya

Eserin durumu: Eserin diskus deliği kapağı eksiktir. Gövdede ve ağızda yer yer kararmalar mevcuttur.

Benzerleri: Demirel Gökalp 2001, 113 kat. no. 19 Res. 24-25 Çiz. 10; Xanthopoulou 2010, 155, LA 3.253; 156, LA 3. 256; Metin & Polat Becks 2015, 303-304, K39, 41 fig. 9-10; Altun & Erginer 2020, 553-554 kat. no. 3-4 Res. 3-4.

Dönemi: MS V.-VII. yüzyıl

Kat. No. 30 (Fig. 9)

Env. no: 2005.11.6

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 8.6 cm Yük: 5.2 cm, Göv. Gen: 4 cm, Diskus. Del. Ç: 1.8 cm, Fitol Del. Ç: 1 cm. Kaide Ç: 3 cm, Kaide Yük: 2 cm, Kulp Yük: 2.9 cm.,

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-18.12.2005

Buluntu Yeri: Konya

Eserin durumu: Kulpun tutamak kısmındaki haçın sol kolu kırık durumdadır. Kulpun altında tam işlenmeden bırakılmış bir delik ve gövdede bir delik bulunur.

Benzerleri: Bailey 1996, Q 3825, Pl. 88; Demirel Gökalp 2001, kat. no. 43; Xanthopoulou 2010, 99, LA 2.001, 2.002.

Dönemi: MS V-VI. yüzyıl

Kat. No. 31 (Fig. 9)

Env. No: 1210/2

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 11.8 cm, Yük: 12 cm, Göv. Gen: 4.9 cm, Diskus Del. Ç: 2.5 cm, Göv. Gen: 4.9 cm, Kaide Ç: 3.1 cm, Kulp Gen: 5.2 cm, Kulp Yük: 7.7 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-05.10.1963

Buluntu Yeri: Karapınar- Kayalı Köyü/Konya

Eserin Durumu: Burun kısmı kırık durumdadır. Diskus deliği kapağı eksiktir.

Dönemi: MS V.-VI. yüzyıl

Kat. No. 32 (Fig. 10)

Env. no: 2004.23.3

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 17.5 cm, Yük: 4.7 cm, Göv. Gen: 11.1 cm, Diskus Del. Ç: 1.4 cm, Fitol Del. Ç: 1.5 cm, Kaide Ç: 5.6 cm, Kaide Yük: 1 cm, Kulp Yük: 13.5 cm, Kulp Uz: 12.8 cm.

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-22.12.2004

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Yoğun korozyon bulunan eserin, lehimle birleştirilmiş olan üst kısmı tamamen kırıktır. Kaide kırılmış tekrar lehim yapılmıştır. Gövdede de çatlaklar mevcuttur.

Dönemi: MS V-VI. yüzyıl

Kat. No. 33 (Fig. 10)

Env. no.: 2004.23.4

Malzemesi: Bronz

Ölçüleri: Uz: 20.6 cm, Yük: 4.4 cm, Göv. Gen: 12.1 cm, Diskus. Del Ç: 1.2 cm, Fitol Del. Ç: 1.4 cm, Kaide Ç: 5.5 cm, Kaide Yük: 0.7 cm, Kulp Yük. 17.5 cm, Kulp Uz: 18.2 cm

Müze Geliş Şekli/Tarihi: Satın alma-22.12.2004

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Eserin durumu: Yoğun korozyon ve kırıklar mevcuttur. Tutamak kısmı eserden ayrılmıştır. Üst kısımda lehim yerinde ayrılmalar vardır.

Dönemi: MS V.-VI. yüzyıl

BİBLİYOGRAFYA

- Acara M. 1990, *Türkiye Müzeleri'ndeki Bizans Maden Eserleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Acara M. 2002, "Bizans Döneminde Maden Aydınlatma Araçlarının Kullanımı ve Orta Bizans Dönemi Polykandilionları". Ed. N. Ş. Doğan, *Ortaçağ'da Anadolu, Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan*. Ankara, 23-37.
- Altun F. İ. & Erginer G. E. 2020, "İzmir Arkeoloji Müzesi Envanterine Kayıtlı Bir Grup Bronz Eser". *Sanat Tarihi Dergisi* 29/2, 541-565.
- Atasoy S. 2005a, "Halûk Perk Koleksiyonu'ndan Bronz Kandiller". *Tuliya* I, 193-230.
- Atasoy S. 2005b, *Bronze Lamps in the Istanbul Archaeological Museum*. Oxford.
- Bailey D. M. 1962, "Lamps From Tharros in the British Museum". *The Annual of the British School at Athens* 57, 35-45.
- Bailey D. M. 1972, *Greek and Roman Pottery Lamp*. Oxford.
- Bailey D. M. 1975, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum I. Greek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*. London.
- Bailey D. M. 1980, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum II. Roman Lamps Made in Italy*. London.
- Bailey D. M. 1994, "Byzantine Lamps". Ed. D. Buckton, *Byzantium, Treasures of Byzantine Art and Culture from British Collections*. London, 18.
- Bailey D. M. 1996, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum IV. Lamps of Metal and Stone and Lampstands*. London.
- Barın G. 1995, *Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik ve Roma Dönemi Kandiller*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Boube Piccot C. 1975, *Les bronzes antiques du Maroc. II. Le mobilier, Vol. 2, (ETAM V)*. Rabat.
- Brants J. 1998, *Antieke terra-cotta lampen uit het Rijksmuseum van oudheden te Leiden*. Leiden.
- Broneer O. 1930, *Terracotta Lamps, Corinth Vol. IV, No. 2*. Cambridge.
- Bussiere J. & Wohl B. L. 2017, *Ancient Lamps in the J Paul Getty Museum*. Los Angeles.
- Civelek A. 2001, *Tralleis Nekropolisini Buluntuları Işığında Hellenistik ve Roma Dönemi Seramiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Civelek A. 2008, "Phokaia'da Bir Volütlü Kandil Atölyesi". *Colloquium Anatolicum VII*, 115-135.
- Çokay Ş. S. 1996, *Antik Çağda Aydınlatma Araçları ve Perge Pişmiş Toprak Kandilleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Demirel Gökalp Z. 2001, *Türkiye Müzeleri'ndeki Bizans Dönemine ait Maden Aydınlatma Araçları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Doğruluk A. 2016, *Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki Roma ve Doğu Roma Dönemi Bronz Kandiller*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Erginsoy Ü. 1978, *İslam Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçukluların Sonuna Kadar)*. İstanbul.
- Fremersdorf F. 1922, *Römische Bildlampen. Unter besonderer Berücksichtigung einer neuentdeckten Mainzer Manufaktur, ein Beitrag zur Technik und Geschichte der frühkaiserzeitlichen Keramik*. Bonn.
- Fırat M. 2015, "İsparta Müzesi Volütlü Kandilleri". *Ulusal Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36, 535-551.
- Fitch C. R. & Goldman N. W. 1994, *Cosa: The Lamps*. (Memoirs of the American Academy in Rome, Vol. 39). Roma.
- Fuchs W. 1963, *Der Schiffsfund von Mahdia*. Tübingen.
- Galavaris G. 1978, "Some Aspects of Symbolic us of Lights in the Eastern Church". *Byzantine and Modern Greek Studies IV*, 69-78.
- Gürler B. 2004, *Tire Müzesi Bronz Eserleri*. İstanbul.

- Howland R. H. 1958, *Greek Lamps and Their Survivals* (Agora IV). New Jersey.
- Iványi D. 1935, *Die Pannonischen Lampen*. Budapest.
- İnanan F. 2004, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Kınal F. 1960, "Kaunos Adak Lambaları". *Belleten* XXXIII/130, 151-159.
- Lafli E. & Buora M. 2014, "Roman, Early Byzantine and Islamic Bronze Lamps from Southern Anatolia". *Archiv Orientalni* 82, 431-458.
- Lafli E. & Buora M. 2021, "Bronze Crescent Lamps from Anatolia". Edt. E. Lafli, *Bibliography of the Greek, Roman and Byzantine Bronzes from Anatolia and Neighbouring Regions*, (Bar 3038). Oxford, 289-294.
- Leibundgut A. 1977, *Die römischen Lampen in der Schweiz*. Bern.
- Loeschcke S. 1919, *Lampen aus Vindonissa. Ein Beitrag zur Geschichte von Vibdonissa und des Antiken Beleuchtungswesens*. Zürich.
- Manniez Y. 2010, "Les Lampes Et Lampadaires Miniatures En Bronze De Nimes, Ecole Antique De Nimes". *Bulletin* 28, 73-92.
- Mele N. V. 1983, *Catalogo Delle Lucerne in Bronzo, Museo Nazionale Archeologico Di Napoli*. Roma.
- Menzel H. 1954, *Antike Lampen im Römisch – Germanischen Zentralmuseum zu Mainz*. Mainz.
- Metin H. 2012, *Kibyra Kandilleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Metin H. & Polat Beck B. A. 2015, "Burdur Müzesi Metal Kandilleri". *OLBA* XXIII, 273-320.
- Öztürk N. 2003, *Kyzikos Kandilleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Öz C. 2018, "Silifke Müzesi'nde Bulunan Pişmiş Toprak Kandiller". Eds. T. Kahya, A. Özdizbay, N. Tüner Önen & M. Wilson, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması II: Anadolu Akdenizi Sempozyumu. 04-07 Kasım 2015 Antalya, Sempozyum Bildirileri*. İstanbul, 553-584.
- Öz C. 2019, "Silifke Müzesi'nde Bulunan Pişmiş Toprak Kandiller Üzerinde Yer Alan Figüratif&Bitkisel Bezeme, Sembol ve Damgalar". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/22, 352-371.
- Perlzweig J. 1961, *The Athenian Agora, Vol 7, Lamps of the Roman Period: First to Seventh Century after Chris*. Athens.
- Radt W. 1986, "Lampen und Beleuchtung in der Antike". *Antike Welt* 17/1, 42-58.
- Rice T. T. 2002, *Bizans'ta Günlük Yaşam Bizans'ın Mücevheri Konstantinopolis*. İstanbul.
- Sandler L. F. 1964, *Essays in Memory of Karl Lehmann*. New York.
- Spagnolis M. D. & Carolis S. E. 1986, *Le lucerne di bronzo, Musei Della Biblioteca Apostolica Vaticana, Inventari e Studi I*. Vatikan.
- Spagnolis M. D. & Carolis S. E. 1988, *Le Lucerne di Bronzo di Ercolano e Bronze*. Roma.
- Szentleleky T. 1969, *Ancient Lamp*. Amsterdam.
- Taş T. & Özcan F. 2015, "MS. 4.-7. yüzyıllar arasında Haç Motiflerinin Gelişimi". *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21, 247-275.
- Tuluk G. G. 1996, *İonia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem Kandiller*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Ulbert G, 1959, *Die römischen Donau-Kastelle Aislingen und Burghöfe, Limesforschungen Band I*. Berlin.
- Walters H. B. 1914, *Catalogue of the Greek And Roman Lamps in the British Museum*. Oxford.
- Xanthopoulou M. 2010, *Les lampes en Bronze à l'époque Paléochrétienne*. Belgium.

An Evaluation of the Symposion Scene Relief and Shield Block in Kayabaş (Korkuteli)

Kayabaş (Korkuteli) Symposion Sahneli Kaya Kabartması ve Kalkan Formlu Blok Üzerine Bir Değerlendirme

Bahadır KABAKAŞ* İsa KIZGUT**

Abstract: In ancient cultures, tomb structures often featured inscriptions and figural narrations aimed at highlighting the identity, characteristics, profession, or exceptional aspects of the tomb owner. The symposion scene depicted in Kayabaş, as well as the narrative showcasing the glory of the tomb owner, were also lovingly practiced in Mesopotamian cultures, Anatolia, and the Ancient Greek world. The two reliefs located on the left side of the symposion relief, which serves as a local example of the general figurative narrations on the main rock mass in the Kayabaş neighborhood, appear to form a cohesive whole with the main scene. They share an oval-shaped top, a flat bottom, and are placed adjacent to each other on the same ground. South of these reliefs and on the ground, two damaged sarcophagus basins and large-scale round stone blocks can be found. Nearby, there is a quarry, 2 ostotheke mortises, 4 chamosorions, and 3 additional sarcophagi, one intact, one broken, and another completely crumbled. These remnants indicate that this area served as a necropolis. Moreover, the relief and a free-standing round stone block located in the area were examined, and suggestions were developed based on these findings.

Keywords: Kayabaş • Symposion • Stele • Relief

Öz: Antikçağ kültürlerinde mezar sahibinin kimliğini, özelliklerini, mesleğini veya üstün bir yönünü vurgulamak amacıyla mezar yapıları üzerinde, yazıt ve figürel anlatımlara rastlanır. Kayabaş'ta görülen symposion sahnesi ile mezar sahibinin şanını gösteren anlatım; Mezopotamya kültürleri, Anadolu ve Antik Hellen dünyasında da sevilerek uygulanmıştır. Kayabaş Mahallesi'ndeki ana kaya kütesi üzerinde yer alan genel figüratif anlatıların yerel bir örneği olan symposion kabartmasının sol tarafında yer alan, tepeleri oval formlu, tabanları düz, birbirine bitişik ve aynı zemini paylaşan iki kabartma, ana sahneyle bütünlük oluşturuyor görünmektedir. Kabartmaların güneyinde ve zeminde tahrip olmuş iki adet lahit teknesi, büyük ölçekli yuvarlak bir taş blok vardır. Yakın çevrede taş ocağı, 2 ostotheke yuvası, 4 khamosorion, biri sağlam, biri kırık, diğeri tamamen ufalanmış 3 lahit daha bulunmaktadır. Söz konusu kalıntılar bu alanın bir nekropol olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra kabartma ve alanda bağımsız olarak yer alan yuvarlak bir taş blok incelenmiş ve öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kayabaş • Symposion • Stel • Rölyef

The subject of this article concerns the relief and necropolis ruins located in the Kayabaş District within the territory of Balboursa, at the intersection of the mountainous regions of Lycia, Pisidia, Cibratis, and Balboursa (see Fig. 1). The reliefs are situated on a bedrock mass that extends towards

* PhD Student, Akdeniz University, Faculty of Letters, Archaeology Department, Antalya. 0000-0003-1895-330
cedrus@akdeniz.edu.tr

** Prof. Dr., Akdeniz University, Faculty of Letters, Archaeology Department, Antalya. 0000-0002-8549-9474
ikizgut@akdeniz.edu.tr

The article was reproduced from the first author's master's thesis entitled as "The Graves and Reliefs of Korkuteli-Kayabaş and Çıvgalar Settlements".

Article Type: Research | Received Date: 03/05/2023 | Acceptance Date: 18/06/2023 ; Kabakaş B. & Kızgut İ. 2023, "An Evaluation of The Symposion Scene Relief and Shield Block in Kayabaş (Korkuteli)". *Cedrus XI*, 339-358.

the north and east. Extensive research has been conducted on the Kayabaş Reliefs, in order to comprehensively evaluate the surrounding remains and their associations which are considered to be local examples of a broader composition.

Fig. 1. Location of Kayabaş Relief Rock

Within this area, various features have been identified, including sarcophagi, chamosorions, ostothek mortices, and evidence of quarrying activities. The investigation of the Kayabaş Reliefs has involved a holistic approach, examining the remains in close proximity to these reliefs and their interconnections. Notably, two heavily damaged sarcophagi were found to the south and west of the reliefs. Additionally, a round-shaped stone block with plastic depictions, which was not found *in situ* and which has independent parallel examples elsewhere, was analyzed to determine its significance and quantity of examples within the area. Furthermore, two reliefs depicting the Dioscuri with the mother goddess positioned in between them were discovered—one located at the northern end of the necropolis and the other near a water source beyond the western end.

Adjacent to the asphalt road passing south of the relief featuring the symposion scene (see Fig. 1), there is an independent rock mass with two chamosorions, an ostothek mortice, and a sarcophagus along with its lid.

The examination and discussion of these elements, along with the Kayabaş Reliefs, contribute to the overall understanding of this archaeological site. The subsequent sections of this article provide a comprehensive analysis of the typological and iconographic aspects of the reliefs, their contextual significance, and their relationship with the broader cultural and historical context of the region.

Topography

Kayabaş Neighbourhood is a settlement located in the Korkuteli district of Antalya, situated along the Söğüt-Seydikemer road. It is positioned 111 km from the city center of Antalya and 51 km from the town center of Korkuteli. To the northeast lies the town of Söğüt in Burdur, while Çıvgalar is situated to the south, and the Küçükülü Neighbourhood to the southwest. These settlements are characterized by small populations and close proximity to each other. The northern border of Kayabaş Neighbourhood is adjacent to the Çavdır district of Burdur, while the eastern side is surrounded by the villages of Mamatlar, Kızılaliler, Nebiler, and Bahçeyaka in Korkuteli district, and the western side is bordered by lands belonging to the Çavdır district (see Fig. 2).

Fig. 2. Kayabaş Neighbourhood

The name of the neighbourhood is derived from the rocky hill upon which it was established. Its topography is predominantly rocky and lacks vegetation. This feature is consistent with the overall topography of the Korkuteli Basin, which is located in the hinterland of the Beydağları Mountains, running parallel to the Mediterranean. The region is characterized by plains and hill formations¹. Similarly, the Kayabaş Neighbourhood exhibits the characteristics of a Mesozoic Tertiary limestone structure². While the eastern and western parts of Korkuteli are mountainous, the northeast and southwest areas are primarily composed of plains. Notably, the neighbourhood is defined by a stream that passes near Çıvgalar Neighbourhood, resulting in a geography that features wetlands and rugged terrain amidst densely clustered hills. These aspects constitute the most significant features of the area's topography.

Kayabaş Reliefs and Their Location

The focus of this research is the reliefs situated on the southern aspect of a rocky hill known as Çürükkaya, rising northward from the highway (see Fig. 1)³. These reliefs are intricately carved in close proximity to one another on the southern face of the rock formation at various elevations. Owing to the natural contour of the bedrock, the larger relief faces southeast, while the other faces slightly southwest (see Fig. 3)

Relief Depicting a Symposium Scene

This relief initiates at a height of 1.25 m above the ground level on the side of the rock facing the sarcophagi and the present-day highway. It is located 0.35 m from the eastern edge of the rock and extends to a total height of 1.55 m from the baseline to the end of the acroter. The relief represents a burial stele, incorporating all of its constituent elements (see Fig. 3). Its inclination towards the east is a result of the bedrock's natural configuration.

¹ Can 2009, 3.

² Can 2009, 11.

³ The distance of the reliefs to the highway is about 100 meters.

Fig. 3. General View of the Kayabaş Reliefs

Fig. 4. Figures in the Symposium Scene

Definition and Typology

The acroter adorned both corners of the pediment and the apex of the carved stele featuring a triangular pediment. Positioned at the centre within the designated space is the symposium relief. Within the triangular pediment, a round relief measuring 0.15 m in diameter is present. Unfortunately, extensive damage has obscured any decoration represented on the surface of the shield.

Directly beneath the triangular pediment, the upper section of the frame, measuring 0.05 m in thickness and 0.57 m in length, was embellished to create a raised area in conjunction with the symposium scene. This technique contributed depth to the depicted area at the lower portion⁴.

The relief positioned approximately at the center of the stele portrays a scene featuring an adult man reclining on a couch with his legs extended. Adjacent to him, an adult woman is depicted seated at the foot of the couch, with her feet dangling down. Standing on the right side of the woman, a girl can be seen touching her body (see Fig. 4)⁵.

The male figure is depicted with his head facing east, feet towards the west, and reclining halfway on the couch. He supports himself on his left arm, while extending his legs and shifting his body weight. Atalay has noted that in all grave steles depicting funeral feasts, the person resting on the couch is depicted with their weight on their left arm, and no instances were found where the figure is depicted in the opposite direction⁶. This pose is consistently observed in grave and stele reliefs depicting symposium scenes, whether featuring a single figure or multiple figures on the couch. Despite variations in usage, this basic pose of partially reclined male figures remains consistent, as seen in a grave

⁴ The ground of the area where the figures are located was carved at a depth of 0.03 m, allowing the figures to appear in high relief. The depth of the figure ground has created a frame on all four sides of this area, adding a painting narration to the scene. Below the figured area, there is a 0.80 m high 0.52 m wide scraped area carved flat to the base. No figures or inscriptions can be seen on this greatly damaged area. On the floor of the flat area, there is a decorated base plinth of 0.25 m outward depth and 0.20 m high.

⁵ There is an area with a height of 0.45 m and a width of 0.47 m.

⁶ Atalay 1988, 20; Arinç & Çekilmez 2022, 107 vd.

stele from Lydia⁷, a relief from Myra⁸, and a grave stele in the Tire Museum⁹. In the Kayabaş example, the figure's head is depicted in profile, although the hair pattern and facial details are unclear due to extensive damage. The gaze of the figure should not be directed forward, but rather towards the female figure at his feet. This is evident from the depiction of the neck structure, visible between the figure's left shoulder and the head, which can only be observed from a profile view.

The depictions of male figures reclining on couches during funeral feasts generally present two different head orientations. The first is a profile view, where the figure looks towards the adjacent character, as seen in the Kayabaş example. This phenomenon can also be observed in the wall paintings of the Karaburun Tumulus, as well as in the reclining satrap figure¹⁰. The other depiction shows the head facing forward, presenting a frontal view. A grave stele, believed by Corsten to be from Mysia, north of Cyzicus, features a male figure on a couch facing forward¹¹, with the head depicted from the front. Similarly, in the grave stele discovered in Lydia Thyaira, the figure lying on the couch, representing the grave owner, is depicted facing forward¹².

The depiction of the man's head in the Kayabaş relief appears disproportionately large compared to the body structure. The narrow depiction of the shoulders further accentuates the disproportion between the head and shoulders in terms of anatomical structure. The neck is not clearly visible. From the hip, the chest area is turned to the left, supported by the left arm, with the entire upper body weight placed on the left arm. The hip is raised, and the chest is depicted facing forward. While both shoulders are depicted in a frontal view, the right shoulder appears parallel to the floor from the neck. The pose represented deviates from anatomical accuracy, as in a lying position, the shoulder should be further back. However, since the left shoulder, chest, and right shoulder are depicted at the same depth, it distorts the perspective and creates a superficial sense of depth.

The right arm is depicted as attached to the right side of the chest area at an approximate 45-degree angle from the left shoulder. It appears connected to the raised right calf from the elbow at a 45-degree angle from the hip, reflecting integrated movement with the calf. A similar form and stance can be observed in the relief with symposium depicted on the Phellos Sarcophagus, where the couch's occupant displays this same posture (see Fig. 4)¹³. The right arm and hand of the figure are depicted in direct proportion to the body's posture since they are depicted as attached to the body.

Due to the general wear and erosion, the details of the man's clothing in the relief are not clearly discernible. Only slight indications of fabric folds on the dress, which covers the legs from below the abdomen, are visible. Although the upper part of the figure lying on the couch is typically depicted nude in all reliefs depicting banquets, the body is covered from the waist down to the feet. In order to elevate the upper body, the supporting left arm is depicted as bent at the elbow and resting on a pillow. In all symposium narratives, the elbow is depicted resting on the couch arm or a pillow. Similarly, the figure on the couch in the Kayabaş relief, although not visibly holding an object in his left hand, likely held a

⁷ Sonkaya 2018, 62 Fig. 9.

⁸ Borchhardt 1975, Pl. I-I; Yıldırım 2008, Pl. 67a.

⁹ Çekilmez 2008, Cat. No: 9 Fig. 9.

¹⁰ Tiryaki 2016, Fig. 21.

¹¹ Corsten 2005, 128.

¹² Çekilmez 2008, Pl. III, Cat. No: 3.

¹³ Zimmermann 2004, Fig. 3; Yıldırım 2008, Pl. 68b.

drinking vessel. This is a common motif observed in a figure holding a drinking vessel on a stele with a banquet scene from the vicinity of Izmir, dating from the Ist century B.C.¹⁴. Another stele from the IInd century B.C. also depicts a figure on a couch holding a drinking vessel¹⁵. A similar depiction can be found on a stele discovered on the island of Samos¹⁶. Numerous examples exhibiting this can be found.

In reliefs depicting symposia, women are often depicted sitting at the foot of the couch or on a separate chair or stool. In the Kayabaş example, an adult female figure is depicted sitting at the foot of the reclining figure on the couch. The figure is depicted entirely from the front, facing forward. Compared to the other figures in the scene, she has a larger depicted body structure. She stands upright with her right arm bent at the elbow and placed on her abdomen, while her left arm rests on it and is also bent at the elbow, holding the edge of the mantle to the left of her chin. Similar to the male figure, the head and facial features of this woman have been damaged due to both natural causes and deliberate defacing. Consequently, the details of the head, hair, and facial features cannot be discerned, but the neck can be observed. Details such as the shoulders, arms, hands, and feet are not visible. The figure stands on the same level as the feet of the couch. A similar depiction to the woman figure in the Kayabaş relief can be found on a Hellenistic grave stele discovered on the island of Samos. It represents a common narrative of the same typology from a different region (see Fig. 5)¹⁷. The woman is seated at the foot of the couch, depicted from the front and looking across, similar to the stance in the Kayabaş example.

Fig. 5. Grave Stele, Samos (Horn 1972, Pt. 71, Fig. 138; Yaman 2012, Pt. 21a.)

The figure is adorned with a heavy chimation garment featuring thick lines. Starting from the knee area of the seated figure, the fabric forms fluffy folds towards the front, creating a lively appearance with thick parallel folds. The body lines of the figure are not clearly visible due to the thickness of the fabric and the fluffy folds. In the upper part of the body, the folds are arranged into two parts. The folds descend

¹⁴ Romano 2006, 33. Cat. No: 24.

¹⁵ Pfuhl & Möbius 1977; 1979, 1805,0703.468.

¹⁶ Fabricus 1999, Pl. 5a; Yaman 2012: Pl. XVIIIb.

¹⁷ Horn 1972, Pl. 71, Fig. 138; Yaman 2012, Pl. 21a.

straight down in the upper half, while oblique folds, directed from the shoulder to the belly on the left side, end below the belly at the beginning of the legs.

Following a slightly curved embossing that divides the garment on the body into upper and lower parts, thick folds extend down to the feet on the lower part, opening to both sides. A veil covers the head and upper part of the shoulders of the figure, and the figure holds the end of the veil in her left hand.

When examining the relief as a whole, the woman appears to be positioned ahead of the other figures, as she is depicted in front of all the other figures. This composition can be considered a result of the craftsman's artistic choices, which may have been influenced by local custom. It should not be assumed that the deceased was a woman solely based on this depiction, as depictions of women in symposium scenes are currently unknown. It is also possible that the craftsman made a proportioning mistake. Another possibility to consider is that a proportioning mistake was made in the relief, or it may have been depicted larger to ensure visibility since it is located above ground level. The woman figure found in Aydın, depicted on a grave stele belonging to a woman, is also depicted in a proportionally large size, but not lying on a couch. Instead, she is depicted sitting on a stool in a general mourning stance¹⁸. Mourning woman figures on almost all known grave steles are depicted with headscarves.

On the right side of the female figure, there is a child depicted, but like the other figures, detailed identification is hindered by abrasion. The standing figure is positioned at the level of the woman's right elbow and is depicted facing left at approximately 2/3. An object hanging from the figure's arm can be observed, while the left arm hangs down and the right arm is bent at the elbow, directed towards the chest. The head of the figure exhibits a similar form to the other woman figure. Although her face is heavily worn, the presence of a veil on her head indicates a frontal depiction. The direction of the figure's gaze, which is not visible due to the lack of facial features, can be inferred from the form and positioning of the veil (see Fig. 2). It is apparent that she wears a heavy and loose garment similar to the woman sitting on the couch, obscuring the body lines. The garment extends down to the feet, mirroring the woman figure where the feet are not visible and are positioned at the same level as the couch.

Iconography

The symposium originally emerged for religious purposes, as well as for special occasions such as post-war, and, hunting feasts, or due to the custom of warriors eating together¹⁹. Over time, it evolved from a social activity to a ritual with specific rules, becoming an integral part of life. Each symposium had its own regulations regarding the recitation of skolia (poems) and the offering of drinks to one or more deities.

The symposium was not merely a banquet of food and drink but also held ceremonial significance, as is evident from the selection of a president, the president's decisions regarding wine consumption, the choice of topics and the order of speeches or poetry recitations²⁰. Therefore, the depiction of this important and privileged phenomenon on grave reliefs and steles reflects both its religious aspect and the belief in the afterlife. It represents a significant understanding, occupying a valuable space and action (Dentzer). According to Dentzer, the symposium originated in Mesopotamia, passed through

¹⁸ Saraçoğlu 2004, Pl. 29, Fig. 4.

¹⁹ Bremmer 1994, 136; Baykan 2007, 3.

²⁰ Çoraklı 2014, 11.

Anatolia, and eventually reached Greece²¹. Hoepfner and other researchers propose that the custom of reclining on couches during meals, which emerged during the early Archaic Period, might have been influenced by the prosperous Lydian culture from the east²².

The primary purpose of depicting symposion scenes on grave steles and reliefs was to honour the deceased and commemorate their participation in this important and privileged event. It also symbolizes a funeral feast and represents a portrayal of a comfortable and joyous afterlife, in addition to the themes of war, heroism, and feasting after a successful hunt²³. Atalay suggests that the figure lying on the couch assumes a divine heroic role and serves as a representation of the deceased²⁴. During the Classical and Hellenistic periods, grave steles and reliefs depicting symposion scenes gained great popularity. Among the various figural depictions, one common motif is the banquet scene, as found in the Kayabaş Relief, featuring a reclining male figure supported on his left elbow, a woman seated at the foot of the couch, and another figure resembling a child nearby. These descriptions emphasize the familial nature of the narrative, representing a funerary meal or feast²⁵.

In the Kayabaş relief, the male figure is portrayed as half-lying on the couch, adhering to the overall composition. The act of eating and drinking while reclining on a couch was chosen for its opulence and display of wealth²⁶. The nudity of the upper body can be interpreted as a reference to a divine aspect²⁷. Individuals depicted on grave reliefs are portrayed with the utmost qualifications and virtues, regardless of whether they are the actual occupants of the grave. Their heroization represents the pinnacle of these attributes²⁸. Thus, the semi-upright posture of the figures lying on the couch is a visual manifestation of this esteemed quality they embody. Whether their heads are depicted from the front or in profile, their body posture aligns with this perception. Regardless of the specific attributes ascribed to them, a symposion scene depicted on a stele or grave relief is considered a funeral feast where these qualities are displayed. Typically, the figure on the couch is depicted holding a drinking vessel or occasionally an object in their left hand, or rarely in their right hand. This suggests that the symposion ritual has transformed into a funerary or farewell meal. In the Kayabaş relief, the object held by the figure on the couch is unclear due to erosion, although such depictions imply there was a drinking vessel held in his hand. The depiction of the figure on the couch gazing at the woman seated at his feet also reflects the farewell aspect of the scene.

In the context of grave reliefs, the inclusion of various symbols in specific parts holds significance for highlighting the heroism of the grave owner and their profession, while the depiction of their woman and child carries importance in terms of family relations. However, the Kayabaş Relief lacks supporting imagery for such an iconography²⁹. The scene depicted on the relief solely portrays a ban-

²¹ Dentzer 1982, 283; Erbilin 2019, 32.

²² Hoepfner 1996, 156; Erbilin 2019, 32.

²³ Bremmer 1994, 136; Baykan 2007, 3.

²⁴ Atalay 1988, 20.

²⁵ Şahin 2000, 138; Yaman 2012, 21.

²⁶ Baykan 2007, 3.

²⁷ Atalay 1988, 20.

²⁸ Canlı 2015, 67.

²⁹ The absence of any decoration in the background can be explained by the simplicity of the relief, and it was

quet on a couch with minimal background and figures. Notably, Fabricius pointed to the plain background design of steles depicting funeral dinner scenes dating from the Hellenistic and Roman periods, which holds relevance for the Kayabaş example³⁰.

In the Kayabaş Relief, the grave owner is honoured through the representation of a funerary meal on the couch, serving as a narrative of their farewell. It is expected that the figure on the couch would gaze at his wife as an expression of parting. This narrative, commonly employed in funerary depictions, can also be seen as a reflection of the funeral feast or the deceased's desire for a blissful afterlife. While occasionally servants or other figures are included, the main focal point remains the figure reclining on the couch, and different compositions enrich this narrative.

Depictions of women on grave steles are narrated in connection with the attributes of femininity ascribed to them in social life. Darragh argues that women are portrayed as protectors of the family, embodying chastity, loyalty, and representing the honour and morality of society. Consequently, the depictions of women in all grave reliefs and steles encapsulate these qualities³¹. Women are depicted in specific stances, with fixed expressions, attire, and symbolic gestures that align with mourning customs. These gestures unique to women are complemented by a distinctive pose known as the "pudicitia" posture. The pudicitia posture, commonly observed in the depiction of women on grave reliefs and steles, typically involves one arm placed on the abdomen, the elbow of the other arm resting on it, the hand positioned next to the chin³², while holding the edge of the drawn-up chimation up to the head. This stance was widely adopted as the most representative gesture of mourning and become pervasive.

The Pudicitia posture, serving as a woman's expression of mourning, was depicted on grave steles from the IVth century B.C.³³. Diepolder also noted that while not widespread, its origins can be traced back to seated women of the IVth century B.C.³⁴. In Anatolia, sitting women portrayed on steles are commonly depicted using the pudicitia typology as a mourning stance on grave steles and in reliefs. Pinkwart³⁵, Linfert³⁶, and other researchers have classified the pudicitia stance into various categories based upon the positioning of the arms³⁷. One such classification is the "Pudicitia Philista" type, characterized by the right arm placed on the abdomen, the left arm resting on it, standing upright, and holding the edge of the mantle to the left of the chin³⁸ (see Fig. 6)³⁹. The mourning stance of the woman figure in the Kayabaş relief belongs to the Pudicitia Philista type. Although obscured due to

thought that it may have been painted, with the paintwork lost over the course of time, but SfM (Structure from Motion 3D modeling), V-RTI (Virtual Reflectance Transformation Imaging) and D-Stretch systems were applied, with no result obtained.

³⁰ Fabricius 1999, 194; Canlı 2015, 21.

³¹ Darragh 2013, 1; Canlı 2015, 102.

³² Yaylalı 1979, 36; Aydaş 2007, 24.

³³ Pfuhl & Möbius 1977, 3; Aydaş 2007, 23.

³⁴ Diepolder 1965, Taf. 18, 26, 51. 2; Aydaş 2007, 24.

³⁵ Pinkwart 1973, 149; Sonkaya 2018, 38.

³⁶ Linfert 1976, 147; Sonkaya 2018, 38.

³⁷ Sonkaya 2018, 38.

³⁸ Linfert 1976, 152; Sonkaya 2018, 41.

³⁹ Sonkaya 2008, 89, Pl.3. Cat. No:3.

abrasion, her right arm is on the abdomen, and her left hand holds the edge of the chimation beneath the chin. A. Linfert suggests that the Pudicitia Philista type was exclusively used on grave steles and was prevalent in western Anatolia, gaining widespread usage from the mid-IInd century B.C.⁴⁰. While the male figures are heroized, the female figures are depicted in mourning. This consistent depiction has been observed in all grave steles and reliefs featuring feast narratives in Greece, Rome, and Anatolia. Sonkaya states that all the woman figures depicted on Lydia's grave steles are portrayed using the Pudicitia type, which he attributes to the absence of standing women on these steles⁴¹.

Fig. 6. Pudicitia Philista (Sonkaya 2008, 89 Pt. 3)

The details necessary to ascertain whether the figure of the child seen next to the woman on the Kayabaş Relief represents a child or a servant of the family are unclear due to the extensive damage. Children and servants may also be depicted in grave reliefs with symposium narratives. In such depictions, servants and children are typically portrayed as smaller in size compared to the main figures. The children's relationship with sitting and/or standing women, such as hold-

ing their mother's clothes or being in close contact with them, indicates that they are not servants, but rather are to be understood as members of the family⁴². Based on this information, it is suggested that the figure represents a child of the family. In contrast, servants are not depicted in direct contact with their patrons and are usually shown standing by their side⁴³. According to Möbius, servants are depicted in simpler attire compared to children and appear much smaller in size relative to the main figures⁴⁴. In the case of the Kayabaş relief, the presence of a figure dressed in the same clothing as the adult woman, with the head covered and positioned closely to the woman, as noted by Şahin, suggests that this figure represents a child of the family.

The child figure is depicted wearing a chimation, similar to the woman's attire. This may indicate that child figures imitate adult figures, or it could be the artist's attempt to signify the child's membership within the family. Aydaş suggests that child figures, like adults, wear chiton and chimation, and their size and connection to the main figure indicate their familial relationship. Furthermore, Aydaş mentions that there is no distinct form in child depictions and that children are often portrayed as miniature replicas of their parents. The child's posture and the way the clothes and mantle are draped

⁴⁰ Linfert 1976, 153; Sonkaya 2018, 41.

⁴¹ A. K. Sonkaya (2018, 38) made this comment for Lydia Region.

⁴² Şahin 2000, 81; Canlı 2015, 23.

⁴³ Şahin 2000, 81; Canlı 2015, 23.

⁴⁴ Pfuhl & Möbius 1977, 67; Aydaş 2007, 49.

resemble a replication of the main figure⁴⁵. The thick folds of the fabric and the almost concealed form of the child indicate the thickness of the garment⁴⁶. The covering over the child's head appears to be a shawl-like garment. The facial features and body contours of the child figure are not discernible due to abrasion. According to Atalay, the finest examples of child and/or servant depictions on grave steles are found in Attica and Anatolia⁴⁷. Similar to the adult woman figure next to her, the child figure is depicted with her head covered, symbolizing participation in the mourning ritual.

It can be inferred that the child, whose face is damaged, gazes in the same direction as her mother. Her bent right arm, directed towards the chest, reveals an object hanging from it. Although the exact nature of this object cannot be definitively determined due to abrasion, it is speculated that it may be a bag⁴⁸.

Couch

The couch upon which the seated male figure rests is depicted from the front, showing only two legs on its long side. The leg of the couch on the right is visible, while the leg at the tiptoe is positioned behind the seated woman figure.

Despite the flat and plain design of the couch's lying area, the couch leg takes on a cylindrical shape and extends to the floor before transitioning into the foot section. It forms a node by gradually descending with three distinct bulges starting from the attachment point to the lying area. The leg then narrows from thick to thin, resembling a bottleneck. According to Yıldırım (2009, 509), this style of couch leg was widely used and favored in various cultures due to its round cross-section, which facilitated construction⁴⁹. Notably, unlike the couch bed, the leg portion is adorned with decorative carving, enhancing its aesthetic appeal. Another rectangular relief is situated on the floor beneath the couch. Unfortunately, due to the general deterioration of the reliefs, it is challenging to discern its exact features. However, in couch scenes depicted on almost all steles and reliefs with symposium narratives, similar item descriptions are found, including the presence of a trestle and vessels.

In some instances, a three-legged trestle can be observed in the couch scene, such as in the stele with inventory number 15.13.76 at the Sinop museum⁵⁰. In another example, a trestle appears to have only two visible legs but actually possesses four legs⁵¹. However, in the Kayabaş Relief, it is evident that the rectangular object has no legs and rests directly on the floor. This suggests the presence of a low trestle and/or footrest, likely serving as a step to ascend the couch, resembling an earthenware example.

The Second Relief and Its Location

⁴⁵ Aydaş 2007, 48.

⁴⁶ Pfuhl & Möbius 1977, Taf. 43, No. 218; Aydaş 2007, 48.

⁴⁷ Atalay 1990, 285.

⁴⁸ For similar examples, see Atalay 1988, 100 Pl.13. Cat. No: 22.

⁴⁹ Yıldırım 2009, 509.

⁵⁰ Temür 2018, 937. Cat. No: 6.

⁵¹ Pfuhl & Möbius 1979, No. 1902, PL. 273; Yıldırım 2008, 163 Pl. 82b.

The second relief is situated on the same rock mass as the Kayabaş grave stele relief, specifically to the southwest of the stele relief. The stele relief is positioned 0.32 m above the baseline and 0.09 m to the west. Being smaller in size compared to the figurative relief, it was not adjusted to the natural slope of the rock mass on which it is located. When viewed from the opposite side, it becomes evident that it was carved vertically to the ground in proportion (see Fig. 7). Given its location and proximity, it is directly associated with the stele relief featuring a symposion scene. The reliefs within the same space are depicted in a cohesive manner, exhibiting a sense of unity⁵².

Fig. 7. Kayabaş Second Relief (Award Crowns)

Definition and Iconography

The relief is depicted in the form of a temple facade, featuring a triangular pediment and an upper acroterion structure⁵³. Positioned 0.11 m above the inner floor of the relief, there is a ground line with a thickness of 0.04 m, meticulously carved. On this floor, two bell glass-like figures are portrayed, positioned upside-down and separated by an inwardly carved band. These figures are depicted side by side, with a width of 0.10 m from the inside, and their bases touch each other on the floor. Despite their connected position at the base, these two figures are 0.02 m apart at the top due to their oval-convex structure. The height of these figures from the floor is 0.08 m. The distance between the relief frame surrounding the area where these figures are located measures 0.04 m on both the east and west sides. Furthermore, the distance to the relief line forming the base of the triangular pediment is also 0.04 m.

The figures, situated on the same rock mass as the relief featuring a symposion scene, are associated with and contribute to the narration of another phenomenon related to the grave's owner. No precisely similar examples have been found in the studies conducted within the surrounding area. However, comparable figures are commonly encountered on rock surfaces in the region.

Similar to the figures depicted on grave reliefs, it is plausible to interpret the shapes in the second

⁵² Pottier *et al.* 1888, 437 ff. Pl. XL; Yıldırım 2008, 167 Pl: 86a.

⁵³ The middle upper acroter of the pediment is 0.07 m long, 0.03 m wide, the pediment base is 0.34 m, the height from the pediment base to the acroter is 0.09 m. The height of the relief to the triangular pediment is 0.34 m in the east direction and 0.32 m in the west direction. Its height from the base to the edge of the acroter is 0.50 m in the east, 0.48 m in the west, and the base width of the relief is 0.34 m. The relief has a base size of 0.28 m from the inside, a height of 0.29 m in the east direction, and a height of 0.27 m in the west direction. The base thickness of the high relief surrounding the relief is 0.05 m.

relief of Kayabaş as headdresses symbolizing the Dioscuri, as observed in examples from the immediate vicinity and in the broader region. In this perspective, it is fitting to consider these figures, symbolizing the Dioscuri, as protectors of the graves with their divine identities and as beings that sanctify the burial site. Nevertheless, while the headdresses of the Dioscuri typically taper upwards in the majority of examples, the Kayabaş figures are completed in a spherical form at the upper end (see Fig. 7). This detail necessitates a different interpretation of the figures' iconography. The figures depicted on the Champion Sarcophagus in the Antalya Archaeology Museum (see Fig. 8)⁵⁴ and the figures on a sarcophagus discovered in Selge (see Fig. 9)⁵⁵ exhibit a similar form. The resemblance between the Kayabaş examples and the aforementioned forms warrants an alternative perspective in interpreting the iconographic expression.

Fig. 8. Gladiator Sarcophagus, Antalya Archaeological Museum (İşkan 2002, Pt. 381)

Fig. 9. Sarcophagus with Prize Figure in Relief, Selge (İşkan 2002, Pt. 407)

The presence of a floor-like element (representing a table or trestle) within the niche suggests the presence of objects. In this context, it is plausible to propose that these objects may be award crowns. The owner of the tomb likely chose to emphasize achievements in the field of sports by opting for reliefs depicting award crowns, rather than decorations highlighting their intellectual level and social status, as was common among Lycian aristocrats. The deliberate positioning of this depiction right next to the stele with the symposium scene should not be dismissed as insignificant.

Remains in the Surrounding of the Relief and Their Relations

In the vicinity of the bedrock mass containing the reliefs, there are remains of a quarry and various structures. These include sarcophagi, chamosoria, and cavities for ostotheke/stele placements within the necropolis area, some of which are directly associated with the reliefs.

South Sarcophagus (LT-1)

Within the area where the bedrock mass with the symposium relief is situated, there are two sarcophagi, one to the south and the other to the west of the rock mass. The south sarcophagus (LT-1) is positioned 12.10 m away from the relief-bearing rock, with its narrow faces oriented in the northwest-southeast direction. The northern narrow side of the sarcophagus measures 1.16 m, while the long side measures 2.06 m⁵⁶. The basin's height, which appears to be damaged, could not be measured

⁵⁴ İşkan 2002, Taf. 38: 1.

⁵⁵ İşkan 2002, Taf. 40:7.

⁵⁶ The thickness between the northern narrow part of the sarcophagus and the inner carving is 0.14 m, the thickness of the south narrow part from the inner carving is 0.20 m, the thickness between the western long side and the

accurately due to its near-complete burial in the ground. It was filled with natural materials such as soil, plants, and leaves, hindering detailed examination and the identification of any figures or depictions. However, it was ascertained that the basin's interior had a length of 1.75 m and a narrow side of 0.74 m, and no sarcophagus lid was found in the immediate vicinity (see Fig. 10).

West Sarcophagus (LT-2)

The basin (LT-2) is situated to the west of the bedrock mass containing the relief. It is located 5 m from the rock mass and 13.40 m from the south sarcophagus. The sarcophagus is oriented in an east-west direction. Insufficient information is available due to extensive damage. The sarcophagus basin, with a length of 1.50 m and a width of 0.70 m, has been partially preserved (see Fig. 11). The lid of the sarcophagus remains undiscovered.

Both sarcophagi exhibit a deliberate arrangement in close proximity to the bedrock mass featuring the relief with symposium narration, suggesting an association between the sarcophagi and the reliefs. This connection is based on the fact that the depicted feast in the relief represents a funerary meal. The reclining male figure on the couch and the mourning narrative conveyed through the woman and child beside him indicate the subject of death. The relief itself functions as a grave stele.

The studied reliefs and the rock mass on which they are situated mark the beginning of a rocky hill structure that extends towards the Kayabaş Neighbourhood in the north, parallel to the Korkuteli-Fethiye highway. Observations indicate that this extensive rocky mass is interpreted as both a necropolis and a stone quarry, considering the traces of stone cutting and its association with the necropolis area. These reliefs are directly connected to other remnants found in this area, as they are integral parts of the larger necropolis complex.

Fig. 10. Kayabaş South Sarcophagus

Fig. 11. Kayabaş West Sarcophagus

inner carving is 0.15 m, and the thickness between the eastern long side and the inner carving is 0.20 m.

Round Shaped Block

Description and Typology

One of the notable features in the vicinity of the Kayabaş reliefs is a round-shaped block located in the south-west of the bedrock mass, approximately 9 m distant. This block is meticulously carved from a single piece of rock and lies horizontally on the ground, exhibiting distinct shaping and formation (see Fig. 12)⁵⁷. Although there are fractures on some parts of the block, which is of local limestone, these fractures do not alter its overall form (Fig. 14). The block is oriented upside down, revealing one fully visible face. Inwardly carved bevels are present on both sides of the block, encompassing the stone structure. The bevels have a width of 0.12 m and a height of 0.04 m.

The visible face of the block, which rests on the ground, does not display any figures, inscriptions, or decorations. It has been entirely smoothed and polished. The internal measurement from inside the bevels is 2.02 m. The thickness of the block varies throughout its structure. For instance, in the robust section on the right side, as viewed from the broken part on the northeast side of the stone mass, the measured thickness is 0.16 m, excluding the bevel thickness. Furthermore, the measurement from the broken part to the northwest of the round rock indicates a thickness of 0.40 m. This suggests that this symbolic rock originally stood upright on its thicker side. In fact, one of the elders from the Kayabaş Neighborhood mentioned that the round block had previously been standing upright, facing southwest. Additionally, he stated that the surface facing the ground today had a relief resembling a horse and a flag, and that the rock had been in this position until recently and was visible to the local population.

Fig. 12. Round Rock Block

Fig. 13. Kayabaş Round Block, Relief (Coulton 2012)

When the round block was standing, it depicted a male figure adorned in a short tunic and a cloak,

⁵⁷ The diameter of the block is 2.27 m, the width of the bevels surrounding the top and bottom is 0.12 m, and the height is 0.04 m. The inside size except the bevels is 2.02 m.

positioned on a rearing horse at the right side of the block. The figure's right hand rests on the horse's neck, while his left hand is raised to face level, although it remains unclear whether he holds any object in his hand (see Fig. 13)⁵⁸. Furthermore, Coulton noted the presence of a relief featuring a moon motif on the figure's head⁵⁹.

The shield-shaped rock block of Kayabaş is not the sole complete and well-formed example of its kind. Located just outside the Ceylan Plateau, there is another similar block known as Kalkantaşı, which shares the same form and posture as the Kayabaş block (see Fig. 14)⁶⁰. Bean provided intriguing descriptions of the round block as well⁶¹.

In addition to these standalone examples, rock surface reliefs in the form of round shields are common in the region. Round relief shields, similar to the Kayabaş example, were carved in relief in rock masses. Examples include Patlangıç⁶², Elmalı Aytaşı⁶³, and Kıncılar Sini Taşı (see Fig. 15)⁶⁴. The shield figures depicted on the rock surfaces in the area exhibit various forms, not limited to round shapes. Some shields are elongated and oval, featuring a central round relief that vertically bisects the shield from top to bottom, as seen in Kızılbel in the Sarnıç locality.

This rock block in the Kayabaş Necropolis, created through carving stands as the sole example in its immediate vicinity. While it is regarded as a standalone piece, comprehensive information has yet to be obtained due to the absence of detailed surveys and excavations in the region. Nevertheless, when considering the

Fig. 14. Kalkantaş (Bean 1956, Pt 39e)

Fig. 15. Sini Taşı, Kıncılar (Milner 2004)

⁵⁸ Naour 1976, 131 Taf. 8. No: 25.

⁵⁹ Coulton 2012, 166, 441 Fig. E 40.

⁶⁰ Bean 1956, 142, Pt: 39 e.

⁶¹ Bean 1956, 142. Just outside the Ceylan plateau, there is an interesting stone called as Kalkantaşı. The stone, in the form of a circular disc 6 feet in diameter and 24 cm thick, was placed in a mortise on a rocky mound; it faces north-east and slopes slightly backwards. Nothing is known of its antiquity or its original purpose; it has recently been used as a target for rifle practice. It is said that there was another similar stone in the vicinity, but this has now been destroyed.

⁶² Milner 2004, 58 Fig. 24.

⁶³ Çevik 1996, 70 Fig. 10.

⁶⁴ Milner 2004, 60 Fig. 28.

broader context of the area and its surroundings, it is reasonable to assume that the block is connected to other archaeological remains.

Suggestions for its Function

The location of the Kayabaş reliefs within a necropolis area, with two sarcophagi to the east and north-west, as well as a rock mass featuring a symposium relief to the north, indicates that this round-shaped stone block is situated within the necropolis. It is unlikely to have originated from another place or been transported there, as it lacks physical connections to other structures in the area. However, it is undoubtedly connected in terms of its symbolic meaning. Notably, in the case of the entirely plastic shield block discovered in Kalkantaş, Milner mentions the presence of a mortise on the left side of the stele⁶⁵. This detail suggests that the block was mounted on a floor, enabling it to stand upright rather than at an angle.

The prevalence of round-shaped shield reliefs widely carved on rock surfaces, such as the “cult monument” in Elmalı⁶⁶, the rectangular cuts found next to the Patlangıç example, possibly indicating a stele, and the sarcophagus and stele reliefs positioned alongside long⁶⁷, oval shield reliefs in the Sarıncı⁶⁸ and Kızılbil⁶⁹ localities, as well as the Akçayır Shield Relief⁷⁰ with a sarcophagus basin, a sarcophagus lid adorned with a lion, and a stele mortise in its vicinity, all highlight the semantic connections between these reliefs and both cult and tomb structures.

An intriguing distant example demonstrating the relationship between grave culture and round-depicted rock masses is the round stone block found in the Basque region’s cemetery. This example bears similarities in terms of usage, form, and stance with the round-shaped block in the Kayabaş necropolis area, serving as an important illustration of the prevalence of such structures (see Fig. 16)⁷¹.

Within the immediate vicinity, there is a quarry, two ostothek mortises, four chamosorions, and three additional sarcophagi—one intact, one broken, and another completely crumbled. These remains collectively indicate that this area was a necropolis. Moreover, research conducted in the region has also uncovered reliefs depicting

Fig. 16. Round Block Standing in the Necropolis
(www.westonwestmoreland.com)

⁶⁵ Milner 2004, 58.

⁶⁶ Çevik 1996, 65, 71 Fig. 10.

⁶⁷ Coulton 2012, 166.

⁶⁸ Dökü 2020, 231.

⁶⁹ Coulton 2012, 439.

⁷⁰ Dökü 2017, 521.

⁷¹ Weston Westmoreland, photographer. He says that the structures seen in the photograph he took show that the first Christians in Spain’s Basque region frequently reused the symbols of their old nature-worshipping religion in new Christian cemeteries after the VIth century. February 7, 2014.

the Dioscuri and Mother Goddess⁷².

Dating

The dating of these artifacts poses certain challenges. Due to the lack of materials that can provide precise dating information, the absence of inscriptions for evaluation, and the uncertainties arising from the damage these remains have sustained over time, dating the Kayabaş remains has been conducted through comparisons with similar examples in the region. Although local practices are evident in the reliefs, difficulties arise due to variations in workmanship compared to generally accepted descriptions.

Coulton's analysis of the Tyriaion Stele, which features a relief depicting a rearing horse figure, suggests a Late Hellenistic Period dating. Based on inscriptions, Coulton also assigns the Kayabaş example to the same period. Millner, on the other hand, dates the round-shaped block found in the Patlangıç settlement near the Kayabaş neighborhood to the Hellenistic or Roman Period. Accordingly, the Kayabaş round-shaped block aligns with Coulton's suggestion of a late Hellenistic date⁷³.

Despite the heavy erosion to the figures in the symposium scene, the woman's substantial and robust structure, along with the similarity of the clothing folds to other examples in the region, are noteworthy. The simplistic depiction of the garments, the fluffy nature of the folds, and the spacing between them indicate a Late Hellenistic Period dating for the relief⁷⁴. The expansion of depictions featuring the Dioscuri and Mother Goddess in the region corresponds to the Roman Imperial Period. Consequently, it is reasonable to conclude that the chamosorions and other remaining artifacts can be dated to the Roman Period⁷⁵.

⁷² For details see, Kabakaş 2021.

⁷³ Coulton 2012, 439.

⁷⁴ Millner 2004, 66 Fig. 48, 49.

⁷⁵ Delemen 1995, 295.

BIBLIOGRAPHY

- Arinç M. & Çekilmez M. 2022, "Grave Steles with Symposium (Banquet) Scenes from the Ephesus Museum". *Cedrus X*, 95-111.
- Atalay E. 1988, *Hellenistik Çağ'da Ephesos Mezar Stelleri Atölyeleri*. İzmir.
- Atalay E. 1990, "Doğu Grek Hellenistik Çağ Mezar Stellerinde Çocuk ve Hizmetçi Figürleri". X. TTK, Cilt I, Ankara, 285-292.
- Aydaş İ. 2007, *Muğla Müzesi'nden Hellenistik ve Roma Dönemine ait Bir Grup Mezar Steli*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi. Aydın.
- Baykan D. 2007, "Andron ve Symposium Olgusunun Sosyo-Kültürel Nedenleri, Sosyal Yaşama Yansımaları ve İşleyişi". *MASROP e- Dergi* 1, 1-6.
- Bean G. E. 1956, "Notes and Inscriptions from the Cibyratis and Caralitis". *The Annual of the British School at Athens* 51, 136-156.
- Bremmer J. N. 1994, "Adolescents, Symposium, and Pederasty". Ed. O. Murray, *Sympotica*. Oxford, 135-149.
- Can İ. 2009, *Korkuteli'nin Beşeri ve Fiziki Coğrafyası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Canlı H. 2015, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Mezar Stellerinde Semboller*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi. Mersin.
- Corsten T. 2005, "Ein Neues Totenmahlrelief aus dem Nordwestlichen Kleinasien". *Gephyra* 2, 127-132.
- Coulton J. J. 2012, *The Balboura Survey and Settlement in Highland Southwest Anatolia*. Ankara.
- Çekilmez M. 2008, *Tire Müzesinden Hellenistik ve Roma Dönemi Mezar Stelleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi. Aydın.
- Çevik N. 1996, "Yeni Bulgular Işığında Elmalı Yaylası". *Adalya* 1, 61-73.
- Çoraklı E. (Ed.) 2014, *Platon: Şölen*. İstanbul.
- Darragh V. 2013, "Representations of Women in Classical Athenian Grave Stele". *Archeology Online* I, 1-15.
- Delemen İ. 1995, "Lykia-Kabalia-Pisidia Bölgesinden Roma Dönemi Dioskurlar ve Tanrıça Kabartmaları". *Belleten* LIX/21, 295-334.
- Dentzer J. M. (hzl.) 1982, *Le Motif Du Banquet Couché Dans Le Proche-Orient et Le Monde Grec Du VII e Au IV e Siècle Avant J.-C.*. Roma.
- Diepolder H. 1965, *Die Attischen Grabreliefs des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.*. Darmstadt.
- Dökü F. E. & Baytak İ. 2017, "Kabalis Bölgesi Demirçag Yerleşim Tipleri ve Gözetleme/Haberleşme Kaleleri". *MJH* VII/2, 223-242.
- Dökü F. E. 2020, "Uylupınar (Erken Kibyra) Yüzey Araştırmaları 2018 Yılı Raporu". *Phaselis* VI, 217-235.
- Erbilen D. C. 2019, *Arkaik Dönem'de Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu'daki Sympoion Kültürü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi. Aydın.
- Fabricius J. 1999, *Die Hellenistischen totenmahlrelief*. München.
- Gürel B. 2019, "Phaselis Teritoryumu'nda Kolalemis ve Ailesine ait Khamosorion ve Çiftlik Yerleşimi". *Phaselis* V, 417-419.
- Hoepfner W. 1996, *Klasik Dönemde Konut ve Toplum, Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*. İstanbul.
- İşkan H. 2002, "Ein Siegersarkophag aus Patara". *Asia Minor Studien* 44, 145-172.
- Kabakaş B. 2021, *Korkuteli-Kayabaş ile Çıvgalar Yerleşimleri Mezar ve Kabartmaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.
- Linfert A. 1976, *Kunstzentren hellenistischer Zeit: Studien an weiblichen Gewandstatuen*. Wisbaden.
- Milner N. P. 2004, "Ancient Incriptions and Monuments From The Territory of Oinoanda". *AnatStud* 54, 47-77.
- Naour C. 1976, "Inscriptions et Reliefs de Cibyratide et de Cabalide". *ZPE* 22, 109-136.
- Pfuhl E. & Möbius H. 1977, *Die Ostgriechischen Grabreliefs*. Mainz.

- Pfuhl E. & Möbius H. 1979, *Die Ostgriechischen Grabreliefs*. Mainz.
- Pinkwart D. 1973, "Weibliche Gewandstatuen aus Magnesia am Mäander". *Antike Plastik* 12, 149-159.
- Saraçoğlu A. 2004, "Hellenistik Döneme ait Bir Mezar Steli". *Olba* IX, 151-163.
- Sonkaya A. K. 2008, *Manisa Müzesindeki Phidelpheia (Alaşehir) Heykeltraşlık Eserleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Sonkaya A. K. 2018, "Hellenistik Dönem Lydia Mezar Stellerinde Kadın ve Erkek Tipleri". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 60, 35-63.
- Şahin M. 2000, *Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları*. Ankara.
- Temür A. 2018, "Sinop Müzesi Hellenistik ve Roma Dönemi Mezar Stelleri". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ANARSAN Sempozyumu Özel Sayısı 11/2*, 921-945.
- Tiryaki S. G. 2016, "Demirçay Milyas Mezarlıkları ve Ölü Gömme Gelenekleri Üzerine Bir Ön Değerlendirme". *Adalya* 19, 51-74.
- Yaman A. 2012, *Aigai Bouleuterioun'undan Ele Geçen Figürlü Bir Stel*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi. Muğla.
- Yaylalı A. 1979, *Hellenistik Devir İzmir Kökenli Figürlü Mezar Stelleri*. Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Yıldırım N. 2008, *Anadolu Klineleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.
- Yıldırım N. 2009, "Lykia Klineleri: Form ve Tipoloji". Eds. K. Dörtlük, T. Kahya, R. Boyraz Seyhan & T. Ertekin, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması 1: Anadolu Akdenizi Sempozyumu, Sempozyum Bildirileri. 04-07 Kasım 2009*. Antalya, 509-521.

Internet Sources

<https://fineartamerica.com/featured/magic-symbols-in-ancient-christian-tombs-and-steles-under-the-oaktree-weston-westmoreland.html>

Son Arkeolojik Araştırmalar Işığında Germanicia'da Bulunan Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri

African Red Slip Ceramics from Germanicia in the Light of Recent Archaeological Research

Mehmet OK*

Öz: Germanicia, antikçağda Cilicia-Cappadocia sınırında, Commagene Bölgesi'nde, günümüzde ise Kahramanmaraş ili, Dulkadiroğlu ilçesinde yer almaktadır. Antik kentte 2021 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında mozaik zemin döşemeli bir konut yapısı ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmada, söz konusu alandan ele geçen Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri değerlendirilmiştir. Kapların form tipolojisinin oluşturulmasında, Hayes'in gruplandırması örnek alınmıştır. Buna göre 8 farklı form tespit edilmiştir. Germanicia'da bulunan Afrika Kırmızı Astarlı Seramik formlarının benzerleri, Anadolu'da pek çok kentte bulunmaktadır. Ancak kapalı bir form olan *oinophoros* (?) ise sadece Germanicia'da bulunmuş olup ünik bir eser olarak nitelendirilebilir. Bu kapsamda incelenen Germanicia buluntusu Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri MS IV. yüzyıl ile MS VII. yüzyıl arasında göstermektedir. Antik kentte bulunan bu seramikler, söz konusu tarihler içerisinde Kuzey Afrika ile ticari ilişkilerinin olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Commagene • Germanicia • Afrika Kırmızı Astarlı Seramikler • Geç Roma Dönemi

Abstract: This study examines the African red slip pottery found in the ancient city of Germanicia, on the Cilicia-Cappadocia border of the Commagene region in antiquity, today's Dulkadiroğlu district of Kahramanmaraş Province. During excavations carried out in the city in 2021, a residential structure with mosaic flooring was unearthed. In this area, late Roman African red-slipped pottery was discovered. Within this group, eight different forms were identified. There are similar African red slip pottery forms to those found in Germanicia found in many cities throughout Anatolia. However, this example, which is a closed form *oinophoros* (?), has yet to be found anywhere else and is a unique example. Hayes' grouping was taken as an example for the creation of the form typology. The African red slip pottery found in Germanicia examined in this context can be dated to between the IVth century A.D. and the VIIth century A.D. These pottery finds from this ancient city are important in showing that in this period there were commercial relations between Germanicia and North Africa.

Keywords: Commagene • Germanicia • African Red Slip Pottery • Late Roman Period

Giriş

Germanicia, antikçağda Cilicia-Cappadocia sınırında¹, Commagene² Bölgesi'nde; günümüzde ise Akdeniz Bölgesi'nin doğusunda, Kahramanmaraş ili, Dulkadiroğlu ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Fig. 1).

* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kahramanmaraş. okmehmet@gmail.com
Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 08/03/2023 | Kabul Tarihi: 22/05/2023 ; Ok M. 2023, "Son Arkeolojik Araştırmalar Işığında Germanicia'da Bulunan Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri". *Cedrus* XI, 359-376.

¹ Ramsay 1960, 19.

² Magie 1950, 549; Kentin tarihçesi hakkında ayrıca bk. Dumankaya 2018, 10; Commagene Krallığı için ayrıca bk. Yıldırım 2012, 93-113; Yıldırım & Kalaycı, 2022, 9-22.

Germanicia, günümüzde modern yerleşim içerisinde kalmış, konumlandığı territoryum içinde farklı alanlarda kurtarma kazıları yapılmıştır³. 2021 yılında ise Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü'nün başkanlığında Dulkadiroğlu ilçesi, Bağlarbaşı Mahallesi 2424 ada 1, 4 ve 5 no.lu parsellerde kurtarma kazıları yapılmıştır (Fig. 2)⁴.

Fig. 1. Germanicia antik kenti ve Roma Dönemi ticari yol güzergâhı

Fig. 2. Mozaikli konut alanı (Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Arşivi)

Kazısı yapılan parsellerden 4 no.lu parsel 4A açmasında mozaik döşemeli odalar, 4B açmasında ısıtma sistemine ait yapı kalıntıları (hipokaust), 5 no.lu parsel 5A açmasında opus sectila döşemeli alan, 1

³ Detaylı bilgi için bk. Dumankaya 2019, 415, 427 res. 1.

⁴ Bu makale çalışmasına desteklerinden dolayı Kahramanmaraş Müze Müdürü Sn. Safnaz Acıpayam'a ve arkeolog Sn. İdris Akgül'e teşekkür ederim.

no.lu parselde ise odaları ayıran duvar örgüsü ve mozaik döşemeli odalar ortaya çıkarılmıştır.

Kurtarma kazısında yapılan çalışmalarda yoğunluğu amorf nitelikte yerel ve ithal (Doğu Sigillata A, Sagalassus, Phokaia, Kıbrıs ve Afrika Kırmızı Astarlı) seramikler ele geçmiştir. Bu çalışmada ise Geç Roma Dönemi kırmızı astarlı seramik gruplarından Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri ele alınacaktır⁵.

Afrika Kırmızı Astarlı Seramikler

Afrika Kırmızı Astarlıları hakkında ilk çalışma 1933 yılında Waage tarafından yapılarak Atina Agorası'nda bulunan seramikler ışığında, Mısır'dan ithal edilen ve Geç Roma Seramikleri A, B ve C olarak sınıflandırılmıştır⁶. 1958 yılında Lamboglia bu seramikleri Terra Sigillata A, C ve D olarak⁷, 1972 yılında ise Hayes ilk kez "Afrika Kırmızı Astarlı Grubu" olarak adlandırmış, bunları 200 forma ayırarak tipolojiyi oluşturmuş⁸, 1993 yılında Mackensen, El Mahrine'de bulunan seramiklerin süsleme kombinasyonlarını ele almış ve malzemeleri 64 form grubu altında incelemiştir⁹. 2004 yılında ise Bonifay tarafından kâse, tabak, kandil ve amphoralardan oluşan Kuzey Afrika üretimi seramikleri hakkında kapsamlı bir çalışma yapılmıştır¹⁰.

MS I. yüzyılın sonlarından VII. yüzyıla kadar başta Tunus¹¹ olmak üzere Kuzey Afrika atölyelerinde üretilen bu seramikler, Akdeniz ülkelerinde yer alan yerleşimlerde kullanılmıştır¹². Ancak, Afrika üretimi seramikler MS VI. yüzyıldan itibaren Bizans seramiğinin etkisiyle zayıflamıştır¹³.

Mozaikli Konut Alanında Bulunan Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri

Germanicia'da, sivil mimariye ait yapının farklı alanlarında kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaların yapıldığı alanlarda kil, astar ve form yapısıyla ayrımı yapılan, Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen 25 adet Afrika Kırmızı Astarlı seramiği tespit edilmiştir. Germanicia sınırları içerisinde yer alan Mozaikli konut alanlarının, modern yerleşim sınırları içerisinde yer alması nedeniyle, antik kente ait mimari yapılar ve buluntular yoğun deformasyona uğramıştır. Aynı zamanda alandaki dolgu toprak, stratigrafiyi takip etmeyi güçleştirmektedir. Seramiklerin buluntu seviyelerinde tarihlendirmeye yardımcı herhangi bir buluntu ile karşılaşılma olup seramiklerin tarihlendirme aşamasında, diğer buluntu merkezleri referans alınmıştır.

Germanicia Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri, kâse ve tabak formlarından oluşmaktadır. Ayrıca ünik sayılabilecek kapalı bir kaba ait (oinophoros?) seramik parçası da buluntular arasındadır. Form grupları, "J. W. Hayes, Late Roman Pottery, 1972" yayınına göre yapılmıştır. Bu tipolojik ayırım baz alınarak Hayes Form 67, 91B-C/D, 97, 99B, 105, 107 ve kapalı kap örnekleri olmak üzere toplam 8

⁵ Germanicia antik kenti Geç Roma Dönemi günlük kullanım kaplarına ait arkeometrik çalışma için bk. Akyol *et al.* 2021, 174-191.

⁶ Waage 1933, 293-304; Antiochia buluntuları içerisinde yer alan Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri hakkında ayrıca bk. Waage 1948, 43-50.

⁷ Lamboglia 1958, 257-330.

⁸ Hayes 1972, 13-299; Hayes'in Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri hakkındaki çalışması için ayrıca bk. Hayes 1980, 484-524.

⁹ Mackensen 1993, 180-369.

¹⁰ Bonifay 2004, 9-490.

¹¹ Tunus'un güneybatısında bulunan kırmızı astarlı seramikler için bk. Neuru 1987, 175-188.

¹² Hayes 1980, 13, 296.

¹³ Bonifay 2004, 489.

form grubu tespit edilmiştir (Fig. 3).

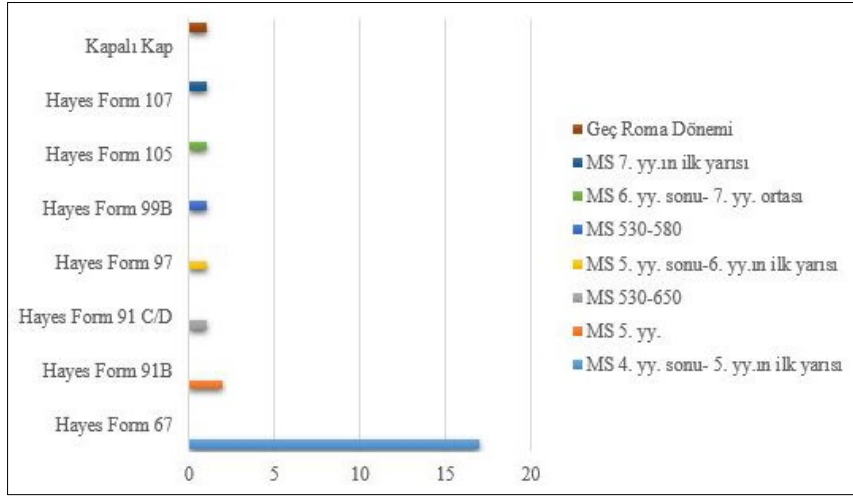

Fig. 3. Mozaikli Konut Alanında Bulunan Afrika Kırmızı Astarlı Seramiklerin Buluntu Yoğunluğu ve Form Dağılımı

Kentte bulunan seramiklerin kil yapıları incelendiğinde, katkı maddesi olarak gözle görülür nitelikte ince kireç ve mika (muskovit), kum ve taşçık bulunmaktadır. Kil renkleri (2.5YR 6/6-6/8, 10R 6/8) ve astar renkleri (10R 5/8-6/8) kırmızı tonlarındadır. Seramiklerin astar yapısı ince, mat yüzeyli olup yer yer kireç patlaklarının oluşturduğu delikler mevcuttur. Kapalı bir kap formu olan oinophoros'un (?) ise dış yüzeyinde gözle görülür nitelikte perdah izleri takip edilebilmektedir.

Formlar (Fig. 4-13)

Hayes Form 67 (Fig. 4-6, Kat. No: 1-3)

Ağız kenarı kavisli ve üstten düzleştirilerek döndürülmüş, aşağı doğru sarkıtılarak kanca formunda inceltilmiş/yuvarlatılmış, ağız kenarından gövdeye geçiş kademeli kâse parçasıdır. Germanicia'da form grubuna ait toplam amorf ve form veren 17 parça ele geçmiştir. Form veren seramiklerin ağız çapı 24-28 cm arasında değişmekte olup tüm seramikler parça hâlinindedir. Seramikler 2424 ada içerisinde yer alan 4 no.lu parselin A ve B açmalarından bulunmuştur.

Germanicia'da bulunan form grubuna ait seramiklerin kil rengi kırmızı tonlarındadır (2.5YR 6/8, 10R 6/8). Kil içeriğinde az miktarda mika (muskovit), kum, yoğun miktarda ise farklı boyutlarda kireç katkısı görülmektedir. Astar yüzeyi kırmızı tonlarında (10R 5/8-6/8) olup yüzeyde ince astar uygulanmış, mat yüzeyli ve kireç patlaklarının oluşturduğu delikler mevcuttur.

Hayes, süsleme stillerine göre Form 67 içerisinde yer alan seramikleri üç gruba ayırmıştır. Birinci grupta ince cidarlı, ağız kenar uç kısmı hafifçe yuvarlatılmış (MS 360-420), ikinci grupta ağız kısmında yivlendirme görülmektedir (MS 400-450), son grupta (MS 450+) ise süslemelere yer verilmiş olup seramikler kalitelidir¹⁴.

Farklı kentlerde bulunan bu gruba ait seramiklerin ağız kenarında farklılıklar görülmektedir. Bazı

¹⁴ Hayes 1972, 112-116 Fig. 19.

örneklerin ağız kenarı oluksuz¹⁵ olabileceği gibi, bazen tek bazen de çift oluk bulunmaktadır¹⁶. Germanicia’da söz konusu forma ait örnekler birbiri ile benzerlik taşısa da 1 no.lu parçanın üstte ağız kenarında yiv bulunmamaktadır. 2 ve 3 katalog numaralı örneklerin ise ağız kenarında tek oluk yer almaktadır. Ağız kenarında yer alan oluk yapısıyla Germanicia buluntusuna benzer örnekler Soli Pompeipolis’te¹⁷ ve Laodicia’da¹⁸ karşımıza çıkmaktadır.

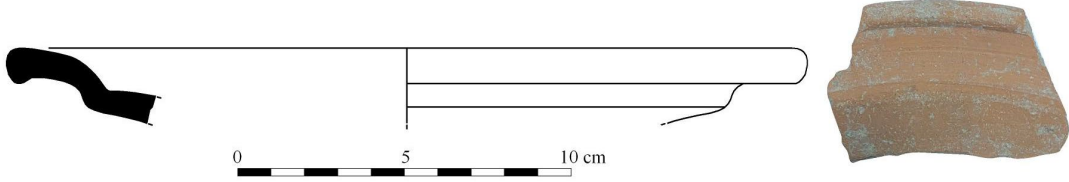

Fig. 4. Form 67

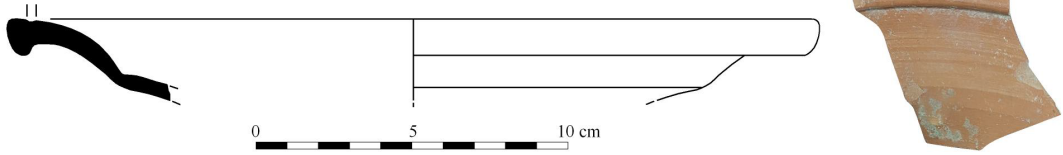

Fig. 5. Form 67

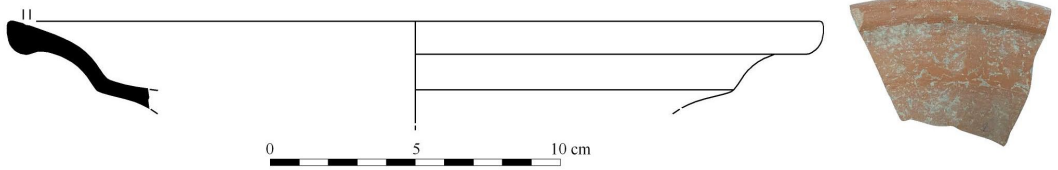

Fig. 6. Form 67

Anadolu ve çevresinde yapılan çalışmalarda yaygın olarak görülen Form 67 grubu seramikleri, Hayes tarafından MS 360-470 yıllarına¹⁹, Anadolu’da; Troia’da MS 400-450 yıllarına²⁰, Ephesus’ta MS 360-470²¹, Sardis’te MS 400-450²², Tripolis’te MS IV. yüzyılın ikinci yarısına²³, Patara’da MS IV. yüzyılın sonu-V. yüzyılın ikinci yarısına²⁴, Anemurium’da MS geç IV-V. yüzyıla²⁵, Kelenderis’te MS 360-

¹⁵ Duman 2016, Fig. 6 (13, 16).

¹⁶ Hayes 2008, Fig. 34 (1084); Gortyna (Girit) buluntusu için bk. Bonetto *et al.*, 2017, 726-727 Fig. 3, 3 (MS IV-V. yüzyıl).

¹⁷ Yıldız 2022, 148 Lev. 9, 58-59.

¹⁸ Duman 2014, 103 Fig. 5, 119.

¹⁹ Hayes 1980, 112-116 fig. 19.

²⁰ Tekkök 1996, 139 Fig. 87, G81.

²¹ Mitsopoulos Leon 1991, 142 Taf. 197 M1; Ephesus St. Mary Kilisesi’nde bulunan benzer form için bk. Turnovsky 2005, 219 Fig. 2, 1.

²² Rautman 1995, 43-44 Fig. 4 No. 1. 3.

²³ Duman 2016, 702, 704 Fig. 6. No. 13-16; Tripolis’te bulunan Roma Dönemi Kırmızı Astarlı seramiklerin arkeometrik sonuçları için bk. Semiz *et al.* 2018, 530-541.

²⁴ Şen Yıldırım 2012, 170 Şek. 3 No. 20-21.

²⁵ Williams 1989, 40 Fig. 18, 225.

470²⁶ yıllarına, Antiochia'da Geç Roma Dönemi'ne²⁷, İzmir Karaburun'da MS IV. yüzyıl sonu-V. yüzyılın ilk yarısına²⁸, Soli Pompeipolis'te MS 360-450 yıllarına²⁹, Tarsus'ta Geç Roma Dönemi'ne³⁰, Antandrus'ta MS 360-470 yıllarına³¹, Zeugma'da MS IV-V. yüzyıl ortasına³², Labraunda'da Geç Roma Dönemi'ne³³ tarihlendirilmiştir. Atina Agorası'nda MS IV. yüzyılın son çeyreği-V. yüzyılın ilk çeyreğine³⁴, Sabratha'da MS IV.-V. yüzyıla³⁵, Sparta'da MS erken V. yüzyıla³⁶, Beirutus'ta MS 325-350 yıllarına³⁷, El Mahrine'de MS V. yüzyılın ikinci yarısına³⁸, Stobi'de MS Geç IV.-Geç V. yüzyıla³⁹, Hispalis'te (Sevilla) sarnıçta kontekst olarak forma ait örnek bulunmuş MS V. yüzyıla⁴⁰ tarihlendirilmiştir⁴¹. Germanicia'da önceki yıllarda yapılan kazı çalışmalarında (445 ada 3. ve 20. parsel) bulunan form örnekleri karşılaştırmalar dikkate alınarak MS IV-V. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁴². Son dönemde yapılan kazı çalışmalarında bulunan ve bu çalışma kapsamında değerlendirilen seramiklerden ise, karşılaştırmalar ve Hayes'in form yapısındaki ayrımı dikkate alınarak, 1 no.lu parça MS IV. yüzyılın sonları-V. yüzyılın ilk çeyreğine, 2 ve 3 no.lu parçalar ise MS V. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilir.

Hayes Form 91B (Fig. 7, Kat. No: 4)

Ağız kenarındaki eklenti aşağı doğru uzatılarak kanca şeklinde sonlandırılmış, derin gövdeli kâse parçasıdır. Büyük bir bölümü sağlam olarak ele geçen formun ağız çapı 17 cm genişliğindedir (Kat. No: 4). Germanicia'da iki örnekle temsil edilen formdan 4 no.lu örnek, 4 no.lu parselin B açmasında bulunmuştur. Bir başka örneğin ise sadece kanca ağız kenarının bir kısmı sağlam kalabilmiş olup 1P 1A açmasında bulunmuştur.

Germanicia'da bulunan form grubuna ait seramiğin kil rengi açık kırmızı (2.5YR 6/8) olup az miktarda taşçık ve kireç katkısı görülmektedir. Astar rengi kırmızı (10R 5/8) olup yüzeyde ince astar uygulanmış, mat yüzeyli ve kireç patlaklarının oluşturduğu delikler mevcuttur.

Hayes, Form 91 içerisinde yer alan seramikleri dört gruba ayırmıştır. Birinci grupta (A) yer alan

²⁶ Tekocak 2006, 53, Kelenderis Form 19 Kat. No: 44-53; Tekocak 2009, 133, 140 Fig. 7, 9.

²⁷ Waage 1948, Pl. IX, 800p, 871p.

²⁸ Aktaş *et al.* 2019, 408 Fig. 3, No: 31.

²⁹ Yıldız 2022, 108.

³⁰ Jones 1950, 276 Fig. 207, No: 818

³¹ Aktaş 2018, 134-138.

³² Gschwind 2006, 62-63 Fig. 20, 2; Erol & Tamer 2020, Res. 1, 4; 61-62.

³³ Hellström 1965, Pl.37, 323.

³⁴ Hayes 2008, 226-227 Fig. 34, 1081-1090; Ayrıca bk. Waage 1933, Çiz. 157.

³⁵ Timby 1994, 98-99 Fig. 18, No. 75, Fig. 19, No. 77.

³⁶ Pickersgill & Roberts 2003, 572 Fig. 11, 72.

³⁷ Reynolds 2010, 107 Fig. 4n.

³⁸ Mackensen 1993, 292 (Abb. 101, 1-4), 403-405, Form 9.1-5.

³⁹ Anderson Stojanović 1992, 56-57 Pl.42, 363.

⁴⁰ Paz & Vargas 2011, 90, 92 Fig. 4, 30.

⁴¹ Gindaros için bk. Kramer 2004, 206 Taf. 95, ARS2; Berenice için bk. Kenrick 1985, 359 Fig. 66, 639; Elaiussa Sebaste için bk. Yıldız 2022, dp. 133.

⁴² Ok & Dumankaya, 2022, 139 Fig. 27, No: 23-27.

seramikler sıg, dudak kenarı altına köşeli bir eklenti yerleştirilmiş, iç gövde yüzeyi oluklu ve ince astarlıdır (MS V. yüzyılın ikinci yarısı), ikinci grupta (B), seramikler daha derin, iç yüzeyde yiv bulunmamaktadır (MS 450-530). Üçüncü grupta (C) kaplar derinleşerek dudak kenarı altındaki eklenti düzleştirilmiş, kaideye doğru form kalınlaşmıştır (MS 530-600+). Dördüncü grupta (D), dudak altındaki eklenti küçültülmüş, ağız çapı 12-15 cm arasındadır (MS 600-650)⁴³. Germanicia buluntusu derin gövde yapısı ve iç yüzeyde yiv olmaması nedeniyle, 4 numaralı parça, Hayes'in form gruplamasına göre Form 91B grubu içerisinde değerlendirilebilir.

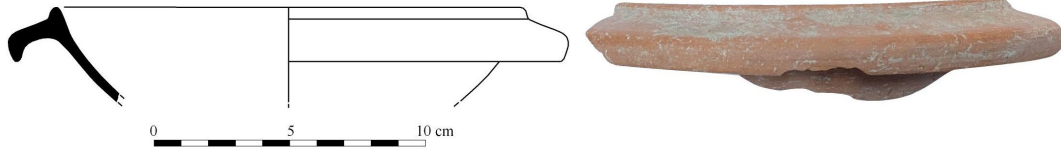

Fig. 7. Form 91B

Hayes tarafında MS450-530 yıllarına tarihlendirilen Form 91B seramikleri, Zeugma'da MS V. yüzyıla⁴⁴, Antiochia'da Geç Roma Dönemi'ne⁴⁵, Anemurium'da MS geç IV.-V. yüzyılın ilk yarısına⁴⁶, Cnidus'ta M.S. V. yüzyılın ortalarına⁴⁷, Ephesus'ta MS V. yüzyılın ikinci yarısı-VI. yüzyılın ilk çeyreğine⁴⁸, Parium tiyatrosunda MS V. yüzyıl ikinci yarısı ile MS VI. yüzyılın ilk yarısına⁴⁹, Myra-Andriake'de MS 450-530 yıllarına⁵⁰, Hatay/Haç Dağı Mevkisi'nde MS V. yüzyıl sonu-VI. yüzyılın ilk dörtlüğüne⁵¹, Soli Pompeipolis'te MS 450-530 yıllarına⁵², Tarsus'ta Geç Roma Dönemi'ne⁵³, Atina Agorası'nda MS V. yüzyılın III. çeyreğine⁵⁴, Samaria'da Geç Roma Dönemi'ne⁵⁵ tarihlendirilmiştir. Germanicia buluntusunun da Zeugma örneği ile çağdaş olduğu düşünülmektedir.

Form 91 C/D (Fig. 8, Kat. No: 5)

İç yüzeyi sıralı rulet⁵⁶ süslemeli kalın cidarlı kâse kaide parçasıdır (Kat. No: 5). Germanicia'da tek örnekle temsil edilen form, 2424 ada içerisinde yer alan 4 no.lu parselin B açmasında bulunmuştur.

Germanicia'da bulunan form grubuna ait seramiğin kil rengi açık kırmızıdır (2.5YR 6/8). İçerik olarak az miktarda taşçık ve kireç katkısı görülmektedir. Astar rengi kırmızı (10R 5/8) olup yüzeyde ince astar uygulanmış, mat yüzeyli ve kireç patlaklarının oluşturduğu delikler mevcuttur.

⁴³ Hayes 1972, 140-144.

⁴⁴ Erol & Tamer 2020, 64, 115 Res. 1, 7.

⁴⁵ Waage 1948, 54-55 Pl. X, 883.

⁴⁶ Williams 1989, 40 Fig. 18, 227; Tarsus için bk. Adak Adıbelli 2006, 62-63.

⁴⁷ Doksanaltı 2006, 783 no. 1408.

⁴⁸ St. Mary Kilisesi'nde bulunan benzer form için bk. Turnovsky, 2005, 219, 222 Fig. 6, 2.

⁴⁹ Ergürer 2016, 131, 133 Fig. 4, 63; Tiyaroda bulunan seramikler için bk. Ergürer 2018, 98, 100 Fig. 4, 63.

⁵⁰ Öz 2020, 49, 222, 353 Lev. 4,1.

⁵¹ Coşkun 2014, 148 No: 58, 60.

⁵² Yıldız 2022, 129, 149 Lev. 10, 70.

⁵³ Jones 1950, 276 Fig. 207, No: G.

⁵⁴ Hayes 2008, 231 Fig. 36, 1140.

⁵⁵ Crowfoot, 1957, 358-359 Fig. 84.6

⁵⁶ El Mahrine'de bulunan benzer süsleme Hayes 91 versiyonu olarak sınıflandırılmıştır bk. Mackensen 1993, 312 (Abb. 1091, 6)

Germanicia buluntusu, korunabilmiş kaide yapısı dikkate alınarak Hayes Form 91 C/D grubu içerisinde değerlendirilmiştir. Hayes, bu grup için MS 530-650 yıllarını önermiştir⁵⁷. Anadolu'da ise Alabanda'da MS VII. yüzyıla⁵⁸, Olba'da MS 530-600⁵⁹ yıllarına tarihlenmiştir. Germanicia buluntusu için de Hayes'in önerisi dikkate alınabilir.

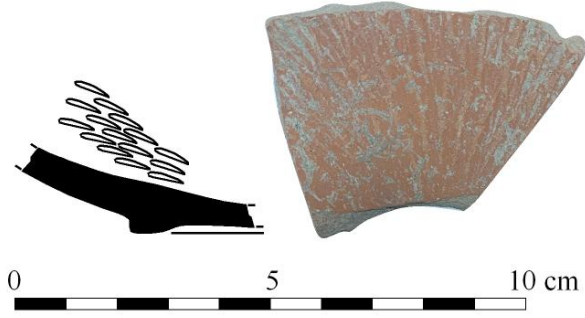

Fig. 8. Form 91C/D

Hayes Form 97 (Fig. 9, Kat. No: 6)

Ağız kenarı dışa doğru hafif aşağı çekilerek uzatılmış, üstte tek oluklu ve yarı küresel gövdeli kâse parçasıdır (Kat. No: 6). Uzatılan ağız kenarı yıldızın uçları şeklinde devam etmektedir. Germanicia'da tek örnekle temsil edilen form, 1 no.lu parselin A açmasında bulunmuştur. Formun ağız çapı 15 cm genişliğindedir.

Germanicia'da bulunan form grubuna ait seramiğin kil rengi açık kırmızı (10R 6/8), içerik olarak az miktarda taşçık ve kireç katkılıdır. Kil yapısı sert, sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi açık kırmızı (10R 6/8) olup yüzeyde kireç ve patlaklarının oluşturduğu delikler görülmektedir. Mat ve ince yüzeylidir.

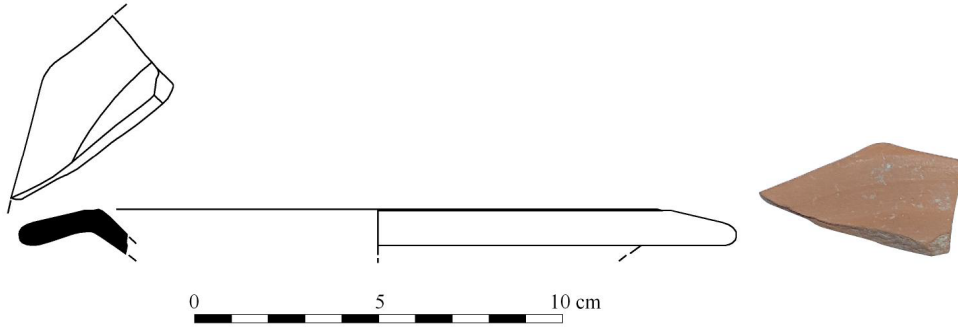

Fig. 9. Form 97

Hayes⁶⁰ tarafından MS 490-550 yılları önerilen form, Anemurium'da MS 490-550 yıllarına⁶¹, Antiochia'da Geç Roma Dönemi'ne⁶², Parium'da MS 490-550 yıllarına⁶³, Tripolis'te MS V.-VI. yüzyıla⁶⁴, Olba'da MS 530-580 yıllarına⁶⁵, Soli Pompeipolis'te MS 490-550 yıllarına⁶⁶, Myra-Andriake'de MS

⁵⁷ Hayes 1972, 140-144.

⁵⁸ Soslu 2020, 492.

⁵⁹ Aydın 2019, 95, Kat. No:1, Lev.1.

⁶⁰ Hayes 1980, 150-151 Fig. 27, Form 97.

⁶¹ Williams 1989, 41 Fig. 19 No. 234

⁶² Waage 1948, Fig. 28 No. 9.

⁶³ Ergürer 2016, 131, 156 Fig. 4, 65; Ergürer 2018, 100 Fig. 4, 65.

⁶⁴ Ok 2018, 291-292, 445 Lev. 62, 499; Tripolis'te Afrika Kırmızı Astarlı Seramiklerle bulunan Geç Antik Çağ unguentariumları için bk. Semiz 2021, 1-11.

⁶⁵ Aydın 2019, 249 Lev. 2, Kat. No: 3.

⁶⁶ Yıldız 2022, 130, 150-151 Lev. 11-12, 75-79.

V. yüzyılın sonu VI. yüzyılın ortası⁶⁷, Zeugma'da MS 490-550 yıllarına⁶⁸, Alabanda'da MS V. yüzyılın sonu ile VI. yüzyılın yarısına⁶⁹, Atina Agorası'nda ise MS IV-VI. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁷⁰. Hayes'in form için önerdiği tarih, Germanicia buluntusu için de geçerlidir.

Hayes Form 99B (Fig. 10, Kat. No: 7)

Ağız kenarı dışı doğru kalınlaştırılmış, yarı küresel gövdeli ve derin formlu kâse parçasıdır (Kat. No: 7). Germanicia'da tek örnekle temsil edilen form, 4 no.lu parselin A açmasında bulunmuştur. Büyük bir bölümü sağlam olarak ele geçen formun ağız çapı 19 cm genişliğindedir.

Germanicia'da bulunan form grubuna ait seramiğin kil rengi açık kırmızı (2.5YR 6/6), içerik olarak az miktarda mika, taşçık ve kireç katkılıdır. Kil yapısı sert, sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi kırmızı (10R 5/8), yüzeyde ise yer yer kireç patlaklarının izleri görülmekte olup ince, mat ve sabunumsu yüzeylidir.

Hayes, Form 99 içerisinde yer alan seramikleri üç gruba ayırmıştır. Birinci grupta (A) kaide çapı geniş, kaide yapısı ise incedir. İç yüzeyde tondo merkezinde ve çevresinde olmak üzere iki oluk yer almaktadır (MS 510-540). İkinci grupta (B), gövde genişlemiş, kaide bölümü üçgen formunu alarak kaide çapı küçülmüştür (MS 530-580). Üçüncü grupta (C), B grubundaki örneklere göre kaide bölümü daha alçak ve ince olmakla beraber ağız çapı ise 14,5-21 cm arasındadır (MS 560/ 580-620)⁷¹.

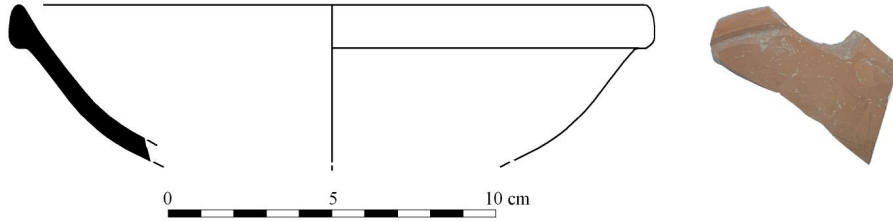

Fig. 10. Form 99B

Germanicia buluntusu, Hayes'in tanımlaması dikkate alınarak gövde ve kaide yapısına göre Form 99B grubu içerisinde değerlendirilmiştir. Söz konusu form, Hayes tarafından MS 530-580 yıllarına tarihlendirilmektedir⁷². Benzer örnekler, Andriake'de MS 530-600 yıllarına⁷³, Adramytteion'da (Balıkesir/ Ören) MS VI. yüzyıla⁷⁴, Saraçhane'de MS erken VI-VII. yüzyıla⁷⁵, Kelenderis'te MS VI. yüzyılın ilk yarısına⁷⁶, Antiochia'da Geç Roma Dönemi'ne⁷⁷, Smyrna'da MS V. yüzyıla⁷⁸, Parium'da MS

⁶⁷ Öz 2020, 224 Lev. 4, 6.

⁶⁸ Erol & Tamer 2020, 65-66 fig. 1, 10.

⁶⁹ Soslu 2020, 492-493 Fig. 10, No: 12.

⁷⁰ Robinson 1959, Pl. 71, M349.

⁷¹ Hayes 1972, 152-155.

⁷² Hayes 1972, 152-153, 155 Fig. 28, B (13-21).

⁷³ Öz 2020, 52, 354 lev. 5, 1.

⁷⁴ Şahin 2020, 236, 252 Abb.11, Nr.10.

⁷⁵ Hayes 1992, 98, 157 fig. 36, 24,2.

⁷⁶ Tekocak 2009, 133 fig. 7,13-14.

⁷⁷ Waage 1948, 54-55 Pl. X, 878.

⁷⁸ Erol 2011, 120, 396, kat. no. K-231.

530-580 yıllarına tarihlenmiştir⁷⁹, Stratonikeia'da MS 560-580 aralığına⁸⁰, Olba'da MS 530-580⁸¹, Soli Pompeipolis'te MS 530-580 yıllarına⁸², Tunus'ta MS VI. yüzyılın III. çeyreğine⁸³, Atina Agorası'nda MS VI. yüzyılın ortasına⁸⁴ tarihlendirilmiştir. Germanicia buluntusu ise Hayes'in önerisi dikkate alınarak MS 530-580 yıllarına tarihlendirilebilir.

Hayes Form 105 (Fig. 11, Kat. No:8)

Ağız kenarı yumru ya da topuz şeklinde kalınlaştırılmış, içte düzleştirilmiş, altta ise yuvarlatılarak döndürülmüş sığ gövdeli tabak parçasıdır (Kat. No: 8). Germanicia'da tek örnek olarak temsil edilen form, 4 no.lu parselin A açmasında bulunmuştur. Formun ağız çapı 30 cm genişliğindedir.

Germanicia'da bulunan form grubuna ait seramiğin kil rengi açık kırmızı (2.5YR 6/8) olup içerik olarak az miktarda taşçık ve farklı boyutlarda kireç katkısı görülmektedir. Astar rengi kırmızı (10R 5/8) olup yüzeyde ince astar uygulanmış, mat yüzeyli ve kireç patlaklarının oluşturduğu delikler mevcuttur.

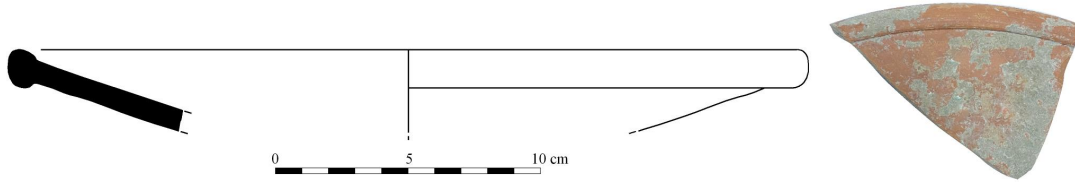

Fig. 11. Form 105

Kuzey Afrika atölyelerince son üretim dönemlerinde kullanılan en yaygın kap formudur ve kullanımı MS VII. yüzyılın ortalarına kadar devam eder⁸⁵. Hayes tarafından MS 580/600-660 yıllarına tarihlenen formun⁸⁶ benzer örnekleri, Tripolis'te MS 580-7. yüzyılın başları⁸⁷, Aphrodisias'ta MS 580/600-660 yıllarına⁸⁸, Kelenderis'te MS geç VI-VII. yüzyıla⁸⁹, Antiochia'da Geç Roma Dönemi'ne⁹⁰, Ephesus'ta MS VI. yüzyılın üçüncü çeyreğine⁹¹, Anemurium'da MS geç VI-VII. yüzyıla⁹², Parium'da MS 580-660 yıllarına⁹³, Arykanda'da MS VII. yüzyıla⁹⁴, Stratonikeia'da MS geç VI. yüzyıl-

⁷⁹ Ergürer 2016, 131, 134, 156 fig. 4, 67-69.

⁸⁰ Tekocak 2019, 98-99 fig. 12, Str. Form 10.

⁸¹ Aydın 2019, 97, 249-252 Lev. 2-3, Kat. No: 4-6.

⁸² Yıldız 2022, 111-112, 131, Kat. No:83-86.

⁸³ Mackensen 1993, 415-417, Form 29.1-2.

⁸⁴ Hayes 2008, 232 Fig. 36, 1153-1154.

⁸⁵ Hayes 1972, 169.

⁸⁶ Hayes 1980, 166-169 Fig. 32 Form 105.

⁸⁷ Ok 2018, 293

⁸⁸ Hudson 2008, 343-344 Fig. 24, 6.1-3.

⁸⁹ Tekocak 2006, 54, Kelenderis Form 23 Kat. No: 60-61; 2009, 113, 134 Fig. 7 (18-19).

⁹⁰ Waage 1948, 47 Pl. VII (802f)-VIII (802k).

⁹¹ Gassner 1997, 150 Taf. 49 (600).

⁹² Williams 1989, 43 Fig. 20 (244).

⁹³ Ergürer 2015, 62-63, 86 Res. 7 (45); 2019, 265, 281 Fig. 7, 5.

⁹⁴ Yaman 2018, 51, 342-343 Lev. 9 (5-68).

MS VII. yüzyılın ortalarına⁹⁵, Olba'da, MS VI. yüzyıl sonu-VII. yüzyıl başına⁹⁶, Myra-Andriake'de MS VI. yüzyılın sonu ile VII. yüzyılın başına⁹⁷, Soli Pompeipolis'te MS 580/600- 660+⁹⁸, Saraçhane'de MS 580-660+ yıllarına⁹⁹, Sabratha'da MS VI-VII. yüzyıla¹⁰⁰, Corinthus'ta MS 600'e¹⁰¹, Atina Agorası'nda MS VI-VII. yüzyıla¹⁰² tarihlendirilmiştir. Germanicia buluntusu ise diğer buluntu merkezlerindeki tarihlendirmeler dikkate alınarak MS VI. yüzyıl sonu-VII. yüzyılın ortalarına tarihlendirilebilir.

Hayes Form 107 (Fig. 12, Kat. No: 9)

Ağız kenarı dışa doğru uzatılarak altta kalınlaştırılmış, yarı küresel gövdeli kâse ağız-kenar parçasıdır (Kat. No: 9). Germanicia'da tek örnek olarak temsil edilen form, 4 no.lu parselin A açmasında bulunmuştur. Formun ağız çapı 28 cm genişliğindedir.

Germanicia'da bulunan form grubuna ait seramiğin kil rengi açık kırmızı (2.5YR 6/8) olup içerik olarak az miktarda taşçık ve farklı boyutlarda kireç katkısı görülmektedir. Astar rengi kırmızı (10R 5/8) olup yüzeyde ince astar uygulanmış, mat yüzeyli ve kireç patlaklarının oluşturduğu delikler mevcuttur.

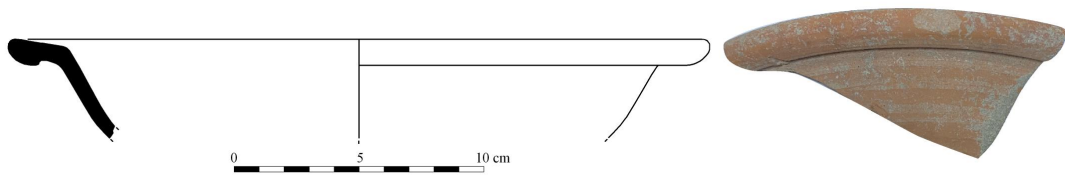

Fig. 12. Form 107

Hayes bu grubu, Form 93'ün devamı niteliğinde değerlendirerek¹⁰³ formu MS 600-650 yıllarına tarihlendirmiştir¹⁰⁴. Benzer örnekler, Soli Pompeipolis'te MS 600-650 yıllarına¹⁰⁵, Antiochia'da Geç Roma Dönemi'ne¹⁰⁶, Olba'da MS 600-650 yıllarına¹⁰⁷, Zeugma'da MS VII. yüzyıl başına¹⁰⁸ tarihlendirilmiştir¹⁰⁹. Germanicia buluntusu için de Hayes'in önerisi kabul edilebilir.

Kapalı Kap (*Oinophoros?*) (Fig. 13, Kat. No: 10)

⁹⁵ Tekocak 2019, 99 Res. 13 (1-3).

⁹⁶ Aydın 2019, 100, 254-263 Lev. 4-8, Kat. No: 8-16.

⁹⁷ Öz 2020, 42-44 Lev. 2 (2-3).

⁹⁸ Yıldız 2022, 105-106 Lev. 6-7, Kat. No: 39-49

⁹⁹ Harrison *et al.* 1968, 208-209, E.40.

¹⁰⁰ Timby 1994, 106-107 Fig. 22, 129.

¹⁰¹ Williams & Orestes 1983, 30 Fig. 15, No:83.

¹⁰² Hayes 2008, 233 Fig. 36, 1161-1164.

¹⁰³ Hayes 1972, 171.

¹⁰⁴ Hayes 1972, 171 Fig. 33, Form 107.

¹⁰⁵ Yıldız 2022, 112-113, 152-153 Lev. 13-14, 91-94.

¹⁰⁶ Waage 1948, 58 Pl. IX, 852p.

¹⁰⁷ Aydın 2019, 263-264, Kat. No. 17; Lev. No. 9.

¹⁰⁸ Kenrick 2013, 58 Pl. 33, 515 (Ağız çapı 30 cm); Erol & Tamer 2020, 66, 115 Fig. 1,11.

¹⁰⁹ Tarsus için bk. Adak Adıbelli 2006, 81-82, Form 20.

Oval formlu, üstte yatay iki kulpu, ağız kenarı kırık kapalı kap parçasıdır (Kat. No: 10). Germanicia'da tek örnek olarak temsil edilen form, 4 no.lu parselin B açmasında bulunmuştur. Formun genişliği 16 cm'dir.

Germanicia'da bulunan form grubuna ait seramiğin kil rengi açık kırmızı (2.5YR 6/8) olup içerik olarak taşçık ve kireç katkılıdır. Kil yapısı sert, sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi kırmızıdır (10R 5/8). Yüzeyde yer yer taşçık ve kireç patlaklarının izleri görülmektedir. İnce ve mat yüzeyli olup her iki yüzeyde perdah izleri takip edilebilmektedir.

Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin hamur ve astar özellikleri, diğer Geç Roma seramiklerinden oldukça farklılığı nedeniyle ayırt edilebilmektedir. Hayes'in tanımlamasına göre bu seramiklerin kil rengi turuncu-kırmızı/kiremit kırmızısı olup pembe-bemsi renk hâkimdir. İçeriğinde ince ve iri taneli kuvars-kireç, az miktarda mika bulunmaktadır. Astar rengi ise hamur rengiyle benzerlik göstermektedir. Kalın astarlı örnekler pürüzsüz ve parlak yüzeyli, ince astarlılar ise mattır. Astar üzerindeki kireç ve kuvars izlerinin belirginleşmesi ise fırınlama ile ilişkilendirilmiştir. Katkı maddelerinin tanecikleri astara zarar vermesi sıklıkla görülen bir hasardır. Ancak kaplar perdahlanarak düzgün bir yüzey elde edilmiştir¹¹⁰.

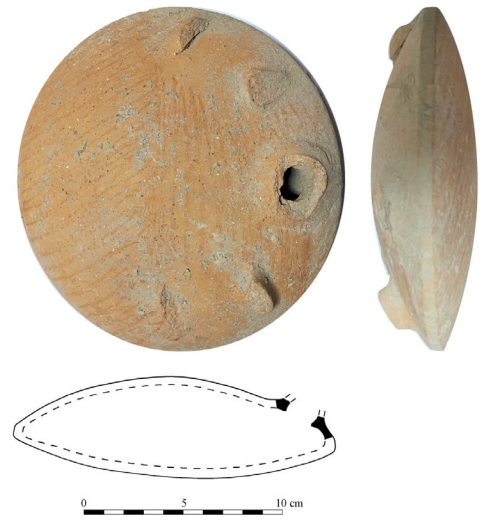

Fig. 13. Kapalı Kap (Oinophoros?)

Hayes'in tanımlamaları arasında astar üzerinde ince alet izlerinden ve bazı örneklerin dış yüzeyinde ince yatay çizgilerden bahsedilmektedir¹¹¹. Germanicia'da bulunan kapalı kabın her iki yüzeyinde de benzer dikey ve yatay çizgi (perdah) izleri görülmektedir.

Afrika üretimi seramikler arasında kase ve tabaklar dışında, kapalı kap formları da yer almaktadır¹¹². Germanicia'da bulunan kapalı kap (*oinophoros*?), her ne kadar tek örnek olarak değerlendirilse de kil ve astar yapısı dikkate alınarak olasılıkla Kuzey Afrika'da üretilmiş olmalıdır.

Anadolu'da ve diğer yerleşim alanlarında Germanicia buluntusuna benzer örneklerle karşılaşılma-mış olup, Sabratha'da sadece gövdenin köşe dönüşleri mevcut olan bir parça kapalı form olarak isimlendirilerek MS II-III. yüzyıla tarihlendirilmiştir¹¹³. Germanicia örneği ise buluntu alanı ve aynı alanda ele geçen diğer seramik grupları da dikkate alınarak Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilebilir.

Sonuç

Commagene Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Germanicia, antikçağ boyunca bölgesel ticaret yolları üzerinde konumlanmıştır. Kentin, bu yol ağı içerisinde yer alması ve farklı üretim merkezlerine ait seramik malzemelerinin kentte ele geçmesi, Germanicia'nın tarihsel süreç içerisinde farklı bölge ve kentlerle seramik ticareti içerisinde olduğunu da göstermektedir.

¹¹⁰ Hayes 1972, 13-14, 287-292; 2008, 68.

¹¹¹ Hayes 1972, 289-290.

¹¹² Hayes 1972, 173-180 Pl. II-X.

¹¹³ Timby 1994, Fig. 23, No: 154.

Germanicia'nın antikçağda, Doğu Kilikia'da yer alan önemli liman kentleri Tarsus ve Aigeai ile ticaret yol bağlantısı bulunmaktadır. Antikçağda Antiochia'dan gelip Issus'a bağlanan güzergâh, Tarsus'tan gelen yol ile birleşerek doğuda Zeugma'ya, Kuzeydoğuda ise Germanicia'ya ulaşmaktadır¹¹⁴. Germanicia ve Zeugma'dan Samsat'a da bu güzergâh birbirine baęlanmaktadır¹¹⁵.

Doğu Kilikia'da bulunan Tarsus, Anazarbus ve Aegeai gibi büyük kentler, kara ve deniz üzerinden Kilikia Bölgesi'ne getirilen ürünler, bu kentlerde bulunan ana ticaret yolları vesilesiyle Akdeniz'i Orta Anadolu'ya bağlayan bir köprü görevi görmektedir¹¹⁶.

Geç Roma Dönemi'nde Germanicia'nın, Anadolu'nun batı ve iç kesimleri ile ticari ilişkileri farklı seramik gruplarıyla takip edilebilmektedir. Anadolu dışında Kıbrıs ve Kuzey Afrika ile de ticari faaliyetleri son yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. Germanicia'da, günümüze kadar ele geçen seramikler dâhilinde MS III-VI. yüzyıllarda Sagalassus, MS V-VI. yüzyıllarda Foça, MS V. yüzyılın ikinci yarısı-MS VI. yüzyılda Kıbrıs Kırmızı Astarlı seramikleri, MS IV-VII. yüzyıllarda ise Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin kentte kullanıldığı tespit edilmiştir.

Germanicia sınırları içerisinde, günümüze kadar farklı alanlarda kazı çalışmaları yapılmıştır. 2019-2020 yıllarında 2424 parselde yapılan çalışmalarda mozaikli bir alan bulunmuş ve bu alanda karışık toprak tabakasında sınırlı sayıda Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri tespit edilmiştir. Bu seramikler içerisinde süslemeli ve süslemesiz örnekler (Hayes Form 61A, 64, 67, 106), buluntular arasındadır¹¹⁷.

2021 yılında ise 2424 ada içerisinde yapılan çalışmalarda Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerine ait farklı formlar tespit edilmiştir (Hayes Form 67, 91B-C/D, 97, 99B, 105, 107, kapalı kap). Günümüze kadar yapılan çalışmalarla toplam 11 form çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. İlerleyen zamanlarda yapılacak sistemli kazı çalışmaları ve buluntularıyla, Germanicia'nın tarihsel süreci, Roma Dönemi'ndeki ticareti, buna bağlı olarak da ekonomik durumu hakkında detaylı bilgi verilebilecektir.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Afrika Kırmızı Astarlı Seramikler, Germanicia'da her ne kadar sınırlı sayıda bulunsa da kentin bu seramiklerin kullanımına ve ticaretine kayıtsız kalmadığını göstermesi açısından önemlidir.

¹¹⁴ Tarsus ve Aigeia limanları ile ilgili bk. Demir 2016, 5, 7; Bölgede yer alan antik liman için ayrıca bk. Tülek 2012, 175-192; MS III-IV. yüzyıllarda Aigeia'de gemileri ile ticaret yapan tüccarlar toptan alışveriş için buraya gelirlerdi. Bk. Tülek 2012, 188 dn. 68.

¹¹⁵ Antikçağ ticaret yol haritası için bk. Ramsay 1960.

¹¹⁶ Durukan 2015, 246-247; Phokaia'nın ticaretteki önemi hakkında ayrıca bk. Civelek 2021, 52-53.

¹¹⁷ Ok & Dumankaya 2022, 111-114.

Katalog

(Kısaltmalar: Kat. No: Katalog Numarası, Y: Yükseklik, A.Ç: Ağız Çapı, C.K: Cidar Kalınlığı. Kil ve astar tanımlamaları için Munsell Renk Kataloğu (Munsell Soil Charts 2000) ve ölçü birimi olarak santimetre (cm) kullanılmıştır).

Kat. No: 1, Fig. 4

Form: Kâse-Hayes Form 67

Tanım: Ağız kenar-gövde parçası. Ağız kenarı kavisli ve üstten düzleştirilerek döndürülmüş, aşağı doğru sarkıtılarak hafif inceltilmiş, ağız kenarından gövdeye geçiş kademelidir. Kil rengi açık kırmızı (2.5YR 6/8), içerik olarak az miktarda mika, taşçık ve kireç katkılıdır. Kil yapısı sert, sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi kırmızı (10R 5/8), yüzeyde yer yer kireç patlaklarının izleri görülmekte olup ince ve mat yüzeylidir.

Buluntu Yeri: Mozaikli Konut Alanı, 4B Açması (2021)

Ölçüler: Y:2,3 A.Ç:24 C.K:0,7

Tarih: MS IV. yüzyıl sonu-MS V. yüzyılın ilk çeyreği.

Kat. No: 2, Fig. 5

Form: Kâse-Hayes Form 67

Tanım: Ağız kenar-gövde parçası. Ağız kenarı kavisli, tek oluklu ve üstten düzleştirilerek döndürülmüş, aşağı doğru sarkıtılarak hafif inceltilmiş, ağız kenarından gövdeye geçiş kademelidir. Kil rengi açık kırmızı (10R 6/8), içerik olarak az miktarda taşçık ve kireç katkılıdır. Kil yapısı sert, sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi açık kırmızı (10R 6/8), yüzeyde kireç izleri ve patlaklarının oluşturduğu delikler görülmekte olup ince yüzeylidir.

Buluntu Yeri: Mozaikli Konut Alanı, 4A Açması (2021)

Ölçüler: Y:2,6 A.Ç:26 C.K:0,5

Tarih: MS V. yüzyılın ilk yarısı.

Kat. No: 3, Fig. 6

Form: Kâse-Hayes Form 67

Tanım: Ağız kenar-gövde parçası. Ağız kenarı kavisli, tek oluklu ve üstten düzleştirilerek döndürülmüş, aşağı doğru sarkıtılarak yuvarlatılmış, ağız kenarından gövdeye geçiş kademelidir. Kil rengi açık kırmızı (2.5YR 6/8), içerik olarak az miktarda taşçık ve kireç katkılıdır. Kil yapısı sert, sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi kırmızı (10R 5/8), yüzeyde yer yer kireç patlaklarının izleri görülmekte olup ince ve mat yüzeylidir.

Buluntu Yeri: Mozaikli Konut Alanı, 4B Açması (2021)

Ölçüler: Y:3 A.Ç:28 C.K:0,6

Tarih: MS V. yüzyılın ilk yarısı.

Kat. No: 4, Fig. 7

Form: Kâse-Hayes Form 91B

Tanım: Ağız kenar-gövde parçası. Ağız kenarında aşağı doğru dışa çıkıntılı kanca şeklinde bölüm bulunmakta olup, derin gövdelidir. Kil rengi açık kırmızı (2.5YR 6/8), içerik olarak az miktarda taşçık ve kireç katkılıdır. Kil yapısı sert, sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi kırmızı (10R 5/8), yüzeyde yer yer kireç patlaklarının izleri görülmekte olup ince ve mat yüzeylidir.

Buluntu Yeri: Mozaikli Konut Alanı, 4B Açması (2021)

Ölçüler: Y: 3,5 A.Ç: 17 C.K: 0,4

Tarih: MS V. yüzyıl.

Kat. No: 5, Fig. 8

Form: Kâse-Hayes Form 91C/D

Tanım: İç yüzeyi sıralı rulet süslemeli kaide parçası. Kil rengi açık kırmızı (2.5YR 6/8), içerik olarak az miktarda taşçık ve kireç katkılıdır. Kil yapısı sert, sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi kırmızı (10R 5/8), yüzeyde yer yer kireç patlaklarının izleri görülmekte olup ince ve mat yüzeylidir.

Buluntu Yeri: Mozaikli Konut Alanı, 4B Açması (2021)

Ölçüler: Y: 1,7 C.K: 0,7

Tarih: MS 530-650.

Kat. No: 6, Fig. 9

Form: Kâse-Hayes Form 97

Tanım: Ağız kenar-gövde parçası. Ağız kenarı dışa doğru hafif aşağı çekilerek uzatılmış, üstte tek oluklu ve yarı küresel gövdelidir. Uzatılan ağız kenarı yıldızın uçları şeklinde devam etmektedir. Kil rengi açık kırmızı (10R 6/8), içerik olarak az miktarda taşçık ve kireç katkılıdır. Kil yapısı sert, sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi açık kırmızı (10R 6/8), yüzeyde kireç izleri ve patlaklarının oluşturduğu delikler görülmekte olup ince yüzeylidir.

Buluntu Yeri: Mozaikli Konut Alanı, 1A Açması (2021)

Ölçüler: Y:1,1 A.Ç:15 C.K:0,4

Tarih: MS V. yüzyılın sonu-VI. yüzyılın ilk yarısı

Kat. No: 7, Fig. 10

Form: Kâse-Hayes Form 99B

Tanım: Ağız kenar-gövde parçası. Ağız kenarı dışa doğru kalınlaştırılmış, yarı küresel ve derin formludur. Kil rengi açık kırmızı (2.5YR 6/6), içerik olarak az miktarda mika, taşcık ve kireç katkıdır. Kil yapısı sert, sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi kırmızı (10R 5/8), yüzeyde yer yer kireç patlaklarının izleri görülmekte olup ince ve mat yüzeylidir.

Buluntu Yeri: Mozaikli Konut Alanı, 4B Açması (2021)

Ölçüler: Y: 4,8 A.Ç: 19 C.K: 0,6

Tarih: MS 530-580

Kat. No: 8, Fig. 11

Form: Tabak-Hayes Form 105

Tanım: Ağız kenar-gövde parçası. Ağız kenarı üstte hafif düzleştirilmış, altta ise yuvarlatılarak topuz şeklinde kalınlaştırılmış ve sığ gövdelidir. Kil rengi açık kırmızı (2.5YR 6/8), içerik olarak az miktarda mika, taşcık ve kireç katkıdır. Kil yapısı sert, sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi kırmızı (10R 5/8), yüzeyde yer yer kireç patlaklarının izleri görülmekte olup ince ve mat yüzeylidir.

Buluntu Yeri: Mozaikli Konut Alanı, 4A Açması (2021)

Ölçüler: Y:3 A.Ç:30 C.K:0,8

Tarih: MS VI. yüzyıl sonu-VII. yüzyılın ortaları.

Kat. No: 9, Fig. 12

Form: Kâse-Hayes Form 107

Tanım: Ağız kenar-gövde parçası. Ağız kenarı dışa doğru kalınlaştırılmış, yarı küresel ve derin formludur. Kil rengi açık kırmızı (2.5YR 6/6), içerik olarak az miktarda mika, taşcık ve kireç katkıdır. Kil yapısı sert, sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi kırmızı (10R 5/8), yüzeyde yer yer kireç patlaklarının izleri görülmekte olup ince ve mat yüzeylidir.

Buluntu Yeri: Mozaikli Konut Alanı, 4B Açması (2021)

Ölçüler: Y: 4 A.Ç: 28 C.K: 0,5

Tarih: MS VII. yüzyılın ilk yarısı.

Kat. No: 10, Fig. 13

Form: Kapalı Kap, Oinophoros?

Tanım: Oval formlu, üstte yatay iki kulpu ve ağız kenarı kırıktır. Kil rengi açık kırmızı (2.5YR 6/8), içerik olarak az miktarda taşcık ve kireç katkıdır. Kil yapısı sert, sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi kırmızıdır (10R 5/8). Yüzeyde perdah izleri takip edilmekte olup yer yer taşcık ve kireç patlaklarının izleri görülmektedir. İnce ve mat yüzeylidir.

Buluntu Yeri: Mozaikli Konut Alanı, 4B Açması (2021)

Ölçüler: Y: 5,2 G:16

Tarih: Geç Roma Dönemi

BİBLİYOGRAFYA

- Adak Adıbelli I. 2006, *Tarsus Geç Roma Seramiği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Aktaş R. 2018, *Antandros Kazısı Yamaç Ev Roma Dönemi Seramikleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Aktaş R., E. Sezgin & Ç. Çilingiroğlu 2019, "İzmir-Karaburun Yüzey Araştırmasında Ele Geçen Roma Dönemi Seramikleri". *Olba XXVII*, 369-412.
- Akyol A. A., M. Ok & O. Dumankaya 2021, "Caesarea Germanicia (?) Geç Roma Seramiklerinin Arkeolojik ve Arkeometrik İncelemeleri". Ed. O. Dumankaya, *Arkeolojik Küçük Buluntular Pişmiş Toprak, Metal, Kemik, Cam ve Taş Eserler*. Ankara, 174-191.
- Anderson Stojanović V. R. 1992, *Stobi: The Hellenistic and Roman Pottery*. Princeton.
- Aydın S. 2019, *Olba Geç Roma Dönemi Seramik Buluntuları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Bonetto J., M. Bressan, D. Francisci, S. Mazzocchin & E. S. Kaudelka 2017, "Spoglio e riuso del teatro del Pythion di Gortyna tra 300 e 365 d. C. I contesti ceramici". *LRWC 5/2*, 723-732.
- Bonifay M. 2004, *Études sur la céramique romaine tardive d'Afrique* (BAR International Series 1301). Oxford.
- Civelek A. 2021, "Phokaia Sahil Yolu Kırmızı Astarlı Seramikleri". *ARMA 1*, 41-65.
- Coşkun F. Ç. 2014, "2005 Yılı Haç Dağı Mevkii Yüzey Araştırmasında Ele Geçen Hellenistik ve Roma Dönemi Seramikleri". Eds. A. Özfirat & Ç. Uygun, *Uluslararası Çağlar Boyunca Hatay ve Çevresi Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri*. Antakya, 145-160.
- Crowfoot G. M. 1957, "Pottery: Hellenistic and Later, Late Roman A, B and C Wares". Eds. J. W. Crowfoot, G. M. Crowfoot & K. M. Kenyon, *The Objects from Samaria. Samaria – Sebaste, Reports of the Work of the Joint Expedition in 1931-1933 and of the British expedition in 1935, no.3*, London, 306-361.
- Demir F. 2016, "Kilikya'daki Aigeai Kenti ve Tarihi". *Çukurova Araştırmaları Dergisi 2/2*, 1-13.
- Doksanaltı E. M. 2006, *Knidos Kap Krio Kazı Alanı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Duman B. 2014, "Red Slip Pottery from Laodicea/Phrygia". *RCRF Acta 43*, 95-103.
- Duman B. 2016, "African Red Slip Ware in Lydian Tripolis". *RCRF Acta 44*, 699-706.
- Dumankaya O. 2019, "Kayıp Kent Germanicia: Lokalizasyon Problemleri Üzerine Yeni Gözlemler". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 66*, 409-434.
- Durukan M. 2015, "Geç Antik Çağ'da Doğu Akdeniz'deki Ekonomik Gelişmenin Nedenleri: İpek Yolu ve Baharat Yolu'nun Rolü, LR1 Amphoraları ve Kilikia'daki Diğer Kanıtlar". *Adalya XVIII*, 241-258.
- Ergürer H. E. 2015, "Parion, Agora ve Dükkanlarında Ele Geçen Sigillata ve Kırmızı Astarlı Seramikler". Eds. C. Başaran & V. Keleş, *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı*. Ankara, 49-86.
- Ergürer H. E. 2016, "Sigillata Ve Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikler". Eds. C. Başaran & H. E. Ergürer, *Parion Roma Tiyatrosu, 2006-2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları*. Çanakkale, 123-164.
- Ergürer H. E. 2018, "Sigillata, Sigillata, Late Roman Red Slip Pottery and Others". Eds. C. Başaran & H. E. Ergürer, *Roman Theater of Parion*. Çanakkale, 91-126.
- Ergürer H. E. 2019, "Parion Roma Hamamı'nda 2012 Yılında Bulunan Roma Dönemi Seramikleri". Eds. V. Keleş, H. Kasapoğlu, H. E. Ergürer, E. Çelikbaş & Alper Yılmaz, *Cevat Başaran'a 60. Yaş Armağanı*. Ankara, 263-284.
- Erol A. F. & Tamer D. 2020, "Zeugma'dan Ele Geçen Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri". *Anadolu/Anatolia 46*, 49-121.
- Erol D. 2011, *Smyrna Agorasında Ele Geçen Terra Sigillata ve Geç Roma Seramiği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.
- Gassner V. 1997, *Das Südtor der Tetragonos-Agora* (FiE XIII/I/I). Wien.
- Gschwind M. 2006, "Roman Pottery from Zeugma: Continuity, Change and the Central Euphrates Perspective". Ed. R. Ergeç, *International Symposium on Zeugma: From Past to Future*. Gaziantep, 55-69.
- Harrison R. M., N. Firatlı & J. W. Hayes 1968, "Excavations at Saraçhane in Istanbul: Fifth Preliminary

- Report, with a Contribution on a Seventh-Century Pottery Group". *DOP* 22, 195-216.
- Hayes J. W. 1972, *Late Roman Pottery*. London.
- Hayes J. W. 1980, *Supplement to Late Roman Pottery*. London.
- Hayes J. W. 1992, *Excavations at Saraçhane in Istanbul, Vol. 2, The Pottery*. Princeton.
- Hayes J. W. 2008, *Roman Pottery, Fine Ware Imports, Athenian Agora XXXII*. Princeton, New Jersey.
- Hellström P. 1965, *Labraunda Vol. II, 1: Pottery of Classical, and Later Date Terra Cotta Lamps and Glass*. Lund.
- Hudson N. 2008, "Three centuries of Late Roman Pottery". Ed. C. Ratte, R. R. R. Smith, *Aphrodisias Papers 4, New Research on the City and Its Monuments*. Portsmouth, 319-345.
- Jones F. F. 1950, "Pottery". Ed. H. Goldman, *Excavations At Gözli Kule, Tarsus*. Princeton, 149-296.
- Kenrick P.M. 2013, "Pottery Other Than Transport Amphorae". Ed. W. Aylward, *Excavations at Zeugma. Conducted by Oxford Archaeology*. Los Altos, 1-81.
- Kenrick Ph. M. 1985, *The Fine Pottery, Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice). III. 1. Tripoli*.
- Kramer N. 2004, *Gindaros, Geschichte und Archäologie einer Siedlung im nordwestlichen Syrien von hellenistischer bis in frühbyzantinische Zeit* (Internationale Archäologie 41). Rahden.
- Lamboglia N. 1958, "Nuove osservazioni sulla 'terra sigillata chiara'". *Rivista di Studi Liguri* 24, 257-330.
- Mackensen M. 1993, *Die Spätantiken Sigillata und Lampentöpfereien von El Mahrine (Nordunisien). Studien Zur Nordafrikanischen Feinkeramik des 4. bis 7. Jahrhunderts*. München.
- Magie D. 1950, *Roman Rule in Asia Minor, to the End of the Third Century After Christ, Volume II: Notes*. Princeton, New Jersey.
- Mitsopoulos Leon V. 1991, *Die Basilika am Staatsmarkt in Ephesos Kleinfunde. 1. Teil: Keramik hellenistischer und römischer Zeit*. Wien.
- Neuru L. L. 1987, "Red Slipped Wares of Southwestern Central Tunisia: New Evidence". *RCRF Acta XXV/XXVI*, 175-188.
- Ok M. & Dumankaya O. 2022, "Caesarea Germanicia'nın Seramik Ticaretine Dair İlk Kanıtlar: Roma Dönemi Kırmızı Astarlı Seramikleri / First Evidence on the Ceramic Trade of Caesarea Germanicia: Roman Red Slip Ware". *OANNES-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/1, 99-139.
- Ok M. 2018, *Tripolis Hellenistik ve Roma Dönemi Seramiği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi. Denizli.
- Öz C. 2020, *Myra ve Andriake Geç Roma Dönemi Seramikleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.
- Paz J. V. & Vrgas E. G. 2011, "Sigillatas Africanas y Orientales de Mediados del VI d. C. Procedentes de los Rellenos de Colmatacion de una Cisterna de Hispalis (Sevilla) Los Contextos de la Plaza de la Pescaderia". Eds. M. A. Cau, P. Reynolds & M. Bonifay, *Solving Problems of Typology and Chronology* (LRFW 1). Oxford, 87-97.
- Pickersgill C. & Roberts P. 2003, "Roman Pottery from Sparta Theatre and Stoa". *The Annual of the British School at Athens* 98, 549-597.
- Ramsay W. M. 1960, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Çev. M. Pektaş, İstanbul.
- Rautman M. L. 1995, "Two Late Roman Wells at Sardis". *American Schools of Oriental Research* 53, 37-84.
- Reynolds P. 2010, "Trade Networks of The East, 3rd to 7th Centuries: The View From Beirut (Lebanon) and Butrint (Albania) (Fine Wares, Amphorae and Kitchen Wares)". *LRCW* 3, 89-114.
- Robinson H. S. 1959, *Pottery of the Roman Period, The Athenian Agora V*. Princeton, New Jersey.
- Semiz B. 2021, "Petrographic and Geochemical Investigations of the Late Antiquity Unguentaria From the Archaeological Site of Tripolis, Denizli (Southwestern Turkey)". *Journal of Archaeological Science: Reports* 35, 1-11.
- Semiz B., B. Duman B. & M. Ok 2018, "Analytical Study of Roman Red Slip Ware from Ancient Tripolis (Denizli, Turkey)". *Measurement* 129, 530-541.
- Soslu A. 2020, "Alabanda Payandalı Sarnıç Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri". *Uluslararası Sosyal*

- Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* 13/72, 485-504.
- Şahin R. 2020, "Spätantike Sigillaten aus Adramytteion (Ören/Balıkesir): Eine überregionale materialanalyse". *Anadolu Araştırmaları/ Anatolian Research* 23, 215-259.
- Şen Yıldırım D. 2012, "Hürmalık Hamamı Buluntuları Işığında Patara'nın Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Kuzey Afrika Kökenli Seramikleri". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/4, 151-172
- Tekkök B. 1996, *The Hellenistic and Roman Pottery from Troia: The Second Century B.C. to the Sixth Century A.D.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Missouri. Columbia.
- Tekocak M. 2006, *Kelenderis Roma Çağı Seramiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Tekocak M. 2009, "African and Cypriot Red Slip Wares from Kelenderis". Ed. H. Öniz, *SOMA 2008. Proceedings of the XII Symposium on Mediterranean Archaeology. Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus 5-8 March 2008.* (BAR International Series 2009), 132-142.
- Tekocak M. 2019, "Stratonikeia Kazılarında Bulunan Kırmızı Astarlı Seramikler". Ed. B. Söğüt, *Stratonikeia Çalışmaları 4. Mimari, Heykel ve Küçük Buluntu Araştırmaları*. İstanbul, 85-123.
- Timby J. R. 1994, "Red-Slipped Wares". Eds. M. Fulford & R. Tomber, *Excavations At Sabratha 1948-1951, Vol. II, The Finds, The Fine Wares and Lamps, Part 2*. London, 67-118.
- Turnovsky P. 2005, "Late Antique and Byzantine Pottery of the Church of St. Mary in Ephesos. An introduction". *RCRF Acta* 39, 217-224.
- Tülek F. 2012, "Burnaz, Doğu Akdeniz'de Kayıp Bir Antik Liman". *Arkeoloji ve Sanat* 140, 175-792.
- Waage F. O. 1933, "The Roman and Byzantine Pottery". *Hesperia* 2/2, 279-328.
- Waage F. O. 1948, "Hellenistic and Roman Tableware of North Syria". Ed. F. O. Waage, *Antioch on the Orontes IV. I, Ceramics and Islamic Coins*, Princeton, 1-60.
- Williams C. 1989, *Anemurium The Roman and Early Byzantine Pottery*. Belgium.
- Williams C. K. II & Zervos O. H. 1983, "Corinth, 1982: East of the Theater". *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* 52/1, 1-47.
- Yaman A. 2018, *Arykanda Geç Antik Dönem Mahallesi Seramikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi. Muğla.
- Yıldırım E. & Kalaycı A. 2022, "Makedon Krallığının Egemenliğinden (İÖ 334) Roma İmparatorluğuna Kadar (İÖ 27) Maraş ve Çevresi". Eds. İ. Solak & S. Alıç, *Maraş Araştırmaları* III, 9-22.
- Yıldırım E. 2012, "Antik Yazarların Eserlerinde Zeugma". *Tarih Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, 93-113.
- Yıldırım E. 2016, "Suriye Eyaleti'nin Kuruluşuna Kadar Roma'nın Doğu Akdeniz'de Korsanlıkla Mücadelesi". *Cedrus* 4, 91-103.
- Yıldız V. 2022, "Soli Pompeiopolis Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri". *Arkhaia Anatolika* 5, 94-153.

The Baptismal Well Inscription of Ex Comitibus Leo, son of Leo from the Kırşehir Museum

Kırşehir Müzesi'nden Ex Comitibus Leon oğlu Leon'un Vaftiz Kuyusu Yazıtı

Senem DİNÇ*

Abstract: This article concerns a large inscription carved in marble, which was found used as a decorative object in the garden of a private property in the Boztepe District of Kırşehir Province and later included in 2016 in the inventory of the Kırşehir Museum. The new inscription featured a Psalm verse and the name of the person who had the inscription made, someone called Leo with the title of *ex comitibus*. It is noteworthy because the verse concerns baptism and the hole in the center indicates it was used as a lid to a baptismal well. In contrast to the baptismal pools used commonly in the Early Christian period, having a well specifically for this ritual makes this a rare documented example. This study aims to determine the exact function and the date of the inscribed stone. The subject of baptism in the Early Christian period and the historical development of the *comes* title, which became widespread during the reign of Constantine I, have been examined to provide perspective. Thinking that they would contribute to the dating explanations have also provided for the elaborate decoration carrying the style of the period.

Keywords: Cappadocia • Comes • the Liturgy of Baptism • Baptismal Well • Psalm. 29. 3

Öz: Bu makalenin konusunu 2016 yılında Kırşehir Müzesi envanterine kazandırılan, Kırşehir ili Boztepe ilçesinde özel bir mülkün bahçesinde peyzaj malzemesi olarak kullanılmış, dev boyuttaki mermer bir levha üzerinde yer alan yazıt oluşturmaktadır. Bu yeni yazıtta, Zebur'dan bir ayet ve *ex comitibus* unvanına sahip Leon adlı bir kişinin taşı yaptırıldığı yazmaktadır. Taş, bir kuyu üzerinde kullanıldığını gösteren ortasındaki delik ve üzerindeki vaftiz ile ilgili ayet sebebiyle özeldir. Erken Hristiyanlık döneminde yaygın olan vaftiz havuzlarının kullanımının aksine bir kuyunun bu ritüel için yapılmış olması onu bugüne dek belgelenmiş nadir örneklerden biri yapmaktadır. Bu makalede yazıtın üzerinde yer aldığı taşın kullanım amacının belirlenmesi ve yazıtın tarihlendirilmesi üzerinde durulacaktır. Bu amacı yerine getirmek için Erken Hristiyanlık Dönemi'nde vaftiz konusu ve I. Constantinus dönemi ile yaygınlaşan *comes* unvanının tarihsel gelişimi üzerinde durulmuş, ayrıca taş üzerindeki, yapıldığı dönemin stilini taşıyan zengin bezemeler de tarihlendirmede katkısı olacağı düşüncesi ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kappadokia • Comes • Vaftiz Litürjisi • Vaftiz Kuyusu • Zebur 29. 3

Very few archaeological excavations and surveys have been carried out in Kırşehir. In the past, the Kırşehir Museum has come into possession of inscriptions either through recoveries by security forces during operations against antiquities looters and when discoveries are reported by the residents. The inscription examined in this article was recovered by the gendarmerie. The inscription was brought to the museum from the Boztepe district in 2016, while our team was working at the Karıncalı Rescue Excavation conducted under the supervision of the Kırşehir Museum. It was previously

* Assist. prof., Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Kırşehir. [0000-0002-8149-027X | senemdinc@ahievran.edu.tr](mailto:senemdinc@ahievran.edu.tr)

I am grateful to Emeritus Prof. Dr. A. Vedat Çelgin for his comments on this manuscript and to Kırşehir Museum officials, for their assistance.

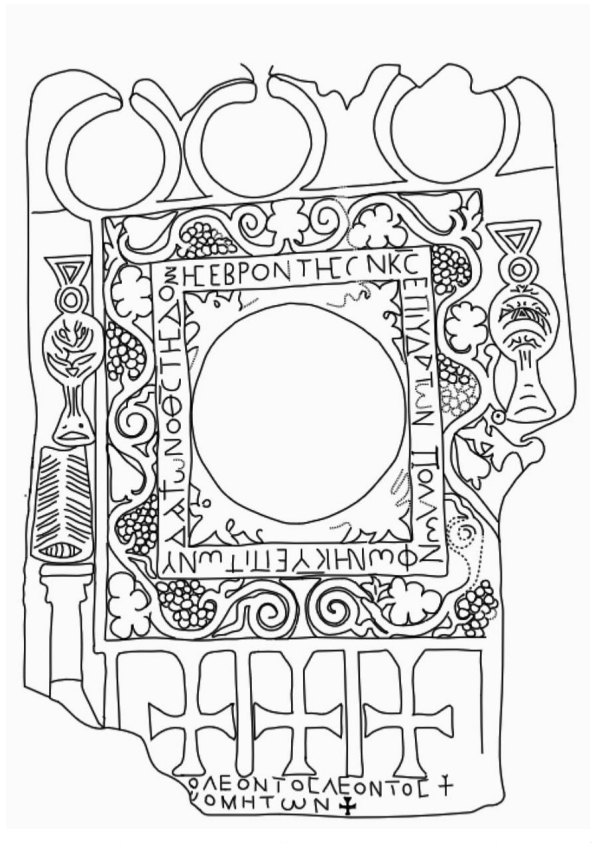
Article Type: Research | Received Date: 04/04/2023 | Acceptance Date: 05/05/2023; Dinç S. 2023, "The Baptismal Well Inscription of Ex Comitibus Leo, son of Leo from the Kırşehir Museum". *Cedrus XI*, 377-386.

used as a decorative object in a doctor's garden.

There is a 50 cm diameter hole in the center of the rectangular gray marble slab, which is thought to belong to a religious building. This hole is surrounded by a 6 cm wide square frame. Part A of the inscription is carved inside the band formed by the frame. Outside the frame, there are three large rings above and three large cross motifs below. There is a groove at the top of the rings. These rings probably functioned to hold a bucket or jug-like container. The two lines of inscription just below the cross motifs form Part B of the inscription. The right side of the stone was cut 20 cm inwards from the middle to the lower end. The lower left corner of the slab is missing.

Leaf motifs are seen on the inner corners of the frame facing the hole. There is a depiction of a vine pattern with spiraling branches just above the inscription. The motif consists of grape bunches, vine leaves, and heart-shaped leaves. This floral pattern is surrounded on three sides. In the upper right, a line for the fourth side was left unfinished. In the lower right, the end of the line turns down instead of up, leaving the vine pattern unbound on the right side of the stone. Outside this second frame, there are three vertically aligned depictions on the left side of the stone. These are respectively; an upside-down handle-less jug, a palm leaf, and a Doric column. These decorations were probably similarly repeated on the right side of the stone. However, today, only a single-handle jug motif can be seen on the right side due to a 20 cm indentation from the middle downwards. The rim of the jug is everted like that on the left.

Inv. no.: Unknown; Finding Place: Kırşehir/Boztepe; Brought to the Kırşehir Museum in 2016. H: 164 cm; L: 118 cm; D: 20 cm; Lh: A. 3-5 cm (Figs. 1-2).

Figs. 1-2. The Baptismal Well Inscription and Sketch Thereof

A φωνῆ Κ(υριο)υ ἐπὶ τῶν ὑ-
 2 δάτων, ὁ Θ(εὸ)ς τῆς δόξ-
 ης ἐβρόντησεν, Κ(ύριο)ς
 4 ἐπὶ ὑδάτων^{vac.} πολλῶν.

✠ ✠ ✠

B [ἀ]πὸ Λέοντος Λέοντος ✠
 2 [^{vac.?}] κομήτων ✠

A *The voice of the Lord on the waters,
 the God of glory thundered,
 the Lord on many waters¹.*

✠ ✠ ✠

B *[It was built by] Leon's son Leon, ✠
 ex comitibus. ✠*

Lines A1-4: The abbreviation Κ(υριο)υ² is used in A1, θ(εὸ)ς³ in A2, and Κ(ύριο)ς⁴ in A3. As clearly seen in the photograph and the sketch of the inscription, the **Ξ** form of the letter Ξ is used in Line A2, but in contrast to the rest of the inscription, the letter Α is used in the **Λ** form in Line A4. These forms of letters were used in the IVth and VIIth centuries⁵. A verse of a *Psalm* is inscribed in lines A1-4 inside the frame⁶. This verse is more commonly found in inscriptions belonging to a water-related item⁷ or place⁸. Although modern researchers associate the verse with the worship of Baal⁹, which is important for Jews, it has strong connections with baptism in early commentaries on the *Psalms*. For example, preferring a David-oriented interpretation, Theodoret believed that the verse described the baptism of Jesus¹⁰. Arnobius the Younger wrote that the voice in the waters mentioned in *Psalm* 29. 3-4 was that of the Father at the baptism of Jesus¹¹. Meanwhile, Augustine claimed that it was the thundering voice of Jesus in this verse, not the Father¹². This association can be considered as an indication that the stone might have been related to a well of holy water or to a baptistery well and that the hole in the center was not a later intervention. However, it is difficult to immediately associate the well stone with baptism. An accurate definition first requires looking at whether wells were used for baptism in the Early Christian period.

Since adults were mostly baptized in the Early Christian period, this ritual often took place in the sea, streams-rivers, lakes, or baptismal pools. Up until the VIth century, adults were baptized in groups

¹ Hill 2005, 87.

² Oikonomides 1974, 79.

³ Oikonomides 1974, 70.

⁴ Oikonomides 1974, 78.

⁵ Metzger 1991, 23.

⁶ In *Septuaginta, Psalm. 29. 3* (28. 3).

⁷ Wulff 1909, 318 no.1676.

⁸ Lifshitz 1962, 82 = *SEG XX* 465 = Lehmann & Holum 2000, 133; *IG XIV* 2320 = Feissel 1976, 169 = *SEG XXVI* 1124. According to B. Lifshitz, who first published the inscription, it may have been used in the baptistery. Nicolaou 1995, 226, no.19 = *SEG XLV* 1862; *I.Klaudiupolis* 173; *I.Prusa* 212; French 1992, 56, no.16 = *I.Sinope* 196 used as a water trough. Pazaras 2001, 295 = *SEG LI* 819.

⁹ Brueggemann & Bellinger 2014, 148.

¹⁰ Blaising & Hardin 2008, 216.

¹¹ Blaising & Hardin 2008, 216.

¹² Gillingham 2012, 182; Blaising & Hardin 2008, 216.

and immersed in water three times in accord with belief in the Holy Trinity¹³. This requirement led to the construction of baptisteries and baptismal pools in early churches¹⁴. Baptismal fonts gradually replaced the pools in the IVth century following the spread of infant baptism. So much so that, the construction of baptisteries became unnecessary in the late VIth century¹⁵. Thus, wells are not mentioned among places where baptism ceremonies are held.

Baptism is mentioned in several verses of the Bible. In one of them, the venue for the baptism is the Jordan River. The verse tells how John the Baptist called people to repent and be baptized here and the time he baptized Jesus¹⁶. In another, Jesus asked a woman of Samaria for water at Jacob's Well, she refused, convinced Jesus was Jewish. Jesus answered, "If you knew the gift of God and who it is that asks you for a drink, you would have asked him and he would have given you living water"¹⁷. In another verse, Jesus likens believers' faith to water flowing through them: "Whoever believes in me, out of his heart will flow rivers of living water"¹⁸. Well water is mentioned in only one of these verses. Previously regarded by Jews as a ritual of redemption, immersion appears in the Acts of the Apostles as the first ritual of converts to Christianity¹⁹. It is mentioned that most of these people²⁰ were baptized in their homes²¹. Neither the Bible nor the Acts of the Apostles mention the use of wells for baptism.

The context in early Christian texts is different where it is claimed that the washing of the Jews, especially Barnabas²², would not provide redemption²³. In his dialogue with Trypho, Justin Martyr (A.D. 100-165)²⁴ argues that the practice of circumcision in Judaism does not exist in Christianity, he also uses the expression "your useless baptism of the wells" for the Jewish practice of immersion in well water. Justin rejects their baptism, saying that, "Him, the living fountain, and dug for yourselves broken cisterns which can hold no water"²⁵. In fact, Justin Martyr here refers to the verse where Jesus

¹³ Whitaker 1970, 2-3: Tertullianus' (c. 155-220 A.D.) *De Baptismo* and Hippolytos' (c. 160-235 A.D.) *Apostolike Paradosis* describe two different baptism ceremonies in early churches. Although the procedure was practiced differently, a detailed account of the ritual was provided. Wright 2004, 1033-1034: Tertullian believed that only adults should be baptized; he was against infant baptism thinking that they might sin in the future.

¹⁴ Koch 1995, 40.

¹⁵ Koch 1995, 41.

¹⁶ *Matthew* 3. 13-17; *Mark* 1. 9-11; *Luke* 3. 21-22; *John* 1. 32-34.

¹⁷ *John* 4. 10.

¹⁸ *John* 7. 38.b.

¹⁹ *Acts* 2. 38; 22. 16; Johnson 2007, 7-8: The origin of John the Baptist's ritualistic ceremony of repentance and conversion to a new religion is mostly rooted in Judaism. Ioseph. *Bell. Iud.* II 149-150: According to Iosephus, the Jewish Essene community which lived in Qumran between the IIIrd century B.C. and the Ist century A.D. bathed or immersed in water during the day to maintain purity in their beliefs.

²⁰ *Acts* 8. 36-38: Philip the Eunuch was baptized during a journey in a place with water.

²¹ *Acts* 9. 18; 16. 15, 33.

²² Cohen 1990, 194: From the first century onwards, Jews by birth and proselytes practiced immersion before entering temples so as not to profane the sacred or other reasons.

²³ Ferguson 2014, 56-57.

²⁴ Whitaker 1970, 1-2.

²⁵ *Jeremiah* 2. 13; Slusser 2003, 31.

asked a woman of Samaria for water at Jacob's Well using the expression "living water"²⁶. This example, which Justin Martyr gave for a completely different subject, confirms that Christians performed this ritual at water wells as Jews did in their early baptisms, however, this form of baptism was disapproved by Justin Martyr and like-minded Christians.

Line B1-2: On the two lines at the bottom of the stone, we see the phrase ἀπό κομήτων, which is also found in an inscription from Cibyra²⁷. The Latin equivalent of this pattern is *ex comitibus*, meaning from the former *comites*. *Comes* is an official title that has been recorded since the Roman Republican period. However, the duties of this officer evolved over time. For purposes of dating the inscription, it would be useful to examine the changes in the responsibilities of this official.

Derived from the word *comitor*, which means to accompany, attend, and follow, a *comes* (pl. *comites*)²⁸ was the unofficial companion of the emperor before Constantine²⁹. The title became official during the rule of Constantine. In Greek, the official title was written as κόμης³⁰. It is known that there was an official named *comes*, who was a member of the *cohors amicorum* from the Republican period. In that period, the *comes* was the entourage who accompanied a *magistratus* when he left Rome whether during war or peace³¹. The *comites* received no wages during this period but their travel expenses were covered. In the Principate period, the *comes* was an advisor to the emperor, his envoys, and proconsuls during their travels. *Comites* received payment from the *Aerarium* or the *Fiscus* in this period. From the IIIrd century A.D., it was a separate duty and denoted a certain social status³². A *comes* could come from the senatorial or equestrian classes. Undoubtedly, the most senior *comites* were often people from the emperor's inner circle who would join their excursions³³. According to W. Eck, these people took part in the journeys upon the emperor's verbal or written request. Besides senators and equestrians, it is known that doctors and intellectuals close to the emperor participated in these trips with the title of *comes*. The title was also indicated in the *cursus honorum*s of senators and knights if they continued in this duty for a certain period of time³⁴. *Comites* acted as advisors on these journeys until the Numerian period³⁵.

The definition of this title was revised during the reign of Constantine. Under his rule, the *comites* were appointed from the emperor's closest circle. It is known that some *comites* were sent to oversee the work of or replace governors at the emperor's request when there was a need to tighten central authority over the provinces. Constantine appointed Octavian as the *comes* of Hispania in A.D. 316/7 and Tiberian, as the *comes* of Africa in A.D. 326/7, and later Tiberian and Severus as the *comites* of Hispania respectively in A.D. 332 and 333/4. He also appointed Acacius as the *comes* of Macedonia

²⁶ John 4. 10.

²⁷ *I.Kibyra* 74: Φλ(άουιον)· Ἄννιον Χρυσόβιον τὸν καὶ | Ἀνατόλιον τὸν λαμπρότ(ατον) | Φλ(άουιος) Ἄννιος
Ἀνατόλιος | ὁ λαμπρότ(ατος) ἀπὸ κομήτ(ων) || ^{vac.} τὸν γλυκύτατον ^{vac.} | ^{vac.} υἰόν. ^{vac.}

²⁸ Burrill 1850, 30; Lewis & Short 1891, 375.

²⁹ Southern & Dixon 2014, 59.

³⁰ Burrill 1850, 30.

³¹ Suet. *Iul.* 42; *Dig.* I.18, 16; Gizewski 1997, 89.

³² Scharf 1994, 5.

³³ Demougin 2015, 261-262.

³⁴ Eck 2006, 76-77.

³⁵ Demougin 2015, 262.

in A.D. 327, Tertullianus as the *comes* of the diocese of Asiana and Lollianus as the *comes* of *Orientis* in A.D. 330³⁶. Some *comites* acted as ambassadors between the emperor and his subjects. In the *Vita Constantini*, Eusebius mentions two such active *comites*³⁷. Eusebius also talks about three regular groups of companions during the Constantine period, namely *comites tertii ordinis*, *comites secundi ordinis* and *comites primi ordinis*³⁸. The existence of a status difference amongst the *comites* is attested previously from the notification Tiberius gave to Suetonius about the payment to the *comites* who accompanied him on one occasion³⁹. This distinction is believed to have more to do with the affiliation of the *comes* to the emperor rather than merit⁴⁰.

As mentioned above, the title *comes* was awarded to both senators and equestrians.⁴¹ For example, Acacius, the *comes* of Macedonia in A.D. 327, was from the equestrian class. Strategius was also a *comes* from the equestrian class⁴². Ancient sources mention first and second-order *comites* coming from the senatorial class. There are two known examples of *comes secundi ordinis*. One of them was Lucius Crepereius Madalianus⁴³, who was previously *consularis Ponti et Bithyniae*, and the other was Valerius Proculus⁴⁴, the governor of first Constantinople and then Sicilia following the establishment of the *consularis Europae et Thraciae*. There are also three examples of *comes primi ordinis* from the Constantine period. The first was Q. Flavius Maessius Egnatius Lollianus⁴⁵, who became *comes primi ordinis* in A.D. 336/7. The second was Flavius Dionysius⁴⁶, who was the governor of Phoenicia in A.D. 328/9, consul to Syria in A.D. 329-335 and senator of Sicilia. The last was Valerius Proculus, a former *comes secundi ordinis*. There was also the *comes flaviales*, a title unique to the Constantine period, given to aristocrats who were in the close service of the emperor. L. Creperius Madalianus and Egnatius Lollianus were also appointed to this rank⁴⁷.

Comes was originally an honorary title given to the emperor's entourage before it evolved into both civil and military duties. For example, a person appointed as *comes sacrarum largitionum* was a civilian administrator who had as much power as the minister of finance. A person with the title *comes rei militaris* oversaw military missions. If this official had a military background before becoming a *comes*, then the title would be of an honorary nature. Titles such as *comes et magister equitum*, *comes*

³⁶ Jones 1964, 105.

³⁷ Euseb. *Vit. Const.* III. 53. 2.

³⁸ Euseb. *Vit. Const.* IV. 1. 2.

³⁹ Suet. *Tib.* 46.

⁴⁰ Scharf 1994, 7.

⁴¹ Moser 2018, 73: Constantine established an imperial *comites* when he founded Constantinople. According to A. H. M. Jones, this was a third group outside of the senators and the equestrian class. However, since there was no lineage between these officials, D. Schlinkert defined them as "Führungselite" rather than a third class. Based on extant examples, M. Moser claimed that *comes* could come from both senatorial and equestrian classes, and that there was no third class.

⁴² Euseb. *Vit. Const.* III. 62. 1; Jones *et al.* 1971, 611.

⁴³ Jones *et al.* 1971, 530; Scharf 1994, 16-17.

⁴⁴ Jones *et al.* 1971, 747.

⁴⁵ Jones *et al.* 1971, 512; Scharf 1994, 10-14.

⁴⁶ Jones *et al.* 1971, 259.

⁴⁷ Moser 2018, 75-77.

et dux, or *comes et praeses* were used in such cases. The authority of military officers could vary from a frontier commander to a *magister militum*. Different alignments in the east and west of the empire meant that the authority of the *comes* varied in the military hierarchy⁴⁸.

Constantine I honored the members of the Senate and their officials with the title of *comes* as a reward for their services. Towards the end of the IVth century A.D., the title *comes* was awarded so frequently that it was regarded as an honorary title except for the three mentioned above⁴⁹. This is why, from the mid-IVth century A.D., being a *comes* did not necessarily mean that the person had served the imperial palace. But at least at the time it was introduced, being a retired *comes* (*ex comitibus*) was considered an honorable title because it was a real duty at the palace⁵⁰.

Based on prosopographic sources on Leo, son of Leo, we see a Leo who was a textile merchant that was appointed by Arcadius as the *comes rei militaris* of the East in A.D. 399. Sources from the period attest that, despite having no military experience, Leo was appointed for being a close friend of Eutropius, to whom Arcadius had given control of the empire⁵¹. He was sent to suppress Tribigild's Revolt⁵² and died in a swamp while fighting the enemy in Pamphylia⁵³. No other Leo is mentioned in R. Scharf's *comites ordinis primi* list⁵⁴.

The only mention of this name in ancient sources related to Cappadocia⁵⁵ after the IVth century A.D. is a Leo of Cappadocia in *Pratum Spirituale*, a work by John Moschus who wrote about the stories of monks during his travels of the VIth and VIIth centuries A.D.⁵⁶. As a monk, it is clear that Leo lacked the political and financial power to have such an inscription made.

Besides the inscription, the depictions on the stone also provide some clues as to the function of the stone and when it was made. The dominating floral motif consists primarily of grape bunches and vine leaves with spiraling branches toward the tips. These decorations refer to the vines and grapes in the Bible and are considered to be among the attributes of Jesus, signifying the bond between him and his disciples⁵⁷. This pattern was used in a wide area from the IVth to the end of the VIIth century A.D.⁵⁸. In the second frame on the left side of the stone, there are three vertically aligned depictions. These are respectively an upside-down handle-less jug, a palm leaf, and a Doric column. The jug depiction located on the upper right part of the stone has a handle. The jug appears in depictions of the verse where Jesus asks a woman of Samaria for water at Jacob's Well⁵⁹. Another depiction seen on the stone

⁴⁸ Southern & Dixon 2014, 59.

⁴⁹ Seeck 1900, 634-636; Jones 1964, 104-105; Gizewski 1997, 90-91; Lee 2018, 375.

⁵⁰ Jones 1964, 104-105.

⁵¹ Claud. *in Eutr.* XX. 381-9; Zos. V. 14. 2; Jones *et al.* 1980, 661.

⁵² Jones *et al.* 1980, 1125; Liebeschuetz 1990, 104-110; Cameron & Long 1993, 223-232.

⁵³ Claud. *in Eutr.* XX. 432-55; Zos. V. 16.5.

⁵⁴ Scharf 1994, 59-61.

⁵⁵ *LGPN* V.C, 245.

⁵⁶ Ioann. Moskh. *Prat. Spirit.* no. 112.

⁵⁷ John 15.1-5; Ferguson 1961, 39-40; Akyürek & Tiryaki 2010, 395.

⁵⁸ Milburn 1988, 39 fig. 22; 61 fig. 31; 78 fig. 45; 172 fig. 112; Beckwith 1988, 19 fig. 1; 30 fig. 11; 65 fig. 47; 123 fig. 99-100; Kitzinger 1995, 89 fig. 164; Akyürek & Tiryaki 2010, 402 fig. 10; Harrison & Hill 2014, fig. 87-91; 93-100, 102; Yılmaz 2019, 153-157 fig. 6-8; fig. 12-14.

⁵⁹ *John* 4. 10; Jensen 2011, 91 fig. 3.1; 278 fig. 6.9.

is the palm leaf, a symbol used by the Early Church to represent Christianity's victory over death⁶⁰. Between the Vth and the IXth centuries A.D., palm leaf depictions appear frequently on many mediums from wall mosaics to carved stone⁶¹.

In conclusion, the stone could be dated to between the IVth and the VIIth centuries A.D. based on characters of the Late Antiquity, the abbreviations used in the text, and the decorative style. However, there are strong indications that the inscription dates to the IVth-Vth centuries A.D., based on the fact that it is a lid for a baptismal well that was possibly used in the Early Christian period, when the distinction between Jewish and Christian customs was still vague. Although a name and title are inscribed on the stone, it is insufficient to suggest a precise date. We know of a Leo who became *comes rei militaris* of the East in A.D. 399, however, we also know that this is not the retired *comes* we are looking for since this Leo died while serving as a *comes*. Knowing that the title *ex comitibus* was awarded to people who had never really served as *comites* from the IVth century A.D., strengthens the possibility of Leo being an ordinary wealthy rural citizen. As a matter of fact, Th. Corsten, who first encountered the title *ex comitibus* in an inscription from Cibyra, claimed that in the IVth century A.D., it was no more than an honorary title awarded to people even if they had never served the *imperial comitatus*, and that he could not link the title holder Anatolii with any *comes* mentioned in the sources⁶².

⁶⁰ Hall 1974, 231; Ferguson 1961, 36.

⁶¹ Deckers 2016, 107 fig. 113; Beckwith 1988, 29 fig. 12-13; 34 fig. 18; 108-19 fig. 88; 110 fig. 89; 196 fig. 162.

⁶² *I.Kibyra* 74.

BIBLIOGRAPHY

- Akyürek E. & Tiryaki A. 2010, "Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi Kazılarında Üç Mimari Plastik Eser Üzerine Değerlendirmeler". *Adalya* 13, 389-403.
- Beckwith J. 1988, *Early Christian and Byzantine Art*. London.
- Blaising C. A. & Hardin C. S. 2008, *Psalms 1-50. Ancient Christian Commentary on Scripture. New Testament. Old Testament VII*. Illinois.
- Brueggemann W. & Bellinger W. H. 2014, *Psalms (New Cambridge Bible Commentary)*. New York.
- Burrill W. S. 1850, *New Law Dictionary and Glossary Containing Full Definitions of the Principal Terms of the Common and Civil Law*. Vol. I. New York.
- Cameron A. & Long J. 1993, *Barbarians and Politics at the Court of Arcadius*. Berkeley.
- Cohen S. J. D. 1990, "The Rabbinic Conversion Ceremony". *Journal of Jewish Studies* 41, 177-203.
- Deckers J. G. 2016, *Die frühchristliche und byzantinische Kunst*. München.
- Demougin S. 2015, "Comes, Comites: Republic and Principate". Eds. B. Y. Le, G. Brizzi, E. Deschler-Erb, G. Greatrex & B. N. Rankov, *The Encyclopedia of the Roman Army*. Chichester, 261-262.
- Eck W. 2006, "Der Kaiser und seine Ratgeber: Überlegungen zum inneren Zusammenhang von amici, comites und consiliarii am römischen Kaiserhof". Ed. A. Kolb, *Herrschaftsstrukturen und Herrschaftspraxis: Konzepte, Prinzipien und Strategien der Administration im römischen Kaiserreich: Akten der Tagung an der Universität Zürich, 18-20.10.2004*. Berlin.
- Feissel D. 1976, "Inscriptions grecques en Vénétie". *Aquileia nostra* 47, col. 155-172.
- Ferguson E. 2014, *Christian and Jewish Baptism according to the Epistle of Barnabas. Vol. 2: The Early Church at Work and Worship: Catechesis, Baptism, Eschatology, and Martyrdom*. Cambridge.
- Ferguson G. 1961, *Signs & Symbols in Christian Art*. London.
- French D. H. 1992, "Sinopean Notes 3". *EA* 19, 45-60.
- Gillingham S. E. 2012, *Psalms through the Centuries: A Reception History Commentary on Psalms 1-72*. Vol. 2. Oxford.
- Gizewski C. 1997, "Comes, Comites". *DNP* 3, 89-91.
- Hall J. 1974, *Dictionary of Subjects and Symbols in Art*. New York.
- Harrison R. M. & Hill L. B. 2014, *Excavations at Saraçhane in Istanbul. Vol. 1: The Excavations, Structures, Architectural Decoration, Small Finds, Coins, Bones, and Molluscs Princeton Legacy Library*. Princeton.
- Hill R. Ch. 2005, *Diodore of Tarsus: Commentary on Psalms 1-51*. Leiden.
- Jensen R. M. 2011, *Living Water: Images, Symbols and Settings of Early Christian Baptism*. Leiden.
- Johnson M. E. 2007, *The Rites of Christian Initiation: Their Evolution and Interpretation*. Minnesota.
- Jones A. H. M. 1964, *The Later Roman Empire 284-602: A Social, Economic and Administrative Survey*. 3 Vols. Oxford.
- Jones A. H. M., J. R. Martindale & J. Morris 1971, *The Prosopography of the Later Roman Empire. Vol. 1 A.D. 260-395*. Cambridge.
- Jones A. H. M., J. R. Martindale & J. Morris 1980, *The Prosopography of the Later Roman Empire. Vol. 2 A.D. 395-527*. Cambridge.
- Kitzinger E. 1995, *Byzantine art in the Making: Main Lines of Stylistic Development in Mediterranean art 3rd-7th Century*. Cambridge.
- Koch G. 1995, *Frühchristliche Kunst: Eine Einführung*. Stuttgart.
- Lee D. 2018, "Comes, Roman". Ed. O. Nicholson, *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*. Vol. 1. Oxford, 375.
- Lehmann C. M. & Holum K. G. 2000, *The Joint Expedition to Caesarea Maritima Excavation Reports: The Greek and Latin Inscriptions of Caesarea Maritima*. Vol. 5. Boston.
- Lewis C. T. & Short C. 1891, *A New Latin Dictionary: Founded on the Translation of Freund's Latin-German Lexicon*. New York.
- Liebeschuetz J. H. W. G. 1990, *Barbarians and Bishops: Army, Church, and State in the Age of Arcadius and*

- Chrysostom*. Oxford.
- Lifshitz B. 1962, "Beiträge zur palästinischen Epigraphik". *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins*, 64-179.
- Metzger B. M. 1991, *Manuscripts of the Greek Bible an Introduction to Greek Palaeography*. New York.
- Milburn R. 1988, *Early Christian Art and Architecture*. Berkeley.
- Moser M. 2018, *Emperor and Senators in the Reign of Constantius II Maintaining Imperial Rule Between Rome and Constantinople in the Fourth Century AD*. Cambridge.
- Nicolaou I. 1995, "Inscriptiones Cypriae Alphabeticae, 34. 1994". *Report of the Department of Antiquities Cyprus*, 221-227.
- Oikonomides A. N. 1974, *Abbreviations in Greek Inscriptions: Papyri, Manuscripts, and Early Printed Books: A Manual*. Chicago.
- Pazaras T. N. 2001, "Ανασκαφικές έρευνες στη Διπλή βασιλικής στο Μπγιαδουδι Επανομής 2000-2001". *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη*, 289-298.
- Scharf R. 1994, *Comites und Comitiva Primi Ordinis*. Stuttgart.
- Seeck O. 1900, "Comites". *RE Suppl.* X, col. 622-679.
- Slusser M. (Ed.) 2003, *St. Justin Martyr: Dialogue with Trypho*. Washington D.C.
- Southern P. & Dixon K. R. 2014, *The Late Roman Army*. Abingdon.
- Whitaker E. C. 1970, *Documents of the Baptismal Liturgy*. London.
- Wright D. 2004, "Tertullian". Ed. Ph. F. Esler, *The Early Christian World*. London, 1027-1047.
- Wulff O. 1909, *Altchristliche und mittelalterliche byzantinische und italienische Bildwerke*. Vol. 1. Berlin.
- Yilmaz F. 2019, "New Christian Epitaphs from Yozgat". *Philia* V, 149-165.

Savatra Kilise Taban Mozaiginde Uygulanan Önleyici Koruma Yöntemleri ve Koruma Önerileri

Preventative Conservation Methods and Conservation Recommendations Applied to the Church Floor Mosaic in Savatra

Nesrin KEKEÇ* İlker IŞIK**

Öz: Savatra antik kenti, Konya ilinin Karatay ilçesine bağlı, Yağlıbayat Mahallesi içerisinde yer almaktadır. 2022 yılı kazı çalışmaları sırasında Erken Bizans Dönemi'ne ait üç nefli bazilikal planlı bir kilisenin tabanında yer alan mozaikli alan açığa çıkartılmış ve söz konusu mozaikli alan aynı yıl Konya Koruma Kurulu tarafından sit alanına çevrilmiştir. Kilisenin tabanında yan yana iki ayrı mozaikli alan mevcuttur. Mozaikler buldukları alana göre sol nef ve orta nef olarak sınıflandırılmıştır. Mozaikli alanın her iki yüzeyi de incelendiğinde alanın yüzey sularından kaynaklı yoğun bir bozulmaya maruz kaldığı ve yüzeyde lokal hâlde lakuna boşluklarının ve yükseltelerin olduğu saptanmıştır. Ayrıca kalker kaplı tüm yüzey alanının doğu kısmında tessera dağılımları ve harç bozulmalarından kaynaklı tahripler söz konusudur. Dolayısıyla elde edilen veriler doğrultusunda yapılan bu çalışmada, mozaikli alanın iyileştirilmesine yönelik mekanik ve kimyasal temizlik işlemleri yapılarak pasif koruma eylemleri ele alınmıştır. Mozaikler üzerinde yapılan koruma çalışmalarında farklı uygulamalar geliştirilmiş ve yeni pasif koruma planları oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Savatra Antik Kenti • Kilise • Pasif Koruma • Mozaik • Kimyasal Temizlik

Abstract: The ancient city of Savatra is located in the Yağlıbayat area of the Karatay District of Konya Province. During excavations in 2022, the mosaic area on the floor of a three-nave basilical plan church of the early Byzantine period was unearthed and, in the same year, the area with mosaics was turned into a protected area by the Konya Conservation Board. There are two separate mosaic areas side by side on the floor of the church. The mosaics are located in the left nave and middle nave according to the area classified. It has been determined that the area is exposed to intense deterioration caused by surface waters and the local lacunae spaces and elevations are formed on the surface when both surfaces of the mosaic area are examined. In addition, the eastern part of the entire surface area covered with limestone is damaged due to the tesserae scattering and from mortar deterioration. Therefore, mechanical and chemical cleaning operations for the conservation of the mosaic area were carried out and passive protection measures were explored in this study that was undertaken in accord with the data acquired. Different applications were developed in conservation studies on mosaics and new passive protection plans have been created.

Keywords: Savatra Ancient City • Passive Protection • Protective Roof • Mosaic • Chemical Cleaning

Giriş

Savatra antik kenti, Konya-Aksaray kara yolunun 58. km'sinden sonra 12 km daha içeride bulunan Karatay İlçesi'ne bağlı, Yağlıbayat Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Bozdağ'ın eteklerinde

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kahramanmaraş. [0000-0003-0089-8802 | nesrinkkc20@gmail.com](mailto:nesrinkkc20@gmail.com)

** Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Konya. [0000-0003-4510-6100 | ilkerarkeo26@gmail.com](mailto:ilkerarkeo26@gmail.com)

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 15/02/2023 | Kabul Tarihi: 30/03/2023 ; Kekeç N. & Işık İ. 2023, "Savatra Kilise Taban Mozaiginde Uygulanan Önleyici Koruma Yöntemleri ve Koruma Önerileri". *Cedrus XI*, 387-400.

kurulan kent, Lykaonia Bölgesi'nin en doğu kesiminde yer almaktadır¹. Antik coğrafyacılarından Strabon, bu kent hakkında bilgi vermektedir². Kentte çıkan heykeltıraşlık eserlerinden dolayı 1984 yılında Konya Müzesi Müdürlüğü tarafından bir sezonluk kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Ardından 2017 yılında bölgede yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir ve bu araştırmalar sonucunda 2021 yılında Konya Müzesi Müdürlüğü tarafından ilk kazı çalışmalarına başlanmıştır. 2022 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığının verdiği izinle Selçuk Üniversitesi adına yürütülen kazı çalışmaları başlamıştır. Kazı çalışmaları sırasında elde edilen veriler doğrultusunda Roma dönemine tarihlendirilen tiyatro ve erken Bizans dönemine tarihlendirilen mozaik tabanlı kilise açığa çıkartılmıştır. Kilise tabanında kuzeyden güneye açılan kesit alanında balık pulu motifli mozaik açığa çıkartılmıştır. Balık pulu motifli mozaığın 80 cm güneyinde, 11 cm derininde başka bir mozaik açığa çıkartılmıştır. Açılan yeni mozaik geometrik desenlere, bitkisel motiflere ve bordür içinde hayvansal motiflere sahiptir. Kentten ele geçen diğer buluntular ve mozaik tasvirleri değerlendirildiğinde, bunların MS IV-V. yüzyıl özellikleri gösterdiği düşünülmektedir. 2022 yılının kazı sezonunda kısıtlı bir sürede ortaya çıkan mozaikler üzerindeki yoğun kalker tabakası mekanik yöntemlerle temizlenip yüzeydeki motifler ortaya çıkartılmıştır. Koruma ve onarım işlemleri diğer sezona bırakılmıştır. Yeni sezona kadar bozulma sürecinin en aza indirgenmesi için pasif korumaya alınan mozaiklerin, geçici kapatma yöntemiyle üzeri kapatılmıştır. Kazı çalışmalarının tamamlanmasını takiben mozaikli alanda aktif koruma çalışmalarının yapılması planlanmaktadır.

1. Savatra Antik Kenti Kilise Taban Mozaiklerinde Görülen Bozulmalar ve Pasif Koruma Yöntemleri

Savatra antik kenti kilisesinin orta ve yan neflerinde mozaikli taban mevcuttur. Sağ nefte kazı çalışmaları henüz tamamlanmadığı için çalışmada bu mozaik ele alınmamıştır. Orta nef ve sol nef mozaikleri üzerinde fotoğraflı ve yazılı belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Fotoğrafla belgeleme işleminde motifler ve bozulmalar ayrı ayrı belgelenmiştir. Mozaiklerin renk pigmentleri ve bozulma nedenlerinin belirlenip üzerlerinde uygulanacak yöntemlerin ön hazırlıklarının yapılmasına yönelik tespit çalışmaları yapılmıştır.

1.1. Kilise Sol Nef Mozaiği

Kilisenin kuzey kısmında, doğu-batı doğrultusunda yer almaktadır. Mozaik mavi ve beyaz olmak üzere toplamda iki renk tesseralardan oluşmaktadır. Mozaik yüzeyinde kalın kalker tabakası, çevresinde tessera dağılımları ve çatlaklar mevcuttur (Fig. 1). Yüzeyi kaplamış kalın kalker tabakasından kurtulmak için mekanik temizlik yapılmıştır. İnce uçlu keski ve çekiç kullanılarak temizlik işlemi uygulanmıştır. Keski, kalker tabakasına 45 derecelik açı ile eğimli tutulmuştur, çekiç ile hafif darbeler verilerek kalker tabakasının kırılarak dağılması sağlanmıştır. Keskinin tessera yüzeyine temas etmemesine özen gösterilmiştir.

Fig. 1. Sol Nef Mozaiginde Çatlak Görünümü

¹ Işık 2018, 195.

² Str. XII. 6. 1: "...Hatta suyun bulunabildiği yerlerde de halen suyun parayla satıldığı Suatra'da olduğu gibi kuyular dünyanın en derin kuyularıdır".

1.2. Kilise Orta Nef Mozaïği

Sol nef mozaïğın güney kısmında kalacak şekilde hemen yanında bulunan orta nef mozaïği; beyaz, mavi, kırmızı olmak üzere toplamda üç renk tesseredan oluşmaktadır. Bu mozaik çok çeşitli mozaik repertuvarına sahiptir. Mozaik yüzeyinde kalın kalker tabakası, tessera kayıpları, dağılmalar, vandalizm kaynaklı lakuna oluşumu, yükseklik farkı oluşumu, kırmızı tesseralarda ufalanma, kırılma ve parça hâlinde kopmalar mevcuttur (Figs. 2a-b, 3a-b, 4a-b). Bu bozulmaların yanında mozaik yüzeyine parmaklarla vurulduğunda gelen sestene de anlaşıldığı üzere harçta boşalmalar vardır. Kalın kalker tabakasının temizliğinde, ince uçlu keski tessera yüzeyine temas ettirilmeden 45 derecelik açı ile eğimli olarak kalker tabakasına tutulmuştur. Ardından çekiç ile hafif darbeler vurularak kalker tabakasının temizlenmesi sağlanmıştır (Fig. 5a-b). Kalker tabakasının temizlenmesi sonucunda mozaik yüzeyinde boğa, panter, kaplan, ceylan, ördek ve hurma ağacı betimlemeleri, kuş, lale, zambak, İskender yıldızı, meander, dama, rozet, dalga motifleri ve yazıt ortaya çıkartılmıştır. Yazıtın okunabilmesi için beyaz tesseralar üzerinde kimyasal temizlik yapılmıştır (Fig. 6a-b). Öncelikle küçük bir alanda deneme yapılarak yüzey saf suya doyurulmuştur; ardından % 10 EDTA (su içerisinde) hazırlanarak kâğıt hamuru ile yüzeyde paketleme yapılmıştır. Öncelikle küçük bir alanda deneme yapılmıştır. Deneme sonucunda %10 EDTA ve 1 saat bekletme süresi olumlu sonuç vermiştir. Yazıtta bulunan beyaz tesseralar üzerinde de aynı yöntem uygulanmıştır. Paketleme sonrasında yüzey saf su ve fırça ile yıkanarak kimyasaldan arındırılmıştır. Yıkama işleminde fazla sudan kaçınılarak ıslak fırça ile işlem yapılmıştır.

Fig. 2a. Orta Nef Mozaïğinde Lakuna Bozulması

Fig. 2b. Lakuna Bozulması Detay Görünüm

Fig. 3a. Mozaik Tabakalar Arası Ayrışmadan Kaynaklı Yükseklik Farkı

Fig. 3b. Yükseklik Farkı Detay

Fig. 4a. Tessera Dağılımları

Fig. 4b. Parça Halinde Kopan Mozaikler

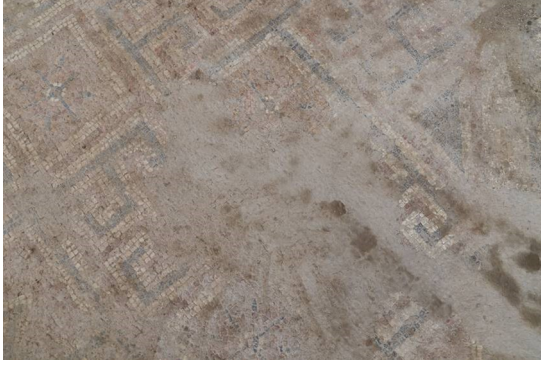

Fig. 5a. Mekanik Temizlik Öncesi

Fig. 5b. Mekanik Temizlik Sonrası

Fig. 6a. Kimyasal Temizlik Öncesi

Fig. 6b. Kimyasal Temizlik Sonrası

Mozaïge ait yerinden ayrılmış tessera parçaları toplanarak sektörlerine göre sınıflandırılmıştır. Laboratuvar ortamında tesseralar üzerinde mekanik ve kimyasal temizlik işlemleri yapılmıştır. Sert toprak tabakasının mevcut olduğu tesseralara 1:1 oranda alkol ve saf su karışımı ile, kalker tabakasının mevcut olması durumunda ise %10 EDTA ile kimyasal temizlik yapılmıştır (Fig. 7a-b). İhtiyaç duyulan alanlarda bisturi ile mekanik temizlik yapılmıştır (Fig. 8a-b) Temizlenen tesseralar renk ve sektörlerine göre sınıflandırılmıştır.

2. Savatra Antik Kenti Kilise Taban Mozaiklerinde Uygulanan Geçici Kapatma Yöntemi

Mozaiklerin yeni kazı sezonuna daha sağlam şekilde ulaşmalarını sağlamak ve kış şartlarının etkile-

rini en aza indirmek amacı ile üzerlerini geçici kapatma işlemi yapılmıştır. Mozaikler yüzeysel kirlere arındırılmıştır. Sentetik bir elyaf kumaş olan jeotekstil temizlenen mozaik yüzeye serilmiştir (Fig. 9). Jeotekstilin üzerine elenmiş dere kumu homojen olacak şekilde dökülmüştür. Dökülen dere kumu üzerinde yürünerek hafif tampon hareketlerle kumun iyice yüzeye oturtulması sağlanmıştır. Mozaikli alanın üzeri en son geçici koruyucu örtü olan metal aksamli taraça ile kapatılmıştır. Koruyucu örtü yağmur ve kar sularının yüzeyde birikmesinin önlenmesi amacıyla eğimli bir şekilde tasarlanarak yapılmıştır (Fig. 10a-b). Metal taraçanın etrafı kum torbalarıyla çevrilmiştir böylece metal aksamli taraçanın açık kalabilecek alanlarından su ve diğer zarar verici etkenlerin girişinin engellenmesi amaçlanmıştır (Fig. 11a). Mozaik alanın çevresi tel örgü ile kapatılarak güvenliği sağlanmıştır (Fig. 11b).

Fig. 7a. Tesselalarda Toprak Tabakası Temizliği

Fig. 7b. Tesselalarda Kimyasal Temizlik Denemesi

Fig. 8a. Kimyasal Temizlik Sonrası Mekanik Temizlik

Fig. 8b. Kimyasal Temizlik Sonrası

Fig. 9. Mozaiklerin Üzerinin Jeotekstil ile Kapatılması

Fig. 10a. Koruyucu Çatının Kurulum Aşaması

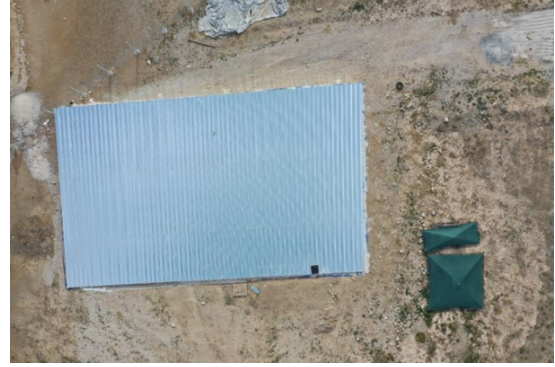

Fig. 10b. Koruyucu Çatının Kuşbakışı Görünüm

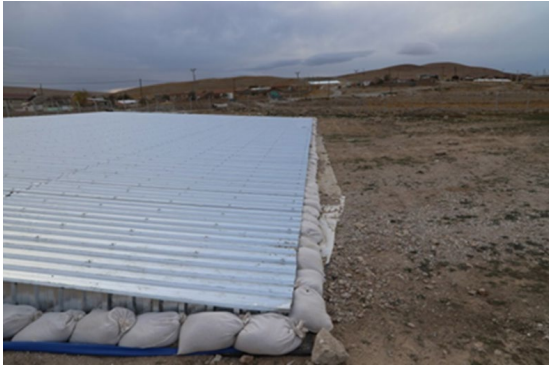

Fig. 11a. Koruyucu Çatının Kum Korbalarıyla Çevrilmesi

Fig. 11b. Koruyucu Çatının Etrafının Tel Örgü ile Çevrilmesi

3. Öneriler

2023 kazı sezonunda, üzeri kapatılmış mozaik tekrar açıldığında yeni tessera kayıplarını önlemek adına yazıt alanında dağılan tesseraların ve mozaiklerin çevre kısımlarını bordür işlemi ile sağlamlaştırmak gerektiği tespit edilmiştir³.

Mozaik yüzeyindeki kalker tabakası için daha önceden denenmiş ve olumlu sonuç vermiş EDTA ile kimyasal temizlik yapılmalıdır. EDTA %10 oranında (saf su içerisinde) hazırlanmalıdır. Kâğıt hamuru ile yüzeye paketlenme işlemi yapılarak 1 saat bekletme süresi uygun görülmektedir. Kimyasal temizlik öncesi mozaikli alan saf suya doyurulmalıdır ve kimyasal temizlik sonrası saf su ile arındırılmalıdır.

Tehlikede olan tesseraların ve mozaik çevresinin dağılmasının önlenmesi ardından yükseklik oluşmuş kısımlar incelenmelidir. Yükseklik oluşmuş kısımlarda toprak birikintileri mevcuttur. Bu toprak birikintiler spatül ve fırça yardımıyla temizlenmelidir. Eğer mozaik yüzey harç katmanından ayrılmışsa geçici kaldırma işlemi yapılmalıdır ve yeniden yatak harcı hazırlanarak yerine yerleştirilmelidir⁴. Önerilen diğer yöntem ise eğer toprak birikim temizlendiğinde tesseralar harca bağlı ise ve yerinden oynama göstermiyorlarsa “olduğu gibi koruma” anlayışı göz önüne alınarak mozaığın yükseklik farkı değiştirilmeden bozulduğu şekilde koruma altına alınabilir.

³ Polat 2002, 298.

⁴ Şener 2012, 214.

Kilise sol nef mozaigi tekrar eden bir motife sahip olduğu için lakuna boşlukları tessera ile tamamlanabilir. Kilise orta nef mozaiginde tekrar eden geometrik desenlerde mevcut olan tessera kayıpları için tessera ile tamamlama yapılabilir. Kilise orta nef mozaiginde yer alan bordür içerisinde panter motifinde büyük bir lakuna boşluğu mevcuttur. Fakat bu motifte tekrar eden geometrik desen yoktur. Bu durumlarda tessera ile tamamlama yapılamaz. Lakuna çevresindeki tesseraların dağılmasını önlemek ve estetik bütünlük kazandırmak için harç ile tamamlama yapılabilir. Bunun için lakuna içinde biriken toprak temizlenir ve mozaigin hangi katmanına indiğine bakılır. Düz bir zemin oluşturulur. Eğer lakuna derinliği statumen tabakasına kadar iniyorsa sırayla moloz taşı, kaba harç, ince harç tabakaları oluşturulur. Eğer lakuna derinliği rudus veya nucleus tabakasına kadar iniyorsa o tabakalardan itibaren harç katmanı uygulanır. En üst katmanda krem renginde harç kullanılarak tamamlama yapılır.

Kilise orta nef mozaiginde parmaklarla vurulduğunda boş ses çıkaran alanlar mevcuttur. Bu alanlarda harç enjeksiyonu yapılması önerilir. Harç enjeksiyonu işleminde, genel olarak bilinen ismiyle Malta 6002 kullanılır⁵.

Kilise sol nef mozaiginde yer alan tesseralar arasında oluşmuş iri çatlak için derz dolgusu işlemi yapılabilir.

Kilise orta nef mozaiginde mevcut olan kırmızı tesseraların güçlendirilmesi ve olası yeni kayıpları önlemek amacı ile tesseralara Paraloid B-72 emdirilebilir. Bunun için %3 veya %5 oranlı Paraloid çözeltisi hazırlanarak sıvı hâldeyken bunun tesseralara emdirilmesi sağlanır.

Mozaikli alanların kazısı ve restorasyonu tamamlanamazsa yerinde koruma için tekrar geçici kapatma uygulaması yapılmalıdır. Bu uygulamada kullanılacak malzemeler sırasıyla jeotekstil, elenmiş dere kumu, filtre görevi gören sentetik file, elenmiş toprak, ponza taşı veya çakıl taşıdır⁶. Ponza taşı, nemi çekme özelliğiyle daha çok tercih edilen bir malzemedir. Çatı ve zemin suyu drenaj sorunu için koruma çatısı uygulaması uygun görülmektedir. Fakat mozaikli alan kazısı ve restorasyonu tamamlanırsa yerinde sergilemeye uygun çatı örtüsü yapılmalıdır. Arkeolojik kalıntıların *in-situ* hâlde korunmaları, kıymetlerini kaybetmemeleri açısından önemlidir; çünkü bunlar, ait oldukları alan ile bir bütündür⁷. Bu kalıntılar, yerinde korunabilmeleri için de çevresel etkilere karşı koruyucu bir örtüye ihtiyaç duyar⁸. Koruyucu yapı hem fiziksel dayanım hem de estetik görüntü açısından önemlidir.

Koruyucu yapı kurulumu için öncelikle tasarımı, inşaatı, malzeme ve maliyet planlama aşamalarının oluşturulması gerekmektedir. Yapılacak koruyucu örtü çatısı, yağışı, doğrudan gelen rüzgârı ve güneş ışını etkilerini en aza indirerek işlevini yerine getirebilmelidir. Tasarım açısından eserden daha baskın bir görünüme sahip olmamalıdır⁹. Koruyucu çatı örtüsünde iç ve dış görsel bütünlüğü sağlamak için bir zamanlar cephe kaplamasında şeffaf malzeme sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir. Şeffaf malzeme olarak cam, pleksiglas, fiberglas, polikarbonat gibi malzemeler kullanılmıştır. Bu yöntemlerden herhangi biri kullanıldığında bağıl nem, yoğunlaşma veya donma olaylarını engelleyecek iklimlendirme cihazları kullanılmalıdır. Güneş kırıcı sistemi kullanılarak aşırı ısınma önenebilir. Ayrıca

⁵ Biçer Şimşir *et al.* 2009, 7.

⁶ Şener 2012, 203.

⁷ Çambel 1956, 25; Eres 2018, 292.

⁸ Schmidt 1988; Kırılı Özer 2021, 357.

⁹ Ahunbay 1999, 106; Kırılı Özer & Arın Ensarinoğlu 2022, 415.

bu yapılarda böceklenme ve bitki oluşumu da önlenmelidir. Şeffaf malzemeli koruyucu örtünün hızlı kurulma ve doğal aydınlatma gibi avantajları vardır. Diğer bir avantajı da eseri gizlememesi ve dışarıdan da görünebilir kılmasıdır¹⁰. Fakat şeffaf malzeme, aşırı ışık geçirgenliğinden kaynaklı zeminde yansıma oluşturması ve şeffaf yüzeyde toz birikimi gibi dezavantajlar gösterir¹¹. Bu malzemenin kullanımında termofiziksel özelliklere önem verilmelidir. Şeffaf cam ve plastik levha kullanımlarının gösterdiği bir diğer tehlike su sızıntısıdır¹². Saydam malzeme polikarbonatın kullanımına örnek olarak Philippi'deki Aziz Paulus Bazilikası mozaik döşemesi gösterilebilir. Bu yapıda çelik ve polikarbonat levhalarla çevrili çatı örtüsü uygulanmıştır. Kullanılan polikarbonat malzeme kızılötesi ve ultraviyole önleme özelliğine sahiptir, böylece radyasyona dayanıklıdır. Metal ve pleksiglas uygulama örneği ise Villa Del Casale'de görülmektedir¹³. Bu yapıda mozaik tabanlarının üzerinde yürüyüş yolları vardır. Koruyucu çatı örtüsünde kullanılan metal malzemelerin korozyona dayanıklı olması önemlidir. Yapılan kalıcı koruma çatısı geri dönüştürülebilir olmalıdır. Bozulma gösterdiğinde zorluk göstermeden değiştirilebilmelidir. Buna örnek olarak Piazza Armerina-Villa Del Casale gösterilebilir¹⁴ (Fig. 12). 1957 yılında yapılan koruma çatısı zamanla paslandığı ve paneller cam ile değiştirildiği için sera etkisi oluşturmasından ötürü 2006 yılında bunun koruma çatısı değiştirilmiştir¹⁵. Korunan mevcut alanın genişleme olasılığı göz önünde bulundurularak koruma çatısına ekleme yapılacak şekilde tasarlanmaları gerekmektedir¹⁶. Koruyucu çatıların yan platformlarının duvar örülerek kapatılması güvenlik ve fiziksel dayanım açılarından bakıldığında, çevresel şartlardan daha korunaklı olmalarını sağlar. Pergamon Z yapısında bu örnek görülmektedir. Duvarlarda taş malzeme ve çatıda çelik kullanılmıştır¹⁷ (Fig. 13a-b). Duvar ve çelik çatı iskeleti kullanılan diğer bir örnekte Sagalassos mozaiklerinin koruyucu çatı örtüsüdür¹⁸ (Fig. 14).

Fig. 12. Metal ve Pleksiglas Örneği, Villa Del Casale (Gabellone *et al.* 2020, 1081)

¹⁰ Büyüköztürk & Oral 2020, 690.

¹¹ Yaka Çetin & İpekoğlu 2013, 21-23.

¹² Rizzi 2008, 2.

¹³ Gabellane *et al.* 2020, 1020.

¹⁴ Demas 2013, 63.

¹⁵ Aktüre 2015, 549; Yılmaz *et al.* 2019, 422.

¹⁶ Yalaz *et al.* 2021, 1643.

¹⁷ Yılmaz *et al.* 2019, 421.

¹⁸ Severson & Kökten Ersoy 2002, 4.

Fig. 13a. Pergamon Örneği (Yılmaz *et al.* 2019, 422)Fig. 13b. Pergamon Örneği Koruma Çatısı (Yılmaz *et al.* 2019, 422)

Fig 14. Sagalassos Örneği (Severson & Kökten Ersoy 2002, 4)

Bu örneklerin tam zıttı olarak eğer çatı örtüsünün altında paneller açık olursa mozaik yüzeyleri rüzgâr ve yağmur etkilerine daha açık hâle gelir. Laodikeia Kilisesi'nde yanları açık koruyucu çatı kurulduğu görülmektedir. Bu yapının kurulumunda krom-nikel alaşımli paslanmaz çelik kullanıldığı bilinmektedir. Bu alaşımın kullanılmasının avantajı sürekli bakım istememesi ve korozyona dayanıklı olmasıdır (Fig. 15). Ziyaretçiler için ahşap yürüme yolları yapılmıştır (Fig. 16a). Taban süslemesinin mevcut olduğu alanlarda camlı yürüme yollarının yapıldığı görülmektedir¹⁹ (Fig. 16b).

Fig. 15. Laodikeia Kilisesi Koruyucu Çatı Örtüsü (Tarkan 2018, 173)

¹⁹ Tarkan 2018, 172.

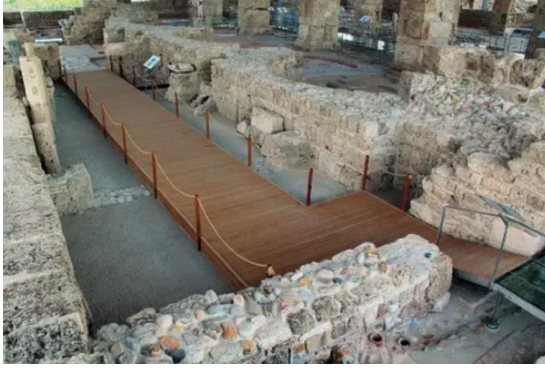

Fig. 16a. Laodikeia Kilisesinde Ahşap Yürüme Yolları
(Tarkan 2018, 173)

Fig. 16b. Laodikeia Kilisesinde Cam Yürüme Yolları
(Tarkan 2018, 173)

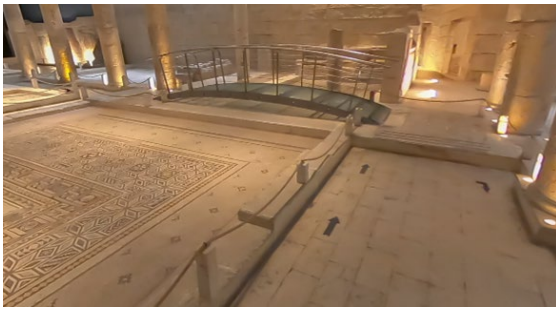

Fig. 17a. Zeugma Mozaik Müzesi Mozaiklerin
Üzerinden Cam Yürüme Yolu (http 1)

Fig. 17b. Zeugma Mozaik Müzesi Mozaiklerin
Yanından Cam Yürüme Yolu (Küçük & Yar 2013,
73)

Camlı yürüme yollarının diğer örneklerine baktığımız zaman Zeugma Mozaik Müzesi mozaikleri ve Hatay Müze Otel mozaikleri karşımıza çıkar (Fig. 17a-b, 18). Bu örneklerde de mozaiklerin daha detaylı görülmesi ve yürüme yolu ile üzerlerinin kapatılmaması için cam yürüme yolları tercih edilmiştir²⁰.

Koruma çatıları antik zemin yapısına uygun şekilde tasarlanmalıdır ve olabildiğince az taşıyıcı eleman ile zemine yük aktarmalıdır²¹. Göbeklitepe bu konuda verilebilecek en iyi örnektir. Göbeklitepe'de kazısı tamamlanmış ve devam eden iki ayrı alan için iki tane koruma çatısı yer almaktadır. Bu çatıların ortak özellikleri zemine olabildiğince az eleman ile temasta bulunmalarıdır. Hafif yapısıyla kendini taşıyabilecek şekilde tasarlanan çatılarda çelik ve membran malzemeler kullanılmıştır. Taşıyıcı kolonlar kazı alanının iç kısmında bulunmamaktadır. Çevresel etkenler göz önüne alınarak rüzgâra karşı dayanıklı şekilde üretilmişlerdir²² (Fig. 19).

Koruma çatıları yerinde sergilemede koruma imkânı sağla-

Fig. 18. Hatay Müze Otel Mozaikleri
Cam Yürüme Yolları (http 2)

²⁰ Küçük & Yar 2013, 73.

²¹ Hauselmayer, 2000; Tanaç Zeren & Uyar 2010, 57.

²² İrepoğlu 2019, 21.

ması ve kış sezonunun zararsız atlatılmasının yanı sıra konservasyon uygulamaları yapılırken kullanılan yapılardır. Smyrna Agorası'ndaki mozaiklerin koruma çalışmaları başlayana kadar geçici kapatma işlemi ve koruyucu çatı örtüsü yapılmıştır. Bu koruyucu çatı, kazı çalışmaları başladığı zaman hem kazının hem de konservasyon çalışmalarının sürdürülebileceği şekilde kurulmuştur²³ (Fig. 20).

Fig. 19. Göbeklitepe Koruyucu Çatısı (İrepoğlu 2019, 22)

Fig. 20. Smyrna Agorası Koruyucu Çatısı (Ersoy & Yolaçan 2012, 74)

Koruyucu yapılar koruduğu tarihî eser, içerisinde çalışan kişiler ve ziyaretçi için iyi koşullara sahip olmalıdır ve bunlarda doğal havalandırmanın bulunması önemlidir²⁴. Koruyucu çatılar yapıldıkları amaca doğru hizmet etmelidir, barındırdığı eseri uzun yıllar koruyabilmelidir²⁵. Koruyucu çatı kurulumundan sonra mozağin periyodik bakımı ve çevresel etkenlerin izlenmesi önemlidir²⁶. Bu önleyici korumalar bir bütün olarak tam korumayı gerçekleştirir²⁷.

Sonuç

Mozaikli alanda sel sularından kaynaklı bir eğim farkı mevcuttur. Sol nef mozaïği, açma alanının yönünde 41 cm derinliğinde, orta nef mozaïği ise 127 cm derinliğinde tespit edilmiştir. Sel suları mozaik yüzeyde kalker oluşumuna ve tabandaki harcın parçalanıp bozulmasına neden olmuştur. Harç bozulmalarından kaynaklı olarak mozaik yüzeyde kat farkı olduğu görülmektedir. Orta nef mozaïğinde kaçak kazılardan kaynaklanan büyük lakuna boşlukları mevcuttur. Mozaikler incelendiğinde, tesseralarda kalitesiz taş kullanımından kaynaklı bozulmalar olduğu görülmektedir. Kırmızı tessera-

²³ Ersoy & Yolaçan 2012, 72.

²⁴ Vasic Petrovic & Momcilovic Petronijevic 2015, 113-121; Kırılı Özer & Arın Ensarinoğlu 2022, 415.

²⁵ Soria *et al.* 2017, 229.

²⁶ Costanzi Cobau & Nardi 2003, 333.

²⁷ Aslan 1997, 19.

lar, pişmiş toprak malzemedan yapılmış oldukları için çok dayanıksızdır ve mekanik temizlik esnasında zarar görebilmektedir. Mozaikler üzerinde yapılan koruyucu çatı örtüsünün, korunacak yapının topoğrafik yapısına göre ve sel sularının tekrar gelmesinin önlenmesi için eğimli olması bize ön fikir vermiştir. Bu doğrultuda koruyucu çatı örtüsü güney yönünde 180 cm yükseklikte, kuzey yönünde ise 62 cm yükseklik boyutlarında eğimli olarak yapılmıştır.

Yapılan bu çalışmada Savatra antik kenti kilise taban mozaiklerinin pasif koruma yöntemi ve mevcut bozulmalarına göre incelenip koruma önerileri oluşturulmuştur. Bu önerilerle mozaiklerin mevcut bozulmalarını durdurmak ve korunmalarını sağlamak amaçlanmıştır. Onarımlar özgün malzemeye uygun olacak şekilde, en az müdahale ile yapılmalıdır. Onarımlarda kullanılacak harç beyaz renkte olmamalıdır ve göze çarpmamalıdır, harcın rengi krem, bej veya pembe tonlarında olmalıdır. Mozaığın geçici olarak yerinden kaldırma işlemi en son tercih edilecek uygulama olmalı; mozaik yüzey, enjeksiyon harcı ve bordür ile kurtarılamıyorsa ancak o zaman tercih edilmelidir. Temizlikte kullanılacak kimyasal, EDTA olarak belirlenmiştir. Bunun %10 oranı ve 1 saat bekleme süresi uygun bulunmuştur. Ancak daha sert tabakalarda bekleme süresi uzatılabilir, bu durumda küçük bir alanda belirli sürelerde takiplerle deneme yapılmalıdır. Ufalanmış ve dayanıksız olan tesseraların güçlendirilmesi için kullanılan Paraloid'in yüzeyde tabaka hâlinde kalmasını önlemek için işlem sonrası yüzey aseton ile temizlenmelidir.

Yapılan aktif korumanın ardından mozaik yüzeylerin *in-situ* hâlde açık alanda sergilenmesi için kalıcı çatı örtüsü yapılmalıdır. Çatı örtüleri hem sergileme amaçlı kalıcı yapıldığı gibi hem de kış şartlarından koruma ve konservasyon işlemlerinin gerçekleşmesi için geçici olarak da yapılabilmektedir. Çatı örtüsünde kullanılacak malzeme hem çevre ile bütünlük sağlamalı hem de hava şartlarından mozaığı korumalıdır. Kullanılacak malzemeler seçilirken mozaiklerin bozulma mekanizmaları ve çevresel şartların incelenmesi ön planda tutulmalıdır. Kurulacak koruyucu çatı örtüsü mevcut esere zarar vermemelidir, amaçlanan korumayı yerine getirebilmelidir ve geri dönüşümlü olmalıdır. Çatı örtüsünün eser üzerinde bir teması olmamalıdır. Sel sularının verdiği zararların tekrarlanmaması adına drenaj sistemi kurulmalıdır. Sergileme sırasında mozaik yüzeylerin üzerinden köprü geçitleri yapılarak ziyaretçilerin mozaikleri daha iyi gözlemlemesi sağlanabilir. Laodikeia, Zeugma ve Hatay Müze Otel mozaiklerinde kullanılan cam yürüme yolları dikkate alındığında, yürüyüş köprüleri motiflerin her detayının görülmesi ve motiflerin üzerlerinin kapatılmaması yönünden Savatra antik kenti kilise mozaikleri için de uygun görülen bir öneridir. Fakat yüzeyde cam platform kullanılacaksa mutlaka koruma çatısı kullanılmalıdır. Aksi takdirde parlama yaparak sergilemeyi olumsuz etkiler.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahunbay Z. 1999, *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul.
- Aktüre Z. 2015, "Restorasyonda Geri Döndürülebilirlik Üzerine Sagunto Tiyatrosu Örneği". 5. *Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı Cilt-2*. Erzurum, 549-563.
- Aslan Z. 1997, "Protective Structures For The Conservation and presentation of Archaeological Sites". *Journal of Conservation and Museum Studies* 3, 16-20.
- Biçer Şimşir B., I. Giriffin, B. Palazzo Bertholon & L. Rainer 2009, "Lime-Based Injection Grouts for The Conservation of Architectural Surfaces". *Reviews in Conservation* 10, 3-17.
- Büyüköztürk E. & Oral, M. 2020. "Arkeolojik Alanlarda Üst Örtü Tasarım Kriterleri". *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 7/51, 679-691.
- Costanzi Cobau A. & Nardi R. 2003, "Conservation and Protection of Archaeological Mosaics: The Case of The Building of the Nile in Zippori". Ed. D. Michaelides, *Mosaics Make A Site: ICCM Triennial International Meeting*, Rome, 322-340.
- Çambel H. 1956, "Karatepe Restorasyon Çalışmaları (1952- 1953)". *Türk Arkeoloji Dergisi* VI/2, 23-33.
- Demas M. 2013, "Protective Shelters for Archaeological Sites". Eds. T. Roby & M. Demas, *Mosaics In Situ: An Overview of Literature on Conservation of Mosaics In Situ*. Los Angeles, 58-133.
- Eres Z. 2018, "Türkiye'nin Arkeolojik Alan Koruma Tarihinde Karatepe Aslantaş'ın Yeri". *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 158, 283-298.
- Ersoy A. & Yolaçan D. 2012, "Smyrna Agorası Mozaikli Yapı Mozaik Döşemi Konservasyon Çalışmaları". *Journal of Mosaic Research* 5, 71-80.
- Gabellone F., M. Chiffi, D. Tanasi & M. Decker 2020, "Integrated Technologies for Indirect Documentation, Conservation and Engagement of the Roman Mosaics of Piazza Armerina (Enna, Italy)". Ed. E. Cicalò, *Proceedings of the 2nd International and Interdisciplinary Conference on Image and Imagination. IMG 2019, Advances in Intelligent Systems and Computing 1140*, Springer. Cham, 1016-1028.
- Hauselmayer O. 2000, "Mimarlık ve Proje Gelişimi". Ed. F. Krinzinger, *Efes için bir Çatı Yamaç Ev 2 Koruma Binası*. Viyana, 101-114.
- Işık İ. 2018, "Lykaonia Bölgesi Kuzeydoğu Kesimi Tarihi ve Yerleşim Yerleri". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 40, 191-206.
- İrepoğlu Y. 2019, "Şanlıurfa Göbeklitepe Arkeolojik Alanı Koruma Çatıları". *Çelik Yapılar* 59, 20-26.
- Kırlı Özer G. 2021, "Mozaiklerin Yerinde Sergilenmesi ve Korunmasına Yönelik Tasarımlarda İlişkisel Anlam Çözümlemesinin Katkıları". *Journal of Mosaic Reseach* 14, 356- 362.
- Kırlı Özer G. Arın Ensarioğlu S., 2022, "Myrleia Antik Kenti Konut Yerleşimi ve Mozaikleri'nin Arkeolojik Kazı ve Sergilenme Aşamalarında Kullanılmak Üzere Bir Koruyucu Üst Örtü Önerisi". *Journal of Mosaic Reseach* 15, 413-431.
- Küçük C. & Yar N. M. 2013, "Zeugma Mozaik Müzesi Projesi". *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi* 10, 67-75.
- Polat Y. 2002, "Antik Mozaiklerin Restorasyonu-Konservasyonu ve Kaldırılması". *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 3/1, 287-305.
- Rizzi G. 2008, "Sheltering The Mosaic of Piazza Armerina Issues of Conseration and Presentation". *Heritage Consevaion and Archaeology*, 1-3.
- Schmidt H. 1988, *Schutzbauten*. Stuttgart.
- Severson K. & Kökten Ersoy H. 2002, "Arkeolojik Kazılarda Mozaik Konservasyonu". *Japon Anadolu Arkeolojisi Enstitüsü, Kazı Notları Arkeolojik Konservasyon ve Antik Yerleşimlerin Korunması için Pratik Rehberler* 18, 1-6.
- Soria F. J. & L. F. Guerrero & A. B. Garcia 2017, "Protective Roof Systems for Archeological Sites in

- Mexico”. *Structural Studies, Repairs and Maintenance of Heritage Architecture* XV, 225-236.
- Şener Y. S. 2012, “Arkeolojik Alanda In situ (Yerinde) Mozaik Koruma Yöntemleri”. *JMR*, 201-220.
- Tanaç Zeren M. & Uyar O. 2010, “Arkeolojik Alanlarda Koruma Çatıları ve Gezi Platformlarının Düzenlenmesi Kriterleri”. *Mühendislik Bilimleri Dergisi* 12/2, 56-64.
- Tarkan Ç. M. 2018, “Laodikeia Kilisesi’nde Uygulanan Restorasyon Yöntemleri: Temel Prensipler ve Uygulama Sınırları”. Eds. C. Şimşek & T. Kaçar, *Geç Antik Çağ’da Lykos Vadisi ve Çevresi, Laodikeia Çalışmaları*. İstanbul, 169-174.
- Vasic Petrovic E. & Momcilovic Petronijevic A. 2015, “Shelters for Archaeological Sites in Serbia: A Research Aiming To Develop Guidelines for Future Design and Construction”. *Architecture and Civil Engineering* 13/2, 113-121.
- Yaka Çetin F. & İpekoğlu B. 2013, “Impact of Transparency in The Design of Protective Structures For Conservation of Archaeological Remains”. *Journal of Cultural Heritage* 14, 21-24.
- Yalaz, E. T., G. Dişli & T. Şen (2021). “Tarihi Yapılara Yeni Ek: Gaziantep Tütün Han’a Çağdaş Bir Çatı Eki Önerisi”. *International Social Sciences Studies Journal* 7/81, 1635-1648.
- Yılmaz M. & Y. S. Şener & A. Bakıroğlu Yılmaz 2019, “Arkeolojik Alanlarda Uygulanan Koruma Örtülerinin Tasarım Kriterleri”. *Sanat Tarihi Dergisi* 23, 413-429.

İnternet Kaynakları

http 1: https://sanalmuze.gov.tr/muzeler/GAZIANTEP_ZEUGMA_MOZAIK_MUZESI/ Erişim Tarihi: 27. 01. 2023.

http 2: <https://www.reynaers.com.tr/ilham/aluminyum-proje-referanslari/facades-doors-antakya-muze-otel-hatay#> Erişim Tarihi: 27. 01. 2023.

Some Remarks and Identification of the Λινούσιοι Κοχλίας (Linusian Snails)

Λινούσιοι Κοχλίας (Linon Salyangozları) Üzerine Bazı Yorumlar ve Tanımlama

Michael D. YILMAZ*

Abstract: Linon (Linum) is an ancient settlement located between Parion and Priapos on the Asiatic shore of the Marmara Sea (Propontis). Although little is known about Linon, ancient texts refer to the settlement being a dependency of Parion. This article concerns the Λινούσιοι Κοχλίας (Linusian Snails) which are mentioned in ancient texts without a full description regarding them being provided other than that these snails are declared to be “delicious” and the “best in the world”. Although it has not been determined whether the Linusian snails are marine or terrestrial snails, this paper utilising information gained from ancient texts, as well as modern archaeological reports and interviews with locals, particularly with local fishermen and attempts to indentify the Linusian Snails. The interviews and site trips taken indicate that there are two possibilities amongst modern snail shells found in the region; namely the *Tonna galea* and the *Rapana venosa*. In order to evaluate this information regarding Linon, related information from nearby settlements was also consulted as part of the method employed in this work.

Keywords: Propontis • Linon (Linum) • Ancient Fishing • Mollusca • Gastropod

Öz: Linon (Linum) Marmara Denizi'nin (Propontis) Anadolu kıyısında Parion ve Priapos antik kentleri arasında yer alan bir antik yerleşimdir. Her ne kadar Linon hakkındaki bilgiler kısıtlı olsa da, antik metinler Linon'un Parion'a bağlı bir yerleşim olduğunu ifade etmektedir. Bu makalenin konusunu teşkil eden Λινούσιοι Κοχλίας (Linon Salyangozları) antik metinlerde açıklayıcı olmayan bir şekilde, sadece “lezzetli” ve “dünyanın en iyisi” oldukları şeklinde ifade edilmektedir. Linon salyangozlarının, deniz salyangozu veya kara salyangozu oldukları hakkında net bir açıklama bulunmamasına rağmen bu makale kapsamındaki çalışma, antik metinler yanı sıra modern arkeolojik araştırmalara ait rapor ve yayınlarla bölgede yaşayanlar, özellikle yerel balıkçılar, ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgileri birleştirerek Linon salyangozlarının türünü tanımlamayı amaçlamaktadır. Görüşmelerden alınan bilgilerin yanı sıra alanda yapılan gezi ve gözlemler, bölgedeki günümüze ait salyangoz kabukları arasında *Tonna galea* ve *Rapana venosa* olmak üzere iki ihtimal ortaya koymaktadır. Tespit edilen ve ortaya konacak bilginin daha detaylı değerlendirilmesini sağlayabilmek için ayrıca çevre kentlerde elde edilen bilgilerin de baz alındığı bir çalışma yöntemi benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Propontis • Linon (Linum) • Antik Balıkçılık • Mollusca • Gastropod

Introduction

Linon (Fig. 1), is mentioned as being a dependency of Parion along with Hermaion (Hermaeum/Hermotos), Pitya, Iliokolone and Sminthia¹. Although excavations have not taken place in Linon to

* Res. Assist. (PhD.), Ondokuz Mayıs University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Archaeology, Samsun. [0000-0003-1908-5537](https://orcid.org/0000-0003-1908-5537) | michaeldyilmaz@gmail.com
Article Type: Research | Received Date: 26/04/2022 | Acceptance Date: 05/12/2022 ; Yılmaz M. D. 2023, “Some Remarks and Identification of the Λινούσιοι Κοχλίας (Linusian Snails)”. *Cedrus XI*, 401-407.

¹ Str. XIII. 1. 15, 19, 48; Arr. *anab.* I. 12. 6; Polyain. *Strat.* VI. 24; Janke 1904, 135-136; Leaf 1923, 87-88, 98, 100; *I.Lampsakos*, 51-52, 105 fn. 5; Hammond 1980, fn. 23; Körpe 2008, 375, 388, 396; Preteux 2009, 340, 343 fn. 40; Yılmaz 2021, 6.

date, archaeological surveys have found suitable locations for the settlement². Other than the location of Linon, the only information presented by ancient sources are its prized Linusian snails, which Strabo refers to as being the best in the world³.

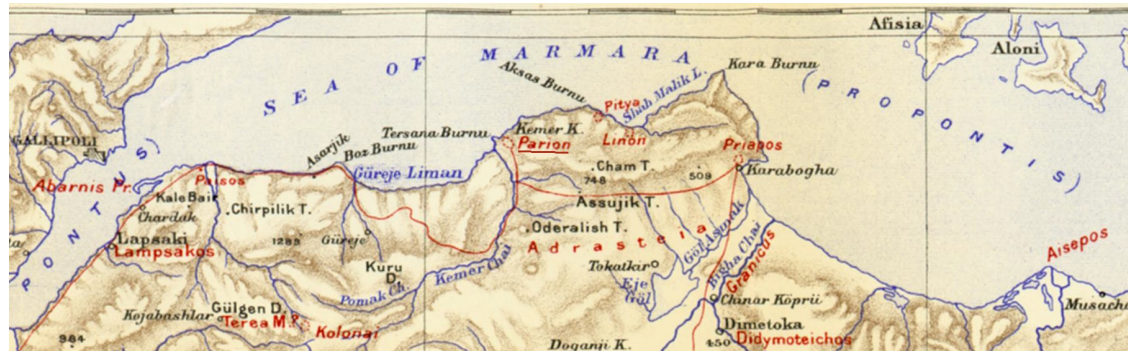

Fig. 1. Map of the Vicinity of Parion, Priapos and Linon (Leaf 1912, Map 1)

With Linon being known as a dependency of Parion it should not be individually evaluated and instead should be evaluated in conjunction with Parion. Parion having a well-known fishing industry together with the vast amount of information which has been brought to light through ancient texts, as well as archaeological data from the excavations taking place since 2005 have been of assistance in this evaluation⁴.

Parion and Seafood

Parion (Fig. 1) an ancient Greek colony founded in 709 B.C.⁵ is known to have had a large harbour⁶. The city was founded on the southern shore of the Propontis and in close proximity to the point where the Propontis and Hellespont meet. Parion, which is now located within the present day Kemer Village of Biga, Çanakkale, in Turkey is still a fishing settlement.

Among the species of seafood procured and consumed in Parion were tuna⁷, dolphin⁸, *kolias* (=Atlantic chub mackerel)⁹, crabs¹⁰, cigales (=European locust lobster)¹¹ along with many mollusca

² Leaf 1923, 100; Körpe 2008, 375, 388, 396; Keleş & Yılmaz 2022, 537-540.

³ Str. XIII. 1. 15.

⁴ Arkhestr. fr. 56; Plin. nat. XXXII. 53; Ath. Deip. 92d, 116b-c; Cuvier & Valenciennes 1832, 291; Robert & Robert 1950, 80-94 pl. 5; *I. Parion* 5-6; Lytle 2006, 68-69 fn. 75-76 fig. 19; Başaran 2010, 394; Wilkins & Hill 2011, 85; Yılmaz 2015, 64-66 pic. 42,45; 2018, 215; 2021, 104-105, 165-166 res. 223, 387-392; Çelikbaş 2016, 135, 187-189, 226, 326-327, 404-406, 471 kat. no. E23-25, K50-52, U1-2 lev. XLI, XLIII, LVI çiz. 16,28,41; 2018, 191, 215 cat. no. 50 fig. 6; 2021, 409-420; Keleş *et al.* 2018, 191 res. 11; 2019, 596 res. 2.

⁵ Roebuck 1983, 113.

⁶ Ksen. Hell. I. 1. 13-16.

⁷ Robert & Robert 1950, 80-94 pl. 5; *I. Parion* 5; Lytle 2006, 68-69 fn. 75-76 fig. 19; Keleş & Yılmaz 2022, 536 table 1.

⁸ Robert & Robert 1950, 80-94 pl. 5; *I. Parion* 5; Lytle 2006, 68-69 fn. 75-76 fig. 19; Keleş & Yılmaz 2022, 536 table 1.

⁹ Plin. nat. XXXII. 53; Ath. Deip. 116b-c; Cuvier & Valenciennes 1832, 291; Robert & Robert 1950, 92; Keleş & Yılmaz 2022, 536 table 1.

¹⁰ Ath. Deip. 92d; Keleş & Yılmaz 2022, 536 table 1.

¹¹ Arkhestr. fr. 56; Ath. Deip. 92d; Wilkins & Hill 2011, 85.

species such as scallops¹², cockles¹³, mussels¹⁴, oysters¹⁵, *Pinna nobilis*¹⁶, limpets¹⁷ and murex¹⁸. The murex even being processed in a work-shop adjacent to the Slope Bath of Parion¹⁹. The mollusca shells were mostly found in middens within the structures of the city²⁰, and some from graves²¹, as well as one example being utilised as a *pyxis*²².

There are two inscriptions dating to the I. and II. centuries A.D. which give the names of the shoals which were exploited by the local fishing guilds operating from Parion. These fishing guilds were known as the *Neilaion* Fishing Guild²³ and the *Phrou*-Fishing Guild²⁴.

Additionally archaeological finds of fishing hooks, netting tools and net weights are also known from Parion²⁵.

Linon and the Linusian Snail

Strabo, mentions the “Linusian snails” as being caught in Linon (Linum) a dependency of Parion²⁶. The word describing the creature is Λινούσιοι κοχλίας which can be translated as “Linusian spirals/snails” from which it can be concluded the species referred to was a snail. Although the species is understood to be a snail it is not evident if the species inhabited a terrestrial, marine or a freshwater habitat.

In order to understand the Linusian snail, Linon should be approached and evaluated carefully. Firstly Linon, is mentioned to have been located on the Asiatic shore of the Propontis and situated between the cities of Parion and Priapos (Fig. 1). Strabo further describes Linon as being situated after Pitya whilst travelling to Priapos from Parion²⁷. Modern scholars place Pitya in the present day village

¹² Başaran 2010, 394; Yılmaz 2015, 66 pic. 45; 2018, 215; 2021, 165 res. 387; Keleş *et al.* 2019; 596 res. 2; Keleş & Yılmaz 2022, 537 table 1.

¹³ Başaran 2010, 394; Yılmaz 2015, 66 pic. 45; 2018, 215; 2021, 165 res. 389; Keleş & Yılmaz 2022, 537 table 1.

¹⁴ Yılmaz 2021, 166 res. 390.

¹⁵ Yılmaz 2015, 66 pic. 45; 2018, 215; 2021, 166; Keleş & Yılmaz 2022, 537 table 1.

¹⁶ Yılmaz 2021, 166 res. 392.

¹⁷ Yılmaz 2021, 166 res. 391.

¹⁸ Keleş *et al.* 2018, 191 res. 11; Çelikbaş 2021, 409-420; Yılmaz 2021, 165-166 res. 388; Keleş & Yılmaz 2022, 537 table 1.

¹⁹ Keleş *et al.* 2018, 191 res. 11; Çelikbaş 2021, 409-420; Yılmaz 2021, 104-105, 165-166 res. 223; Keleş & Yılmaz 2022, 537.

²⁰ Yılmaz 2015, 66 pic. 45; 2018, 215; Keleş & Yılmaz 2022, 537.

²¹ Başaran 2010, 394; Keleş *et al.* 2019, 596 res. 2; Yılmaz 2021, 165 res. 387.

²² Keleş *et al.* 2019, 596 res. 2; Yılmaz 2021, 165 res. 387; Keleş & Yılmaz 2022, 545 fig. 5.; for similar example see Karali 1999, 21 fig.13B.

²³ Robert & Robert 1950, 80-97 pl. 5; *I.Parion* no. 5; Purcell 1995, 146-147 fig. 10.1; Lytle 2006, 68-70 fn. 75-78 fig. 19; Bekker-Nielsen 2010, 194; Bursa 2010, 36-37; Keleş & Yılmaz 2022, 547.

²⁴ Robert & Robert 1950, 89-96; *I.Parion* 6; Bursa 2010, 37; Keleş & Yılmaz 2022, 547.

²⁵ Yılmaz 2015, 64 Pic. 42; Çelikbaş 2016, 135,187-189, 226, 326-327, 404-406, 471 kat. no. E23-25, K50-52, U1-2 lev. XLI, XLIII, LVI çiz. 16,28,41; 2018, 191, 215 cat. no. 50 fig. 6; Keleş & Yılmaz 2022, 542 fig. 3.

²⁶ Str. XIII. 1. 15.

²⁷ Str. XIII. 1. 15.

of Değirmencik²⁸ and Linon to Şahmelek Beach²⁹ which is located just to the east of the fishing village of Aksaz. Judging Linon as being a coastal settlement and the adjacent Aksaz village being a fishing village it can be deduced that Linon was most likely also a fishing village. When the word λινov (*linon*) is taken into consideration we see it means either linen (flax) or fishing line³⁰. Combining the meaning and location of Linon, the logical conclusion is that the settlement was a fishing village and that the species was a marine snail.

Local fishermen from Kemer village who fish regularly in the region report two species of marine snails that are today found in the vicinity of Aksaz village and Şahmelek Beach: the veined rapa whelk (*Rapana venosa*) and the giant tun³¹ (*Tonna galea*) (Fig. 2). Since the *Rapana venosa* is known as an invasive (alien) species originating from the Western Pacific Ocean and carried in the ballast of modern freight ships³² it can be concluded the Linusian snail is most likely to be identified with the giant tun (*Tonna galea*) species, rather than with the veined rapa whelk (*Rapana venosa*). Körpe (2008), carrying out surveys in the area, mentions large marine snails being found in the area of Aksaz-Şahmelek and many fragments of their shells being found on the shore³³. It should be noted that the giant tun (*Tonna galea*) is a large edible mollusca with sizes known to exceed 29 cm in height, with the average height being 15 cm and that they can be found at depths ranging from 4 to 120 m³⁴. Recent studies reveal giant tun (*Tonna galea*) as one of the species found in the Sea of Marmara, where it is listed among the endangered or threatened species, and, that in the Sea of Marmara it is to be found within depths from 11 to 50 m³⁵.

Fig. 2. Photographs of a Giant Tun (*Tonna galea*) Found on the Aksaz-Şahmelek Shores (M. D. Yilmaz)

Fellows (1838) in reporting his observations mentions masses of shells in the form of middens on the hills along the coast of Dardanelles³⁶. He further describes a kind of “brown shell-fish, in form similar to a large snail” being consumed in great quantities in Çanakkale³⁷, which matches the description for

²⁸ Leaf 1923, 87-88; Körpe 2008, 396.

²⁹ Leaf 1923, 87-88; Körpe 2008, 388.

³⁰ Bekker-Nielsen 2002, 218. Also mentioned by Oppianus in his “Halieutica” (Opp. 3.73-75).

³¹ Karali 1999, 137.

³² Mann *et al.* 2004, 3-4; Erik 2011, 4.

³³ Körpe 2008, 388 fn. 325.

³⁴ Kastanevakis *et al.* 2008, 88; Doxa *et al.* 2011, 304.

³⁵ Öztürk *et al.* 2014, 870-871 table 1.

³⁶ Fellows 1838, 83.

³⁷ Fellows 1838, 83.

giant tun (*Tonna galea*). Fellows (1838), also provides information of this big sea snail being the most common in Constantinople's markets, although not being native to the sea there³⁸.

Material and Methods

In order to collect the data required and evaluate this evidence for the conclusion of this work, firstly ancient and modern written sources were consulted, where information was presented regarding the "Linusian snails"³⁹ and the location of Linon (Linum)⁴⁰. After evaluating the location and nature of the snail, interviews were made with local fishermen. The interviews resulted in these fishermen sharing their knowledge of the giant tun (*Tonna galea*) (Fig. 2) and veined rapa whelk (*Rapana venosa*) shells with the author: which they reported were to be found in the Şahmelek-Aksaz waters. Further research was carried out in order to confirm these species with observations of previous researchers⁴¹. Having two types of sea snails known in in the Şahmelek-Aksaz area, further research was then carried out in order to understand the natural habitat of both species⁴².

Conclusion

Having identified the Linusian snail as the giant tun (*Tonna galea*), and with Linon in antiquity being a dependency of Parion, the Linusian snail should be included in the list of species in Parion's fishing industry as these mollusca would have been transported to Parion and then consumed by the masses or even be exported as other seafood products from Parion are thought to have been exported in the form of *garum*, salted fish or dried fish.

Judging the depth at which the giant tun (*Tonna galea*) is found, the procuring of such mollusca would have been carried out utilising fishing nets and vessels. This form of fishing would have been conducted by a fishing guild, of which two are known from Parion: namely the *Neilaion* Fishing Guild⁴³ and the *Phrou-* Fishing Guild⁴⁴. The names of these fishing guilds being the names of the shoals and areas in which they operated may indicate that a list of guilds could have included guilds who fished the shores of Aksaz and Şahmelek Beach. Although in order to arrive at conclusions regarding the respective fishing guild operating at Aksaz and Şahmelek Beach further information in respect to these fishing guilds in antiquity is required.

³⁸ Fellows 1838, 94-95.

³⁹ Str. XIII. 1. 15.

⁴⁰ Leaf 1923, 100; Körpe 2008, 375,388,396; Str. XIII. 1. 15.

⁴¹ Fellows 1838, 83,94-95; Körpe 2008, 388 fn. 325.

⁴² Mann *et al.* 2004, 3-4; Kastanevakis *et al.* 2008, 88; Doxa *et al.* 2011, 304; Erik 2011, 4; Öztürk *et al.* 2014, 870-871 table 1.

⁴³ Robert & Robert 1950, 80-97 pl. 5; *I.Parion* 5; Purcell 1995, 146-147 fig. 10.1; Lytle 2006, 68-70 fn. 75-78 fig. 19; Bekker-Nielsen 2010, 194; Bursa 2010, 36-37.

⁴⁴ Robert & Robert 1950, 89-96; *I.Parion* 6; Bursa 2010, 37.

BIBLIOGRAPHY

- Başaran C. 2010, "Parion 2008 Kazıları". *Kazı Sonuçları Toplantısı* 31/I, 393-410.
- Bekker-Nielsen T. 2002, "Nets, Boats and Fishing in the Roman World". Ed. O. Thomsen, *Classica et Mediaevalia: Revue Danoise de Philologie et d'Historie*, Vol. 53. Copenhagen, 215-233.
- Bekker-Nielsen T. 2010, "Fishing in the Roman World", Eds. T. Bekker-Nielsen & D. Bernal Casasola, *Ancient Nets and Fishing Gear: Proceedings of the International Workshop on "Nets and Fishing Gear in Classical Antiquity: A First Approach"*. Cádiz, 187-203.
- Bursa P. 2010, *Antikçağ'da Anadolu'da Balık ve Balıkçılık*. İstanbul.
- Cuvier B. & Valenciennes M. 1832, "Account of Common Mackerel, (Scomber, scombrus, Lin.) and the Garum of the Ancients". *The Edinburgh Journal of Science* VI, 286-293.
- Çelikbaş E. 2016, *2005-2014 Parion Kazısı Metal (Bronz-Demir-Kurşun) Buluntuları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Çelikbaş E. 2018, "Metal Objects from the Theater". Eds. C. Başaran & H. E. Ergürer, *Roman Theater of Parion: Excavations, Architecture and Finds from 2006-2015 Campaigns*. Çanakkale, 185-216.
- Çelikbaş E. 2021, "A Preliminary Assessment on a Possible Parion Murex Workshop". Ed. D. Katsonopoulou, *Paros V: Paros Through the Ages: From Prehistoric Times to the 16th Century AD - Proceedings of the Fifth International Conference on the Archaeology of Paros and the Cyclades: Paroikia, Paros, 21-24 June 2019*. Athens, 409-420.
- Doxa C. K., A. Steriotti, M. Kentouri & P. Divanach 2011, "Encapsulated Development of the Marine Gastropod *Tonna galea* (Linnaeus, 1758) in Captivity". *Journal of Biological Research Thessaloniki* 16, 304-307.
- Erik G. 2011, *Orta Karadeniz'de Deniz Salyangozu'nun (Rapana venosa Valenciennes., 1846) Bidonla Avcılığı, Yavru Yetiştiriciliği ve Bazı Biyolojik Özelliklerinin Belirlenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sinop Üniversitesi. Sinop.
- Fellows C. 1838, *A Journal Written During an Excursion in Asia Minor*. London.
- Hammond N. G. L. 1980, "The Battle of the Granicus River". *Journal of Hellenic Studies* 100, 73-88.
- Janke A. 1904, *Auf Alexanders des Grossen pfaden: Eine Reise Durch Kleinasien*. Berlin.
- Karali L. 1999, *Shells in Aegean Prehistory*. Oxford.
- Katsanevakis S., E. Lefkaditou, S. Galinou-Mitsoudi, D. Koutsoubas & A. Zenetos, "Molluscan Species of Minor Commercial Interest in Hellenic Seas: Distribution, Exploitation and Conservation". *Mediterranean Marine Science* 9/1, 77-118.
- Keleş V. & M. D. Yılmaz 2022, "Fishing and the Processing of Seafood in Parion", Eds. M. Bentz & M. Heinzemann, *Proceedings of the 19th International Congress of Classical Archaeology Cologne/Bonn, 22-26 May 2018: Archaeology and Economy in the Ancient World Vol. 53: Sessions 2-3 - Single Contributions*. Heidelberg, 215-233.
- Keleş V., H. E. Ergürer, H. Kasapoğlu, E. Çelikbaş, A. Yılmaz, K. Oyarçin, B. E. Kasapoğlu, M. D. Yılmaz & İ. Akkaş 2018, "Parion 2016 Sezonu Kazı ve Restorasyon Çalışmaları". *Kazı Sonuçları Toplantısı* 39/I, 183-210.
- Keleş V., H. E. Ergürer, H. Kasapoğlu, E. Çelikbaş, A. Yılmaz, K. Oyarçin, B. E. Kasapoğlu, M. D. Yılmaz & İ. Akkaş 2019, "Parion 2017 Sezonu Kazı ve Restorasyon Çalışmaları". *Kazı Sonuçları Toplantısı* 40/III, 595-616.
- Körpe R. 2008, "Troas Bölgesi Antik Kentleri". Ed. M. Demir, *Çanakkale Savaşları Tarihi: Cilt I*. İstanbul, 349-411.
- Leaf W. 1912, "Notes on the Troad". *The Geographical Journal* 40/I, 25-45.
- Leaf W. 1923, *Strabo on the Troad: Book XIII, Cap. I*. London.
- Lytle E. 2006, *Marine Fisheries and the Ancient Greek Economy*. Unpublished PhD Dissertation, Duke University. Durham.

- Mann E., A. Occhipinti & J. M. Harding (Eds.) 2004, *Alien Species Alert: Rapana Venosa (veined whelk)*(ICES Cooperative Research Report No. 264). Copeanag.
- Öztürk B., A. Doğan, B. Bitlis-Bakır & A. Salman 2014, "Marine Molluscs of the Turkish Coasts: An Updated Checklist". *Turkish Journal of Zoology* 38, 832-879.
- Preteux F. 2009, "Parion et Son Territoire à L'époque Hellénistique: Un Exemple d'Organisation de la Chôra sur le Rivage de la Propontide". Eds. H. Bru, F. Kirbihler & S. Lebreton, *L'Asie Mineure Dans l'Antiquité: Échanges, Populations et Territoires*. Rennes, 335-350.
- Purcell N. 1995, "Eating Fish: the Paradoxes of Seafood". Eds. J. Wilkins, D. Harvey & M. Dobson, *Food in Antiquity*. Exeter, 132-149.
- Robert J. & Robert L. 1950, *Hellenica: Recueil d'Épigraphie de Numismatique et d'Antiquités Grecques: Vol. 9 Inscriptions et Reliefs d'Asie Mineure*. Paris.
- Roebuck C. 1983, *Ionian Trade and Colonization*. Chicago.
- Wilkins J. & Hill S. 2011, *Archestratus Fragments from The Life of Luxury: A Modern English Translation with an Introduction and Commentary* (Revised Edition). London.
- Yılmaz A. 2015, "Roman Bath". Ed. C. Başaran, *The Flourishing City of Ancient Troad: Parion*. Trans. V. Keleş & M. D. Yılmaz, İstanbul, 57-66.
- Yılmaz A. 2018, "The Roman Bath of Parion". Ed. D. Katsonopoulou, *Paros IV: Paros and its Colonies - Proceedings of the Fourth International Conference on the Archaeology of Paros and the Cyclades: Paroikia, Paros, 11-14 June 2015*. Athens, 209-219.
- Yılmaz M. D. 2021, *Parion Su Yolları (Temin-Dağıtım-Tahliye)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum.

Politics, Art and Cultural Interaction in the Medieval Mediterranean: The Relations Between Mystras (Mistra) and Cyprus in the 14th and 15th Centuries

Ortaçağ Akdenizi'nde Siyaset, Sanat ve Kültürel Etkileşim: 14. ve 15. Yüzyıllarda Mystras (Mistra) ve Kıbrıs Arasındaki İlişkiler

Özge BOZKURTOĞLU*

Abstract: The Crusades which were launched at the end of the 11th century resulted in a new political diversity in the Mediterranean. Cyprus was captured by Richard I, the king of England. In 1192, he sold the island to Guy of Lusignan who had lost his throne in the Kingdom of Jerusalem. This resulted in the establishment of a Frankish Kingdom which would last nearly three hundred years. However, the states founded in Greece after the Fourth Crusade were less stable political entities. Mystras (Mistra) was founded as a Frankish settlement in 1249 under the Principality of Achaia, which was the longest lasting of these. The city captured by Michael VIII Palaiologos in 1261 maintained its importance as a cultural and intellectual center, as the capital of the despotate of Morea from the second half of the 14th century. This article concentrates on Isabelle de Lusignan, the wife of Manuel Kantakouzenos, the first despot of the despotate of Morea and Queen Helena Palaiologina, the wife of King John II of Cyprus. The article examines the relations between Mystras and Cyprus in the 14th and 15th centuries and the socio-cultural connotations of these relations through the deeds of these two influential women of the period who had organic relations with both regions.

Keywords: Isabelle de Lusignan • Mystras (Mistra) • Helena Palaiologina • The Lusignan Kingdom of Cyprus

Öz: 11. yüzyılın sonunda başlayan Haçlı Seferleri Akdeniz'de yeni bir siyasi çeşitliliğe yol açtı. Kıbrıs, III. Haçlı Seferi yolculuğu sırasında İngiltere Kralı I. Richard tarafından ele geçirildi. Kudüs tahtını kaybeden Guy de Lusignan'a satılan Kıbrıs'ta 1192 yılından itibaren yaklaşık üç yüzyıl sürecek bir Frank Krallığı kuruldu. IV. Haçlı Seferi'nin ardından Yunanistan'da kurulan devletler ise çok daha istikrarsız ve değişken siyasi teşekküllerdi. Mystras (Mistra) bunlar arasında en uzun ömürlü olan Akhaia Prinkepşliğı çatısı altında bir Frank yerleşimi olarak 1249 yılında kuruldu. VIII. Mikhail Palaiologos tarafından 1261 yılında ele geçirilen kent 14. yüzyılın ikinci yarısından sonra despotluk hâline gelen Mora'nın başkenti olarak imparatorluğun son zamanlarına kadar kültürel ve entelektüel bir merkez olarak önemini korudu. Bu çalışma Bizans Mora Despotluğu'nun ilk despotu Manuel Kantakouzenos'un eşi Isabelle de Lusignan ve Kıbrıs Kralı II. John'un eşi Kraliçe Helena Palaiologina'yı merkeze almaktadır. Her iki bölge ile organik bağları olan dönemin bu etkili kadınları üzerinden 14. ve 15. yüzyıllarda Kıbrıs ve Mystras arasındaki ilişkiler ile bunların sosyo-kültürel yansımaları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Isabelle de Lusignan • Mystras (Mistra) • Helena Palaiologina • Kıbrıs Lusignan Krallığı

* Res. Assist., Akdeniz University, Mediterranean Civilisations Research Institute, Department of Medieval Mediterranean Studies, Antalya. 0000-0001-6010-2066 | ozgebozkurtoglu@gmail.com.

The research for this article was supported with a one-month fellowship in January 2023 from the École française d'Athènes, Greece.

Article Type: Research | Received Date: 20/04/2023 | Acceptance Date: 18/06/2023 ; Bozkurtoğlu Ö. 2023, "Politics, Art and Cultural Interaction in the Medieval Mediterranean: The Relations Between Mystras (Mistra) and Cyprus in the 14th and 15th Centuries". *Cedrus XI*, 409-428.

Introduction

The crusades which began at the end of the 11th century turned the Mediterranean into a cluster of political entities in which people from different socio-cultural backgrounds were involved. The political unity of Greece, which was untouched until the Fourth Crusade, became disrupted after the unexpected attack on Constantinople by the Franks and Venetians in cooperation in 1204. The principality of Achaea, established by the Frankish knights Geoffrey (Geoffroi) of Villehardouin and William (Guillaume) of Champlitte in 1209 in the Morea, managed to survive until 1430, even though it began shrinking rapidly after it was founded. In 1249, William II of Villehardouin, the son of Geoffrey, ordered a castle to be built on a spur of Mount Taygetos to strengthen the Latin hegemony in the region. This Frankish stronghold, known as Mystras (Mistra) developed as a settlement around the castle. However, it was very short-lived as the castle, in addition to the Monemvasia and Maina, was handed to Manuel VIII Palaiologos, the savior of Constantinople from the Latins, in 1261 to ransom William, who had been taken prisoner during the Pelagonia War in 1259. After a period of administration by Byzantine governors until 1348, Manuel Kantakouzenos was sent to Mystras by his father, the Emperor John VI Kantakouzenos, as the first despot of the Despotate of Morea. The despotate surrounded by the Latin powers survived until its fall to the Ottomans in 1461 and its capital Mystras flourished as an intellectual and cultural center until that date¹.

On the other hand, Cyprus, which was being governed by a rebellious Byzantine governor, Isaakios Komnenos, was captured by the king of England, Richard the Lionheart, on his way to Jerusalem in the course of the Third Crusade. Richard sold the island to Guy of Lusignan, the overthrown king of the Kingdom of Jerusalem in 1192. This marked the beginning of the Lusignan Kingdom of Cyprus until its annexation by the Venetians in 1489². Although composed of a culturally diverse society, the majority of which were Greeks, Cyprus experienced a more stable and long-lasting domination by the Franks. Nonetheless, despite all these “virile” facts upon which the historical narrations are generally based, this article focuses on two elite female characters who were locally empowered agents in promoting artistic trends and cross-cultural dialogues: Isabelle de Lusignan, the wife of Manuel Kantakouzenos in Mystras and Queen Helena Palaiologina, the wife of King John II of Cyprus. It aims to examine the link between the Lusignan Kingdom of Cyprus and the Despotate of Morea and its political and cultural connotations in the 14th and 15th centuries through the deeds of these two women.

The Byzantine sources of the period are almost completely silent about Isabelle and Helena, in an interesting manner. However, the sources of Cypriot historiography, namely the *Exegesis* of Leontios Makhairas, the anonymous *Historia* belonging to Francesco Amadi, Florio Bustron's *Historia* and the *Diegesis* of Georgios Boustronios - although written in the 15th and 16th centuries - do provide information on their activities³. The papal letters also help to fill gaps in the narration. The chronicle of the Franciscan friar Jean Dardel, who met Leon V of Armenia, Isabelle's cousin in 1377 and became a friend and private counsellor to him while he was a prisoner in Cairo, is the only contemporary source providing details about Isabelle through her familial connections to the captive king of Armenia⁴. A

¹ Runciman 2014, 3-4.

² Edbury 1991, 1-12.

³ For a detailed presentation of these sources see Bozkuş 2018, 149-161.

⁴ Ghazarian 2000, 162-163.

comparative analysis of the artistic evidence both from Mystras and Cyprus presented by art historians will also be carried out for the probable artistic and cultural interactions between the two regions.

In the light of these sources, this article first presents a historical overview of the complex political status quo in these regions, which would allow the contextualization and positioning of the the main characters, Isabelle de Lusignan and Helena Palaiologina, and provides a preliminary explanation of their importance within the general political framework of the period. Then, the way the two women were involved in the politics of the Mediterranean is dealt with. In the last part of each section, their roles in cultural and artistic interjections are examined.

Political Overview

It seems that what *deus veult* had changed with the Fourth Crusade, which targeted the lands of the Orthodox Christian Byzantine Empire rather than those of the “infidel” Muslims. On the 13th of April 1204, Constantinople fell to the Frankish and Venetian Crusaders, and this started an almost sixty-year Latin period in the history of the city. However, the Latin conquest was not a takeover of the whole empire, as it was destined to be shared among the participants in line with the *Partitio Romaniae*, as agreed in March 1204. According to this, one-quarter of the lands were given to Baldwin, the count of Flanders and Hainault, elected as the emperor of the newly established Latin Empire of Constantinople. The remaining three parts were to be divided in half between the Venetians and the Frankish Crusaders⁵. In addition to the partitioning of Constantinople, the individual expeditions of the conquerors on Byzantine lands in the Aegean (*Romania*) created several political entities in the region. Owing allegiance to the emperor in Constantinople, they, rather than being strict vassals, acted as autonomous Crusader states or colonial territories. Although Constantinople was recaptured by Michael VIII Palaiologos, the Byzantine emperor in Nicaea in 1261, the political and social structure of Greece, which was characterized by the involvement of a large number of invaders with conflicting interests, had irreversibly changed⁶.

Boniface, the Marquis of Monferrat and the leader of the Frankish Crusader army succeeded in taking Thessalonica and founded what was later known as the Kingdom of Thessalonica⁷, even though he had lost the contest for the throne of Constantinople against Baldwin. He conquered Thessaly in Northern Greece and proceeded towards the south-east. He was accompanied by his French, German, Flemish and German supporters - each in the pursuit of obtaining a fiefdom - such as William of Champlitte, the viscount of Dijon, Othon de la Grande, the son of a Burgundian noble, Jacques d’Avesnes, the son of a Flemish crusader. Othon de la Roche became duke of the Duchy of Athens and Thebes in 1205. The Marquisate of Boudanitsa and the Lordship of Salona surrounding it served as the strongholds between the north and south for nearly two hundred years. Euboea or Negroponte, as known by the Latins, was divided equally among three Veronese lords as small feudal units. Ravano delle Carcari, one of the lords, managed to control the whole island between 1209-1216, and placed himself under the suzerainty of the Venetians⁸. However, the acquisition of the Venetians was not limited to this. They held Corfu from 1207 until their defeat by the Byzantines in 1215. The ports Modon (Methone) and Coron on the southern coast of the Peloponnese were valuable points

⁵ Queller & Madden 1997, 192-203; Angold 2003, 22, 129-131; Andrea 2008, 141-144.

⁶ Chrissis & Carr 2016, 4.

⁷ For his struggle on Thessalonica against Baldwin, see Koçuk 2021, 89-96.

⁸ Miller 1908, 27-36; Lock 1995, 68-69; Jacoby 1999, 528.

in terms of maritime trade in addition to Crete which was held by them until the island was captured by the Ottomans in 1669. The nephew of the doge Marco I Sanudo also founded the Duchy of the Archipelago with its capital in Naxos in 1204 or 1205⁹.

Geoffrey of Villehardouin, the nephew of the Marshal of Champagne and a well-known chronicler, joined William of Champlitte on his campaign when he had to take shelter at Modon harbor due to a storm on his way from Syria to Constantinople. By 1249, the conquest of nearly the whole of the Peloponnese was completed under the Villehardouin dynasty, as princes of the Principality of Achaëa. William II (1246-1278), the son of Geoffrey, wished to strengthen Latin hegemony and protect the southern Peloponnese from the Melings – a Slav tribe - and built a castle in the foothills of Mount Taygetos, naming it Mystras, probably without guessing it would turn less than a century later into the capital of the Byzantine Despotate¹⁰.

However, the status of the new states was far from being stable and solid. The Byzantines of Epiros subdued the kingdom of Thessalonica in 1224 but they did not give up their claim to the throne of Constantinople against their rivals in Nicaea. The dispute among them lasted until they acknowledged John III Vatatzes as emperor in 1253. Michael VIII Palaiologos, re-establishing Byzantine power in Constantinople in 1261, increased the pressure on the Latins of Peloponnese after taking the important castles of Maina, Monemvasia and Mystras in 1262¹¹. At the beginning of the century, the Byzantines expelled the Latins from islands such as Chios, Mytilene, Kos, Samos, and Rhodes, and confined them to the north and west coast of the peninsula. The Principality of Achaëa which had been under the suzerainty of the Angevin Dynasty since 1267, only comprised Patras and Glarentza within a century¹². The Catalan mercaneries who had come to the forefront as merchants and pirates in the Western Mediterranean since the second half of the 13th century, turned into rulers from adventurers in Greece as of the 14th century. They conquered the Duchy of Athens and Thebes in 1311. They acknowledged Manfred, the son of Frederick II of Sicily as their leader for the sake of the legitimacy of their conquest and they settled there until 1388 when they were replaced by the Florentine adventurer Nerio Acciaiuoli¹³. The web of interests, conflicts and alliances was highly complicated and even the advent of the Ottoman Turks and the Turkish Principalities on the Aegean coasts could not provide a basis for unity. The Latins and Greeks used the Turks as allies against each other, which eased and accelerated the invasion and incursions of the Turks into the region. The migration of Turkoman into Western Anatolia, beginning in the 11th century, accelerated when Byzantine authority moved from Nicaea to Constantinople in 1262. As the line of defense between the Seljuk Turks and Byzantines had collapsed during this shift, the Turkoman tribes, which escaped from the Mongolian invasion in Anatolia, came and settled in the western coastal areas without facing any significant resistance. At the beginning of the 14th century, the Turks captured nearly the whole of the Anatolian territory and Western Anatolia was divided among many Turkish principalities. During the reign of Andronikos II Palaiologos, Ephesos and Karia were captured by Menteşe Bey, Lydia and Aydın as far as İzmir (Smyrna) by Aydınöglü Mehmed Bey, Bergama, Manisa and Macedonia (Megdon)

⁹ Thiriet 1959, 106-107; Gertwagen 2014, 5-12; Tsougarakis 2015, 2.

¹⁰ *Crusaders as Conquerors: Chronicle of Morea*, lines 2949-2989, 2990-3007; Geoffroi de Villehardouin *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, 73-74, 97; Longnon 1949, 237-239; Bon 1969, 696.

¹¹ Longnon 1949, 223-230; Nicol 1984, 2-5; 2009, 44-48; Vasiliev 2017, 570-572.

¹² Bon 1969, 136-137; Lock 1995, 109.

¹³ Setton 1975, 178-183; Lewis 1980, 363-364; Dourou Eliopoulou 2000, 88-90.

by Saruhan Bey, Phrygia by Germiyan and the whole of Bithynia and a part of Paphlagonia by Osman Bey. These were all emirs of the Muslim Turks. The invasion of the Turks spread to the Morea, and they pillaged Monemvasia and Mystras in 1333 and 1334¹⁴.

So, by the end of the first half of the 14th century, the situation in the Peloponnese was far from being stable and safe, as was narrated by the Emperor John Kantakouzenos in his *Historia*: “*Peloponnesus was ravaged not only by Turks (a Persis) but also the Achaean Latins and local inhabitants who were in a constant war against each other plundering their lands. The defenseless villages were subject to the attacks of the external enemies and the cities were harmed by their inhabitants. They were about to disappear*”¹⁵. The emperor appointed in 1348 his younger son Manuel as the despot of Morea to ensure an effective administration in the region. Manuel who followed a balanced policy against Frank and Greek neighbors and the *archontes*, managed to strengthen the despotate despite the endeavors of the new Palaiologan dynasty to displace him. During his thirty-two-year reign, he secured a sensitive peace which was based on alliances and managed to restore order in the Peloponnese, as the ablest despot of the Morea¹⁶.

A Half-Blood Bride in Mystras: Isabelle de Lusignan

A monogram on a marble fragment which is now in Mistra Museum carries the name of a Latin lady in Greek letters: ZAMΠEIA HTE ΛEZINAΩ (Zampea de Lezanao) (Fig. 1). This lady, whose coat of arms was represented by a rampant lion and the Cross of Jerusalem on the middle of the templon epistyle, was the wife of the despot Manuel Kantakouzenos. Despite the representation of a Latin identity through her coat of arms and family name, her familial affiliations were much more complex. She was born in Constantinople in 1333 or 1334. Her father, Guy of Lusignan, was the son of Amaury de Lusignan, who usurped the throne from his brother King Henry II of Cyprus, between 1306-1310. When King Henry was restored to the throne on the murder of Amaury, his wife Isabelle (Zapel), the daughter of King Leon II of Armenia¹⁷, returned to Armenia with her one daughter and five sons, one whom was Guy¹⁸. After passing eight years in the Armenian court, he went to Constantinople to stay with his aunt Marguerite-Rita-Xeni, the wife of Emperor Michael IX Palaiologos. He supported his

¹⁴ Doukas *Tarih*, 4-5; Destān d’Umūr Pacha, 935-940. For the dates of the invasion, see the Introduction of *Destan* by Mélikoff Sayar, 40; Ostrogorsky 2011, 454-455. The reaction of the Christian powers against the Turks was to form a naval league which was an allied Christian fleet of galleys established with the help of the papacy. Venice, acting as the head of the league for the purpose of defending its territories in Greece, attempted to include Byzantium in the coalition in 1331. Cyprus participated in the *societas* in 1344, undertaking to provide six galleys. Despite the lack of the Byzantines, the fleet of the Venetians, Hospitallers and Cypriots, in addition to the Franco-papal forces, launched attacks against the emirates of Aydın, Karasi and Saruhan from 1334. Although they gained success against the Turks during the 1334 and 1348 attacks, the spread of the Black Death in 1348 and the outbreak of war between Venice and Genoa hampered the possibility of any permanent success in the Aegean Sea, Carr 2015, 66-78.

¹⁵ Kantakouzenos *Historiarum*, III, 85.

¹⁶ Zakythinos 1932, I, 95-113.

¹⁷ The intermarriages between the élite classes of Armenia and Cyprus had been a prevalent phenomenon since the 12th century. For marriages between the members of the ruling dynasties of Armenia and the Ibelins, the most prominent family of Cyprus in the 13th century see, Coureas 2015, 62-66.

¹⁸ Ghazarian 2000, 168; Coureas 2017, 22-23.

cousin Andronikos III, against Andronikos II, in their conflict for the throne and served as the Governor of Serres in Northern Greece. In 1333, his second wife Theodora Syrgiannes, who was the daughter of Syrgiannes also known as Syrgiannes Palaiologos Philanthropenos, a dynamic and treacherous military governor gave birth to Isabelle¹⁹. However, as understood from a papal dispensation this was not a legitimate marriage as Guy and Theodora were related with a third and fourth degree of affinity²⁰. He requested the pope to legitimize his marriage and his only child Isabelle as his heir. In 1342 he was invited to take the crown of Armenia and left the Byzantine court leaving Isabelle and her mother in Constantinople. His reign as the king of Armenia was short as he was murdered in 1344, due to his devotion to the Catholic faith. He always remained loyal to the Latin faith despite his close familial and military relations to the Kantakouzenoi and the Palaioiogoi families²¹.

Fig. 1. Monogram and the coat of arms of Isabelle de Lusignan (Kalopissi-Verti 2013, 238)

Three letters from Pope Clement VI, dated the 30th of June 1347, show that Isabelle had arrived at the age of marriage by then and she demanded her estate accrued from her father in Cyprus from King Hugh IV of Cyprus²². In one of the letters, the Pope referred to Theodora as the Queen of Armenia, probably emphasizing the relations between the dynasties rather than her Byzantine roots. However, the king would have been ignorant to this demand as another letter dated the 26th of February 1349 repeated the demand for her estate to be able to marry with whom the king would approve as well²³. Having lost her mother in 1349 too, she must have obtained her dowry at some point and in 1355 she married Manuel Kantanouzenos, who had already been the despote at Mystras for seven years²⁴.

It is unclear whether she ever visited Cyprus before her marriage. However, she always wished to maintain her relations with Cyprus. Not only Isabelle but her husband must have considered Cyprus a probable supporter or ally when in need, as understood from the support given by Manuel for Hugh of Lusignan, Isabelle's cousin, against Philip III of Tarente, for the throne of the Principality of Achaia in 1364²⁵. In 1368, King Peter I of Cyprus visited Isabelle in Modon while he was returning from his second European travels, which he had set out on to collect resources for a crusade²⁶. There, Isabelle welcomed him together with her barons and provided him with gifts. She demanded a fiefdom in Cyprus to have shelter in the event that she outlived her husband. She also wished her cousin Leon of Lusignan to be sent to Mystras to share her loneliness in the Greek lands, guaranteeing to arrange a

¹⁹ Kazhdan 1991, III, 1997; Coureas 1995, 42; Louvi Kizi 2022a, 9.

²⁰ Collenberg 1977; 74-75.

²¹ Boase 1977, 30-31; Coureas 1993, 105-107.

²² *Bullarium Cyprium* III, t-224, t-225, t-226.

²³ *Bullarium Cyprium* III, t-389.

²⁴ Louvi Kizi 2022a, 11-12.

²⁵ Zakythinis 1932, I, 109-110.

²⁶ For the travels of Peter I to Europe see Hakalmaz 2022, 114-166, 221-226.

marriage between him and a wealthy woman in the region. Accepting her demands, Peter gave her Aradippou, near Larnaka, the yearly revenues of which equaled 12,000 white besants²⁷. The lady that Isabelle de Lusignan considered as the bride for his cousin Leon was Catherine, the younger sister of the seigneur of Arkadia, Erard III (d'Aunoy) Mavros. He had been one of the most powerful barons of the Frankish Morea since 1344²⁸. This arrangement shows that Isabelle developed strong relations with the Latin élite of the Peloponnese, most probably using her Latin roots through Cyprus. It is an interesting point, though, since, as a woman who had grown up in the Byzantine court, she had probably never been in Cyprus or Armenia until her age of marriage. Despite her father being a fervent supporter of the Catholic faith, she was only ten when he left Constantinople to take the crown of the Armenian Kingdom. Thus, she must have been more inclined to Byzantine culture and identity, internally. However, the diverse traits of her familial background enabled her to act in accord with the political and social dynamics of the period and the region to secure both her interests and that of her husband. This marriage did not take place, as on the murder of Peter I of Lusignan by his barons in 1369, the regent of the kingdom John of Lusignan on behalf of King Peter II, did not allow Leon to leave the island and he married a noble woman, Marguerite de Soissons in 1369 in Cyprus, instead. The regent also annulled the fiefdom of Isabelle de Lusignan, which made her set out for Cyprus to take back her estate²⁹.

She attended the coronation ceremony of Peter II on the 8th of November 1372 with a crowded retinue and gifts. She demanded her fiefdom from the regent, but her efforts were fruitless. She decided to go to Jerusalem but had to stay in Cyprus due to adverse weather conditions. During this time, she must have continued her insistence in her claims by appealing to Pope for assistance. This is because there is a letter from Gregory XI, dated the 8th of March 1371, inviting the archbishop of Nicosia to ensure that Isabelle obtained an annual payment of 10,000 white bezants, accrued from her estate, Aradhippou (Rasippo)³⁰. And she was given a fiefdom, although more modest than the previous one - Saint George de Tunbé providing 3000 (or 4000) white bezants yearly. She gave the administration of this fiefdom to her cousin Leon³¹. According to the Cypriot chronicles, while she was in Cyprus, ambassadors came from Cyprus to arrange a marriage between the daughter of Emperor John V Palaiologos and Peter II. This marriage did not take place with the excuse of the conflict with the Genoese. However, Leontios Makhairas, writing in the 15th century, recorded that Isabelle also supported this marriage and tried to secure it as it was her main objective to be present on the island³². It seems highly probable that she made another marital intervention. John Laskaris Kalopheros, an exile from Constantinople and a convert to Catholicism, spent his time in Cyprus as a close friend and ally of Peter I of Lusignan, participating in his military operations until his death. In 1372 or 1373, he entered into his second marriage with Lucie, the daughter of Erard III Mavros. He must have met Isabelle either during her stay in Cyprus or his stop in the Morea while heading to Europe

²⁷ Dardel 1906, 37.

²⁸ Zakythinios 1936, 69; Longnon 1949, 326; Jacoby 1968, 199-200.

²⁹ Dardel 1906, 39; Zakythinios 1936, 70.

³⁰ *Bullarium Cyprium* III, w-18.

³¹ Bustron 1886, 292; Strambaldi 1893, 139-140; Dardel 1906, 39-41; Makhairas 1932, § 345; *The Chronicle of Amadi* 2015, § 882.

³² Makhairas 1932, § 347.

in 1372. When considering the previous arrangement between another daughter of Erard and Isabelle's cousin, she could have been effective in this marriage in order to find herself an ally through Kalopheros³³. During her stay in Cyprus, she made a visit to Jerusalem and participated in the wedding ceremony of Peter II with Valentina, the daughter of the duke of Milan and then went to Constantinople, if we are to rely on the narration of Makhairas³⁴.

She remained involved in Mediterranean politics, playing an intermediary role. When her cousin Leon V, king of Armenia fell captive to the Mamluks in 1375-1377, she demanded help from Emperor John V Palaiologos to rescue him from the sultan of Egypt³⁵. In 1379, she paid 9 500 ducats for the release of the master of the Knights of St. John, Juan Fernandes de Heredia, who had been taken prisoner by the Albanians and sold to the Ottoman Turks during his campaign to the Peloponnese in 1377. However, she was not reimbursed for a sum of 6,500 ducats according to a document dated the 6th of April 1382, which was the reason for her presence in Rhodes on that date. On the 21st of October of the same year, she also met here with her cousin Leon, who had been released from captivity but had to go to Europe on not being accepted in Cyprus³⁶.

In 1380, she lost her husband, and maintained her efforts to secure herself in financial terms. A notarial record from 1390 proves her presence in Crete. She demanded her jewellery and money she had pledged, from a certain Giorgio Dervaso. This piece of information is also proof that she had left Mystras permanently, after Manuel passed away³⁷. In 1407, Manuel II Palaiologos enquired from the Venetian authorities about the fortune of his aunt Isabelle, which she had deposited in Camera Crete, the principal banking center of Venice in the East³⁸. This is the last known record concerning her and she probably passed away a little before Manuel's demand. However, the Cypriot chronicle continues to remind us of her. In 1426, during their invasion of Cyprus, the Mamluks completely burnt down Aradippou, *la casa della despotissa*. Her husband Manuel is also referred to as *the lord of the Greeks and Aradippou*, which may stem from either the possibility of the restitution of a part of the casal to her together with Saint George de Tunbé or the reflections of her dynamic activities in the politics of Mystras and Cyprus in the history of the island³⁹.

Interactions Beyond Politics

As a dynamic and ambitious woman actively participating in Eastern Mediterranean politics, Isabelle de Lusignan continued her balanced policy through the patronage enterprises that she had assumed in Mystras in the second half of the 14th century. Though she never abandoned her Catholic faith, as deduced from her intimate relations with the papacy and the Lusignan dynasty, she still managed to cleverly use her mixed identity attributes to adapt to the socio-political conditions of the regions. A donor inscription from the Church of St. George in Longanikos which dates from 1374-1375 is an excellent example of this attitude. This is because Isabelle is referred to as *Maria Kantakouzenos*⁴⁰,

³³ Jacoby 1986, 189-190, 199-200.

³⁴ Makhairas 1932, §§ 350-351.

³⁵ Daldel 1906, 92-93.

³⁶ Dardel 1906, 103; Zakythinos 1936, 73-76.

³⁷ Louvi Kizi 2022a, 19.

³⁸ Louvi Kizi 2022a, 20.

³⁹ Strambaldi 1893, 26 and n. 4.

⁴⁰ Zakythinos 1936, 62-63; Chassoura 2002, 19-20.

among the names of the other donors. The Cypriot chronicles also refer to her as Maria or Marguerite⁴¹, which shows her successful self-representation while sticking with her Latin identity, as reflected through the morphological and decorative Frankish features included in the construction activities undertaken by her⁴².

The second building phase of the Pantanassa Monastery which was originally built as a cross-in-square church with a single-storey narthex before 1355, dated between the years 1361-1365, is attributed to her. The Peribleptos Monastery predicted to have been completed in the same period, was also built by Isabelle and her husband Manuel. The belfry of the Pantanassa belongs to this second construction phase and the tower at the entrance of the Peribleptos display Frankish artistic features. Although the masonry of both monasteries is of a Byzantine cloissoné technique, a large blind circular oculus of cut stone blocks and a trefoil opening inscribed in a triangle with curving sides on the façade of the Peribleptos tower (Figs. 2-3-4) find its examples on the western side of the 14th century Cathedral of St. Sophia and the chapel of the Augustinians in Nicosia, Cyprus (Figs. 5-6). The same trefoil openings in circles of bricks exists on the façade of the Pantanassa belfry over the portico of the church with other examples on the north and south tympanum not being inscribed in circular frames on this occasion (Fig. 7)⁴³.

The pinnacles of the belfry comprised of four zones of Gothic belltowers which were used as the decorative elements adorning the west entrance to the Church of St. Catherine in Nicosia, as their miniature-sized versions as well (Fig. 8). Moreover, the Gothic garlands used in harmony with palmettes, and the Western style pointed arcade on the east façade of the Pantanassa Monastery katholikon provide another artistic link with Cyprus (Fig. 9). The decorative blind arcades are displayed in

⁴¹ The anonymous Cypriot chronicle Amadi gives her name as Margaret while introducing her as the daughter of the King Leon V of Armenia, who was indeed her cousin. *The Chronicle of Amadi* 2015 § 396, n. 8. Though correctly stating that Margaret (Μαργαρίτα) de Lusignan, the wife of *Kyr Manuel Katakouzenos* was the granddaughter of Amaury, lord of Tyre, Leontios Makhairas made a mistake by referring to her as the sister of King Leon, Makhairas 1932, I, §345 and II, §345, n. 1. The same chronicler refers to her as Marie in another passage, § 63. Strambaldi follows Makhairas when mistaking her for the daughter of Amaury, Strambaldi 1893, 26. However, Jean Dardel, the confessor of King Leon V of Armenia from 1377, introduces her as the daughter of King Guy of Armenia, Isabelle de Lusignan (Ysabel de Liseignan), a cousin of King Peter I of Cyprus, Dardel 1906, 37. Moreover, she is referred to as *Isabella nata clare memorie Guidonis regis Armenie neptis tua* in a letter from Pope Clement VI, see. R. Dawkins' note in Makhairas 1932, II, §345.

⁴² Louvi Kizi whose excellent PhD dissertation on the Monasteries of Pantanassa and Peribleptos and the role of Isabelle de Lusignan as an intermediary between Byzantine and Frankish art was also published as a book in French in 2022, is of the opinion that this appellation of Isabelle as Mary is different from the tradition where Latin brides adopted Greek names after marrying a Byzantine ruler, as in the example of the wife of the despot Constantine Palaiologos (1443-1449) and Madeleine Tocco who changed her name to Theodora; Zakyntos 1936, 65 n.1; Louvi Kizi 2022b, 410-411. However, I still believe that, even though she did not change her rite, she must have wished to adopt a Byzantine name to present herself as also a part of the Byzantine world, maybe referring to her Byzantine roots through her mother. It should not be a coincidence that she was referred to as Maria on the donor inscription in Langoniko, where her name was accompanied by her husband's name as well as the names of the Byzantine emperor and empress, while preferring to represent herself with her Latin name and the coats of arms, in an individualistic manner.

⁴³ Louvi Kizi 2022b, 400-401.

the tympanum over the central entrance and the adjacent small south door of the Cathedral of St. Sophia. The same decorative program created by the identical sequence of elements along with palmettes in the cornice below the roof of St. Sophia provides a strong link between Mystras and Cyprus in terms of artistic and architectural interaction (fig. 10). The fact that the Monastery of St. Sophia of Mystras, built by Manuel before his marriage to Isabelle does not carry any Western morphological and decorative elements strongly proves Isabelle's role in promoting Frankish elements in these construction activities⁴⁴. Louvi Kizi explains this interaction through the employment of Byzantine craftsmen working under the guidance of Cypriot masters, bringing new forms and models to Mystras, as experts in building Gothic churches in Cyprus⁴⁵.

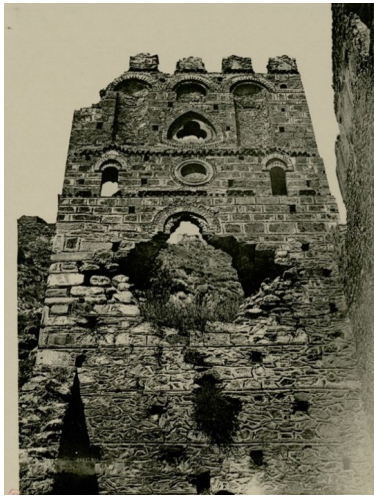

Fig. 2. The Tower of the Peribleptos Monastery, Mystras (Millet 1910, Pl. 30)

Fig. 3. Peribleptos Monastery, Tower, Circular Blind Oculus (Louvi-Kizi 2022b, 419)

Fig. 4. Peribleptos Monastery, Tower, Trefoil Opening (Louvi-Kizi 2022b, 420)

Fig. 5. Nicosia, Cathedral of St Sophia. Circular Oculus on the West Side of the Church (Louvi-Kizi 2022b, 421)

Fig. 6. Nicosia, Chapel of the Augustinians (Louvi-Kizi 2022b, 421)

⁴⁴ Louvi Kizi 2022b, 402-403, 406.

⁴⁵ Louvi Kizi 2022b, 402.

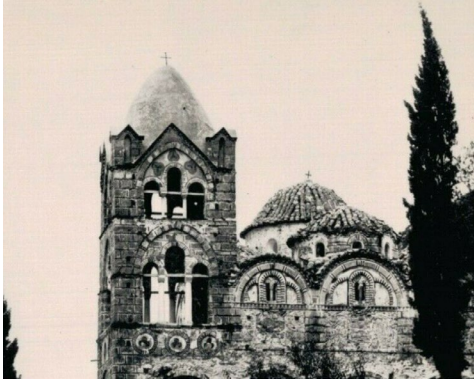

Fig. 7. Pantanassa Monastery, Belfry.
(<https://www.ebay.com/itm/266096780212>)
Erişim Tarihi: 18.4.2023

Fig. 8. St. Catherine Church of Nicosia
(Louvi-Kizi 2022b, 422)

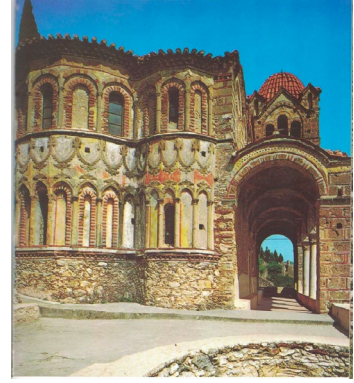

Fig. 9. Pantanassa Monastery Katholikon, east façade
(Chatzidakis 1996, 99)

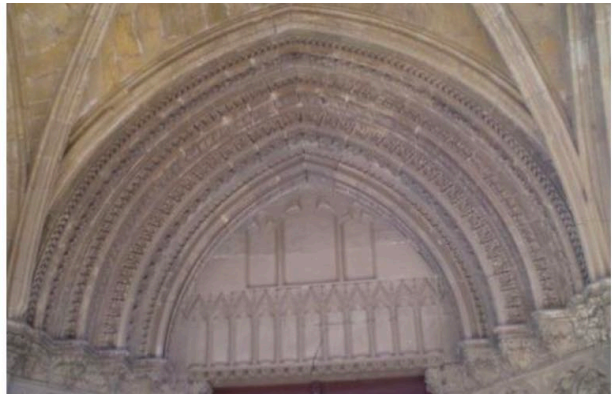

Fig. 10. Cathedral of St. Sophia, Nicosia, Tympanum over the Main Entrance (Pirlanta 2014, 54)

Fig. 11. Holy Cross, Pelendri, Cyprus, Joseph Takes Leave of the Virgin (Christoforaki 1996, 253)

In the iconographic program of the south-eastern chapel of the Hagia Sophia in Mystras, the construction of which is dated later at 1366 and assigned to Isabelle, the great emphasis given to the scene of the *Birth of the Virgin* on the west wall is interpreted as Isabelle's wish to have a child, as she had been married to Manuel more than ten years at this time and was still childless⁴⁶. The same scene is also displayed in the fresco of the *katholikon* of the Peribleptos Monastery. However, the murals of the Peribleptos tells more than Isabelle's personal wishes. Of the three iconographic programmes dedicated to the Virgin Mary, the Cycle of the Life of the Virgin is the most extraordinary one in terms of its extensiveness, including twenty-five scenes⁴⁷. Another example of such a large Cycle of the Life of the Virgin with fifteen panels exists in the Holy Cross Church of Pelendri, Cyprus. Of the

⁴⁶ Emmanuel 2007, 121-122.

⁴⁷ Christoforaki 1996, 216; Emmanuel 2007, 122.

murals dated to the 14th century, two scenes which are rarely depicted in the Cycle, *The Marriage (or Mary Entrusted to Joseph)* and *Joseph Takes Leave of the Virgin*, are common to Pelendri and Peribleptos (Figs. 11, 12a-b)⁴⁸. A. W. Carr suggests that the employment of the skilled painters of the Peribleptos for the Palaiologan frescoes of the dome of Pelendri was proposed by Isabelle⁴⁹. The most interesting part, as Christoforaki suggests, is that the representations in the cycle take their sources from the illuminated manuscripts. The depiction of the second scene in Pelendri is closer to the Homilies of the monk James⁵⁰. She suggests that the possibility of an illuminated manuscript arriving from Byzantium to Cyprus, through Mystras considering the examples above, could be the inspiration for the wall paintings in both regions⁵¹.

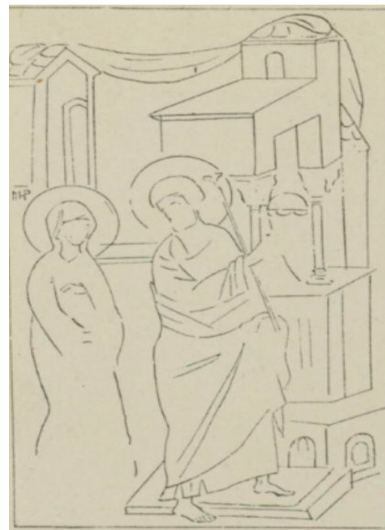

Fig. 12a-b Peribleptos Monastery, Joseph Takes Leave of the Virgin (Bilici 2021, 221)

The central areas for artistic production, including manuscripts in that period, were Mystras and Cyprus. Manuel's father, Emperor John VI gifted many high-quality books to the Vatopedi Monastery on Mount Athos between 1347 and 1354. He also accepted the patronage of an illustrated copy of his own theological writings in 1373. A manuscript of the Book of John was copied by Manuel Tyzkandeles in Mystras in 1362. The Byzantine manuscripts were also used as models, as in the example of a Gospel book copied in Armenian Cilicia, based on a late 13th century Byzantine model⁵². One last comparison can be made between the Pyrga Chapel in Cyprus and Pantanassa Church in terms of the depiction of the painted figures. M. Emmanuel draws attention to the similarity of the figure of Paul in the Dormition of the Virgin with some figures in the Pantanassa⁵³. Pyrga Chapel has traditionally been dated to 1421. However, S. J. Lucey has convincingly offered a new dating of the chapel in the 14th century. It exactly corresponds to the period when Isabelle de Lusignan was in connection with King Peter I of Cyprus who is offered as the patron of the chapel with his wife Queen

⁴⁸ Christoforaki 1996, 234, 235. The latter is also displayed at the Chora Monastery.

⁴⁹ Carr 2005, 318.

⁵⁰ Dufrenne 1970, 16; Christoforaki 1996, 235.

⁵¹ Christoforaki 1996, 243.

⁵² Lowden 2004, 259, 263, 281; Andrews 2014, 39-44.

⁵³ Emmanuel 2007, 243.

Eleanora⁵⁴.

Playing an intentional/unintentional political and artistic intermediary role among different actors in the late Medieval Mediterranean, Isabelle could not despite all her efforts, find a secure shelter in Mystras, as can be understood from her slashed coat of arms as a *damnatio memoriae* when the rule of the Palaiologan dynasty replaced Isabelle and her father's reign after Manuel passed away⁵⁵.

A Queen of Cyprus from the Morea: Helena Palaiologina

In the 15th century, the political conditions were more adverse for both Mystras and Cyprus. After the battle of Khirokitia in 1426 between Cyprus and the Mamluk Sultanate in which King Janus of Cyprus was taken prisoner by the Muslims, the island became a tributary of the Mamluk Sultans. The Cypriots were already suffering from economic and political troubles resulting from the Genoese invasion of Famagusta in 1373. This suzerainty under the Mamluks placed heavy tax burdens paid in cash and kind upon the kingdom.⁵⁶ Mystras no longer remained untouched by the Ottoman invasions which were marked by the attacks of Turahan (Turhan) Bey, one of the emirs of Murad II, into the Peloponnese in 1426. The famous Hexamilion wall across the Isthmus of Corinth (Germe Hisar), restored by Manuel II, could not prevent the Turkish invasions crossing it in 1426 and 1446.⁵⁷

Emperor Manuel II arranged marriages between his sons and Latin brides. Under these circumstances, the marriages between Latins and Greeks must have been regarded as a hope of forming a defense before the advent of the Turks. The bride for his eldest son John VIII was Sophia of Montferat, who had a familial connection with the King of France. In 1421, Theodore II, the despot of the Morea married Cleope Malatesta, the daughter of Malatesta dei Malatesti, the lord of Pesaro and Fano, whose father had good relations with the Venetian government.⁵⁸ Their daughter Helena Palaiologina came to Cyprus on the 3rd of February 1442 and married King John II of Cyprus on the very next day, as his second wife⁵⁹. It is recorded that no other western ruler consented to give their daughters to King John, who was described as simple, effeminate and someone who lacked the wisdom to reign. He was guided by Cardinal Hugh until his death in 1422, and by his aunt Agnes in the government of the Kingdom⁶⁰.

On the other hand, the character of Helena, who was intelligent, clever, prudent, and ambitious despite her young age⁶¹, was the opposite of her husband⁶². Her presence on the island and involvement in the affairs of the kingdom has long posed controversy, mainly based on the account of Pope Pius II. He gives a pro-Greek portrait of her in his *Commentarii*, claiming that she assumed the government of the kingdom, abolished the Latin rite in favour of the Greek and replaced the Greek officers with the Latins. The power was assigned to the Greeks again by the enemy of the Latins⁶³. Although

⁵⁴ Lucey 2018, 63-91.

⁵⁵ Kalopissi Verti 2013, 235; Louvi Kizi 2022b, 411.

⁵⁶ Coureas 2013, 363-364.

⁵⁷ Necipoğlu 2009, 272-273.

⁵⁸ Zakythinos 1936, I, 189; Runciman 2014, 64-65.

⁵⁹ Makhairas 1932, §§ 709-710; *The Chronicle of Amadi* 2015, § 1085, 1087.

⁶⁰ Jorga 1902, 58, n.4; Hill 2000, 497-498, 527.

⁶¹ She was probably born in 1428, Gonchou 2014, 109 n. 26.

⁶² Florio Boustron 1886, 372; Gonchou 2014, 115 and n. 50.

⁶³ Jorga 1902, 58 n.4; Kaoulla 2006, 112.

this anti-Latin policy attributed to her, stemming from the tense relations between the pope and the kingdom, was refuted by historians, it is true that she had influence over her weak husband and was involved in the politics of the kingdom⁶⁴. The 16th century chronicler Florio Boustron states that she ruled the kingdom however she wanted, and reign was bestowed on her with an official document issued by the Haut Court⁶⁵. The existence of such an act is open to question. Yet, two more testimonies provided by Andrea Navagero (1483-1529) in his *Storia di Venezia* and Bartolomeo da Levanto, the Genoese capitano of Famagusta in a report assert that the kingdom was being ruled by the queen⁶⁶.

Despite her strong character, she was more sensitive when it came to her physical condition. She was always accompanied by a doctor. Moreover, after giving birth to Charlotte, the future queen of the kingdom in 1444, she immediately became pregnant again. However, she was unable to cope with this and became confined to bed for life as a paraplegic. Her second daughter Cleopa passed away in 1448⁶⁷. As Charlotte was the sole legitimate heir to throne, the choices made by her husband required attention, in particular with regard to the interests of the kingdom and James, the illegitimate son of King John by his mistress, Marietta of Patras. King John was very fond of him, and he would have loved to leave the throne to him if it wasn't for his fear of the queen. The famous narration about the quarrel between Helena and Marietta, which ended up with Helena cutting off her rival's nose, shows her jealousy of and discomfort with the *comomutene* (crop-nosed) mistress and her son⁶⁸. The High Court was divided between the supporters of John of Coimbria, the son of the duke of Coimbria and the cousin of the king of Portugal, King Alfonso and Louis the son of the duke of Savoy who was also the first cousin of Charlotte. The parties were mainly characterized by their attitude against the Genoese. King Alfonso V was one of their greatest opponents. The pro-Genoese party, on the other hand, supported the Duke of Savoy⁶⁹. Helena did not wish Charlotte to marry her cousin and an ally of the Genoese. Prince John did come to Cyprus in 1456 and the marriage was concluded. However, it was a short-lived union as her husband died shortly afterwards, leaving Charlotte a widow⁷⁰.

The suspicions were concentrated on Thomas of Morea, the chamberlain of the kingdom, who was the foster brother of Helena, brought by her on her arrival to the island and knighted by the King. He was murdered by James⁷¹. It must have been highly disappointing for the queen to lose someone who was such a close relation particularly as she was already feeling insecure and possibly alone, as can be understood from the information provided by George Sphrantzes. According to this, the queen needed something important, but she did not have a loyal servant in her entourage to transmit her message to emperor Constantine XI Palaiologos. He wanted Georgo to go to Cyprus to learn his niece's request. But this mission could not be realised due to the imminent attacks of the Ottomans on Constantinople⁷². Queen Helena died in 1458 while still endeavoring on her deathbed to prevent

⁶⁴ Richard 1992, 401-403. For a detailed refutation of the allegations about her see Kaoulla 2006, 128-140.

⁶⁵ Florio Boustron 1886, 372.

⁶⁶ Kaoulla 2006, 112-113; Ganchou 2014, 114 n. 45.

⁶⁷ Florio Boustron 1886, 372; Georgios Boustronios 2005, § 1; Conchou 2014, 116; Grivaud 2016, 328, 330.

⁶⁸ Florio Boustron 1886, 372; Hill 2000, 528-530.

⁶⁹ Richard 1992, 402-403; Kaoulla 2006, 116-119.

⁷⁰ Georgios Boustronios 2005, § 4.

⁷¹ Georgios Boustronios 2005, §§ 4-6.

⁷² A Chronicle by George Sphrantzes 1980, XXXIII, 8, 65.

the marriage between Charlotte and her cousin Louis. She was buried in the Dominican Monastery and was lucky enough not to witness the struggle for the throne between Charlotte and her step-brother James the Bastard⁷³.

Artistic Interactions in the 15th Century

Her influence on the island was not restricted to the political scene. She contributed to the socio-cultural life on the island. She renovated or re-founded the monastery of St. George of Mangana of Nicosia to provide shelter for the monks arriving on the island after the fall of Constantinople in 1453. She gave them land and annual income as well as donations. She must have been highly generous in terms of her donations or the rebuilding of the monastery since she was referred to as the founder of the monastery, which was indeed established in the 11th or 12th century⁷⁴. She was said to have been the founder of the church of Panagia Chrysolaniotissa in Nicosia and to have restored the cathedral of St. George of the Greeks of Famagusta.

Her benevolence had indirect effects as well. Among the people seeking refuge on the island were artists carrying their artistic styles with them. For example, the frescoes in the narthex of the church of St. Herakleidos in the monastery of St. John Lampadistis at Kalopanagiotis, dated after 1453, is attributed to a painter from Constantinople as the inscription at the southern entrance to the narthex records⁷⁵. M. Emmanuel suggests that the frescoes dated to the middle of the 15th century painted in the Palaiologan style convey the influence of Helena Palaiologina⁷⁶. It is true that the Palaiologan effects in the Cypriot mural decorations can be traced to earlier, until the 14th century, as A. W Carr states⁷⁷. However, the strong link between the churches of Mystras and Cyprus cannot be ignored either.

Fig. 13a Motifs in the Animal Forms Representing the Rivers Tigris and Euphrates, Panagia Katholiki, Kouklia, Cyprus (Sylianou & Stylianou 1997, 396)

Two monuments at Kouklia, Cyprus, the church of the Panagia Katholike and Palaia Enkleistra, bear traces of this interaction. For instance, two motifs in the form of an animal on the west wall of Panagia Katholike are displayed in the churches of Mystras, specifically in the Kyprianos chapel in the church of Hodegetria as a lion mask (Fig. 13a-c). Being the center for the revival of ancient culture in the 15th century, these forms, the source of which was the antique heritage to Mystras⁷⁸, must have been transferred to Cyprus. The fresco of the cave chapel of Palaia Enkleistra dated to 1442 which adorns the ceiling with the representation of the Holy Trinity poses a close affinity with the frescoes

⁷³ Makhairas 1932, § 713; Georgios Boustronios 2005, § 16; Hill 2000, 543-544.

⁷⁴ Makhairas 1932, I, § 711; Kyriacou & Schabel 2023, 3-4.

⁷⁵ Boase 1977, 175; Kaoulla 2014, 140-142.

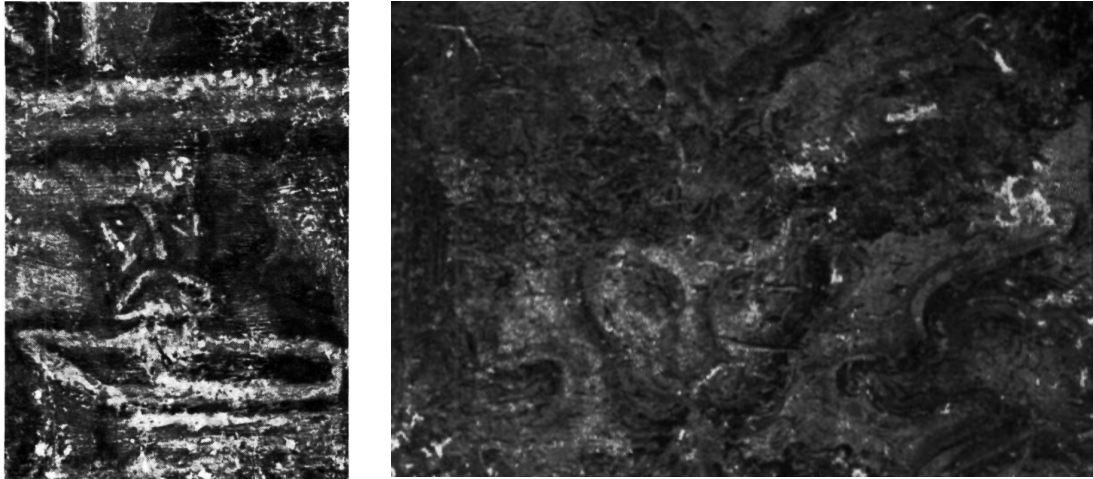
⁷⁶ Emmanuel 1999, 242-243.

⁷⁷ Carr 2005, 327.

⁷⁸ Mouriki 1981, 307-308; Emmanuel 1999, 244. For the intellectual life in Mystras see Zakythinis 1932, II, 310-376.

of the Hodegetria and the Pantanassa Churches at Mystras. Stylianou & Stylianou describe the similarity between the cave chapel and the Pantanassa church as:

*“The delicacy of execution, the softness of the colors the simplicity of the folds of the garments and the application of the highlights, are strikingly reminiscent of some of the paintings, especially of the individual saints in the church of the Pantanassa at Mystras”*⁷⁹.

Figs. 13b-c Mask motifs from Metropolis of Mistra and Afendiko of Mistra (Mouriki 1981, Pl. 10)

It also seems that the circulation of manuscripts between the regions continued in the 15th century. And the refugees from Constantinople must have brought manuscripts with them. The fact that Charlotte, the daughter of Helena Palaiologina, possessed three precious illuminated manuscripts two of which were of Constantinopolitan origin was not a coincidence⁸⁰. The monks of St. George of Mangana introduced to Cyprus a calligraphic script used in the monastery of Hodegon in Constantinople in the 14th century. *Scala Pradisi*, an ascetical treatise by John of Climax, which was copied in the Hodegon style by the famous scribe Ioasaph who worked at the *scriptorium* of the Hodegon, was taken to St. George of Mangana in Cyprus probably after 1453. This work was copied by the scribe Ambrosius in 1552 probably from this exemplar as understood from the use of the Hodegon style in other manuscripts⁸¹. This interaction, indeed, overreached Cyprus, as the script which continued to be used until the 18th century in Cyprus spread to other Orthodox areas via the Cypriot scribe Lukas Bezlau in the 17th century⁸².

Conclusion

Isabelle de Lusignan and Helena Palaiologina, two elite and powerful characters of the Late Medieval Mediterranean were the perfect representators of the political dynamics of their times and places. The disintegration of Byzantine territories resulted in the the establishment of the Latin states who ruled subjects, the majority of whom were Greek. These internal socio-cultural confrontations which

⁷⁹ Stylianou & Stylianou 1997, 400. They date the Pantanassa Church to 1428. For its three building phases and dating to the 14th century see, Louvi Kizi 2022b, 400.

⁸⁰ Constantinides & Browning 1993, 15.

⁸¹ Constantinides & Browning 1993, 15, 283-287; 271-274; Kaoulla 2014, 143.

⁸² Kaoulla 2014, 143.

already required a sensitive policy of balance became more complex with the involvement of external actors such as the Mamluks and the Genoese in the case of Cyprus and the Ottoman Turks along with the Turkish Principalities on the coast of the Aegean Sea for the despotate of Morea. Thus, each had to find an ally which constantly changed in accord with the political developments in the region. This turned the Mediterranean into a web of interests which endeavored to be protected, often with the crossing of religious and cultural boundaries by their opponents. Marital alliances were regarded as a means of establishing familial ties which eased access to the political realms of the sovereigns. In this context, Cyprus and Mystras, which was the second important city of Byzantium in the 15th century, was a place of shelter and support to be appealed to when in need of help. The two dynamic women, Isabelle and Helena, in pursuit of protecting their self-interests and the consolidation of the political entities of which they were a part, triggered a socio-cultural interaction between Cyprus and Mystras, which could have been both intentional or not. The political alliances dissolved through history, but their unintentional cultural and artistic side effects prevailed for longer periods, as these were experienced and adopted naturally as opposed to the artificially created political ties.

BIBLIOGRAPHY

Primary Sources

- Bullarium Cyprum, III: Lettres papales relatives à Chypre, 1316–1378*. 2012, Eds. C. Perrat et al., Nicosia.
- Bustron F. 1886. *Chronique De L'île de Chypre*. Ed. R. de Mas Latrie, Paris.
- Chronique de Strambaldi*. 1893, Ed. R. de Mas Latrie, in *Chroniques d'Amadi et de Strambaldi*, Paris.
- Crusaders as Conquerors: Chronicle of Morea*. 1964. Trans. H. E. Lurier, New York.
- Dardel J. 1906. *Chronique d'Arménie*. in RHC, Doc. Arm. Tome II, Paris.
- Geoffroi de Villehardouin 2019, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*. Çev. A. Berktaş, İstanbul.
- Le Destân d'Umür Pacha = Düstürnâme-i Enverî*, 1954. Texte, traduction et notes par I. Mélikoff Sayar, Paris.
- Makhairas L. 1932, *Recital Concerning the Sweet Land of Cyprus entitled Chronicle*, vols. II. Trans. R. M. Dawkins, Oxford.
- The Chronicle of Amadi*. 2015. Trans. N. Coureas & P. Edbury, Nicosia.
- The Fall of the Byzantine Empire A Chronicle by George Sphrantzes 1401-1477*. 1980. Trans. M. Plippides, Amherst.

Secondary Sources

- Andrea A. J. 2008, *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*. Leiden.
- Andrews J. M. 2014, "Flexibility and Fusion in Eastern Mediterranean Manuscript Production: Oxford, Bodleian, Laud. Gr. 86". Ed. L. Jones, *Byzantine Images and their afterlives: Essays in honor of Annemarie Weyl Carr*. Dorchester, 39-60.
- Angold M. 2003, *The Fourth Crusade Event and Context*. London & New York.
- Bilici H. 2021 *Mistra, Panagia Peribleptos Manastır Kilisesi*. Unpublished Master Thesis, Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Boase T. S. R. 1977, "The Arts in Cyprus: Ecclesiastical art". Ed. K. Setton, *A History of Crusades*, vol. IV. Wisconsin, 165-195.
- Bon A. 1969, *La Morée Franque Recherches Historiques, Topographiques et Archéologiques sur La Principauté d'Achaïe (1205-1430) Text*. Paris.
- Bozkuş M. A. 2018, "Geç Ortaçağ'da Tutulmuş Türk Tarihine Dair Kıbrıs Kronikleri". *TAD* 37/63, 135-169.
- Carr A. M. 2005, "Art". Eds. A. Nicolaou Konari & C. Schabel, *Cyprus Society and Culture 1191-1374*. Leiden.
- Carr M. 2015. *Merchant Crusaders in the Aegean 1291-1352*. Suffolk.
- Çelik S. 2021, *Manuel II Palaiologos (1350-1425) A Byzantine Emperor in a Time of Tumult*. Cambridge.
- Chassoura O. 2002, *Les Peintures Murales Byzantines des Églises de Longanikos – Laconie -*. Athènes.
- Chatzidakis M. 1996, *Mystras The Medieval City and the Castle*. Athens.
- Chistoforaki I. 1996, "Cyprus Between Byzantium and the Levant: Ecclecticism and Interchange in the Cycle of the Life of the Virgin in the Church of the Holy Cross at Pelendri". *Ερετηριδα. Κεντρο Επιστεμονικων Ερευνων* 22, 215-255.
- Chrissis N. G. & Carr M. 2016, "Introduction". Eds. N. G. Chrissis & M. Carr, *Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean 1204-1453 Crusade, Religion and Trade between Latins, Greeks and Turks*. London & New York, 1-14.
- Collenberg W. H. D. 1977, "Les dispenses matrimoniales accordées à l'Orient Latin selon les Registres du Vatican d'Honorius III à Clément VII (1283-1385)". *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Moyen-Age, Temps modernes* 89/1, 11-93.
- Constantinides C. N. & Browning R. 1993, *Dated Greek Manuscripts from Cyprus to the Year 1570*. Nicosia.
- Coureas N. 1993, "The Papacy's Relations with the Kings and the Nobility of Armenia in the Period 1300-1350", *Actes du Colloque Les Lusignans et L'Outre Mer*. Poitiers, 99-108.
- Coureas N. 1995, "Lusignan Cyprus & Lesser Armenia 1195-1375". *Epeteris* 21, 33-71.

- Coureas N. 2007, "The Tribute paid to the Mamluk Sultanate 1426-1517: The Perspective from Lusignan and Venetian Cyprus". *Orientalia Lovaniensia Periodica* 223, 363-380.
- Coureas N. 2015, "How Frankish was the Frankish Ruling Class of Cyprus?". *Λευκωσία*, 61-78.
- Coureas N. 2017, "The Ruling Christian Elite of Lusignan Cyprus (1192-1473) and the Extent to which it included non-Latin Christians". Eds. M.-A. Chevalier & I. Ortega, *Élites chrétiennes et formes du pouvoir. (XIIIe-XVe siècle)*. Paris, 17-30.
- Crusaders as Conquerors: Chronicle of Morea*. 1964. Trans. H. E. Lurier, New York.
- Doukas M. 2008, *Tarih Anadolu ve Rumeli*. Çev. B. Umar, İstanbul.
- Dourou Eliopoulou M. 2000, "The Catalan Duchy of Athens and the Other Latin Powers in Greece Especially the Principality of Achaia (1311-1399)". *Eoa Kai Esperia* 4, 87-93.
- Dufrenne S. 1970, *Les Programmes Iconographiques des églises Byzantine de Mistra*. Paris.
- Emmanuel M. 1999, "Monumental Painting in Cyprus during Venetian Period, 1489-1570". Eds. N. P. Ševčenko & C. Moss, *Medieval Cyprus Studies in Art, Architecture and History in Memory of Doula Mouriki*. Princeton, 241-262.
- Emmanuel M. 2007, "Religious Imagery in Mistra. Donors and Iconographic Programmes". Eds. M. Grünbart et al., *Material Culture and Well-Being in Byzantium (400-1453). Proceedings of the International Conference (Cambridge, 8-10 September 2001)*. Wien, 119-127.
- Gertwagen R. "Venice's policy towards the Ionian and Aegean islands, c. 1204-1423". *IJMH*, 1-20.
- Ghazarian J. G. 2000, *The Armenian Kingdom of Cilicia During the Crusades The Integration of Cilician Armenians with the Latins 1080-1393*. London.
- Gonchou T. 2014, "La rébellion de Jacques de Flory, Comte de Jaffa, Contre Son "Roi" Hélène de Chypre (1455)". Eds. T. Papacostas & G. Saint Guillaïn, *Identity/Identities in Late Medieval Cyprus*. Nicosia, 103-194.
- Grivaud G. 2016, "Une petite chronique chypriote du XVe siècle". Eds. M. Balard et al., *Dei Gesta per Francos*. London, 317-338.
- Hakalmaz T. 2022, *An Island and Its King: Peter I*. Unpublished PhD Thesis, Bilkent University. Ankara.
- Hill G. 2010, *A History of Cyprus*, vol. III. Cambridge.
- Jacoby D. 1968, "Jean Lascaris Calophéros, Chypre et la Morée". *Revue des études byzantines* 26, 189-228.
- Jacoby D. 1999, "The Empire of Constantinople and the Frankish States in Greece". Ed. D. Abulafia, *The New Cambridge Medieval History*, V. Cambridge, 523-542.
- Jorga N. 1902, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle*, troisième série. Paris.
- Kalopissi Verti S. 2013 "Mistra A Fortified Byzantine Settlement". Ed J. A. E. Chalki, *Heaven & Earth Cities and Countryside in Byzantine Greece*. Athens, 224-239.
- Kaoulla C. 2006, "Queen Helena Palaiologina of Cyprus (1442-1458): Myth and History". *EKEE* 32, 109-150.
- Kazhdan A. (ed). 1991, *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Vol. 3. New York.
- Koçuk İ. 2021, "Selânik Haçlı Krallığının Kuruluşu (1204)". *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 37, 79-98.
- Kyriakou C. & Schabel C. 2023, "The Saga of Abbot Germanos of St George of Mangana in Nicosia and Greek-Latin Ecclesiastical Relations on Cyprus in the Reign of Pope John XXII". *Frankokratia* 4, 1-31.
- Lewis A. R. 1980, "The Catalan Failure in Acculturation in Frankish Greece and the Islamic World during the Fourteenth Century". *Viator* 11, 361-370.
- Lock P. 1995, *The Franks in the Aegean, 1204-1500*. London.
- Longnon J. 1949, *L'Empire Latin de Constantinople et La Principauté de Morée*. Paris.
- Louvi Kizi A. 2022, *La Rencontre Pacifique de Deux Mondes Chrétiens: Les Monastères de la Peribleptos Et de la Pantanassa a Mistra*. Athènes.
- Lowden J. 2004, "Manuscript Illumination in Byzantium, 1261-1557". Eds. H. C. Evans, *Byzantium Faith and Power (1262-1557)*. New Haven, 259-293.

- Lucey S. J. 2018, "The Royal Chapel at Pyrga: Art, Agency, and Appropriation in Fourteenth-Century Cyprus". *RSJ* 5/2, 63-91.
- Miller W. 1908, *The Latins in the Levant A History of Frankish Greece (1204-1566)*. New York.
- Miller W. 1921, *Essays on the Latin Orient*. Cambridge.
- Millet G. 1910, *Monuments Byzantins de Mistra*. Paris.
- Mouriki D. 1981, "The Mask Motif in the Wall Paintings of Mistra. Cultural Implications of a Classical Feature in Late Byzantine Painting". *Deltion tes Christianikes Archaiologikes Hetaireias* 10, 307-338.
- Necipoglu N. 2009, *Byzantium Between the Ottomans and the Latins Politics and Society in the Late Empire*. Cambridge.
- Nicol D. M. 1984, *The Despotate of Epiros 1267-1479*. Cambridge.
- Nicol D. M. 2009, *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453*. Çev. B. Umar, İstanbul.
- Ostrogorsky G. 2011. *Bizans Devleti Tarihi*. Çev. F. Işıltan, Ankara.
- Pırlanta G. 2014, *Hellenistic, Byzantine and Gothic Influences in Orthodox Churches Located in Northern Cyprus*. Unpublished Master Thesis, Eastern Mediterranean University. Gazimağusa.
- Queller D. E. & Madden T. F. 1997, *The Fourth Crusade The Conquest of Constantinople*. Philadelphia.
- Richard J. 1992, "Culture Franque et Culture Grecque: Le Royaume de Chypre au XVème Siècle". *Croisades et Etats latins d'Orient*. Aldershot, 399-416.
- Setton K. M. 1975, "The Catalans in Greece". Ed. K. M. Setton & H. W. Hazard, *A History of Crusades*, III. Wisconsin, 167-224.
- Stylianou A. & Stylianou J. A. 1977, *The Painted Churches of Cyprus. Treasures of Byzantine Art*. London.
- Thiriet F. 1959, *La Romanie vénitienne au Moyen Âge. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe-XVe siècles)*. Paris.
- Tsougarakis N. I. 2015, "The Latins in Greece: A Brief Introduction". Eds. N. I. Tsougarakis & P. Lock, *A Companion to Latin Greece*. Leiden, 1-22.
- Vasiliev A. A. 2017, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. Çev. T. Alkaç, İstanbul.
- Zakythinos D. A. 1932, *Le Despotat Grec de Morée*, Tome I. Paris.
- Zakythnios D. A. 1936, "Une princesse française à la cour de Mistra au XIVe siècle. Isabelle de Lusignan Cantacuzène". *Revue des Études Grecques* 49/229, 62-76.

19 ve 20. Yüzyılda Teke Sancağı'nda Bazı Salgın Hastalıklara Dair Bulgular *Some Detections Regarding the Epidemics in the Teke Sanjak in the 19th and 20th Centuries*

Hatice ÇİFTÇİ*

Öz: Salgın hastalıklar dönem dönem çeşitli sebeplerden dolayı insanların hayatlarında büyük sorunlara yol açmıştır. Bu sorunlar fiziksel, ekonomik, toplumsal ve ruhsal büyük yıkımları da beraberinde getirmiştir. Başta kolera, veba, tifo, tifüs, çiçek ve sıtma gibi hastalıkların oluşturduğu bu tahrifatın etkileri uzun süre kendisini hissettirmiştir. Dünya'nın birçok yerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da salgın hastalıklar toplumu derinden etkilemiştir. Bu etkiler, bazı yerlerde kendisini daha da etkin şekilde göstermiştir. Özellikle ticaret sahasının genişliği ve büyüklüğü, insan ilişkilerinin sıklığı sebepleriyle Akdeniz Bölgesi ve Teke Sancağı salgın hastalıkların etkilerine bariz şekilde açık hâle gelmiştir. Bu çalışmada 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nda Antalya merkez olmak üzere Teke Sancağı'nı etkisi altına alan çeşitli salgın hastalıklar ele alınırken bu hastalıkların genel manada meydana getirdiği etkileri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Yine çeşitli alanlarda etkilerini gösteren bu hastalıkları durdurma ve hastalıkların yayılmasını önleme hususunda tahaffuzhâne (karantina) ve tebhîrhânelerin (dezenfeksiyon) açılması ve bu bağlamda alınan tedbirler de ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Teke Sancağı • Salgın Hastalıklar • Kolera • Veba • Çiçek • Tahaffuzhâne

Abstract: Epidemic diseases have caused great problems in people's lives for various reasons from time to time. These problems have brought great physical, economic, social and spiritual destruction. The effects of this devastation caused by diseases such as cholera, plague, typhoid, typhus, smallpox and malaria were felt for a long time. As in many parts of the world, epidemics had a profound impact on society in the Ottoman Empire. In some places, these effects manifested themselves even more effectively. The Mediterranean Region and the Sanjak of Teke were particularly vulnerable to the effects of epidemics due to the vastness and size of the trade area and the frequency of human relations. In this study, while discussing the various epidemic diseases that affected the Sanjak of Teke, with Antalya as the center, in the Ottoman Empire in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century, it was tried to focus on the effects of these diseases in general. The measures taken in this context, such as the opening of tahaffuzhâne (quarantine) and tebhîrhânelerin (disinfection) to stop and prevent the spread of these diseases, which showed their effects in various fields, were also revealed.

Keywords: Teke Sanjak • Epidemic Diseases • Cholera • Plague • Smallpox • Tahaffuzhâne

* Doktorant, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Antalya.

0000-0002-6817-9129 | muverrih06@gmail.com

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanmakta olan "Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Teke Sancağı'nda ortaya çıkan salgın hastalıklar, tedavileri ve karantina uygulamaları. (1839-1908)" başlıklı doktora tezinden üretilen bu makaledeki akademik destek ve katkılarından dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Salih Tunç'a teşekkür ederim.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 02/03/2023 | Kabul Tarihi: 15/05/2023 ; Çiftçi H. 2023, "19 ve 20. Yüzyılda Teke Sancağı'nda Bazı Salgın Hastalıklara Dair Bulgular". *Cedrus XI*, 429-444.

Giriş

İnsan ölümleri; sağlık sorunları başta olmak üzere çeşitli doğal afetler, yangın, kıtlık ve iklimde meydana gelen değişiklikler gibi nedenlerle gerçekleşmekle beraber bu ölümlerin bir diğer kaynağının da salgın hastalıklar olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çok da uzun olmayan sürelerde hızla yayılarak sayıları binleri hatta milyonları bulan insanların ölümlerine neden olan bu salgınlar, tedavi yöntemleri bulununcaya kadar önemli derecede hasara neden olmuş hatta büyük imparatorlukların dahi sonunu getirmekte etkin rol oynamıştır¹. Osmanlı İmparatorluğu da bu hastalıklardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Özellikle 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar veba hastalığının yıkıcı etkilerini topraklarında hissetmiştir². Öyle ki dönem dönem veba hastalığının etkisi tahmin edilemez boyutlara gelmiş ve ölümlerin sayısı çok ciddi rakamlara ulaşmıştır. 1592 ve 1648 yılları arasında günde tahmini bine yakın kişinin bu hastalıktan öldüğü kaynaklarda belirtilmektedir³.

Hastalıkların sebepleri açıklanmaya çalışılırken özellikle Hellas'ta bu tür hastalıklar, Tanrı'nın verdiği bir ceza olarak görülür ve mistik sebeplerle açıklanmaya çalışılırdı⁴. Apollon'un⁵ insanlara kızgınlık seviyesine göre salgın hastalık gönderdiği de inanışlar arasındaydı⁶. İslam dünyasına bakıldığı zaman ise hastalıklara karşı Hz. Muhammed'in "Bir yerde taün çıktığını işiterseniz oraya gitmeyiniz, bir yerde taün çıkar ve siz de orada bulunursanız oradan dışarı çıkmayınız."⁷ hadisiyle ilk karantinalarından birini başlattığı bilinmektedir. Karantina ve çeşitli önlemler alınmaya çalışılsa da özellikle ilk dönemlerde çok da sistematik adımlar atılamamıştır. Bunun sonucunda ise hastalıklar büyük kayıplara sebebiyet vermiştir. Ancak zamanla sağlık tedbirleri daha verimli hâle geldikçe sonuçlarını görmek mümkün olmuştur. Alınan bu tedbirler neticesinde salgın hastalıkların seyrinde de gözle görülür iyileşmeler meydana gelmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu açısından değerlendirme yapıldığında veba salgınının 19. yüzyıl boyunca şiddetini azalttığı ve yüzyılın sonunda yerini kolera salgınına bıraktığı görülmektedir⁸. Toplum olarak bir salgından tamamen kurtulmadan başka bir salgının pençesine düşen imparatorluk çok zor dönemler geçirmiştir. Karantina yöntemlerinin daha verimli ve işlevsel olarak uygulanmaya başladığı Tanzimat Dönemi ve sonrasında⁹ hastalıkla mücadelede önemli adımlar atılarak hastalıklar daha etkili şekilde bertaraf edilmiştir.

Teke Sancağı'nda Kolera Salgını

Kolera hastalığı, Osmanlı arşivlerinde; *illet-i kolera*, *illet-i âdiyye* veya *illet-i mahûf* gibi isimlerle

¹ Yılmaz 2017, 27.

² Varlık 2018, 32.

³ İnalçık 2001, 236-237.

⁴ Özdemir 2005, 15.

⁵ Hem Hellen hem de Romalılar tarafından aynı isimle anılmıştır. Müziğin ve sanatların hamisidir. (Lir) Kehanetin tanrısıdır. Arındırma ve şifa tanrısıdır. Bu bağlamda Paion olarak anılır. Apollon'un silahı ok ve yaydır. Homeros, Apollon'dan "gümüş yayın efendisi", "uzağı vuran" şeklinde söz eder. Homeros'tan itibaren Phoibos (Işık Saçan) olarak da bilinir. Çünkü Apollon, zaman içinde bir güneş tanrısı olarak görülür ve hatta Helios (güneş tanrısı) ile bir tutulur. Apollon, düzen, uyum, akıl değerlerini temsil eder. Detaylı bilgi için, bk. March 2014, 85.

⁶ Aksoy 2010, 26.

⁷ Ahmed b. Hanbel 1981, 42: 53 (25118); Mâlik b. Enes 1992, 7; Müslim b.Haccac 1991, 4:1733 (98); Ebû Dâvûd 1981, 6.

⁸ Yıldırım 1994a, 423.

⁹ Sarıyıldız 2001, 463-465.

adlandırılmıştır. Kolera, epidemi (salgın) –pandemi (kıtalar arası salgın) hâline gelmekle beraber insanlarda mide bulantısı, istifra, karın ağrısı şiddetli ishal, çok kısa sürede su ve elektrolit kaybı ile beraber ortaya çıkan ve çok da uzun olmayan sürelerde belirtilerini gösteren, müdahalede bulunulmazsa öldürücü etkileri olan enfeksiyona bağlı bir hastalıktır. Çeşitli yollarla sirayet ettiği bilinen, düşük sıcaklıklarda dahi hayatta kalmayı başarabilen kolera, orta sıcaklıktaki rutubetli alanları daha çok sever ve bu koşullarda kendisine çok kolay ve rahat yaşam alanı bulabilir. Kolera, temizlik şartlarının uygun olmadığı durumlarda ortaya çıkan bir bulaşıcı hastalık olmakla beraber bu hastalığa yakalanmanın en kısa yolu ise insanların şahsi temizliklerine dikkat etmesidir¹⁰. Rahatsızlığın ana unsuru sayılan ve 1883'te Koch tarafından bulunan *Vibrio Cholera*'nın, temiz olmayan yiyecek ve içeceklerin vücuda girmesinden birkaç gün geçmeden belirtilerini göstermeye başlaması ve mikrobun mideden geçerek bağırsaklarda üremeye başlaması ile beraber meydana geldiği bilinmektedir. Kolera mikrobunun en çok bulunduğu bölgeler ise hasta dışkaları ve dışkaların sirayet ettikleri sulardır¹¹.

Kolera, ilk olarak Hindistan'da bulunan Ganj Nehri ve nehrin çevresinde ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkış tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, kolera isminin Hipokrat tarafından ilk defa kullanıldığı görülse de bu hastalığın kolera olduğuna dair bilgiler net değildir. Kolerayı bu bağlamda kesin olarak belirleyen kişinin ise bu hastalığı 1883'te bulan Robert Koch olduğu kabul edilmektedir¹².

Robert Koch'un ortaya koyduğu bu bakterinin keşfi, döneminde yaşayan diğer bilim insanlarının yaptığı çalışmalarla çürütölmek istenmiştir. John Snow, hastalığın *kirli hava* yoluyla değil *su yoluyla* bulaştığını ispata çalışırken, Alman asıllı olan başka bir doktor da bu konuda daha da ileriye giderek bir deney tüpü kolera basili içerek hasta olup olmayacağını gözlemleyerek hastalığın farklı bulaşma yollarını bulmaya çalıřmıřtır¹³.

Hastalığın doğduğu yer olan Ganj Nehri'nin vadisinde haziran ayından eylöl ayına kadar devam eden muson yağışlarının ardından meydana gelen taşkınlara, ardında geniş bataklık yerleri bırakmıştır. Bu yerler bakterilerin çoğalmasına sebep olacak uygun ortamı beraberinde getirmekteydi. Böylelikle hastalığa sebep olan bu mikroplar, enfekte olan içme suyu ya da diğer kanallardan insan vücuduna yerleşiyordu. Böylece su ile insan vücuduna yerleşen hastalık mikrobi, ani ve şiddetli kusma ile beraberinde vücutta su kaybı ile kuruma ve vücudun tuz kaybetmesi ile beraber ürenin yükselmesi, kanda koyulaşmalar, idrar miktarının yok denecek kadar azalması, kaslarda ortaya çıkan ani kramp- larla beraber mikrop kapan kişinin kısa sürede ölümlü ile sonuçlanmaktaydı¹⁴.

19. yüzyıl boyunca dönem dönem dünyanın belirli bölgelerinde büyük salgınlara sebep olan koleranın Hindistan kaynaklı olduğu, yapılan çalışmalarla ortaya konulmuş olsa da ilk defa 1817 yılında Bengal'de ortaya çıktığı ve buradan dünyanın farklı coğrafyalarına yayıldığı bilinmektedir¹⁵. Koleranın yayılış alanları takip edildiğinde tıpkı canlı bir organizma gibi hareket ettiği ve öncelikle nüfusun en yoğun olduğu, ticaretin geliştiği yerlerde etkili olduğu görölmüştür. Bu bağlamda hastalığın 19. yüzyıl boyunca Batı'ya ulaşmak için üç güzergâh kullandığı görülür. Birincisi Hindistan'dan başlayıp Afganistan, İran, Hazar Denizi sahilleriyle Rusya'ya ve Karadeniz kıyılarına ulaşan kara yolu;

¹⁰ Gül 2009, 241.

¹¹ Ayar 2007, 4.

¹² Onul 1971, 646-649.

¹³ Yaşayanlar 2018, 50-51.

¹⁴ Dağlar 2007, 368; Ak 2011, 256.

¹⁵ Ak 2011, 255.

ikincisi, Hindistan'dan Umman Denizi, Basra Körfezi sahillerinden içeriye Bağdat ve çevresinden geçen deniz ve kara yolları; üçüncüsü, Hindistan'dan Kızıldeniz boyunca Cidde ve İskenderiye gibi limanlara ulaşan deniz yoludur¹⁶.

19. yüzyıl içerisinde kolera sebebiyle 1817-1823, 1829-1851, 1852-1859, 1863-1879, 1881-1896 ve 1899-1923 yıllarında toplamda altı büyük büyük pandemi çıkmıştır¹⁷. Bu yıllar içerisinde Osmanlı İmparatorluğu topraklarında da birçok defa salgın hastalık yaşanmıştır. Bu hastalık, tarihler 1831 yılını gösterdiğinde İstanbul'a kadar ulaşmıştır¹⁸. Bilhassa 1865 senesinde çok etkili bir salgın meydana gelmiştir. Başta İstanbul olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok bölgesi bu salgından zarar görmüş; Kudüs, Yafa, Nablus, Hayfa, Sayda, Beyrut, Şam, Hama, Humus, Halep, Adana ve Tarsus'u kapsayan güney bölgelerinde 40.000'den fazla insan hayatını kaybetmiştir¹⁹. Yaklaşık 11 yıl sonra 1877'de İstanbul'da 4.000 kişi yine bu hastalıktan hayatını kaybetmiştir²⁰.

Fig. 1. Koleranın Yayılma Yollarını Gösteren Harita (Yaşayanlar 2018, 50)

Hindistan'da endemik olarak başlayan kolera hastalığı²¹ 19. yüzyıl itibarıyla dünyanın diğer bölgelerine de sirayet etmiştir²². Özellikle kolera salgınının İran'da etkilerini göstermesi ve hasara sebebiyet vermesi kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırları için tehlike arz etmekteydi. Kolera illeti, Basra Körfezi üzerinden Bağdat'a oradan da Anadolu ve Akdeniz sahillerine kadar ulaşmıştı²³.

Bu bölgelerden biri olan Antalya'da da kolera salgını 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Antalya, iktisadi ve ticari münasebetler ile popülasyon bakımından hayli dinamik bir şehirdir. Dönemin seyyahları şehrin bu özelliğine dikkat çekerler. Nitekim yüzyılın son çeyreğinde Antalya'yı ziyaret eden Maxime Collignon'un anlatısına göre Antalya, Sımi Körfezi'nden Mersin'e kadar uzanan Asiyatik kıynının en büyük ticaret merkezlerindedir. Selânik şehrindeki ticarete benzer

¹⁶ Ayar 2007, 7.

¹⁷ Sarıyıldız 2000, 309; Yılmaz 2017, 33.

¹⁸ Yıldırım 1985, 1326.

¹⁹ Ayar 2007, 31.

²⁰ Yıldırım 1994b, 14.

²¹ Endemik-Endemi; "Bir enfeksiyonun bir toplumda belirli ya da alışılmış sıklıkta görülmesini ifade eder", bk. Doğanay 1996, 511.

²² Uzel 1989, 89; Temel 2008, 10.

²³ Sarıyıldız 2002, 309- 310.

şekilde buraya da İzmirli ve Rodoslu tüccarlar gelir ve Rum tüccarlar ile pek sıklıkla ticari alışverişte bulunurlardı. Bu tüccarlar ya şehirdeki hanlara yerleşirler ya da kapı komşularının mağazalarında belirli bir süre kalarak geri dönerlerdi²⁴. Bir liman şehri olarak Antalya'nın bu dinamik yönünün, şehrin zaman zaman salgın tehdidinde maruz kalmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte ilginçtir ki 1894 senesinin yaz mevsiminde hemen hemen bütün Anadolu'yu saran kolera salgınında Antalya, çok fazla etkilenmemiştir. Ancak Antalya başta olmak üzere Konya vilayeti ile birçok Anadolu şehrinde salgın tamamen kaybolduktan sonra dahi salgının yeniden Antalya'da tezahür ettiği anlaşılmaktadır²⁵.

Hastalığın Teke Sancağı'na sirayet etmediği dönemde Cebel-i Bereket Sancağı'nda iskân ettirmek üzere getirtilen iki bin yüz on altı nüfusuyla muhacirlerin kolera hastalığının ortaya çıkmasından dolayı Mersin'e gönderilmesi kararlaştırılırken hastalığın oralara dahi sirayet ettiği düşüncesiyle Kafkas muhacirlerinin Mersin'e gönderilmeyip Antalya'da uygun görülen bölgelere yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır²⁶. Adana'da kolera hastalığının devam etmesi sebebiyle, ilkbahara kadar Antalya'ya gönderilen muhacirlerin Adana'ya geri gönderilmemesi Adana vilayeti tarafından istenmiştir²⁷. Bu salgın nedeniyle Alanya hariç sahilin Anamur'a kadar kapatılması Adana'ya gerek kara gerekse deniz yoluyla giriş çıkışların yasaklanması kararlaştırılmıştır²⁸. Aradan belli zaman geçtikten sonra hastalıkta belirli bir yavaşlama meydana gelmiş ve 17 Şubat 1891 tarihinde Adana ve Halep'te kolera hastalığının bertaraf edilmesi nedeniyle Antalya'ya geçici olarak yerleştirilen Kafkas muhacirlerinin tekrardan Adana ve Halep'e naklinin gerçekleştirildiği görülmüştür²⁹. Teke Sancağı'nda başlayan kolera salgını sebebiyle Antalya şehir merkezindeki duyulan ilk hastalık haberi 29 Kasım'da alınmıştır. Aralık ayının ilk on gününde 98 kişi hastalanmış ve 39 vefat gerçekleşmiştir. Kolera salgını sürerken şehirde, 14 Aralık günü 26 hastalık haberi ve 13 vefat haberi alınmış ve bu vefat oranı hastalık esnasında bir günde meydana gelen ve kayıtlara geçen en yüksek oran olarak belirtilmiştir³⁰. Finike'den Anamur'a ve İçel Sancağı'nın hududu olan Lamas'a kadar yayılmış olan bulaşıcı hastalıktan dolayı hastalık şüphesi altındaki kişilerin 10 gün karantinaya tabi tutulması ve kara yolu ile kimsenin bu bölgelere geçmemesi kararlaştırılmıştır³¹. 10 Ocak 1895 tarihinde Kesikbel şose yolunun inşası esnasında binlerce amelenin kolera illetine sebebiyet verdiği gerekçesi ile Teke Sancağı Mutasarrıfı hakkında, Antalya ahalisi (Selim Sırrı ve iki kişi) şikâyetinde bulunmuş ve bu şikâyetlerin incelemeye alınması kararlaştırılmıştır³². 31 Ocak 1895 tarihinde Antalya'da ortaya çıkan kolera illetinden dolayı dört kişinin hastalanması ve bu hastalanan kişilerden bir tanesinin vefat etmesi³³ üzerine bölgede hastalığın bir ivme kazandığı gözlenmiştir. Antalya Sancağı'nda bulunan, Elmalı kazasına Antalya Karantina Müdüriyeti bünyesinden aylık ikişer yüz maaş ile bir tabip ve bir memur, Finike İskelesi'ne aylık iki yüz kuruşa bir memur ve yine yardımcı olarak da aylık yüz kuruşa adı geçen

²⁴ Tunç 2018, 186.

²⁵ Ayar 2007, 137.

²⁶ BOA., DH.MKT., 1782/117, lef. 1.

²⁷ BOA., A.}MKT.UM., 1873/ 3, lef. 1.

²⁸ BOA., A.}MKT.UM., 1873 /22, lef. 1.

²⁹ BOA., DH.MKT., 1810/50, lef. 1

³⁰ Ayar 2007, 137.

³¹ BOA., A.}MKT.MHM., 555/20, lef. 3.

³² BOA., DH.MKT., 330/74, lef. 4.

³³ BOA., Y.PRK.SH., 5/17, lef. 1.

yerlere yardımcı personel gönderilmesine karar verilmiştir³⁴. Hastalığın önünün kesilebilmesi için çeşitli önlemler de beraberinde gelmeye devam etmiştir. 11 Kasım 1842 yılında, Tuzla İskelesi'ne gelen ve bulaşık patentali³⁵ olan iki kıta sefayın yolcularının da ahalinin de emniyette olacağı şekilde uzak yerlerde on beş günlük süre ile barakalarda ve çadırlarda karantina altında bekletilmesi ve buradan çıkmalarının önüne geçilmesi hakkında tedbirler geliştirilmesi hususuna değinilirken özellikle geçen sene de aynı durumla karşılaşıldığı ve hastalık şüphesi altında bulunanların Yanya Deresi civarında on beş günlük karantinada tutuldukları belirtilmiştir³⁶. Anamur İskelesi'nden başlayarak hastalığın bulaştığı hudutlar dâhilinde karantina altına alınmalar ve düzenin korunması için tedbirler alınmaya devam etmiştir. Alanya Karantina Müdürü'nün görevinden alınarak yerine Cizre Derbent Kâtibi Ali'nin tayin edilmesi de bunlardan birisidir³⁷. Ayrıca denizlerde de aynı şekilde kolera illetinin yaygınlaşması hasebiyle 5 Nisan 1894 tarihli ve 83 numaralı tezkirede; midye, istiridyeye ve tarak gibi hayvanların avlanması ve satılmasının yasaklanması yengeç ve istakoz gibi hayvanların ise yasaklarının net olmamakla beraber ihtiyaten yasaklanması hakkında Sahil Muhafaza Memurluğuna tebligat gitmiştir³⁸. Konya vilayetine gönderilen 12 Kasım 1894 tarihli ve yüz doksan sekiz numaralı yazışma ile Teke Sancağı'nca temizlik vergisinin alınmasına izin verilmesi talep edilmiştir³⁹. Ayrıca Antalya'da ortaya çıkan hastalıktan dolayı tayin edilen üç tabip ve iki nefer memura harcırah olarak verilmesi gereken üç bin yedi yüz altmış altı kuruşun 1894 senesi Dahiliye Nezareti tahsisatına mahsuben gönderilmesi⁴⁰ kararlaştırılmış ve alınan tedbirlere ek olarak karantinalar da devam etmiştir. Özellikle Anamur İskelesi'nden hastalığın sirayet ettiği düşünülen hudutlarda bulunan kişiler, Silifke İskelesi'ne getirilmiş oradan da on günlük karantina altına alınmalarına ve kara yolu ya da deniz yolu ile buldukları mahalden çıkmalarının önüne geçilmesine karar verilmiştir⁴¹. Temizlik ve hijyen konusunun hastalığın ilerlemesinin önüne geçilmesindeki önemine binaen Teke Sancağı'nca illetin daha fazla yayılmasının önüne geçmek üzere temizlik vergisi konusunun değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır⁴².

Kolera ile mücadelede daha öncesinde kişisel olarak da önemli adımların atıldığı bilinmektedir, özellikle tarihler 1865'i gösterdiğinde Sultan Abdülaziz döneminde İstanbul, Suriye ve Irak'ta kolera illetinin durdurulması için faydalı olanlara *kolera madalyası* takdim edilmiştir. Bu madalyanın içeriğine gelirse madalya, gümüşten yapılmış olup 36 mm çapında ve 23,69 gr ağırlığındadır. Madalyanın ön tarafında Sultan Abdülaziz'in ışıklar saçılı bir şekilde resmi bulunurken arka tarafında da Osmanlı İmparatorluğu'nu sembolize eden büyük bir ağaç ve bu ağaca bulutlardan şimşek figürlerinin gelişi bastırılmıştır⁴³. Ayrıca, kolera hastalığının önüne geçilmesi hususunda Alanyalı Alaaddin B. Hüseyin'e Alanya Karantina Memurluğu yaptığı esnada gösterdiği başarılarından dolayı tahlisiye

³⁴ BOA., C.SH., 27/1341, lef. 1.

³⁵ Hastalık olduğunu gösterir sıhhi tezkere, bk. Sami 2011, 267.

³⁶ BOA., A.}MKT.MHM., 363/36, lef. 6.

³⁷ BOA., DVN., 1/73, lef.1.

³⁸ BOA., Y..A...HUS.,293/13, lef. 3.

³⁹ BOA., DH.MKT.,311/37, lef. 2.

⁴⁰ BOA., DH, MKT., 316/21, lef. 2.

⁴¹ BOA., Y..A...Hus.,315/39, lef. 1.

⁴² BOA., ŞD., 1721/18, lef. 3.

⁴³ Kolera Madalyası görseli için, bk. Meydan Larousse 1973, 382.

madalyası⁴⁴ verilmesi uygun görülmüştür⁴⁵. Böylece hastalıklarla mücadelede verilen çabalar desteklenerek önemli adımlar atılmış ve hastalık zayıflatılmaya çalışılmıştır.

Teke ve Burdur sancaklarında kordon altına alınan bölgelerde gereken tedbirlerin alınması buralarda bulunan fakir ve yardıma muhtaç olanlara harcanmak üzere bin kuruşun acil olarak ihtiyaç sahiplerine verilmesi hususu⁴⁶ görülmüştür. Akabinde hastalıkta görülen belirli bir düşüşün göz önüne alınarak tedbirlerin azaltılması yoluna gidilmesi düşünülmüş, Alanya kazasında kordon sebebiyle ticari ilişkilerde meydana gelen zararın önüne geçilmesi için kordonun kaldırılması hususunda Hacı Mehmet ve diğer kişilerin imza ile istekte buldukları⁴⁷ ve Antalya'da on günü aşkın bir süreden beri kolera hastalığının görülmemesinden dolayı Antalya'daki kordonun kaldırılması⁴⁸, Teke Sancağı'nda on beş günden beri hastalık bulunmadığı için ticaretin sekteye uğramasından dolayı karantinanın kaldırılmasına dair, Teke Sancağı İdare Meclisi'nin talebi olmuştur⁴⁹. Ancak bu durum çok sürmemiş ve akabinde ise Antalya'da meydana gelen hastalığın kolera olduğunun anlaşılması üzerine Anamur ve Karaman sahilinden 5 Ağustos 1895 tarihinden itibaren çıkıp gelecek gemilerin tahaffuzhânedede beş günlük karantina altına alınıp bekletilmesi hakkında karar verilmiştir⁵⁰. Bölgede hastalık belli dalgalanmalarla beraber varlığını sürdürmüştür.

Teke Sancağı'nda Veba Salgını

Veba, Müslümanlar arasında *veba*, *taûn*, Batı'da ise genel olarak *black death* (*kara ölüm*) olarak bilinmektedir. Ayrıca başka lisanlarda da *plague*, *peste*, *pestis*, Türkçede ise "*veba*, *taûn*" olarak isimlendirilmiştir⁵¹. Ölümcül salgın manasında olan veba, dilimize Arapçadan geçmiştir. Veba kelimesinin taûn için kullanıldığı da bilinmektedir. Türkçe olarak bakıldığı zaman bu iki kelimenin eş anlamlı olduğu anlaşılacakla beraber zamanın bilginleri, bu iki kelimenin tam olarak örtüşmediğini belirtmektedir. İbn-i Sina (ö. 428/1037), Kâdi İyad (ö. 544/1149), İbn-i Manzu (ö. 711/1311), Asım Efendi (ö. 1236/1820) gibi bilginler taûn hastalığının vebaya göre daha özel olduğunu, her taûnun veba olmakla beraber her vebanın taûn olmadığı hakkında görüş bildirmişlerdir⁵².

⁴⁴ *Tahlisiye* veya *tahlis-i cân* gibi adlara sahip olan bu madalya, Sultan Abdülmecit (1839-1861) döneminde çıkarılmıştır. Bakıldığı zaman çeşitli felaketlerde hayati tehlike altında bulunan kişileri, canını hiçe sayarak kurtarmaya çalışanlara bu madalya verilmiştir. Bundan yola çıkılarak madalyaya cankurtaran madalyası da denilmiştir. Ve madalya, belgelere bu şekliyle de geçmiştir. Daha detaylı bilgi için, bk. Pakalın 1993, 374; Soydemir 2011, 33.

⁴⁵ BOA., DH, MKT., 608/38, lef. 3.

⁴⁶ BOA., MV., 83/65, lef. 2.

⁴⁷ BOA., DH, MKT., 351/19, lef. 1.

⁴⁸ BOA., Y...A...Hus., 321/71, lef. 1.

⁴⁹ BOA., DH, MKT., 434/50, lef. 2.

⁵⁰ BOA., MKT, MHM., 561/1, lef. 1.

⁵¹ Kılıç 2004, 17.

⁵² İbn-i Sina (ö. 428/1037) taûn ile ilgili olarak, salgın hastalıkların sıkça meydana geldiği bölgelerde yoğun olarak ortaya çıkması nedeniyle taûnun veba olarak adlandırıldığı görülmüştür, demiştir. Lakin bu adlandırmanın doğru olmadığı da belirtilmektedir. İbn-i Sina'ya göre taûn, insan vücudunun yumuşak dokularında büyük şişlikler oluşturan bir hastalıktır. Bu bağlamda veba çeşitlerinden bubonik vebanın taûn olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için, bk. Kurt 2006, 13.

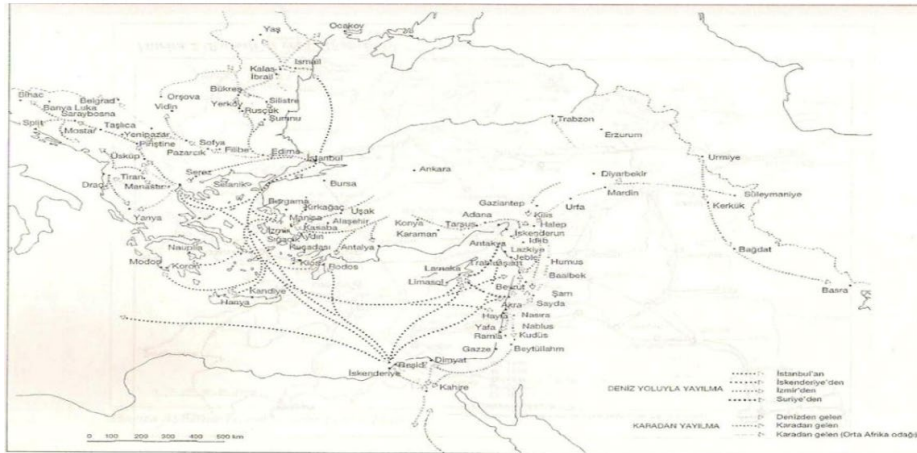

Fig. 2. Vebanın Yayılma Yollarını Gösteren Harita (1700-1850) (Panzac 1997, 257)

Mısır ve civarında ilk çağlardan beri ortaya çıkmış olan veba hastalığı, hayvanlar aracılığıyla yayılmıştır. Önceleri pire daha sonra fare ve diğer hayvanlar bu yayılmada önemli aktörlerdir. İlk veba kayıtlarına VI. yüzyılda rastlanmaktadır. Bundan sonra da dönem dönem farklı etkilerle toplumlara büyük zararlar vermiştir. 14. yüzyılda Avrupa'da hemen hemen nüfusun 1/3'ünün yok olmasına sebep olmuştur. Veba hastalığı yıkıcı etkisini Osmanlı İmparatorluğu üzerinde de göstermiştir. Osmanlı topraklarında bilinen ilk veba salgını 1466-67 yıllarında Makedonya, Trakya ve İstanbul üzerinde görülmüştür. 17. yüzyıldan başlayarak yaklaşık iki yüzyıl boyunca kıyı bölgeleri başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir bölümünde en öldürücü ve bulaşıcı afetlerden birisi olarak kendini göstermiştir. 19. yüzyılın son dönemlerine kadar veba Osmanlı topraklarında etkisini devam ettirmiştir⁵³. Bu salgın, kısa sürede Antalya da dâhil olmak üzere geniş bir bölgede yayılım göstermiştir.

Antalya, içerisinde bulunduğu coğrafyanın ticaret hacminde önemli bir yere sahip olması nedeniyle insani ilişkilerin çok yoğun olduğu bir bölge hâline gelmiştir. Bu yoğun ilişkiler, başta hastalık taşıyan tüccarlar ve yanlarında bulundurdukları eşyalarla farklı bölgelerden gelerek veba illetinin hızlı bir şekilde yayılmasına neden olmuştur. Özellikle liman kentleri ile ilişkisi nedeniyle 1831 yılına gelindiğinde Karaman Eyaleti'nde süren hastalık; batıda Rodos Adası'na, onun karşısındaki Fethiye Körfezi'ne ve doğuda Antalya'ya kadar etkilerini göstermiştir. 1838 ve devamında iki yıl boyunca Antalya Körfezi'ne hâkim Karaman Yayılası'nın batısında, Hamid Sancağı'nın köylerinde ve Isparta yönüne doğru veba hastalığının etkileri hissedilmiştir⁵⁴. İskenderiye, Mısır ve Antalya'da devam eden veba hastalığından dolayı daha sıkı ve sağlam tedbirler alınması gerektiği, ayrıca bölgeden geçen hacılara yönelik sıhhi tedbirlerin yoğunlaştırılması gerektiği, adı geçen yerlere 6 Temmuz 1905 tarihinden itibaren gelecek olanların beş gün müddetince tahaffuzhânedede karantina altında tutulması gerektiği bildirilmiştir⁵⁵. 17 Temmuz 1905 tarihinde on bir günden beri Antalya'da yeni veba vakası görülmemekle beraber Rum mahallesinde bir vakadan haber alındığı ve bu kişinin veba olduğu tespit edildiğinden hastalığın yayılmasının engellenmesi için tabiplerin de olaya müdahale etmesi hususu değerlendirilmiştir⁵⁶. Alınan tedbirlerin etkisi kısa sürede kendisini göstermiştir. Teke Mutasarrıflığı'ndan gelen 18 Temmuz 1905 tarihli telgrafnâme'ye göre son beş günden beri yeni bir veba vakası

⁵³ Yıldırım 1994a, 423.

⁵⁴ Panzac 1997, 56-57.

⁵⁵ BOA., DH.MKT., 986, 50, lef. 1.

⁵⁶ BOA., A.}MKT.M.HM., 569/1, lef. 32.

meydana gelmemekle beraber hastalıktan iyileşmeye çalışanlardan üçünün nekahat dönemini atlattığı, bir tanesinin de hastalığının çok hafif şekilde devam ettiği ve merkez vilayetince tabiplerden oluşan bir komisyonla illetin külliyen yok edilmesi ve yayılmasının önüne geçilmesi için fevkalade sıhhi tedbirlerin alınması gerektiği bilgisi verilmiştir⁵⁷. Tedbirlerin artırılarak devamı hususunda, Konya vilayetine bağlı olan Teke Sancağı merkezi olan Antalya kazasında veba illetinin olduğuna dair ihbar olduğu için tahaffuzhâneye gerekli olan tedbirlerin alınması gerektiği, Konya Sıhhiye Müfettişi Zeki Efendi'nin mahall-i memuriyetine iade olunup olmadığı sorulurken⁵⁸ 17 Temmuz 1905 tarihinde veba illetinden bir kişinin vefat ettiği ve salgının şiddetinin kırılması için Antalya'ya serum alanında uzman tabipler, temizlik elemanları, bunların yol masrafları ve maaşlarını karşılanması hususu⁵⁹ gündeme alınmıştır. 19 Temmuz 1905'te Konya vilayetine tâbi Antalya'da veba hastalığına benzeyen bir hastalık ortaya çıkmış ve bu hastalığın mahiyetinin araştırılabilmesi için Daire-i Sıhhiye'den bir iki tabibin hastalığın görüldüğü bölgelere gönderilip tahkik ettirilmesi kararlaştırılmıştır⁶⁰. Mersin Belediyesi için bin beş yüz kuruş maaşla bir mühendisin tayin olduğu, bu maaşın fazlalığından dolayı hem bu konunun tahkik edilmesi hem de Antalya'da ortaya çıkan veba hastalığının Adana vilayetine sirayet etmesinin önüne geçilmesi hususunun üzerinde durulması ve bu iki maddenin bir an evvel çözüme kavuşması istenmiştir⁶¹. Antalya Limanı'ndan çıkacakların kırk sekiz saat karantinaya tabi tutulduğu gibi kara yoluyla gidenlere de aynı tedbirin uygulanması istenirken vilayet hududunda ayrıca karantinaya gerek olmadığı bildirilmiştir⁶².

Midilli, Dikili, Pasinler ve Antalya'da veba hastalığının detaylı bir şekilde tahkik edilmesi için tabiplerden oluşan sağlık komisyonunun oluşturulması, Raris'teki Pastör Enstitüsü'nden serum talep edilmesi, etüv makinasının getirilmesi, tabip tayin edilmesi, sıhhi tedbirlerinin alınması, hastalığın yayılmasını önlemek adına özellikle Midilli'de yaptığı hizmetlerden dolayı Midilli Rum Hastanesi fahri operatörü Doktor Yani Bolari'nin ve Osmanlı gümrük kimyageri Yüzbaşı Süreyya Bey'in dördüncü rütbeden mecidi olan rütbelerinin birer derece yükseltilmesi, Vilâyet-i Sıhhiye Müfettişi Doçına Efendi'nin mütemayiz olan rütbesinin bir derece yükseltilmesine karar verilirken bölgeye gönderilmek üzere sipariş verilen serumların ve siparişlerin hazineден ödenmesinin mümkün olmadığı bildirilmiştir⁶³.

Teke Sancağı'nda Çiçek Salgını

Tarihin en eski ve en fazla ölüme sebep olan salgınlarından biri olarak kabul edilen çiçek hastalığı, kendisini yüksek dereceli ateş ve ağrıyla gösteren ve çok hızlı bir şekilde bulaşan hastalıktır. İlk iki haftasında kuluçka dönemini yaşayan hastalık virüsü, solunum ve sindirim yolları ya da lenf dokularında kendisine yaşama alanı bulup kana geçmektedir⁶⁴. Dört evre hâlinde kendini gösteren hastalığın evreleri; başlangıç, döküntü, yara ve en son olarak da sönme devresidir. Hastalığın temas ve hava

⁵⁷ BOA., A.}MKT.M.MHM., 569/1, lef. 28.

⁵⁸ BOA., A.}MKT.M.MHM., 569/1, lef. 26.

⁵⁹ BOA., DH.MKT., 989/3, lef. 1.

⁶⁰ BOA., Y..A...HUS., 489/95, lef. 1.

⁶¹ BOA.,BEO., 2633/197429, lef. 1.

⁶² BOA.,BEO., 2633/197429, lef. 4.

⁶³ BOA., DH.MKT., 1198/4, lef.11.

⁶⁴ Unat 1975, 19.

ile bulaştığı bilinmekle beraber, sinekler de bu hastalığı yaymada rol almışlardır⁶⁵. Hastalığa sebep olan mikrobun belli süre etkisini koruduğu, birkaç sene sonra bile dokunulduğu yerden tekrar hastalık başlattığı bilinmektedir⁶⁶. Variola, smallpox olarak da literatüre geçen hastalık, özel bir yaş aralığı ve cinsiyet farkı gözetmeksizin insan vücudunda içi irin dolu kabarcıklar oluşturarak ortaya çıkan bulaşıcı bir hastalıktır. Osmanlı arşiv kaynaklarında ise karşımıza *çiçek illeti* ifadesi ile çıkmaktadır⁶⁷. Her yaşta kendisini göstermekle beraber özellikle çocukların üzerinde daha etkili olan hastalık, ilk on günden itibaren kurur, kabuk bağlar ve oluşan kabarcıklar vücutta birtakım izler bırakır⁶⁸. İngiliz bir tarihçi olan Macaulay'nin deyişiyle: *Çiçek, ölüm meleklarının en korkuncu idi. Veba afeti son derece hızlı yayılıyordu fakat bu hastalık bir insan ömründe kıyılarımıza yalnızca bir ya da iki kere geliyordu. Çiçek ise her an vardı. Bu afet, mezarlıkları dolduruyor, henüz vurmadıklarımızı da dehşetten titretiyordu*⁶⁹. Öyle ki hastalıkla mücadele edip hayatta kalanlara bakıldığında hastalığa bağışıklık kazanmış olmalarına rağmen birçoğunun ciltlerinde hasarlar meydana geldiği ve gözlerini kaybettikleri görülmüştür⁷⁰. Çiçek hastalığı Çin'de, akabinde Hindistan'da ve sonrasında da Avrupa'da etki etmiştir⁷¹. Avrupa'da çok sevilmeyen hatta mide bulandırıcı olarak görülen bu hastalık, özellikle 1500'lü yıllarda çok etkili olmuştur⁷².

Avrupa'da çiçek hastalığı 16. yüzyılda çok yıkıcı etkilerle devam ederken Osmanlı İmparatorluğu'nda aynı dönemlerde böyle bir etkinin olmadığı bilinmektedir. Çok eski bir geçmişe sahip olan çiçek hastalığı, 1850 ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olduğu bölgelerde kendini göstermeye başlamıştır⁷³. 19 Ağustos 1860 tarihinde, Antalya'da hastalık mikrobunu taşıyan çocuklar için elli-altmış kalem çiçek aşısının getirilmesi istenmiştir⁷⁴. Teke Sancağı'nın merkez kazası olan Antalya'ya çiçek aşısının gönderilmesinden yaklaşık bir yıl sonra, 13 Temmuz 1861 tarihinde, elli adet çiçek aşısının gönderilmesine dair Alanya Kaymakamlığı tarafından şukka gönderildiği bilinmektedir⁷⁵. Gönderilen şukkadan yaklaşık on beş gün sonra Alanya'ya aşılardan gönderilmesi hususunda tekrar yazı gönderilmiştir⁷⁶. Alanya'nın eski kaymakamı merhum Nazif Efendi tarafından talep edilen elli adet aşının Alanya'ya gönderilmiş olmasından dolayı teşekkür edilmiştir⁷⁷. Çiçek hastalığının İstanos Nahiyesi'nde şiddetli bir şekilde yayıldığı 7 Mart 1898 tarihinde bölgede iki yüzü aşkın vakanın bulunduğu, hatta bu vakalardan ölümlerin meydana gelmesi sebebiyle, önceleri Niğde tarafından gönderilen tabibin, tekrar Niğde'ye çağırılması nedeniyle bölgede tabip ihtiyacı meydana gelmiş ve bu nedenle Antalya'da merkeze bağlı olan İstanos'a acil olarak üç tabip ve beş altı nefer aşı memurunun gönderilmesi Teke Mutasarrıflığı'ndan istenmiştir. Zira Antalya ve Dersaadet'ten gönderilen bir

⁶⁵ Özlü & Demir 2020, 66-67.

⁶⁶ Özlü & Demir 2020, 70.

⁶⁷ Ağır 2020, 25.

⁶⁸ Mercan 2017, 11.

⁶⁹ Demirhan 1982, 43.

⁷⁰ Nıkıforuk 2018, 96-97.

⁷¹ Özlü & Demir 2020, 69.

⁷² Türkölmez 2020, 109.

⁷³ Temel 2008, 129.

⁷⁴ BOA., A.}MKT.NZD., 321,83, lef. 1.

⁷⁵ BOA., A.}MKT.MHM., 225,82, lef. 1.

⁷⁶ BOA., A.}MKT.NZD., 360/6, lef. 1.

⁷⁷ BOA., A.}MKT.UM., 513/90, lef. 1.

aşıcı ve Burdur'dan gönderilen bir aşıcının durumu idare edemeyeceği hastalığı durdurmakta etkili olamayacağı bildirilmiştir⁷⁸. İstanos'ta hastalığın yayılmasının önüne geçilmesi için acilen çiçek aşısı takviyesi yapılması, elde yoksa Avrupa'dan acilen getirilmesi, ayrıca tabip gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir⁷⁹. 20 Mart 1898'e gelindiğinde Konya vilayetinin katkılarıyla Elmalı kazası ve Akseki kazasında gereken aşılamaların da yapılması ile çiçek hastalığından eser kalmadığı bildirilmekle beraber Antalya için durum biraz daha farklı seyretmekteydi. Antalya'da yirmi dört çiçek hastalığı vakası görülmüş ve bunlardan on bir tanesinin hapishanede meydana geldiği ve bu hastalardan üç tanesinin vefat ettiği bilindiği için hapishanelerde temizlik koşullarının uygun olup olmadığının araştırılması istenmiştir. Bunun sonucunda hıfzıssıhaya uygun koşullar olmadığı ve koşulların sağlanmasının çok zor olmasından dolayı hapishanenin yeniden inşa edilmesi hakkında karar verilmiştir⁸⁰. Bu konuda bir an evvel çalışmaların başlaması ve hapishanenin inşası için teftişlerin yapılması, raporların hazırlanması istenmiştir. Bunun için gereken masraf olan yüz altmış beş bin dört yüz seksen altı kuruş belirlenmiştir⁸¹. Saptanan bu tespitler neticesinde hastalıklara karşılık önlem alma çabaları da hız kazanmıştır.

Karantina Uygulamaları

Yukarıda genel olarak bahse konu olan salgınlar, 19. ve 20. yüzyıllarda, çok fazla sayıda devlette hasara yol açtığı gibi Osmanlı İmparatorluğu içerisinde de büyük ölçüde zarara sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, yaşanan bu sıkıntıları belli ölçüde kontrol altına alabilmek için çeşitli önlemler almıştır. Karantina⁸², bunların başında gelmektedir. İtalyancadan dilimize giren karantina kelimesi "Kırk-tan ibaret" manasındadır. Osmanlı İmparatorluğu bu tanımlamayı uluslararası arenada kabul etse de Abdülhak Molla bu tip uygulamalar için karantina tabirinin yerine "usûl-ı tahaffuz", karantina bölgelerine de "tahaffuzhâne" denilmesini teklif etmiştir⁸³.

Tahaffuzhâneler, yaşanan bütün salgın hastalıklarda kullanılan yerler olup özellikle kolera salgınları için çok önemli bir role sahip olmuştur. Osmanlı Sıhhiye Meclisi'nin kurulduğu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan sağlık merkezlerindedir. Bu yerlerden bazıları geçici olarak kurulmuş olsa da bazılarının uzun yıllar kullanıldığı bilinmektedir. Tahaffuzhânelerin karantina özelliğinin yanı sıra şifahane özellikleri de mevcuttur. Vilayetlerin yanında daha küçük olan köy, kaza ve nahiyeler ile birlikte gerekli görülen yerlere de açıldığı bilinmektedir⁸⁴. Tarihler 1831'i gösterdiğinde ortaya çıkan büyük kolera salgını sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde karantina için faaliyet gösteren yerler açılmıştır⁸⁵. 1835'te Çanakkale'de, İstanbul'un güvenliği için geçici karantinahâneler kurulmuştur⁸⁶. Karantina teşkilatı her ne kadar daha sonraları kurulmak istense de ülke genelinde hastalığın seyrindeki hızlı artış, bu kurumun açılışını da hızlandırmıştır.

⁷⁸ BOA., Y..PRK.DH., 10/32, lef. 23.

⁷⁹ BOA., Y..PRK.DH., 1990/32, lef. 2.

⁸⁰ BOA., DH.TMK.S.,17/59, lef. 2.

⁸¹ BOA., DH.TMK.S.,17/59,lef. 4.

⁸² Karantina; "İnsanların ve hayvanların çeşitli bulaşık hastalıklardan korunmaları için gözetim ve denetim altına alınmasıdır", bk. Sarıyıldız 2001, 464.

⁸³ Ünver 1940, 15.

⁸⁴ Gül 2009, 248-249.

⁸⁵ Sarıyıldız 2001, 463-465.

⁸⁶ Arslan & Polat 2017, 13-14.

Karantina teşkilatının 1838'de tam tekmil kurulduğu görülmektedir⁸⁷.

2 Mayıs 1840 tarihinde Antalya kazasında bir tahaffuzhâne açılması hakkında hüküm verilmiştir⁸⁸. Osmanlı İmparatorluğu 1841 yılında Antalya'da ve Antalya'nın Alanya kazasında da birer adet karantinahâne kurmuştur⁸⁹. Açılan karantinahâneler ve tahaffuzhânelerde kullanılmak için Paris'ten getirilen ambulans arabaları ve etüv makinelerinin daha yararlı kullanılmaları hususunda değerlendirmeler yapılmıştır. Özellikle uzak olan hastanelere fakir fukaranın ulaşımının kolay şekilde gerçekleştirilmesi için gerekirse ambulans arabalarının süratli şekilde hastanelere ulaşabilmeleri için gereken kolaylığın sağlanması gerekirse hayvanların muayenelerinin geriye bırakılması kararlaştırılmıştır⁹⁰. Hastalığa karşı daha etkili çalışmaların sürdürülebilmesi adına Teke Sancağı dâhilinde; Kalkan, Demre, Finike iskelelerine gelecek gemilerin tahaffuzhânelerden karantinaya alınmaları ve bu konuda görevlendirilmek üzere iki nefer gardiyanın on bir mecrediye maaşla tayin olunmaları 4 Temmuz 1982 tarihli telgrafnâme ile bildirilmiştir⁹¹. Ayrıca Elmalı ve Kaş kazalarında kurulacak olan dört tane tahaffuzhânenin bünyesinde görev almak üzere dört tabibin görevlendirilmesinin gerekli görüldüğü belirtilirken⁹² alınan tedbirlerden halkın en az zayıyla çıkabilmesi için özellikle alınan vergilerde indirimle gidilmesi ve Antalya'da gelip geçen arabalardan ve hayvanlardan alınan temizleme vergisinin çeşitli zorluklara yol açmasından dolayı kaldırılması istenmiştir⁹³. Bu bağlamda Antalya'da devam eden kolera hastalığına karşı alınacak tedbirler için ve Burdur Sancağı'nca oluşturulacak tahaffuzhânenin ihtiyaçları için gerekli olan elli-altmış bin kuruşun harcanmasına izin verilmesi istenmiştir⁹⁴. Tarsus dolaylarında ortaya çıkan kolera hastalığının tedavisinde kullanılması için bir adet pülverizatör verilerek ve yol masrafları karşılanarak Antalya'da bulunan tabip Yüzbaşı Ahmet Efendi'nin gönderilmesi talep edilmiştir⁹⁵. Pülverizatör makinesinin ihtiyacına binaen Mösyö Hofmann şirketi aracılığıyla Avrupa'dan alınan otuz adet pülverizatörün derhal gümrükten teslim alınması kararlaştırılmıştır⁹⁶. Bu getirilen makinelerin bedeli olan altı bin dokuz yüz yirmi iki kuruşun 1895 senesi tahsisatına alacağa sayılmak üzere dâhiliye veznesine gönderilmesi istenmiştir⁹⁷. Tarihler 1907'yi gösterirken Antalya, Midilli, Dikili ve Pasinler gibi bölgelerde veba hastalığının son durumunu araştırmak üzere Midilli'ye Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Bekteriyoloji ikinci öğretmeni Mirliya Aristidi Paşa ve yanındakilerden oluşan bir grup sıhhiye heyetinin gönderilmesi, karantina işlemlerinin yapılması, Paris'te bulunan Pastör Enstitüsü'nden serum alınması, etüv makinası getirilmesi ve diğer her türlü karantina ve sıhhi tedbirlerin alınması hususunda iyi ve güzel işleri olduğu tespit edilen Midilli Rum Hastanesi doktorlarından Yani Bolari'ye dördüncü rütbeden osmani, kimyagerlik yapan Yüzbaşı Süreyya Bey'e dördüncü rütbeden mecredi, Sıhhiye Müfettişi Docino Efendi'nin de rütbelerinin bir derece yükseltilmesi konusunun değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır.

⁸⁷ Sarıyıldız 1998, 320; 2014, 334.

⁸⁸ BOA., C..SH., 6/258, lef. 1.

⁸⁹ Ayar 2007, 390.

⁹⁰ BOA., Y..PRK.SH., 3/49, lef. 9.

⁹¹ BOA., DH.MKT., 1989/113, lef. 1.

⁹² BOA., 266 / 19876, lef. 2., BOA., 266/ 19881, lef. 2.

⁹³ BOA., DH. MKT., 287/ 46.Lef. 1/ Aynı belge., Lef. 6.

⁹⁴ BOA., DH. MKT., 329/ 18, lef. 2.

⁹⁵ BOA., DH. MKT., 2069/ 75, lef. 1.

⁹⁶ BOA., DH. MKT., 387/ 55, lef.2.

⁹⁷ BOA., DH. MKT., 386/ 90, lef.2.

Yapılan çalışmalarla beraber hastalıklar da belirli bir düzeyde tutulmaya başlanmıştır. Midilli'de hastalığa yakalanan ve kordon altında bulunan üç kişinin iyileşmekte oldukları ve bölgede durumun kontrol altına alındığı belirtilmiştir⁹⁸.

Sonuç ve Değerlendirme

Salgın hastalıklar çok eski zamanlardan günümüze kadar belli dönemler şiddetli belli dönemlerde ise hafif düzeyde kendisini göstererek devam etmiştir. Öyle ki hastalıkların seyrine bakıldığı zaman bu hastalıkların yalnızca insanların hayatlarını tehdit etmekle kalmayıp hayvanların hatta bitkilerin varlığını da tehdit eder hâle geldiği görülmektedir. Hastalıkların bu denli toplum hayatına sirayet etmesi, bize artan nüfus oranları ile birlikte etkileşimin fazla olduğu ve beraberinde özellikle de ticaret alanlarının da genişlemesiyle salgın hastalıkların kendilerine daha uygun genişleme ve yayılma alanları bulduklarını göstermiştir. Özellikle en fazla bilinen ve tehlike arz eden veba, sayısız can kaybına sebep olduktan sonra bu hastalık zamanla etkisini kaybetmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru tarih sahnesindeki rolünü başta kolera olmak üzere çiçek, sıtma, verem, tifo, tifüs gibi diğer bulaşıcı hastalıklara bırakmıştır.

Bu hastalıklar Osmanlı topraklarında kendisine kolay ve hızlı yayılma alanı bulmayı başarmıştır. Başta ticaret yollarının üzerinde olması, tüccarlar ve tüccarların malları ile bulaşırken bir yandan da hac farızasını gerçekleştirmek isteyen kişilerin temaslarının varlığı da hastalıkların bulaşma alanını genişleterek Osmanlı İmparatorluğu topraklarının bu hastalıklara karşı açık bir şekilde hassas olduğu gerçeğini de gözler önüne sermiştir.

Salgın hastalıkların, özellikle kolera'nın toplumsal yaşama da olumsuz etkileri çok fazla olmuştur. Genç nüfusun içinde önemli ölçüde kayıplar meydana gelmesi ve bu kayıplar neticesinde üretimin ve ticari hayatın sekteye uğraması da bu etkilerin başında gelmektedir. Salgın hastalıklar esnasında uygulanan karantina ve kordonlar sonucunda halkın evlerinde kapalı kalması ve ticari hayatta yerini alamaması ekonomik olarak büyük sorunlara yol açmış ve alım gücü bir hayli düşmüştür. Osmanlı İmparatorluğu bu salgınlara karşı önemli tedbirler almıştır. Başlatılan aşı faaliyetleri ile sayıları yüz binlerle ifade edilen aşırı çocuklara yapmayı başarmıştır. Tanzimat'ın ilk yıllarında günlük olarak bu rakamlar binlerle ifade edilmiştir. Her ne kadar başlangıçta bu konuya gereken önem tam manasıyla verilmiş olmasa da özellikle Tanzimat Dönemi bütün bunlar için bir dönüm noktası olarak kabul görmektedir. Zira bu dönemde açılan karantinahâneler ve tahaffuzhâneler ve bu bağlamda yapılan sıhhi çalışmalar, hastalıkların seyrinde fark edilir derecede etkilerini ortaya çıkarmıştır. Teke Sancağı'nda yapılan bu etkili çalışmalar da olumlu neticesini göstermiş ve bölge, salgın hastalıkları görece daha az zararlı atlatmıştır denilebilir.

⁹⁸ BOA., DH. MKT., 1198/ 4, lef. 4., Aynı belge., Lef. 11.

BİBLİYOGRAFYA

- Ağır S. 2020, *Osmanlıda Karantina Uygulama Süreçleri ve Tepkiler (1865-1914)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Ahmed B. Hanbel 1981, *Ebû Abdullah Ahmed B. Muhammed eş-Şeybânî, El Müsned*. İstanbul.
- Ak M. 2011, "19. Yüzyılda Antalya'da Kolera Salgını". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, 254-268.
- Aksoy Ş. 2010, *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Ders Notları*. Şanlıurfa.
- Arslan A. & Polat H. A. 2017, "Travel from Europe to Istanbul in the 19th Century and the Quarantine of Çanakkale". *Journal of Transport & Health* 4, 10-17.
- Ayar M. 2007, *Osmanlı Devletinde Kolera İstanbul Örneği (1892-1895)*. İstanbul.
- Dağlar O. 2007, "Denizli ve Çevresinde Kolera Salgını ve Salgınla Mücadele". Eds. A. Özçelik *et al.*, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*. Isparta, 368-374.
- Demirhan A. 1982, *Kısa Tıp Tarihi*. Bursa.
- Ebû Davûd 1981, *Süleyman B. Eş'âs Es-Sicistâni, Es-Sünen (I-V)*. İstanbul.
- Gül A. 2009, "XIX. Yüzyılda Erzincan Kazası'nda Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 41, 239-370.
- İnalçık H. 2001, "İstanbul (Türk Devri)". *DİA XXIII*, 220-239.
- Kılıç O. 2004, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Salgın Hastalıklar*. Elâzığ.
- "Kolera Madalyası". *Meydan Larousse* 11, 1973.
- Kurt İ. 2006, *Hadislerde Veba ve Korunma Yolları Bezlül-Mâ'un Adlı Eser Çevirisinde*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi. Sakarya.
- Mâlik b. Enes 1992, *el-Muvattâ, thk. Muhammed Fuad Abdalbâki. II*. İstanbul.
- March J. 2014, *Klasik Mitler*. Çev. S. Lim, İstanbul.
- Mercan B. 2017, *XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Çiçek Salgınları ve Çiçek Hastalığı ile Mücadele*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi. Kırklareli.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin b. Haccâc Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî 1991, *el-Câmiu's-sahîh, thk. Muhammed Fuad Abdu'l-Baki. Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye/Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, V/14129*.
- Nıkıforuk A. 2018, *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*. Çev. S. Erkanlı, İstanbul.
- Onul B. 1971, *Kolera*. Ankara.
- Özdemir H. 2005, "Salgın Hastalıktan Ölümler 1914-1918". *Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu XVI/104*.
- Özlü Z. & Demir E. 2020, "Doktor Hacı Kadım İzzettin'e Göre Çiçek Hastalığının Belirtileri ve Devreleri (1911-1912)". Eds. Ş. Köse & F. Çakmak *et al.*, *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Çiçek*. Ankara, 75-93.
- Pakalın M. Z. 1993, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (OTDTS), II*. İstanbul.
- Panzac D. 1997, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*. Çev. S. Yılmaz, İstanbul.
- Sami Ş. 2011, *Kâmûs-i Türki, (Latin Harfleriyle)*. İstanbul.
- Sarıyıldız G. 1998, "Osmanlılarda Hıfzıssıhha". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 17, 319-321.
- Sarıyıldız G. 2001, "Karantina". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi XXIV/464*.
- Sarıyıldız G. 2002, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolera Salgını". *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri Bildiriler (22-23 Mayıs)*. İstanbul, 309-318.
- Sarıyıldız G. 2014, "Karantina Meclisinin Kuruluşu ve Faaliyetleri". *Belleten LVIII/222*, 329-376.
- Soydemir S. 2011, "Hayat Kurtarana Osmanlı'dan Madalya". *Yedikita Dergisi* 35, 25-36.
- Temel M. 2008, *Atatürk Dönemi'nde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*. İstanbul.
- Topçu A. W., G. Söyletir & M. Doğanay 1996, *İnfeksiyon Hastalıkları*. İstanbul.
- Tunç S. 2018, "XX. Yüzyılın Sonlarında Bir Fransız Seyyahın Antalya Notları". Eds. B. Koçakoğlu *et al.*,

- Antalya Kitabı 1, Selçuklu'dan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya*. Antalya, 182-195.
- Türkölmez F. 2020, "Tarihe Çiçek Bozuğu Bir Efsane Bırakan Hastalık: Yüze Leke Kalbe Dert Folklorde Çiçek". Eds. Ş. Köse & F. Çakmak *et al.*, *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Çiçek*. Ankara, 107-120.
- Unat E. K. 1949, *Bulaşıcı Hastalıklar ve Salgınlarla Savaş*. İstanbul.
- Unat E. K. 1975, *Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş ve İslam Dini*. İstanbul.
- Uzel İ. 1989, "İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1918), Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri". *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri*. Ankara, 206-237.
- Ünver S. 1940, *Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar*. İstanbul.
- Ünver S. 1948, *Türkiye'de Çiçek Aşısı ve Tarihi*. İstanbul.
- Varlık N. 2018, "Osmanlılarda Veba Salgınları". *Toplumsal Tarih* 296/8, 30-44.
- Yaşayanlar İ. 2018, "Bir Hastalık Olarak Kolera ve Tarihte Kolera Pandemileri". *Toplumsal Tarih* 296, 49-55.
- Yıldırım N. 1985, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Hizmetleri". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi V*, 1320-1338.
- Yıldırım N. 1994a, "Salgınlar". *İstanbul Ansiklopedisi VI*, 423-425.
- Yıldırım N. 1994b, "1893'te İstanbul'da Kolera Salgını". *Tarih ve Toplum* 129, 14-17.
- Yılmaz Ö. 2017, "1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri". *Avrasya İncelemeleri Dergisi VI/I*, 23-55.

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA A.MKT.MHM. 363/ 36, 25 Cemâziyelevvel 1283 (23 Eylül 1866).
- BOA A.MKT.MHM. 225/ 82, 21 Muharrem 1278 (29 Temmuz 1861).
- BOA A.MKT.MHM. 561/1, 15 Safer 1313 (07 Ağustos 1896).
- BOA A.MKT.NZD. 360/6, 02 Cemâziyelevvel 1278 (05 Kasım 1861).
- BOA A.MKTM.MHM. 569/1, 14 Cemâziyelevvel 1323 (17 Temmuz 1905).
- BOA Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Kalemi Defterleri (A. DVN), 1/73, 07 Şevvâl 1258 (11 Kasım 1842).
- BOA Bâbiâli Evrak Odası Evrakı (BEO) 2633/197429, Cemâziyelevvel 1323 (1 Ağustos 1905).
- BOA BEO. 266 / 19876, 13 Safer 1311 (26 Ağustos 1893).
- BOA BEO. 266 / 19881, 13 Safer 1311 / (26 Ağustos 1893).
- BOA C..SH. 6/258, 29 Safer 1256 (2 Mayıs 1840).
- BOA Cevdet Sihhiye (C..SH), 27/1341, 27 Safer 1257 (22 Nisan 1841).
- BOA Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT), 1782/117, 06 Rebiülâhir 1308 (19 Kasım 1890).
- BOA Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu, (DH.TMIK.S..), 17/59, 26 Şevvâl 1315 (20 Mart 1898).
- BOA DH, MKT. 608/38, 01 Ş 1320 (07 Kasım 1902).
- BOA DH,MKT. 434/50, 06 Rebiülâhir 1313 (26 Eylül 1895).
- BOA DH. MKT. 1198/ 4 03 Şa'bân 1325 (11 Eylül 1907).
- BOA DH. MKT. 1989/113 27 Muharrem 1310 (21 Ağustos 1892).
- BOA DH. MKT. 2069/ 75, 30 Zilka'de 1312 (25 Mayıs 1895).
- BOA DH. MKT. 287/ 46, 25 Rebiülevvel 1312 (26 Eylül 1894).
- BOA DH. MKT. 311/37, 26 Cemâziyelevvel 1312 (25 Kasım 1894).
- BOA DH. MKT. 316/21, 10 Cemâziyelâhir 1312 (9 Aralık 1894).
- BOA DH. MKT. 329/ 18, 10 Receb 1312 (07 Ocak 1895).
- BOA DH. MKT. 351/19, 07 Ramazân 1312 (4 Mart 1895).
- BOA DH. MKT. 387/ 55, 29 Zilhicce 1312 (23 Haziran 1895).

- BOA DH.MKT. 1198/4, 29 Cemâziyelevvel 1323 (1 Ağustos 1905).
BOA DH.MKT. 1810/50, 08 Receb 1308 (17 Şubat 1891).
BOA DH.MKT. 330/74, 13 Receb 1312 (10 Ocak 1895).
BOA DH.MKT. 986/ 50, 12 Cemâziyelâhir 1323 (15 Temmuz 1905).
BOA DH.MKT. 989/ 3, 15 Cemâziyelevvel 1323 (18 Temmuz 1905)
BOA Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 83/65, 30 Receb 1312 (27 Ocak 1895).
BOA Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı (A.MKT.MHM), 555/20, 14 Cemâziyelâhir 1312 (13 Aralık 1894).
BOA Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları Evrakı (A.MKT.NZD), 321/ 83, 01 Safer 1277 (19 Ağustos 1860).
BOA Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM..), 513,90, (02 Cemâziyelevvel 1278 / 05 Kasım 1861).
BOA Şûra-yı Devlet Evrakı (ŞD), 1721/18, 20 Cemâziyelâhir 1312 (19 Aralık 1894).
BOA Y..A..HUS. 315/39, 14 Cemâziyelâhir 1312 (13 Aralık 1894).
BOA Y..A..HUS. 321/71, 09 Ramazân 1312 (06 Mart 1895).
BOA Y..A..HUS. 489/95, 16 Cemâziyelevvel 1323 (19 Temmuz 1905)
BOA Y..PRK.DH., 1990/32, 13 Şevvâl 1315 (07 Mart 1898).
BOA Y.PRK.SH., 5/17, 04 Şa‘bân 1312 (31 Ocak 1895).
BOA Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y..PRK.DH..), 10/32, 13 Şevvâl 1315 (07 Mart 1898).
BOA Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y..PRK.SH..) 3/49, 19 Rebiülevvel 1309 (23 Ekim 1891).
BOA Yıldız Sadaret Hususi Evrakı (Y..A...HUS), 293/13, 04 L 1311 (10 Nisan 1894).

Birinci Jön Türk Kongresi ve Arnavutlar (Paris 4-9 Şubat 1902)

The First Young Turk Congress and the Albanians (Paris 4th-9th February 1902)

Gentrit SMAKAJ*

Öz: 4-9 Şubat 1902'de Paris'te toplanan Birinci Jön Türk Kongresi, Arnavutların Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönüm noktası, Sultan II. Abdülhamit yönetimindeki zor durumun ve padişahın Arnavutların özerklik için taleplerini sürekli reddetmesinin bir ürünüydü ve bu sebeple Arnavutlar kendi çıkarlarını Jön Türk hareketiyle birleştirme yolunu tuttular. Paris Kongresi'nin delegeleri arasında Arnavutlar vardı: İsmail Kemal Bey, Derviş Hima, Hoca Kadri ve Yaşar Erebara. Jön Türklerle ittifaka giren İsmail Kemal Bey ve diğer Arnavut ileri gelenleri, Sultan II. Abdülhamit'e karşı bir ihtilal gerçekleştirmek amacındaydı. Birinci Jön Türk Kongresi'nde İttihatçılar tarafından da Arnavutlar aleyhine konuşmalar yapıldı. Bu nedenle Arnavutlar ve İttihatçılar arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı olmuştur. İşte bu çalışmada 1902'de Paris'te yapılan Jön Türklerin Birinci Kongresi'nde Arnavutlar ile Jön Türkler arasında fikir ayrılıkları ve iş birlikleri, onları birleştiren asıl unsurun ne olduğu sorusu Osmanlı ve Arnavut kaynakları ışığında incelenmiştir.

Abstract: The First Young Turk Congress convened in Paris from the 4th until the 9th of February, 1902 and was a turning point in the relations of the Albanians with the Ottoman State. This turning point was a product of the difficult situation under Sultan Abdulhamid and the sultan's continued rejection of the Albanians' demands for autonomy, and therefore the Albanians took the path of combining their interests with the Young Turk movement. Among the delegates of the Paris Congress were the Albanians: Ismail Kemal Bey, Dervish Hima, Hoca Kadri and Jashar Erebara. Ismail Kemal Bey and other Albanian notables, allied with the Young Turks, aimed to carry out a revolution against Sultan Abdulhamid II. At the First Young Turk Congress speeches were made both by the Unionists and against the Albanians. For this reason, relations between Albanians and Unionists had their ups and downs. In this study, the differences of opinion and the cooperation between the Albanians and the Young Turks at the First Congress of Young Turks held in Paris in 1902, and the question of what was the main element that united them are examined from both the Ottoman and the Albanian sources.

Anahtar Kelimeler: Jön Türkler • İttihat ve Terakki • Arnavutlar • İsmail Kemal Bey

Keywords: Young Turks • Union and Progress • Albanians • Ismail Kemal Bey

Giriş

Osmanlı tarihinde imparatorluğun en uzun yüzyılı olarak adlandırılan 19. yüzyılda, Osmanlı Devleti ile Arnavutlar arasındaki tarihin akışını değiştiren iki önemli olay olmuştur. Bu olayların ilki 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı, ikincisi ise Arnavutların 1908'deki Jön Türk Devrimi'ne kitle-sel olarak katılımıdır. Zira Arnavut Ulusal Rönesansı'nın başlangıcı, Tanzimat olarak bilinen Osmanlı idari, mali, askerî ve yargı reformlarının uygulanmasıyla aynı zamana tekabül eder. Arnavutların Jön Türk hareketine dâhil olması, Osmanlı Devleti ile Arnavutlar arasındaki ilişkileri büyük ölçüde etkilerken Arnavut nüfusun yoğunlukta olduğu Osmanlı hakimiyetinin son safhasında Arnavutluk'un 1912'de bağımsızlığının ilanının hızlanmasında etkili olmuştur.

* Dr. Sc., Kosova. 0000-0002-5457-0100 | gentrit.smakaj@gmail.com

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 01/03/2023 | Kabul Tarihi: 31/05/2023 ; Smakaj G. 2023, " Birinci Jön Türk Kongresi ve Arnavutlar (Paris 4-9 Şubat 1902)". *Cedrus XI*, 445-459.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk olarak Mayıs ya da Haziran 1889'da İttihad-ı Osmani adıyla Askeri Tıp Mektebi'nde kurulmuştur¹. Daha sonra da İttihat ve Terakki adını almıştır². Arnavut aydınları, Jön Türklerin oluşturduğu çeşitli örgütlere aktif olarak katılmışlardı. Jön Türk hareketine katkıda bulunan başlıca Arnavut şahsiyetler arasında İbrahim Temo, Derviş Hima, İsmail Kemal, Necip Draga, Şahin Kolonya, Mithat Fraşeri vardı. Osmanlı siyasi hayatında etkin olan ve Arnavut milliyetçi hareketine önemli katkılarda bulunan bu aydınlar, Jön Türk Hareketi'ne de etkin destek verdiler³. “Yukarıda adı geçen Arnavut aydın ve vatanseverler, “Jön Türklere, II. Abdülhamit'in rejimine karşı verilen mücadelede yer aldıklarını açıkça belirtmişlerdir⁴”. Arnavut aydın ve vatanseverler, Balkanlarda yaşanan Panslavist ve Panhelenist ayrışma hareketlerine karşı kendi ulusunu canlı tutmak için ana dile önem verdiler. Arnavutçayı yaymaya çalıştılar. 19. yüzyılın ikinci yarısında Bâbüâlî'ye okul açmak için başvurular. Bâbüâlî'nin Arnavut dilinde okullar açılmasına ve kültürel bakımdan gelişmelerine izin vermemesinden dolayı Arnavut aydın ve vatanseverler, muhalefet saflarına geçtiler⁵. Böylece Arnavut aydınları, Jön Türk hareketine desteklerini önce İttihat ve Terakki'nin kurulmasına katkıda bulunarak ardından Jön Türklerin oluşturduğu çeşitli siyasi teşkilatlarda önemli roller oynayarak göstermişlerdir⁶.

Sultan II. Abdülhamit'in uyguladığı politikaya karşı olan İsmail Kemal Bey ve diğer Arnavut ileri gelenleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldılar. İsmail Kemal Bey ve diğer Arnavut ileri gelenlerinin Sultan II. Abdülhamit'e karşı ihtilal gerçekleştirildiği takdirde Arnavutluk'u bağımsızlığa götürececek haklara kavuşacakları fikri, cemiyete girmelerine etkili olmuştur⁷.

Bilindiği gibi *İttihad-ı Osmani Cemiyeti*'nin kurucusu İbrahim Temo bir Arnavut'tur⁸. 12 kişilik ilk toplantısında bu örgütün başkanı 1/1 sıra numarası ile İbrahim Temo olmuştur⁹. İbrahim Temo'nun anılarına dikkatle bakacak olursak Genç Osmanlıların eserlerini okumak ve cemiyete yeni üyeler kazandırmak için 1895 yılını beklediğini görürüz. Yeni kurulmuş bir cemiyetin belirli yapı taşlarını oturtmadan, cemiyetin ana fikrini henüz tam olarak oluşturmadan faaliyetlerde bulunması yanlış adımlar atmasına neden olabilirdi¹⁰.

İbrahim Temo, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmak isteyen kişilerin kabulünde çok önemli rol oynadı. Temo Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'un büyük kentlerinde şubeler kurmaya başladı¹¹. Temo cemiyete yeni üye kazandırmak için Meşrutiyet fikrine sahip olan Arnavut aydınlarına yöneldi¹².

¹ İttihad-ı Osmani Cemiyeti ile ilgili bk. Tunaya 1988; Hanioglu 1989; Kuran 2000; Ramsaur 2011; Temo 2013; Akşin 2014. Mardin 2017; 2018.

² Hanioglu 1989; Akşin 2014; Ahmad 2016.

³ Sönmez 2007, 68.

⁴ Mezani 2003, 72.

⁵ Mezani 2003, 72.

⁶ Sönmez 2007, 68.

⁷ Mezani 2003, 80.

⁸ İbrahim Temo ile ilgili bk. AQSH., Fondi 19, dosya 1; Prifti 1996; Hanioglu 2000; Temo, 2013.

⁹ Temo 2000, 13-15.

¹⁰ Çakmakaya 2020, 60.

¹¹ Shaw 2010, 310.

¹² Mezani 2003, 79.

Bu tür toplantılarla örgütün yapısının oluşturulduğunu ve yeni üyeler kazanıldığını ifade eden İbrahim Temo, kendisinin ve bazı Arnavut arkadaşlarının kazandırdığı üyeler hakkında da şu bilgileri vermektedir: “Ben ilk defa medreselilerden ve “Hürriyette” mebusu olan İbrahim Efendi’yi, mülkiye mezunlarından Necip Bey Draga’yı, Görice mebusu Şahin Bey Kolunya’yı cemiyetimize dahil ettim¹³”.

Sultan II. Abdülhamit bu gizli teşkilatı birkaç yıl sonra yani 1892 yılında öğrenmiş oldu. Birkaç öğrenci tarafından saraya verilen “jurnal” her şeyi açıklıyordu. Ardından okul müdürleri ve sorumlu bürokratlar görevden alındı. Örgütün bazı liderleri tutuklandı¹⁴.

Avrupa’ya kaçan Ahmet Rıza ve İstanbul’daki cemiyet üyeleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda (1895) *İttihad-ı Osmani Cemiyeti*’nin adı Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirildi. Böyle bir değişikliğe gidilmesinde, Ahmet Rıza Bey’in Fransa’daki fikir akımlarından etkilenmesi önemli rol oynamıştır. Osmanlı adının belirtilmesinin nedeni, gayrimüslimleri örgüte çekmek için olmalıdır¹⁵. Bilindiği gibi Osmanlılık veya Namik Kemal Bey’in “Osmanlı” milliyetçiliği “İttihad-ı Anasır” (unsurların ittihadı) ilkesiyle de anlatılıyordu¹⁶. 39 maddelik nizamnamesine göre cemiyetin adalet, eşitlik özgürlük gibi insan haklarını ihlal eden ve bütün Osmanlıları ilerlemeden alıkoyan ve vatani yabancı tasallutu altına düşüren yönetime karşı İslam ve Hıristiyan yurttaşları uyarmak için kurulduğu belirtilmekteydi¹⁷.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin lideri olarak vatan için her durumda ve her şartta hizmet etmeye hazır olan İbrahim Temo, Arnavutların kaderinin kendilerinin bu milli harekete verdikleri öneme bağlı olduğunu gördü. Temo kendi kaderi ile Osmanlı Devleti’nin kaderini birbirine bağlı görmüştür. Temo’ya göre bir tarafın sorunlarını çözmesi, diğer tarafında da sorunlarını çözmesine bağlı olacaktır. Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün sağlanması, Arnavut topraklarının doğrudan saldırıya uğramasını zorlaştıran bir etken olacaktır. İbrahim Temo, ülkenin II. Abdülhamit rejiminden ve yabancı devletlerin ilhak etme tehlikesinden kurtulması için uzun yıllar mücadele vermiştir¹⁸.

Jön Türklerin Kongre Toplama Çabaları ve Sultan II. Abdülhamit’in Tutumu

İttihat ve Terakki’nin önemli şahsiyetlerinden Tunalı Hilmi Bey’in teklifiyle Eylül 1899’dan itibaren bütün Jön Türk grupların iştirak edeceği genel bir kongreyi 20 Ekim’de İtalya’nın Brindisi şehrinde toplamaya çalışmıştır¹⁹. Ancak bu teklife bazı Jön Türklerin sıcak bakmamasından dolayı uygulama imkânı bulamamıştır²⁰. Aralık 1899’da Jön Türkler için yeni gelişmelerin kapısı aralanmıştır. Damat

¹³ Temo 2013, 30.

¹⁴ Çavdar 1994, 16.

¹⁵ Mezani 2003, 70.

¹⁶ Akşin 2014, 51.

¹⁷ Mezani 2003, 70; Akşin 2014, 51; Çavdar 1994, 17.

¹⁸ Prifti 1996, 54-55.

¹⁹ BOA. Y..A...HUS. D. 400 G. 62; Sancaktar 2021, 58.

²⁰ Sancaktar 2021, 58.

Mahmut Paşa²¹ ve oğulları Sabahattin Bey ile Lütfullah Bey Marsilya üzerinden Avrupa'ya kaçmışlardı²². Bu kaçış, muhaliflere kuvvet ve moral kazandırmıştır²³. Mahmut Paşa, önce Avrupa'daki Jön Türkler arasındaki ihtilafları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ancak Paris'teki Ahmet Rıza Bey ile iyi ilişkiler kuramamış ve Cenevre'deki Jön Türklerin yanına geçmek zorunda kalmıştır. Cenevre'deki Jön Türklerce lider olarak benimsenen Mahmut Paşa, Osmanlı Gazetesi'nin masraflarını ve mesuliyetini üstlenmiştir. Damat Mahmut Paşa, Jön Türklerin mücadelesine sadece Cenevre'de değil, Paris, Londra ve Kahire'de de destek vermiştir²⁴. 1900'de Kahire'ye geçen Mahmut Paşa²⁵ ve oğulları "Umum Osmanlı Vatandaşlarımıza" adlı bir yazıyla Jön Türkler arasında birlik sağlanması için yeni bir genel kongre daveti yapmıştı. Bu davet bazı Jön Türklerce olumlu karşılanmış ve kongrenin bir an önce toplanması yönünde talepler ortaya çıkmıştır²⁶. Kongrenin toplanması noktasında İsmail Kemal Bey'in de önemli çabaları olmuştur²⁷.

Jön Türk muhaliflerin bir genel kongre toplayacakları haberi Yıldız Sarayı'nda neredeyse paniğe yol açtı. Sultan II. Abdülhamit bunu engellemek için tüm olanaklarını seferber ederek: Jön Türk liderleri sınır dışı ettirmek için Avrupa hükümetlerine baskı, İsviçre ve Fransız polisleriyle temas kurdu, sultana suikast hazırlayarak meşru bir hükümeti devirmeye çalışan tehlikeli komplocular olarak gösterilen Jön Türklere karşı başlatılan suçlama kampanyası başlattı²⁸. Paris'teki Osmanlı sefiri Salih Münir Bey, Fransız Hariciye vekili Théophile Delcassé'ye kongreyi yasaklaması için baskı yaptı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hatırı sayılır ekonomik çıkarları nedeniyle, konu Fransız hükümeti açısından da hassastır ve tam da o dönemde Delcassé, Fransız sermayesinin de Bağdat Demiryolu'nun yapımına iştirak etmesini istemektedir. Bu nedenle İstanbul'u gücendirmekten kesinlikle kaçınmalıdır. Sonunda bir orta yol bulunur: Jön Türkler, özel bir mekân bulmak koşuluyla,

²¹ Seniha Sultan'ın kocası ve Sultan II. Abdülhamit'in eniştesi Damat Mahmud Paşa, Damat Halil Paşa'nın oğludur. Sarayda çeşitli memurluklarda bulunduktan sonra Şûra-i Devlet (Danıştay) üyesi, 1877 ve 1899 yılları arasında Dahiliye Nazırlığı, 1878 yılında Sadık Paşa Kabinesi'nde Adliye Nâzırlığı yaptı. Sultan II. Abdülhamit aleyhindeki çalışmaları nedeniyle görevinden alındı. 1899 yılında Sultan II. Abdülhamit'e olan muhalefeti nedeniyle iki oğlu Prens Sabahaddin ve Prens Lütfullah ile birlikte Avrupa'ya kaçtı. Marsilya'ya, oradan, Paris'e gitti. Paris ve Londra'da, Jön Türkler'le birlikte siyasi faaliyetlerine devam etti. Kuran 2000, 82-88; Ramsaur 2011, 84-85; Akşin 2014, 77-78..

²² BOA. Y. EE. D. 56. G. 4; BOA. HR.SFR.1 D. 123 G. 50; BOA. HR.SYS. D. 1806 G. 63/87/2/7 vs. Damat Mahmud Paşa'nın Avrupa'da Fransa haricinde bir yere gitmesine engel olunması gerektiği hususunda Marsilya Başşeh-benderliği'ne gönderilen telgrafı bk. BOA. Y..EE.. D. 56 G. 2 (Hicri 15-08-1317).

²³ Sancaktar 2021, 58. Damat Mahmut Paşa, Sultan II. Abdülhamit yönetimine düşmanlık besleyen Jön Türkler tarafından ilgiyle karşılandı. Bazı Jön Türklerin hükümetle anlaşıp yurda dönmesinden sonra geride kalanlar arasında lider gibi görülmeye başladı. 1 Ocak 1900'de Meşveret'te yayımlanan ve gazetenin sahibi Ahmet Rıza Bey'e hitaben yazılmış Fransızca bir mektup göndererek Jön Türkleri yüksek takdir hisleriyle karşıladığını belirtti. Çeşitli gazetelerde padişaha yazdığı mektubu yayımlattı. Mektupta padişahı ve çevresindekileri ağır bir dille eleştirdi. Daha fazla bilgi için bk. Hanioglu 1989; Kuran 2000, 82-88; Ramsaur 2011, 84-90; Akşin 2014, 77-78.

²⁴ Sancaktar 2021, 58-59.

²⁵ Mahmud Paşa'yı İstanbul'a avdete ikna için Hidiv nezdinde yapılan teşebbüsün müsbet karşılanmadığı ve bu görüşmenin ayrıntıları için bk. BOA. Y. EE. D. 87 G. 59.

²⁶ Sancaktar 2021, 59.

²⁷ Prifti 2003, 225.

²⁸ Georgeon 2006, 437.

kongrelerini Paris'te toplayabilecek, kongrede yapılan konuşmaların zaptı da Dahiliye Nezareti'ne teslim edilecektir²⁹.

Birinci Jön Türk Kongresi, yalnızca Jön Türkler ile İmparatorluk uluslarının temsilcileri arasında değil, aynı zamanda Jön Türk hareketinin liderleri arasında da var olan derin bir anlaşmazlık atmosferinde toplanacaktır³⁰.

Birinci Jön Türk Kongresi Toplanması ve Arnavutların Katılması

Jön Türkler arasındaki bölünme ve çekişmelere rağmen Birinci Jön Türk Kongresi 4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında Paris'te toplanmıştır³¹. Kongreye İttihatçıların yanı sıra Osmanlı toplumunun Arnavut, Ermeni, Rum, Arap gibi farklı kesimlerini temsil eden muhaliflerden 50 civarında kişi katılmıştır³².

Birinci Jön Türk Kongresi'ne katılan Arnavut temsilciler arasında İsmail Kemal Bey, Derviş Hima, Hoca Kadri ve Yaşar Erebara yer almaktadır³³. İsmail Kemal aynı zamanda bu kongreyi toplamakla ilgilenen inisiyatif grubunun üyesi olmuştur³⁴.

Ahmet Bedevi Kuran, Paris'te Jön Türkler Kongresi'ne katılan bir isim olarak İbrahim Temo'nun adından söz etse de³⁵, diğer kaynaklar aslında İbrahim Temo'nun bu kongreye katılmadığını göstermektedir.³⁶ Örneğin İbrahim Temo, hatıratında Birinci Jön Türk Kongresi'ne katılacak delegelerin isimlerinden bahsederken kendisini anmaz: "Dobruca adına Osmanfakih Şeyhi Şevki Efendi ile Tuna sahili adına İbrahim Naci ve Bükreş'teki Osmanlı Arnavutları tarafından da Debrelî Yaşar Bey Erebarî'yi Paris'e yolladık ve verdiğimiz programımız üzerine fikir beyan etmelerini de ayrıca tavsiye ettik"³⁷ dediğini ileri sürüyordu. Dobruca Jön Türklerinin teşkilatlanması için kongreye gönderilmek üzere Temo yerine Şeyh Şefki Efendi seçilmiştir³⁸.

İbrahim Temo, Paris'te Sabahaddin Bey ile Lütfullah Bey'e hitaben yazdığı bir mektupta, Paris Kongresi'ne katılmasının imkânsızlığını ve Bükreş'in Arnavut öğrencilerinden Şefki Efendi ve Yaşar Erebara'yı kendi tarafından delegeler olarak gönderdiğini onlara bildirdi. Temo ayrıca Derviş Hima'nın da kongreye geleceğini haber vermiştir³⁹.

Bunun yanı sıra Thoma Avrami'nin Romanya'da Sofya'dan İbrahim Temo'ya hitaben yazdığı mektupta da Derviş Hima ve Yaşar Erebara'nın Paris'ten (Jön Türk Kongresi'nden) dönüşüyle ilgilendiği⁴⁰. Anlaşıldığı üzere Temo, Birinci Jön Türk Kongresi'ne katılmamıştır.

Kongre toplantısı öncesi İsmail Kemali'nin sunduğu şartları zikretmekte fayda var: İsmail Kemal

²⁹ Georgeon 2006, 437.

³⁰ Hanioglu 2001; Ramsaur 2011.

³¹ Kuran 2000, 190; Reyhan 2008, 110; Akşin 2014, 80; Sancaktar 2021, 59.

³² Mithat 2008; 173 Akşin 2014, 80; BOA. HR.SFR.1. D. 127 G. 23.

³³ Prifti 1996, 174.

³⁴ Prifti 2003, 225.

³⁵ Kuran 2000, 190.

³⁶ Prifti 1996, 173-174; Mezani 2003, 87.

³⁷ Temo 2013, 137.

³⁸ BOA. HR.SFR.1... D. 127 G. 23 (23. 04. 1902).

³⁹ AQSH. F. 19. D. 31.

⁴⁰ AQSH. F. 19. D. 32.

Bey'e göre, Kongrede tüm Osmanlı milletlerinin temsil edilmesi gerekiyordu ve ardından reformlar yapmak için büyük güçlerin müdahalesi istenmeliydi. Bundan dolayı Ahmet Rıza grubuyla o günden beri çatışyordu⁴¹.

Bu meseleye ilişkin İsmail Kemal Bey'in hatıratına göre Jön Türk Kongresi'ne katılması için Prens Lütfullah kendisini bizzat davet etmişti. İsmail Kemal Bey de bu şekilde bir kongrede bulunmak istediğini, fakat şartları olduğunu belirtmişti: "İlk şartı İmparatorluğun bütün halklarının dileklerinin dikkate alınabilmesi için bütün Osmanlı anasının temsil edilmeleri; diğer şart, Berlin ve Paris anlaşmalarını imzalamış olan Büyük Güçlerin haberdar edilmeleri, çünkü Osmanlı halkın gözünde onlar, İmparatorluğun iyiliği için kendi şerefleriyle birlikte reformların uygulanmasını üstlenmişlerdir⁴²". İsmail Kemal, bu şartları öne sürmesini şöyle izah etmekteydi; Kongre, Avrupa'dan yardım istenmesi hâlinde bir şey ifade edebilir, yoksa herkesin düşüncesini sunabileceği bir yer olarak sınırlı kalır, diye düşünmekteydi⁴³. Dolayısıyla İsmail Kemal'e göre Jön Türkler Kongresi'nin başarılı olabilmesi için büyük güçlerin yardımına başvurulmalıdır.

Kongre Çalışması Sırasında Arnavut Aydınlarının İttihatçılarla Olan Tutumu ve İlişkisi

İbrahim Temo'nun yanı sıra İsmail Kemal, Derviş Hima, Hoca Kadri, Jaşar Erebara gibi şahsiyetler Arnavut Ulusal Hareketi'nin lehine çalıştığı için onlarla Jön Türkler'in liderleri arasındaki anlaşmazlık çıkmasına sebep oldu. Jön Türk hareketinin merkezinde faaliyet gösteren Temo ve diğer Arnavut ileri gelenler, Sultan Abdülhamit'i devirmek ve Kânûn-ı Esâsi'yi ilan etmek genel amacına ek olarak, Arnavut halkının milli kimliğini kazanması için böyle bir birliğe ulaşmayı amaçladılar.⁴⁴ Hem İbrahim Temo hem de Derviş Hima, bu iki yönün, Arnavut milli kimliği ve aynı zamanda milletlerin meşrutiyet doğrultusunda serbestiyeti için verilen mücadelenin aynı programda yan yana durabileceğini düşündüler⁴⁵. Ancak Jön Türklerin liderleri aynı şekilde düşünmüyordu, özellikle de Osmanlı Devleti'nin ademi merkezîliğine karşı olan ve merkezileşme fikrini savunan Ahmet Rıza Bey'in kanadı. Aslında Arnavutlar ile Jön Türk liderleri arasındaki bu görüş ayrılıkları, Paris'te kongre sırasında ve sonrasında daha da görünür hâle gelmiştir. Prens Sabahaddin, Ahmet Rıza Bey'in fikirlerine karşıydı. Prens, imparatorlukta ademi merkezîyetçi bir yönetim oluşturarak, şahsi girişimleri teşvik ederek ve entelektüellerin devlet işleri yerine üretken emeğe girmesini sağlayarak imparatorluğun yapısını tamamen değiştirmeyi planlıyordu. İbrahim Temo, Prens Sabahaddin Bey'in ademi merkezîyetçi bir yönetim üzerine bakışlarını devletin geleceği adına olumlu bulduğu için destekledi⁴⁶. Ayrıca söz konusu dönemde Prens Sabahaddin ile Derviş Hima'nın yaptığı bir görüşmede Arnavut meselesinin ana madde olduğu görülmektedir⁴⁷. Prens Sabahaddin, Derviş Hima'ya Türk Hükümeti'nin gelecekte Arnavutların haklarını kesinlikle tanıyacağını, Jön Türklerin Arnavutlara ve Sabahaddin Bey'in kendisine karşı olduğunu söylemiştir⁴⁸. İsmail Kemal Bey'in de Jön Türklerin

⁴¹ Birecikli 2009, 107.

⁴² Mezani 2003, 87; Kemal, 2009.

⁴³ Mezani 2003, 87; Kemal, 2009.

⁴⁴ Prifti 1996: 111.

⁴⁵ Prifti 1996: 167.

⁴⁶ AQSH, F. 19, D. 32/4. Fleta 129-132. (18 Nisan 1896).

⁴⁷ AQSH, F. 19, D. 32/1; AQSH, F. 19, D. 32/2. (01.01.1901).

⁴⁸ AQSH, F. 19, D. 32/3 (1906).

merkeziyetçi programına karşı çıktığı anlaşılmaktadır⁴⁹. İsmail Kemal Bey ve Derviş Hima gibi bazı Arnavut ileri gelenleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda ademi merkeziyetçiliği öngören Prens Sabahaddin'in grubunu desteklediler. Elbette Sabahaddin Bey'in izlediği bu ideoloji Arnavutların istediği bir şeydi. Prens Sabahaddin, Arnavutlara, kendisi ve grubu kazanırsa ulusal haklarını tanıyacağına söz vermişti⁵⁰.

Birinci Jön Türk Kongresi'ne katılan Arnavutların nasıl bir tutum sergileyeceklerinden endişelenen İttihatçılar kendi aralarında, Derviş Hima'nın Arnavutluk'un otonomi mevzusunu tartışmak isteyeceği söylentilerini yaymışlardı. Derviş Hima ise bu söylentiler hakkında Temo ve İttihatçılara, “Bizim böyle bir düşüncemiz yok ancak elbette Sırp, Yunan, Bulgar, İtalya, Avusturya gibi yabancıların etkisinden Arnavutları kurtarmak amacıyla resmi dil olarak Arnavut dilinin Türk dili yanında öğretilmesinin ve Arnavutların uluslararası haklarına saygı duyulmasının gerekli olduğunu belirtmiştir⁵¹”.

Derviş Hima'nın Paris'ten İbrahim Temo'ya gönderdiği bir mektupta da “Jön Türklerin büyük ve güçlü bir Türkiye için uğraştığını ve diğer milletlerin dil özgürlüğüne karşı olduklarını” ifade etmektedir⁵².

Kongre, Prens Sabahaddin Bey'in olağanüstü bir konuşmasıyla açılmıştır. Kongrenin açılış konuşmasında Prens Sabahaddin, çeşitli ırk ve dinden vatandaşları, II. Abdülhamit *istibdadını* yok etmek, Osmanlı Devleti'nde esaslı bir reform girişimine geçebilmek için iş birliğine davet etmişti⁵³. Prens Sabahaddin Bey'e göre Osmanlı'da köklü bir reform yapabilmek için II. Abdülhamit'i iktidardan uzaklaştırmak gerekiyordu.⁵⁴ Buna ulaşabilmek için İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içinde farklı düşünceler vardı. Fakat müzakereler sırasında iki önemli nokta üzerinde durulmuştur: a) Sadece propaganda ve yayınlarla devrim yapılamaz. Bu nedenle, askerî güçlerin devrimci harekete katılımlarını sağlamaya çalışılmalıdır⁵⁵. b) Yabancı hükümetlerin müdahalesi aranarak ülkede reformlar yapılmalıdır⁵⁶. İsmail Bey, Ademi Merkeziye grubunun lideri olan Prens Sabahaddin'in en yakın yardımcısı olmuştu. Öte yandan Ahmet Rıza Bey Arnavutların düşüncelerini sert bir dille eleştirme fırsatı bulmuştu. Kongrede onlara bir soru yöneltmişti. “Ermeni komitelerinden başka komiteler var mı?” Oturum başkanı Ahmet Rıza'ya “Hayır” cevabı verdikten sonra Ahmet Rıza konuşmasına devam etti; “Yaşar ve Derviş Hima'nın burada ne işi var?” Derviş Hima'nın yazışmasında anlattığına göre, Hima ile Ahmet'in arasına bir tartışma gerçekleşmişti. Jön Türklerin içerisindeki Arnavutlar, Osmanlı Devleti içerisindeki ulusların çalışmaya nasıl başladıklarını, cemiyetleri nasıl kurduklarını ve o dönemdeki üye sayıları ne kadardı gibi soruları tartışarak ona anlatmıştı. Ayrıca kongrede Arnavutların kendi varlığı, ülkesinin geleceği ve özgürlüğü için çalıştığı vurgulanmıştı⁵⁷.

Jön Türkler, Arnavut Ulusal Hareketi'nin asıl hedefinin açık bir şekilde kabul edilmesinden rahatsız olsalar da bir adım atmışlardır. Derviş Hima, onları Paris Jön Türk Kongresi kürsüsünden bu konu

⁴⁹ AQSH. F. 19. D. 32/2, Fleta 202-203.

⁵⁰ AQSH. F. 19. D. 32/3 (1906).

⁵¹ Mezani 2003, 87.

⁵² AQSH. F. 12. D. 9. Fleta 8-9.

⁵³ Tutengil 1954, 25.

⁵⁴ Tutengil 1954, 26.

⁵⁵ Prifti 2003, 225.

⁵⁶ Kutay 1964, 145.

⁵⁷ Prifti 1987, 105; Muço 2012, 173.

hakkında konuşmaya cesaret etmiştir. Kongrede olumlu bir sonuç elde edemeseler de Temo'ya Arnavut isminin geçmesinin yeterli olduğunu yazmışlardır⁵⁸. Derviş Hima, Arnavutların Jön Türklerden iyi bir şey bekleyemeyeceğine, imparatorluğu yöneten Türklerden hiçbir farklarının olmadığına ikna olarak Paris Kongresi'nden ayrıldı. Bunu "*Jön Türkler yönetimin başına geldiklerinde diğer milletlerin dillerini kökünden kazımak isteyeceklerini çok iyi biliyorum.*" diye ifade etmektedir. Derviş Hima devamında "*Ama bakalım kim diğerinin dilini kesecek. Bu kişilerin zihniyeti ve amacı, ilerleme kisvesi altında, zalim ve güçlü bir Türkiye inşa etmektir. Bunu Arnavutluk'ta suratlarına tokatlamak isterim.*" demiştir⁵⁹.

Derviş Hima'nın Cenevre ve Paris'ten İbrahim Temo'ya gönderdiği mektuplarda, Arnavutluk'a insan göndermenin gerekliliğini ve ülkeye daha iyi hizmet etmek için Arnavutluk'a girme arzusunu dile getirdi. Bu yüzden Derviş Hima, Avlonyalı Cemil Bey'le bağlantı kurmuştur⁶⁰. Derviş Hima 1908 yılına kadar sürekli olarak Arnavutluk'a girmeye çalışacak, ancak bunu Jön Türk Devrimi'nin zafere kadar kısa bir süre sonra başaracaktır. Ağustos 1908'de memleketine dönüşünde, Osmanlı makamları tarafından tutuklanacaktır⁶¹.

İsmail Kemal Bey ve Darbe Girişimleri

Jön Türk Kongresi'nde birinci görüşü İsmail Bey ortaya atmıştı⁶². İddiasına göre İsmail Bey önemli bir askeri gücün temsilcisi olarak kongreye katıldı. İsmail Bey bu konunun halka açık bir oturumda görüşülmesi makul olmayacağından, genel kurulun uygun görmesi hâlinde genel kurul tarafından seçilecek bir komiteye bu konuda gerekli bilgileri verebileceğini söyledi⁶³. 1902 yılındaki kongrede İttihatçıların programına giren bu görüşe daha önce rastlanmamaktaydı⁶⁴. İsmail Kemal Bey kendi hatıralarında bunu şu şekilde ifade ediyor: "*İlk tartışılan mesele, II. Abdülhamit'in bütün hatalarının tesbiti, meşru yollarla ve liberal devletlerin onayı ile alınacak tedbirlerin tesbit edilmesidir... Ahmet Rıza'nın başında bulunduğu Jön Türk grubu, Türkler menfaatine İstanbul'da yoğunlaşmış merkezi bir idarenin hazırlanmasına ısrar ediyorlardı. Ben alarm verecek ve Avrupa'nın dikkatini çekecek etkili olacak bir hareket önerisini savunuyordum. Buna ulaşmak için, Selanik veya Dardanel Boğazı'nın anahtarı olan Bolayır gibi, bir askeri güç ile stratejik bir yerin işgal olunması yeterliydi*"⁶⁵.

Bu harekete en uygun kişi, Tripoli'deki ordunun komutanı olan Mareşal Recep Paşa görünüyordu⁶⁶. Ali Haydar Mithat, İsmail Kemal Bey'in başından beri asıl amacının Arnavutluk'un bağımsızlığı olduğunu ve Prens Sabahaddin'i de gizli amacını saklayarak yanına çektiğini belirtir⁶⁷. İsmail Kemal Bey, Arnavut tabiatından istifade ederek Recep Paşa'ya şu teklifi yaptı; *Askeri Arnavutluk'a göndermek ve Arnavutluk'un istiklalini temine çalışmak daha doğrudur. Bu suretle,*

⁵⁸ Prifti 1987, 105.

⁵⁹ Prifti 1987, 105.

⁶⁰ AQSH. F. 19. D. 32/2. 1903.

⁶¹ BOA. DH. ŞFR. D. 404 G. 64; BOA. DH.ŞFR. D. 405. G. 03.

⁶² Kuran 2000, 190.

⁶³ Kutay 1964, 145-146

⁶⁴ Mezani 2003, 88.

⁶⁵ Kemal 2009, 126.

⁶⁶ Ayrıca bk. Yiner 2017, 257-262.

⁶⁷ Çelik 2004, 94.

*Abdülhamit de tehdit edilmiş olur*⁶⁸.

Sabahattin Bey'in grubu, İsmail Kemal'in askerlerin katılımını sağlayarak bir ihtilal gerçekleştirme fikrini hayata geçirmek için, Malta'da Trablusgarp komutanı ve vali vekili Arnavut Recep Paşa'nın yaveri Şevket Bey ile temasa geçmiştir⁶⁹.

Ernest Ramsaur bu durumu "Prens Sabahattin son kongrede fikir birliğine varılamamış olmasından dolayı ümitsizliğe düşmüş önemli bir kimse olan İsmail Kemal Bey ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki olası bir ihtilali çabuklaştırmak için bir anlaşma müzakere etmişti. Bu anlaşma muhtemelen 1902 yılının sonuna kadar olgunlaştırılmıştı. Lakin Damat Mahmut Paşa'nın 1903 yılının Ocak ayındaki ölümü ihtilalin hazırlık safhasına denk düşmekteydi⁷⁰" şeklinde değerlendirmektedir.

Kongreden hemen sonra İsmail Kemal Bey'in başkanlığına seçildiği "Osmanlı Hürriyetperveran Cemiyeti" adlı bir komite teşkil edilmiştir. Söz konusu komitenin 20 maddeden oluşan statüsü gazetelerde yayınlandı. Komite, İsmail Bey'in önermelerini dinledikten sonra onunla birlikte Sabahattin ve Fazlı Beyleri, ihtilal işini inceleyip yürütmekle görevlendirir⁷¹.

Plan şu şekilde tasarlandı: Trablusgarp'taki Türk kuvvetlerinin komutanı Mareşal Recep Paşa kararlaştırıldığı şekilde operasyona koyuldu. Kendi emri altındaki askerlerin bir kısmını Selanik'e göndermekle beraber müttefiki olan Arnavutları da yardıma çağırmişti. Saros Körfezi'nde bir hayli stratejik bir konumda bulunan Bolayır'ın zaptedilmesi ona Çanakkale Boğazı'nın kontrolü imkânını sağlayacaktı. İsmail Kemal'e göre bütün bu gelişmeler Avrupa'nın dikkatini celbedecek ve Sultan'a anlaşmaya yanaşması yönünde baskı yapılmasını sağlayacaktı⁷². Dolayısıyla İsmail Kemal, İngiliz Dış İşleri Müsteşarı Lord Sanderson ile görüşerek Dış İşleri Bakanı Lord Landsdowne'den yardım vaadi almıştır. Bu konuda askerleri getirecek gemilerin Atina'dan temin edilebileceği düşünülmüş ve Sabahattin Bey gerekli mali kaynağı sağlamıştır⁷³. İsmail Kemal Londra'dan Kahire'ye geçmiş ve daha önce Lord Sanderson ile tasarladıkları üzere Lord Cromer'i konu hakkında bilgilendirmişti. Anlattığına göre Cromer sözlerine Türkiye Sorunu diye birşeyi kabul etmediğini ifade ederek başlamış ve bu durum da İsmail Kemal'i çok telaşlandırmıştı. Ancak İsmail Kemal Bey onu böyle bir sorunun varlığı hususunda ikna etmekle kalmamış güçlü ve müttefik bir Türkiye yaratma yönünde de İngiltere'nin bu sorunun en önemli muhataplarından biri olduğunu ona kabul ettirmiştir⁷⁴. Yukarıda belirttiğimiz gibi, İsmail Kemal için Avrupa müdahalesi önemliydi, çünkü bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu'na ademi merkezîyetçi reformlar empoze edilecekti. Böyle bir durumda Arnavutlar ve diğer halklar bazı ulusal haklarla tanınacaktır.

İsmail Kemal'in bir sonraki adımı dostu Cafer Brejdani'yi, Recep Paşa'yla görüşmek üzere Bingazi'ye göndermek olmuştu. İsmail Kemal bir süre sonra Londra'ya doğru yola çıkmıştır. Paris'e ulaştığında Sabahattin ve Lütfullah'ın babaları Damat Mahmut Paşa'nın ani ölümünden dolayı bir hayli gergin olduklarını görmüştü. Ancak Sabahattin Bey tüm acılarına rağmen tasarlanan ihtilalin

⁶⁸ Çelik 2004, 94. Bk. Ali Haydar Mithat 2008, 172.

⁶⁹ Sönmez 2009, 80.

⁷⁰ Ramsaur 2011, 108.

⁷¹ Birecikli 2009, 108.

⁷² Ramsaur 2011, 108.

⁷³ Kuran 2000, 196-197; Sönmez 2009, 81.

⁷⁴ Ramsaur 2011, 109.

finansal altyapısını hazırlama konusunda İsmail Kemal'e Londra yolculuğunda eşlik etmekten de geri kalmamıştı. Sabahattin yolculuğa çıkmadan önce Atina'da bulunan üç Yunan gemisinin Bingazi'ye hareket etmek için kendisinden talimat beklediği haberini İsmail Kemal'e iletmışti. Bunun üzerine Kemal Bey rotasının yönünü değiştirerek Atina'ya geçmişti. Fakat anlatılanın aksine burada herhangi bir ön hazırlığın yapılmamış olduğunu görünce şaşkına dönmüştü⁷⁵. İsmail Kemal'e göre büyük plan çok ağır bir darbe almıştı çünkü askerlerin nakledilmesi sorununu çözmek için her şeye yeniden başlamak gerekiyordu. Ve tabii ki bu ve benzeri çalışmalar çok zaman alacaktı⁷⁶. İsmail Kemal, girişimin Mısır Hidivi ve Yunanistan Kralı tarafından desteklenmesi gerektiğinde ısrar etti ve destekleri sağlanamayınca ihtilalinden vazgeçti. Bununla beraber İsmail Kemal'in vazgeçmesi, Recep Paşa'nın da girişimden çekilmesine neden olmuş ve bu girişimden herhangi bir sonuç elde edilememiştir⁷⁷. Böylece İsmail Kemal'in darbe girişimleri başarısızlıkla sonuçlanacak ve Sultan II. Abdülhamit, Temmuz 1908'e kadar hükümdarlığını sürdürecekti.

İsmail Kemal'in ana hatlarıyla anlattığı hikâye doğru sayılabilir ama olayların genel gidişatına baktığımızda onun lehine gelişen çok az şey olduğu sonucuna varılacaktır. Ramsaur'a göre Alexander Ular ve Enrico Insabato'nun ortak çalışmarında "*darbe teşebbüsünün 1908'de gerçekleştiği fikrinde kesinlikle yanılmaktaydılar*"⁷⁸. Bununla birlikte Ramsaur'ın belirttiğine göre, İsmail Kemal'in aynı anda İngiltere, Avusturya, İtalya ve Yunanistan'ın emrinde çalıştığı yönündeki fikirleri de muhtemelen yanlış bir kanaatti. Bunun ötesinde daha gerçek dışı olanı ise Sabahattin'in "kendisine Otonom Makedonya Genel İdareciliği vaat edilince plana dahil olduğu" fikrini savunmalarıdır⁷⁹.

Ahmet Bedevi Kuran "*İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*" adlı kitabında ise İsmail Kemal'in kendisine tevdi edilen paraya rağmen riyakarlık ederek içlerinde Mısır Hidivi ve Yunan Kralının da bulunduğu birçok kimseye, arkadaşlarına bile danışma gereği duymadan müracaat ettiği konusunda çok ısrarcıdır. Kısa olarak Kuran'a göre işlerin tasarlandığı gibi yolunda gitmemesine İsmail Kemal'in kararsız tavırları neden olmuştur⁸⁰.

Ramsaur, "İsmail Kemal'in İngiliz menfaatlerini destekler mahiyetteki fikirlerinin esaslı bir temele dayandığı aşıkardı. Yine İngiltere'den çeşitli kimselerle ilişkilerine dair anlattıklarının doğruluğunu teyit etmeye gerek yoktu. Zaten İngiltere 1903'deki darbe girişiminin önüne engeller koymamanın kendisine bir şey kaybettirmeyeceğinin farkındaydı. Ayrıca böyle bir girişimin başarısı, İngiltere'nin Türkiye üzerindeki etkisini her anlamda güçlendirecekti". İsmail Kemal'in destek sözüne dair ifadelerini hakiki kılan bir diğer önemli detay ise şu sözlerde gizliydi: "İhtilalimizin henüz gerçekleşmemiş olmasından kaynaklanan doğal bir çekince ile kuşatılmışız"⁸¹ şeklinde ifade etmektedir. İngilizler'in gizli plandan haberdar oldukları ve Recep Paşa'nın geçişini örtbas etmek amacıyla donanma hareketına girişeceklerine dair ihtilalcilere söz vermişlerdir. Aslında, herhangi bir ulusun başka bir ülkenin hükümdarını devirmeye yönelik başarısız bir darbe girişimini destekler gibi

⁷⁵ Ramsaur 2011, 109-110.

⁷⁶ Ramsaur 2011, 110.

⁷⁷ Sönmez 2009, 81; Kuran 2000; 196-197.

⁷⁸ Ramsaur 2011, 110.

⁷⁹ Ramsaur 2011, 110-111.

⁸⁰ Kuran 2000, 199-206.

⁸¹ Ramsaur 2011, 111.

görünmesi kabul edilemezdi⁸².

Ahmet Bedevi Kuran'a göre, İsmet Kemal Bey, ihtilali aristokrat vasıtalarla, yani Yunan Kralı ve Mısır Hıdivi gibi hükümdarların yardımıyla başarmak istiyordu. İhtilalin demokrat olmasına aklı ermiyor ve halkı tahrik etmek yoluyla inkılabın yapılmasına olanak görmüyordu. Bu gibi yüksek şahsiyetler elde edilemeyince ihtilal girişiminden vazgeçmeyi işine daha uygun buldu ve sonunda fikrini açıkça söyledi.⁸³

Orhan Koloğlu Jön Türk Kongresi ile ilgili şunları ifade etmiştir; "1902 yılı Şubat'ında Paris'te toplanan Jön Türk Kongresi'nin bütünleşme açısından yeni bir ufuk açacağı sanılıyordu. Daha çok Sabahattincilerin katıldığı toplantı sonunda birleşmeden ziyade bölünmenin etkili olduğu görüldü. Özellikle Ermeni, Bulgar gibi bazı cemaatlerin Osmanlı bütünleşmesini sağlaması beklenen toplantıya sırt çevirmeleri, Osmanlı'daki İttihad-ı Anasır kavramının işlemezliliğini kanıtliyordu. İsmail Kemal Arnavut, Bedirhan Kürt, Emin Arslan Suriye için islahat istiyor, Halil Ganem ise Fransız yanlısı bir Suriye için çaba sarf ediyordu. Türk milliyetçi akımının bu oluşumlardan sonra, yani diğer bütün cemaatlerinkinden sonra ivme kazanmaya başladığı fark edilir. Bu fazla etkili olmayan başlangıca rağmen Prens Sabahaddin faaliyetine ara vermemiş ve daha sonra "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti" adlı örgütünü kurmuştur⁸⁴".

Daha sonra Sabahaddin kendisini, Osmanlı toplumunu anlayanın ve ıslahata tabi tutmanın anahtarlarını vereceğini düşündüğü "toplumsal ilme" verir. Ahmed Rıza ise rakibinin savunduğu ademi merkezîyet fikrinin sadece ve sadece imparatorluğun dağılması anlamına geleceği tespitini yapar⁸⁵.

Sonuç olarak Kongre Jön Türkler hareketinin birliğini sağlayamamıştı. Kongreden sonra Jön Türkler "müdahale taraftarı ve müdahale aleyhtarı" olmak üzere iki gruba ayrıldı. Bir tarafta, dış müdahale aleyhtarı görüşün temsilcisi Ahmed Rıza ve onun liderliğindeki "pozitivist-merkezîyetçi" İttihat ve Terakki Cemiyeti bulunurken; diğer tarafta, dış müdahale taraftarı görüşün temsilcisi Prens Sabahaddin ve onun liderliğindeki "liberalist-federalci" Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti kuruldu⁸⁶. Ancak Mehmet Şükrü Hanioglu'nun belirttiği gibi bu aslında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Jön Türk sempatanları arasında değil, hareketin liderleri arasında bir ayrılıktı⁸⁷. François Georgeon, "Özellikle iki noktada uyuşamazlar: Avrupa'nın müdahalesi ve şiddete başvurulması. Ahmed Rıza ve dostları bu iki konuya da mutlak surette karşı çıkarlar; özellikle de Avrupa'nın imparatorluğun işlerine karışmasının Osmanlıların bağımsızlığına son vereceği kanısındadırlar" şeklinde ifade etmektedir⁸⁸.

⁸² Ramsaur 2011, 111.

⁸³ Kuran 2000, 205.

⁸⁴ Koloğlu 2021, 486.

⁸⁵ Georgeon 2006, 438.

⁸⁶ Reyhan 2008, 112.

⁸⁷ Hanioglu 2001, 8.

⁸⁸ Georgeon 2006, 437.

İlber Ortaylı bu durumu “Ahmed Rıza'nın ademi merkezîyetçilikten bir şey anladığını sanmıyorum; bence birbirlerine olan husumetten ters düştüler⁸⁹” şeklinde değerlendirmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyetine ait Meşveret ve Şura-i ummet adında iki gazete vardı⁹⁰. Bu gazetelerde İttihat ve Terakki adına propagandalar yapıldı⁹¹. Fakat 1907 yılının sonuna kadar Jön Türkler reformcu muhafazakarlar pozisyonunda kalmış, onlara göre ayaklanma Osmanlı Devleti için son derece tehlikeli ve yıkıcı olacaktı.

Sonuç ve Değerlendirme

Jön Türkler aralarındaki bölünme ve çekişmelere rağmen Birinci Jön Türk Kongresi'ni 4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında Paris'te toplanmıştır. Kongreye İttihatçıların yanı sıra Osmanlı toplumunun Arnavut, Ermeni, Rum, Arap gibi farklı kesimlerini temsil eden muhaliflerden 50 civarında kişi katılmıştır. Balkan halkları için bu önemli etkinliğin bir kısmı, birkaç önemli Arnavut şahsiyetinin katılmıydı. İsmail Kemal, Derviş Hima ve Yaşar Erbara, bu kongreye katılan başlıca Arnavut katılımcılar arasındaydı.

İbrahim Temo'nun yanı sıra İsmail Kemal, Derviş Hima, Hoca Kadri, Jaşar Erebara gibi şahsiyetler Arnavut Ulusal Hareketi'nin lehine çalıştığı için onlarla Jön Türklerin liderleri arasındaki anlaşmazlık çıkmasına sebep oldu. Jön Türk hareketinin merkezinde faaliyet gösteren Temo ve diğer Arnavut ileri gelenler, Sultan II. Abdülhamit'i devirmek ve Kânûn-ı Esâsî'yi ilan etmek genel amacına ek olarak, Arnavut halkının milli kimliğini kazanması için böyle bir birliğe ulaşmayı amaçladılar. Hem İbrahim Temo hem de Derviş Hima, bu iki yönün, Arnavut milli kimliği ve aynı zamanda milletlerin meşrutiyet doğrultusunda özgürlük için verilen mücadelenin aynı programda yan yana durabileceğini düşündüler. Ancak Jön Türklerin liderleri aynı şekilde düşünmüyordu, özellikle de Osmanlı Devleti'nin ademi merkezîyetçiliğine karşı olan ve merkezîleşme fikrini savunan Ahmet Rıza Bey'in kanadı. Hatta Arnavut liderler ile Jön Türkler arasındaki bu görüş ayrılıkları Paris'teki kongre sırasında daha da belirgin hâle geldi.

Prens Sabahaddin, Ahmet Rıza Bey'in fikirlerine karşıydı. Prens, imparatorlukta ademi merkezîyetçi bir yönetim oluşturarak, şahsi girişimleri teşvik ederek ve entelektüellerin devlet işleri yerine üretken emeğe girmesini sağlayarak imparatorluğun yapısını tamamen değiştirmeyi planlıyordu. İbrahim Temo, Prens Sabahaddin Bey'in adem-i merkezîyetçi bir yönetim üzerine bakışlarını devletin geleceği adına olumlu bulduğu için destekledi. Ayrıca söz konusu dönemde Prens Sabahaddin ile Derviş Hima'nın yaptığı bir görüşmede Arnavut meselesinin ana madde olduğu görülmektedir. Prens Sabahaddin, Derviş Hima'ya Osmanlı Hükûmeti'nin gelecekte Arnavutlar'ın haklarını kesinlikle tanıyacağını, Jön Türklerin Arnavutlara ve Sabahaddin Bey'in kendisine karşı olduğunu söylemiştir. İsmail Kemal Bey'in de Jön Türklerin merkezîyetçi programına karşı çıktığı anlaşılmaktadır. İsmail Kemal Bey ve Derviş Hima gibi bazı Arnavut ileri gelenleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda ademi merkezîyetçiliği öngören Prens Sabahaddin'in grubunu desteklediler. Elbette Sabahaddin Bey'in izlediği bu ideoloji Arnavutların istediği bir şeydi. Prens Sabahaddin, Arnavutlara, kendisi ve grubu kazanırsa ulusal haklarını tanıyacağına söz vermişti.

⁸⁹ Ortaylı & Erdinç 2016, 50.

⁹⁰ AQSH, F. 19. D. 40; BOA. Y.EE. D. 15. G. 77; BOA. Y.EE.KP. D. 15 G. 1453; BOA. HR. SYS. D. 37. G. 27; BOA. Y.PRK.PT. D. 12. G. 64; BOA. Y.PRK.HR. D. 25. G. 2.

⁹¹ BOA. İ.HUS. D. 96. 161.

Ancak Temmuz 1908’de, iktidarın merkezileştirilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Osmanlılık ideolojisi altında güçlendirilmesi yönünde çalışan Ahmet Rıza Bey’in grubu mücadeleyi kazandığı için durum tam tersi olacaktır.

1889’dan Meşrutiyet’in ilanına kadar Arnavutlar ile Jön Türkler arasında fikir ayrılıkları ve iş birlikleri olduğu, ancak onları birleştiren asıl unsurun Sultan II. Abdülhamit rejimine karşı ortak mücadele olduğu belirtilmelidir. Kısacası Arnavutlar Jön Türklerin vaatlerine inanmasalar da anayasadaki umut onları diğer Jön Türklerle bir arada tutuyordu.

Jön Türk Devrimi’nin zaferi ile Arnavutlar ve Jön Türkler için beklentiler büyük ve farklıydı. Fakat sadece beklentiler değil, aynı zamanda devrimin sonuçlarının anlaşılması ve de tarafların görüş ve düşünceleri de giderek ayrışacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmad F. 2016, *İttihat ve Terakki 1908-1914*. Çev. N. Yavuz, İstanbul.
- Akşin S. 2014, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara.
- Birecikli B. İ. 2009, "Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Siyasi Faaliyetleri (1870-1908)". *Akademik Bakış* 3/5, 95-122.
- Çakmakçaya B. Ç. 2020, *İttihat ve Terakki'nin Temel Hedefleri ve II. Meşrutiyetteki Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi. İstanbul.
- Çavdar T. 1994, *İttihat ve Terakki*. İstanbul.
- Çelik B. 2004, *İttihatçılar ve Arnavutlar*. İstanbul.
- Georgeon F. 2006, *Sultan Abdülhamid*. İstanbul.
- Hanioğlu M. Ş. 1989, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve JönTürklük (1889-1902)*. İstanbul.
- Hanioğlu M. Ş. 2000, "İbrahim Temo (1865-1945) İttihat ve Terakki Cemiyeti Kurucularından Osmanlı Siyaset Adamı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* vol. 21, 354-355.
- Hanioğlu M. Ş. 2001, *Preperation for a Revolution: The Young Turks, 1902-1908*. Oxford and New York.
- İbrahim T. 2000, *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*. İstanbul.
- İbrahim T. 2013, *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*. İstanbul.
- İsmail Kemal Bey 2009, *İsmail Kemal Bey'in Hatıratı*. Çev. S. Story, İstanbul.
- Koloğlu O. 2021, *Abdülhamit Gerçeği*. İstanbul.
- Kuran B. A. 2000, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul.
- Kutay C. 1964, *Prens Sabahaddin Bey, Sultan II. Abdülhamit, İttihad ve Terakki*. İstanbul.
- Mardin Ş. 2017, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul.
- Mardin Ş. 2018, *Türk Modernleşmesi*. İstanbul.
- Mezani R. 2003, *İttihat ve Terakki, Arnavutlar ve Arnavutluk*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Mithat A. H. 2008, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatıralarım 1872-1946*. İstanbul.
- Muço E. 2012, *İbrahim Temo'nun Hayatı Faaliyeti ve Fikirleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Ortaylı İ. & Erdinç Ş. E. 2016, *İttihat ve Terakki; Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*. İstanbul.
- Prifti K. 1987, *Dervish Hima (1872-1928)*. Tiranë.
- Prifti K. 1996, *Doktor Ibrahim Temo, Jeta dhe vepra*. Prishtinë.
- Prifti K. 2003, "Kontributi i Shqiptarëve në Lëvizjen e Turqve të Rinj (1889-1908)". *Gjurmime Albanologjike Seria E shkencave Historike* 31/32, 2001-2002.
- Ramsaur E. 2011, *Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu*. İstanbul.
- Reyhan C. 2008, "Jön Türk Hareketi, Jön Türk Devrim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çözümleme". *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 45, 105-133.
- Sancaktar M. F. 2021, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi (1876 -1923)*. İstanbul.
- Shaw J. S. & Shaw E. K. 2010, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. Çev. M. Harmancı, İstanbul.
- Sönmez B. İ. 2007, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*. İstanbul.
- Tunaya Z. T. 1988, *Türkiye'de Siyasal Partiler*. C. I. İstanbul.
- Tütengil O. C. 1954. *Prens Sabahaddin*. İstanbul.
- Yiner A. 2006, *Müşir Recep Paşa, Askeri ve Siyasi Hayatı (1842-1908)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Yiner A. 2017, *Müşir Recep Paşa, Askeri ve Siyasi Hayatı (1842-1908)*. İstanbul.

Arşiv Belgeleri**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**

- Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Belgeleri (DH. ŞFR), D. 404 G. 64.
Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Belgeleri (DH. ŞFR), D. 405. G. 03.
Hariciye Nezâreti Sefaret Belgeleri (HR.SFR.1), D. 123 G. 50.
Hariciye Nezâreti Sefaret Belgeleri (HR.SFR.1), D. 127 G. 23 (23. 04. 1902).
Hariciye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri (HR. SYS), D. 1806. G. 63. 87/2/7.
Hariciye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri (HR. SYS), D. 37. G. 27.
İrade Hususi (İ.HUS), D. 96. 161.
Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), D. 15. G. 77.
Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), D. 56 G. 2 (Hicri 15-08-1317).
Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), D. 56. G. 4.
Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), D. 87 G. 59.
Yıldız Esas Evrakı Kamil Paşa Evrakı (Y.EE.KP), D. 15 G. 1453.
Yıldız Perakende Evrak Hariciye Nezareti Maruzan (Y.PRK.HR) D. 25. G. 2.
Yıldız Perakende Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.PT), D. 12. G. 64;
Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y..A...HUS), D. 400 G. 62.

Arnavutluk Merkez Devlet Arşivi (AQSH)

- Fondi. 12, Dosya 9. Fleta 8-9.
Fondi. 19, Dosya /4. Fleta129-132. (18 Nisan 1896).
Fondi. 19, Dosya 1.
Fondi. 19, Dosya 31.
Fondi. 19, Dosya 32.
Fondi. 19, Dosya 32/1.
Fondi. 19, Dosya 32/2. Fleta 202-203.
Fondi. 19, Dosya 32/3 (1906).
Fondi. 19, Dosya 40. Fleta 8-9.